

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ara 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

	Lap
<i>Munkácsi Bernát.</i> A vogul nép ősi hitvilága. (IV.) --- --- ---	1
<i>Szilasi Móricz.</i> Cseremisiz szótár. (V.) --- --- ---	37
<i>Ásbóth Oszkár.</i> A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora. (I.) --- --- ---	74
<i>Margalits Ede.</i> A magyar közmondások és szólások rostája. (V.)--	90
<i>Hellebrant Árpád.</i> Könyvészet 1899. --- --- ---	102

Ismertetések és bírálatok.

<i>Sütterlin, L.</i> Die deutsche Sprache der Gegenwart. — Ism. PETZ GEDÉON --- --- ---	117
<i>La parole.</i> (Revue Internationale de Rhinologie, Otologie, Laryngologie et Phonétique expérimentale.) — <i>Rousselot</i> , Principes de phonétique expérimentale. — <i>Jespersen</i> , Fonetik. — <i>Victor</i> , Kleine Phonetik. — Ism. BALASSA JÓZSEF --- --- ---	121
<i>Schuchardt, H.</i> Romanische Etymologien. II. — Ism. MELICH JÁNOS	125

Kisebb közlések.

<i>Melich János.</i> Dana, danna --- --- ---	127
Beküldött művek --- --- ---	89

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címezendő.

Kérelem: *Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.*

A vogul nép ősi hitvilága.

(Negyedik közlemény.)

D) Lélekhit és halottak tisztelete.

Áttérve a történeti tudósítások teréről a vogul nép ősi hitvilágának rendszeres tárgyalásához, vizsgálódásunkat legokszertűbben a *szellemhíten* kezdhetjük, vagyis ama képzeteken, melyek a *lélek testi és testenkívüli életéhez* fűződnek, minthogy ezek képezik éppen alapját és kiinduló pontját a vallási gondolkozásnak általában s mindenütt. Kitetszik már az eddigiekből is, hogy ezt az elemi fokát a vallási eszmék történeti alakulásának, melyet különben a maga egyszerűségében nem találhatnánk meg sehol már a föld kerekiségén, messze túlhaladta a vogul nép is; sőt hogy az igen kezdetleges és alacsony színvonalú fogalmak sorából kiemelkednek itt egyes fenséges képzetek is, melyek óriási hegyesúcsokként egészen a philosophiai vallásos gondolkodás sphaerájába nyúlnak a nélkül, hogy ezekkel származati kapcsolatot föltehetnénk. A képen nem ábrázolható *Numi-Tarém*, az istenek istene s minden élőnek jószágos mennyei atyja, ki mindenható hatalmával a világot teremtette, ki igazságot akar e földön, megjutalmazza a jámbort s bünteti a gonoszt, mindenesetre olyan alak, mely nagyon megközelíti a bibliai próféták istenideálját s ha mellette egész sereg kisebb hatalmú istenség népesíti világát, ezek mint tőle függő másodrangú s részben az emberiség üdvéért közbenjáró, részben ellentőrekvő szellemi hatalmak nem lényegesen különböznek a monotheistikus vallások angyalaitól, szentjeitől s dæmonaitól, legfeljebb alakításuk æsthetikája s tiszteletük módja mondható némileg durvábbnak. Tulajdonkép nem is annyira az eszmék természete az, mi a pogányságnak itt tárgyalt faját a művelt vallási gondolkozástól élesen elválasztja; hanem inkább ezen eszmék különböző értékének és társadalmi jelentőségének tudatossága, tehát az elmél-

kedő becslés. A művelt vallási gondolkozás a tisztultabb s kiváló fontosságuk szerint kellőkép méltatott eszmék magaslatáról ellenségkép fordúl ama gyarló alapok ellen, melyekből fejlődött; a próféta lángoló gyűlölettel ostromozza a bálványimádást s a vele összefüggő erkölcsi és szertartásbeli képzeteket; a kereszténység és izlám kiméletlen irtóháborúval igyekszik megsemmisíteni mindazt, a mi az előbbi vallási életre hacsak ártatlan célzással is emlékeztet. Az új nézet itt a réginek összeférhetetlen ellentéte, tagadása; ragyogó nap, mely mellett az előbbi felfogás igazsága nem is halványabb fény, hanem merő sötétség. Másképp áll a dolog a pogányság ama haladottabb fokán, melylyel itt foglalkozunk. Mint láttuk, a tisztább belátás nem hiányzik itt sem, kifejlődött az emberi psychologia általános törvényei szerint ugyanazon alapokon, melyeken a műveltség légkörében; de nincs meg értékének világos tudata, a fejlettebb eszme itt nem hadakozik a régi fejletlen ellen, hanem az ellentét sejtelme nélkül megegyezik vele, egymás mellé sorakozik s érvényre jut mindakettő gondolkozásban és gyakorlatban egyaránt. *Numi-Tārēm* a független nomád törzsfők vezérének, egy Attilának, vagy Árpádnak képe után alakúl; nem az a minden egyéb hatalmat eltipró s megalázó keleti egyeduralkodó, kit a sémi népek monotheistikus istenképe mintáz. Ő nem követeli, hogy «ne legyenek neked más isteneid én előttem»; sőt emez isteneket, melyeknek tisztelete régibb s a nép szívében mélyebben gyökerező az övénel, szeretettel a maga családjául fogadja, atyailag kiszabja határaikat, uralmukat, elrendeli imádásukat, általuk s velük kormányozza mindenségét. A néphit emelkedettebb rétege itt csak ráhelyezkedik az alatta levőre, de nem dülja föl ezt; a tisztultabb eszmék fényes palotája körül ott maradnak a régibb, lassanként maguktól romba dülő lakok is. Lehet ez eljárás célszerűtlen és hibás a gyakorlati szempontokat követő sociologus szemében; de az ethnologus, kit az emberi gondolkozás történetének vizsgálata gyakran oktat türelemre s a köznapinál méltányosabb ítéletre, meleg érdeklődéssel fordul feléje; mert itt nyílik módja világosan szemlélni, amaz avatag képződményeket, melyeket a kultúra hódító útjában elsöpört s melyek mégis fenszóval hirdetik azt a — sok művelt népnek is nem fölöslegesen szóló — nagy tanúlságot, hogy nincs joga és oka az egyik emberi felekezetnek lenézni a másikat; mert lényegileg *egyek* vagyunk. Valamint

testünk törvényei egymeműek; úgy működnek egyazon szabás szerint lelkünk törvényei s e törvények folyományai is.

Ezen egymeműségnek legfényesebb bizonyossága a *lélekben való hit* közössége az egész emberiségben. A vallási gondolkozás ezen ősmagvának érdekes alakzatait figyelhetjük meg a vogulok pogányságában is. A léleknek, mint a fő életelvnek neve itt: *lili*, KV., PV. *lélé*,*) melynek melléknévi származéka: *liliñ*, KV., TV. *léléñ* «eleven», vagyis «lélekkel, étellel bíró», átvive élettelen tárgyakra is ezen kifejezésekben: ÉV. *liliñ vit*, TV. *léléñ ut* «friss, üde víz» (ellentétben az állott vízzel; v. ö. «holt víz»), *liliñ nqwel* «friss hús», *liliñ sgrni* «ragyogó arany», KLV. *liliñ kēr* «aczel» (tekintettel «élénk» fényükre). Ugyancsak az «élet» alapfogalma tükröződik ezen képzésekben: ÉV. *lilijépt-* «lélekkel, étellel ellátni, életre hozni» (pl. *lilijáptēm rayt-élēm-zqlásēt* «elevenné, lelkessé tett agyag-emberek»; I: 131.) | ÉV., LV. *lilit-*, KV. *lélít-* «föleleszteti, új életre hozni» (pl. *täu ön ülél nukh-lilitētä* «ő engem vízzel fölelesztett az ájulásból; оживилъ»; *jqł-pēmlem élēm-khōlsmē nõñkhä lélilitäq* «a megfagyott embert életre hozzuk») | ÉV. *lilil-*, KLV. *lilil-* «föleledni, életre jönni» (pl. *sorēmñel lililes*, KLV. *pär-lilils* «a halálból föleledt; ожилъ») | KV. *léléj-*, PV. *léle-*, ALV. *lile-* id. (pl. *tqtēz törēmñ soqo nõñkhä léléjiwē* «a másik világban mindnyájan életre kelünk»; ALV. *nukh-lileis*, PV. *nuñk-léleis oqsél-poql* «a halálból új életre támadt»). Kiderül azonban a *lili* szónak s egytövű képzéscsaládjának egyéb alkalmazásaiból, hogy az a láthatatlan valami, melyet «lélek»-nek nevezünk, bizonyos jobban érzékelhető fogalomtól nyerte a vogulban szavát, s ez a lélek, vagy élet jelenlétének legföltünőbb ismertető jele: a l e h e l l e t, vagy p á r a. Ily irányban tanúskodnak pl. a következő nyelvi adatok: *tārwiñiñs lili tārñeli* «nehezen lélelzik, híz lehelletet (тяжело дышетъ)», KLV. *lilēm at jojtñ khaituq* «a léleketem nem bírja a futást» | ÉV. *lili-āp*, KV. *lélé-āp*, KLV. *lil-āt* «lehellet,

*) Ujabb keletű s ke résbé használt szó e fogalomra a perzsata-tár *šan* «lélek, élet» szó jövevénymása: ÉV. *šan*, KLV. *šōñ* = *lili*, pl. e párhuzamosságban: *liliñ nē lilimñē ti jojtñsēm, šāñēñ nē šāñēmñē ti jojtñsēm*, melynek értelme: «(kesergő) nő lélekjelenléte-met visszanyertem, fölocsúdtam (keservemből)»; III: 425; IV: 89.). Van *šan-jiw* összetétel is, mely annak az ágas karónak a neve, melyre születéskor a nő támaszkodik (tehát: «lélekfa»).

lélekzet, pára) (pl. *jüi-qil lil-ätem tit-té* «itt ér utolsó lehelletem», IV: 90; *äp, äp* «pára, kigőzölgés», *ät*, ÉV. *at* «szag; íz») | ÉV. *lilt-*, KV. *lält-* «lehelleni, fűni», TV. *lältänt-*, *lältäjäl-* «lélekezni» (pl. *ä khqlqs in-pel, qs lältäjäl-* «nem halt még meg, lélekezik még»); a medvére alkalmazva fejlettebb értelemmel: «ordítani» (pl. *uj-änš liltimē ti sülintäli* «az állatöreg im ordítva ugrándoza»; III: 380.), épúgy mint a bagolyra alkalmazva: «huhogni» (ALV. *ipi lilti*) | ÉV., KLV. *liläs-* «lélekezni» (pl. *liläsamä-mūs nol-sam-asänēl sültmēl pajälts* «a mint a táltosló lélekezett, orrlíkából szikra tódult»; I. 6.) | ÉV., KLV. *lilej-* «lehell, páráat ereszt» (pl. *ašerēm jūw-lileji* «a hideg levegő látható párákép özönlik a meleg szobába ajtónyitáskor», KLV. *küšnēs-nūpēl lilejis* «az ablakra lehelt»). Ezen «lehellet» értelemben előkerül a déli nyelvjárásokban a *lili* képzőtlen alaprésze is, így: KLV. *lil*, KV. *läl* (pl. *lil tärtelēm* «lehellek, lehelletet veszek; слышу»); *lō läl soqmwēs* «a ló lélekzete megszorúlt, fuldogni kezd; задыхался»), melynek megfelelnek a rokon nyelvekben: ÉO. *lil*, *lil* «leben, geist» és «atem, geruch» (AHLQV.), IO. *tüt* «geist» és «atem» (CASTR.), KO. *lil* «seele» (*kassi-lil* «menschenseele»; ΠΑΡΑΙ) | zürjén *lol* «seele, geist, leben» és «atem, hauch» (*lol šedōdni* «sich erholen, zu atem kommen»; *lolal-* «atmen, hauchen»; WIED.) | votják *lul* «seele, geist, gemüt, herz (als quelle der empfindungen), leben» és «hauch, atem, atemzug» (*lultišk-*, *lulkkī-* «aufatmen, seufzen»; *lulž-*, *lulž-* «atem schöpfen, aufatmen; eins schnauben od. schnaufen; sich ausblasen») | észt *leil* (gen. *leili*) «dunst, dampf (bes. in der badstube); atem, leben» = finn *löyly* «dunst, dampf», lapp: Fm. *lievl* id. (I. BUDENZ: MUGSz. 693.). Egész közönséges az ilyen értelemvitel a nyelvekben: v. ö. gör. *φωχή* és *φύχω* «flo, spiro»; latin *spiritus* és *spiro*; lat. *animus* és gör. *ἄνεμος* «wind»; szláv *duša* «seele» és *dušno* «dunstig, schwül»; *duch* «seele, geist» és «atem, geruch»; héber *rūach* «geist» és «wind» stb.

Igen természetes és világos lehet az egyszerű ember szemében, hogy a mi az ember lelkét alkotja s életének főfeltétele: a lehellet; mégis marad a dologban tömördek rejtelmes és bizonytalanság. Hiszen kibocsátjuk folytonosan lehelletünket, hideg időben látjuk is sűrű páragomolyagban kiomlani szájunkból a nélkül, hogy a halál állna be következményül; sőt azt tudjuk, hogy ha valakiben benn reked a lélekzete, annak meg kell halnia. Mi tehát

az a lélek, vagy lehellet, mely midőn a haldoklót elhagyja, oly rettenetes rombolásában? Ez mindenesetre hasonló természetű az egészséges ember lehelletével, de mégis ettől lényegesen különböző. Legföltünőbb a haldokló beteg léleketének eltérésében, hogy az egyre gyöngülő, végre alig észrevehető, vékony akár egy hajsza, vagy a selyem, ez a «hajsza-lélek», a «selyem-lélek», mely mint a sorvadó beteg arczsine «sárga», mint a lázasé «vörös». «A leánylélek összezsugorodik, a fiúlélek összezsugorodik; inséges leányod, inséges fiad fürtszál-lelkét, hajsza-lelkét (*sa'i-lilitä, ät-lilitä*) emeld föl, bocsásd további életre!» imádkozzák a felső-szoszvai *Xal-paul*-ban (II : 364-5.) s bánatosan adja elő a lozvai ember sorsénekében (IV : 135.), hogy mint esett kórügyba három testvére s mint «vonszolták», azaz lehellték ki lassan lelküket, mely egész olyan volt, mint a sárga selyem, vörös selyem (*käsm jäpëz, wūr jäpëz tailëñ lilän tan khartiän*). Szintígy mondja magáról a kondai nótafa (IV : 116.): «Nehéz ágyba (t. i. betegségbe) jutottam én férfi; mint sárga selyem (t. i. oly könnyenszakadó, vékony) drága lelkem (*käsm jäpëz tiniñ lilim*) férfiu kiadom (eloltom)». Ezen képek az elváló lélek, a végleges elalvást jelző utolsó lehellet rendkívüli gyöngeségén alapúlnak; de van olyan is, mely a hirtelen elröppenést domborítja ki, mely szerint a lélek a testhez kötve afféle, mint valami lábánál fogva gyöngeszállal visszatartott madár, egy veréb, vagy vércse. Midőn a múnkeszi hadisten-hős a *Läpëz*-városi fejedelemleányt fürdés közben a vízben alányomja, ennek «veréb-lelke, vércse-lelke elszakadni törekszik (*säñsi-lilitä, vörös-lilitä tälipaŋkuë voräti*»; II : 187—8.) s ugyanily képpel adja elő kívánságát a Paszët-bálvány hívője: «Zsenge kezű kis magzatkám, zsenge lábú kis kedveském (gyermekem) m a d á r k a - l e l k é t h a fölemelnéd (megmentenéd; *säñsi-lilitä nãŋ-älmilälénülén*), akkor neveznélek én téged igazán bálványkának, igazán istenkének» (II : 426.). Ugyane kép változata: «Im a leánylelke elszakad, a fiú lelke kioltódik (mint a tűz elalszik): *äyi-lili ti tälipi, pñ lili ti çariti* II : 425.; *lilitä tälipëm* «lelke elvált» III : 461.). Az elröppenő léleknek szárnyas állatként való fölfogásáról igen érdekes példákat olvashatunk KLEINPAUL RUDOLF «Die Lebendigen u. die Toten in Volksglauben, Religion u. Sage» (Lipce, 1898.) című könyvében (28—31. ll.).

Ezek szerint a lélek valami különálló lény a testben, ettől el

is szakadhat s független életet élhet, lényegileg úgy mint a modern vallások tanítják. De hol van e titokzatos lény székhelye az emberi testben? A mi emberünk habozás nélkül felelné, hogy a főben, vagy az agyban; hiszen zsenge korunktól fogva megtanúltuk, hogy Ádámnak Isten «orrába lehelte az eleven lelket s így lett az ember élő lénynyé». Uralvidéki rokonainknak e felfogás idegen. Midőn tavadamelléki tolmácsomtól a «lélek» szó kifejezését akartam kitudni s azt kérdeztem tőle hogy mikép van vogulúl «*моя душа*», ő azt felelte: *äm šampérkhém*, vagy más tájéjtés szerint: *šampor-khom* («egész lelkéből sír, lélekszakadva ordít»: *šamé-porkhénél našánt*); de ugyane szóval magyarázta a «szívet», meg a «gyomrot» (*tašam šamporo*) is. E szónak éjszaki mása: *sim-por* «szív» = *sim* «szív» + *por* = tatár *baur*, *bavër* «máj». Ennek megfelelőleg védi a medve a maga igazát a következőképpen: «Szívbe nem fogadható bűnhödés-hozó beszédet (*simén rǵutal nariñ lātiñ*) mivelhogy mondottál, májba nem fogadható durva (szögletes) beszédet (*majtén rǵutal uriñ lātiñ*) mivelhogy mondottál, azért nőnek megnézni érdemes karomsebet vajjon ne ejtsek rajtad?» (III : 511.), azt akarva mondani ezzel: «mivel oly mélyen megsértettél, hogy *lelkem* el nem tűrheti, ne bántsalak-e érte?» GONDATTI elbeszéli (Слѣд. Язычест. 36.), hogy az ember korabeli világ előtt élt vogul hősök legyőzött ellenségeiknek mindenkor megették a *szívet* és *máját*, hogy ezeknek ereje az ő testükbe szálljon s az ellenfél többé föl ne támadhasson. Világosan mutatja ez, hogy a szívben és májban képzelték a lélek székhelyét, melyeket magukba vevén hitük szerint a megölt egyén összes kiválóságait sajátjukká tették. PATKANOV is említ ilyen hagyományt az irtisi osztjások között. E szerint ezek meg akarván bosszulni Szengep, nagy-atlímbeli hős gyakori rabló-betöréseit, egy ízben együttes erővel ellene vonultak; midőn pedig a hős lakóhelyére értek s arról értesültek, hogy ez nem régiben meghalt s már el van temetve, feldúlták sírját s *kivágván teteméből kökemény szívet, ezt darabokra szeldelték és megették* (Типъ Ост. Борат. 66.; l. még: Irtyšch-Ostjaken I : 149—150.). Ugyanezt említi REGINO a magyarokról: «*Corda hominum, quos capiunt, particulatim dividente veluti pro remedio devorant*» (a 889. év alatt). — Megértjük ezek nyomán, hogy a közönséges beszédben is, midőn a lélekről, mint az indulatok fészkeről van szó, a szívet és májat emlegetik: ÉV.

simiñ, LV. *šimiñ* «dühös, haragos; bátor»; *sim-társém* «szivecském, kedvesem», tkp. «szívem gyökere», *sim-porkwé* id., tkp. «szív-májacska», *vāps-porkwé*, *vāpsém-por* «kedves vöcske», *porēñ pǎ'* «szeretett, kedves fiú» (II : 343.) úgy mint a kirgizben: *baurum* «drágám, kedvesem», tkp. «májam» e mellett: *baurum bastim* «elnyomtam *haragom*», az altaj-tatárban *puursaq* «kegyes szívű», a zürjénben: *musa* «lieb, geliebt», a votjákban: *muso* id. ettől: *mus* «máj» (I. Ethnogr. 8 : 138. és Vog. Népk. Gy. I : 285.).

Más efféle édesgető megszólítás: ÉV. *poszēm* «drágám, kedvesem», *poszükwét* «kedveskék» (II : 429.), melynek *posēz* alaprésze tulajdonkép «v é r»-t jelent (II : 14.). Tényleg a vér nagyon lényeges föltétele az életnek; ha elfolyik, halál következik be; a halott halvány, az árny vér nélküli, fehér: az ember lelke az ő eleven vérében van; kihez lelkem vonz, mondhatom «vérem»-nek. Valamint a szív és máj befogadása a benne honolt lélekkel s minden erejével gyarapítja e lélek új otthonát, úgy származik át a lélek az egyik testből a másikba a vér megivása következtében is. «Magam fölött ha lábas isten, szárnyas bálvány jelentkezik» — így dicsekszik a lopmúsi istenke — «mint tő vizét úgy iszom meg (*tür-vit aje'im*); II : 278.). Ez a felfogás alapja a véráldozatnak. Midőn az osztják ember házi bálványának száját bőségesen megkeni a leölt áldozat vérével, lelket lélekkel táplál s lényegileg azonegy, ha a vallási eszmék fejlődésével eltűnvn az isteni szellemnek látható képe a fecskendezett vér ez utóbbinak oltárfalaira kerül, vagy midőn megfordítva az istenség véréét jelképező más itallal fogadja a hívő az istenséget magába s lép vele lelki közösségbe.

Míg az ember lélekzetre képes, míg ereiben a vér lüktet, addig mondhatni róla, hogy él, hogy benne van az a titokzatos, lehelletszerű, röppenő madárféle valami, mit léleknek nevezünk. De van bőségesen eset reá, hogy ez a lélek az élet folyama alatt is ott hagyja legalább ideiglenesen testi rejtekhelyét, mondhatnók a madárkép után kalitkáját s egy ideig elkalandozva ismét visszatér. Ilyen állapot első sorban az álom (*ülém*), a halál mindennapos előképe, a midőn élettelen lény módjára mozdulatlanul fekszünk, szemünkkel nem látunk, fülünkkel nem hallunk s melyben a vogul hősöknél, az istenkéknél, valamint a medvénél oly erős az érzéketlenség akár «valami vastag gyökér, vagy faág» (*osiñ tärpä*

tāriñ ūlēm, osiñ tqwpa tqwiñ ūlēm ; II : 131.), sőt tovább menve : «el lehetne vágni az alvónak fejét, nyakát, törzsökét a nélkül, hogy eszméletre jönné» (*sipä jäktēnē sari ūlēm, porzā jäktēnē nānirā ūlēm*, II : 161 ; *puñkā jäktim, porzā jäktim sari ūlēm* II : 281, 274.). Mi van ilyenkor a lélekkel? A lélek lát és megtud ilyenkor olyan dolgokat, a minőket a szem sehogysem volna képes észrevenni. Az álmodó jávorbika megtudja, hogy vadász van közelben, hogy ennek ijjától tehene el fog esni s maga is nagy veszedelembé kerül (IV : 304.). Mikép történhetett ez? A léleknek künn kellett járnia, csak így láthatta meg a még jó messze levő vadászt. A lélek legjobban közlekedhetik a maga fajtájú lelkekkel; álombeli szabadsága idején megjelennek előtte a holtak szellemei s ezektől hírt szerezhet újabb halálesetekről (GONDATTI 58.). Van más alkalma is kiszabadulnia a léleknek hüvelyéből, így különösen midőn az ember elájul. Ez már csakugyan olyan, mint a halál ; még lélekezete is eláll az embernek s színe változik. A vogul felfogás szerint ilyenkor tényleg útban van a lélek a halottak világa felé, *Kul-ätēr*, a halál ura, hajtja is már a többi lelkekkel előre ; de *Numi-Tqrem* elég jókor észrevevén, hogy ennek a léleknek még nem érkezett el a kiszabott ideje, megparancsolja a démonnak, hogy bocsássa vissza testéhez (u. o. 41.). Élénkebb rajzát találjuk e felfogásnak PATKANOV «Emder-városi hős» című kondai osztyják hősenek-közleményének ama részében, mely előadván, hogy összetűzés közben valahogy erős csapással sujtott az ellenfél kardmarkolatja a hős fejére, a továbbiakat emez magáról szólva így folytatja : «Világom (eszméletem) elhomályosult. Egy levéllel, fűvel borított keskeny ösvényen haladtam el erre, majd egy háromszáz fokú fokos hágcsót kezdettem megmászni ; a mint így egyre másztam, az éghez már csak három fok hiányzott, midőn három vörös csipőjű evet jön elém. „Bátyánk, hova méssz te?” — „Hozzátok jövök”. — „A mi beszédünk ez : Mi ennivalónkat embervérrel esszük, innivalónkat embervérrel isszuk. Térj vissza!” Én visszatértem, alászállottam, a földre érkeztem ; a levéllel, fűvel borított keskeny ösvényen visszahaladtam ; fölültem szánomra s fölébredtem. Unokaöcsém sírva állottak a szán két oldalánál» (II : 32—34.). Itt el van mondva, hogy a hős lelke eszméletlensége alatt már útban volt az ég felé, de mielőtt oda ért volna, elébe jöttek megölt öcsesei s visszatérítették a földre. Büntetésképp is juthat valaki eszméletlen

állapotba; a mennyiben *Numi-Tārēm*, ki hótalp-botját állandóan az «élet vizé»-ben (*lilin vit*) tartja, midőn vétkes embert vesz észre, elkezd kavarni a bottal a vizet s rápillantva arra az emberre, rövid időre lelkét veszi. Ily esetre mondják, hogy *numel patwés* «felülről baj érte» (u. o. 54.). Jelentős szerepe van a lélek ideiglenes különválásának az istenidézés esetében, a midőn a megjelenő bálványszellem a réülébe jutott s testében érzéketlen samán lelkével a bűvölő téren érintkezik, tárgyalt, alkudozik, gyakran veszekedik, sőt verekedik. Az ily lélekkiválást a samán a légyölő galócza élvezetével s bódító cselekedetekkel mesterségesen is előkészítheti (l. bővebben alább). A bódulás vogul műneve: *kēlp-sēnχw*, azaz «vér-köd» (*kēlp-sēnχwnē tēlilēs* «vér-mámorba keveredett», vagy egyszerűen: *tēlilēs* «összezavarodott» = «eszét vesztette, dühében örvöng»); ilyenkor az ember lelkét mintegy «ködfátyol» takarja el, se lát, se hall. Az ily vérdüh isteneknek is megesik: a kisobi istenség (*Ajās-tārēm*) ettől elragadtatva megöl mindenkit, a kit csak előkap; csak lábát kezét lefogó testvérei s bácsija képesek őt nagy nehezen észre téríteni (II : 24.). Hasonló esetet beszél el az ének a *Xul-qār*-leány legidősebb fiáról, ki ily dühében összerágja saját pánczélsruháját, kardját, nyilas tegzét s végül medvévé változik (I : 98, 125.). A *Tēk*-isten harczi mámorában már hét sógora közül az utolsót készül agyonütni, s csak feleségének keze tartja vissza kardját e tettétől (II : 43; l. még: IV : 174.). Az e fajta romboló mámor az isteneknek a *pupv-sēnχw*, *χul-sēnχw* («bálvány-mámor, ördög-mámor»; II : 43.). Az alsólozvai medvéének a holt medvére alkalmazza e szót: *sēnghwejēm* «ámulatba jött», azaz «lelke ködbe borult» (III : 207.). A közönséges (pl. részegségből eredő) emberi mámor szava: ÉV. *pānχ* (KLV. *poñkhlī* «részegszik», *poñkhlēm* «részeg»; ÉV. *pānχin* id.), mely egyszersmind a «légyölő galóczá»-nak a neve, jeléül annak, hogy régebben ez pótolta a szeszes ital helyét (l. alább).

Ez a testhez kötött lélek vogul biológiája. Új és másnemű élete kezdődik a léleknek akkor, midőn a testtől teljesen függetlenné lesz, vagyis a halál beálltával. A monotheistikus vallások amaz optimista fölfogásának, mely a jámbor embernek a túlvilági életben a földi gyönyöröket hatványozottabb mértékben helyezi kilátásba, a vogulok és osztjákok hitében semmi nyoma. Az alvilág itt sokkal komorabb, mint a görögök Hádese is. Legjobb esetben is csak ten-

gödés a szabad lélek sorsa, mely elsősorban a hátramaradt élők kegyeletétől függ. Ha az ember csak küzdelemmel szerezhette meg kenyerét e földön, még nagyobb küzdelemmel juthat élete föltételeihez lelke a halál után; igaz hogy e küzdelmekhez — a minők főképen a földiek folytonos zaklatása és zsarolása — ereje és módja is tetemesen nagyobb. Mit is tesz tulajdonkép «meghalni»? E fogalom kifejezései a vogulban: 1. *χālī* (KLV., TV. *khāli*, KLV. *khāli*, KV. *khōli*), *jol χālī* (KV. *jal-khōli*), mely igének megfelelői a rokon nyelvekben a halálnak legsajátosabb jelzései, így: ÉO. *χal-* «umkommen, sterben» (*χala* «totd, verstorben»), IO. *χad-*, SO. *χal-*, magy. *hal-*, zürjén-votj. *kul-*, cseremisiz *kol-*, mordvin *kulī-*, *kulo-*, finn *kuole-*, észt *kōle-* «sterben»; a vogulban azonban még világosan kitetszik a szónak eredetibb «elpusztítani, elmúlni, kifogyni, elveszni» értelme pl. e használatokban: *ta kañsēm : nqulā χālēm*, *luwā χālēm* «im elsovadt, húsa lefogyott, csontja lefogyott» (I: 23.), *kāsā χālēs* «kedve elmúlt» (I: 145.), *vāγā χālēm* «kifogyott az ereje», *sun-jiwā χālēs* «szánfája elkopott» (II: 211.) | *χāltal jūni' jēmēn* «(sörből) ki nem fogyó nagy katlan». A *χālt-*, *χōlt-* (KV. *khōlt-*) causativum már éppenséggel nem alkalmazódik a halál okozásának, vagy előidőzésének kifejezésére (melynek sajátos szava: ÉV. *al-*, déli *āl-* = ÉO. *vel-*, IO. *ved-*, SO. *vel-* «erschlagen, tödten, fangen» = magy. *öl-* id.); hanem csakis ezekére: «tönkre tenni, elpusztítani, vminek elmúlását eszközölni, elfogyasztani, (időt) eltölteni», pl. *χotāl ālnē sāt lamtēm pusēn ti χōltīlēm* «bármerre levő hét földrészem, im mind tönkre teszem» (II: 149.), *tāl χōlti*, *tūw χōlti* «egy telet tölt el, egy nyarat tölt el», *ēt χāltnē*, *χātēl χāltnē* «egy éj multával, egy nap multával» (II: 429.). — 2. ÉV. *ūsi*, *jol-ūsi* «meghal» (pl. *χalné pasēn patēm χum*, *ūsnē pasēn joxtēm χum* «haló korig ért férfi, kimúló korig jutott férfi» I: 147; *ūsēm mā* «haló föld» I: 46; *ūsnāt-mqs* «haláláig»), melynél az alapértelem, épúgy mint a *χāl-* igénél: «elveszni, elmúlni», a mint kitűnik az *ūst-* causativum «elvesztteni» jelentéséből (pl. *ālnānēm χot-ūstāsēm* «elvesztettem a pénzem») s a rokon nyelvek megfelelőiből: ÉO. *uš-* «untergehen, sterben» e mellett *ūšta-* «verlieren» (AHLQU.); zürjén *voš-* «umkommen, verderben, zu grunde gehen; sich verlieren», *vošt-* «verderben; verlieren»; magy. *vész-* «umkommen, verlorengehen», *veszt-* «verlieren». — 3. ÉV. *pōsēli*, *jol-pōsēli* közönséges kifejezés a halálra, mely megvan az éjszak

osztjában is: *posala-*, obdorszki *pasāl-*, *pasāla-* «sterben», *pasālim* «tod» (AHLQV.). Eredeti értelmét ekkép magyarázta egyik közlőm: *ēlem-χālēs jol-pōseli, la'īlāγā-kātāγā tū pōsei', kārtēi'* «az ember meghal, keze-lába meggémbereedik, elhülve megmered (ОКОЛЮТЬ)». — 4. ÉV. *sorēm* «halál», *sorēmnē pati* «meghal», mely kifejezés megvan az osztjában is: *sorēm* «tod», *χalta sorēm* «untergang», *sor-mēñ* «todt, leblos» (AHLQV.); IO. *sāram* «tod» (CASTR.). Összefüggő: *sorimāli*: *āri-lili, pī'-lili saw sōrimālēm* «leány-lélek, fiú-lélek sok szenvedett ki» (= «*pōselañkwē, sorēmnē pātuñkwē jēmtēs*). CASTREN és AHLQVIST e szóban a finn *surma* «halál» (*surmaa-* «megölni») mását látják, melynek alapja: ész *sure-* «sterben, absterben, ohnmächtig werden» (*surnud* «todt, ohnmächtig»), ez pedig BUDENZ szerint (MUGSZ. 348.) a magy. *sorvad-*hoz tartozik. — 5. FKV. *jāl-sōkōrli*, AKV. *jāl-sūkērli* ember halálára alkalmazott szó ezzel szemben: *jāl-khōli*, mely kevésbé gyöngéd s inkább állatra illik. Alapértelme előttem homályos. — 6. ÉV. *māñyati* sajnáló kifejezés (pl. *jamēs ēlem-χālēs māñyatēs!* I. III : 401.), mely tulajdonkép ezt mondja: «összegöngyölődik» (*māñ-* «bonyolítani», *māñimt-* «göngyölíteni»). — 7. KV., PV. *oqšēl*, TV. *āčāl* «halál» = tatár *āžāl*, arab *āžāl* «die todesstunde, das ende, der tod». — 8. ÉV. *lilitā minēs*, KV. *lélété mēnēs* (II : 241.) «elment a lelke», ÉV. *lilitā tālipēm* «elvált a lelke» (III : 461.). — 9. ÉV. *sawnē pats* szó szerint: «inségbe jutott» (GOND. 40.). — 10. ÉV. *jelpiñ mānē pats* = *pōsālēs*, tkp. «szent helyre jutott»; a Szigva mellékén használt kifejezés (*āγim-pīγēm jelpiñ mānē patsēt* mondotta egy anya). — 11. ÉV. *pup jēmts* = *jol-χāls*: titkos kifejezés (*tūjtnē lātiñ*) oly végből alkalmazva, hogy a halál rémséges szavát oktalanul ki ne ejtsék; mert baj kerekedhetnék belőle. A *pup* szó értelme előttem homályos. — Az énekek nyelvében használt szólások: 12. *Xul-nājērnē sāt pīm ta totimē, sāt šiskēm ta vojimē* «az Ördögfejedelem ime hét fiam elvitte, hét magzatom elvette» (IV : 22.); *Khul-najēr vossi oqinē kēpēl-khal, tūl-khal nākeñēl khuñ kwoqłtēmi* «(két gyermekem) az Ördögfejedelem legifjabb leánya ruhaalja, ruhaöle izelt közével valahogyan elvitte» (IV : 103—4.). — 13. *sqwiñ mā sāt χalēn ta ujttilēn* «(ha imádságunkat, *Polēm*-isten meg nem hallgatod) a kerges föld hét közébe nyomsz alá» (II : 411.) = «halálba viszel»; ugyanezt a közlő más szavakkal így magyarázza: *ānēm mā-kiwērnē ūnttilēn-ke*: *ta ūnttilēn* «ha engem a földbe helyezel:

hát oda helyezel». — 14. *saw kojín xiñ xajtne nariñ vāñxān patilāsēt* «sok magzatod járványvész futkosó átkos gödörbe esett» (II : 402.) = «sirba jutott». Hasonló képekkel fejezik ki a halál, illetve a sír gondolatát: *χum patne vāñxēñ mā joltxatēs* «férfi-eső gödrös föld támadott» (t. i. «beleesésre férfit váró sír»; II : 331.) | *ānēm pattēñe šaxlēñ mā, vāñxēñ mā ul voss xāntxati!* «engem megejtő halmos föld, gödrös föld bár ne találkoznék!» (II : 367.) = «bár ne kellene sirba jutnom!» | *kāt patne šaxliñ mā, la'il ojmatne vāñxin mā ul voss xāntnum; āxi jāmne, pi' jqmne sastēm lāñx sastēmāi' voss jāmñülēm!* «kéz-lehulló halmos földet, láb-bicsakló gödrös földet óh bár ne találnék; leánynak, fiúnak járnivaló egyenletes földet járhatnék bár egyengetetté!» (II : 386.) = «bár ne kerülnék sirba; hanem járhatnám tovább akadály s baj nélkül földi utam!» | *nē patne šaxlēñ mā ālēs-ke, χum patne xasliñ mā ālēs-ke, jqmēs lūw tññpāñēl tot sastēltuñkwā!* «hova nőnek kellene (holtan) beleesnie, ha oly halmos föld volna; hova férfinak kellene (holtan) beleesnie, ha oly mohos föld volna» (t. i. az istenségtől rendelve), egyengetné bár azt ott simára (ez áldozati) jeles ló patásával (t. i. lábával); II : 357.) = «ez áldozat szabadítson meg a sirtól!» A sír említése nélkül való egyszerűbb kép ugyane fajtából: *akw' χumitēn patnāi'*, *akw' nētēn patnāi' tārēm nañ ta āle'in* «míg az egyetlen férfi, az egyetlen nő (a sírba) nem esik, isten leszel te» (I : 17.) = «míg az utolsó ember meg nem hal», vagyis «míg a világ áll» | *ti luntā-vāsā xqnal akw' χumitēn patne-mos, akw' nētēn patne-mos vōss tēwē!* «ezt a ludat, réczét, a jövőben az egyetlen (értsd: utolsó) férfi, az egyetlen nő (sírba) estéig hadd egyék!» (I : 30.). Álljon itt befejezésül még egy igen érdekes költői képe a halál beálltának, melyet PATKANOV irtisi osztyák szövegeiben találunk (Irtysch-Ostj. II : 86.): «Auch der starke heldengreis *Soñ-xuš-zoi* lag auf einem hohen kissen im hitzigen fieber; nachdem er eine ganze (gezählte) woche lang da gelegen, *vermischte er sich unter den zahlreichen todtēn mit verschimmelten gewändern (it xatēm xacimañ šaxape ār xatai kutēda te tādājōt)*». Nagyon emlékeztet ez a patriarkhák halálánál előforduló bibliai kifejezésre: «Bevonatott (begyűjtetett) az ő népe közé» (pl. Móz. I : 25, 8.).

Mutatják már a halálnak ezen kifejezései is, hogy a vogul hitfelfogás szerint a léleknek vele kezdődő állapota vigasztalan nyomorúság. Minő más a nyugati ember beszédmódja e dologról,

ki szerint a halott csak «elhúnyt», «jobb létre szenderült», «elköltözött a siralom völgyéből az örök fény honába»! A túlvilági boldogság fogalmainak hiánya mindamellett nem szül pogány emberünkél nyugtalanságot. A jó embernek elég jutalma az, hogy földi szenvedései valamikor véget érnek, a rossz embernek pedig van a pogányságban is mitől rettegnie; mert az ő túlvilágában, ha jutalom és öröm nincs is, de van büntetés és szenvedés ép úgy, mint a keresztény pokolban. Megnyugtató az is, hogy a halál mindenkinek közös sorsa, elkerülhetetlen végzete; *Kaltés*-asszony a szülés istennője határozza meg az ember végét is, mely: *Kaltés laum sorém* «K. rendelte halál» (II : 261.). Nem is más az «ember», mint *khqls* (KLV.; ALV. *khals*, TV. *khqlas*), vagyis «halandó», szorosabb meghatározással: ÉV. *ēlem-χqlés* (KV. *ēlem-khōlés*) «az ég, vagy a levegő halandója»; ez az ő legsajátosabb s legillőbb nevezete, úgy a mint a zürjén *mort*, votják *murt* «ember» is = szkr. *márta-*, av. *marēta-*, pahl. *mart* «mensch», tkp. «halandó» (a *mar-* «halni» töből). De bár így van a dolog, az ember még sem áll teljesen védtelenül és mentő eszközök nélkül ama romlás ellenében, melyre őt élete, élő voltának ténye kárhooztatja. A vogulok pogánysága sincs annyira híján az erkölcsi tartalomnak, hogy ne ismerné a jövő életre való előkészülődés eszméjét s ne nyújtana módot a jámbornak, hogy lelke jövendőbeli üdvösségének elérhető fokát, t. i. a békét és nyugalmat, már földi életében biztosítsa. A szertartásos kötelességek teljesítése megszerezheti, hogy úgy mondjuk, az «égi» jóindulatát; a szeretet és becsületesség gyakorlása pedig a földieknek azt a kegyeletét, mely nem hagyja könnyen kiveszni emlékét a szívekből s a hátramaradottakat mindannak buzgó teljesítésére ösztönzi, mire az elköltözött léleknek szüksége van. Mert ha csak az ember nem vonta magára bűneivel és mulasztásaival az istenek haragját, minden attól függ a jövő élet alakulásában, hogy részesül-e a testből eltávozott lélek a megfelelő ápolásban és gondozásban övéinél s hogy kellőleg fölszerelték-e ezek nagy útjára. Az alapfelfogás pedig ezek tekintetében az, hogy a lélek, valameddig más testhez nem csatlakozik — s az ily fajta lélekvándorlás, melyről alább szolunk, nem föltétlen, hanem csak esetleges alakulat — előbbi testi életét folytatja, más szóval foglalkozásai és szükségletei tel-

jesen egyneműek az eddigiekkel. A temetkezési szokásoknak legtöbb részlete ezen eszmét fejezi ki, illetőleg azon törekvés szolgálatában áll, hogy a halottnak meg legyen mindene, a mit életében kedvelt; meg ne szorúljon semmiben, a mi az előtte álló feladatokhoz kívánatos. Ezen törekvéssel nyer nyugtot mindkét fél, az elvált lélek úgy mint a hátramaradottak, mely utóbbiak t. i. csak a halott illő ellátásával kerülhetik el azt a veszedelmet, hogy az elköltözött fenyegető megjelenésekkel és csapásokkal ne figyelmeztesse őket mulasztásaikra. Ennek lehetősége természetesen nem csekély aggodalmat okoz s kiinduló pontját alkotja a halottas szokások ama másik csoportjának, melynek célja a léleknek lehető távol tartása, az eddigi környezettől való elszoktatása, esetleg elijesztése. Lássuk itt közelebbről, mikép érvényesülnek gyakorlatban ez eszmék.

Miután a halál bekövetkezett, a holttestet (ÉV. *ḫālā*, TV. *khālā*; ÉO. *ḡala*) kiterítik; az éjszakiaknál meg nem mosdatják ugyan, de gondosan megfésülik (Finsch: 548.). Ezután legjobb ruháiba öltöztetik (GOND. 44.), a midőn a kondai osztjások annál több inget adnak a halottra, mennél gazdagabb s mindezek fölé néha még egy subát is raknak. A nőkre ugyanitt gyöngyhímzésű ünnepi ingüket adják föl (PATK. I: 142.). Ez a halottnak ruhakésztsége: a sok ing nyilván arra való, hogy legyen a másvilágon mit váltani. — Most az éjszakiak a halottat visszateszik arra a helyre, a hol lelkét kiadta, s mint mindjárt a halál beálltával fejét ismét betakarják a halotti szemfedővel, melynek sajátos neve: ÉV. *nasmāp-tār* (III: 421.), vagy *lāpil-tār*, KLV. *nāsmēp-tōr* (u. i. *nāsēm* «arcz» = *nāl-tus* id.; REG. szerint: LV. *nāšme* «gesicht der leiche»), KV. *nāsemēḫ-tōr*, PV. *nāššēp-tōr*, TV. *kīpēn* (савань). E műveletek közben rendesen egy szót sem szólnak (GOND. 44.). — Ezután következik az éjszakiaknál a siratás. Az asszonyok kibontják hajukat és kesergő hangon sorolják elő a halott érdemeit: hogy mily jó vadász volt, mint szerette családját stb. (GOND. u. o.). NOVICZKIJ szerint (МАЙКОВ kiad. 45.) siratás alkalmával a rokonok «igaz szívből való sajnálkozásuk jeléül hajukat ezibálják s a mennyire csak lehet véresre karczolják arczukat körmeikkel; ezután a bevérződtött hajszálakat a halottra dobják, mivel balgahitőségükben azt vélik, hogy a halott lelke néhány nap mulva előjön megszemlelni a fájdalom jeleit s ekkor észrevevén rokonainak

íranta tanusított igaz szeretetét, a másvilágban sem szűnik meg sohasem hálásnak lenni érte». FINSCH ugyan saját gyér tapasztalataira hivatkozva kétségbe vonja e tudósítás helyességét (549.), ebben még sincs semmi okunk kételkedni; mert a leírt eljárás igen híven megfelel a vogul-osztják lélekhitnek. A véres hajszál, melyet a halottra dobnak, jelképes önfeláldozás: a hátramaradott saját vérét, testét adja a holttest körül lebegő léleknek. Nem lehet becsesebb s keresettebb tápláléka az emberi léleknek, mint éppen az embervér s az ember teste; láttuk e gondolat nyilvánulásait fentebb is. Természetes, hogy ez az embervér-áldozás nagyban nem gyakorolható s hogy helyette be kell érnie a halott szellemének a bőségesebben nyújtható állatvérrel, melylyel az alább leírt halotti tor szertartása látja el.

Minden leplezés nélkül fejezi ki azt az eszmét, hogy a halott lelkét étellel kell ellátni, a kondai vogulok és osztjákok búcsúvendégsége. Mindenfelé elterjedt s a kondai népnél is szokásban levő a temetést követő halotti tor; de egészen saját-szerű, hogy a halottat otthon, még mielőtt a házból kivitték volna, tartásuk jól mindenféle étellel s ezt közvetlenül teteme mellé helyezték. Ime miként írja le INFANTJEV a felső-kondai vogulok ide vonatkozó szokását (Vjestn. Jevr. 1894; IV: 254.): «A mint a halottat a koporsóba helyezték, az asszonyok különböző ételeket kezdenek készíteni s mindegyiket közvetlenül a halott mellé állítják. Így pl. legelőbb sült fajtót hoznak s ráteszik az asztalra az ugyanott fekvő koporsó mellé. Rövid idő múlva főtt rénszarvas-húst hoznak elő, s miután az előbbi tálból egy darabkát a koporsóba tettek, e tálat elviszik s az új fogást teszik helyébe. Ezután tehén-húst hoznak s így sorban mindenféle ételeket, a minőket csak a vogul konyha ismer, mindegyikből egy-egy darabkát a koporsóba rakva. Végül még dohányt, pipát s ha az elhunyt tubákos volt, burnótszelenczét raknak a koporsóba, a hová egy kis pálinkát is öntenek, továbbá néhány pénzdarabot tesznek». Mi volna ez egyéb, mint a halottnak ellátása útravaló eleséggel s pénzzel?! PATKANOV hasonlót ír az irtisi osztjákokról (II: 142.); e szerint: «A meddig az elhunyt az asztalon fekszik, egy burnótszelenczét helyeznek melléje s néha ételt is. Minden ember, a ki csak a szobába lép, ezen szelenczéből egy szippanat burnótot vesz, fölszítja s ugyancsak egy szippanatnyit tesz a maga szelenczéből

a halottéba, oly felfogással, hogy ezzel a halottnak kedveskedik». Itt tehát az élő ember a holtat egészen élőnek tekinti; vele úgy nyájaskodik, mint mikor egészséges korában meglátogatta.

A túlvilági életre való fölszerelés lényeges szer-tartása a vogulok és osztjákok temetkezésének mindenütt, még ott is, a hol a kereszténység egyébként az egész pogány életmódot kiszorította. SZOROKIN (Putješ. 48.) még a lozvai voguloknál is tapasztalta, hogy a sírba *íjjat, nyilat, pálinkát, burnótot* tesznek azon meggyőződéssel, hogy az illető okvetetlenül vadászik, burnótot szí, pálinkát szí a túlvilágon is, mint földi életében. BRAND a XVII. sz. végén írja a Csuszovaja-melléki vogulokról: «Quand quelqu'un d'entr'eux meurt, ils l'enterrent, paré de ses plus beaux habits: ils mettent dans la fosse une *somme d'argent*, proportionée aux facultés du defunt, *afin, disent ils, qu'il ait de quoi se nourir, après sa resurrection*» (l. fentebb). GONDATTI szerint (42—43.) az éjszakai vogulok oda adják a halott mellé mindenféle apró holmiját a sírba; nagyobb holmijait pedig, különösen *szánját, rénhajtó rúdját, hótalpait, evezőjét*, néha a *ladikját* is a sír fölé vetik, mindent felfordítva. Hogy a halotthoz adott eleséget később friss készlettel kiegészíthessék, a sír fölé épített alkotmányon *kis ablakot hagynak*, melyen át *ételeket, pálinkát, dohányt* bocsátanak a tetemhez. Ugyanide bizonyos apró *falapátocskákat* is helyeznek, melyek a kanalat helyettesítik úgy mint az isteneknek nyújtott áldozatoknál. A samán sírjába beleteszik azon tárgyakat is, melyekkel hivatását gyakorolta, *istenkéek ábrázolásait, talizmánokat, állatfogakat, állkapocs-csontokat* stb. (u. o. 44—45.) INFANTJEV meglátogatván egy kondai vogul temetőt, minden férfi sírja mellett egy *evezőt* s minden nőé mellett egy *teknőcskét* talált (IV : 253.). Bővebb részletekkel van kifejlődve e szokás az osztjákoknál, a mint erről már a régiek tudósítanak. NOVITZKIJ szerint az osztjákok «az elhúnyttal együtt sírjába helyezik részben holmijait is, különösen azokat, melyek az élethez szükségesek, minők: a *ruházat, íjj, nyilak, fejsze, üst* s más egyebek. Ezt a szokást azon balgahitőségük folytán gyakorolják, mely szerint *az embernek halála után is szüksége volna élelemre*, miért is az élelemhez szükséges tárgyakat a halottnak melléje helyezik» (46. l.). PALLAS is írja, hogy «a halottnak *legjobb ruháit* adják föl, melyeknek megválasztásában tekintettel vannak az évszakokra», nyilván hogy a halott télen ne fázzék s

nyáron ne izzadjon túlvilági életében. Ugyancsak szerinte «a halott mellé helyezik minden szerszámát, melyet földi életében használt, pl. *kését, fejszóját, burnótszelenczójét* stb.; kivételt csupán a *kova és aczél* tesz, melyeket csak fából faragott másukban adnak át a halottnak» (l. fentebb). Az utóbbi kivételes eljárásnak nyilván az az oka, hogy a sötétség birodalmában nem szabad az árnyak az isteni rendelés ellen föllázadnia s esetleg világot gyűjtania. Az újabb utazók közül különösen FINSCH értesít tárgyunkról tüzetesebben, ki sok éjszaki osztják sírt fölbolygatott. Ezekben ő a halottakat a legjobb ruhába takarva találta, *mohára és rénszörre fektetve*, rénbőrrel befedve, tehát *ugyanazon készséggel ellátva, melyet a világra jövő csecsemőnek adnak* (545.). Ez utóbbiban bizonyára azon gondolat nyer kifejezést, hogy a halál is születés, belépés egy új világba, afféle mint a gyermeké. A halott mellett heverték FINSCH tapasztalatai szerint az ő kedvelt szerszámait, jelesen: *fejsze, kés, szaru, burnótszelence, pipa, üst* stb. A mi belül nem férhetett el, kívül kapott helyet. Ilyenek voltak a fő táján a *rénhajtó rúd*, a lábnál egy *ladik* levágott hegye, oldalt egy *hótalp*; felaggatva: *réncsengetyű, rénhám*; mellette: *fölfordított szán*, a legtöbbje összetörött állapotban. Voltak még a sírok körül: *vadász-és halász-szerszámok, íjjak, nyilak, hálósülyesztők, parafák* stb. egyszóval mindenféle, a mivel a halott leginkább foglalatzkodott (u. o.). Hasonló tárgyak voltak láthatók keresztény osztjások sírjain is, melyeknél természetesen a kereszt sem hiányzik. Jellemző körülmény a lőtartó délibb osztjásokra nézve, hogy ezeknél a rénhámot *lőiga* váltja föl a sírnál (549.). Ott a hol gyermek van eltemetve, *felfordított bölcső* jelzi a halott földi foglalkozását. Ide vonatkozó eltérő változatról tudósít INFANTJEV, ki szerint a felső kondai vogulok, «ha gyermek meghal, *nyírhéj-bölcsőjét felakasztják az erdőben egy bizonyos meghatározott fára*, kidobván előbb a fa alá a gyermek ágyául szolgált mohát. Néha ilyen fán igen sok e fajta halottbölcső halmozódik egybe» (IV : 256.). PATKANOV szerint a kondai osztják nő temetésénél vele adják egy nyírhéj-kosárban *varrószerszámait*, leánynál még ezeken felül *szalagjait* (I : 143.). Ugyane szerző arról szerzett meggyőződést, hogy a régi osztjások sok olyan holmit is adtak a halott úti készségéhez, minőket a mai félig eloroszosodott osztjások nagyobb értéküknél fogva már megtartanak maguknak; gyakran találhatók pl. régi sírokban *rész-*

fazekak, nyíl- és dárdahegyek, kések, ezüst- és bronz-ékszerek is (I : 144.). Igen érdekes és jellemző a halottak postaintézis m é n y e, melynek révén valaki egy új halottal pénzt küldhet régebben elhalálozott másvilágon lakó rokonainak, kik álomjelenésekben szokták tudtul adni, hogy szükségét szenvednek (u. o.). Hasonló eljárásról értesít az éjszaki osztjásokat illetőleg POLJAKOV, ki szerint néha fölös ruhát adnak a halotthoz oly rendeltetéssel, hogy ez adja át a más világban valamely előbb elhunyt halottnak, a minő módon szokásos a pénzküldés is (Putješ. 64.). Az ételkésztség utólagos kiegészítése a kondai osztjásoknál oly módon lehetséges, hogy a sírban egy kis lyukat hagynak, mely egész a koporsóig vezet. Ezen át bármikor lehet ételt juttatni a halotthoz, sőt vele beszélni is (PATKANOV : Irtysch-Ostj. I : 144.).

A halotti készség kiszolgáltatása s az élelemmel való ellátás oly lényeges föltétele a lélek boldogulásának, hogy ennek meg kell történnie az éjszaki voguloknál oly esetekben is, midőn a holttest hozzáférhetetlen, pl. ha az elhalálozás messze földön, az obvidéki halászat idején történt. Ilyenkor a szigvamellékiek otthonn jelképes temetést rendeznek: megássák a sírt, beleteszik az üres ladikot, elhelyezik benne a halott holmijait, temetési tort tartanak, a megfőzött ételt a sír mellé öntik, végül beütvén az üst fenekét, azt is a sírba dobják (GOND. 43.). A kondai osztjások a távoli földön történt elhalálozás esetében oly módon elégítik ki halottjukat, hogy előveszik valamely holmiját s ezt kezükben tartva, nézegetve siránkoznak (PATK. I : 144.).

De térjünk vissza a halottas házhoz s figyeljük meg, mikép érvényesülnek a hitesszmék ezúttal a koporsó készítésénél s a végső kíséretnél. A koporsónak vogul neve: *jiw* (PV. *jü*), mi tulajdonkép «fát» jelent; tehát e szó «koporsó» értelmében nyilván amolyan *tüjtné lätin*, azaz «titkos beszéd», minőket már fentebb is említettünk. Közelebbi meghatározással mondják így is: ÉV. *çälä-jiw*, ALV. *kholëm khar jiw* «halott fája», PV. *khämél-jü*, TV. *khämél-jiw* «sírbeli fa»; ugyanígy az osztjákban: ÉO. *çala-juç*, *çala-çom* «sarg» (*juç* «baum», *çom* «ausgehöhlter baumstamm»); AHLQV.); KO. *çom* «ausgehöhlter baumstamm» és «sarg» (PATK.). A koporsó rendszeren *ladik* formára kivájt fatörzsből áll, melyet alúl laposra ácsolnak, két hegyén pedig tompára faragnak. Már használatban volt, kész ladik is szolgálhat koporsó gyanánt; esetleg

(pl. gyermek számára) hosszúkás, ladik alakú szekrény is megfelel a czélnak (GOND. 42; PALLAS III : 54.). Tudva azt, hogy az éjszaki vogulok fűrészelt ma sem használnak — még pedig, mint nekem mondták, az ősi hagyományokhoz való ragaszkodásból, vagy saját kifejezésükkel, mivel: *mańsi sirä ti* «ez a vogul szer, ill. szokásgyakorlat» — természetesen fáradságos is volna a sír alakjának jobban megfelelő négyszögletes deszkakoporsó készítése (melyhez t. i. a deszkákat csak úgy nyerhetnék, ha annyi fát, a hány deszkára szükség van, két felől addig ácsolnának, míg deszka nem lesz a megmaradó középészéből): mindamellert hihető, hogy a *ladik alaknak* a lélek túlvilági életéről való hitben rejlik igazi magyarázata. Látjuk ugyanis alább, hogy a léleknek, míg végső célpontjához, a halottak honához eljut, sokszor kell átkelni folyókon, sőt maga a halotti ország is óriási víz szigetén van; nagyon kapóra jöhet tehát a léleknek, ha teste — s tudvalevőleg ez az élő előtt a holt lélek főképviseelője — mindjárt ladikban is van. A vogul-osztják embernek e szerint nincs szüksége Cháronra s megtakaríthatja magának vele adott obulusait. Elkészülvén a koporsó, a halottat beleteszik, még pedig férfit férfiak, nőt nők (GOND. 44.). Ezután következik a készséggel való ellátás a fent leírt módon. A kondai osztjákoknál ezen kívül még szokásban van, hogy a halottat *vörös gyapjúfonállal* bonyolítják teste hosszában körül, mely rajta marad, míg csak a házban van. Ez a fonál, úgy látszik, a *halott ruháját* van hivatva jelképezni; mert mielőtt a halottat kivinnék, leszedik róla e fonalat s darabokra tépve szétosztják a rokonoknak, kik ezt mintegy *az elhunyttól emlékül kapott ruhadarabként*, láb- és kézsuklóikra kötve addig viselik a gyász jeléül, míg magától le nem esik (PATK. I : 144.). A koporsót kivitele előtt nyírhéjjal fődik be, melyre az éjszaki vogulok szénnel erdei vad, madár, vagy halalakokat rajzolnak (GOND. 44.), a kondai vogulok pedig krétával jelképes köröket s egyéb jegyeket (INFANTJEV IV : 254.). Ezek a jegyek bizonyára a *koporsófeliratot* helyettesítik; talán nem is voltak mások eredetileg, mint az elhunytnek tamgái, azaz aláíráskép használt kézvonásai.

A temetés az éjszaki voguloknál rendszeren *még az nap történi*, melyen a halott elhunyt (GOND. 42.); de a kondai nép ma már orosz módra bevárja a harmadik napot (PATK. I : 143.). Mielőtt a halottat kivinnék a házból, az éjszaki voguloknál a család leg-

idősebb asszonytagja, a halott nagymama, vagy anyja, megemlíti a koporsót s ha neheznek találja, fogadalmat tesz a Világügyelő-férfiúnak, az Istenanyának, vagy *Kul-ätér*-nek, a Halálfejedelemnek. Ugyanezt teszik a többi jelenlevők is, még pedig *előbb a nők, aztán a férfiak* koruk rendjében (v. ö. Vog. Népk. Gy. I: 176—7.). E szokásnak (GOND. 44.) alap gondolata valószínűleg az, hogy a halottnak nehezére esik elválni a háztól, miért is aggodalmait áldozatok följajlásával el kell oszlatni. INFANTJEVNél is találunk közlést a halottnak a háztól való elbúcsúztatására vonatkozólag (IV: 254.), ki szerint t. i. a kondai vogulok a halott kivitele alkalmával a *jurta minden küszöbénél fölemelik a koporsót egész a tetőig*, a midőn tehát a halott a háznak küszöbét és tetőjét ily módon még egyszer s utóljára érinti. Az éjszakai osztjások oly módon búcsúznak a halottól, hogy *szemfedőjét fölemelvén rendre csókolják* (FINSCH 548.); ez a csók természetesen az elhúnytának szól.

Ezen pontig a halott szívesen marasztalt, búcsúzásában fájdalmasan megsiratott tagja családjának; midőn azonban elkövetkezett az indulás perce, a marasztalás helyét amaz ellenkező törekvés váltja föl, hogy a halott, illetőleg lelke vissza ne térjen; ha akarna is, *vissza ne találjon*, jelentkezni többé *ne merjen*. A koporsót az éjszakai vogulok nem az ajtón, hanem az ablakon, vagy valamely egyenesen e célból készített falnyíláson keresztül viszik ki, ép úgy mint a bálványbábúts a medvét (GOND. 42.). Ez eljárás megokolása, hogy a halottat sértené a küszöbön keresztül való vezetés, mivel arra hószámos, tisztátlan nők járnak («*äwi-tärä lül' äkwät jäle'it*»). Ez az okadás mindenesetre helyén való a «szentséges» (*jelpiñ*) lényekkel szemben, melyekkel — mint alább bővebben lesz róla szó — összeférhetetlen a női tisztátalanság. Ámde a bűnös ember s lelke nem «*jelpiñ*»; itt tehát alighanem az igazi ok szépítésével van dolgunk, minek föltevésére annál inkább van jogunk, minthogy idegen analógiákból tudjuk, hogy a halottat azért viszik az ablakon át, hogy megtéveszszék a ház valódi bejárata felől (I. Jul. LIPPERT: Kulturgeschichte III: 84.). A halott kimenvén az ablakon, esetleg azon akarna vissza is jutni; de midőn megint jön, az ablakot már zárva találja s más bejárásról nincs tudomása. Világosabban feltárja ezt az okot a kondai osztjásoknak az az

eljárása, mely szerint a halotti kíséret elvonulása alkalmával az *ajtókat* (ép úgy mint hazánkban a zsidók teszik) *gondosan bezárják*, hogy a halál oda be ne térhessen. Az, hogy ugyanakkor a *küszöb alá fejszét vagy kést tesznek*, nyilván azon gondolattal történik, hogy ezek a halált, ha mégis behatolna, megvérezzék, elpusztítsák, valamint a ház elé tett nagy fadarab is arra való, hogy ez ütő szerzősamtól megijedjen (PATK. I : 143.). Mint INFANTJEVNél olvassuk, (IV : 254.), a kondai vogulok is tesznek fejszékét és késeket *élükkel fölfelé fordítva* a küszöb alá; de ezen kívül még erélyesebb védelmi eszközökhöz is nyúlnak, jelesen közvetlenül a halott kivitele után a halottas házban *nagy zajt csapnak, kiabálnak; csöngettyűvel kolompolnak, minden szögletben éktelenül kalapálnak, minden holmit kiráznak* oly végből, hogy a halott lelke, ha esetleg benn maradt volna, a nagy zajtól megijedve okvetetlenül kitakarodjék. De még mindez nem elég: *a házat meggyújtott fenyőkéreg illatával kifüstölik*, ezzel akarván kiűzni a már tisztátlannak tekintett lelket; visszatérve pedig a temetőből, maguk akkép tisztálkodnak s szakítanak meg minden összeköttetést a tisztátlan szellemmel, hogy mindenki *átugrik a tűzön* s egy *kutyát háromszor keresztül dob a fején* (nyilván ezt ajánlva föl a halottnak megrontásra maguk helyett); végül *a halottas ház padlójára gabonaszemeket, pl. árpát szórnak* (talán a föld szellemének kiengesztelésére, vagy azon óhaj jelképes kifejezésére, hogy a halál helyét váltsa föl a jólét s termékenység?).

Az éjszakiaknál férfinak tetemét férfiak, nőket nők viszik a temetőbe (PALLAS III : 54.), melynek vogul neve: ÉV. *χḗläši*, vagy képes kifejezéssel: *sawin kan* «inséges tér, szenvedés tere»; TV. *khqlás*; KLV. *ratt*, ALV. *rat* (v. ö. ÉO. *lüt, löt* «grube, grab»); KV. *mösér* (= tatár *mazar*, arab *mezār* «grab, friedhof»); v. ö. ÉO. *χalaś, χaliś* «gottesacker» (AHLQU.). A temető rendszeren valamely szép fekvésű magaslaton (PALLAS 54; PATK. I : 143.), vagy ligetben fekszik, FINSCH szerint (544.) mivel az ily helyekről kellemes kilátás nyílik ama térségekre, melyeken az elhúnyt életét eltöltötte. Ha a falu közelében nem akad ily hely, az éjszakiak nem helyeznek súlyt a nagyobb távolságra s szívesen elviszik halottjaikat, ha a hely megfelelő, messzebbre is szánon, vagy ladikon, a mint az évszak kívánja. A sír — melynek nevei: ÉV. *vāñχä*, KLV. *vāñkhä*, TV. *khqlá-voñχ* (tkp. «gödör»); KV., PV. *khmel*; ÉO. *χala-lät*,

γ-lõt (AHLQV.) — GONDATTI leírása szerint (42—43.) az éjszaki voguloknál és osztjákoknál nem mélyebb, mint $\frac{3}{4}$ —1 arsin (rőf), mivel a fagyos földet bajos nyáron is mélyebbre ásni. E kicsiny sírba, melynek oldalai nyírhéjjal, vagy fával vannak bélelve. beleeresztvén a koporsót, ennek teteje egy színvonalú a föld felületével. Nem is földelik be, hanem sűrűn egymás mellé rakott vékony gerendákkal befödik, gondosan ellátván e tetőt alul is, felül is nyírhéj-rétegekkel. E dúsan alkalmazott illatos nyírhéjrétegeknek köszönhető, hogy a halotti bűz a temetőben nem érzik. Az így berendezett sír fölé jön a tetős dúczalkotmány (ÉV. *sgpäm* és *χgrin jiw* «árny-fa») mintegy fél arsin magasságban, ablakkal az oldalán, melynek czélját fentebb láttuk. A kondai voguloknál az ily sírdúczok fölé, melyek gyakran bemetszésekkel vannak ékesítve, kereszt is kerül (INFANTJEV IV: 542.). Hasonló éjszaki osztják sírokról tudósít FINSCH is (545.). PATKANOV szerint a kondai osztjákok már eltértek ez ősi temetkezési szokástól, a mennyiben rőfnyi mélységben elföldelik halottjaikat s a dúcz helyett puszta keresztet alkalmaznak. Megmaradt azonban a lényeg, a koporsóhoz vezető lyuk, mely lehetővé teszi a halottal való beszélgetést s hogy hozzája ételt, italt juttassanak (l. fentebb).

A halottat sírjában úgy helyezik el, hogy lába éjszakra, feje délre essék. Így közli a dolgot FINSCH (546.) s ez megfelel is ama felfogásnak, hogy a halottak országa, messze éjszakra a Jeges Óceánban van, tehát lábával a halottnak arra felé kell tartania. Különös azonban, hogy PALLAS éppen az ellenkezőről tudósít, vagyis hogy a fej esik éjszakfelé (III: 54.) s szintigy tapasztalta a dolgot GEORGI a Csuszovaja-melléki voguloknál (Russl. 68.).

Megtörténvén a temetés, melynek műszavai: ÉV. *jol-ramti* «elás», *jol-suxti*, TV. *rämenti*; LV. *jel-sëpti*, KV. *jäl-säpti* «elsülyeszt», *pätërti* «eltüntet» — ezután mindenütt halotti tor következik. Az éjszaki voguloknak ide vonatkozó szokásait GONDATTI (42.) ekkép adja elő: Ama réneket, melyek a halottas szánt húzták, a friss sírnál megölik olyképpen, hogy hurkot vetnek a nyakába, a kötél másik végét pedig egy fához kötik, majd ütésekkel ide-oda futni kényszerítik az állatot, míg végre ez maga fojtja meg magát a hurokkal. Ekkor egy *hegyes karóval* az áldozat szívébe döfnek s miután az állat bőrét lenyúzták, ezt a halott mellett elássák;

a húst ott helyben föllakmározzák, a csontokat pedig a halotthoz helyezik. Jelentős körülmények ez eljárásban, hogy az állat maga öli meg magát, tehát mintegy önként megy a halálba ura után; a farkó is arra való, hogy az erőszakos halál színét elkerüljék, a mennyiben így nem a rendes ölü szerszám, a fejsze, vagy nyíl vett véget az állat életének, hanem afféle ártatlan faág, a minőbe a rén legelése közben is beleütközhetik.*) Az állat mindjárt rendelkezésre is bocsátja bőrét, valamint csontjai alakjában húsát elhúnyt gazdájának; tehát úgy szolgál neki, mint e földön tette. Csak változata e szertartás a keleti népek lovas temetkezésének, melyről más helyen (Ethnogr. 7 : 297—323.) bővebben értekeztem. PALLAS szerint (III : 54.) az éjszaki osztyjakok férfi halott után teljes felszereléssel szánhoz kötve vele viszik három legszebb és legkedveltebb rénszarvasát, melyeket, mihelyt a halottat eltemették, hátsó lábaiknak szíjjal való megkötözése után négy ember hegyes farkókkal addig bökdös, míg az állatok kiadják párájukat. Gazdag ember temetésénél még több rénszarvast is ölnek hurkot téve nyakukra és lábaikra s addig verve hosszában hátukat, míg végre holtan összerogynak. Az elhunytnak áldozatul hozott állatok a sír helyén maradnak, szerszámaikat a sírdúczra aggatják s oda támasztják a felfordított szánt is. Ezek mellett a sír közelében halotti tort is tartanak, melyből a maradék ételt haza viszik s kiosztják a halott emlékezetére a szomszédok között. FINSCH gyakran talált osztyjak sírok közelében széttört üvegeket annak jeléül, hogy az ily halotti toroknál a pálinka sem szokott hiányozni (548.). Hogy a kondai voguloknál is szokásos a halotti tor, tudjuk egy hősi ének nyomán, mely szerint: *pöwi toqtätén jalé šäptéstén; soqtén taulep tēné voqrlest, soqtén taulep äjnē voqrlest; äjoz, tēxw pömtsēt* «a fiúk eltemették atyjukat; hétig tartó torevést, hétig tartó torivást rendeztek; enni, inni kezdettek» (IV : 241.). WITSEN szerint (670.) a déli osztyja-

*) Különös, hogy az áldozati állat megölésének ily módját, melyet pedig sok utazó emleget, FINSCH hamis híresztelésnek tartja: «Der grausamen tödtungsart der rentiere beim begräbniss (durchbohren mittelst spitzer hölzer: Pallas-Sujew; verstopfen von nasenlöchern, mund, ohren u. s. w. mittelst holzkeilen: Hofm.) liegen keine eigenen beobachtungen, sondern nur aufschneiderische berichte von syrjänen etc. zu grunde (wie ich auf das bestimmteste versichern darf» (549.).

kok *lovat* szoktak ölni halotti torok alkalmával, melynek bőrét és fejét az áldozat színhelyén fára akasztják.

Nyíltan kitűnik a halotti tor lefolyásából, hogy annak célja nem egyéb, mint a halottal való közös vendégeskedés; nem pusztá vigalom tehát, melyen a hátramaradottak bánatukat akarják elűzni, hanem gondoskodás arról, hogy a halott bőségesen el legyen látva túlvilági életében étellel, itallal. Ezen felfogásból kifolyólag természetesen sűrűn meg kell újulniok a halotti lakomáknak később is; mert a halott éhe, szomszja avval az egy temetési torral koránt sincsen örökre kielégítve. Bőségesen tudósítanak forrásaink az ily későbbi torokról is, melyek az elsőtől abban különböznek, hogy sokkal egyszerűbbek s nem föltételük a véres áldozat (*jir*). Az éjszaki vogulokat illetőleg SZOTYINOVA tudósítása a következő: «A megholt ember részére gyakran helyeznek (ültetnek) ételáldozatot (*üsem élém-χqlésné vāfi žal «ünttélaxtawé»*). A meddig a halott a házban fekszik, naponként helyeznek eléje ételáldozatot» (tehát úgy, mint ezt fentebb a kondai voguloknál és osztjákoknál leírtuk). «Miután eltemették (*jol-üntténät jui-pält*, szó szerint titkos nyelven: «lehelyezték») harmadik napon, azután pedig szent hetének (*jelpiñ sätä*) elmúltá után helyeznek eléje ételáldozatot; azután egy év eltelté alatt mintegy háromszor, négyszer. Az áldozó megérkezik a temetőbe, tüzet rak, üstjébe vizet önt, főzni való eleséget bocsát bele, megfőzi. Midőn elkészül, fölmeri, a sír mellé egy csészékében oda helyezi (*jiv-pāžän sän-kiwert tū ünttitiä*; tehát innen a műszó: *ünttélaxtné vārmél*). „Rossz gondolattal ne gondolkozzál rólunk! így imádkoznak» (IV : 407.). Ez eljárás megmagyarázza az alsólozvai műszót is: *tas uttalux* «halotti lakomát tartani», tkp. «csészét helyezni, ültetni». INFANTJEV részt vevén a kondai voguloknál egy ilyen halotti emléktőron, azt tapasztalta, hogy midőn a temetőben megfőtt az üstbe vetett rénhús, a résztvevők egyike elővette a magával hozott üveg pálinkát, abból mindenkinek juttatott egy-egy pohárkával, a maradékot pedig beleöntötte a sírnek ama fentebb említett üregébe, mely a halotthoz vezet, tehát megvendégelte pálinkával a halottat is. Azután mindegyik érdekelt sírnek ilyen üregébe bele vetett egy-egy darabka húst, kenyeret, sőt, behintett pár szippanat tubákot, kénes gyufát helyezett mindegyikhez, ezek után pedig leült a társaság s maga is

evett (IV : 254.). A szertartás czélja itt teljes világossággal látható.

Az ilyen temetőbeli vendégeskedésen kívül az osztjások otthon is tartanak emléktorokat. FINSCH szerint az éjszakaiak ilyenkor is rént ölnek, melynek koponyáját kiviszik a sírhoz (548.). Igen tanulságos a kondai osztjásoknak erre vonatkozó gyakorlata. A torok meghatározott ideje itt nagyjában az oroszok поминки-torai beosztásához alkalmazkodik s mint ПАТКАНОВ írja (I : 147—8.) a halál napján, az ettől számított kilencededik, tizenhatodik és harminczhatodik napokon, továbbá a fél s egész év leteltével történik. Hogy e megszabott napokat el ne mulasztják, a halottnak vánkosa alatt egy rováspálczát tartanak, melyre minden elmúlt napot egyenként rárónak. Elérkezvén az emléktor napja korán reggel asztalt terítenek ama szobában, melyben a halott lelkét kiadta; a rokonok pedig mindennemű ételt hoznak a házhoz, melyet az asztalra föbraknak. Ugyanekkor előszedik az elhúnytak vánkosát, ruhaneműit s mindezt az ágy közepére helyezik; a tálakon levő kanalakat pedig nyelvükkel ezen ruhakésztség felé irányítják ekkép kínálva a holtnak ruhái mellett képzelt szellemét, hogy egyék. Este felé, midőn, az osztjások nézete szerint, a szellem már jóllakott, maga a rokonság helyezkedik az asztalhoz a lakoma elköltésére.

Lényeges eleme e szertartásnak, hogy a halott vánkosával és ruháival magát ezeknek birtokosát, az elhúnytat jelenítik a képzelet elé, akinek tiszteletére a vendégséget rendezik s ki abban falatjait kanalazva részt is vesz, együtt mulat az élőkkel. Még szembeötlőbb módon juttatták kifejezésre az e szertartásban érvényesülő törekvést és alapeszmét a régi osztjások, kik nem elégedtek meg a ruha jelképével, hanem a halottnak bálványát, faragott képmását is elkészítették, felöltöztették ezt ugyanolyan ruhákkal, a minőket a halott viselt s ugyanazon tiszteletben és bánásmódban részesítették, mint életében magát a személyt, melynek képviselője volt. Különösen a családfő, a ház gazdája részesült eme tisztességben. Így írja НОВИЦКИ (46. l.), hogy «a nő előhevén megholt férjének valamely ruháját s fából magának emberi alakra bálványt faragván, erre ráadja azt a ruhát, a halott hasonlatosságára ékességekkel földiszíti, arra a helyre állítja, a hol férje szokott ülni s ezen lelketlen fának csupa olyan ételeket főzöget buzgalommal, melyeket az elhúnyt, míg élt, kedvelt. Ezután a fő ülőhelyen, a hol az

asztalhoz szoktak volt ülni, magához veszi az ételt s a bábút maga mellé helyezvén, átöleli, csókolgatja, mint élő férjét. Azt hiszi t. i., hogy a halott mindezt látja s hogy lelke néha beleszáll a készített bálványba. Miután egy évig s tovább gyakorolta ez eljárást az asszony, végül a bálványt ruházatával együtt nagy sírás és sajnálkozás között a földbe ássa.» Ugyanígy tudósítanak BERNHARD MÜLLER és PALLAS is (l. fentebb); BELJAVSZKIKNÁL pedig azt olvassuk, hogy nemcsak a gazda, hanem «minden elhunyt családtag tiszteletére is faragnak fából bálványokat. Ezeket nők készítik, kik az ilyen bálványt három éven át házi istenségüknek tartják s minden olyan tisztességben részesítik, a milyen csak bálványt megillet. Minden ebéd és vacsora után elébe tesznek az elkészített ételekből s ezek addig maradnak előttük, míg az étel élvezhető; ezután elveszik előlük s vagy maguk eszik meg, vagy szétosztják a szegényeknek. Három év elteltével az ily bálványt eltemetik.» CASTRÉN szerint (Reisen: 343.) e három évnek az a nézet az alapja, hogy «ezen idő alatt a halott teste elporlad s evvel a halhatatlanságnak is vége». Megemlékszik e szokásról GONDATTI is (43.); de azt állítja, hogy az özvegy nő csak egy fél évig gyakorolja a gyásznapok itt leírt szer-tartását.

A halottaknak faragott képekben való ábrázolása s tisztelete rendkívül fontos eleme az ősi vogul-osztják vallásgyakorlatnak; mert ezen alapszik jóformán az egész bálványimádás. Mindama nagy tiszteletben álló tartományi, illetőleg egyes folyó-vidékek fölött uralkodó bálványistenségek, melyekről a hősi énekek szólnak, voltakép nem egyebek, mint kiváló fejedelmeknek halotti bálványai. Ezeknek tisztelete már kezdetben kiterjedhetett alattvalóinak egész körére, utóbb pedig midőn már kiveszett a tudatból, hogy a bálvány melyik fejedelmi személynek képviselője s a határozatlan emlékezet hozzá fűzte a később élt fejedelmi személyeknek is jellemző vonásait, valamint eseményeit, — más szóval, midőn a bálvány egyénisége tipussá fejlődött, alakjában és mondáiban az egész dinasztia képe, híre és története nyerte megörökítését: tisztelete is messze túlterjedt eredeti területének határain, sőt feledésbe ment, hogy valaha amolyan magunkféle közönséges ember volt. A halott bálványa isteni rangra emelkedett s meglevén már egyszer a képzet, hogy istenek bálványokban ábrázolhatók, könnyű volt az eszméknek olyan

fejlődése, hogy bálványokat készítsenek olyan magasabb rendű szellemi lényeknek ábrázolására is, melyek tényleg sohasem voltak emberek, sohasem halottak. Így jutottak bálványképekhez egyes alacsonyabb rendű természeti istenségek (pl. a *měnkw*, vagy a *vizisten*); de jellemző, hogy nincs bálványképe a magasabb rendű természeti istenségeknek, pl. az Égatyának s a Földanyának, kiknek tisztelete nem a halotti kuituszban gyökerezik. Hogy ez a bálványistenségek keletkezésének története, világosan mutatja, hogy ilyen módon napjainkban is juthatnak egyes halotti bálványok nagyobb arányú s szélesebb körre kiterjedő tisztelethez. BELJAVSZKIJ ugyanis azt írja, hogy «ha az elhunyt *samán* volt, nemcsak családjának *nőtágjai*, hanem az ismerős férfiak is készítenek emlékezetére bálványt, melyet istenség gyanánt nemzedékről nemzedékre imádnak» (l. fentebb). Nagyon tanulságos, a mit e tárgyról ERMAN ír, ki szerint «midőn egy *samán* meghal, nála a halottak tiszteletének rendes szertartása a legtisztább és leghatározottabb kanonizációba megy át; mert az ő emlékezetére készített s felöltötött bálványnál nem érik be az egyszerű halottaknál szokásos tisztelettel, hanem az utódok gondoskodnak arról is, hogy ez a tisztelet nemzedékről nemzedékre épen fennmaradjon, sőt ügyes orakulumokkal áldozatokat is követelhetnek ilyen nemzeti istenségeknek, ép úgy, mint az általánosan elismert tekintélyű bálványképeknek». «Nem vélem kétségbevonhatónak» — írja már ERMAN — «hogy az utóbbi fajta bálványképeknek is ugyanez a keletkezésük története, vagyis eredetileg ezek szintén csak kiváló emberek emlékei voltak, melyekhez csak idővel csatlakozott a tisztelet további fennmaradása s a *samánok* érdekében némi önkényes allegorikus magyarázat» (l. fentebb). FINSCH művében (547.) is megtaláljuk annak igazolását, hogy nem minden halotti bálvány jut rövid idő múlva az eltemetetés sorsára. A tőle fölkeresett temetkező helyeken ugyanis ő mindenütt talált egy vagy két bálványházikót. Ez az osztják téli jurtának volt kicsinyített utánzata körülbelül egy kutyaól nagyságában; felülről nyírhéjjal volt fedve s hogy a szél meg ne bontsa, egy fatönkővel megnehezítve; az ajtó nekitámasztott fadarabbal volt bezárva. Minden ily bálványházikóban osztják módra öltötött bábú volt, mellette házi holmik: kanál, csészek, kés stb. A közelben talált tűzhely s rénkoponya azt mutatta, hogy itt áldozatot tartottak». FINSCH azt véli, hogy ez a bálvány s a

bálványházikó az elhunytnek halotti adományaihoz tartozik; de csak nem gondolható, hogy a család a házőrző istenséget kirekeszse a házból s mint a halott saját holmiját számára kiszolgáltassa. Inkább hihető, hogy a temetői bálvány az eltemetett halottnak képmása s a neki bemutatott áldozatok voltaképp a halottnak szólanak. Így az osztják eljárás egybevethető a szibériai török emlékszobrokkal, melyek szintén ábrázolják a halottat s részesülnek áldozatokban.

Kiegészítésül a halottas szokásokhoz meg kell még emlékeznünk a gyász viseletbeli jeleiről. Az éjszakai vogulok bánatuk kifejezésére *hajukat szétbontják* s így hordják férfiéért öt, nőért *négy* napig; ezután a szokásos két hajfonatot nem hátul, hanem elől viselik, még pedig szintén férfiéért öt, nőért *négy* hónapig. A nők ezenkívül *kendőjüket fonájával kifelé fordítják*; a férfiak pedig valami zsinórra egy, vagy két gyöngyöt fűzve, ezt addig viselik nyakukon, vagy kezükön, míg a zsinór el nem szakad (GOND. 44.). A kondai vogul nők gyászuk jeléül *jobb lábukra fekete szalagot kötnek*, melyet addig viselnek, míg magától le nem esik. Önkénytelen csak akkor veszik le a gyászjelt, ha férjhez mennek. A lábra kötött fekete szalag nyilván a nemi viszonyra czéloz. — A kondai osztjákok egyik gyászjeléről, a *vörös fonátról* már fentebb szólottunk. A nők ezenkívül napos időben fekete szegélyű tarka *gyászkendőt (pęgdeň oxčám)* viselnek, melyet borús időben a halott vánkosa alatt, a többi halotti ruhák között tartanak. Eltelvén a gyászév, a *kendőnek fekete szegélyét levágják s a sírba ássák*, magát a kendőt pedig egy szegénynek adják. Gyászjelül hordanak külsőben egyszerű kendőt is *fonájával kifelé fordítva*. Régebben a déli osztjákoknál az a szokás dívott, hogy a nő a temetést követő öt éjjelen meglátogatta minden nap elhunyt férje sírját s ugyanezt tette az özvegy férj is nejevel szemben, de csupán *négy* éjjelen át (PATK. I : 144.). Megjegyzendő, hogy ez a számbeli megkülömböztetés megvan az éjszakai vogulok *medveünnepeiben* is: a hím medve tora öt, a nőstényé *négy* napig tart.

Bármennyire is igyekszik a vallásos gyakorlat a halottat, illetőleg lelkét minden irányban kielégíteni s új otthonát kényelmessé tenni: az kezdetben sehogysem találja nyugtát; úgy van állapotával, mint a világra jövő gyermek, ki sírással adja tudtúl, hogy kellemtelennek érzi helyzetét. A lényeges különbség a születés és

halál között mégis az, hogy emitt a lélek tapasztaltabb, az élet mindenféle ravasz fogásában kitanúlt; azonkívül szabadabb is, mint a gyermeké; tetszés szerint ott hagyhatja mindinkább szétfosló s enyésző testét s ha kívánja, vissza is térhet hozzá. Az ilyen nyugtalanul szállongó, kóbor lélek vogul neve: ÉV. *jis*, *is*, vagy *jis-χuri*, szigvai *is-χar*, KLV. *is-khwqr* (*χuri*, *khwqr* «alak, kép»), ALV. *isä-kwqr* (1. sz. *isä-kwqrēm*), KV. *es-khwqr*, TV. *jisü-khoro* (1. sz. *jisēm-khorkhom*), ATV. *jisi-khoro*, vagy *arkhāχ* (v. ö. kirgiz *aruak*, arab *روح*) «die seelen der verstorbenen, gespenst» RADLOFF I: 282.). Ugyane *jis* szó jelent egyszersmind 1. «árnyékot» (pl. KLV. *jiw-is* «a fa árnyéka», *kwäl-is* «a ház árnyéka»); 2. «régit, őst» (pl. KV. *jēs kwäl* «régii ház», ÉV. *jis-tqrēm* «régii, ősi világ», *jis χum* «ősi ember», *jist* «régén»); 3. «kort» általában (pl. ÉV. *ti jist* «ezen korban», *ēlēm-χqlēs jisīñ tqrēm* «az ember korabeli világ», *ērī'-jis χum* «az ének korabeli férfi»). Rokon nyelvekbeli megfelelők: ÉO. *is*, *jis* «alt; alter zeit», *is-χōr* «schatten; trugbild, gesicht» (*is oi* «altes gut; schatz», *is pōtar* «altes gerede; märchen, sage»; AHLQU.); KO. *is* «schatten», *is-χor* «schattenbild» (PATK. I: 145.), magy. *ős* stb. (l. BUDENZ: MUGSz. 857.); az alapértelem nyilván: «régii, ősi», szorosabban «a régii, ősi = az elhaltak», a vogul-osztjában még szorosabb alkalmazással: «az elhaltak lelkei, szellemei», melyeknek testnélküli, de mégis látható megjelenése hasonlít az «árnyék»-éhoz, úgy hogy magára az «árnyék»-ra is használható a «régii lelkének» *jis* szava. — Mi az tulajdonképpen, a mi az ily lelket nyugtalanítja, midőn megvan minden holmija s van bőségben étele? A népképzlet e kérdésére a válasz, hogy első sorban mindenesetre az, a mi az élő embert is legjobban bántaná, ha a sírba tennék, t. i. a *hideg* s a *sűrű sötétség*. A léleknek *melegre* s *világosságra* van szüksége, e kettőből pedig nem adtak sírjába. Hol találja meg ezeket a lélek? Legalkalmasabban régi otthonának *barátságos tűzhelye* mellett s ide jutni bizonyára leghőbb vágya. Azon az úton, melyen a halottat a temetőbe kivitték, lelke haza is talál s ha be is van zárva az ablak, melyen keresztül vitték s ha a küszöböt félelmesnek, vagy tisztátalannak találja is ahhoz, hogy rajta bemenjen, van a háznak egy harmadik nyílása, mely nyitva is van, számára nem is félelmes, s nem tisztátlan, ezenkívül magában lebegő lényének könnyen is észrevehető s ez a *füstnyílás*: ezen behatolva éppen odajut, a hova kívánkozik, a *tűzhelyhez*. Mi

volna, ha a tűz nem égne? A szellem bizonyára szigorúan megbosszúlná magát annak tapasztalatára, hogy őt ily rútúl elhanyagolják. *Mañsi sorémné-ke pati, tawän çultné ulä-sultmä çasä ürawe* «ha a vogul ember meghal, hátrahagyott tüze szikráját soká őrzik, el nem oltják» hangzik az éjszaki vogul közlés (IV : 417.). «A meghalt ember árnyéka (*isä*) negyven napon át egyre jár az ő háza tájékára, hogy az ő tüze szikráját, a háza helyét nézdegélje. Hogyha tüzét eloltják, sír : „Im el van oltva az a tűzszikrá, melyet én ügyeltem, bizonyára nem szeretnek engemet!” mondja» (u. o.). Egy vogul hadi énekben (IV : 175.) a harcba vonúlt hős oly sokáig marad távol, hogy anyja már jogosan hihette halálát. A fiú meg akarván győződni róla, hogy anyja miképpen érez iránta, jelesen ápolná-e lelkét halála után, hazaérkeztekor mielőtt a házba bement volna, fölmászik a tetőre s a kéményen át vizet önt a tűzhelyre. Erre az anya kimegy s nem ismervén föl fiát, kéri: «Valahonnan jött úr-asszonytól, úrtól való fiúcskám, nézd, tüzem szikráját ne oltsd el!» Meggyőződött tehát a hős, hogy anyja aggódik holtnak vélt fia tüzeért s belépve a házba fölismerteti magát. Ugyanilyen részletet találunk PATKANOV egyik déli osztják regéjében (II : 136.). Itt a hős visszatérve házához látja, hogy ennek három sarka összeomlott, a negyedik ép s gyöngé füst emelkedik e sarok felől. Fölmászik a tetőnyíláshoz, lefelé néz s látja, hogy atyja s anyja egy tüzes parazon vitatkoznak. A hősi, «ha télen jött, egy ostornyéllal havat szórt rája, ha nyáron jött, egy evezővéggel vizet öntött rája. Az öreg ember s öreg asszony morogni kezd : „Ez a tűz a mi funktól maradt reánk. Micsoda ember oltotta el? Fogják meg s akaszszák föl egy karjánál s egy lábszáránál fogva!” A fiú felel : „A férfiú, kit szüleim elátkoznak, ne menjen ki a házából!” A mint e hangot meghallották az öregek kiszaladtak fujok ölelésére.» A tűz ily jelentősége magyarázza FINSCHNEK azon közlését is (548.), mely szerint *a halált követő első éjszakán a jurtában nem szabad eloltani a tüzet.* E pontban utazónk bizonyára félreértette a közlést; mert ha az éjszaki voguloknál a halott tüzenek ápolása negyven napra van előszabva, az éjszaki osztjákoknál sem szorítkozhatik egy éjszakának rövid idejére.

Azonban a hideg és sötétség a sír lakójának nem egyedüli bajai. Van ezenkívül még sok más ok is, mi nyugodni nem hagyja. Többek közt *hiányzik a régi társasága*, visszakivánczik tehát csa-

ládjához, mely pedig őt mindenkép távol tartani igyekszik: Hogy valamikép emlegetését hívásnak ne vegye, a halálról s a vele kapcsolatos dolgokról, mint már több ízben láttuk, képes nyelven, titkos kifejezésekkel (*tūjtnē lātīn*) beszélnek. A léleknek természetesen nem szabad világosan értésére adni, hogy nem szívesen látott vendég; mert abból lenne csak igazi baj. Legcélszerűbb kerülni az alkalmakat a vele való találkozásra. Ez okból a kondai vogul ember meg nem hál egy elhagyott, lakatlan jurtában, félve, hogy itt kísértettel találkozik (INFANT. IV : 273.). De nem mindenkor lehetséges őt kerülni, vagy tőle könnyen szabadulni. Midőn a felsőlozvai vogulok átutaznak a Szoszva mellékén fekvő *Jāni²-paul*-ba, a holtak árnyai utánuk futnak, mint anyjuk után a kis gyerekek; pedig kísértük egy cseppet sem kellemes. Hogy embereink valamikép visszaűzzék a hozzájuk tartozó árnyakat (kik talán attól félnek, hogy családjuk az elutazással végleg elhagyja őket), az út egy pontján a *Sarma jānkelmā nār*-nál (10 versztnyire *Jāni²-paul* előtt) fából egy ijesztő állatalakot faragnak (*uj vārawē*). Ezen állatalak igen kezdetleges kivitelű, de egy földbe szúrt karónak fölül behasított részébe szorítva alkalmas arra, hogy az utazókat esetleg követő *īs*-eket megijesztsze s lozvamelléki hazájukba visszaűzze. Hasonló alakokat készítenek a szoszvaiak, ha a Lozva felé utaznak, úgy hogy a nagy mennyiségre fölszaporodott «állatocskák» (*ujkwēt*) a jelzett ponton egész nagy térséget töltenek be.

Esetleg a lélek *megéhezik* s e végből jelenik meg egész váratlanul családja körében. Érdekes példáját mutatja elénk ez esetnek PATKANOV népköltési gyűjteményében a *Soñ-χuš* város hőseiről szóló ének, mely a déli osztyák lélekhitre nézve egyéb tekintetben is igen tanulságos. Álljon itt a tárgyunkra vonatkozó rész (II: 86-88.): «*Soñ-χuš-χoi* az erős fejedelmi öreg forró lázban feküdt magas párnáján. Miután egy számított (teljes) héten át így feküdt, elvegyült a penészes ruhájú számtalan halott közé (= meghalt). A város számtalan férfia az előrészes város előrészében rejtekkincs gyanánt temette el testét. Tőle született, ijjas kezű fia még növekedett s a porczogós (zsenge) kezű fiúcska szintén elvegyült a penészes ruhájú számtalan halott közé. A város számtalan férfia, az előrészes város előrészében rejtekkincs gyanánt temette el testét. *Egyszer ez a gyermek éhes lett. Soñ-χuš-χoj* az erős fejedelmi öreg szóla: „Eredj te a tőlem lakott boldogságos házba, menj ott a ház-

ban dolgozó szolgálónőhöz, ő föl fog téged ismerni a *bálványszellem járta világos fa hét részében* (toñx jāñjem sanku juç tãbet çul tune vodajen). Midõn ez az ijjas kezû hõs ifjú a favárosba belépett, a sok mocskos szájú eb véres csont gyanánt kapott bele lábikrájának vastag maiba. Midõn a házba bement, az ott dolgozó szolgálónõ száját nagy ásítás fogta el. A szolgálónõ szóla: „Iszapszemû réntartó szamojedasszony, jó étellel teli csészét helyezz oda, ijját fogó ijjas kezû férfiú jeles árnyéka (jem iset) lépett(?) be (juç sēgerõt)”. Midõn [anyja] a jó étellel teli csészét odahelyezte, három szavú szavas siralmat kezdett. Ijját fogott ijjas kezû fia a mint egy ujj-hegynyi falatot vett, *érdes falatként rekedt meg az torka közepén* s õ torka szakadtából fölkiáltott». Látjuk ez elbeszélésbõl, hogy az *árny éhségének csillapítására haza jár*, hogy jelenlétét legelsõben az élesebb érzésû *kutyák* veszik észre, hogy *ásítás* kényszerével ismerteti föl magát az emberrel, hogy elfogadja a neki nyújtott ételt; de ez neki nem kellemes, midõn szomorúságot tapasztal környezetében.

Az ilyen rémes látomások alkalmával mondják az éjszaki vogulok, hogy *pintēzlaçti* (= чудится), vagy *ēlem-çalēs isä jãlenti* «ember árnya járkal». Megtörténik, hogy *élõk egymás közt megállapítják* bekövetkezhetõ haláluk esetére *árnyaik megjelenését*. Ilyen eljárást említ PATKANOVNAK az emder-városi hõsokról szóló éneke, melyben két fiatal hõs megölt atyjuknak vérbosszújára indulván ekkép vesz búcsút egyetlen életbenmaradt nagybátyjától (II : 34.): «Ha a fák levelei egy hód fülének nagyságára jutottak (= tavaszkor): akkor várj bennünket! Ha nem jövünk: midõn a fák levelei rothadt hal homályos színéhez jutottak (= õszszel), akkorra várj bennünket! Ha [ekkor sem] jöttünk meg: midõn a halva haló bõrös föld, szõrös föld felületére hullanak a falevelek, akkorra várd kezes férfi, lábas férfi árnyainkat (*kēdañ çoi, kurañ çoi istemen*)!»

Midõn a lélek megszokván új viszonyait, kéve-kételen bele-törõdik sorsába, megkezdõdik túlvilági életének második korszaka. Ha leplezik is az élõk, elvégre mégis csak rájön a földi élet fogásaival eléggé ismerõs lélek, hogy az érette való fájdalom s a szükségleteirõl való gondoskodás igyekezete annál inkább vesztit élelenségébõl, mennél elõbbre halad az idõ. Az emberek felednek s õ «regei alakká» válik, mintha egykori létezésének tudata is vesztített volna biztosságából; õvéi is így beszélnek róla: *āsēm mōj-*

tiñ «az én regebeli atyám», *zumim mōjtiñ* «az én regebeli férjem», vagy így: *ēri'-jis zum* «ének korabeli ember». S a test, az ő egykori drága laka, melyben annyi tűzzel forrott, mely annyi gyönyörének és fájalmának volt eszköze és részese: az meg egészen oda lesz, porrá oszlik; vérnek, húsnak lassanként teljesen nyoma vész rajta. El kell tehát hagyni övéit is és saját testét is. De most hova? Két út áll előtte: vagy megkezdi útját amaz ismeretlen, messze eső hazába, hova utóvégre is el kell jutnia minden közönséges halandó lelkének s hol egybetalálkozik őseivel; vagy — s erre nem minden lélek vállalkozik — megkísérli, hogy nem szerezhetne-e új testet s nem ismételtethné-e meg valaminő alakban földi életét. A voguloknál és osztjákoknál megvan a lélek vándorlás hite is. GONDATTI azt írja, hogy az éjszaki vogulok meggyőződése szerint a halott lelke beleszállhat valamely nemzetségéhez tartozó újszülött gyermek testébe (s talán ez is egyik oka, hogy nem esik az alma messze fájától) s ha a nemzetség egészen kihalt, még más nemzetségbeliek gyermekeibe is (39.). PATKANOV a kondai osztjákoknak abbéli nézetéről szerzett tudomást, hogy az új testet kereső lélek önkényt, vagy isteni parancsra belejuthat állatokba s növényekbe is (I : 149.). Remek példáját nyújtja e felfogásnak a fent említett *Soñ-γuš*-beli ifjúnak további története (II : 88.). Ez t. i. kimenvén kesergő anyjának házából «a téres város terére, itt Arany-világosság atyjához (*Sorñi-sanka jigeda* = az ég istenéhez) fohászzkodott föl. *Ār-mīg-γoi, kale-γoi* (a Világügyelő-férfi), az ő fia állott előtte. Ez [a könyörgőhöz így] szóla: „Nyárfa íves battyú-tartódba (*pōi-juy sitañ nép* = koporsódba) te ne menj; hanem haladj az elötéres város elöterének levéllel, fűvel fedett keskeny ösvénye mentében! Midőn a rénnelv járta gyér fűvű láphoz érkezel, változzál ott át vörösfajú bogánccsá! Azután, Száz-magzat-ellő, kopasz-hasú-nő-anya' (= egy réntehén) téged, vörös fejű fejes bogánccsot, gabona-mag módjára fog gyomra fenekére helyezni (= meg fog enni)». Mindez megtörténvén, a hősének így folytatja az elbeszélést: «Azután a réntehénben aranyos selyem drága gombolyagként gombolyodott [a bogánccs] fejekké. Nők viselte tíz véres holdhónapon át visel erre [méhében] bennünket. Miután kiviselt, három hős, három testvér megszülettünk erre az osztják népü fényes világra (*γanda-jagēñ sanka türum*)». Az itt emlegetett három hős, három testvér, tulajdonképpen három *rénborjú*, melyek-

nek további története az, hogy egyszer az «istentől alábocsátott deres oldalú vaskarkas» kezdte üldözni a réncsaládot. Hosszú hajsza után a réntehén s két borja elesnek a jégkéreggel bevont hóban, csak egy rénborjúnak sikerül menekülnie. Már ezt is közel éri a farkas, midőn a rén kéréssel fordul feléje, hogy engedje még egy nap futkosni. Megrázkódik ekkor a farkas s kiderül, hogy nem más ő, mint maga a Világügyelő férfi. A rén kegyelmet nyer, de meghagyja neki az isteni küldött, hogy menjen a Tokfolyó partjára, a hol két vadász fog jelentkezni s ezeknek adja meg magát. Mindez saját érdekében történik; mert a Világügyelő férfi azt akarja, hogy az árnyékvilágból visszakerült s eddigelé bogáncs és rénborjúttestben élt *Soñ-χus*-ifjú végre ismét emberbe juthasson. A rénborjú csakugyan elment a kijelölt helyre, ott a vadászok elejtik s ladikon viszik éppen *Soñ-χus* városába. Ekkor ugyanazon szolgáló nő, kinek árnyék korábban jelentkezett, lemegy a folyóparthoz s ellopja a ladikban heverő «szívvel való állat *szívét*, nyelvvel való állat *nyelvét*». Otthon az asszonyok a rénszívet s rényelvet megfőzik, megeszik; de ez az étel «aranyos selyem gombolyaga gyanánt gombolyodik gyomruk kicsiny szögletében». Tíz holdhónap múlva világra jön három fiú, három hős s így jut az árnyékifjú ismét emberi élethez (II : 92.).

Ilyen szerencsés alakulatok természetesen csak az istenek kegyeltjeinek juthatnak osztályrészsül; de ha már egyszer megvan az ily lélekvándorlás képze, a népies gondolkodás korántsem állapodik meg e pontnál, hanem eszméit még tovább fűzi. Ha lehetséges a léleknek testváltozása a halál után, így vélekedik, miért volna ez lehetetlen az életben; hiszen a bálványistenkéek történeteiben is gyakran hallható, hogy szükség szerint bármely pillanatban levethetik rendes emberi alakjukat s evet, menyét, egér, farkas, medve, holló, szarka, bagoly, hattyú, lúd, bűvarmadár, kígyó, csuka, bogár, fa, kő stb. képében végzik műveleteiket. Tényleg tud a monda egyes földi kiváltságosokról, kiket isteni pártfogás felruházott ilyen csodás hatalommal. Ilyen volt *Päräp-ärsēχ* uralinnyi fejedelem, ki ellenségein avval fogott ki, hogy a mint tőlük menekülni akart, holló, nyúl, egér és csuka képére változhatott el (I : 12.). PATKANOV egyik énekközleményének számojéd hősei nem változnak ugyan el, hanem a mi lényegileg egyre megy, avval a bűvös erővel vannak felruházva, hogy akármennyit

vagdadják húsokat, csontjukat, a levagdalt részek visszailleszkenek előbbi helyeikre, tehát testük elpusztíthatatlan. Földi ember ilyenek ellenében hiába használja ölő szerszámaikat; mert a test megrontásával még korántsem győzte le a lelket, sőt ez új testben még hatalmasabb lesz, mint előbb volt. Itt egyedül a tetem teljes elégetése segít, de még ez esetben is nagyon kell ügyelni arra, hogy a lélek valahogy *szikra alakjában* meg ne szabadúlhasson, a mint megszabadult egyszer, a fent említett *Parüp-ārsēx-é*, noha ellenfele a Világügyelő-férfi testét az elégetés előtt «mint homokszem, mint fővényszem, oly apróra vagdalta» (I: 13.) s mint megmenekült a reá gyújtott házból egy részen keresztül pattant szikra alakjában a Vörösfenyő-városbeli fejedelemlhős, noha két társa ugyanott beleégett (II: 95—96.). Az eljárás ily esetekben az, hogy minden fölfelé menő szikrát lefelé, s minden lefelé menő szikrát fölfelé kell csapni, hogy az ilyen sokalakú lénynek magasban élő (pl. madárféle) változatait is megsemmisítsék s alant élő (pl. eger, halféle) változatait is. Ha csak egy szikra illant el le-, vagy fölcsapás nélkül, az eredmény nem biztos, az ellenfél lelke még élhet s harczát folytatni visszatérhet. Jellemző e felfogásra nézve, hogy midőn a hittérítők a mult század elején az Obi-öreg bálványát elégették, a hívek azt hirdették, hogy az elégetés az istenségnek mit sem ártott; mert ez *hattyú alakjában emelkedett ki a lángok közül* (NOVITZKI 71.). A lélek teljes megsemmisítésének törekvése magyarázza, hogy a hőskorban a veszedelmes ellenfeleket *nem temették el, hanem elégették*. Ez történt az imént említett szamojéd hősökkel, kiknek hamvait «ha alszél támad, dél felé, ha felszél támad, éjszak felé emeli el a szél» (PATKANOV II: 81.). Ugyanily sorsra jutott az osztják mese hétfejű ördöge, kinek hamvait szintén szélnek bocsátották (u. o. 150.). Talán még ma is szokásban van olyan medve tetemének elégetése, mely vadászátszéttepte s ennélfogva gonosz szellem állatbőrbe bújt alakjának tekinthető. Erről szól t. i. a pelimi eredetű *Khais-ének*, melyben a medve megölvén vadászatát, ennek fiai úgy bosszúlják meg atyjuk halálát, hogy a később megéjtett medvét tüzre rakva megégetik, a fölszálló szikrákat pedig ugyanakkor a földhöz csapdossák. «Az atyánkat fölfalt, nagyszemű ugatót, nagyszájú ugatót» (= kutyaállatot) vigyük haza» — mondják — «mutassuk meg a népnek; hét unokáját (= lelkének test-

ujulásait) *tüzbe rakva, fölégetjük, megsütjük; egy szikra, ha jelentkezik, hogy két szikrává válik, úgy csapom le*» (III : 525.).

Sajátságos alakulata a testtől szabad, szállongó léleknek az *urt*, melyről SZORJINOVA a következőket közli: «Az *urt* az erdőben él; ha az embernek meg kell halnia, az ő saját *urt*-ja kiáltoz. Ha kis gyermek hal meg: kis gyermek hangjával szól; ha nagy ember hal meg: nagy hanggal szól. Alakja tarkaféle; szárnyai a denevér szárnyához hasonlók. A varázsló ember közelről látja. Ha valaki hallja, így kéri: „Ha az én rokonom hal meg, gyere közelembe!“ Akkor, ha az ő rokona: közel jön; ha más valaki: elkerüli» (IV : 409.). Látnivaló e leírásból, hogy az *urt* nem egyéb, mint saját élő lelkünknek másodképe, vagyis ennek oly viszonylása, mint a testnél a «doppelgänger». Mi felénk is hiszik, hogy minden embernek van külön «őrangyala», sorsát részvétellel kísérő szelleme. Ha tudjuk, hogy saját lelkünk is megjelenítheti álmunkban a jövő képeit, még természetesebben képzelhető ez a testtől független másától. — Megvan az *urt* szó s a hozzáfűzött képzet a rokon népeknél is, így: zürjén *ort* «schatten von verstorbenen; schutzgeist, erscheinung, vision, trugbild, gespenst» (*bur ort* «guter geist»), mely adatokhoz megjegyzi WIEDEMANN: «Die syrjänen glauben, dass jeder mensch von der geburt an seinen eigenen *ort* habe, der in der luft wohne, und den tod seines schutzbefohlenen vorher sage, meist den nächsten angehörigen und freunden, selten ihm selbst, dadurch dass er sich in sichtbarer gestalt zeige». E szóból: *ortal*-, *ordal*- «erscheinen, vorkommen, vorschweben, flimmern (vor den augen)»; WIKD.) | votják *urt* «seele, geist von verstorbenen; gespenst, wision» (WIED.), Kaz. *urt* «geistesgegenwart, mut» (pl. *urtsě potäm* «sie verloren den mut») | cseremis *ört* «geist, gespenst»; *surt-ört* «hausgeist» (TROJICZKI 13.). A vogul *urt* szónak összetétele: *utsi*, *usši*, *ujtci* = ÉO. *ortci*, *utsi* «erdei és hegyi szellem» (l. erről alább); összefüggőnek látszik a magy. *ördög* is (l. «Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben» cz. munkámat).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Cseremisiz szótár.

(Ötödik közlemény.)

O, Ö

obá (m.) ip; schwiegervater (der frau) Bd. Tr. *ová* NyK. 6 : 212. — t. *aba*.

obartás szénát megforgat; heu wenden; *ворочать сѣно* Tr.

obédatlomo (r.) ebédelés; das mittagsessen Ocs. 21.

obédná (r.) déli mise; mittagsmesse Bk. 58.

*obizajtle*m (r.) bántalmaz; kränken Gn. megcsal; betrügen Ist. 246. *obizatlan*e beleidigen Ocs. 16. *obizajem* (m.) id. Bd.

oboca (r.) szokás; sitte Bd.

obrok (r.) földadó; grundsteuer Gn. (m.) adó; steuer Bd.

oc (interjection) bedeutend: gieb acht, mach platz) Tr.

öcertain (m.) csikorgat; knarren lassen *püm öcert porlas fogát* csikorgatja; mit den zähnen knirschen Bd. — cf. t. *irçait*- die zähne fletschen Radl.

öcöne hiúság, gond; eitelkeit, sorgen; *cyeta* Tb. 248. *öcöné-ija* teufel der eitelkeit *ibid.* 27. — cf. t. *öcönu* mitleid Radl.

öcönész hiába; vergebens, unnötigerweise, hazugúl; lügnertisch Ist. 71. *öcönész* id. Ks. 51. *öcöniesz* (m.) Tr. Bd. *öcönész* Ocs. 50. *öcönészak* Ocs. 51. *öcönészak* Gn.

öcönarész Uf. 44. j. *öcönarész*, -ak Gn. v. *öcönész* id.

ödár (cs.) méhes kert; bienengarten; *пчельникъ* Tr.

ödarlándar (cs.) kiszélesít; breit machen Pu. 19. — cf. *cser.* *uto* cs. *otto* *прочие*, *одау* *очень*, *весьма*.

ödö-wáto votják asszony; votjakin Pn. 29.

odnáka (r.) azonban, hanem; aber *atnaka* (m.) Bd.

odódok rágalmazás, bevádolás; verläumdung, anklage, anzeige; *поклепъ*, *извѣтъ* Tr.

odokok v. *odódok* id. Tr.

odoklás elnéz (hibát); nachsehen (ein vergehen); *потакать* Tr.

odolam (m.) imád; anbeten Bd.

odor (m.) (eine art schwämme); *свинороика* (грибы) Tr.

*odore*m (t.) vakar, gerebél, evez; kratzen, harken, rudern,

odoralam mom. *odorkalem* fr. Bd. *odorás* id. Tr. — t. *uder-reiben* Radl.

öçilälân ? Km. 34.

og-, *o-* präsensstamm des verneinungswortes: *om*, *ot*, *ogés* (*ō*), *oná*, *odá*, *ogot* (passim) *ok*, *ak* (m.) *ogum*, *om*, *am* (m.); *ogud*, *ogés*; *ágam* (m.), *ágat* (m.), *áges* (m.) Bd. *ogom*, *om*; *ogot*, *ogés*, *oná* (*ogoná*), *odá* (*ogoda*), *ogot* Tr.

ogatak (r.) nagyon; sehr Gn. 2. *ogata* id. Ocs. 42. — cf. *oçata*, *oçotán*.

ogol (r.) szén; kohle M. 25. Tr.

ógol nincs, nem; nicht, es ist nicht P. Gn. *ogol* Ocs. Tr. *ogol* (passim) *agal* (m.). — Össz. *jandar-o*. unrein Tb. 82. *kuatán-o*. erötlen; kraftlos Bk. 66. (acc.) *potošáslok-ogolom ináném* ich glaube die unvergänglichkeit Bk. 86. Ks. 5. Km. 5. — *kūšten o*. megtiltotta; hat verboten (eig.: hat nicht befohlen) Ocs. 6. *šūden-o*. id. Ist. 8.

ogolá nem szívesen; ungerne; *нехотя* Tr. *oglá*: *kombét olmés tagám nalát oglá* statt deiner gans nimmst du wohl den hammel? P. 5.

ogorácán nyereg; sattel Tr. — cf. cser. *eñerčak* rückenpolster am pferdeggeschirr t. *iyircak* [cs. *jonerček* Tr.] kummetpolster Bál. *oç-oç* oh, oh! Gn.

oçata (r.) élvezet; lust; *oxota* Km. 83. *okata* id. Ks. 60. *oçotán* szívesen; gerne (adv.) Bd.

oçor üres, puszta; leer, öde Tr. (m.) üres; leer Bd.

oçoremás pusztává lesz; öde, wüste werden; *пустеть, oço-remém* caus.

oçorá hiába, hasztalanul; vergeblich; *тщетно, напрасно* Tr.

oçotás (r.) vadász; jagen *oçotás kaső* vadász; jäger M. 90.

oçrá (t. m.) hagyma; zwiefel; *лукъ pūän-oçrá* fokhagyma; knoblauch Tr. — cf. *oçor*.

oçreštemás pusztulás; verödung; *запустѣние* Tr.

oçréc (r.) ugorka; gurke; *огурецъ* Tr.

oj ó; ach, oh! Máté 15. 28. Gn.

1. *oj* mellekfonal; aufzug (eines gewebes): *ojan*: *kande o*. (z. b. ein gurt), mit blauem aufzug, *nol*, *šom*, *kandaš*, *latkok o*. mit vier-, sieben-, acht-, zwölfädigem aufzug Gn. — cf. t. *oja* fransen Radl.

2. *oj* beszéd; rede Gn. Bd. Tr. W. 24. *aj* Bd. tanács; rath P. 9. Uf. 47. *ójom oštá* igazat tesz; lässt recht walten Pm. 25. — Össz. *oj-sawortos* közmondás; sprichwort Tr. — cf. cs. *χοή* слово Zol.

őj-pásü cselfogás, ravaszság; list, verschlagenheit; *хитрость* Tr. — *őj-dono-kiás* színlel; sich vorstellen Tr.

ojem (cs.) megijed; erschrecken, *ojuktarem* megijeszt; schre-

cken machen Bd. *ojdartém* id. Tr. *ojdartén pudratás* zavarba hoz; verwirren Tr. — cf. *zój, zójás*.

ojá vad; wild; дикий Tr. — cf. *ojém*.

ojan vajas; mit butter bestrichen, butterig Gn. 61.

ojar (t.) tiszta, derű; klar, klares wetter Gn. derű, hőség; klares wetter, hitze Bd. Tr. *ajár* (m.) Bd. száraz idő; trocken wetter P. 57. [(m.) Bd.

ojarém kiderül; es wird klares wetter Bd. *ojaredem* fr. *ajarem* *ojártošo* rágalmazó; verläumder Tr.

ojdoréo (cs.) gombolyító, motola; haspel Tr. *ojdoréa* id. Zol. *ajdorco* (m.) Tr. *aldorca* (m.) Zol. — cs. *zoldoré*.

ojgo (cs.) szomorúság; trauer Gn. *oigo* Pn. 35. *ojgo* szomorúság, bánat, aggodalom; trauer, kummer, sorge Bd. Tr. Zol. *ojžo* (m.) Bd. *ojža* (m.) Bd. Zol. *ojžö* kummer M. 68. — *ojgán* szomorú; traurig Bd.

ojgorem szomorkodik, bankódik, aggódik; trauern, sich bekümmern Ist. 47. *ojgrém* Ocs. 34. Bk. 39. Tr. *ojgurem, ojgorem* id. Bd. *ojzorem* (m.) Bd. *ojzrem* (m.) Bd. Km. 51. *ojzalan* id. Tr. *ojzraktem* (m.) caus. szomorít; traurig machen Bd. *oigerém* klagen P. 11. — *ojgrás polsém* kondolieren; соболѣзновать Tr.

ojgörmaš szomorúság; trauer Bd.

ojop: *tul ojop* szikra; funke Tr. — cf. *ip*.

ojoš: *mönes-ojoš* hátul s elöl; hinten u. vorn W. 36. v. *oioš* id. O. 38.

ojlem beszél; reden Gn. 8. Tr. *oilem* id. Pn. 17. *ojlem* szándékszik; gedenken, beabsichtigen Bk. 38. — javít; verbessern; исправляю, ächzen, seufzen; охаю Tr. — cf. *zój* gespräch.

ojmo: *pepedo-o*. mittwoch u. samstag der charwoche, wo nach dem aberglauben der čer. man leicht erkranken kann Tr.

ojnaš (t.) házasságtörés; ehebruch Ocs. 51.

ojorém v. *ojrém*.

ojortemes külön; besonders, abgesondert Tr. — cf. *ojrém*.

ojortoš különbség; unterschied; различіе, разность Tr. — cf. *ojrém*.

oipan képes; mit bildniss Pn. 35.

ojrém (est.) elválaszt; trennen, scheiden (passim) *ojorém* id. Tr. *orkalem* fr. Bd. *ajerém* (m.) *ajirem* (m.) *ajrem* (m.) Bd. — *ikten-ikten* *ojren* *jadot* külön-külön kikerdezik; sie fragen sie einzeln aus Zag. 22. *kockaš ok-ojro* enni nem szabad; es ist unerlaubt zu essen Ist. 75. — *ojorlem* elválík; sich trennen Gn. *ojrlem* id. Ocs. 74. Ist. 105. *ojrlen* *kajen* entfernte sich ibid. *ojrlode* *košton* trennte sich nicht Ocs. 49. Ist. 69. *oirlodemo* unzertrennlich Bk. 84. *ojraldam, orlem, ajirlem* (m.) szétválík, eloszlik; sich trennen, scheiden Bd. *ojoralt-* oszlik; sich theilen Uf. Car. 5. *ojorlalt-* meghasonlík; sich entzweien Máté 12. 25.

- oirai-* tisztít; klären (bier) P. 51. — cf. *ojarem* Bd.
ojsó ijedős; schreckhaft (auch von pferd) Tr. — cf. *ojém*.
ojza (cs.) gazda; hausherr Gn. Ocs. 34. — cf. *ozá*.
őjza ravasz; hinterlistig Tr. — cf. *őj*.
őjzo beszédes; redseelig Tr. [passim.
ok (bekräftigende partikel an's ende des wortes gesetzt)
ok-ok oh, oh! Gn.
ok v. *og* — *okli* es ist unmöglich; нельзя, *ok kül* es ist un-
nöthig; не нужно Tr.
okém (t.) olvas; lesen Ocs. 119. Step. 5.
oka érczabrincs; metallreifen G. 60. — ? cf. t. *uka*.
oká (t.) sujtás; galone P. 54. Gn. violett (? sic!) Gn. *oka*
jolwa paszomány; posamenttressen Pn. 39. — t. *uka*.
okomaš olvasás; das lesen Step. 5.
ökomaš (t.) bűnét megbánni, bűnbocsánatért esdeni; die sünde
bereuen, um vergebung bitten (= *jazok werčon ojsoraš, jazok ošto*
mom kudaltoš sörwalaš) Uf. Car. 15. j. *ökoném* id. *ulo čonem-deno*
jazokem werčon ökonmem von ganzer seele bitte ich vergebung
meiner sünde Zag. 11. *ökonokt-* megbüntet; bestrafen Uf. Car. 15.
— t. *ökün-* Radl.
okmák (cs.) ostoba; dumm Tr.
okná (r.) ablak; fenster. — Össz. *o.-komdoš* ablaktábla;
fensterladen, *o.-wajá* наличникъ у окна, *o.-koškár, o.-aratá* ablak-
ráma; fensterrahmen Tr.
oksa (est.) pénz; geld Gn. Ocs. 33. *oksa* id. halbe kopeke Bd.
oksáluk tőke; kapital, *oksalokés purás* выручать свой
деньги Tr.
okšák (est.) sánta; hinkend Gn. Bd. Tr. *akšak* (m.) Bd.
okšakláš sántit; hinken Car. 39. Tr. Ocs. 91. Ist. 128.
oktem: *muno o.* tojás sárgája; eidotter Bd. Gn.
oktoš tőr, hurok; schlinge, dohne Gn. 42.
olém beszél; reden Bd. P. Uf. 25. Car. 33. *olédem* (fr.) Bd.
1. *olá* (cs.) város; stadt Gn. Bd. *ula* Bd. *alá* (m.) Bd. — *alánoš*
(m.) id. városi kerület; stadtbezirk (? sic) Bd.
2. *olá* (est.) tarka; bunt P. 56. Gn. Bd. Tr. — *o.-warákš*
тетереватникъ Tr.
olá (m.) hús; fleisch Bd. Tr. *olá* id. Bd. marhahús; rind-
fleisch Tr.
oláča szép; schön P. 49. — cf. *olá* 2.
olák (cs.) magányos, puszta hely; einsamer, öder ort Tr. —
cf. *ulák*.
olán (cs.) lassan; still, langsam (adv.) Gn. 65. Bd. Tr. *olén*
(m.) Bd. Tr.
● *olánge* (cs.) sügér; barsch (perca fluviatilis) Gn. Bd. окунь
Tr. *alanga* (m.) Bd.

- olaša* (t.) herélt ló; wallach, *alašá* (m.) Bd.
olase városi (ember); städter Bd.
oldalcik csalás; betrug Bd. — cf. *oltalém*.
oldalmo csalás; betrug Bd. — cf. *oltalém*.
oldorčo v. *ojdorčo* id. Tr.
olémaš beszéd; rede Bd. *olomas* Zag. 12.
olicá (m. r.) utca; gasse Tr.
olok (cs.) rét; wiese P. 21. *olok* Zol. *olug* Bd. *alak* (m.) Bd.
aluk (m.) Zol.
olom (cs.) szalma; stroh Gn. 47. *olom* Bd. Zol. *áloom* Bd.
olóm M. 37.
olombál lócza (a szobafal hosszában); bank (längs der wand)
Gn. 27. Tr. *olom-bal* Bd.
olon (cs.) menyasszonyi díj; brautpreis Gn. — cs. *zolom*,
kalom.
olká fülbevaló; ohrgehänge Tr.
olmá (cs.) alma; apfel P. 39. Bd. Tr. *álmá* Bd. — **Össz.**
olma-pu apfelbaum P. 39. *o-pušéne* id. Tr. *rok-o*. krumpli; erd-
apfel Tr.
olmá-kut längenmaass von 5 arschinen Tr.
olmalai pakča almás kert; äpfelgarten P. 39.
olmánya lócza; bank (längs der wand) Tr. M. 27. *olmanga*
(m.) Bd.
olmedaltam (pass.) helyet foglal, leül, lefekszik; platz neh-
men, sich setzen od. legen Gn.
olmés v. sub *olmo*.
olmo hely; stätte Gn. мѣсто Tr. ülő v. fekvő hely; platz zum
sitzen od. liegen Bd. *olmesš* gyanánt, helyett; statt, anstatt Gn. 60.
Bd. Tr. — **Össz.** *tul-o*. tűzhely; heerd, *veher-o*. szövöszék; weber-
stuhl, *olm-anga* Bd.
olmóktém kijavít, megigazít; repariren Gn. *olmuktém* Bd.
olmóktém diszit; verzieren Ist. 172. Tr. gyógyít; heilen Tr. cultivie-
ren; воздѣлывать Tr. *olmuktaldam* pass.; *olmaktem* (m.) id. éke-
sít; schmücken Bd.
olmudás vlmibehez állít, illeszt, alkalmaz; anstellen an etwas,
anpassen; приставить, приноровить, *olmutušás* (m.) id. Tr. —
cf. *olmudmaš* Bd.
olmudmaš (m.) ékesség; schmuck, zierde, *olmedmaš* (m.) id.
(< *olmud-*, *olmed-*) Bd.
olno menyasszonyi ajándék; brautpreis Bd. Tr. Ocs. 76. —
cf. *olon*.
oltém füt; heizen Gn. Ocs. 92. Tr. *oldem*, *oltem* (m.) Bd.
tulom o. feuer machen Gn. *tulom o*. id. einheizen Bd. *oltokt-* be-
füttet; einheizen lassen G. 28. — *oltomo tul* tűzvész; feuersbrunst
G. 56.

oltalém (cs.) csal, megcsal; betrügen Gn. 3. 27. Tr. *oldalem*, *altalem* (m.) Bd. *oldalaldam* pass. *altalaltam* (m.) pass. Bd. — *altánzak lías* (m.) megbotránkozni; ein ärgerniss haben, sich ärgern Bd.

oltalmaš kísértés; versuchung Bk. 66.

öltalém megölel; umarmen Gn. — cf. *eltalém*.

oltar (r.) altar Bd.

öltö öl (fa); ein armvoll (z. b. holz) Gn. — cf. *eltém*.

ölväl pincze; keller, raum unter der diehle; подполье M. 25.

om v. sub *og*; *omo*.

omala, *omla* (m. est.) komló; hopfen Bd.

omartá (t.) kívájt fatörzs (méhek, madarak számára); ausgehöhlter baumstamm (für bienen od. vögel) Gn. fatőke; baumklotz Bd. — méhkas; bienenkorb; улей Tr. *omartpá* id. Pu. 16. *müks* *omartá* id. Bd. *šogorčok-o.* staarnest Tr.

omás sátor, gunyhó; zelt, hütte Gn. W. 27. ház; haus Uf. 29. *omáks* hütte Bd. шалашъ изъ вѣтвей и сѣна Tr. *omás* (m.) id. Tr. *amás* (m.) id. Bd.

omeštám álmában beszél; in traume reden Bd. — ásitoz; gähnen Tr. *omeštám* (m.) id. Bd.

omoša, *omása*, *omša* ajtó; thür Gn. *omoša* G. 24. *omasá* Bd. Tr. *amasa* (m.) Bd. — Össz. *omasá-joldém* küszöb; schwelle Tr.

omon álomlátás, álmoság; traum, schláfrigkeit Tr. *omon* traum Bd. *oman* (m.) id. Bd.

omósnás elsovrad; auszehren; чахнуть Tr.

omotá (r. cs.) nyakló; kummet Gn. Tr. — Össz. *omot-šupšul-toš* kummetriemen Tr. *omut* lóiga; pferdejoch Bd.

omož (est.) nád; schilf Gn. 58. Tr. *omuč*, *amoš* (m.) Bd. — Össz. *omož-šulíš* poszméh; hummel Tr.

ömne ló; pferd, *imni* (m.) id. Bd. — *ömnen* lóhátan; reitend (auf dem rücken des pferdes), *imnin* (m.) id. Bd.

1. *omo* alvás, álom; schlaf, traum Gn. — álom; traum Bd. Ocs. 29. *uma*, *om* (m.) id. Bd. — *om-puš-dono-kiñilša* holdkóros; lunatiker, *ompušišta popás* im traume reden Tr.

2. *omo* hullám; welle Tr. — *omo-šor* finne Tr. cf. cs. *hom* id.

omodemás álmatlanság; schlaflosigkeit Tr.

ömölka hanfen; töpel Gn.

omontém álmában beszél; im traume reden Tr.

ompo urin-, fisch-blase; пузырь мочево́й, рыбий. — Össz. *šowor-o.* das blaserohr am dudelsack; пузырь у волынки Tr.

omtá (sing. 3. pers.) az emlő megtelik tejjel; das euter füllt sich mit milch Tr.

on (t.) fürst; als bezeichnung der heidnischen götter: *kece on* napisten; sonnengott Tr.

1. *oy* mell; bryst Gn. Tr. *ong* Bd. *vüt o.* hullám; welle Bd. *vüt-oygo* id. P. 32. *opsa oyošto* az ajtó előtt; vor der thüre Ist. 312. *kuruk onges* (m.) a hegyen; auf dem berge Bd. *on-uke* szűkmellfűség, rövid lélekzet; engbrüstigkeit, kurzer athem; одышка Tr. *oydemo* schwachbrüstig Tr.

2. *oy* fény (a napnak, holdnak); glanz, schein (der sonne, des mondes) *keče, tolože oy* nap-, hold-fény; sonnen-, mondschein Gn. 58.

3. *oy* hólyag; blase Gn. — cf. *zan, ay* id.

oném gyúr; kneten Gn. Tr.

oná v. sub *oy*.

oná (sing. 3. pers.) vermehrt sich; размножеться Tr.

oná (est.) ágak, vesszők; gezweige Bd. — cf. *zaná*.

oyá (est.) deszka; brett Gn. Bd. Tr. *anga* (m.) *zánaga* (m.) Bd. *o-pal* wandbrett; полка Tr.

oyada kopja; spiess, fulánkja a rovaroknak; stachel der insekten Tr.

oyajem csendes lesz; ruhig werden Ringw. *šulom umor kečošto türedáš oyai* den hafer kann man an einem warmen tag mähen P. 50.

onáka ángy; schwägerin Tr. (m.) Bd. anyós; schwiegermutter M. 8.

onala sűrű bokrok; dickicht Bd. — cf. *ona*.

oyarem (es.) hangol (hangszert); stimmen (ein instrument) Gn. Bd. Tr. ingerel; reizen Gn. Tr. *tudon osal sulokšošamočom čolaštomat ošten oyaren-oyaren onžoktat* dessen sünden alle zusammen stellen d(?) zeigen sie auf Zag. 41.

onator-pu onator-baum Gn. 74.

oyazá-pü zápfog; backenzahn — cf. *oyor-pü* Tr.

ondák korán; früh Bd. *ondák, ondakák* id. Tr. korábban; früher Gn. *ondakrák* id. Bd.

ondál- (est.) megsal; betrügen P. 8. Tr. *ondáltom* pass. Tr. — cf. *oltalem*.

önde (est.) most, már; jetzt, schon *indé* id. *öndé* (m.) id. Bd.

önglém (t.) ért; verstehen, *öngöldarém* magyarul; erklären, *unglem* (m.) *unguldarem* (m.) *unglandarem* (m.) Bd.

oygo (es.) bűgel (am schneesuh, für den fuss) Gn. edény fűle; henkel (an geschirren) Bd. Gn. петля Tr. — Össz. *towar o.* das loch für den axtstiel — cf. es. *oya* кольцо.

oygor (es.) kis harang; kleine glocke Gn. 1. Tr. csengetyű; schelle Gn. *oygr* id. Gn. — Össz. *o-pü* zápfog; backenzahn Gn.

onáška sógor; schwager (der ältere bruder der frau) *oneškä* (m.) Bd.

oyo v. *ompo* id. Tr. — cf. *oy* 3.

oyorkalaš (m.) sántít, inog; hinken, wanken Tr.

oňoš előre, el; vorwärts, weg; *jomak oňoš, moň teňoš* a mese el van, én itt (vagyok); das märchen ist fort, ich bin hier Gn. 1. *moňeš-oňoš* hátra-elöre; rückwärts-vorwärts Ocs. 23. *aň*: *aňeš, mingeš aňeš* (m.) id. Bd.

oňláš áll; kinn Gn. Tr. *oňoláš* Pu. 43. *oňlaš* Bd. — Össz. *oňlaš-lu* (m.) állcsont; kinnbacken M. 4. Bd. *tovar-o.* fejszenyak; nacken der axt Bd.

oňo ip; schwiegervater Gn. Bd. *oňo* id. Tr.

oňšeka (m.) após; schwiegervater M. 8.

oňská sógor; schwager Tr.

oňžém tekint, megnéz, utána néz; blicken, nachsehen Gn. felnevel; erziehen P. 57. *oňžém* felügyel, felnevel; beaufsichtigen, erziehen Bd. — *oňčem* felügyel; beaufsichtigen Ocs. 28. Ist. 37. *смотрею, разсматриваю* Tr. — *pakšam oňčošo* gärtner Ist. 292. *kapšom oňčen šogen* testét őrizte; er war sein leibwächter Ist. 125. *šonen oňčen kalaso* jól meggondolva mondd; sage gut bedacht Bk. 47. — *oňžoldam* körülnéz; umsichtig sein, *oňžalam* tekint, pillant; blicken, *oňžaledem* fr. — *aňžem* (m.) *aňžalam* (m.) Bd. — cf. *oňžoktem* caus.

oňža különösen; besonders Gn.

oňžaka v. *oňžoko* id. Ks. 50. *oňžakala lišaškok* a jövendő; das zukünftige Ks. 16. *anzakla li* id. Km. 21.

oňžalal šogomo előkelő; vornehmer Pu. 42.

oňžamo intés, parancs; mahnung, befehl Tb. 24.

oňžoktém mutat; zeigen P. *oňžuktem* id. Bd. *oňžaktem* id. Ks. 4. *oňčoktem* Ocs. Ist. Tr. jövendőt mondat; sich wahrsagen lassen P. 12. *oňžuktolam* fr. *oňčokt-* megbüntet; bestrafen Ocs. 56. *oňžektem* (m.) Bd. *oňžaktem* (m.) Bd. Km. 15. *oňžaluktem* megpillantat; erblicken lassen Bd. *oňžuktiuktem* megmutattat; zeigen lassen Bd.

oňžoko (lat.) előre, elé; vorwärts, vcr (passim) *oňžok* Bd. *ánzaka* (m.) Bd. *totleč* o. ezentúl; von nun an Ocs. 80. *kozot-gočen* o. mostantól fogva; von nun an Ist. 182. *k.-g. oňžokožo* id. Bk. 90. *todo-gočen* o. id. Ist. 15.

oňčokolok (recte: *oňžokolok*) jövendő; zukunft Ist. 152. Ocs. 107. — *anzakalák.*

oňžol Gn. *oňžol*, *oňžul* Bd. *oňčol* Tr. Ocs. Ist. Tb. *oňčal* Bk. *anzul* (m.) Bd. *ancal* Km. elülvaló, eleje; der vordere, der erste, das vordere — o. *išsuwo* der erstgeborene Ocs. 45. o. *pü* előfog; vorderzahn, o. *keče* vorgestern Bd. — *oňčolkoč kaém* иду на перепѣзъ Tr.

oňžolan előtt; vor G. 77. Tr. *jumo* o. vor gott Ist. 113. — *anzalan* (m.) Km. 70.

oňžolke v. *oňžoko* id.: *pört oňžolket* házad elé (az udvarba); vor dein haus (in den hof) G. 79. *oňžolku* Bd.

oňžolno (loc.) elül, előtt; vorn, vor (passim) — *ánzalna* (m.).

onžolt koštaš sétál; spazieren Ocs. 81. Ist. 114.

ončomaš (recte: *onžomaš*) ország; reich Bk. 62. Tb. 8. *ončomaš* Ks. 34. *ančamaš* Km. 46.

onžuč (abl.) elülről, elől; von vorne, von Bd. *ončoč* Ocs. 44. *ončaćan* Ks. 22. *ončaćen* Bk. 72. *ončöön* Ocs. 85. *ončöön* Ist. 62. *ančac* Km. 30. *ánzac* (m.). *anzacem* (m.) Bd. — *ončoč-koššo* сватуњъ, сватуњья Tr.

onžukeš jövőre; künftig, *onžukšom* ezentúl; von nun an, *ánzac keča* (m.) következő nap; der andere tag Bd.

onžuš fölügyelés, igazgatás; aufsicht, regierung Bd. bezirk, gebiet Tr. *kugožan* o. birodalom; reich, *ola* o. kormányzóság; regierungskreis Bd.

öpkélém (t.) bosszankodik, zugolódik; mürrisch sein Gn. Bd. dörmög; murren Bd. Tr. Ocs. 48. Ist. 67. *öpkälem* (m.) Bd. Tr. *öpkäl*- M. 68. *öpkölem* Bk. 51. — *it öpkälä minim* (m.) ne panaszkodj reám; beklage dich nicht über mich Bd.

öpkälémäs szemrehányás; rüge, *škömžöm öp.* megbánás; reue M. 68.

opsa ajtó; thüre Bk. 118. Pu. 43. *opša* G. 31. Ocs. 45. *opša* Pu. 28. *ofša* G. 47.

1. *optém* rak, rárok; legen, laden; складывать Bd. Gn. Tr. önt; giessen; наливать Bk. 14. Tr. *wüt* o. giessen Bd. *pu-üm* o. baumöhl giessen Ist. 103. merit; schöpfen (wasser) Ocs. 40. Ist. 55. rávet; auflegen, aufwerfen Bd. *szór*; streuen, fészket rak; ein nest bauen Gn. — *optalam* mom. *optaledem* fr. Bd. — *optén-postarén* beisteuer (in geld) leisten *optalaš* лить изъ металла что нибудь M. 86.

2. *optem* ugat; bellen Gn. Bd. Tr. *optaltem* G. 32. *optaldem* mom. Bd. *optaital*- fr. G. 32. *opteštam* fr. Bd.

optoš tör, háló; schlinge Bd. Tb. 139. *optoš* (m.) Bd. Tr. *optošla* сѣтъ, тенета Tr.

1. (cs.) józan; nüchtern *ar* (m.) Bd. *ara* (m.) id. Bd. Zol. — *or-vuján* józanfejű, józan; mit nüchternen kopf, nüchtern Bd.

2. *or* (m. t.) sáncz, palánk, árok; schanze, pallisade, graben Bd. — t. *or* graben Radl.

or: *ör-jöy* fiatal asszony, menyecske; neuvermählte frau P. 2. *or-jöy-wato* id. ibid. *or-jöy-wate* id. Tr. *or-jöy-wato* Tb. 104. *or-jöy-marí* fiatal férj; neuvermählter ehemann Tb. 104. Tr. *or-jölmö* gaumenzapfen P. 30. маленький язычекъ у челоуѣка Tr. — cf. t. *orai* klein, unerwachsen Radl.

or: *or-ludo* telelő récze, kriechente (anas querquedula) NyK. 6 : 197.

orem (cs.) megörül; rasend werden Bd. Gn. Tr. *oredem* fr. *arem* (m.) Bd. — *oršo pi* veszett kutya; toller hund Bd. *orošo* bold, örült; wahnsinnig Krest. 13. *oreše* id. Zol. *orošo* id. Tr. *oršo*

Zag. 9. — Össz. o.-šudo gyógyító fű a veszettség, veszett kutya harapása ellen; heilkraut gegen hundewuth Tr.

örám csudálkozik; megijed; sich wundern, erschrecken Bd. Tr. Ist. 295. Ocs. 63. Ist. 89. — öron koltomo paša csuda; wunder Ist. 215. örmo paša id. Ist. 212. Zag. 70. örmö, örmaš paša id. Bd. — örektem ámulásba hoz; in staunen versetzen Bd. öröktaraš id. Tr. — örmö csudálatos; wunderbar Bd.

orá rakás, halmaz, csoport, sor; haufe reihe Bd. — kopná-orá kéverakás; ein kreuz garben P. 13. alom; unterlage, streu; под-стлка Tr. orańék nagyban; en gros, im grossen; гуртомъ Tr. — cf. ará.

orá-senga légy; fliege Bd. cf. ara-sengü (m.) id. Bd. a. šöjä M. 60.

oráde (r.) bolond, esztelen; dumm, unverständlich Bd. Tr. oródo (m.) id. Bd. Tr. oródo M. 11. orido (m.) NyK. 3 : 155. oroděš keäš (m.) одурѣть отъ вина M. 86.

oralém fölhalmoz; aufhäufen, aufthürmen Bd. Tr. oraltém id. Tr.

oralde épület; gebäude Gn. 56. oralde Tb. 17. oralte Bd. — oráto gebäude, thurm Tr. kú oralto id. Ist. 17.

orawá (est.) kerék; koci; rad; wagen Gn. Bd. Tr. aravá (m.) arabá (m.) Bd. — Össz. o. ter szekér; fuhrwerk Bd. o.-kewék kerék-agy; nabe, o.-puč id. o.-paškár tengelyszeg; achsennagel; чека Tr.

orawí (r.) veréb; spatz M. 36. orabí Tr. — r. воробей.

örécás elszaporodik; sich vermehren Ocs. 4. Ist. 53. Uf. 12. örcöktem szaporít; vermehren Ocs. 57. — peš örcömöňö sok idő multán; nach langer zeit Ocs. 38.

ördém hizik; fett werden Gn. 47. erdám id. Tr. ördöktem hiz-lal; fett machen, mästen Gn. 22. — erde kövér; fett Tr.

orden (pro: ord-jen) menyecske; neuvermählte frau Gn. ording id. Bd. — cf. t. ärdän jungfrau Radl.

ördö oldal; seite; сторона, ördöšto koštám wandern, reisen; странствовать Tr. — cf. ördöž, érde.

ördöž oldal; félreeső, idegen; seite; fern, fremd Ist. M. Tb. Gn. örtöž, ördüž Bd. — бокъ, сторона Tr. érdöž id. Tr. ördež (m.) ördöž (m.) id. Bd. erdež (m.) NyK. 6 : 193. — Össz. ö. lu oldal-borda; seitenrippe Tb. 83. M. 5. Bd. Tr. ö.-jen jövevény; fremder Ist. 278. Ist. 266. ö.-aul távoli, ismeretlen falu; ein entferntes unbekanntes dorf Bd. — örtösö abseits gelegen; loc. örtöstö, ördeštä (m.); lat. örtöžes, örtöškä, ördeškä (m.) abl. örtöžgeč, ördešgeč ab-seits Bd. ördöškorák ein wenig abseits P. 9.

orém (est.) utca; gasse Bd. Tr. — orém-luk keresztút, mellék-utca; kreuzstrasse, seitengasse Tr.

örén (cs.) iró; buttermilch Bd. Tr. кислое молоко Tr.

örgém (t.) elképed; erstarren, ausser fassung kommen; тер-

яться, столбеню Tr. — t. *ürkü*-erschrecken, erschreckt, zurückfahren Radl.

örg- öklel; stossen (mit den hörnen) *űsköz tagám örgén pűsten* der ochs stieß den hammel todt P. 5. *örgedál*- egymást öklelni; sich gegenseitig stossen P. 33.

organ (r.) hegedű, harmonika; geige, harmonika M. 44.

orgaže sövény; dickicht W. 32.

örönzák alsó párna; rückenpolster Pu. 28.

orkamak (t.) nagyon jó ló; sehr gutes ross Gn. 59. — t. *argamak* Radl.

örkaném (cs.) lustálkodik; faulenzen Gn. Bd. Bk. 47. *cérkoško kajás örkaném* ich versäume in die kirche zu gehen Bk. 59. *örkaném* id. Tr. (m.) Bd. *erkanem* (m.) NyK. 6 : 193. *örkanedem* fr. *örkanal-dem* Bd.

orlém elválík; sich trennen P. 10. 32. Tr. *szétválík*, eloszlik; sich trennen, auseinandergehen Bd. — *orlemaš* oszlás; das auseinandergehen Bd. — cf. *ojrém*.

orlém (t.) szid, gyaláz; káromol; lästern, schimpfen Gn. Bd. Tr.

orlaj v. *orlaye*.

orlaném (t.) megsértődik; sich beleidigt fühlen Tr. Ist. 10. *kínlódik*; sich abquälen P. 56. *orlandarém* beleidigen Tr. — cf. *orlém*.

orlan vörös berkenye; vogelbeere; *рыбина* Tr.

1. *orlaye* gerezd. fűrt (gyümölcs); traube Tr. *orlango* szőlőfűrt; weintraube Bk. 39. *orlaj*: *winograd mör o.* id. Ocs. 28. Uf. 45. *orlaya* Ist. 38.

2. *orláyé* (cs.) vakondok; maulwurf Tr. — v. *arlán*.

orlanmo: *kien orlanmo* (fekvő) betegség; bettlägerige krankheit Sdr. 4. — cf. *orlaném*.

orlok (t.) nyomorúság; elend (subst.) Gn. Bk. 51. sértés, szenvedés; beleidigung, pein, qual Tr. Bk. 86. *orluk* elend Bd. *orlukán* adj. Bd.

orlomaš szidás; das schimpfen Bd. *orlmás* (m.) Bd. Tr.

örmö v. sub *örám*.

orodo v. *oráde* id.

oról (cs.) ör; wächter Gn. Bd. Tr. Ist. 312. *uroul* Bd. — **ÖSSZ.** *oróla-waštaltos* örváltás; wache ablösung Bd.

orolém (cs.) őrt áll, őriz; wache halten, hüten Bd. Tr. *jumo orola* hilf gott Ocs. 23. cf. *aralém*.

örš bajusz; schnurbart Gn. M. 4. *örös* Bd. Tr. *erš* (m.) NyK. 6 : 193.

oršá sörény; mähne, *aržá* (m.) id. Bd. Tr.

oršaká szigony; fischgabel, harpune Tr.

- oršmá* ör, örző; hüter, aufbewahrer; хранитель Tr.
ort sarló háta; rücken der sense Gn. kakas-sarkantyú; hah-
 nensporn Bd. — cf. t *art* hintertheil.
ört lélek, bátorság; seele, muth Gn. духъ, чутье Tr. ö. uke
 félek; ich fürchte G. 68. *nuno örtošt lekton ulmaš* sie waren ausser
 sich Ist. 291. *joy-šamocön örtošt lekton kolšo gaje lin ulut* die män-
 ner waren erstarrt gleich todten Ist. 319. *ört lekšašlok nare kugu
 jükon mügoraš tüjalač* bis ihnen der athem ausgieng. so laut fingen
 sie an zu brüllen Zag. 19.
örtner nyereg; sattel Gn. Bd. *örtner* Pu. 44. *örtüel* Bd. —
örtüi id. M. 32.
örtüertém nyergel; satteln Gn. 2. *örtortalém* id. Pu. 44.
örtüi v. *örtüer*.
örtöž v. *ördož*.
orugem varr; nähén *oruguštam, ruguštam* fr. *orgem* (m.) *urgem*
 (m.) Bd.
orugoš varrás; nath Bd.
orwálde a ruha alsó része, szegése; saum des kleides, o. jer
 hímzés az ing alján; stickerei am saume des hemdes Bd.
örza (cst.) hársból font kosár; kasten aus (linden-) baumrinde
 Gn. Tr. *örza* hársból font nagy lisztes kosár; grosser mehlkorb aus
 lindenbast Bd. *örza* truhe P. 25.
örza, erza kék; blau Bd. *erzá* голубой, лазуревый Tr.
örzangam kékül; blau werden *örzangedem* fr. id. — *örzangdem*
 kékít; bläuen, *örzangedem* fr. id. Bd.
örza sörény; mähne Gn. — *téyož-orža* landzunge des meeres
 P. 7. — cf. *orša*. [6 : 194.
oržá (r.) rozs; roggen, *ruža, rža* (m.) id. Bd. *urža* (m.) NyK.
os darab; stück P. 47.
osai (cst.) rossz, csunya; schlecht, böse, hässlich (passim),
 leid P. 13.
osalemam romlik; sich verschlechtern, *osalemam* rosszabbt,
 megront; verschlechthen Bd.
osawa platz, wo dem Keremet geopfert wird Gn.
oska bruder des mannes, älter als dieser Gn.
osla (r.) szamár; esel Ocs. 32. Ist. 86.
oslám (cst.) nyereség, kamat; gewinn, procent, *oslámšok* uzso-
 rás; wucherer Tr.
osól (r. m.) szamár; esel Bd.
ospod (r.) úr; herr *ospodstva* (m.) birodalom; reich Bd.
ostátka (r. m.) maradék, utolsó; überbleibsel, der letzte Bd.
ostruk (r.) sziget; insel; островъ Tr. *ostrok* (m.) Bd.
oš (m) ész, emlékezet; verstand, gedächtniss Bd.
oš (attr.) fehér; weiss Gn. *oš jumo* dicsó isten; hehrer gott
oš kugoža hehrer könig G. 65. — cf. *ošo*.

ošalge fehéres; weisslich Bd. *ošálga* id. Tr.
ošemám fehéredik; weiss werden Bd. G. 44. elhalványúl;
 erblassen G. 68. *ošemdem* fehérít; weissen Bd. meszel; einkalken
 G. 72.

oškedém v. *oškolám*.

ošim-súlís poszméh; hummel Tr.

oškol lépés; tritt Gn.

oškolám lép, jár; gehen, schreiten G. 60. *oškedem*, *aškedám*
 (m.) *aškedektem* (m.) *oškedaldem* id. Bd. *oškalám*, *oškedám* Tr. *oško-*
lám marschieren Ist. 31. Tb. 242. *oškolal-* lépked; schreiten Pn.
 34. sétál; spazieren Pu. 43. — *ašked-tolás*, *-miáš* (m.) hozzálép,
 odalép; hintreten Bd.

oško nyárfa; pappel; осокорь *oško pu* id. P. 58. weisspappel
 Gn. *oško-tuyur* pappelrinde Tr. — cf. t. *os* pappel Radl.

oškok barnásszürke; schwarzgrau; сивый Tr.

oškóž lépés; schritt; шагъ Tr.

ošla fehér; weiss P. 58.

ošmá homok; sand Gn. 75. Ocs. 23. Ist. 31. Bd. Tr. *ušma* Bd.
ošman adj. Bd. — Össz. *o.-kol* пескарь (рыба) Tr.

ošno v. *ošno*.

ošo fehér; weiss (passim), *oša* (m.) *oš* (m.) Bd. *ošö* M. 7. —
ošo-kož weisstanne Tr. *o.-wuján-šudo* kamilla; kamille Tr.

oššo előbbi; früheres Ocs. 29.

ošpö ezüst välldisz, melyet asszonyok viselnek; silberner
 schmuck von den frauen an der schulter getragen Tr.

1. *otá* sérv; bruchschaden; кила Tr. — ? cf. t. *kotak* schweif,
 männliches glied Radl.

2. *ota* (cs.) sziget; insel Bd. Tr. liget; wäldchen Tr. *oto* wäld-
 chen Gn. *oto* id. Pu. 18. gebüsch P. 56.

oterralá (m.) bozót; gesträuch, strauchwerk Tr. — t. *otar* weide-
 platz Radl.

otika (m.) hinta; schaukel Bd. *otik* id. Tr.

ótol tarló; stoppel P. 8. 56. Gn. — cf. t. *ot* gras.

otoro (r.) sziget; insel G. 59. *otro* id. Gn.

otoža hólyagoeska; bläschen Gn. *otozá* schote, hülse; кры-
 чекъ Tr. *pursa-otoza* borsó-héj; erbsenschote P. 51. *vüt-otoza* hó-
 lyag (a kézen); pustel (an der hand) Bd. мозоль Tr.

otkazem (r. m.) elenged, visszautasít; nachlassen, zurück-
 weisen Bd.

otná (r. m.) mindenképen, teljességgel; auf jede weise, allen-
 falls Bd.

otwet (r.) felelet; antwort G. 73. Bd.

owarém (cs.) felforr, feldagad, felfuvódik, forr, pezseg; auf-
 kochen (intr.), bauschen, schwellen, gähren Gn. Bd. Tr. kifut (a
 fővő étel); überlaufen (kochendes wasser) Bd. fett werden Uf. 46.

locker werden; дѣлаться рыхлымъ Tr. *obarem* Zol. *owarném* földagad; anschwellen P. 31. *owarlaném* (a tészta) megkel; (der teig) geht auf Tt. *owaral-*: *mizo punet owarales* die federn des haselhuhnes sträuben sich P. 46. — *owartém* fölfú; aufblasen Bd. надубаю (пузырь) Tr. — *owarme šürgö* földuzzadt kép; gedunsenes gesicht Bd. — cf. t. *kabar-* sich aufblähen, anschwellen Bd.

owárce fánk; pfannkuchen; лепешка *nošmő-o.* suppe aus hanfsamen Tr.

owarcók tollból készült földisz; eine aus flaum gemachter ohrenzierrath G. 49.

owdá (cs.) majom; affe Tr. *obada* id. Zol. *owáda* id. Gn. eule (?) G. 79.

oweda (r.) ebéd; mittagsmahl Gn. *obedá* Tr. *ovada* Bd. *owod* P. 20.

öwertem (cs.) örül; sich freuen, *öwertelem, öwertedem* fr. *übertem, ibortem* (m.), *ibortaktem* (m.), *ibortektem* (m.) örvendeztet; erfreuen Bd.

owíca (r.) szokás, erkölcs; sitte Gn.

owo (t.) após (a feleség apja); schwiegervater (vater der mutter) M. 8.

owošká (cs.) özvegy ember; wittwer Tr. *ovaská* (m.) nős, férj; verheiratet, gatte Bd.

owśa ajtó; thüre Gn.

owźór (r.) falánk; fresser, gefrässig Tr.

ozá (cs.) gazda, kereskedő; hausvater, kaufmann — *őza* älterer bruder M. 8. — *ozawate* házi asszony; hausfrau Bd.

óza, ožo — cf. *ozák.*

ozák nőtlen; ledig, ungeheiratet Tr.

Ozán (m.) Kazán.

ozán (r.) gazda; hausvater Bd.

ozom (r.) téli rozs; winterrogen Pu. 44. *oźom* saatkeim am getreide Gn. *ozim; azom* (m.) sommergetreide; яровые хлѣба, *rža-o.* wintergetreide, *kopšta o.* setzlinge; рассада (капусты) Tr. *ozüm* vetés, gabona; saat, getreide Bd.

ozorkan ? Zag. 21. j.

ožo mén; hengst Gn. Bd. Tr. *oźo* id. M. 33. *oźo keső* bakkecske; ziegenbock, *oźo sasna* kandisznó; eber M. 33. — cf. *oza, ozak.*

oźgenoktém (r.) kínoz; quälen, peinigen Tr.

oźno ezelőtt, előbb; früher, vormals, erst Gn. Ist. 290. Ocs. 44. (m.) Bd. *oźno* Pn. 9. *ośno* Bd. Tr. — *oźnak* zuvor Ks. 11. *ośnök* régen, lange vorher Bd. — *ośnosen* régóta; seit lange Bd. — *ośnoso* előbbi; früheres Bd. *oźnašo* id. Bk. 54. *oźnošožo* gajak sowie früher Ist. 120. *oźnoso* Car. 43.

oźsö (< *oźnošo, oźnoso*) előbbi; früheres Ocs. 122. *oźsö* id.

Ocs. 112. ožo Uf. 45. *škenžon ožo godsö pašašt* seine vorjährigen thaten Ocs. 122.

P

pa . . . v. po . . .

pābā' glücklich; благополучный Tr.

1. *pač* folt; flecken Gn. 75. — cf. r. пачкаты.

2. *pač* v. *poč*.

pača (cs.) bárány; lamm *pača* (m.) Bd. NyK. 6, 196. — *pačam eštaš* bárányoz; lammen Bd.

pačakidárma mángorló; wäschrolle (eisrutschbahn); ка- токъ Tr.

1. *pačas* (cs.) das männliche gewächs des hanfs Gn. посконь Tr. Zol. — cf. cs. *poza t. basa*.

2. *pačás réteg*, emelet; schicht, stockwerk Gn. рядъ, этажъ, слой Tr. zehntel, ein maass für felder, десятина Tr. *ik p. egy-szerű*; einfach Bd. Gn. *kok p. kettős*; doppelt Bd. Gn. kétemeletes; zweistöckig Gn. — *pažaz* (m.) id. Bd. — *kut pačásán három* emeletű; dreistöckig Bd.

pačemše darázs; wespe Gn. Tr. Bd.

pačer kvártély; quartier P. 13. herberge Ist. 237. — t. *patir* r. квартира.

pačkaš csépel; dreschen M. 22.

pačkatá szálka; splitterchen P. 26. — cf. *pečkém*.

pačőstem apróra vág; zerkleinern Gn. *pačőstem* id. Bd. *pa-čőštám* Tr. *pačőštam* (m.) Tr. — *pačőštelam* fr. *pačőštaldam* pass. Bd.

pačján (t.) facsésze; holzschale Tr. — t. *badjan* id. Bál.

pačrá (m.) törékeny; zerbrechlich Tr.

pačraš egy darab; ein einzelnes stück (z. b. eine beere, ein strohhalm, ein gras, ein haar, ein getreide körnchen) Gn. — *pu pačraš* fadarab; ein stück holz Uf. 64. кусокъ мяса Tr.

pačreštás (m.) apróra vág; zerkleinern; крошить Tr. M. 87. cf. *pačőštem*, *pačdestam*.

pačalem (cs.) tisztel; ehren Gn. Bd. Tr. — cs. *pačala*.

pačár (cs.) bögy; kropf Gn. Tr. *zúza*; magen der vögel Bd. golyva; kropf (als krankheit) Tr. — Össz. *šenyél-p. zúza*; magen der vögel; — mühlenstein; жерновъ Tr. *kočto p.* bögy; kropf — cs. *pačar* leber, *pačardö* пупокъ у птицъ Zol.

pačärštäs böffög; rülpsen; рыгаты Tr. *pačgreštäs* id. ibid.

pačoš v. *pačot* id. Tr.

pačot (t.) idő; zeit Gn. 71. Ocs. 62. *bačot* Uf. 5. — t. *bačit*.

pačór (r.) esáklya; bootshaken Gn. Tr. r. багоръ.

pačrás gyomor; magen Tr. — cf. *pačar*.

- payrá* (t.) konkoly; lolch Tr. — t. *bakra*.
1. *paj* hús; fleisch Km. 32. говядина, мясо Tr. — *šoltom p.* gekochtes rindfleisch, *sasna p.* schweinefleisch, *čewö p.* hühnerfleisch *šark p.* lämmernes (fleisch) M. 18.
2. *paj* (t.) rész, osztályrész; theil, antheil Gn. Bd. Tr. Ist. 135. Km. 6. tag, testrész; körperlíed Bd. — t. *paj* Bál.
- pajárin, bajárin* (m. r.) úr; herr Bd.
- pajdá* (t.) haszon; nutzen Gn. Tr. siker; gelingen Tr. *pajdalok* id. Tb. 98. — t. *pajda* Bál.
- pajdarás* meggazdagít; bereichern Tr.
- pajol* (est.) áldás; segen G. 56. — t. *baxel* es. *pagil*.
- pajlém* oszt; theilen Bd. Tr. M. 87. *pajledem* fr. *pajlaldam* pass. *pajlaltam* (m.) pass. Bd.
- pajón, pajún* (m.) dicsekvő, hetvenkedő; prahler, prahlhans; хвастунъ Tr.
- pajram* (est.) ünnep; das fest Pn. 35. Gn. *pajrém* id. Tr.
- pak*: *pak-pak-kűzo* (est.) beretva; rasiermesser Tr. — t. *päke* messer Bál. cs. *pek* taschenmesser Zol.
- päk* (m.) mindig; fortwährend, immer Bd. *päk* всегда *päkäs-tälša* всегдашний, непрерывный Tr. *p. istaš* megigazít, rendbe hoz; ausbessern, in ordnung bringen Bd. — cf. r. вѣкъ.
- pakća* (est.) konyhakert; gemüsegarten Gn. *pakća* id. garten Bd. Tr. — Össz. *p-tar* mák; mohn, *p-tar-wuj* маковица Tr. — *winograd pakća* szőlő; weingarten Ist. 255.
- pakćazo* kertész; gärtner Ist. 255.
- pake* (est.) zsebkés; einlegemesser Gn. — cf. *pak*.
- pakel* (est) áldás; segen Step. 8. 6. — cf. *pajol*.
- pakíla* (r.) parasztesizma; bauernstiefel Gn. r. бахила.
- pakma* rest, lusta; träge Gn. Bd. lassú; langsam Gn. Uf. 25. (besonders vom pferd Bd. Tr.)
- pakmangam* elrestül; träge werden Bd.
- pakšič* (t.) steg über einen fluss; palló folyón keresztül Tr. — t. *baskič* treppe.
- pal* (m.): loc. *palna* másutt; anderswo, lat. *pak* (*vak*) másuvá; anderswohin, abl. *pac* (*vac*) másunnan; anderswoher Bd.
- palém* (cs.) megtud, megismer; erkennen, erfahren Bd. Bk. 49. отличать, признать, помнить, знать Tr. *pallem* merken, bemerken Gn. — *pálem* (m.) Bd. *palem* ny. W. 22. — *pálemlem* megismerszik; es ist erkennbar Km. 19. *palokt*-erkláren Ist. 229. дѣлать знакъ, мѣтку Tr. *palakt*- id. Bk. 40. *palattás, päláltás* (m.) bekannt werden Tr. *palokalás, pälkälás* (m.) понемногу узнавать Tr. *paldorás* jelent; bedeuten; значить Tr. *páldorém* (m.) mutatkozík; sich zeigen, *páldortás* mutat; zeigen; обозначать, замѣчать Tr. *palnandarás* ausfragen; дознаваться Tr.

- päläk* (cs.) jel; zeichen Km. 60. *palok* id. Tr.
palán (cst.) kánya bangita; viburnum opulus Bd. калина Tr.
 cs. *palan* v. *polán*.
palaš (cs.) jel; zeichen Ist. 185.
palašem 1. köszöntik egymást; einander begrüßen Gn. 57.
pälásem (m.) kölcsönösen megismerkedik; bekannt werden mit einander Bd. — 2. *pälásás* gágog; gackern die gänse Tr. — cf. *palem*.
päldömö tapasztalatlan; unerfahren M. 75. *paledeme* ismeretlen; unbekannt Bd.
paldorn- fényeskedik; glänzen Zag. 54. *päldor-* (m.): *žora*
päldorma *godom* virradatkor; bei tagesanbruch Bd.
pale, palo, palo v. *palle*.
palitláš összeforraszt; löthen; паять Tr.
paloktasašlok megismerés, megtudás; erkennen Bk. 36.
palolok jel; zeichen Ist. 178.
palomé ismerős; bekannt Tb. 173. *paleme* id. Bd.
palošašlok ismertető jel; zeichen Ocs. 68.
palle (cs.) jegy, cél, folt; kennzeichen, ziel, fleck Gn. Ocs. 59. *pale* jegy, jel; kennzeichen, merkmal Bd. *päle* (m.), *pälä* (m.) id. Bd. *palo, päle* (m.) знакъ, мѣта Tr. *palo* zeichen Ist. 200. — *palle* *wer* ismert hely; bekannter ort G. 76. *palle lieš* es wird sich kund thun Ocs. 59. *palla* bekannt Gn. *pale lües* célzt lö; das ziel treffen (beim schiessen), *palem eštaš* jegyet csinál, megjegyez; ein zeichen machen, bezeichnen Bd. — *palan* jegyzett; bezeichnet Bd. cs. *pallá*.
palmasomáš ismeretség; bekanntschaft; знакомство Tr.
palnák helyesen; richtig; право, вѣрно Tr.
palšalandarém v. sub *polšém*. [eis Pn. 36.
pamáš forrás; quelle Gn. Bd. Tr. lék a jégben; wuhne im *pāñāš* hamis hírnek v. oknak örül, korai öröme van; sich freuen in folge einer falschen nachricht o. ursache, sich zu früh freuen, *pāñdáš* caus. Tr.
pandaštor szakáll; bart Tr. — cf. *pandaš, pondaš*.
pandö (cs.) 1. fogó nyél; stiel, heft M. 28. *panda* палка Tr.
 Össz. *selmā p.* der pfannenstiel *koršok p.* krughacken *töl p.* ofenkrücke, *кочерта* M. 28. — 2. bokor; strauch. — Össz. *оноž p.* himbeerstrauch *šaptör p.* johannisbeerstrauch *šaršö p.* maassholderstrauch M. 46. — cs. *panda*.
pañe kanál; löffel Tr. *pañe* Sdru. 6.
pañežaš éget, pörköl; sengen, brennen; палить, *pāñdém* el-éget; verbrennen; сжигать Tr.
panket (r.) lakoma; gastmahl Bd.
pantasá: *töl töl p.* (bei P. 24. ohne bedeutung) cf. *töl pandö* ofenkrücke M. 28. v. sub *pandö*.

- pap* kenyérbél; brotkrume; мякишъ Tr. NyK. 6, 202.
papá (r.) nagyanya, őszanya; grossmutter, urmutter; бабушка, прамаатер Tr. Bd.
papaleš alszik; schlafen P. 46.
papká gomba; pilz, schwamm; грибъ Tr. NyK. 6 : 202.
papke (r.) madár mellsontja; brustbein der vögel (? sic). —
 cf. *kapke* r. бабки Gn.
par (r.) pár; paar Gn. 73.
par- (*part-*? sic m.) kinyit; öffnen (die thüre) Bd. *parte*
 non aperuit Bd. — cf. *praš* hinausgehen; входитъ M. 86. cs. *pír-*
 alt. *par-* t. *bar* id.
parem üt; schlagen Gn. 36. — cf. *perem* cs. *peř-* id.
parak női szeméremtest; das weibliche glied Bd. Gn.
paran (t.) bárány, lamm Gn. 57. zieckelchen Gn. ziegenbock
 G. 24.
parbalás elszegényedik; verarmen; обнищать, *parbalokalém*
 id. *parbaloktém* caus. Tr. *ilen cüé parbalena* bujdosunk; wir sind
 heimatlos, streichen herum; скитаемся ВК. I. 4. 11. (Bd.)
parcá (cs.) kalász; ähre P. 19. ágacska; zweiglein; вѣтка
 Tr. — cf. *pérce*.
paréa brustschmuck aus kleinen münzen, fransen Gn.
párdá bimbó a fán; baumknospe Tr.
pardás (cs.) cyprinus rutilus Bd.
parém (est.) ünnep; festtag Bd.
paremám gyógyul; heilen (intr.) *paremám* (m.) id. Bd. *pare-*
mám id. Tr. *paremdém* meggyógyít; heilen (trans.) Bk. 78. Bd.
paremtém Tr.
paréne (est.) krumpli; kartoffel Tr. *parenge* id. Bd.
pargá (m.) félénk, gyáva; feig, furchtsam Bd. sietős, ijedős;
 eilig, schreckhaft (von pferden); торопливый, поспѣшный Tr.
parom (cs.) adósság; schuld Car. 89. Tr. *parom* Bd. *parem*
 Bd. — cs. *parom*.
paron (r.) uraság; herr, herrschaft; баринъ Tr.
paroš (r.) nyereség; handelsgewinn Gn. Tr. *pariš* Bd. —
 r. барышъ.
parlemdem (? *porlemdem*) meghatároz; bestimmen Ringw.
parmé lócsimbe, pferdefliege, хурробосса, слѣпень M. 60.
pārmā Tr. — cf. *purmo*, *pormo*.
parna (cs.) újj; finger (passim), *jol p.* lábujj; zehe, *kazá p.*
kis újj; kleiner finger, *kožár p.* zeigefinger; *poksél p.* mittelfinger,
lündeme p. (*lündemo p.* Tr.) der vierte finger, *kugo vuj p.* daumen-
 finger, *kugo p.* id. Tr. — *p.* *kokla* fitty; feige (als geste); кукишъ
 Tr. *p.* *pež* kesztyű; handschuh Tr.
parnáš gyüszü; fingerhut Bd. Tr. *parnáš* id. M. 28.
partoš darócz; filz M. 16. *partoš* Tr.

- pärtná* bimbó : knospe M. 46. *pärtni* (m.) id. Tr.
parus (r.) vitorla ; segel Bd.
pasás (cs.) legyőz, bír ; überwinden Tr. — cs. *pos-* cf. *pastorém*.
pasaná (cs.) sógor ; schwager ; *своякъ* Tr. — cs. *požana*.
pase (t.) legelő ; weide Gn. 62. *pasú* id. Bd. Tr. — *pase* (*pasa*) *kapka* hinterpforte G. 65. — t. *basu*.
pase meredek, lejtős ; abschüssig, steil ; *отлогий, покатый* Tr.
pasemdás lejtössé tesz ; abschüssig machen Tr.
pasza (r.) húsvét ; ostern Bd.
pašivo (r.) köszönöm ; ich danke Gn.
paskeč (cs.) lépcső ; treppe Bd.
paslok (t.) fék ; halfter (aus lindenbast) Bd. — t. *bašlik*.
pasma (t.) kis híd ; kleine brücke Gn. 23. — t. *basma*.
2. *pasma* vászon, gyolcs ; leinwand Ocs. 54.
pasnanošan besonders, verschieden, mannigfaltig ; *особенный, раздѣльный, разный* Tr. *pasnanoš lanin* seiner person nach Wied. §. 97.
pastorem (cst.) hajt, kerget, üldöz ; treiben, jagen, nachjagen, verfolgen Gn. 45. 44. Úf. 62. j. elküld ; wegschicken G. 23. *bántalmaz* ; beleidigen Step. 10. *pastorkalem* vertreiben G. 56. — t. *bastír-* cs. *pos-* alt. *pastír-*.
paša munka ; arbeit (passim) *pášü* (m.) *páša* (m.) Bd. *pášü* (m.) M. 68. *pašaze* munkálkodó, serény ; emsig G. 59, *p. jey* szolga ; diener G. 43. *pašáče, pašasteše, paša-ešteše* arbeiter Bd. *pašam eštaš* dolgozik ; arbeiten Bd. passim.
pašás szaporodik ; sich vermehren ; родиться, плодиться Tr.
pašarnás v. *pošarém* id.
paškár szegek, melyekre a húrokat fölcsavarják Bd. schraube (?) oder unterlage, stall (?) für die saiten eines musikinstrumentis Gn. — cf. *pütremo* p. *колокъ* у гуслей, скрипки Tr. *paškár* *чижъ* (игрушка) Tr. — *toboz* ; zapfen am nadelholz Tr. *gyujtóskatulya* ; schachtel für schwefelhölzchen ; *коробка спичекъ* Tr. — ÖSSZ. *peške-p.* hordócsap ; zapfen einer tonne P. 27. *orawá-p.* tengelyszeg ; achsennagel, *omasá-p.* завертка у двери Tr.
paškoč (t.) lépcső ; treppe Tr. Car. 36. — v. *paskeč*.
pašma P. 51. v. *pasma* id.
pašmak (t.) bőrczipő ; lederner schuh Gn.
pašport (r.) útlevel ; pass Gn.
pašténge, paštengese utolsó ; letzter *pašténgeš* utoljára ; zuletzt Bd. — cf. *poč*.
paťa (cs.) bárány ; lamm M. 33.
pätár (m.) nagyon, igen, leg- ; sehr, (auch superlativ suffix) *p.-kugo* sehr gross *p. jažo* der beste Bd. ? cf. *pator*.
pätár schwergläubig ; невѣрющій *слухамъ* Tr.

- patarak* olló; *scheere* Bd. *patrák* id. Tr.
patiján (r.) veder; eimer; бадья Tr.
patöl tejszín; sahné, сливки, *tarék* p. tejfel, *dieker milchrahm*, сметана M. 18. *pátal* (m.) fecstej, gulászta; die erste muttermilch Bd.
pator (cst.) erős; stark Gn. 13. Ist. 80. erő; kraft Gn. 43.
patká csepp; tropfen; капля Tr.
patk- csepeg; tröpfeln Ist. 272. *patkaltás* id. Tr. *patkaltarás* fecskendez; spritzen Tr.
patkaltoš v. *patká* id. Tr.
pätnica (m. r.) péntek; freitag Bd.
pazár (cst.) vásár; markt, markttag Gn. Tr.
pe . . . v. pi . . . po . . .
pečem bekerit; umzáunen G. 57. Bd. *pičem* (m.) Bd. *pečedem* fr. Bd.
pečat (r.) pecsét; siegel Gn. Ist. 162. Bd.
peče sövény, kerítés; zaun (aus stangen) Gn. Bd. Tr. *piča* (m.) Bd. — **Össz.** *kudo pečo* palota; palast Ist. 274. cf. *kudovéče* udvar, hof Tr. — *pečan* adj. mit zaun versehen Ocs. 57.
pečém (t.) vág; schneiden G. 48. einschneiden, ritzen Gn. — cf. t. *peč-* kaszál, herél Bud. Bál.
pečke (cs.) hordó; tonne, fass Gn. 27. Pn. 11. *pečké*; *pečká* (m.) Tr. *pečke* NyK. 6, 202. — cs. *päcke* r. бочка.
pečke köszörűkő; (runder) schleifstein Gn. Bd. P. 24. *p. kü* id. Tr. *pečkeš kučas* schleifen Bd. — cf. cs. *pičik* t. *pički* säge (пъ-закъ, пила Bud.).
pečkemeš sötét; finster, *pečkemoš*, *pečkedä* (m.) Bd. — *pečkemoš* id. M. 47.
pečkemeš (m.) besötétedik; es wird finster Bd. *pečkemdem* elsötétít; finster machen Bd.
pekala fél; theil; часть Tr. — v. *pel*.
peke, *pekälä* v. *pel*.
pel oldal; seite, richtung (passim) fél; theil Bd. — *pelén* mellett, rajta; nebenan, an Bd. Gn. P. 7. Tr. *pele* id. Gn. loc. *pelešte* félen abl. *peleč* felől lat. *peleške*, *peleš* felé, in der —, von der —, in die richtung, seite Bd. — lat. *pelke*: *p. list távol* legyenek; sie seien weit entfernt Ocs. 59. *peke*: *kok peke ojren* in zwei theile getheilt Ocs. 65. (cf. *belko* id. Ist. 91.) *wolgodom ik peke, pičemšom weš peke ojren* auf die eine seite hat er das licht, auf die andere seite die finsterniss vertheilt Ocs. 3. — *pekälä* gegen *keča lüldomas p.* gegen sonnenaufgang zu Km. 61. — *pelno*, *peloko* in der, in die ferne; вдали, вдаль Tr. — cf. *bel*, *wel*.
peläk (cst.) ajándék; geschenk Bd. *pelä'k* Tr. — cs. *pülüx* t. *büläk*.
peläkš özvegy ember; wittwer Tr.

pelaska tüzkő; feuerstahl Gn. 46.

pele, *pel fél*; hälfte; das eine von zweien; Gn. Bd. Tr. *pélo* P. 26. *пеля* Tb. 101. *pel-veš* egyik-másik; einer oder der andere G. 7. *p.-jut* mitternacht Bd. *judpel* (m.) id. *ibid. jéd pel* id. M. 49. *p. ture* halb u. halb, lässig Km. 79. *iktat pele* anderthalb *iktäk peläk* (m.) id. *i-ák pele* anderthalb jahre, *kum kečak p.* vierthalt tage Bd. — *pel-om* félálom; schlummer, *pel-pop* diakon, *pel-wol-godo* morgen- o. abendröthe; *заря, pel-kodán* félkezű; einhändig Tr. *pel-sinzán* einäugig Bd.

pældőrcan fürj; wachtel M. 41.

peldrá (m.) könnyelmű, pajkos, ostoba; leichtsinnig, muthwillig, dumм; верченний, шалунъ Tr.

peledam virágzik; blühen Gn. 56. *peledam, peledaldam, peled-* (m.) id. Bd.

pelédős virág; blume M. 21, *pelédes* id. Bd. Tr. — Össz. *peledős wurgö* virágszár; stengel *p. ološtaš* levél; blatt M. 21. — *peledošan*: *šom túrlö p. conar pel* hét különböző színű szivárvány; ein siebenfach verschieden farbiger regenbogen Ocs. 12. 1st. 15.

pelek, pölek (est.) ajándék; gabe Gn. — cf. *peläk*.

pelérme poszméh; hummel Bd. — cf. *cs. pil* honig.

peleštém beszél, szól; reden, sagen Gn. Bd. (m.) süg, flüstern Bd. *jumolan pelešten* gott anrufend G. 58. áldoz; opfern Pu. 37. ein opfer widmen Gn. *peleštám* возражаю Tr. — *peleštede* (m.) elhallgatott; er hörte auf zu sprechen Bd.

pelöl ismerős; bekannt(?): *una gane užot ulmaš pelöl* (пеллы) *kalokom* vendég gyanánt tekintették az ismerős embereket Step. 10. cf. *palolok*.

pelké fontos; wichtig; важный, *pelkén* adv. Tr.

pelkemäm fontoskodik; grosshun; важничать Tr.

peltém olvaszt; schmelzen (trans.) Gn. *peldem* Bd. *peltém* wachs, talg schmelzen Tr. *pelšomö ü* geschmolzene butter P. 51. — *pelés* umgekocht werden; переваривается Tr.

peltohortin (m.) v. *pužadán* id. Tr.

perpe pinty; finke; зябликъ Tr. *perbe* NyK. 6, 202.

penčá (cs.) iszap; schlamm; илъ Tr. — cs. *pileik* грязь.

pengöde erős; fest P. 7. *pengöde* stark, fest angezogen, gespannt, knauserig, geizig Gn. *pengede* erős, erősen tartó, fősvény Bd. *penčöd* жесткий, крепкий, скупой Tr. *pingöde* M. 46. — *pingada* Bd. *pingädä* (m.) geizig Bd. — *penčöd arná* nagyhét; charwoche *p. ojmo* v. *sub ojém* Tr.

pengedemam erősödik; stark werden *pingedemam* (m.) id. Bd. *pengedemon-wian lin* er wurde sehr stark Ist. 183. *pengedemdem* erősít; stärken Bd. *pingedemdem* (m.) Bd. Km. 19.

perem (est.) megüt; schlagen Bd. Tr. *perném* ütődik; geschlagen werden Tr. P. 11. — cs. *per-* t. *bär-*.

perce, pörce (cs.) ein einzelnes stück z. b. ein getreidekörnchen, ein strohhalm, eine feder, ein haar, ein faden Gn. szem; getreidekorn Bd. *porce* G. 52. *pirca* Bk. 40. *pirca* (m.) Bd. Tr. Zol. *pirc* (m.) Bd. *porco* Tr. *porca* Zol. — ÖSSZ. *olom-p.* szalmaszál; strohhalm, *üp-p.* hajszál; ein haar Bd. Ocs. 113. *porcat soč kološt* du hast es gar nicht angehört Zag. 40. — cs. *püréik*.

peregém (r.) őriz. véd, oltalmaz; bewahren, behüten Ocs. 124. Km. 8. Bd. Tr. *peregáltás* sich hüten Km. 9. *peregitlem* bewahren, sparen Gn.

peregémő gondatlan; nachlässig, sorglos M. 75.

pereméc (t.) sajtos lepény; käsekuchen: *ватрушка* Tr. — t. *pirömác* Bál.

perestém aufgreifen, auffangen; *перехватывать* Tr.

perzalt: *perzaltén-koltén* váratlanul előrohant; stürzte un-
vermuthet hervor; *нахлынуть* Tr.

perkalás áttör; durchbrechen; *пробивать* Tr. — cf. *perém*.

perke (est.) áldás, gyarapodás, nyereség, haszon; segen, zuwachs, wohl, gewinn Gn. Bd. Tr. *perge* Zol. *pereket* id. Bd. *perkéle* id. Tr. *perkejan* (m.) *perkeán* (m.) áldásos, termékeny; segensreich, fruchtbar Bd. — *perikán* áldott; gesegnet Tr. (v. sub *kočkám*) *perke-kugo-jumo*; *p. kugo-pujrošo*; *p.-awá* gottheiten des segens Tr.

perna gerenda; balken, *prána* (m.) id. Tr. — *porňa* P. 49. G. 46. *porňa* Gn. *pörňa* Bd. *porňa* Máté 7. 3. *brevnä* (m.) *prevnä* (m.) Bd. — t. *büränä* r. бревно.

pero (est.) fűrő; bohrer Gn. *pro* M. 66.

pertari (m.) először, eleinte; zuerst, anfangs Bd. Tr. *pertári* Km. 4. Bd. *pertariša*, *pertariše* (m.) id. Bd.

pertarliša az első; das erste Km. 24.

perwoj (r.) első; először; der erste; zuerst Gn. zuerst Bd. *perwej* id. Bd. *perwi* (m.) előbb; früher Bd. Tr. M. 12. *perwé* id. Bd. — *perwoswjaščennik* oberpriester Ocs. 54. Ist. 54.

perwojso első; das erste, *perwiša* (m.), *perwiš* (m.) előbbi, első; das frühere, erste Bd. *perwiša* прежний Tr.

pesán (ismeretlen szó; unbekanntes wort) P. 31.

pesér (r.) font; pfund G. 43. zehn pfund Gn.

peste fal; mauer Car. 67. umzäunter platz G. 23. hofraum, hof Gn.

peš (cs.) nagyon; sehr (passim) *piš* (m.) id. Bd. Tr. — *p. er* korán reggel; früh morgens Bk. 118. — cs. *piš*.

pešcere (r.) barlang; höhle Ocs. 90. Ist. 127.

peška (r.) betű; buchstabe Gn. — r. пѣшка.

peškaltás körülvezet; herumführen (ein pferd) Tr. (r. итти пѣшкомъ).

peškedelanem fösvénykedik; geizen Bd.

peškođe erős; stark, fest Pu. 16. Gn. kemény (fa); fest (holz)

Pu. 41. fősvény; geizig Gn. — *peškodo* v. *peyodo* Tr. — *pešgodemo* härte, gefühllosigkeit Bk. 66.

petenök (t.) teljesen, végig; völlig, gänzlich Tr. — t. *bötönnek*.

petarém (cs.) zár; schliessen Gn. *peterem* id. Bd. *petrém* id. Tr. Zol. *pitrem* (m.) Bd. Zol. *šinjažom petren koltén ulut* szemét betakarták; sie haben ihm die augen verhüllt Ist. 277. *pitrektem* (m.) caus. Bd. *petroktem*; *türmaške petrokten* liess ihn in's gefängniss schliessen Ocs. 28. *petraldam*, *peternem* bezárul; sich schliessen Bd. *petralt-*, *petraltal-* id. G. 29. *petralám* id. Tr. — cs. *pider-*.

petertes fődél; deckel Bd.

petr-šovoš v. *pož* id. Tr.

petréd (m.) habaró; quirl; *мытовка* Tr.

pézélme (ny.) vörös berkenyefa; vogelbeerbaum Weske 26. cf. *pozlo*, *pizle*.

pezmén (r.) kézi mérleg; schnellwage, handwage P. 25. Zag. 24. Bd. Gn.

pezotmén, *bezotmén* (r.) szükségképpen; nothwendig (adv.) Bd.

pi v. *pe* *po*

pi kutya; hund (passim) *pí* Bd. — Össz. *pi-jolme* brustlatz an frauenkleid aus münzen u. knöpfen, *pi-lombo* rhamnus frangula, *pi-pursá* eine art erbsen, *pi-kol* menyhal, *вьюнь* Tr. *pi-šolo*, *pi-piliš* *повилица заборная*, *convulvus arvensis*, *hedera* Tr. *pi-jal* *курица на строеніи*, *крюкъ* Tr.

piál szerencse; glück Bd. Tr. *piäl* (m.) *pijäl* (m.) *pijal* (m.) Bd. *piálán* glücklich Bd. Tr. *piälán* (m.) Bd. Km. 12. *pijalán*, *pijälán* (m.) Bd. *pijáltoma* (m.) szerencsétlen; unglücklich Bd.

pialam hunyorít; blinzeln, *pialedem* fr. Bd.

piambar (t.) próféta, szent; prophet, heiliger Gn. P. 53. — t. *pagambár*.

pianca (r.) részeges; trunkenbold Gn. *pijanica* id. Bd.

pić hegyes; spitzig G. 70.

pić szeget, beszegett; brodüre, brodiert Gn.

pic (m.) sűrűség, pusztaság; dickicht, öder ort; *глушь* Tr.

picák furkós; knüttel M. 63.

picāl (r.) puska, fegyver; flinte, gewehr M. 62. cf. *počal*.

picandém bekerít; umzäunen, *pican-* intr. — *keča picanén* *солнце въ кругу* Tr.

piće iramszarvas; rennthier *pića* (m.), *puše* (m.) Bd. *pićö* hirsch NyK. 6, 195.

picík (cs.) kicsi, piczike; klein Tr. *picíkse* id. Zol. — cs. *picik*.

picikáltás schösslinge treiben; *пускать отростки* Tr.

pičö (m.) v. *peče* id. — Össz. *kudé p.* udvar; hof M. 30.

kapšta p. gemüsegarten M. 10. *skal p.* istálló; stall M. 31. — *petröm p.* sövény, fonott kerítés; geflochtener zaun; *плетень* M. 30.

- pickatajemdem* (m.) elsötétít; finster machen Bd.
pickejás (m.) fullad; ersticken, *pickektás* caus. Tr.
pickemše sötét, sötétség; finster, finsterniss Gn. Ocs. 3. 44.
pickémes (m.) Bd. *kece pic pickemše lin síncon* a nap teljesen elsötétedett; die sonne verfinsterte sich gänzlich Ocs. 44. cf. *picak picke-moš* Ist. 62.
pickemšaltam (m.) elsötétül; sich verfinstern Bd. Bk. 66.
pickik (m.) levágott darab; abgehauenes stück; отръзокъ, обрубокъ Tr. — cf. *pečém*.
pickiž (cs.) fűrész; säge Tr.
piculá egymás mögött, csapatosan; hintereinander, schaarenweise; гусемъ, пугомъ Tr.
pidam köt, kötöz; binden, schnüren Gn. Bd. *pidám* вяжу, плету (чулки, сѣтки), опутываю Tr. *pideštam* fr. *pidaldam* pass. Bd.
pidaš: *šma pidaš* szájpdlás; gaumen M. 4. *wuj p.* fejtető; scheidel M. 3.
piđoš békó, kötelék; fessel G. 22. — Össz. *peče p.* vessző, melylyel a kerítést kötözik; zaun-ruthe G. 45. *veňokon piđoš* a fürdőseprő kötője; das band der badequaste G. 45.
piđambar (t.) próféta; prophet Pu. 36.
piđán (m. r.) ruta; raute Bd.
piđär (m.) hordó, tál; fass, schüssel Bd.
pik v. *pikš* Tr.
pika (cs.) rugó; feder (von mittlerer grösse) Gn. *katop-p.* leistenfeder (? sic) G. 16. — cf. cs. *pukki* гвоздь.
pikan (r.) ruta; raute (ein essbares gewächs) Gn. 47.
pikš (t.) nyíl; pfeil Gn. Bd. Tr. *piđošom* acc. Pn. 38. *pikša* (m.) Bd. *pik* Tr. id. *pik* (m.) *pik* (m.) lándzsa; lanze Bd. — cf. t. *pik* pfeil Bud.
piktém fojt, megfojt; würgen, erwürgen Gn. Bd. Tr. Ocs. 76.
poktém id. Tr. *piktoš-* fr. Ist. 239. *piktedém* fr. Bd. *piktem* (m.) Bd. *piktaldam* pass. Bd. *piktaltám* pass. Tr. *piktanaltam* (m.) sich henken, *puktanaltam* (m.) id. Bd.
piktezaldam hebeg; stottern Bd.
pijë: *wöd pijë* piócza; blutigel M. 62. — cf. r. *пиявка* id.
pil felhő; wolke Bd. *pil* Sr. *pilän* (m.) felhős; bewölkt Bd. — *pilkom* ég; himmel Bd. NyK. 6, 202. *pilpóm* id. Tr.
pilém (r.) fűrész; sägen M. 66. Bd.
pilá (r.) fűrész; säge Gn. Bd.
pilandém befelköz; den himmel bewölken, *pilay-* beborúl; sich umwölken Tr.
pilikš fül; ohr Bd Bd. Tr. *pilikše*, *piliš* Bd. *peleš* (m.) *pilš* (m.) Bd. — Össz. *piliš-tuy* halánték; schläfe Tr.

piň magnak hagyott fenyő; zum pflanzen gelassene fichte; *сосна-сѣмянникъ* — *piň-šol* вязель; coronilla 'Gr.

piņa pinty; finke v. *petpe* Tr.

pingödö fukar; geizig M. 77.

piņžam miákol; miauen Ringw.

piom piom nachahmung des lautes der maultrommel Gn.

pirca v. *perče*.

pir (m. cs.) metél; schneiden Bd. *pirsás* (m. cs.) metsz, vág; schneiden Tr. *pir piršasluk* körülmetélés; circumcisio Bd. — cs. *puras-*: *pura puras-* срубъ рубить Zol. cf. t. *burá-* Bál.

pire, *pire* (t.) farkas; wolf Gn. *pirö* M. 39. *pire* Bd. Tr. *pir* (m.) *pire* (m.) Bd. *pira* Bk. 37. — ÖSSZ. *pire-wondo* волчье лыко Tr. — t. *büre*.

pirxás (m. t.) befecskendez; spritzen; спыскивать Tr. — t. *börök-* id.

pirxaltás ellenérezést kelt; abneigung erregen; возбуждать отвращение Tr.

pirkém mogyoróbokor; haselbusch; орѣшникъ Tr.

pirt (m.) percz; minute Tr. egy keveset, nem sokat; ein wenig, nicht viel Bd. *pirt koleš* schwer hören Bd.

pirtarxalás (m. cst.) illeszt; anpassen; споровать Tr. — cf. cs. *perleş-* соглашаться Zol. t. *berdej* gleichförmig Bál.

piša férfi szemérem; das männliche glied Gn.

pisān (t.) bogács; distel; осотъ; hundsblume, löwenzahn, обуванчикъ Tr. — t. *pečän*.

pise éles, gyors; scharf, flink Bd. Tr. *piso* Ist. Ocs. *püsö* Ocs. 64. *řesö* M. 66. *pisi* Máté 26, 41. *pisä* (m.) id. gonosz; bösz Bd. — *wian püsö* erős ép; kräftig gesund Ocs. 64. *piso wian* id. Ist. 90. *čon piso*, *kap wian-ogol* der geist ist stark, der körper kraftlos Ist. 272. (Márk 14, 38.) Máté 26. 41. *pisin* gyorsan; schnell (adv.) Bd. *pēsön kašö*, *jogošö* gyorsan járó; ragadósan folyó; schnell gehend; reissend fließend M. 73. [schärfen Bd.

pisemam élesedik; sich schärfen *pisemdem*, *pisemdarem* élesít; *piske* (cst.) fűrész; säge Bk. 16. — cs. *pečok* t. *pički*.

pisma (r.) levél; brief Ist. 318. Tr. *pěsmá* Tr.

pismän (m.) határszél; gränze Bd. *pišmā* id. Tr. — *pisman* = *pišman* ? Gn.

piste hársfa; linde Bd. Tr. *pisto* Bk. 28. *pista* Bk. 32. *pište* Gn. *pišter* Gn. 47. id.

pister hársfaerdő; lindenwald Pu. 37. Tr. *pisterlá* id. Bd.

pistol v. *postol*.

piškás (m.) dörzsöl, ledörzsöl; reiben, abreiben Tr.

pištém tartani vlminek; halten für etwas *pureš pišten* er hielt es für gut Wied. 20. letesz; legen Km. 22. Bd. — cf. *poštém*, *poštém*.

- pište, pišter* v. *piste*.
pištik osawa waldgeist Gn.
pitém (cst.) végződik, elfogy; aufhören, zu ende gehen Bd.
pitež- (m.) ein ende nehmen Bd. *pitarem* (cst.) eszik, fogyaszt; essen, verzehren Bk. 39. Bd. (Préd. 148.) *pitarem* (m.) végez; endigen, ein ende machen Bd. Km. 17. — cf. *potém, potem*.
pitem reményel, bizik; hoffen, vertrauen NyK. 6, 202. *pitomaš* remény; hoffnung ibid.
pitatlem kísért, megpróbál; versuchen, prüfen Gn.
pitörg-: *pitörgén-senzás* sich einschliessen; заключаться, запыраться Tr. — cf. *peterem*.
pitörök libelle; стрекоза Tr.
pize spitze; шиль (?) — *sakomo pize* schinke; ветчина Tr.
pizilme v. *pisilmä*, *pizle* id. p. *kož* пихта Tr.
pizirém (cst.) nyom, sajtol; drücken, pressen Bd. *pizorém* Bk. 39. *pizorém* Gn. *pizrém* Tr. *pizralám* Tr. *pizirtem* (m.) Bd. id. *pizörném* придавляю, прижимаю Tr. *piziralt koltén* agyonnyomódott; wurde todt gedrückt Ocs. 67. *pizrén purenot* benyomultak; sie drangen hinein (in die stadt) Ocs. 65. — cf. *pozarem*.
pizle, *pizle* kőrifsa; eberesche Gn. 46. — *pizle fojtós* berkenye; vogelkirschbaum Bd. Tr. p. *kaik* рябиновка (птица) Tr. *pisilmä* (m.) id. Bd. *pezélmé* id. *pozlo*, *pozle* id. W. 26. — cf. *cs. pileš t. miläs*.
piž kesztyű; handschuh P. 26. 58. *pež* id. Bd. рукавицы Tr. *pižgom* (m.) Bd. M. 15. *pižkóm* (m.) id. Bd. *pižgam* id. Tr. *pižgérge* варьги Tr. *parna-pež* handschuh; перчатки Tr.
1. *pižám* hozzáragad; anhaften Bd. Gn. Tr. ragaszkodik *osallan* a rosszhoz; dem bösen anhängend Ist. 15. Ocs. 12; felakad; hängen bleiben (der fisch an der angel) Ist. 207. stecken bleiben, вязнуть Tr. — birkózik; ringen Bd. Tr. Gn. ergreifen Gn. — *pižedal-* ringen Ocs. 25. Ist. 33. *pižedelam* id. Bd. *pižoktem* zum ringen bringen Gn. *pižiktem* ragaszt; kleben Bd. *pižoktém* id. Tr. *požoktem* befestigen Gn. 1.
2. *pižám* meggyúlad; sich entzünd-n Bd. Gn. *tul pižás* id. Tr. *pižektém* gyújt; anzünden Bd. *požoktem* id. Gn. *tulum požoktém* id. Ist. 96. *tulom pižoktém* id. Tr.
pižaltás izzad; schwitzen Tr.
pižás (m.) fészek; ne-t Tr. Bd. *pižűž* (m.), *pežűž* (m.) Bd.
pižgém (t. m.) sugdos; flüstern Bd. *pižigaš* id. *pižgultás* id. rágalmaz; verläumdnen Tr. *pižgen šaištaš* (m.) verläumdnen Bd. — t. *piškilda-* flüstern.
pižgiš suttogás; geflüster, *pižgaltomáš* id. Tr.
pižkorgo kesztyű; handschuh; варилка M. 15.
pižmaš harez; schlacht O. 71. j.
po . . . v. *pi* . . . *pe* . . . *pü* . . .

- poč-poč* hunyorgatás; das blinzeln Tr.
poč-počoštá (sing. 3.) hunyorgat; blinzeln Tr.
poč-koltém v. *piktém* id. Tr.
počá (sing. 3.) fogy; abnehmen Tb. 206.
počál (r. cs.) puska; flinte Gn. 48. *pöcál* Bd. — Össz. *p.-kürtnö* flintenlauf, *p.-pu* flintenschaft *p.-pále* célirányzó; zieler *p.-sarawočoš* flintenschloss Bd.
počáložo vadász; jäger P. 7.
poče szarvas; hirsch, *šordo p.* elenthier Tr. — cf. *piče*.
počik női szemérem; weibliches schamglied Tr. — cf. *počik*
t. batak.
počka (est.) fűrés; säge Zol. — cf. *pečke*.
počkemoš sötétség; finsterniss Ist. 66. Tr.
počkemošald- elsötétül; finster werden P. 10. *počkemoštém*
 elsötétít; finster machen Tr.
podalém megment; erretten Zag. 41. sajnál; schonen Tr. —
 ? cs. *podar-*.
poj harapófogó; zange; клещь Tr.
pojělmě darázs; wespe M. 60.
pojra barátságos; freundlich Km. 82.
pokše alig; kaum Ist. 328. P. 10. Gn. *pokšé-pokšé* едва-едва,
 чуть-чуть Tr.
pol felhő; wolke Gn. 58. P. 1. *pol* (ny.) *pél* (k.) W. 26. *pol-*
potmoš ég; himmel Gn. Bk. 20. Zag. 54. *pol-bómeš* id. P. 18. *pölgom*
 id. M. 47. *pjöl wilnsa kužižanoš* az égi birodalom; das himmlische
 reich BM. 3, 2. *polgomaštalsá* himmlisch Km. 38.
pölé v. *pulé* id. Tr.
pöleláš elgörbül; verbogen werden; перекосяться Tr.
pološ fül; ohr Bk. 48. Gn. P. 1. *pölěš* M. 7. *pölš* levél; blatt
nuž p. nesselblatt Gn. 1. *weđrá-polš* a vödör füle; die ohre des
 zubers Pu. 28. — *pölš těj* agy; schläfe M. 3.
pölěštémě süket; taub M. 73.
poňem: *üp-p.* hajfonat; haarflechte Gn.
ponége, *poéne* kölk kutya; junger hund Tr.
poram (ny.) rág; beissen, kauen Weske 23. *pörčlaš* csíp;
 beissen M. 61. — cf. *puram*, *purlem*.
porčik v. *perče*, *porčo* id. Tr.
porcok (r.) hólyag, pörsenés; blase, finne Tr. — r. пры-
 щикъ Tr.
pordož fal; wand Ist. 66. Pu. 29. *portoš* Ocs. 47. *pordoš* Tr.
pordáš rés; ritze; щель Tr.
pordoge (t.) reggeli; imbiss; закуска Tr.
poréze borjú; kalb P. 32. = *préze* P. 23. Tr. *prejze* Bd. *prezä*
 (m.) *pirezä* (m.) Bd. *preže* G. 48. *porejze* Ocs. 52. *prezo* Ist. 72.
prejzem eštaš megborjazik; kalben Bd. — cs. *priu* + t. *bizau*, *bzau*.

poros macska; katze Gn. *poros* P. 1. *pers* P. 22. *prs* Bk. 32. *prés* Tr. *proš* kandúr; kater NyK. 6, 203. — cf. cs. *poroš* dachs Zol.

porkém (m.) mogyorófabokor; haselnusstrauch Tr.

porlá (cs.) együtt; zusammen, gemeinsam Zag. 19. Uf. Car.

8. P. *porla* Gn. *prla* Tr. — cs. *perlé*.

porrák (r.) por; staub Tr. — r. прахъ.

persa (est.): *tarakan persa* bab; erbsen M. 23. — 23. *pursa*

portém bevisz; hineinführen, bringen Ksm. 3. cf. *purtém*.

posmola (t.) áldd meg; segne Gn. 58. *wosmola* id.

pésma sövény, kerítés; umzäunung, zaun Tr.

postoltem ízlik; schmecken (indem man «*posmola*» sagt) Gn.

postol rövid toll; kurze feder Gn. 38. *pistol*, *pěstol* крупное птичье перо Tr.

poškém csomó, köteg; knoten, bündel; узелъ Tr.

poškemaltam dadog; stammeln Gn. *poškemalteš moňon jolmóm* meine zunge stammelt Uf. 58.

poškémđem csomóba köt; in einen knoten binden Gn. 52.

poškermo mogyorófa; haselnusstrauch P. 53. *poškéromo* id. P. 6. *poškérme* id. Tr.

poškođe kevés, gögös; stolz, hochmüthig (? sic) Gn.

poštém letesz; legen, setzen P. 9. Gn. Ocs. 81. *класьт* Tr. választ; wählén (? sic) P. 50. laden (eine flinte) Gn. *salatom poštrém* malátát készít; malz bereiten P. 50. *poltom p.* id. Gn. *wujm p.* fejet hajt; sich bücken Ocs. 25. *wujem p.* id. Gn. *kidom poštém* kezét emel rája; die hand gegen jemanden erheben Ocs. 79. *kođém p.* unterschreiben; подписываюсь Tr. — *poštókt-* caus. Ocs. 32. — ? cf. cs. *pos-* t. *bas-* Zol.

potém (est.) végződik, vége van, elfogy; enden, ein ende nehmen, zu ende gehen Gn. 28. *тратиться, изнашиваться* Tr. elvész; zu grunde gehen, vernichtet werden Ocs. 59. *kolat-da čonoštat pota* sie sterben u. auch ihre seele geht zu grunde Bk. 50. — *potarém* bevégez; endigen, ein ende machen Gn. *тратить, уничтожать, оканчивать* Tr. elveszt; zu grunde richten Ocs. 71. vernichten Ocs. 16. költ; ausgeben Ist. 238. (Luc. 10, 35.) — *wárom puškét potárošom* ich habe blut gesprengt Pu. 29. — *ptārāš* kiirt; ausrotten M. 61.

potartoš utolsó; letzter Ocs. 45. *potartošožlan utoljára*; zuletzt Zag. 36.

potomaš vég; ende Máté 24 : 6. Ocs. 62. *potameš* id. Ist. 15.

potik (t.) női szemérem; weibliches schamglied Tr.

potrák (t.) nagyon, kiválóan: sehr, ausserordentlich (adv.) Tr.

pětü böjt; das fasten Ist. 143.

pozém belekapaszzkodik; sich anklammern; впиваюсь Tr.

pezo hús; fleisch Tr.

pozoktás tutajt összekapcsol; flosse zusammenbinden; сплачивать плоты Tr. — cf. *pezórcm*.

pözölmö berkenye; vogelbeere M. 22.

pozórem (cst.) nyom, sajtol; drücken, pressen Gn. *pozrém* id. Tr. *pozorás* давить, гнести, уминать, принуждать Tr. *pozoren kolten* megfojtotta; hat ihn erstickt Ist. 225. *pozorn-* nyomódik; sich drücken, gedrückt sein P. 22. *pozornen šogalon ulut* összeszorulva álltak; sie standen gedrückt Ist. 206. — *pozort-* pressen Ist. 38. стѣснять Tr. — cf. *pizirém* cs. *pozor-* t. *basar-* id.

požas fészek; nest P. 8. Gn. Ist. 75. *pužas* Ocs. 53. *pūžas* Tr. — **Össz.** *kutko-p.* hangyaboly; ameisennest Pu. 27.

plem падаю нравственно Tr.

plejémdás meggörbít; krümmen *plejemon* ferdén, hamis; schief, falsch, bandzsán; schielend (adv.); криво, косо Tr.

plotník (r.) ács; zimmermann Bd. Gn.

po . . . v. po . . . pu . . .

poboramas (r.) adófizetés; steuerabgabe Bd.

poč fark; schweif Gn. Bd. Gr. *pač* (m.) *paž* (m.) id. Bd. *pač* rest, ende, schweif Tr. *pač gocenža* ezután; hernach Km. 59. *poč gocenža wara* das letzte Ks. 34. *paž* (m.) *pačic* (m.) késón; spät Bd. — *počes* után; hinter, nach Bd. Gn. *сади* Tr. hátúl; hinten Bd. végre; endlich Bd. *pačes* (m.) id. Bd. *pačela* egymásután; nach einander Bd. Tr. *ikte počes wes* einer nach dem andern Ocs. 65. Ist. 92. — **Össz.** *puš-p.* hajókormány; schiffs-steuer Bd. hinterstevén Gn. *poč-rúdo* keresztcsont; kreuzbein; крестецъ Tr.

počám kinyit; öffnen Gn. 24. Tr. *pačam* (m.) *pažam* (m.) id. Bd. — *počoldam* kinyílik; sich öffnen P. 27. *počuldám* Bd. *počoltam* Tr. G. 29. *počoltal-* G. 28. *pačeltam* (m.) Bd. *pačaltam* Ks. 13. Km. 17. id. — *počeltár-* kinyit; öffnen Bk. 64. *počoltar-* id. G. 55.

počanam hever; herumliegen Gn. *валяться* (про животныхъ) Tr.

pöčelgám sich an nessen brennen; sich wund kratzen Tr.

počo závár; riegel Tr.

pöčö: *kogo pöčö* moosbere; клюква M. 22. *izi pöčö veres* áfonya; preisselbeere; брусника ibid.

pöčöš veres áfonya; preisselbeere Bd. *pöčöž* id. Gr. *pöžež* (m.) id. Bd. *pöčoš* kransebeere Gn. — *turná pöčöž* moosbeere; клюква Tr.

pöčöštem hunyorít; blinzeln *pöčöštolam* fr. Bd.

počuž függő lakat kulcsa; schlüssel am vorlegeschloss Tr.

počkém megráz, kiráz; schütteln, hinausschütteln, *počkaltem*, *pačkaltem* (m.) id. Bd. — *počkám* abschütteln; отрясать, *počkaltám* отрясаться Tr.

počkám, *počkedém* fr. nyit, megnyit; öffnen Bd.

počka, *pečkä* hordó; fass M. 28. бочка t. *pičkä*.

počkaltarém megcsip a csalán; von nesseln gestochen sein Tr.
počkáltoš csalán; nessel Ist. 9. Tr. *počkátdeš* id. Bd.
počkama ezüst pénzekkel kirakott mellre való; brustlatze
mit silbernen münzen Bd. Tr. *p.-koptak* id. P. 52.

pod v. poď.

podá (cs.) szeg; nagel Bd. — cs. *puda.*

podalém szegez; nageln, *podaledem* fr. *podalem* (m.) Bd.

podaraš (r.) ajándékoz; schenken M. 29.

podark (r.) ajándék; geschenk Ist. 139. *podárka* (m.) id. Bd.

podestám pattog; knistern, *podestólám* fr. Bd.

podolam szörpönt, kanállal eszik; schlürfen, mit löffel essen
Gn. Tb. 95. Tr. schlürfen Pu. 44. *podolam* id. Bd. — *podalam* (m.)
id. Bd. kóstol; kosten Bd. *podolam* (m.) id. Bd. — *podolt-* itat;
tränken Pu. 43. — *podol-oném* eine flüssigkeit kosten Tr.

podoltoš korty; schluck; хлебово Tr.

podoloktomo: *svjatój tajnétom melanna podoloktometlán wérčon*
azért hogy a te szentségedet enni adják nekünk (t. i. az úrvacsorát);
damit man uns zu essen deine heiligkeit (d. i. das h. abendmahl)
Bk. 90.

podorgem, podortem v. puďorgem.

podpílka (r.) reszelő; feile Gn. 44.

podolásnáj (r.) alattvaló; unterthan Bd.

pogar = *kogar* (ubi?).

pogém (cs.) összeszed, gyűjt; sammeln Gn. P. (passim) *pogém*
Bd. Tr. *pokalem* fr. Bd. *pogém* beeren pflücken Gn. *pogoném* gyü-
lekszik; sich versammeln Tr. Ocs. 73. Ist. 22. *pogonem* Bd. *poga-
nem* (m.) id. Bd. Zol. *poganaltam* (m.) Bd. *poganaltem* Zol. id. *po-
gonalt-* id. Ist. 303. pass. Ist. 265. *pogokt-* caus. Ocs. 73. — *tiňom*
pogen optena téged eltemetünk; dich begraben wir G. 13. —
cs. *pož-*

pogańá (cs.) baba; puppe M. 44. *p.-uate* id. Tr.

pogatěr (r.) óriás; riese; богатырь Tr.

pogo holmi, vagyon; hab u. gut Gn. P. 7. 25. Máté 18, 25.

poga id. Ks. 60. *pogo, pogomo* Tr.

pogolom meghajlottan; gebogen, gekrümmt (adv.) Gn. 49.
pogolom id. Gn.

pogomo v. pogo.

pogunomaš gyűlés; versammlung Bd.

pojem (est.) gazdagszik; reich werden Gn. Bp. Tr. *pajem* (m.)
id. *pajdarem* (m.) caus. Bd. *pojktar-* bereichern, segnen Tb. 105.
pojondarem id. NyK. 6, 203.

pojan (est.) gazdag; reich (passim) gazdagság; reichthum Ist.
209. *paján* (m.) Bd. M. 75.

pojanlok gazdagság; reichthum G. 56. Tr. *pojanluk* Bd. *pajan-
luk* (m.) Bd.

poitem (r.) összeforraszt; löthen Gn. — r. пять. — cf. *palitlás*. [Tr. — t. *bakra*.

1. *pokró* (t.) konkoly (? sic); kornrade (? sic) Bd. Gn. куюль

2. *pokró* (r.): *p. pajrém* das fest der fürbitte der heiligen jung-
frau Tr. — r. покровъ.

poksedek kölyök; der balg G. 13. *poksedok* böses kind Gn.

poksel közepe valaminek; die mitte Gn. Bd. Tr. *poksal* (m.)
Bd. — *pokselne* közepen, in der mitte Bd. *pokselno* id. Tr. *poksalne*
(m.) id. Bd. *pokselnese* középső; das mittlere Bd. — *pokseka* kö-
zépbe; in die mitte Ist. 10. *pokseke* id. Ist. 66. *pokséks* id. Tr. *pok-
selan* id. Ocs. 26. Ist. 35. Bd. *pokšalan* (m.) *pokšáka* (m.) *pokšak*
(m.) id. Bd. — *pokseč* középből; aus der mitte Máté 24, 51. Bd.

pokšum der, reif B. *pokšom* id. Pu. 40. Tr. fagy; frost G. 58.
Tr. — *p.-kuguzáj*, *p. kubáj* götter des frostes Tr.

poktém hajt; treiben Gn. Bd. Tr. vadász (m.); jagen Bd. *pok-
talam* (m.) id. Bd. *poktolám* id. Tr. — *poktokt*- Ist. 113. *poktolokt*-
Ist. 113. Acs. 80. kergettet, üldöztet; lässt verfolgen — *poktén luk-
tám* изгоняю Tr.

pokten = *wokten* mellett, hosszában; neben, längs, vorbei
Gn. возлѣ Tr.

pöken (est.) szék; sessel Bd. Tr. *pökön* id. Zol. *püken* id. G.
44. — Össz. *moklak p. ülő* töke; klotz zum sitzen Bd. — t. *bükän*
es. *pogan*.

pöl v. pel: *koktote pölen šogalten két részre osztotta; theilte*
es in zwei theile Ocs. 25.

polán (est.) fürtös bodza; hirschholunder G. 28. schneeball-
strauch Gn. калина Zol. NyK. 6, 194. — cf. *palan* Tr.

polát (r.) palota Pu. 34. Tr. *poláta* templom B. — Össz. *pu-p.*
fa-ház; blockhaus Pu. 28.

poldoš gomb; knopf Gn. *poldoš* Tr. *poldoš* M. 16. *poldoš* Bd.
poldoš NyK. 6, 196. — Össz. *p.-šudo* székkfü; *matricaria chamomilla*;
ромашка, *p.-oŋo* zsinór; schnur; петлица Tr.

poldoštaš begombolni; zuknöpfen M. 17. *poldoštám* id. Tr.
poldoštem id. Bd. *poldošom koltaš* kigombolni; aufknöpfen M. 17.

poldran (es.) baldrian (? sic), ein essbares röhrengewächs Gn.
acanthus. борщовикъ Tr. *boldoran*, *baltran* (m.) id. Zol. *poldorán*
heracleum sphondilium Bd. — es. *poldran* t. *baltirgan*.

pölek (est.) ajándék; geschenk G. 66. *pölok* id. Ist. 25. *pälek*
id. Ocs. 19. *pölök* id. Ist. 33. ajándék. rész; geschenk, antheil Tr.
ik-weš pölkaže die eine u. andere hälfte Ocs. 25. — es. *pülüz*, t.
bülek, *büläk*.

polena (r.) hasábfa; holzscheit M. 46.

polgán bálvány; idol Krest. 8. Tr. statue Ocs. 72. Tr. csunya,
gyalázatos, gyalázat; hässlich, schändlich, schande Tr. *p. satú*
allerlei waaren Pn. 11. — cf. r. болванъ es. *pogaña*.

- polica* (r.) fali deszka; wandbrett M. 27. — r. полка.
polko (r.) ezred, csapat; regiment, schaar Gn. Ist. 96. *polka* (m.) legion Bd.
pölna (t.) szoba; zimmer Uf. 50. — kammer, gastzimmer Gn.
pölna id. Gn. — t. bülmä.
polman könnyü orawan *polmanžem kočkem olo* könnyü kocsit fogtam volna be; ich hätte einen leichten wagen angespannt P. 52.
polméze dühös; wüthend G. 75. arg, böse, zornig, bissig; quecksilbersublimat Gn. *polméze* gonosz, veszett, vad; böse, wüthend, wild Bd. Tr. — *p. pi* harapós kutya; bissiger hund Bd.
polmezemam gonosz lenni; wild, böse sein Bd.
poloń (m. r.) hadi fogság; kriegsgefangenschaft Bd. — fogság Step. 3. Gn. — *planeš nalon kajme údor* rabságba vitt leány; ein in gefangenschaft geführtes mädchen Ocs. 97.
polšem (est.) segít; helfen Gn. Bd. Tr. *polšokt-* id. Ist. 155.
palšem (m.) Bd. *palšalandarém* — t. buliš- cs. *polš-*
polšokvarém (m.) v. *pošarém* id.
polt (acc. *poltom*) maláta; malz G. 75. *poltó* id. Tr.
poltálgo göres a fában; knoten an der baumrinde; свилеватый слой дерева Tr.
poltillek (r.) félrubeles, félrubel érő; ein halbes rubelstück Pu. 39. — r. полтинникъ.
poltó maláta; malz NyK. 6, 203.
poluška oksa (r.) drachma, groschen Ist. 232.
pomesčik (r.) földbirtokos; grundbesitzer Bd.
pomola (r.) pemet; ofenbesen G. 4. *pomlá* id. P. 26.
pomoš kebel; busen Gn. 36. 27. öl; schooss P. 31. *pomuž* busen Bd. *pomož* id. Tr. *pomošeš* vele, mit (? sic) Gn. — *ušma p.* szájjoreg; mundhöhle Bd.
pomoško illat; geruch G. 58.
pomožalt- fölébred; erwachen Gn. 57. Ocs. 23. Tr. *pomžaldam,* *pomžadolam* id. B. *pomžalt-* id. Uf. 36.
pomniem (r.) emlékszik; sich erinnern Bd.
ponar (r.) gyertyatartó, lámpa; leuchte, laterne Gn. 73.
pondaš szakáll; bart Gn. 2. Bd. Tr. *pandaš* (m.) id. M. 4. Bd.
pandakš (m.) Bd.
pondérbe cobitis; голецъ-рыба Tr.
pongo gomba; pilz Gn. Tr. *pongö* (m.) id. M. 59. — *šurno-p.* spergula; торица Tr.
pongöš kebel; busen M. 5. *pongoš* id. Tr.
ponomar (r.) egyházi; sacristan Bd.
pongráš rág; kauen; жевать Tr.
poňž-: *lužem tuleš poňžon* a csontját a tűzbe vetve; die beine ins feuer werfend Ocs. 45. *poňžon* id. Ist. 63.

poŋžaltaraš álmát félbeszakítja; den schlaf unterbrechen; сонъ прервать Tr. — cf. *poŋžaltam*.

pop (r.) pap; priester Bd. Gn.

popem (m.) beszél, szól; reden, sagen Bd. Tr. Km. 2. Zol. — cf. cs. *pople-*.

popazaš beletalál; hineintreffen M. 63. vhová jut; irgendwohin gerathen Bd.

popka (r.) : *jol-p.* talp; sohle Ist. 306. — r. пупокъ.

por (t.) kréta; kreide, weisse schminke; бѣлила Tr. *p.-kü*, *oš-p.* id. Gn. — *porkü* извѣсть Tr. — t. *bur* cs. *por*.

pör férfi; mann *pör-jing* id. Bd. *pör-jeŋ* Gn. *pörjəŋ* Tr. *pörjeŋ jeŋ* férfi ember; mannsbild Ocs. 4. *pör-jeŋ* orwesö knabe Uf. 54.

pör- (?) forog, fordúl; sich wenden Bd. *pöršö mardež* forgó szél; wirbelwind Bd. *pöršö m.* (? statt *pörtsö* von *pörtam*) id. Gn. *pöröktem* (m.) fordít, térít; werden, umwenden Bd. выворачивать Tr. *pörekaš* herstellen, zurückbringen, wenden; возвращать, обращать Tr. *pöröltás* возвращать Tr. *pöröltén puáš* сдачи здавать Tr.

pora (r.) idő; zeit, *üdaš p.* zeit zum säen Bd.

poran (est.) hóvihar, schneegestöber G. 48. M. 48. zivatar, záporosó Bd.

pördam gördül, fordúl; sich rollen, wenden; вращаться Bd. Tr. *pördedem* fr. *pördüktem* gördít; rollen *pördöktém* верчу, сучу, катаю Tr. — *pörtalam* hengeredik; sich winden Bd. *pördätám* sich wälzen; валяются Tr. — cf. t. *bötör-* winden, drehen (oder *pör-?*).

pördöšö esztergályos; drechsler Bd. [*pördem* esztergályoz; drechslen] Bd.

pörem szegély; saum Bd. Tr.

pörém seb; wunde *pöremän* sebes; verwundet Tr.

poremaš egészségessé válik, gyógyúl; genesen G. 4. *poremä-* gyógyít; heilen G. 4.

pöremältás beheged; vernarben; заростать Tr.

pöremdém beszegni; einsäumen Tr. *pörömdem* id. Bd. *pörömdalam* fr. Bd.

pörgö jeŋ férfi; mann Ist. 5. *püerge* (m.) *püerga* (m.) id. Bd. *pörgén* id. Tr. *püergö* M. 9.

pöröméc gömbölyű kalács; runder kuchen P. 26. *pörömoč* quarkkuchen Pu. 29.

pörök (est.) egyszer; einmal Gn. 69. *pörök* Ocs. 105. *pörk* : *i goč ten idalukošte pörk* von jahr zu jahr, jährlich Ocs. 46. *iktat pörökat* mindenki; ein jeder Step. 12. — cs. *por*, t. *bergä*.

porkó, *purkó* : *ket p.* kéz szára, alkar; unterarm, *jol p.* láb-szár; (fuss) bein, *üpoñem p.* hajfonat; zopf, *šörmüč purkó* kantárszúj; halfterriemen Bd. — cf. *wurgo*.

- porlatla* (bedeutung unbekannt) P. 57.
poro lócsimbó, bögöly; bremse Ocs. 43. Ist. 60. Gn. Tr.
poro jó; gut Gn. Tr. Ist. 24. *p. poro* P. 15. Uf. Car. 3. — *p. pujr-*
maš kegyelem; gnade Ist. 24. *p. kumul* id. Ocs. 18. Bk. 70. *p. pijal-*
lan boldog; selig Bk. 80. *porom pumo* jótetemény; wolthat Bk. 70.
porom šonomo jóság; güte Bk. 71. *poreš užes* megáld; segnen Car.
 35. *porom kalasaš* id. Ocs. 12. Ist. 16. *porom užaš tolanomo* áldás;
 segen Ocs. 21. *porom užaš šudomo* id. Ist. 28. *poreš pürmo* ulat
 áldott vagy; du bist gesegnet Ist. 180. — cf. *puro*.
porolok, porlok jóság, jóság; das gute, eigenthum Gn.
pöröš zúzmara; reif (an den bäumen) Bd. Tr. *pörš* id. Gn.
pors v. *parom* Tr.
poršon (cs.) selyem; seide P. 19. Bd. Gn. Tr. *parsan* (m.) Bd.
 Zol. — *pükš-p.* diófa-virág; nussblüthe Tr.
pört (cs.) szoba; stube Gn. P. 7. 25. изба, домъ Bd. Td. *pör-*
tošto belül, bent; drinnen P. 25. — **ÖSSZ.** *p.-onžol* lépcső; treppe,
p.-si neue wohnung; новоселье Tr. *šem p.* ein haus ohne rauch-
 fang, von rauch geschwärzt; *oš-p.* weisses haus, d. i. mit rauch-
 fang Bd.
pörtem megfordit, kanyarit; umdrehen, herumschwenken
 Gn. *ola jör pörten košton ulut* sie gingen um die stadt herum Ocs.
 65. *pörtam* fordúl, körüljár; sich drehen, herumgehen Gn. 68. —
pörtšo mardež wirbelwind Ist. 135. *pörtšo m.* sturm M. 48. — cf.
pördam, pör-.
pörta (m.) esztergályos; drechsler Tr.
pörtol- visszatér; zurückkehren Uf. Car. 17. *mönesak pörtol*
 mien er kam zurück Ist. 102. *pörtölam* id. Bd. — *pörtölt-* vissza-
 térít, hazatérít; zurück-, nach hause bringen Ocs. 23. Ist. 31. *pör-*
tölüktem id. Bd.
portoš szőnyeg; teppich G. 67. takaró; decke Pu. 44. 51. filz
 Pu. 34. Gn. — *portš, portož* войлокъ, копіма Tr. *partaš* (m.) id.
 Bd. *portoš* NyK. 6, 203.
pörtöštal- kiterít; ausbreiten Pu. 44.
poruka (r.) kezesség; bürgschaft Gn. bürge Bd.
porualá (r.) távozz a szemem elől; geh fort aus meinen augen;
 провались Tr.
pöržö sógor (a feleség öccse); schwager (der jüngere bruder
 der gemahlin) Bd. *pöreš* (m.) Bd. *pöröz* Tr. *pörž* schwager: jüngerer
 bruder der frau oder des mannes Gn.
posem elcsendesedik, elbújik; schweigen, sich verstecken,
pusem (m.) sich verstecken Bd.
pošana (cs.) sógor; schwager: schwestermann der frau, oder
 der mann einer anderen verwandten der frau Gn. *posana* Bd. Tr.
pasana Zol. — cs. *pošana*.
pošlem (cs.) kikezd (az egészet); von dem vollen zum

erstenmal nehmen, «angänzen» Gn. 63. *poslem* id. P. 21. — cs. *posla-*.

poslok (t.) retesz, nyomórúd; riegel, heubaum Tr. — t. *bastrík*.

pošna (cs.) külön; abgesondert, getrennt (adj. adv.), *leč p.* nélkül, kívül; ohne, ausser Gn. Ocs. 50. *posna* Bk. 53. Tr. Bd. *mój gočem p.* ausser mir Bk. 13. — *posnan* különösen, besonders Ks. 6. *posnanak* id. Ks. 11. — *pasná* (m.) Bd. *pasnanoš* személy, egyén; individuum Bd.

pospejem (m. r.) megérik; reifen Bd. *pospejšě* (r.) érett; reif M. 24. — *pospejektem* (m.) caus. Bd.

post (r.) böjt; das fasten Km. 31.

postaš (r.) böjtölni; fasten.

postarem (cs.) szed, összeszed; zusammenlesen Bd. Tr.

posto posztó; tuch (gewebe) Ocs. 54. Gn. Tr. *postou* P. 51. *postoder* kante am gewebe Tr. — cf. cs. *postaw*, t. *postau*.

postéke után, mögött; nach, hinter Tr.

postól (m.): *p. olša* hasonló; ähnlich Bd.

poš fuvó; blasbalg; мѣхъ Tr. — *pož* id. Bd.

pošem elszaporodik; sich vermehren Uf. 74. reichlich wachsen Gn. *pošalam* id. Gn. aufblühen G. 73.

pošarém (t.) összenyom; zusammendrücken; нагнетать Tr. 2. *ěja pošará* a lidércz nyom; alpendrücken haben ibid. — megbabonáz; behexen *aidéme pošáromo* behexen des menschen P. 30. *pošarén ketěš* er kann ihn behexen P. 32. — *pošartem* a szénát nyomórúddal lekötni; das fuder mittels einer draufgelegten starken stange (*pošartoš*) u. einem seil festbinden Gn. — t. *bas-*, *bastir*.

pošaral- malzen (? sic) P. 51.

pošartoš gerenda, lécz; balken Tr. nyomórúd; fuderbaum Gn. megbabonázás; das behexen P. 30.

pöšer (t.) sérv; bruch Tr. — t. *büser*.

poškožo (cs.) szomszéd; Nachbar Gn. 59. Ist. 232. *poškudo* Bd. Tr. *páškuda* (m.) Bd.

pošlok v. *poslok* id.

pošmá (t.) palló; steg Tr. — t. *basma*.

pöštem letesz; legen, hinsetzen *pöštölam* fr. Bd. *pištem* (m.) Bd. Km. 22.

pošte vég; ende, schluss Gn. mögött, után; hinter nach Gn. 41. Bd. — *pašte* (m.) id. Bd. Km. 17. *pošte* utáni; der folgende Bd. — cf. *poč*.

pöštor (t.) hárshéjedény; gefäss aus lindenbast Tr. — cf. r. *пестеря*. — t. *pištor* Tr.

poštoš nemez; filz Bd. NyK. 6, 203. *poštoš* Tr. — *p.-kem* filzschuhe Tr.

pöštür ingelön való hímzés; stickerei am vorderhemd Bd.

pot katlan; kessel Bd. Gn. *pat* (m.) Bd. *pad* (m.) Bd. M. 28. id. *pódom* (acc.) P. 15. *pod* котель, чугунь Tr. — Össz. *rage pot* kagyló Bd. *pot-kogol* fleischklösschen G. 2.

potem (est.) végződik, elfogy; endigen, aufhören — *potedem* fr. id. — *potarem* végez; beenden, *potaredem*, *potarkalem* fr. id. Bd. — cf. *pitem*, *potem*.

potá (t.) öv; gürtel Pu. 28. Tr. — t. *pota*, *puta*.

potak gyeplő; zügel; поводъ Tr.

potakajém (r.) részrehajlik; einem zu viel nachsehen Bd.

potana (est.) fürj; wachtel Tr. — cs. *pođene* t. *büdene*.

potártes vég, elvégzés; ende, beendigung Bd.

potás v. *pačás* 1. id. Tr.

potemas vég, végződés; ende, beendigung Bd. — *pöttemeske*: *šülüks* p. lélek szakadtáig; bis ihm der athem ausgegangen (ist er gelaufen) NyK. 3, 135. (780.)

potémes v. *pačémše* id. Tr.

potiká (m.) csuda, nevetség; wunder, lächerliches, *oj potika* ach das ist lächerlich Bd.

potolok *ävä* mestergerenda; tragbalken M. 25. — r. по-толокъ.

pöton: p. *nalem* vesz; kaufen Gn. *pötñö* n. id. Bd. *pütma* n. (m.) id. Bd.

potoská poduška (r.) az ablak alsó félfája, az első tengely talpfája; unterer fensterpfosten, lageholz der vorderachse Tr.

potsa (imper.) jöjjetek; kommt G. 24.

potus (r.) подуза (рыба) Tr.

povoska (r.) fődött szekér v. szán; verdeckter schlitten oder wagen Gn. Tr. *povozka* (m.) Bd.

pozalosta (r.) légy oly jó; sei so gut Gn. 23. 44.

pož fúvó; blasebalg Bd. Tr. *požom šovoš* id. Tr.

požem (m.) elemel; wegtragen Bd.

požaltám felébred; erwachen P. 13, *požaltám* id. Uf. 36. Tr.

pražem (est.) elhagy; verlassen Km. 58. 36. 64. покидать, оставлять Tr. — cs. *praž-* t. *brak-*.

praňá v. *perňá* id. Tr.

pranok (r.) mézes kalács; lebkuchen P. 49.

pravednik (r.) igazságos; gerecht Bd.

pravedno (r.) jámbor; fromm Ocs. 10.

pravda (r.) igazság; wahrheit Bk. 45. jámbor; fromm Ist. 13. gerecht Bd. — *pravdajem* javít; bessern Bd.

prazdnik (r.) ünnep; festtag Bd. — *prazdniklem* ünnepel; feiertag halten Bd.

práža (r.) csat; schnalle Bd. *prežá* id. Tr. — r. пряжка.

prejéktáš (m.) leforráz; abbrühen M. 19. *prejéktáš* парить, распаривать Tr.

premon: *tode čerlo jøy premon* a beteg fölkelt; der kranke ist aufgestanden Ist. 216.

preña (r.) gerenda, balken M. 24. cf. *praña*.

prestol (r.) trón; thron Ist. 139. Bd. altar Ocs. 51. Bd.

pretnök (r.) húzó háló; zugnetz Gn. *pretnök* id. M. 43.

preže v. *poréze*.

pribajem (r. m.) hozzáad; hinzufügen Bd.

príčaga (r.) eskü; eid Gn.

príčaš (r.) urvaesora; das h. abendmahl Tb. 12. Bk. 90. *príčaš* id. Ks. 23. *príčašlok* id. Km. 31. — *príčašajaš*, *príčašajektaš* das h. abendmahl nehmen Km. 31. Ks. 24.

prikaššik (r.) kereskedősegéd; handelsbedienter Gn. *prikáššik* (m.) administrator Bd.

primajem (r. m.) fogad, elfogad; nehmen, annehmen Bd.

prisaka (r.) eskü; eid Ks. 31. *prisaka* Km. 70.

pristoń (r.) kikötő; hafen Bd.

prítka makkréce; kriechente Tr.

príwikněššö (r.) szokásos; gewohnt, herkömmlich M. 74. —

r. привычный.

prokašök (r.) frohnavogt Pu. 30. — r. прикащикъ.

promatlem (r.) elfogad; annehmen, genehmigen Gn.

prës (m.) v. *porös* id. Tr.

prkem mogyoróbokor; haselstrauch M. 46. — cf. *porém*.

pro (cs. m.) furó; bohrer Tr. Zol. *prou* Zol. — cs. *pura* t. borau.

proc (m.) erősen, nagyon, teljességgel, tökéletesen; sehr, gänzlich, gemeiniglich Bd. *весьма, очень* Tr. *procók* id. Bd. — *proc jamdaš* elveszít; verlieren Bd.

proklat (*lišť*) (r.) átkozott; verflucht Ist. 113. Ocs. 80. *proklatoj* Bd. Gn.

proklinajaš (r.) megátkozni, verfluchen Bk. 51. Bd.

proročestvovajem (r. m.) prófétáskodik; prophezeien Bd.

prorok (r. m.) próféta; prophet Bk. 53. Bd. *proročica* próféta-nő; prophetin Rd.

prostá (r. m.) egyszerű; einfach Bd. *prostoj* Gn.

prostem (r.) megbocsátani; verzeihen Km. 22. *prostektaš* verzeihung bitten, busse thun Km. 32. *sulukam prostektemä* bűnbánat, reue, busse Km. 24.

prostitlem (r.) elbúcsúzik; abschied nehmen Ist. 90. megbocsát; vergeben Gn.

provolok (r.) vasdrót; eisendrat Gn. 49.

psa-olombal szuszék a kályhával szemben; ein niedriger kasten dem ofen gegenüber Tr.

Genetz Arvid gyűjtésének felhasználásával szerkesztette

SZILASI MÓRICZ.

A magyar nyelvbe került szláv szók

átvételének helye és kora.

I.

A szláv szók a magyar nyelvben című értekezésemben arra az eredményre jutottam, hogy «az egymást támogató adatok összesége kétségtelenné teszi, hogy a szláv szók javarésze egy az ószlovén nyelvvel a legszorosabb rokonságban levő nyelvből került a nyelvünkbe, még pedig valószínűleg a honfoglalásra következő legelső századokban».*) MUNKÁCSI BERNÁT *A magyar-szláv ethnikai érintkezés kezdetei* című dolgozatában (Ethnographia VIII. 1897, 1—30. l.) ezt az állítást tévesnek tüntette föl.

E dolgozatban, a melyre különféle okoknál fogva csak most válaszolhatok, M. elfogadja azt a tételt, hogy a magyar nyelvben található szláv szók többsége egy az úgynevezett ószlovénnal legszorosabb rokonságban álló nyelvből került, sőt értekezésének legelején azt mondja, hogy ezt «teljes bizonyossággal elfogadhatjuk», míg bizony később csaknem észrevétlenül elhagyja ezt az alapot is és valami titokzatos «oláh-szlovén» nyelv ködképét csalja szemünk elé. Ellenben már itt is a leghatározottabban állást foglal az ellen a fölfogás ellen, mintha a szláv szók e többsége mai hazánkban került volna a nyelvünkbe:

«Nyelvtudomány, — azt mondja, — néprajz és történet, az ősi ethnikai alakulások vizsgálatának eme legfőbb forrásai egyaránt szolgáltatnak bőséggel ellene bizonyosságokat s azon fölvételre utalnak, hogy a magyar-szláv ethnikai, illetőleg nyelvi érintkezés kezdeteit a honfoglalásnál valamivel régibb korban s következésképen színterüket is nem Pannoniában, hanem a magyarok előbbi lakóhelyein keressük.» (1. l.)

A szerző bizonyítása két főrészből áll: először inkább általánoságban fejtegeti, hogy a magyarok hazánkban nem vehették föl a szláv szóknak oly nagy sokaságát, azután pedig határozottan rámutat egyes

*) M. T. Ak. Ért. a nyelv- és szépt. köréből 1892. XVI. k. 3. sz. 42. l.

szókra, a melyekben olyan keleti typutst vél fölfedezhetni, a mely a későbbi fölvételt kizárja. Mi egyelőre az első kérdéssel fogunk foglalkozni.

A szláv szók pannoniai eredete ellen szól M. szerint mindenek előtt a «szláv jövevényszavaink következetes alakí egyenmősége». (1. s k. l.). Ha a szláv szók csak itt kerültek volna a magyar nyelvbe, egy pár föltünőbb hangváltozás, mint pl. *medve* (ószl. *medvêdъ*), *kormány* (*крѣма*), *udvar* (*dvorъ*) nem vonult volna végig az egész országon, legalább itt-ott akadnánk eltérő alakulásra is. Én nem akarok a nem mindig szerencsésen választott példák taglalásába bocsátkozni, csak egyet ragadok ki, a mely csattanósan bizonyítja, hogy M. milyen kevéssé válogatja meg példáit.

«A szláv *činiti* magyar mása, — azt mondja M. — általában: *csinál* (s ebből: *csénál*, *csidál*, *cséál*, *csál*), de sehol sem hallható s a régiségből sem kimutatható: **csinél*, noha ez utóbbi hangzás jobban megfelel a magyar nyelv természetének.» (2. l.)

Én azt hiszem, nincs magyar nyelvész, a ki a *csinál* alakot egy *činiti* igéből meg tudja magyarázni; ebből csak is **csinel* vagy **csinol* lehetett volna. A **csinél* tehát nem csak «jobban» felel meg «a magyar nyelv természetének», hanem a mélyhangú **csinol* párjával az egyetlen alak, a mely *činiti*-ből egyáltalában lehetett volna. Ha mégis a szláv *činiti* alakkal szoktuk a *csinál* igénket kapcsolatba hozni, ezt mindig csak úgy szabad érteni, hogy a magyar ige kétségtelenül szláv eredetű, ha nem is sikerült eddig sajátságos alakját megmagyarázni. Én nem látok más lehetőséget, mint hogy a *csinál* szót a gyakorító *činjati* alakból magyarazzuk, a mely két szláv nyelvből (v. ö. a régi lengyelben a *czyniac* igét és a horv.-szerb *činati* alakot, a melyet STULLI szótárában találunk) kimutatható egymaga is, míg igekötőkkel összekapcsolva épen-séggel nem ritka más szláv nyelvekben sem (v. ö. ószl. *učiniti-učinjati* «facere», or. *učiniti-učinjati* «machen, thun»).

Én nem vizsgálom a többi példákat és áttérek ahhoz az általános kérdéshez, vajjon abból, hogy egy-egy szláv szó föltünőbb alakban mutatkozik a magyar nyelvben, valóban az következik-e, «hogy a szláv hatás a magyar nyelvben régibb ennek nyelvjárásokra való oszlásánál», illetőleg a mai hazában való letelepedésünkénél. Minthogy M. a következő fejezetben maga a németből vett szókra hivatkozik, állításának helyességét e szókön akarjuk próbára tenni. Hát a német szók valóban azt a nagy tarkaságot tüntetik-e föl, a melyet a szerző szerint olyan szóktól várnunk kell, a melyek csak a mai hazában kerültek nyelvünkbe? Én megengedem, hogy bajos e kérdés vizsgálásánál egyoldalúan csak az alakot szemmel tartani és a jelentést egészen mellőzni, mert igaz, a mit M. a következő fejezetben mond, hogy egy-egy szó épen jelentésénél

fogva terjedhet el könnyebben vagy nehezebben egy nagyobb területen, De e helyt nyilván ő maga sem törődik ezzel a szemponttal és merően a szók hangtani oldalát tekinti, mert különben méltán kérdezhetnők, vajjon az *udvar, palota, kormány, taliga, lapát, szent, hála* s talán még egy-két szlávból került szó, a melyet főlemlít, nem terjedhettek-e el épen jelentésüknél fogva akár egy középpontból is az egész országba? A jelentéssel tehát mi sem fogunk törődni és azt kérjük M.-tól, vajjon a németből vett *bakter, bognár, kalmár, csűr, harcz, czél, czégér* szók semmikép sem ölthettek volna más alakot is? Nehezebb-e az említett szláv szók-nak az egész országban való egyenlő elterjedését megmagyarázni, mint az itt felsorolt németekét? Ha szókezdő *str.*, a *strimfli, strumpándli*-ban változatlanul megmaradt, az *istráng*-ban *i* lépett elébe, az *ostrom*-ban megint más hangzó, hát miért bizonyítana csak a szláv szókezdő mássalhangzócsoportok különféle tükrözése a magyarországi eredet ellen? Csak egy részletes és igen gondos kimutatás, a mely azt tüntetné föl, hogy a német és olasz szók nagyon tarka képet mutatnak az ország különféle részében, és hogy rendszerint csakis szláv szók mutatnak az egész országban egyöntetű alakot, hogy különösen föltűnőbben átalakult idegen szó csakis akkor lehet közkinés, ha szláv eredetű, szóval az idegen hatások széles alapon való összehasonlítása szolgálthatna talán némi támasztópontot olyan merész állításhoz, a milyent M. könnyedén odavet és egy pár taláalomra kiragadt példával, a melyek csak is az egyik körből, a szlávból, valók, be vél bizonyíthatni. M. állítása tehát pusztá állítás, a melyet a többi idegen szókra vetett futó pillantás is megingat már, de a melyet akár a szláv szókön történeti időben észlelhető változások is alkalmasak megezáfolni. M. nem tagadhatja, hogy a *barát, malaszt* és más szláv eredetű szók is még régibb alakban voltak meg, mikor a magyar nép már jó ideig eiszéledt a mai hazában, még is ma országszerte azt mondják, hogy *barát*, pedig a HB.-beli *brat* a *drága* tanúsága szerint könnyen meg is maradhatott volna legalább egyes vidékeken; még nevezetesebb, hogy mindenfelé azt mondják, hogy *malaszt*, pedig ebben csak az *o*-nak *a*-vá való változása mondható általánosan mutatkozó hangfejleménynek, az *i*-nek illetén hasonlása épenséggel nem tartozik a gyakori jelenségekhez: a mint ószlovén *pritvorъ*-nak *pitvar* felel meg, úgy a HB.-beli *miloszt*-tal szemben **milaszt*-ot vártunk volna, a *malaszt* mindenképen föltűnő alak, de azért végig vonult az egész országon. Hasonló dolgot tapasztalunk más szláv eredetű szókön is.

A következő pontban M. főlemlíti, hogy *szláv jövevényszavaink* rendkívül nagy számának tetemes része közkinését alkotja az egész magyar nyelvnek, ismeretes ennek összes területén, minden nyelvjárásban, még pedig a nélkül, hogy ez általános elterjedtségét

a fogalom természete tenné önként érthetővé». Német szónál ezt állítólag ritkán tapasztaljuk, ez M. állítása szerint nagyobbára csak akkor terjedt el az egész országban, ha «a felsőbb társadalmi körök, a kormány, hivatalok, egyház, kereskedelem és ipar révén, tehát úgyszólván mesterségesen terjedtek el». Először ez pusztá állítás, mert a szerző mindössze 11 német szót hoz föl, a melyek elterjedését ilyen okoknak tulajdonít, ellenben 7-ről maga is azt mondja, hogy nem tekinti ilyen mesterséges úton elterjedteknek; másodszer nincs jogunk ebből, még ha igaz is, azt a következtetést levonni, a melyet M. levon, ha meg is engedjük, hogy a Dunán túl németek már a magyarok hejövetele előtt is laktak. Hogy a szlávok a magyarok új hazájában igen mélyre ható befolyást gyakoroltak nyelvünkre, azt nem lehet elvitatni, hogy itt Magyarországon, még pedig, a mint látszik, az ország szívében nagyobb tömegekben érintkeztek a magyarokkal, azt megdönthetetlenül bizonyítja a magyar keresztény terminologia szláv része, a mint majd lejjebb látni fogjuk. Egy az ország szélén található német lakosság épen nem akadályozhatott meg egy hatalmas szláv befolyást, a mely az ország közepén támadta meg nyelvünket, és a szláv hatás nagyobb és más természetű voltát meg lehet egészen jól magyarázni az eltérő földrajzi elhelyezésből és részben talán a szlávok nagyobb számából is. Ha végre M. még arra is hivatkozik, hogy a városok is nagyobbára német ajkúak voltak, akkor ez ugyan érthetővé teszi, hogy bizonyos német szók, pl. az iparra vonatkozók, könnyebben terjedhettek el, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a városok csak lassanként keletkeztek és soha sem lepték el nagyon sűrűn Magyarország területét.

Áttérünk egy igen érdekes pontra. A magyar nyelvben nem ritkán használunk olyan dolgok kifejezésére is szláv szót, a melyek a magyarok előtt már őshazájukban ismeretesek voltak és a melyekre bizonyosan már a szlávokkal való érintkezésük előtt is volt szavuk. M. csak egy pár ilyen kifejezést említ a természet köréből: *medve, veréb, récze, galamb, csuka, bolha, rozs, zab*.

«E rejtelmes ténynek is — mondja — legalkalmasabban az adhatja megfejtését, hogy az említett szláv szók átvételét és meghonosodását a honfoglalásnál régibb korba helyezzük, melynek távolából . . . az eredeti fogalomjelölés kiszorulása és végleges elveszte könnyebben érthető.» (4. l.)

Én ennek a bizonyítéknak kényszerítő erejét sehogy sem tudom kiérezni. Az eredeti kifejezéseknek idegenek által való kiszorítása különféle okokon alapulhat, ha azonban olyan nagy mértékben és olyan módon történik, a mint ezt a magyar nyelvbe jutott szláv szók vizsgálásánál észleljük, nagyon közel fekszik a föltevés, hogy az erősebb nemzet

fölszította a gyöngébbet és hogy ennek a processusnak a nyelvben megmaradt a nyoma. Hogy miért történhetett volna ez könnyebben a régi hazában mint az újban, azt nem látom át. A fölsorolt szók egyikére azonkívül tisztán nyelvészeti szempontból is azt kell mondanunk, hogy régibb időben való átvétele nem nagyon valószínű. M. el nem képzelheti, hogy a magyarok nem ismerték volna «a vadon is termő zabot». Már pedig egészen bizonyos, hogy a szláv *zobъ* eredetileg nem jelenthetett zabot, hanem «eledelt, takarmányt» általában, a belőle származott *zobati* «*ѣσδίαν*, edere» igének a mása a mi *zabál* szavunk. A «zab» jelentést csak a horvát szerb és a szlovén nyelv ismeri. A bolgár nyelvben jelenthet ugyan a *zobъ* szó zabot is, de mindig csak mint lőtakarmány, a mint pl. a magyar *abrakon*, a mely eredetileg porciót (ószl. *obrokъ*) és azután általában véve lőtakarmányt jelent, igenis egyenesen zabot értünk; de a mint a magyar soha sem nevezi a növényt magát *abrak*-nak, úgy a bolgár sem hívja azt *zobъ*-nak. Igen valószínű tehát, hogy a «zab» jelentés csak egy szűk összefüggő területen fejlődött ki, a horvát-szerbeknél a szlovéneknél és a közbeeső magyarországi szlávoknál. A bolgárok a zabot *ovesъ*-nek nevezik, csak úgy mint az oroszok, *ovēs*-nek hívják az oláhok is, a kik pedig szláv szavaikat régi időben a bolgár nyelvből merítették.

M., fájdalom, nem szól arról, hogy milyen hosszúnak gondolja a magyarok tartózkodását egyrészt Lebediában, a hol oroszokkal érintkezhetek, másrészt Etelközben, a hol a bolgárokhoz is közelebb jutottak, pedig alig lehet egy állításáról, a melyre most bukanunk, nyilatkozni, ha erről véleményét nem ismerjük. Hogy mégis félig-meddig legyen, mire támaszkodnunk, lássuk, mikép képzelik a dolgot azok a történészek, a kikre M. többször hivatkozik. PAULER fölteszi, hogy a magyarok Etelközben nem időztek tovább mint 6 évig, 889—895-ig (*A magyar nemzet története* 2. kiad. 1899. 1. l., *Századok* 1880. évf. 97. és 98. l.); hogy Lebediában milyen sokáig tartózkodhattak, arról nem szól. GROT azt tartja, hogy a magyarok semmi esetre sem mentek később őshazájukból Lebediába, mint a IX. sz. elején, de sokkal előbb sem (*Moravija i Madjary s polovina IX do načala X veka* 1881. 204. és 206. l.); Etelközbe a IX. század 80-as éveiben jöttek volna (u. o. 250. l.). Magában áll MARCZALI, a ki jóval hosszabbra teszi a magyarok tartózkodását mind Lebediában, mind Etelközben: ő szerinte a magyarok már 700 körül jöttek Lebediába, ott egy századnál tovább maradtak, Etelközben is hosszabb ideig tartózkodtak (l. a SZILÁGYI-féle *A magyar nemzet története* cz. nagy gyűjteményes munkájának I. k. 20. és 23. l.). Tegyük föl, hogy M. leginkább MARCZALI fölfogásához szít, mert a szláv hatásról fölállított elméletére legkedvezőbb, akkor a magyaroknak Lebediában való

tartózkodása valamivel több mint száz évre, legjobb esetben 140 évre tehető, minthogy MARCZALI DÜMMLER-rel együtt 839-ben a magyarokat már a Dunánál keresi; Etelközben a legeslegjobb esetben 80—90 évig időzhettek, ha t. i. a Lebediában való tartózkodást megfelelően rövidebbre teszsük. Milyen különösnek tetszik, ha M., a ki ebben a hosszabb vagy rövidebb időközökben a jóformán le sem telepedett magyarok nyelvére egy kettős, előbb gyengébb, azután igen erős hatást gyakoroltat a szlávokkal (előbb az oroszokkal, azután a bolgárokkal), azon csodálkozik, hogy hosszabb időközben, kerek 160 évben, a magyarok végleges letelepedése után és az előbbi kóbor élettől lassanként való leszokása alatt a magyarországi szlávok nyelve maradandó mély nyomot hagyott nyelvünkön. Ez olyan calculus, a melyet én sehogy sem tudok megérteni. Az 1055-ben kelt tihanyi alapítólevélben t. i. 58 magyar szó között 4 (M. szerint 5) szláv eredetű szót találunk.

«Ha a szláv hatás — mondja M. — a magyarban pusztán a panonniai együttélés eredménye volna, igen felőtő annak ily korai s aránylag nagy terjedelemben (58 közül 5 szóban) való jelentkezése». (4. l.)

Valóban beható fejtegetést érdemelt volna az a kérdés, hogy miért kellett az új hazában az idegen hatásnak annyival lassúbbnak lennie, mint a régiben, annál is inkább, mivel PAULER nyomós okokat hoz föl a mellett, hogy a magyarok lakóhelyeit sem Lebediában, sem Etelközben nem szabad valami szűk határok közé szorultaknak képzelnünk és mivel másrészt a megváltozott, mindinkább állandó lakóhelyekhez kötött életmód is a földművelő szlávokkal való érintkezést sűrűbbé tette az új hazában.

De hiába minden okoskodás, ha «a honfoglalás idején az ószlovénal rokon nyelven beszélő szlávok ama nagy tömege, melynek külső érintkezéséből vagy beolvadásából az előbbieken vázolt rendkívül nagy s a magyar nyelv egész területén szerfölötti gyorsasággal érvényesült szláv nyelvi hatás magyarázható volna, ha azánk területén sehol sem található». (5. l.) «Nem is tudnak — folytatja M. — a magyarság legfőbb települő helyén, az Alföldön, ilyen szlávokról az egykorú külföldi feljegyzések. . . . «Erdély, valamint az északkeleti Kárpátok vidéke jóformán lakatlan erdőség volt azon időben.»

Vajjon a nagymorva birodalom lakói ószlovénféle nyelven beszéltek-e, azt nem tudjuk, mondja M. egészen helyesen, de különben is véleménye szerint úgy elpusztultak, hogy nagyobb hatást semmikép sem gyakorolhattak volna. Ugyanaz áll a balatonmelléki szlávokra nézve is. Szóval, M. széles e hazában legföljebb írmagnak talál még itt-ott egy pár szláv embert. És mégis! Forgathatjuk a történeti adatokat, a hogy akarjuk, van egy mozzanat, a melyet lehetetlen megmagyaráznunk, ha

föl nem teszszük, hogy a bejövő magyarok az új hazában sűrű szláv lakosságot találtak: értem a magyar keresztény terminologia szláv elemeit.

M. erről más helyen szól, de én czélszerűnek találom ezt a kérdést itt tárgyalni, mert ezek az elemek ékesen szólanak arról a nagy hatásról, a melyet a szlávok mostani hazáukban gyakoroltak a nyelvünkre. A mit M. ez ellen fölhoz, csak azt mutatja, hogy nem ismeri az itt tekintetbe jövő viszonyokat. Ő t. i. a 13. l. azt mondja:

«Ugyanaz áll, ha kisebb mértékben is, az aldunai, valamint az északabbra lakó szlávokra is, kik mint évszázadok óta határosai a görög birodalomnak, különösen a magyarokhoz képest, magasabb műveltségi fokon állottak s a IX. század második felében már általában keresztények voltak, úgy hogy számos egyéb jövevényszavaik mellett a kereszténység külső, elemi ismeretét illető kifejezéseket is szolgáltathattak nyelvünknek.»

Értekezése végén pedig így szól:

«A magyar nyelv szláv elemeiből levonható műveltség- és őstörténeti következtetések tehát (pl. a házi életre, földművelésre, iparra és a kereszténységgel való első megismerkedésre vonatkozólag) szintén régibb, a honfoglalást megelőző korban gondolandók.» (29. s k. l.)

Bármilyen különösnek tetszhetik is, hogy a magyarok több mint 100 évvel hivatalos megtérésük előtt messze vidéken olyan gondosan ellátták magukat a keresztény életre vonatkozó, gyakran a részletekre menő egyes kifejezésekkel, úgy hogy pl. nemcsak az isteni tiszteletet általában meg tudták nevezni (*szolozsma* < *sluzba*), hanem még az esti s a reggeli ájtatosságnak a nevét is elhozták magukkal (*vecsernye* < *večernja*, *veternye* < *utranja*), mondom, bár mily különösnek tetszhetik is ez, még sem ebben rejlik a főnehézség. M. azt állítja, hogy «az aldunai, valamint az északabbra lakó szlávok... a IX. század második felében már általában keresztények voltak».

Ám legyen! De mit nyerünk ezzel, mikor nem a keresztény hit alaptanaiba való bevezetésről van szó, hanem bizonyos keresztény kifejezések átvételéről? Nem az érdekel bennünket, vajjon a magyarok közelében élő szlávok keresztények voltak-e már, hanem az, hogy milyen keresztény terminológiájuk volt. Már pedig ahhoz ugyancsak nagy melegség kellene, ha valaki azt akarná állítani, hogy ez a közös szláv keresztény terminologia volt, a mely kétségkívül a nagymorva birodalomban alakult meg. Hogy a szláv apostoloknak mennyi részük volt ennek végleges megállapításában, azt nem tudjuk, de abban nem kételkedhetünk, hogy ez a terminologia csak a szláv apostolok nagy tekintélye kö-

vetkeztében terjedt el a többi szláv országokba is, különösen METHODIUS halála után, mikor tanítványai szerteszéjjel szóródtak és első sorban Bulgáriában találtak barátságos fogadtatásra. Ha megfontoljuk, hogy a magyarok körülbelül 10 évvel ez esemény után már letelepedtek az új hazában, tehát olyan időben, mikor az új keresztény terminologia a Duna torkolatáig — hogy az északabbra lakó szlávokról ne is szóljak — legföljebb épen csak eljutott volt, akkor lehetetlen fölfogni, hogy a kifejezések egész sorozata, a melyet a szláv apostolok nagy művével együtt továbbterjedő terminológiához tartoznak, mikép kerülhettek már Etelközben a magyarok nyelvébe. Hogy nem csekélyeségről van szó, hanem mélyre ható befolyásról, a melyet a szlávok ezen a téren is gyakoroltak a magyarokra, az jól ismert tény. VOLF kimutatta ugyan, hogy nem mind szlávoktól került, a mit én régebben szlávoknak tekintettem; egészen más világitásba is helyezte e szók átvételét, de így is elég nagynek és igen jellemzőnek tűnik föl előttünk ez a hatás. A már megemlített *szolozsma*, *vecsernye*, *veternye* szókon kívül szláv a *kereszt* szó, a *keresztel* ige nem ebből való továbbképzés, hanem egy vele egyjelentésű szláv *krstiti* mása, csakúgy a mint a *keresztlevél*, *keresztiszülök*, *keresztatya*, *keresztanya*, *keresztnev* egytől-egyig szláv minták utánzatai. A szláv a *koma* is, a *bérmál*, *pap*, *barát*, *apácza*, a *szent*, *hála*, *malaszt*. A *jeszület* és a *vizkereszt* szláv szók fordításai. Ha MIKLÓSSICH-nak igaza van, hogy a hét napjainak szláv nevei csakis ott alakulhattak meg, a hol a szláv apostolok működtek, és hogy továbbterjedésük szoros kapcsolatban áll azzal a nagy benyomással, a melyet e működésük az összes szlávokra tett, akkor a hét napjainak magyar elnevezéseit is szabad ezen a helyen fölemlíteni, a szláv eredetű *szerda*, *csütörtök*, *péntek* és *szombat* neveket.

Én e fölsorolásomból készakarva elhagytam mindent, a mi bővebb bizonyítást kívánna vagy vitás, azt hiszem azonban, hogy a fölhozottak is már eléggé bizonyítják, hogy itt a szlávoknak nagy hatásával állunk szemben. Ha pedig ez a hatás a magyarokat sehogy sem érthette máshol, mint csakis az új hazában, mert a szláv keresztény terminológiának a Duna torkolatáig való terjedését nem tehetjük olyan korai időbe, hogy a magyarok még Etelközben vehették volna föl, akkor nincs más hátra, mint a honfoglalás idejében igen erős szláv lakosságot föltenni Magyarországon, akár tudnak róla a történeti források, akár nem.

M., ha nem is talált a szóban levő időben szlávokat Magyarországon, de igenis talált bolgárokat, és minthogy bennünket épen azok a szlávok érdekelnek, a kik mindenütt az idegenfajú bolgárok kíséretében, mint számra nézve erősebb segédhad, mutatkoznak, beérhetjük ezekkel is. Hiszen *Pest* városának neve és e név német *Ofen* fordítása (a legrégebb *Pest* nevű telep tudvalevőleg a Duna jobb partján feküdt)

épen azért olyan jellemző, mert arra vall, hogy a magyarok az új haza szívében bolgáros szlávokat találtak, olyan szlávokat, a kiknek nyelvében az a jellemző *št, žd* hallatszott, a mely a magyar *mostoha, rozsdá, mesgye* szókban is tükrözik. M., igaz, azt hiszi, hogy elűtheti a dolgot egy szellemes megjegyzéssel:

«Akkor — így okosodik — bátran azt gondolhatnók, hogy az említett helységeket (t. i. Pestet és még más szláv nevű helységet) ma is szlávok népesítik» (7. l.).

A dolog talán még sem áll egészen így. ŠAFARIK szerint (*Slawische Alterthümer* II. 1844.), a kire M. egyenesen hivatkozik, «a IX. század elején Magyarország keleti része Pestig a bolgárok uralma alá került» (201. l.) és «Magyarország keleti része Pesttől és a Mátrától fogva a Tisza forrásaig később is a magyarok betöréseig kezökben maradt». (U. o. 176. l.) M. maga azt tartja, hogy Pest «egyike lehetett ama gyér telepeknek, melyeket a IX. században a morva birodalomtól keletre terjeszkedő bolgárok alapítottak.» (8. l.), és valószínűnek tartja, hogy még 892-ben is nemcsak az erdélyi, hanem a máramarosi sóbányák is a bolgárok hatalmában vannak (u. o.). Ha most már ezek a félig elszlávosodott bolgárok, illetőleg a tőlük vezetett, számszerint minden esetre túlnyomó tiszta szlávok egy helységnek a szláv *Pest* nevet adták, és a magyarok ezt közvetlenül tőlük vették át, akkor mégis kicsit valószínűbbnek tetszik nekem, hogy a magyarok a szláv lakosságot, a mely a helynek egy pár évtizeddel előbb nevét adta, tényleg ott is találták még Pest környékén, mintha valaki 1000 évvel ez események után elég dőre volna és Pest nevéből e város mai lakosainak nemzetiségére nézve következtetést akarna vonni.

A mondottak után és tudva azt, hogy az úgynevezett ószlovén nyelv kétségkívül bolgár nyelvjárás, csak mosolyogni lehet M. kísérletén, hogy a *Pest* név nyomós tanúságát nyelvészeti okokkal is gyengítse:

«Nem nagyon építhetünk — azt mondja — a *Pest* helynév hangalkatából levont ama következtetésre, hogy a vidékén lakott honfoglalás-korabeli szlávok mindenestre ószlovén-féle volt; mert föltéve, hogy ezt a problematikus népfajt külön választhatjuk az óbolgártól — a mi tudvalevőleg, épen vita alatt levő, nehéz kérdés*) — a hangzásból kiindulva lehet a *Pest* bolgár szó is!!»

*) Én mint szakember nem tudok semmit sem arról, hogy ez a kérdés «épen vita alatt» van vagy volt, ha csak M. nem gondolt VOLF-nak egy pár évtizeddel a tudomány után elmaradt értekezésére (vö. *Ethnographia* X. 413. s k. l.)

Következik most egy annyira «föltétlenül bizonyos» és «kétségtelen» dolog, hogy M. jónak látta azt nyomban, miután értekezése német fordításban is megjelent, visszavonni (l. *Ethnographia* X. 332. l.) M. ugyanis bebizonyított ténynek vette azt, hogy a székelyek külön jöttek be az országba és minthogy nyelvükben ugyanazokat a szláv szókat találjuk, ebben további bizonyítékot látott, hogy a szláv szók átvétele «csak a déloroszországi haza vidékére tehető» (9. l.).

Ezután arab írókból vett idézetekkel bizonyítja a szerző, hogy a magyarok régi hazájukban érintkeztek a szlávokkal. Ezzel kapcsolatban legalább egy szláv szóra nézve véli kimutathatni, hogy már Lebediában került a magyar nyelvbe. Ő ugyanis abból, hogy a magyar *vajda* szó a szláv *vojevoda* mása és abból, hogy KONSZTANTINOSZ császár azt jegyzi fel, hogy a magyarok a törzsfőket *βοεβόδος*-oknak nevezik, azt következteti, hogy a magyarok már Lebediában használták ezt a szláv szót. (11. l.) Ez azonban épenséggel nem bizonyos, mert ha nem is tesszük föl MARCZALI-val, hogy a szláv szó akkor már behatolt a görög nyelvbe és hogy KONSZTANTINOSZ csak is azért használja (l. *A magyar honfoglalás kútfeje* 98. l.), ki áll nekünk jót érte, hogy ez a hír és vele együtt a szóban levő kifejezés, ha mindjárt egykorú följegyzésen találna is alapulni, nem szláv forrásból származik-e? Minden esetre nagy okunk van ezt a hírt ép oly tartózkodással fogadnunk, mint pl. azt, hogy a norman oroszok fejedelmüket *chagan*-nak hitták volna! (l. THOMSEN, *Der Ursprung des russischen Staates* 26. 29. és 45. l.)

M. egészen helyesen teszi, hogy mikor a magyaroknak a szlávokkal való érintkezéséről beszél, a szláv rabszolgákról sem feledkezik meg, de a *szolga* szó mellett meg kellett volna okvetetlenül említenie a szintén szláv eredetű *rab* szót is, a *cseléd* szót ellenben, a mely csak később kapta a mai jelentést és eredetileg csak úgy mint a *család* a háznépet általában jelentette, bátran el is hagyhatta volna azon a helyen, a hol a régi szláv rabszolgákról szól.

Egy nagyon is fontos körülményre a következő fejezet van hivatva világot deríteni. Nem szabad ugyanis arról megfeledkeznünk, hogy a magyarok Etelközben is, azaz a Duna torkolatától északra, még mindig közelebb eshettek az orosz nyelvterülethez, mint azokhoz a szlávokhoz, a kiket modern terminussal bolgár szlávoknak akarunk nevezni. Nagyon is helyén való tehát az a kérdés, a melyet a szerző most fölvet:

«De vajjon igazolhatjuk-e — kérdi — hogy azok a szlávok, kik az oroszoktól nyugatra a Dnjeper és Duna közt, az úgynevezett «Etelköz»-ben laktak, ugyanolyan ószlovén-fajta nyelven beszéltek, minő a magyar nyelv szláv elemeiben mutatkozik?»

A feleletet erre azzal kezdi, hogy az ószlovén nyelv jellemzésére

három hangtani ismertető jelt állít föl (1. az orrhangzók, 2. *št*, *žd* bizonyos szókban, 3. két irrationalis hangzó) és azután megemlíti, hogy ezek a jellemző sajátságok az oláh nyelvbe átment szláv szókban is tükröződnek. A bizonyítás menete ellen nem akarok észrevételt tenni, de meg kell jegyezni, hogy minthogy az egyetlen döntő kritérium az *št* és *žd* hangcsoportok (l. *A szláv szók a magy. ny.-ben cz. értekezés* 24. l.), e hangcsoportoknak az oláh nyelvben való tükrözését nagyobb gonddal kellett volna megvizsgálnia, hiszen a felsorolt ismertető jelek közül ez az egyetlen, a mely kétségtelenül bolgárnak bélyegzi az oláh nyelvbe került szláv szókat. Ha ehhez hozzá vesszük, hogy a magyar nyelvbe került szláv szók történetének helyes megértésére is mennyire fontos a jellemző bolgár *št*, *žd* hangcsoportok mibenlétének pontos ismerete, a mint ezt a már említett *Pest*, *mostoha*, *rozszda*, *mesgye* szók mutatják, némileg csodálatosnak tűnetikh föl, hogy az, a ki el akarja dönteni, hogy a szláv szók honnan és mikor kerültek a magyar nyelvbe, még egy ilyen fontos hangtani törvényről sincs legalább félig-meddig tájékozva. Az a klasszikus összeállítás, a mely hivatva volna azt bizonyítani, hogy az oláh nyelvbe került szláv szók az említett hangtani sajátságot tüntetik föl, szóról szóra így hangzik:

«Az *št*, *žd* jellemző mássalhangzó-csoport mutatkozik pl. ezekben: ol. *pešt* «kemence» = magy. *pest* | ol. *mašteħă* (olv. *mašteħě*) = magy. *mostoha* (l. szláv alakjaikat fentebb) | ol. *nadejde* (olv. *nedežde*) «remény» = ószlov. *nadežda* (de: újszlov. *nadejati se* «reményleni», kisorosz *nađ'ija*, cseh *nádeje* «remény») | ol. *odejde* (olv. *odežde*) «ruha» = ószlov. *odežda*, bolg. *odežda* (de: kisorosz *od'ija*, *odeža*) stb.»

Ebben az összeállításban csak az oláh *mašteħă* «mostoha» cikkecske kifogástalan. A jellemző ószlovén-bolgár *žd*-nek az oroszban *ž* felel meg, a csehben *z*, mit akar tehát a szerző a kisorosz *nađ'ija* és cseh *nádeje* szókkal bizonyítani, a melyek nem is felelhetnek meg az ószlovén *nadežda* szónak. Az újszlovénben igaz *j* felel meg az ószl. *žd*-nek, de M. megfordítja a dolgot és azt hiszi, hogy minden újszlovén *j*-nek viszont ószl. *žd* felel meg, a mi nagy tévedés. Azért az újszlovén *nadejati se* «reményleni» alakra való hivatkozás nem kisebb hiba, mint a kisorosz *nađ'ija* és cseh *nádeje* fölemlítése, mert hiszen az ószlovénben is ugyan-csak *nadejati* felel meg ennek az újszlovén *nadejati*-nak, itt soha nyoma sem volt egy *žd*-nek! Ebből az igéből származik a *nadejanie* «remény» szó, a mely egy régi ószl. forrásban található, de előfordul glagolita forrásokban a *nadeja* képzés is, a mely azután az említett kisorosz *nađ'ija* és cseh *nádeje* alakoknak szakasztott mása; mind ezekben az összes szláv nyelvekben végig vonul a *j*, soha senki MUNKÁCSI-n kívül nem keresett eddig ez ártatlan *j*-k mögött *žd*-t. Hasonló botlás rejlik az ol. *odejde*-ről

szóló czikkecskében is. Minthogy ószl. *žd*-nek az oroszban csakis *ž* felelhet meg, nyilván való, hogy ószl. *odežda*-nak csakis a kisor. *odeža* felelhet meg, *od'ija* nem, már a benne hangzó *i*-nél fogva sem. A kisor. *od'ija*-nak az ószlovénben *oděja* felel meg, a mely glogolita kéziratokban tényleg elő is fordul. Arról, hogy az ószl. *nadežda* és *oaežda* valószínűleg nem is ezen az úton és nem a Duna torkolatánál kerültek az oláh nyelvbe, hanem kapcsolatba hozhatók az oláhoknál a legújabb ideig uralkodó egyházi szláv nyelvvel, nem is akarok bővebben szólni, csak megemlítem, hogy az oroszban is *nadežda* a remény neve, épen mert az egyházi nyelvből vették át, és hogy az oláh *od'ijdi* (mert ez a helyes alak nem **odejde*) nem közönséges «ruhát» jelent, hanem csakis «miseruhát» és hogy a szerb nyelvben is *odežda* a miseruha neve, pedig a szerbben *žd*-vel szemben különben *dj*-t találunk. Ezt a lehetőséget minden esetre szem előtt kellett volna M.-nak tartania, de egyébiránt is illett volna az oláh philologia terén kicsit körülnéznie, ha az oláh és a magyar nyelvben észlelhető szláv hatásban olyan föltűnő hasonlatosságot talált és erre olyan nagy súlyt fektetett.

Nem különös, hogy mindjárt az első példánál megesik vele, hogy Pest városának oláh nevéből, a mely *Pesta*, ritkábban *Pest*, egy teljesen ismeretlen *pešt* «kemencze» szót csinál, a melyet az oláhok a még Eteleközben székelő magyarok tőszomszédságában vettek át a szlávoktól? De még különösebb, ha tiszta oláh képzésű helyneveket, a melyek *-ešti*-be végződnek, azok közé a szók közé számít, a melyekben a jellemző ószlovén *št* tükröződik, helyneveket mint *Mindrešti*, *București*, *Bogdanești*, *Popești*, *Dragomirești*! Igaz, hogy ŠAFARIK-ra hivatkozik (*Slawische Alterthümer* II. 200), de az említett munka német fordítása, a melyet M. használt, 1844-ben jelent meg, eredetije épenséggel 1837-ben. Hogy mennyire nem szabad oláh szók és képzések dolgában erre a forrásra hivatkozni, azt a szerző mindjárt a következő lapról tanulhatta volna, hol Š. egyebek közt az oláh *apă* «víz» szót, a mely a latin *aqua*-nak szakasztott úgy felel meg, mint ol. *ipă* «kancza» a lat *equa*-nak, egy bolgár *wap*(!)-ből származtatja! M. olyan vidékről való, a hol beszélnek oláhhul, el sem képzelhető, hogy ne hallotta volna soha sem azt a kérdést «*ști rumînește?*» «tudsz oláhhul?» Ez a *rumînește* a *rumînescu* (nőnemben *rumînească*) melléknévből képzett határozó; *rumînescu* többes alanyesete *rumînești*, a mint pl. az említett *Popești* helynév sem egyéb mint egy jól ismert oláh vezetéknevének, a *Popescu*-nak többese. Ha tehát ŠAFARIK a jegyzetben azt mondja: «Diese Endung auf *ešt*, *ești* entspricht der russischen auf *ič*, *iči*, der czechischen auf *ic*, *ici* (jetzt *ice*), der serbischen auf *ič*, *iči*», akkor ez legföljebb annyiban lehet igaz, hogy jelentésük ugyanaz, de nagy tévedés, mikor Š. az oláh *-ești* képzőben egy bolgár

képző mását látja. M. szerencsétlenségére közvetlenül ez oláh képzésű helynevek után ritkított betűvel ezt veti:

«melyekből kétségtelenül látnivaló, hogy az oláh nyelv szláv elemeinek forrását is ugyanolyan, ha nem épen ugyanaz az ószlovén-fajta nyelv alkotta, minőből a magyar nyelvvé valók; pedig ennek területe nem lehetett más, mint az Alduna vidéke.»

Így elérkeztünk volna végre, egy gyakran ugyancsak göröngyös úton, «a Dnjeper és Duna közt» fekvő Etelközről arra a vidékre, a hol a (bolgár) szlávok az oláhok nyelvére gyakorolták volna első nagy befolyásukat, «az Alduna vidéke»-re. Hogy ezen az egész területen ószlovén-fajta nyelvet beszéltek volna, azt M. a bizanczi íróknál található! Ὀγγλος (ószl. *aglb*) és Ὀγγροι szóból következteti, nem törődve azzal, hogy az orrhangzók a IX. században valószínűleg az orosz nyelvben is megvoltak még és hogy a bizanczi följegyzések milyen forrásból származtak. Azután a hatodik századbeli JORDANES-t és PROKOPIOSZ-t kérdi meg, hogy a kilencedik században milyen szláv törzs lakhatott a Dnjeper és a Duna közt! A titokzatos *Ugličok* is szívesen segítenének M.-nak bebizonyítani azt, hogy a Dnjeper és a Duna közt ószlovén-fajta nyelvet beszéltek, de mit tehetnek szegények, mikor a tudósok azt hiszik róluk, hogy bizony oroszok voltak (l. GROT i. h. 276. s k. l.). Hogy az erdélyi bolgárokbavetett hite milyen csalfa volt, azt a szerző maga is átlátta és értekezésének német kiadásában a rájuk vonatkozó részt törölte. Szóval, mindenből, a mit fölhozott, csak egy dolog áll, ámbár zavaros és nagyobbára hibás előadásából ez korántsem tűnik ki valami tisztán, az t. i., hogy az oláh nyelvbe került szláv szók ép úgy bolgár nyelvjárásból valók, mint a magyar nyelvbe kerültek. Ha valakinek kedve és bátorsága van ebből azt következtetni, hogy a magyarokat Etelközben első sorban nem orosz szlávok, hanem a mai értelemben vett bolgár szlávok vették körül, ám legyen, de ez ellen azután nehéz tudományos okokkal küzdeni. A ki nem látja át, hogy a bolgár nyelv két egymástól jó távolra eső ponton hathatott egyrészt az oláhok, másrészt pedig a magyarok nyelvére, az mindenek előtt nem ismeri a bolgárok régi történetét vagy pedig nem veszi kellően tekintetbe, hogy az idegen «bolgár» elem milyen korán merül el a szláv tengerben és hogy ott, a hol hivatalosan «bolgárok» szerepelnek, a vezetők lehetnek ugyan még igazi bolgárok, a tömeg azonban mindenütt szláv, olyan szláv, a mely «ószlovén-fajta» nyelven beszél. Minthogy M., a mint látni fogjuk, egyebek közt MARCZALI-ra is hivatkozik véleményének támogatására, azzal végzem ezt a fejezetet, hogy azt az álláspontot tüntetem föl, a melyet MARCZALI ebben a kérdésben elfoglal. Nála ezeket olvassuk:

«A bolgárok 827-ben felhajóztak a Dráván és egy időre elfoglalták egész déli Pannoniát. De uralmuk nem volt tartós. Ugy látszik, Zimony vidékén kívül a többi ismét frank uralom alá tér vissza. De nincs semmi okunk kétségbe vonni, hogy Belgrád és Zimony felől kiterjedt uralmuk a keleti Magyarország déli részére is . . . Már 863-ban volt szó arról, hogy NÉMET LAJOS «a keletről jövő bolgárok segítségével» meg fogja támadni RASZTISZLÁV-ot. Midőn ARNULF király 892-ben hadra kel Szvatopluk ellen, követeket küld LAODOMIR bolgár királyhoz. «ajándékokkal, a régi béke megerősítése végett, és azt kívánta tőle, ne engedje meg a morváknak a só vételét birodalmából». Mind a két adat bizonyítja, hogy a bolgár uralom összeért a morvával, és azt is, hogy az, mint emettől keletré fekvő, átért az alföldre.» (*A magyar nemzet története* I. 90. s k.). . . «a IX. század vége felé a bolgár urak nyelvben és szokásban már majdnem beleolvadtak a szlávokba, és a külön bolgár nemzetiség a X. században a Balkán félszigeten egészen megszűnt». (Ü. o. 95. l.)

A mondottak után és a még később kifejtendők mellett, remény-lem, a szakemberek nem fognak annak különös súlyt tulajdonítani, hogy MUNKÁCSI előtt «érthetetlen az a könnyedség, melylyel hazai nyelvészeink a szláv-magyar jövevényszók honfoglalás előtti, illetőleg más, mint pannoniai eredetének még lehetőségét is elvetették» (15. l.). A mi pedig azt a leczkét illeti, hogy «Efféle kérdések megítélésében sohasem czélszerű pusztán ama szűk látókörrrel megelégednünk, melyet számunkra a nyelvi tények kizárólagosan egyoldalú s hozzá gyakran nem egészen beható vizsgálata nyújthat», könnyű volna tíz hasonló leczkével felelni, de az ügy azzal semmit sem nyerne és mondanivalóm amúgy is még elég van.

Mindjárt a következő pontra is van észrevételem, a hol M. azt mondja:

«Több mint fél százada, hogy tudtommal először SCHAFARIK ez irányban nyilatkozott. «A magyarok — mondja ő *Slawische Alterthümer* (1844) című nagybecsű művének II. kötetében (235. l.) — szláv szavak nagy tömegének jelentékeny részét már ősi hazájukban, nem pedig Pannoniában sajátították el.» . . . «Ezen magyarba behatolt szavak — mondja még mindig! ŠAFARIK — részben a déli dunai szlávok, részben az északkeleti, nagy vagy-oroszlávok nyelvének bélyegét viseli magán.» (M.-nál 16. l.)

Hát az igaz, hogy 1837 óta, mert ekkor jelent meg Š. munkájának eredeti cseh kiadása, több mint fél század telt el és azóta sok minden-félét dolgoztak és írtak e téren, a miről M.-nak sejtelve sincs, de Š.-nak magának nem kellett annyi idő, hogy alaposan megváltoztassa említett nézetét, a mint ezt az 1858-ban megjelent *Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus* című értekezésének 31. lapján olvashatjuk:

«Über die Sprache der Pannonier zu KOCHEL's Zeit können wir uns theils aus den dürftigen Überbleibseln von Eigennamen, theils aus den

in die ungarische Sprache aufgenommenen Wörtern, theils aus der Analogie der Sprache der karantanischen Aufsätze eine Idee bilden . . .
 b) Dass ihr die bulgarische Verwandlung der postjotierten *d* und *t* nicht unbekannt war, vgl. *Pešť* Stadt Pest, d. i. wörtlich Ofen, welcher Name an der Schwesterstadt haften blieb, magy. *rozsa*, wogegen *megye* und *vármegye* nur scheinbar stimmt, da auch *mesgye* vorkommt.»

Ezzel kapcsolatban Š. a következő lapon ezt mondja:

«Denn wenn wir auch die nördliche und nordwestliche Gränze des bulgarischen Dialects für jene Zeit nicht ganz genau bestimmen können, so liegt es doch in der Natur der Sache, dass sie die Donau am Einflusse der Drau, dann bei Pesth und Waitzen erreichte.»

Az itt lakott szlávok nyelvéből magyarázza azután az *angyal*, *evangyeliom*, *gyeenna* szókban hangzó *gy*-t is:

«Unstreitig ist dies — mondja — eine Erbschaft nach den aus diesen Gebieten gewichenen Slawen.»

No de ezt csak melleleg akartam fölemlíteni, tény az, hogy Š. valamikor, anno 1837-ben, ott állt, a hol M. ma, nincs is kifogásom az ellen, hogy M. hivatkozik rá, csak teljesen idézte volna az illető helyet. Š. ugyanis minden magyar szó után oda teszi a szláv szót, M. azonban jónak látja ezt már az 5-ik szótól kezdve elhagyni, pedig csak a hozzátett szláv szó adhat útmutatást, hogy e szók közül melyeket tart Š. orosz eredetűeknek. Ha megnézzük a helyet Š. művében, hát az tűnik ki, hogy Š. a *kalász* és a *berek* szókat tartja oroszoknak. M. tudván, hogy a *kalász* szó csak is *klas* alakból magyarázható, a melyet az ószlovén, bolgár, horv.-szerb, szlovén, cseh nyelven találunk, de orosz *kolos*-ból nem, hogy továbbá a *berek* szó szláv eredete egyáltalában kétes, orosz volta megépenséggel be nem bizonyítható, egyszerűen elhallgatja azt a nem egészen közömbös körülményt, hogy Š. ugyan beszél orosz hatásról, de nem tudja azt bebizonyítani.

ŠAFARIK után M. GROT-ra hivatkozik, de elhallgatja, hogy ez a tudós ebben a kérdésben nagyjában épen ellenkező véleményt vall, mint ő maga, hogy GROT azt tanítja, hogy a magyarokat az új hazában jóformán csak is szlávok vették körül.

«Ebből a felsorolásból — mondja GROT a 314. l. — látható, hogy kevés kivétellel a magyarok közvetlen szomszédjai minden oldalról szlávok voltak.»

Nem tudom tehát, mi joggal állíthatja M., hogy «GROT is többször hangoztatja e nézetet», már mint azt a nézetet, a melyet M. vall. GROT, igaz, a szláv hatás első kezdetét már a régi hazában keresi, de itt is mindig kizárólag orosz hatásról szól. Ez abból is kitűnik, a mit szerzőnk GROT-ból idéz, de még inkább egész munkájából.

«Itt, Oroszország déli mezőin, — mondja GROT — biborban-született KONSTANTIN Lebediájában ismerkedtek meg legelőször a magyarok azzal a népfajjal, melytől nekik később [értsd: mai hazánkban] az állami és házi élet, a szokások és nyelv terén annyi sajáttságot átvenni sorsul jutott. Egyik-másik ezen szláv vonásokból bizonyára már az orosz szlávokkal való érintkezés korszakában jutott hozzájuk a Don és Dnjeper között és később Etelközben. Ezen legelső szláv befolyás, ellentétben a kazarral, kizárólag a benső, a házi és családi élet s a mindennapos viszonyok körére vonatkozott, a mely úton hatással kellett lennie már akkor bizonyos fokban a nyelvre is» (l. MUNKÁCSI-nál 16. s k. l.).

Ebben az óvatos általánosságban nincs semmi kifogásom ez állítás ellen, hiszen magam is egy helyt arról, hogy a magyar nyelvbe a honfoglalás előtt kerülhettek orosz szók, úgy nyilatkoztam: «ki tagadná, hogy ez elég valószínűnek látszik», igaz, kénytelen voltam mindjárt hozzá tenni: «de eddig biztos, meg nem dönthető bizonyítékot nem találtak, a melynek segítségével oda jutottunk volna, hogy másról mint csupa általános valószínűségről beszélhetnénk.» (NyK. 26 : 329).

TAGÁNYI tanúságtételét mellőzöm, mert kapcsolatban áll a székely kérdéssel. Következik MARCZALI, a ki különben a magyarok bejövetele idejében nagyjában szlávnak képzeli az ország lakosságát, de mégis lehetségesnek tart egy régibb szláv hatást is, ámbár erről elég szintelenül nyilatkozik. «Ott (azaz Etelközben), mondja, közvetlen közelükben voltak a kisoroszok, kiknek nyelve a magyarra szintén nem maradt hatás nélkül.» MARCZALI ezzel még jóval bonyolultabbá teszi a kérdést, mert vagy be kellene bizonyítani, hogy a kisorosz nyelv jellemző sajátosságai (pl. *h < g*, helyett *i < ê* helyett) mind később keletkeztek, vagy mind jobban elhalaványul utolsó reményünk is, hogy valaha az orosz nyelvnek csak némileg nevezetesebb hatását ki fogjuk mutathatni, annyira nem találjuk meg a magyar nyelvbe régebben fölvetett szláv szókban épen a kisorosz nyelvnek egyetlen egy vonását sem,

Erre SOBOLÉVSKIJ-re történik hivatkozás, a ki azt tartja, hogy a magyarok az *st*, *zsd* (*št*, *žd*)-s szókat — *pest*, *mostoha*, *rozsdá* (a *mesgye* szót kifejejtette) — «valószínűleg a bolgároktól vették át, a kik valaha jóval északibb helyen laktak mint most, t. i. a mai románok lakóhelyein». Én épen SOBOLÉVSKIJ ellen hoztam föl *Pest* városának a nevét, a melyet a magyarok alig hoztak magukkal, hanem valószínűleg itt találtak, a mely föltevés a bolgár uralom kiterjedésével egészen jól összevág (l. *A szláv szók* 6. s k. l.).

Végre, a jegyzetben, JAGIĆ-ra hivatkozik M. (a német kiadásban*) ki is írja az illető helyet), a ki hasonló véleményt nyilvánított az *št*, *žd*-s

*) *Die Donauländer* I. évf. 1899. 338. i.

szók átvételéről, mint SOBOLEVSKIJ. Én már *A szláv szók a magyar nyelvben* című értekezésemben (13. l.) foglalkoztam ezzel a helylyel és, azt hiszem, kimutattam ott, hogy nincs semmi okunk a *lencse*, *szerecsse* szó és az olasz eredetű *lánca* miatt olyan föltevéshez folyamodnunk, melyenhez JAGIĆ folyamodik.

Ezzel befejezi M. az első részt, a melyben csak általánosságban akarta kimutatni, hogy a magyarok az új hazában nem vehették föl a szláv szók nagy tömegét, mert hiányzott ehhez minden föltétel, hiányzott mindenek előtt az ő meggyőződése szerint a szláv lakosság, míg a régi hazában minden a legszebb rendben van, még az sem baj, hogy ott inkább orosz hatást várnánk és nem bolgárt, illetőleg ószlevénfélét, mert ha M. úgy akarja, az Ugličok nagy törzsére könnyű ráfogni, hogy bolgáruul beszélt, hiszen oly édes keveset tudunk róla, mondom, minden a legszebb rendben van, és kíváncsian térhetünk át a második részre, a melyben M. a részletekbe bocsátkozik és egyenesen rámutat több olyan szóra, a melyben ő neki sikerült keleti typust fölfedezni.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Beküldött művek.

MIKKOLA, J. J. Betonung und Quantität in den westslavischen Sprachen. I. Heft, 99 l. Helsingfors.

PIPPING, HUGO. Zur Phonetik der finnischen Sprache. Helsingfors. (Société Finno-Ougrienne.)

THOMSEN, VILH. Études Lyciennes. I. (Extrait du Bulletin de l'Académie Royale des Sciences et des Lettres de Danemark, 1899.) Copenhague.

THOMSEN, VILH. Remarques sur la parenté de la langue étrusque. (Extrait du Bulletin de l'Académie Royale etc.) Copenhague. (Az etruszk nyelvet az északi kaukázusi nyelvek keleti csoportjával rokonítja.)

VELICS, ANTON V. Über die Urquelle aller Sprachen. Leipzig.

VIŘITTÄJÄ 1899. Helsingfors. (Megemlítendők: SAXÉN, a finn személynevekről. — A. N., a finn ráolvasások eredetéről. — OJANSUU, a *Suomi*, *suomalainen*, *finne* és *Finland* nevekről. — E. A. E., a *Häme* név eredetéről. — GENETZ, a lapp *sabme* szónak finn megfelelőiről. — SETÄLÄ, *Sabme* — *Häme*.)

A magyar közmondások és szólások rostája.

(Ötödik közlemény.)

Szakács. Nem mind szakács, a ki nagy kést hordoz. KV. Non coquus semper, cui longus culter adhæret. Flor. — Legjobb szakács az éhség. KV. Fames est optimus coquus. Flor. — Szakácscsal nem jó haragot tartani. Sz. Nemo indemnis evadit læso coquo. Flor. — *Szamár.* A szamár csak szamár, ha Bécsbe viszik is. E. Parisios si quis stolidum transmittet asellum: non ibi fit equus, qui fuit hic asinus. Flor. — Elszenvedi szamár a verést, csak enni adjanak neki. KV. Elszenvedi szamár a verést, csak jóllakhassék. D. Asinus esuriens fustem negligit. Flor. — Lóról számárra. D. L.: ló. — Oroszlánbőrbe bujt szamár. D. Asinus in pelle leonis. Avian. 5. — Szamarat nyir. M. Asinum tondes. Flor. — Szamárfejet nem szoktak megszappanyozni. B. Asini caput ne laves nitro. Flor. — *Szarv.* Szarvánál fogja az ökröt. M. Bovem cornu trahit. S. Aug. — Széna van a szarván. D. Öklelős bikának széna van a szarván. D. Fenum habet in cornu, longe fuge. S. Hieron. Serm. 1. 4. 34. — Szarvat visel. E. Cornua addere. Ov. — *Száj.* Záratlan kapu a gyermek szája. BSz. Ex ore parvulorum veritas. Flor. — Táltól a szájig is elcsorgathatni az ételt. E. Inter calicem et os multa cadunt. Gell. 13. 17. 5. — *Szegény.* Boldogok a szegények. Bbl. Beati pauperes. Bbl. Máté 5. 3. — Szegénynek senki nem barátja. KV. A szegényt mindenki kerüli. KV. Senki sem barátja a szegénynek. B. Divitiæ addunt amicos, a paupere autem et hi, quos habuit separantur. Bbl. Prov. 19. 4. — A kevély szegényt a mano is csudálva nézi. D. A szegényt, ha kevély, az ördög is neveti. D. Az ördög is neveti a szegény kevélyt. KV. Odivi pauperem superbum. Bbl. Eccl. 25. 3. 4. — Nincs kevélyebb, mint a szegényből lett gazdag. KV. L.: gazdag. — Jaj az olyan szegénynek, ki gazdag asszonyt vesz el. KV. Pauper et dives inimicum matrimonium. Calpurn. Flacc. decl. 29. — Szegény mindenütt láb alatt van. B. Pauper ubique jacet. Ov. fast. 1. 217. — Nehéz a szegény legénynek becsületet kapni. KV. Nehéz a szegénynek tisztre hágni. B. Quam raro egregios pauper sortitur honores. Paling. 2. 304. — *Szegénység.* Ki többet költ mint jövedelme, hamar szegénységre jut. E. Qui plus expendit, quam rerum summa rependit, is non miretur, si paupertate gravetur. Flor. — Mindent kigondol a szegénység. KU. Paupertas ingeniosa. Flor. Paupertas docet artes. Flor. Paupertas omnes artes perdocet. Plaut. Stich. — Nagy arczipulás a szegénység. B. Szegénység gyaláz. KV. Paupertas infelix ridiculos homines facit. Juven. 3. 152. — Sok bűn oka a szegénység. S.

Sokra visz a szegénység. E. Paupertas magna meretrix. Flor. Paupertas impulit audax. Flor. — *Szekér*. Nem megy a szekér, ha nem kenik. B. Quod si non ungitur axis, tardius incœptum continuatur iter. Flor. — Ha szekered nincsen, talpad készen legyen. KV. Si rota defuerit, tu pede carpe iter. Ov. ars. am. 2. 230. — *Szem*. Hiszek a szemeknek. E. Credo quod video. Flor. — Ki mit szeret, arra néz. M. Ki valakit szeret, arra sok szemet vet. KV. Est oculo gratum speculari semper amatum. Flor. Illic est oculus, qua res est, quam adamamus. Flor. — Mit a szem nem lát, azt a szív hamar felejt. KV. Procul ex oculis, procul ex mente. Flor. Qui procul est oculis, procul est a lumine cordis. Flor. Quisquis abest oculis, fructu privatur amoris. Flor. Szereti mint a szeme fényét. M. Amat tamquam oculos. Terent. Mil. glor. 894. — Szem a lélek tükre. E. Animus habitat in oculis. Flor. — Behunyt szemmel. M. Clausis oculis. Flor. — Sas szemű. D. Milvini oculi. Apul. Metam. 6. 27. — Bal szemmel nézi. E. Oculo obliquo aspicere. Ov. — Kinyílt a szeme. M. Kinyitották a szemét. M. Oculos tibi aperio. Fronto. — Szemes bizonyság. D. Testis oculatus. Flor. — *Szent*. Legyen meg az isten szent akarata. S. Fiat volentes Domini. Bbl. — Nem mind szent, a ki a templomba jár. E. Nem mind szentek, kik templomba mentek. KV. Non omnes sancti, qui calcant limina templi. Flor. — Sok furcsa szentje van az úristennek. M. Mirabilis deus in sanctis suis. Bbl. Jöjj el Szentlélek úristen. M. Veni sancte Spiritus. Flor. — *Szerelem*. A szerelem vak. B. Amor cæcus. Flor. — Szerelem és uraság nem szenvednek társat. KV. Amor et potestas impatiens est consortis. Flor. Amor non patitur socios. Flor. — Szerelmet, hurtot nehéz eltávolítani. Sz. Amor tussisque non celatur. Flor. — Nem igen jut annak a szerelem eszébe, kinek sok a dolga. KV. Cedit amor rebus, res age tutus eris. Ov. rem. amor. Si non intendes animum studiis et rebus honestis, invidia vel amore vigil torquebere. Hor. ep. 1. 2. 35. — Csunya a vén szerelmes. S. Turpe senilis amor. Ov. — *Szerencse*. Bátor szivekkel társalkodik a szerencse. KV. Fortuna audaces juvat. Verg. Audentes fortuna juvat. Verg. Fortes fortuna adjuvat. Terent. Phorm. 203. Fortes fortuna juvat. Cic. Fortibus est fortuna viris data. Macrobius. 6. 1. 62. — A kit igen gyöngéltet a szerencse, végre elbolondítja. B. Fortuna quem nimium fovet, stultum facit. Publ. Syr. — A meddig tart szerencséd, addig barátaid is. Sz. Cum fortuna manet, vultum servatis amici, cum cecidit, turpi vertitis ora fuga. Petron. 80. Donec eris felix, multos numerabis amicos, tempora si nubila fuerint, solus eris. Ov. — A szerencse soha nincs ravaszság nélkül. KV. Fortuna semper gaudet illudere rebus humanis. Hor. sat. 2. 8. 61. — Bolondnak a szerencse. KV. Bolondnak a szerencséje is bolond. S. Minél nagyobb a bolond, annál szerencsésebb. KV. Fortuna nimium quem fovet stultum facit. Publ. Syr. Fortuna favet ignavos. Flor. Fortuna malis amica. Phædr. — Egy marék szerencse többet ér egy zsák észnél. M. Jobb egy marék szerencse mint egy köböl ész. B. Jobb egy marék szerencse, mint egy puttony ész. D. Gutta fortunæ præ dolio sapientiæ. Flor. — Hová a szerencse esik, oda fordul az emberek jóakarata is. KV. Fortuna quo se, eodem et inclinatur. Publ. Syr. Quo se fortuna eodem etiam favor hominum inclinatur. Justin. Hist. Phil. 5. 1. 11. — Jól megragadd a szerencsét, igen csuszó. D. Lubrici sunt fortunæ gressus. Flor. — Kinek-kinek pillant néha a szerencse. B. Semel in omni vita cuique arridet

fortuna. Flor. — Koldus embernek koldus a szerencséje is. Ny. 5. Szegénynek a szerencséje is szegény. Mikes. Szegénynek még a szerencséje is szegény. KV. Tenuis fortunæ hominibus dii semper largiuntur tenua. Flor. — Könnyebb megtalálni, mintsem megtartani a szerencsét. B. Fortunam citius reperias, quam retineas. Flor. — Minél nagyobb a szerencse, annál kevesebbet higgy neki. B. Maximæ cuique fortunæ minimum credendum. Flor. — Szerencsével ha van frigyed, sok az irigyed. KV. Fortunæ comes invidia. Flor. Invidia gloriæ fortunæque comes. Flor. Assidua eminentis fortunæ comes est invidia. Val. Pat. 1. 9. 6. — A szerencse változó. KV. Fortuna amica varietati, constantiam respuit. Cic. de nat. deor. 2. 16. 43. — A szerencse vak. M. Fortuna cæca. Flor. — Szerencse fia. M. Filius fortunæ. Hor. sat. 2. 6. 49. — A szerencsével csinján kell bánni. M. Fortunam reverenter habe. Auson epigr. 8. 9. — Hamis a szerencse, hamar visszakéri, a mit adott. M. Levis est fortuna, cito reposit, quod dedit. Publ. Syr. — Első szerencse. M. Fortuna prima nunquam fuit bona. Flor. — Szerencse kereke. M. Rota fortunæ. Amm. Marc. 26. 8. 13. — Szerencsés. Kurta az idő a szerencsés embernek, de a szerencsétlennek hosszú. D. Brevis ipsa vita est, sed malis fit longior. Publ. Syr. — Szerencsés ki más példáján tanul. D. Felix quem faciunt aliena pericula cautum. Flor. — Szerencsétlenség. A ki mellett gyakran elmén a szerencsétlenség, egyszer beleütközik. D. Casus, quem sæpe transit, aliquando invenit. Publ. Syr. — Nem jár a szerencsétlenség magányosan. KV. Cui advenit unum malum, non advenit solum. Flor. — Nem jár társ nélkül a szerencsétlenség. D. — Szeret. Ki a vesszőt kiméli, fiát nem szereti. KV. Pater quem amat, castigat. Bbl. Non amat hic filium, qui raro corripit illum. Flor. — Szeresd felebarátodat mint tenmagadat. Bbl. Ama proximum tuum. ut temetipsum. Bbl. — A ki szeret, az mindig fél. Ny. 2. Res est solliciti plena timoris amor. Ov. Her. 1. 12. — A kit minden szeret, nehéz megőrizni. D. Custoditur periculo, quod placet multis. Flor. A mit mindenki szeret, nehéz azt megőrizni. KV. — Szeretet. Az erőszakos szeretet nem állandó. KV. Non gaudebis amore coacto. Flor. — Igaz szeretet nem érzi a munkát. KP. Amor sine onere portat. Flor. — Kétféle szeretet nehezen fér össze. B. Amor non patitur corrivalem. Amor non patitur socium. Flor. Négyet nem lehet eltitkolni: tüzet, szeretetet, köhögést, szegénységet. Ny. 20. Amor tussisque non celatur. Flor. — Jobb a szeretőknek sebe, mint a gyűlölőknek csókja. KV. Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudula oscula odientis. Bbl. Prov. 276. — Szerzek. Ebül gyült szerzéknek, ebül kell elveszni. E. Male parta male dilabuntur. Næv. trag. v. 54. — Szégyen. Nem szégyen nem tudni, de tanulást futni. KV. Non pudor est nil scire, pudor nil discere velle. Flor. — Szék. Két szék között a földre esett. S. Két szék között a pad alá. E. Két szék között földön maradt. P. Ki sokféle kap, két szék között a földön maradt. KV. Inter scamna duo laborator anus humo. Flor. Duabus sellis sedere. Sen. controv. 3. 18. — Szél. Gyors mint a szél. MÁ. Ventis citius. Flor. — Ki szelet vet, vihart arat. S. Qui ventum seminat, turbinem metet. Bbl. Ventum seminabunt et turbinem metent. Bbl. — Nem él az ember széllal. E. De vento vivere. Flor. — Szélnek ereszti. S. Tradere ventis. Hor. carm. 1. 26. 2. — Széllel veszkezik. D. Cum ventis litigare. Petron. 83. — Jó szél fujja vitorláját. D. Secundis ventis navigat. Flor. — Szélnek beszél. E. Ventis verba profundere. Lucret 4. 980. — Széna. Széna van a szarván. (Döfös). D. Fenum habet

in cornu. Hor. Fenum habet in cornu, longe fuge. Hor. Serm. 1. 4. 34. — Szép. A majom, ha a legszebb is, mégis rut. D. Simiarum pulcherrima deformis est. Flor. — Elég szép a leány, ha jó. D. Sat pulchra, si sat bona. Flor. — Szép, de mihaszna, ha rossz. D. Pulcher, malus. Flor. Szép és jó, nem kis csoda. (Ritkaság.) E. — Szij. Nehéz az ebet hájas szijról elszoktatni. KV. Canis a corio nunquam absterrebitur uncto. Flor. — Könnyű más bőréből szijat hasítani. L.: bőr. — Sziv. Hol a kincsed, ott a szived. KV. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi et cor tuum est. Bbl. — Isten a szivet tekinti. MK. Deus cor respicit. Bbl. — Kinek szive telve, megnyílik a nyelve. E. Ex ebundantia cordis os loquitur. Bbl. — Mit a szem nem lát, azt a sziv hamar felejtí. KV. Qui procul est oculis, procul est a lumine cordis. Flor. — Szokás. A szokás második természet. D. Szokás természetté válik. MÁ. Természetté válik a szokás. KV. Consuetudine quasi altera natura efficitur. Cic. de fin. 5. 25. 74. Consuetudo efficitur quasi altera natura. Flor. Consuetudo est altera natura. Cic. Consuetudo in alteram naturam vertitur. Flor. — Ha a régi szokást vasvillával kergeted is ki udvarodból, mégis visszatér. D. Naturam expellas furca, tamen usque recurret. Hor. ep. 1. 10. 24. — Nehéz a megrögzött szokást elhagyni. E. Difficile est deserere consuetudinem. Juv. 6. 87. Dura est antiqua cum consuetudine pugna. Flor. — Régi szokás törvénynyé válik. KP. Consuetudo constituit jus. Flor. — Szolga. A hány szolgánk, annyi ellenségünk. KV. Quot servos habemus, totidem habemus et hostes. Publ. Syr. Inimici hominis domestici ejus. Bbl. — A milyen az úr, olyan a szolgája. KV. Qualis est dominus, talis est servus. Petron. 58. Qualis herus, talis servus. Flor. — Csak evéskor izzad mint a pap szolgája. Czuczor. Izzad mint a pap szolgája az evésben. Ny. 10. Súdát quando vorat, frigescit quando laborat. Flor. — Jó szolga sokat tudjon, halljon, de keveset szóljon. B. Szolga sokat halljon, tudjon, de keveset szóljon. KV. Plus oportet scire servum quam loqui. Plaut. Mil. gl. 756. Plus scire satius est, quam loqui servum hominem. Plaut. Epid. 1. 1. 5. — Ki szolgáját gyengélteti, fejére neveli. Sz. D. Familiaris dominus fatuum nutrit servum. Flor. — Nagy úrnak szolgája is kevély. E. Maxima quæque domus servis est plena superbis. Juv. 5. 66. — Nyomorult gazda az, a kit a szolga tanít. KV. Male agitur cum domino, quem villicus docet. Colum. 11. 1. 4. — Rossz szolgának legrosszabb tagja a nyelve. KV. Lingua mali pars pessima servi. Juv. — Tarts szolgát magadnak, ha parancsolni akarsz. KV. Emendus, cui imperes. Plaut. Trin. 1061. — Dolgozni tartják a szolgát. KV. Non est otium servis. Agricol. — Szolgál. Két úrnak szolgál. KV. Nehéz két úrnak szolgálni. D. Senki sem szolgálhat két úrnak egyformán. Bbl. L.: két. — Szolgáló. A milyen az asszony, olyan a szolgálója. KV. A milyen a szolgáló, olyan az asszony. Ny. 2. Qualis hera, talis pedissequa. Flor. — Szomorú. Ne adj a szomorúnak több ürmöt. D. Noli afflicto superaddere afflictionem. Bbl. — Szomorúság. Belül öröm, kívül szomorúság. KV. Intus tripudium, foris lamentum. Flor. — Nagy szomorúság kurvás vénét látni. D. Turpe senilis amor. Ov. — Néha egy szomorúság felér egy halállal. D. Præstat mori, quam male vivere. Flor. — Szomszéd. Bánja, hogy a szomszéd tehenének nagyobb a tölgye. D. Szomszéd tehenének nagyobb a tölgye. D. Vicini vacca distentius uber gerit. Hor. — Csak jó a jó szomszéd. KV. Cui bonus est vicinus, felix illuxit dies. Flor. — Egy jó szomszéd jobb

egy atyafinál. E. Jobb a jó szomszéd a rossz atyafinál. D. Melior est vicinus juxta, quam frater procul. Bbl. Prov. 27. 10. — Egy-két hibáért nem kell megvetni a szomszéd leányát. E. Jobb a szomszéd leányát egy-két hibával elvenni, mint az idegent egygyel sem. B. Uxorem ducturus in vicinos respicias. Flor. — Hitvány szomszédja van. E. Malum habet vicinum. Flor. — Ne örülj, ha szomszédod háza ég. D. Stultum est vicinum velle ulcisci incendio. Publ. Syr. — Irigy a szomszéd szeme. KV. Inimicus et invidus vicinorum oculus. Flor. — Jó szomszéd visszaadja a kölcsönt. S. Vicem pro vice reddo tibi bone vicine. Flor. — Kinek rossz a szomszédja, annak sok a gondja. B. Vicinum habere malum, magnum est malum. Flor. Rossz dolog a rossz szomszéd. KV. — Szomszéd vetése mindig gazdagabb. S. Fertilior seges est alienis semper in agris. Ov. art. am. 1. 349. Majorque videtur et melior vicina seges. Juv. 14. 142. — Szomszédal jó házat fedni. KV. Bonum est erigere domos cum vicinis. Bbl. — *Szorít.* Kiki legjobban tudja, hol szorít eszímája. E. Kiki legjobban tudja, hol szorítja bocsora. D. Nemo scit ubi calceus urat, nisi qui eum portat. Flor. — *Szó.* A szavak oktatnak, a példák vonzanak. E. Verba docent, exempla trahunt. Flor. — Az egyszer kimondott szót nem lehet zsebbe rejteni. B. Kimondott szót nem lehet visszanyelni. D. Kiejtett szót nem lehet többé visszahuzni. S. Kimondott szót nem lehet visszanyelni. E. Semel emissum volat irrevocabile verbum. Hor. ep. 1. 18. 71. Semel emissum volat irreparabile verbum. Flor. — Jákob szava, Ezsau keze. E. Vox quidem vox Jacob, sed manus sunt manus Esau. Bbl. — Kialtó szó a pusztában. E. Vox clamantis in deserto. Bbl. — Milyen a szava, olyan ő maga. KV. Qualis homo, talis oratio. Flor. — Sok jámbor szava, Isten szava. MÁ. Vox populi, vox Dei. Flor. — *Szól.* A bor szól belőle. D. Vinum verba ministrat. Flor. — Akárki mit szóljon, csak te jámborul élj. SzD. Si tu recta facis, ne cures verba malorum. Columb. Monost. 90. — Ha békével akarsz élni, sokat ne szólj. D. Tace, si vis vivere in pace. Flor. — Ha nem szólott volna, okos maradt volna. D. Si tacuisses, philosophus mansisses. Boëtius. — Mást szól, mást gondol. KV. Aliud in ore, aliud in corde. Flor. — Nem kell ott bizonyság, hol maga szól az igazság. KV. Non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Flor. — *Szőlő.* Holdvilágnál meg nem érik a szőlő. D. Lunæ radii non maturescunt botrus. Plut. — Savanyú a szőlő. Sz. Uva acerba. Phædr. — *Szunyog.* Szunyogot megszüri s a tevét lenyeli. KV. Culex in cribro deprehensus fuit camelo transmisso. Flor. — *Szurok.* A ki szurkot forgat, megmocskolja kezét. P. L.: kéz. — Szurkos kezű. S. Manibus viscatis est. Flor. Visco manus tinctas habet. Flor. — *Szükség.* A szükség megtanítja a restet dolgozni. KV. Ignaviam quoque necessitatis acuit. Curt. 5. 16. — Mire szükséged nincs, egy pénz is sok érte. E. Quod non opus est, asse carum est. Sen. ep. 94. 28. — Nagy dolog a szükség. E. Nagy úr a szükség. E. Durum telum necessitas. Flor. Ingens telum necessitas. Liv. Necessitas dura lex. Val. Max. Necessitas urget. Flor. — Szükség törvényt csinál. E. Szükség törvényt bont. M. Szükség törvényt ront. E. Szükség törvényt szeg. KV. Necessitas frangit legem. Necessitas caret lege. Flor. Necessitas dat legem, non ipsa accipit. Publ. Syr. Necessitas non habet legem. Necessitas tollit legem. Flor. — Szükség vasat tör. D. Necessitas ferrum frangit. Flor. — Szükségből erényt csinál. E. Ex necessitate facere virtutem. Flor. — Ugy könyörülj másón, hogy majd

szükségre ne juss. KV. Ita te aliorum miserescat, ne alios tui misereatur. Flor. — *Születik.* A ki született, meg is kell hálnia. E. Cui nasci contigit, restat mori. Flor. Nascimur hac omnes lege, ut moriamur. Paling. 5. 653. — Madár repülésre, ember munkára született. E. Homo ad laborem natus, et avis ad volatum. Flor. — Vajudik a hegy, egeret szül. E. Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Hor. ars. p. 139.

Takaró. Addig kell nyújtózkodni, a meddig a takaró ér. B. Pes sic tendatur, ne lodes prætereatur (vel: transgrediatur). — *Talál.* A ki keres, az talál. Bbl. Talál az, a ki keres. E. Qui quærit, invenit. Bbl. — Vak tyúk is talál néha magot. M. Invenit interdum cæca gallina granum. Flor. — A mit találtál, de vissza nem adtál, olyan mintha loptad volna. KV. Res inventa et non restituta est quasi furto ablata. Flor. — *Tanács.* Bölcsőbb a reggelre halasztott tanács. D. Consilium sub mane nascitur. Evigilata consilia optima. De mane consilium. Flor. — Bolondtól kér tanácsot. D. Cum fatuis consilium ne habeas. Bbl. Sirach. 8. 20. — Egészséges a betegnek könnyen adhat tanácsot. KV. Facile omnes cum valemus, recta consilia ægrotis damus. Ter. Andr. 309. — Harag és szerelem két rossz tanácsadó. KV. Cupido atque ira pessimi consultores. Flor. — Könnyű másnak tanácsot adni. KV. Facile est alii consilium dare. Flor. — Nincs jobb az éjjeli tanácskozásnál. KV. Nocte consilium. Nocte urgenda consilia. Flor. — Öregek tanácsa, ifjak munkája. KV. In senibus consilium. Senum consilia, juvenum robur. Vota senum, consilia virorum et facta juvenum. Flor. — Rossz tanács a tanácsadónak legrosszabb. D. Consilium malum, consultori pessimum. Gell. Noct. Att. 4. 5. 6. — Segítséggel jár a tanács. KV. Consilium, auxilium. Qui spernit consilium, spernit auxilium. Flor. — Tanácsot ne adj, ha nem kérnek. D. Consilium ne adeas invocatus. Flor. — Hamar tanács, hamar bánás. KV. Consilii præcipitis assecla penitentia. Flor. — *Tanít.* A ki tanít, tanul. E. Docendo discimus. Sen. ep. 7. 8. — A rákot egyenes járásra tanítja. D. Nunquam efficies, ut cancri recte incedant. Flor. — Az tanítson másokat, a ki maga is tanult. KV. Doceat, qui didicit. Flor. — Halat uszni tanít, D. Delphinum natate doces. Hor. — Késő az agg ebet tánczra tanítani. D. Non facile vetulus canis est in fune docendus. Flor. — Nyomorult gazda az, a kit a szolgál tanít. KV. Male agitur cum domino, quem villicus docet. Colum. 11. 1. 4. — Sast tanít repülni. KV. Aquilam volare doces. — Jobb a példa a tanításnál. S. Exemplis discimus. Plus valent exempla, quam præcepta. Flor. — *Tanítvány.* Egyik nap a másíknak tanítványa. KV. Discipulus est prioris posterior dies. Publ. Syr. — Milyen a mester, olyan a tanítvány. D. Qualis est magister, talis est discipulus. Flor. — Nem feljebb való a tanítvány a mesternél. KV. Non est discipulus supra magistrum. Bbl. — *Tanu.* A jó lelkiismeret ezer tanu. B. Conscientia mille testes. Quint. 5. 11. 41. — *Tanul.* A ki sántával jár, sántulni megtanul. MÁ. Juxta claudum habitans claudicare discit. Flor. — Azért verik a kutyót, hogy a kutya tanuljon. D. Percutitur catulus, ut sentiat leo. Flor. — Boldog ki más kárán tanul. B. Legjobb az embernek másan tanulnia. KV. Szerencsés ki más példáján tanul. D. Feliciter sapit qui alieno periculo sapit. Plaut. Merc. 4. 7. 40. — Egyből többet is tanulj. D. Ex uno disce omnes. Flor. Jóból jót tanulni. D. A bonis bona discere. Flor. — Mester nélkül is megtanulják a rosszat. B. Vitia sine præceptore discuntur. Flor. — Tanulni szabad az ellenségtől is. S. Fas est et ab

hoste doceri. Ov. — Tele has nem örömet tanul. S. Plenus venter non studet libenter. Flor. — *Tanulás.* Hosszú a tanulás, de rövid az élet. KV. Ars longa, vita brevis est. Hippocr. — Nem szégyen nem tudni, de tanulást futni. KV. Non pudor est nil scire, pudor nil discere velle. Flor. — Tele hasnak nem sok kedve vagyon a tanuláshoz. KV. Plenus venter, non studet libenter. Flor. — *Tapogat.* A kinek hol fáj, ott tapogatja. MÁ. Nálunk is, kinek hol fáj, ott tapogatja, a hol viszket, ott vakarja. P. Ubi dolet, ibi manus adhibemus. Ubi quis dolet, ibidem manum habet. Est ibi nostra manus, qua nos in parte dolemus. Flor. — *Tartós.* Uj cserépbe avult szag tartós szokott lenni. SzD. Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu. Her. Quod nova testa capit, inveterata sapit. Flor. — *Tavas.* Egy fecske tavaszt nem szerez. MÁ. Una hirundo non facit ver. Flor. — Egy virág nem hozza meg a tavaszt. KP. Egy virág nem tavasz. D. Unus flos non facit ver. Flor. — *Tál.* Táltól a szájjig is elcsorgathatni az ételt. E. Inter calicem et os multa cadunt. Gell. 13. 17. 5. Inter os et offam multa cadunt. Gell. 13. 18. — *Támaszkodik.* Dülő falhoz ne támaszkodjál. D. In caducum parietem inclinare. Ael. Ver. 6. — Két istáphoz jó támaszkodni. KV. Ancoris duabus niti bonum est. Duabus ancoris fultus. Flor. Duabus incoris innititur. Pind. — Ki emberben bízik, nádra támaszkodik. KP. Qui confidit in homine, innititur arundini. Flor. — *Táncz.* A táncz bolondnak való. MÁ. Nemo saltat sobrius. Cic. — Még a vén embert is tánczba viszi a bor. E. Vinum senem etiam vel nolentem saltare compellit. Flor. — *Társ.* Embert társáról. E. Ex socio cognoscitur vir. Flor. — Jobb magában, mint rossz társal lenni. D. Malo solari, quam perverso sociari. Flor. — *Távol.* Jobb távolról szeretni egymást. KV. Major e longinquo reverentia. Flor. — Könnyű kérkedni, ha távol az ellenség. KV. Cui procul est hostis, bene se munire potest is. Flor. — Távolról jó hazudni. KV. Peregrinantes per vim mentiuntur. Flor. — *Teher.* Sok kéz könnyebbíti a terhet. KV. Multorum manibus alleviatur onus. Flor. — *Természet.* A szokás természetté válik. MÁ. Altera natura est habitus. Consuetudo est altera natura. Flor. — A természet kevéssel beéri. A természet kevéssel megelégszik. KV. Natura paucis contenta. Cic. de fin. 2, 28, 91. — A szokás nagyobb a természetnél. E. Consuetudo natura potentior. Flor. — Nincs ugrás a természetben. E. Non est saltus in natura. Flor. — Mit a természet nem adott, megkinál vele a szerencse. K. Semel in omni vita cuique arridet fortuna. Flor. — Természet ellen nehéz rugódozni. MÁ. Durum est contra stimulum calcitrare. Bbl. Adversum stimulum calces. Terent. Phorm. 77. Adversum stimulum ne calcitres. Flor. Contra stimulum calcitrare. S. Ágost. — *Tervez.* Ember tervez, isten végez. B. Homo proponit, deus disponit. — *Test.* Bor és kenyér nélkül a test nem finczározik. E. Sine Baccho et Cerere friget Venus. — Egészséges testben egészséges a lélek. M. Ép testben ép lélek. S. (L. Lélek.) — *Tesz.* Mondani és tenni kettő. KV. Aliud est facere, aliud est dicere. Flor. — *Tétszik.* A mi soknak tetszik, nehéz megőrizni. D. Custoditur periculo, quod placet multis. Flor. — Bolondnak is tetszik az ő faszablyája. D. Minden bolondnak a maga faszablyája tetszik. KV. Cuilibet fatuo placet sua clava. Flor. — Mindenkinék tetszeni lehetetlen, akarni bolondság. E. Frustra laborat, qui omnibus placere studet. Flor. — Nehéz mindenkinék tetszeni. K. Impossibile est omnibus placere. Flor. — *Tetű.* Minél

hitványabb a tetű, annál jobban csip. KV. Macilenti pediculi acrius mordent. Flor. — *Teve*. A szunyogot megszűri, a tevét lenyeli. KV. Culex in cribo deprehensus fuit, camelo transmissio. Flor. — *Tékozló*. Minden gyűjtőnek akad tékozlója. M. Bonus condus, bonus promus. Condus quærit promum. Flor. — Fösvénynek tékozló a fia. D. Quod parcus quæres, effundit prodigus heres. Prodigus est natus de parco patre creatus. Flor. — *Tél*. Ne szaggasd nyárban a téli subát. D. Nyárban szaggatja a téli subát. KV. Aestate pænulam deterit. Aestate lænam deterit. Flor. — Tél után tavasz lesz. M. Ver hiemem sequitur, sequitur post triste serenum. Flor. — A kutya nem ette meg a telet. Nyelvőr 24. Egy telet nem evett még meg a farkas. D. Meg nem eszi farkas a telet. Sz. Lupi nullum terminum comedunt. Flor. — *Téved*. Ki egyenes uton jár, nem téved el. S. Recta linea est brevissima, recta via tutissima. Flor. — Tévedni emberi dolog. M. Errare humanum est. S. Hieronymus. ep. 57, 12. — *Tilalmas*. Tilalmas alma jobbizú. B. Vetitis potiri dulcius est. Paling. 2, 393. Dulce pomum, quum abest custos. Flor. — *Tiltott*. A mi szabad, redves; a mi tiltott, kedves (vagy: mézes). KV. Quod licet ingratum est, quod non licet, acrius urit (vel: urget). Ov. am. 2, 19, 3. Quidquid licet, minus desideratur. Ov. — *Tisztel*. Kinek szárnya alatt nyugszol, azt tiszteljed. KV. Arbor honoretur, cujus nos umbra tuetur. Flor. — Magát tiszteli, a ki mást tisztel. M. Honor in honorantem. Flor. — *Tisztesen*. Ha nem tisztesen, legalább színesen (vagy: eszesen). E. Si non caste, tamen caute. Flor. — *Tisztesség*. Hol a félelem, ott a tisztesség. S. Ubi timor, ibi pudor. Flor. — *Ruha tisztesség*. KV. Vestis virum facit. Vestis virum reddit. Quint. 8, 5. Ex veste virum noscito. Hunc hominem honorant, quem vestimenta decorant. Flor. — *Jobb a tisztességes háborúság, mint a színes barátság*. Czuczor. Pace suspecta tutius bellum. Flor. — *Tisztességes hazugság nem vétek*. E. Verum est, quod pro salute fit mendacium. Publ. Syr. — *Tiszttség gonddal jár*. KV. Onus est honos. Varro. Honos habet onus. Fructus honoris: onus. Flor. — *Titkol*. Szerelmet, hurutot, szegénységet nehéz eltitkolni. D. Amor tussisque non celatur. Flor. — *Orvos és gyóntató előtt káros a titkolás*. D. Medico, patrono et confessario die verum libere. Flor. — *Egy tudja, titkos; kettő tudja, homályos; három tudja, világos*. Nyelvőr. 9. Egy titok; kettő tanács; három, széles istenadta világ. E. Nem titok, a mit hárman tudnak. KV. Quod tribus est notum, non est a plebe remotum. Flor. — *Tojás*. Főtt tojásból nem sok csirke kel. E. Nem főtt tojásból kel ki a csirke. D. E cocto, pullus nunquam producitur ovo. Flor. — *Két híg tojásnak közepe egy pohár bor*. D. Omnibus est notum, post ovum sumere potum. Flor. — *Tojás tojáshoz nem hasonlób*. E. Ovum ovo simillimum. Cic. acad. 2, 17. Tam similis, quam ovo ovum. Sen. apoc. 11. — *Rossz tyúk az, mely a szomszédban tojik*. D. Mala gallina, quæ vicinis ova parit. Flor. — *Tolvaj*. Alkalom tesz tolvajjá. M. Occasio facit furem. Flor. — *Bajos ott lopni, hol a gazda maga is tolvaj*. S. Hospes ubi fur est, durum est subducere quidquam. Flor. — *Hazug gyermekből tolvaj ember válik*. S. Mendax etiam fur est. Mendax, furax. Flor. — *Ki minek a mestere, annak a tolvaja*. Nyelvőr 8. Unusquisque in suo officio fur. Flor. *Mindenki tolvaj a maga mesterségében*. KV. — *Nagy tolvajok vizik tömlőczbe a kisebb lopókat*. D. Parvus pendetur fur, magnus abire videtur. Flor. — *Akár lopjon, akár a zsákot tartsa:*

egy tolvajság D. Ultrique sunt fures: et qui furatur, et qui accipit. Flor. — *Tölgy*. Nem egy vágással esik le a tölgyfa. KV. Multis ictibus dejicitur quercus. Flor. — *Tölgy*. Szomszéd tehenének nagyobb a tölgye. E. Aliena capella gerit distentius uber. Hor. sat. 1, 1, 110. — *Török*. Addig jár a korsó a kútra, míg el nem török. D. Ollula tam fertur ad aquam, quod fracta retertur. Rossz édeny nehezen török el. KV. Malum vas non frangitur. Flor. — *Törpe*. A törpe csak törpe, ha hegytetőn áll is. E. Magnus non est pumilio, licet in monte steterit. Sen. ep. 76, 31. — *Törvény*. A kocsis szekérrel, a bíró törvénytzel álmodzik. KV. Iudicibus lites, aurigæ somnia currus. Claudian. — A legjobb törvény a legrosszabb erkölcsökből származik. D. Bonæ leges ex malis moribus procreantur. Macrob. sat. — Arany kereken forog a törvény. Nyelvőr 2. Aurum lex sequitur. Prop. 3, 12, 51. Vincuntur nummis leges. Paling. 6, 706. — Gonosz a törvényt, jámbor a szerencsét féli. Sz. D. Legem nocens veretur, fortunam innocens. Publ. Syr. — Nincs a szükségnek szabott törvénye. E. Necessitas caret lege. Flor. — Régi szokás törvényt né válik. K. Consuetudo facit legem. Mos legem regit. Mos pro lege. Usus facit legem. Flor. — Törvényben tagadás jó. M. A. Si fecisti, nega. Flor. — Törvényt is győz a pénz. K. Vincuntur nummis leges. Paling. — Szükség törvényt bont. D. Necessitas frangit legem. Flor. — *Tört*. Tört csinált, maga akadt bele. D. In laqueos, quos posuere, cadant. Ov. art. am. 1, 646. Laqueo suo captus est. Suo ipsius laqueo capitur. Flor. — *Tud*. Azt is tudja, mit sugott Mátyás király felesége fülébe. D. Sciunt quod Juno fabulata est cum Jove. Plaut. Trin. 208. — Kiki jól tudja, hol nyomja saruja. D. Nemo scit ubi calceus urat, nisi qui eum portat. Flor. — Nem jó mindent tudni. E. Non expedit omnia scire. Flor. — Nem tudja ember, mire virrad. E. Incertum, quid vesper vehat. Verg. — Senki sem tudhat mindent. D. Nemo omnina potest scire. Varro r. r. 2, 1, 2. — *Tudomány*. Nincs a tudománynak röst ágyban fekvése. E. Non jacet in molli veneranda scientia lecto. Flor. — *Tülök*. Egyetlen tulkok nem jók egy járomban. D. Quam male inæquales veniunt ad aratra juveni. Ov. her. 9, 29. — *Tükör*. Nem vaknak való a tükör. KV. Vak nem veszi hasznát a tükörnek. E. Quid cæco cum speculo? Stobæus. — *Tűr*. A ki nem tűr, nem uralkodik. M. A. A ki nem tud tűrni, nem tud uralkodni. Sz. Qui nescit dissimulare, nescit regnare. Flor. — *Tűz*. A hol füst van, tűznek is kell lenni. D. Non est fumus absque igne. Flor. — A ki közelebb van a tűzhöz, jobban melegszik. Nyelvőr 16. Proprior igni, citior calescit. Flor. — Égett gyermek fél a tűztől. S. Læsus ab igne puer timet illum postea semper. Ov. Igne semel tactus, timet ignem postmodo catus. Flor. — Hazának füstje is kedvesebb, mint idegen országnak tüze. K. Patriæ fumus igni alieno luculentior. Hom. — Tüzet nem jó tűzzel oltani. MÁ. Ignem igni addere. Flor. — Tűz, aszszony és tenger miatt vesz el sok ember. KV. Ignis, mare, mulier: tria mala. Flor. — *Tyúk*. Vak tyúk is talál néha buzaszemet. E. Invenit interdum cæca gallina granum. Flor.

Ugatás. Nem hajt jó paripa az eb ugatására. KV. Generosus equus non curat canum latratus. Flor. — *Ugrók*. A ki ugrik, az elbukik. M. Qui scandunt in altum lapsu graviore ruunt. Flor. — *Új*. Nem jó ó hordóba új bort tölteni. KV. Vinum novum in utres novos mittendum. Bbl. Nincs új a nap alatt. KV. Nihil novi sub sole. Nihil sub sole novum.

Bbl. Eccl. 1, 10. — Új barátért el ne hagyd a régit. E. Újért az ó bort el ne hagyd. B. Vinum novum, amicus novus. Bbl. Sirach. 9. 15. Ne derelinquas amicum antiquum: novus enim non erit similis illi. Bbl. Sirach. 9, 14. Non erit antiquo novus anteferendus amicus. Columb. 61. Új cserébe avult szag tartós szokott lenni. Sz. D. Quod testa nova capit, inveterata sapit. Flor. — Új gyermekek, új kereszttek. KV. Novus fructus, novus luctus. Flor. — Új seprő jól seper. KV. Scopat scopa bene nova. Flor. — Új szita függ szögön, az ó hever földön. KV. Novum cribrum novo paxillo pendet. Varro. — Minden óság újság volt először. D. Vetera quæ nunc sunt, fuerunt olim nova. Flor. — *Ujj*. Ha újjat adsz, karod kéri a telhetetlen. D. Si digitum porrexeris, manum invadet. Flor. — *Út*. Legjobb a középút. E. Im medio tutissimus ibis. Flor. — Legjobb az egyenes út. E. Recta via tutissima. Flor. — Járt utat járatlanért el ne hagyd. D. Via trita est tutissima. Flor. — *Üres*. Ha hordód üres, megvet minden rühes. M. Amici diffugiunt, cadis cum fæce siccatis. Flor. — Üres hordó jobban kong. D. Dolia vacua acutius resonant. Flor. — *Késő* a takarékoság, mikor üres az erszény. D. Sera in fundo parsimonia. Publ. Syr.

Vacsora. Későn jött vendégnek csont a vacsorája. S. Tarde venientibus ossa. Flor. — *Vak*. A szerelem vak. S. Amor cæcus est. Amator cæcus est. Horat. sat. 1, 3, 38. — Ha vak vakot vezet, mindkettő a verembe esik. E. Cæcus si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Bbl. Máté 15, 14. — Vak nevet kancsált. MÅ. Cæcus convitia jacit in luscum. Flor. — Vak vezet világtalant. D. Cæcus cæcum ducit. Bbl. — Vakok közt egyszemű a király. B. Inter cæcos regnat strabus. Inter cæcos luscus rex. Flor. — Vak mutat szemesnek utat. D. Si cæcus iter monstrare velit. Hor., ep. 1, 17, 3. — *Vas*. Addig verd a vasat, míg meleg. D. Dum ferrum candet, tundito. Ferrum, dum calet, tundendum est. Flor. — Arany fegyver néha többet győz a vasnál. D. Ferro nocentius aurum. Ov. — Meddig tüzes a vas, addig kopácsold. KV. Dum candet ferrum, velocius est tundendum. Flor. — Szükség vasat tör. D. Necessitas frangit ferrum. Flor. — Tűz próbálja meg a vasat. D. Ignis probat ferrum durum. Bbl. Eccles. 31, 31. — Idővel a vas is megvásik. D. Vasat is megeszi a rozsdá. D. Ferrum rubigo consumit. Flor. — *Vádol*. Az idéetlen magamentés, vádolás. B. Qui se excusat, accusat. Flor. — *Vendég*. Harmadnapos vendégnek coki a neve. KV. Harmadnapi vendégnek ajtó megett a helye. KV. Post tres sæpe dies vilescit piscis et hospes. Flor. — Hivatlan vendégnek ajtó megett helye. KV. Assideat portæ, non invitatus honeste. Stabit post valvam non invitatus ad aulam. Flor. — Későn jött vendégnek csont a vacsorája. S. (L. Vacsora.). — *Veszedelem*. Ki keresi a veszedelmet, elvész benne. M. Qui quærit periculum, peribit in illo. Bbl. — Veszedelmes a hal harmadik vizében. E. Maledictus piscis in tertia aqua. Flor. — *Vesztés*. Első nyérés, cigány vesztés. Nyelvőr 2. Prima fortuna, nunquam fuit bona. Flor. — *Vet*. A ki mint vet, úgy arat. KV. Quale semen, talis est messis. Flor. — Ki szelet vet, vihart arat. M. Qui ventum seminat, turbinem metet. Flor. — Ki álnokságot vet, bút arat. Faludi. Qui seminat iniquitatem, metet mala. Bbl. Prov. 22, 8. — Ki szűken vet, szűken arat. M. Messis erit rara, quam dextra sparsit avara. Flor. — *Vég*. Gonosz eredetnek gonosz a vége. Faludi. Mali principii, malus finis. Ter. — Jó vég köti a munka

koszoruját. E. Finis coronat opus. Flor. — *Végez.* Ember gondol, isten végez. E. Homo proponit, deus disponit. Flor. — Ki sokba kap, keveset végez. D. Pluribus intentus, minor est ad singula sensus. Flor. — *Vén.* A sok szerencsétlenség időelőtt megvénheszti az embert. KV. Mala senium accelerant. Hom. — Csunya a vén parázna. Sz. Turpe senilis amor. Ov. — Vén ökör mélyebben hagdossa a sarat. D. Bos senex fortius figit pedem. Flor. — *Vénség.* Ki ifjanta gyűjt, vénségében fűjt. KV. Quod in juventute non congregasti, in senectute non invenies. Bbl. — Vénség kész betegség. M. Vénség szüntelen betegség. P. Senectus ipsa est morbus. Juv. 10. 219. Senectus insanabilis morbus. Sen. ep. 108, 28. — *Vét.* A ki részeg korában vét, józan korában bűnhődik. B. Qui peccat ebrius, luat sobrius. Flor. — *Vétek.* Minden vétek talál magának mentésget. E. Nullum crimen sine excusatione. Flor. — Nem vétek, a mi bemegy, hanem a mi kijő. E. Non coinquinat hominem quod intrat in os, sed quod ex ore exit. Bbl. — Sok a vétek, hol sok a törvény. K. Sok törvény, sok vétek. S. Corruptissima respublica, plurimæ leges. Flor. — *Vétkezik.* A ki ritkábban vétkezik, könnyebben bocsánatot nyer. KV. Impune peccat, cum quis peccat rarius. Flor. — Ember szokott vétkezni. E. Hominum est peccare. Flor. — Jámbor is napjában hétszer vétkezik. E. Septies cadit in die etiam justus. Bbl. — *Világít.* Az okosság sötétben is világít. D. Sapientia et in tenebris lucet. Bbl. — *Virág.* Festett virágot nem szagolnak. D. Qui pingit florem, non pingit floris odorem. Flor. — Egy virág nem tavasz. D. Unus flos non facit ver. Flor. — *Vitézkedni.* Könnyű ott vitézkedni, hol nincs ellenség. B. Cui procul est hostis, bene se munire potest is. Flor. — *Víz.* Erdőre tőkét, tengerbe vizet hord. E. In silvas ligna, in mare aquas defert. Ov. — Esőt kerülte, vízbe halt. D. Concurrit quispiam ne pluvia madesceret et in foveam præfocatus est. Flor. Nem hal a vízbe, kinek fel kell akadni. D. Ki felől isten elvégezte, hogy felakaszszák, nem hal a vízbe. E. Quod corvis natum est, non submergitur aquis. Flor. — Veszteg álló víznek nem kell hinni. D. Tranquillas etiam naufragus horret aquas. Ov. ex Pont. 2, 7, 8. — Víz ellen nehéz az úszás. D. Contra torrentem niti difficile est. Flor. Quis contra torrentem? Ov.

Zsák. Hol malacgot ígérnek, zsákkal forgolódjál. Sz. Saccus adaptetur, porcellus cum tibi detur. Flor.

MARGALITS EDE.

Könyvészet 1899.

1. Magyar nyelv.

Akadémiai Értesítő. 1899. (Megemlítendők: BARTAL ANTAL: A magyarországi latinság szótára. — SIMONYI ZSIGMOND: Felelet Ballagi Aladárnak a «Nyelvtörténeti szótár»-ról felolvasott bírálatára. — P. THEWBWK EMIL: A mondatból vált fő- és melléknév. — VARJÚ ELEMÉR: A gyulafejevári codex. — ZOLNAI GYULA: Az új Nagy Szótár föladatáról.)

Csűrös Ferencz. A magyar irodalmi és köznyelv. Ungvár, 1899. Székely és Illés. (8-r.)

Czimmermann János. Nyelvújítók és nyelv művelők Barczafalvi Szabó Dávid fellépéséig. Tatai algym. értes. 3—20. l.

Egyetemes Philológiai Közlöny. (Megemlítendők: HEINRICH GUSZTÁV: A tübingai pályakérdés. 1808. — HORGER ANTAL: A bánági sváb nyelvjárás magyar szavai. — KOVÁCS GERGELY: Az accusativus cum infinitivo használata Cæsarnál, Sallustiusnál és Tacitusnál. — KRAUSS SAMUEL: Verseghy Ferencz mint héber nyelvtudós. — SCHMIDT HENRIK: A verbázi német nyelvjárás. — SCHMIDT JÓZSEF: A dualis kérdése az ó-persa declinatióban. — SZEGEDY REZSŐ: Sylvester nyelvtana. — VERESS IGNÁCZ: Adalékok a magyar középkori latinsághoz.)

Frecskay János. Mesterségek szótára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (8-r.) Egy füzet 10 kr. — 1. Ácsmesterség (24 l.) — 2. Fametszés, formametszés és rézmetszés (16 l.) — 3. Asztalosmesterség (20 l.) — 4. Fésűsmesterség (16 l.) — 5. Bodnár- vagy kádármesterség (15 l.) — 6. Könyvnyomtatás (30 l.) — 7. Bőrgyártás (29 l.) — 8. Bádigos mesterség (13 l.) — 9. Csizmadia-, czipész- és vargamesterség (19 l.) — 10. Aranyozó- és aranyverőművesség (10 l.) — 11. Fazekasmesterség (21 l.) — 12. Esztergályosmesterség (15 l.) — 13. Gyertyamártás és szappanosmesterség (22 l.)

Hajnal Dávid. Kármán József mint nyelv művelő. Budapest, 1899. Leitner M. L. (8-r.)

Hetyei E. Szende. Gyöngyösi István nyelve a nyelvújítás szempontjából. Győr, 1899. (8-r. 56 l.)

Hoffmann Mór. Ungarisch-deutsches und deutsch-ungarisches Taschenwörterbuch. Mit besond. Berücksichtigung der österr. Orthographie. Mit vielen Beispielen und Redensarten. 2 The. Berlin, 1899. Neufeld & Henius. (16-r. VIII, l. 740 u. 678 Sp.) 3 Mk.

Király Pál. A Simonyi-féle tüzetes magyar nyelvtan I. kötetének

birálata. Fölvastatott a Budapesti Philologiai Társaság 1896. május 20-iki ülésén. Budapest, 1899. Dobrowsky és Franke (8-r. 48 l.) 40 kr.

Clemens, Albert. Ueber die Bildung und den Gebrauch der Tempora im Magyarischen. Besztercei ev. gym. értes. 3—40 l.

Magyar Nyelvőr. (Megemlítettök: BARTHA JÓZSEF: Az új Nagy Szótár terjedelme és föladata. — CSÜRÖS FERENCZ: Gyöngyösi és a Nyelvtörténeti Szótár. — JOANNOVICS GYÖRGY: Orthologia. — KULCSÁR ENDRE: Magyar nyelvűművészek. — LÁSZLÓ GÉZA: A zilahvidéki nyelvjárás. — SIMONYI ZSIGMOND: Kombináló szóalkotás. — U. a.: Elévült hibák és látszólagos hibák. — TOLNAI VILMOS: Barczafalvi szógyártásának első birálata. — U. a.: Személynevek mint köznevek. — TRENCSENY KÁROLY: A német nyelvből meghonosult szólásmódok. — TURZÓ FERENCZ: Nyitravidéki palócz-nyelvjárás.

Simonyi Zsigmond és Balassa József. Német és magyar szótár. I. rész. Német-magyar rész. Budapest, 1899. Franklin társ. (8-r. VIII, 474 l.) 4 frt.

Szinnyei József. Magyar tájszótár. A M. T. Akadémia megbízásából szerkesztette. — II. köt. 5. füz. Találmány-Töviskés. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (4-r. 641—800 h.) 1 frt.

Zombory Dániel. Gyakorlati helyesírás, részletes helyesírási szótárral. A M. T. Akadémia által elfogadott elvek alapján iskolai és magánhasználatra. Nagy-Kőrös, 1899. Bazsó L. (8-r. 56 l.) 20 kr.

2. Finn-ugor és más urál-altáji nyelvek.

Bonelli Luigi. Elementi di grammatica Turca Osmanli con paradigmigmi, creptomazia e glossario. Milano. Hoepli 1899. (8-r. VIII, 199 l.) 3 lira. — Ism. Liter. Centr. Bl. 49. sz.

Pröhle Vilmos. Rendszeres oszmán-török nyelvtan. Pozsony, 1899. Stampfel K. (8-r. 96 l.) 30 kr.

Radloff, Dr. W. Die Sprachen der türkischen Stämme. I. Abtheilung. Proben der Volkslitteratur. VIII. Theil. Mundarten der Osmanen. Gesammelt und übersetzt von Dr. IGNAZ KÚNOS. St. Petersburg, 1899. (8-r. XLII, 588 l.) 15 Mk.

Vámbéry, H. Noten zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibiriens. (Mémoires de la société finno-ougrienne. XII.) Helsingfors. (8-r. 120 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. Sz. J. Nyelvt. Közlem. 470. l.

3. Szláv nyelvek.

Broch, Olaf. Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. (Videnskabselskabets Skrifter. Hist.-filos. Klasse Nr. 1.) (4-r. 104 l.)

Hoffmann, Louise. Die Sprache und Litteratur der Wenden. (Sammlung gemeinverständl. wissensch. Vorträge. 318.) Hamburg, 1899. Verlagsanst. (8-r. 39 l.) 80 pf.

Jagić, Vrat. Beiträge zur slavischen Syntax. Zur Analyse des einfachen Satzes. 1. Hälfte. (Aus: Denkschr. d. k. Akad. d. Wiss.) Wien, C. Gerold & Sohn. (4-r. 88 l.)

Karadschitsch, Vuk Steph. Lexicon serbico-germanico-latinum.

Ed. III. (publica), emendata et aucta. Belgrad. (V. Valozic.) (Lex 8-r. XLII, 880 l.) 16 Mk.

Kulikovski, G. Slovar oblastnogo Olonetskago narječija. St. Petersburg. (4-r. 156 l.)

Loriš, Jan. Rozbor podřeči hornoostravského ve Slezsku. (Rozpravy české Akad. Cis. Frant. Josefa. Roč. VII. Třída III. cislo 1.) Praze. 1899. (8-r. 89 l.)

Margalits Ede dr. Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár, tekintettel a két nyelv szólásaira. Budapest, 1899. Athenæum. (16-r. XI, 188 l.) 1 frt.

Morfill, W. R. A grammar of the bohemian or czech language. Oxford, 1899. Clarendon Press. (8-r. XVI, 120 l.) 6 sh.

Sergievič, V. Lektsii i izljudovanija po drevnej istorii russkago jazyka. St. Petersburg. Stasinulevič. (8-r. 486 l.)

Slovarj drevně slavjanskago jazika sostavlennij po Ostromirovii Evangelii. St. Petersburg, 1899. (8-r. II, 946 l.) 3 rub. 50 kop.

Soerensen, Asmus. Polnische Grammatik. 1. Hälfte. Leipzig, 1899. Haberland. (8-r. IV, 256 l.) 6 Mk.

Solonina, P. N. Zapiski po metodikie russkago jazyka. St. Petersburg, D. Palubojarinov. (8-r. 72, 79 l.)

4. Germán nyelvek.

Baesecke, Geo. Die Sprache der Opitzischen Gedichtssammlungen von 1624. u. 1625. Laute, Flexionen, Betonung. Braunschweig, 1899. (8-r. IV, 108 l.) (Diss.) 2 Mk.

Baumgarten, Dr. Bruno. Stilistische Untersuchungen zum deutschen Rolandsliede. Halle, 1899. M. Niemeyer. (8-r. V, 102 l.) 2 Mk 40 pf.

Beckmann, Natanael. Språkpsykologi och modersmålsundervisning. Akademisk afhandling. Lund, 1899. (8-r. 152 l.)

Behaghel, Dr. Otto. Der Gebrauch der Zeitformen im konjunktivischen Nebensatz des Deutschen. Mit Bemerkungen zur latein. Zeitfolge und zur griech. Modusverschiebung. Paderborn, 1899. F. Schöningh. (8-r. IX, 216 l.) 4 Mk 40 pf. — Ism. Weissenfels O. Berlin. Philol. Wochenschr. 30. sz.

Beiträge. Bonner, zur Anglistik. Herausg. v. M. TRAUTMANN. 2. u. 4. Heft. Old English musical Terms. Von T. M. Padelford. Bonn, 1899. (8-r. III, 192; XII, 112 l.) 6 Mk.

Böhme, O. Zur Geschichte der sächsischen Kanzleisprache von ihren Anfängen bis Luther. I. Th. 13. u. 14. Jahrhundert. Halle. E. Karras, 1899. (8-r. 58 l.)

Bremer, Otto. Zur Lautschrift. (Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten. I. Anhg.) Leipzig, 1899. Breitkopf & Härtel. (8-r. 21 l.) 75 pf.

Brink, Bernh., ten. Chaucers Sprache und Verskunst. 2. Aufl. Herausg. v. Frdr. Kluge. Leipzig, 1899. Ch. H. Tauchnitz. (8-r. XV, 223 l.) 5 Mk.

Brymildsen, J. Deutsch-norwegisches (dänisches) Wörterbuch. 17—21. Heft. Christiania u. Kopenhagen, 1899. A. Cammermeyer. (8-r. 769—1008 l.) à 40 pf.

Chadwick, H. M. Studies in old English. (Transact. of the Cambridge. Philol. Soc. IV. 2.) London, Clay. (8-r.) 6 sh.

Dalheimer, Vikt. Die Sprache Alexander Barclay's in The Shyp of Follys of the Worlde (1509). Zürich. (Diss.) (8-r. VIII, 71 l.) 1 Mk 40 pf.

Dannheisser, Dr. Ernst. Die richtige Aussprache des Musterdeutschen. Gemeinverständlich dargestellt f. Gebildete aller Berufsarten. Heidelberg, 1899. J. Groos. (8-r. 32 l.) 50 pf.

Ebrard, Wilh. Alliterierende Wortverbindungen bei Goethe. I. Th. Nürnberg, 1899. Edelmann. (8-r. 42 l.) 2 Mk 40 pf.

Ewers, M. Deutsche Sprach- und Litteraturgeschichte im Abriss. Allgemeinverständlich dargestellt. I. Theil: Deutsche Sprach- und Stilgeschichte. Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (8-r. XX, 284 l.) 3 Mk 60 pf. — *Ism. Liter. Centr. Bl.* 26. sz.

Falk, Hjalmar & Torp, Alf. Dansk-nordens Syntax i historisk fremstilling. 1. Heft. Kristiania, Aschehoug. 1899. (8-r.) 75 öre.

Farkas Lajos. Luther és az újfelnémet irodalmi nyelv. H. M. Vásárh. ref. főgym. értes. 15—25 l.

Finck, Franz Nic. Der deutsche Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung. Acht Vorträge. Marburg, 1899. Elwert. (8-r. VIII, 123 l.)

Florschütz, Jos. Zur Entstehung des schwachen Präteritums im Germanischen. Graz, Styria. (8-r. II, 66 l.)

Gombert, Albert. Bemerkungen zum deutschen Wörterbuche. (Boroszlói gym. pr.) (4-r. 26 l.)

Grimm, Jacob u. Grimm, Wilh. Deutsches Wörterbuch. Fortgesetzt v. M. HEYNE, R. HILDEBRAND u. A. Bd. IX. 15. Lfr. (Schwingelblock-Seele.) Leipzig, 1899. Hirzel. (8-r.) 2 Mk.

Günther, J. H. A. A manual of english pronunciation and grammar. Groningen, Wolters. (8-r.) 2 fl. 50 kr.

Haag, Carl. Die Mundarten des oberen Neckars und Donaulandes. (Schwäbisch-Allemannisches Grenzgebiet: Baarmundarten). Reutlingen realisk. értes. (8-r. 142 l.)

Hadady Géza. A german derivatio, különös tekintettel a gót és az újfelnémet nyelvre. S. A. Ujhelyi kegyr. főgym. értes. 9—37. l.

Hauschild, Dr. Osc. Die verstärkende Zusammensetzung bei Eigenschaftswörtern im Deutschen. Hamburg, 1899. Herold. (Progr.) (4-r. 29 l.) 1 Mk 50 pf.

Heilig, O. Grammatik d. ostfränk. Mundart d. Taubergrundes u. Nachbarmundarten. Leipzig, 1899. Breitkopf u. Härtel. (8-r.) 7 Mk. 50 pf.

Heintze, Albert. Deutscher Sprachhort. Ein Stilwörterbuch. 1. Lfr. Leipzig, 1899. Reinzer. (8-r.) 2 Mk. (Teljes 6 füzetben.)

Hellwig, J. Die Stellung des attributiven Adjectivs im Deutschen. Ein Beitrag zur historischen Syntax. Giessen, 1899. Diss. (8-r. 176 l.)

Hirt, Hermann. Der indogermanische Ablaut vornehmlich in seinem Verhältnisse zur Betonung. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r.) 5 Mk 50 pf.

Hodermann, Max. Unsere Armeesprache im Dienste der Cäsarübersetzung. Leipzig, 1899. Dürr. (8-r. 44 l.) 75 pf. — *Ism. Oehler B. Berl. Phil. Wochenschr.* 1. sz.

Höeßler, M. Deutsches Krankheitsnamen-Buch. München, 1899. Piloty & Höhle. (4-r. XI, 922 l.) 35 Mk. — *Ism. Kl. Liter. Centr. Bl.* 25. sz.

Holthausen, F. Altsächsisches Elementarbuch. Heidelberg, Winter, 1899. (8-r. XX, 284 l.) 5 Mk. — *Ism. Henry V. Rev. crit.* 43. sz.

Horn, Dr. Paul. Die deutsche Soldatensprache. Giessen, 1899. Ricker. (8-r. XII, 174 l.) — *Ism. Liter. Centr. Bl.* 13. sz.

Horn, Wilhelm. Beiträge zur deutschen Lautlehre. Giessen, 1899. Diss. (8-r. 37 l.)

Idiotikon, schweizerisches Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache. Herausg. m. Unterstützung des Bundes und der Kantone. Begonnen von FRDR. STAUB und LUDW. TOBLER. 38, 39. Heft. Bearb. von A. Bachmann, R. Schoch, H. Bruppacher und E. Hoffmann-Krayer. Frauenfeld, 1899. J. Huber. (IV. Bd.) 4 r. à 2 Mk.

Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Gebiete der germanischen Philologie. 20. Jahrg. 1898. 2. Abth. Dresden, 1899. Reissner. (8-r. VII, 161—458 l.)

Kalkar, O. Ordbog til det aeldre danske Sprog. (1300—1700). 28. Heft. Kjobenhavn, 1899. (8-r. 64 l.) 3 Mk.

Kehrein, Dr. Val. Mittelhochdeutsche Grammatik und Schulwörterbuch. Leipzig, 1899. O. Wigand. (8-r. VI, 234 l.) 4 Mk.

Kluge, Friedr. Nominale Stammbildungslehre der altgermanischen Dialekte. 2. Aufl. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte. I.) Halle, 1899. M. Niemeyer. (8-r. X, 119 l.) 3 Mk.

Kluge, Friedr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 6. Aufl. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r. XXVI, 510 l.)

Köhler, Fr. u. Witter, C. Deutsches Aussprache-Wörterbuch für allgemeinen Gebrauch. Ein Taschen-Wörterbuch der deutschen und englischen Sprache. Mit Angabe der deutschen Aussprache in englischen Buchstaben. 2 Theile. 3. Ster.-Aufl. Neustadt a. d. H. 1899. Leipzig. Dr. Seele & Co. (12-r. XIV, 447 u. 366 l.) 2 Mk 50 pf.

Köhler, Fr. u. Witter, C. Neues Taschen-Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache. Zum Gebrauch für den Verkehr u. f. Schulen. Mit Angabe der engl. Aussprache in deutschen Buchstaben. 2 Theile. 4. Ster.-Aufl. U. o. (12-r. IX, 444 és 386 l.) 2 Mk 50 pf.

Kötting, G. Etymologische Studien über deutsche Flussnamen. I. Th. (Kreuznachi gym. progr.) (4-r. 24 l.)

Kraus, Carl. Heinrich von Veldeke und die mittelhochdeutsche Dichtersprache. Mit einem Excurs von Edward Schröder. Halle a. S. 1899. Niemeyer. (8-r. XV, 191 l.) — *Ism. Liter. Centi. Bl.* 38. sz.

Lenz, Philipp. Vergleichendes Wörterbuch der neuhochdeutschen Sprache und des Handschuhshemer Dialects. Baden-Baden. (8-r.) 2 Mk.

Liebich, Dr. Bruno. Die Wortfamilien der lebenden hochdeutschen Sprache als Grundlage f. e. System der Bedeutungslehre. Nach Heines deutschem Wörterbuch bearb. I. Th. 5. Lfr. Breslau, 1899, Preuss & Jün-ger. (8-r.) 1 Mk 20 pf.

Lindmeyr, Bernhard. Der Wortschatz in Luther's, Emser's und Eck's Uebersetzung des «Neuen Testamentes». Ein Beitrag zur Geschichte der neuhochdeutschen Schriftsprache. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r. III, 106 l.) 2 Mk 50 pf.

Lloyd, Rich. J. Northern english phonetics, grammar, texts. London, 1899. Nutt. (8-r. 133 l.) 3 sh.

Loewe, Dr. Rich. Die ethnische und sprachliche Gliederung der Germanen. Halle, 1899. M. Niemeyer. (8-r. 60 l.) 1 Mk 60 pf. — *Ism. H. V. Rev. crit.* 17. sz. — *Jantzen H. Arch. f. n. Spr.* 151. l.

Martin, E. u. Lienhart, H. Wörterbuch der elsässischen Mundarten. Im Auftrage der Landesverwaltung von Elsass-Lothringen. 5. Lfr. Strassburg, 1899. K. J. Trübner. (8-r. I. Bd. S. 625—799.) 4 Mk.

Mayer János. A német szörend elemei. (Sepsi-sz.-györgyi ref. koll. értes. 3—35 l.) Önállóan is megjelent.

Melon, J. Etude comparée des langues vivantes d'origine germanique. I. partie: Lois des modifications de consonnes qu'éprouvent les mots envisagés du néerlandais à l'allemand et à l'anglais. I. fasc. Namur, A. Wesmael-Charlier. (8-r. X, 183 l.) 5 fr.

Michels, V. Mittelhochdeutsches Elementarbuch. Heidelberg, 1899. Winter. (8-r.) 5 Mk.

Mohr, F. A. u. Nissen, C. A. Tysk-Dansk Ordbog. 4. Heft. Kjøbenhavn. 1899. (8-r.) 50 öre. — *Ism. L. A. Liter. Centr. Bl.* 20. sz.

Murray, Dr. James A. H. A new english dictionary on historical principles; founded mainly on the materials collected by the Philological Society. Oxford, 1899. Clarendon Press. Vol. V. (Heel-Hywe). (4-r. 193—516.) I—In. (4-r. 1—128 l.) 17 sh. 6 d.

Ordbok öfver svenska språket utg. af Svenska Akademien. H. 10, 11. Lund, Gleerup. à 1 Kr. 50 öre.

Penner, Dr. Emil. Entwicklung der altenglischen Tonvokale. II. Th. Berlin, 1899. R. Gaertner. (4-r. 31—54 l.) 1 Mk.

Priese, Dr. Osk. Der Wortschatz des Héliand, e. deutsch-altniederdeutsches Wörterbuch. Saarbrücken, 1899. (Leipzig, R. Voigtländer.) (8-r. IV, 44 l.) 1 Mk 80 pf.

Püschel, Herm. Der syntaktische Gebrauch der Conjunctionen in den Adverbialsätzen bei Hans Sachs. Ein Beitrag zur deutschen Grammatik des XVI. Jahrh. Leipzig, 1899. (E. Gräfe.) (8-r. 120 l.) 2 Mk.

Ritters, Dr. Herm. Etymologische Streifzüge auf dem Gebiete des Niederdeutschen unter besond. Berücksichtigung der Dithmarscher Mundart. Progr. Hamburg, 1899. (Herold). (4-r. 24 l.) 1 Mk 50 pf.

Rittershaus, Adeline. Die Ausdrücke für Gesichtsempfindungen in den altgermanischen Dialekten. Ein Beitrag zur Bedeutungsgeschichte. I. Th. (Abhandl., herausg. v. d. Gesellschaft f. deutsche Sprache in Zürich, III.) Zürich, 1899, E. Speidel. (8-r. XIV. 81 l.) 2 Mk.

Schiepek, Jos. Der Satzbau der Egerländer Mundart. I. Th. Prag, 1899. Calvé. (8-r. XXVI, 206 l.)

Schmidt, Frz. Zur geschichte des wortes «gut». Ein beitrage zur wortgeschichte der sittl. begriffe im deutschen. Diss. Berlin, 1899. (C. Skopnik.) (8-r. VIII, 46 l.) 1 Mk 20 pf.

Skrifter utgifna af K. Humanist. Vetensk.-Sämfundet Upsala. VI. 8—9. (TAMM, FREDR. Om avledningsändelser hos svenska adjectiv, deras historia och nutida förekomst. — TAMM, FR. Om ändelser hos adverb och arkaiskt bildade prepositionsuttryck i svenskan.)

Soames, Laura. Introduction to english, french and german phonetics with reading lessons and exercises. New edition, revised and

edited by Wilhelm Viator. London, 1899. Sonnenschein & Co. (8-r.) 6 sh.

Sprichwörter und alte Volks- und Kinderlieder in kölnischer Mundart. Köln, 1899. K. A. Stauff. (12-r. IV, 65 l.) 50 pf.

Stöcklein, Joh. Untersuchungen zur Bedeutungslehre. Dillingen, 1899. (München, J. Lindauer). (8-r. 59 l.) 80 pf.

Sutermeister, Otto. Humor in der deutschen Grammatik. Bern, 1899. K. J. Wyss. (8-r. 36 l.) 70 pf.

Sweet, H. New english grammar, logical and historical. Part II: Syntax. London, 1899. Frowde. (8-r. 148 l.) 3 sh. 6 d.

Sykes, Fred. Henry. French elements in middle english. Chapters illustrative of the origin and growth of Romance influence on the phrasal power of standard english in its formative period. Oxford, 1899. (8-r. 64 l.) — *Ism. Romania* 648. 1.

Trebs, Emil. Beiträge zur osterländischen Mundart. Fürstenwaldi gym. progr. (4-r. 24 l.)

Urbach, Adolf. Über die Sprache in den deutschen Briefen der Herzogin Elisabeth Charlotte von Orléans. Greifswaldi Diss. 1899. (8-r. 89 l.)

Vercoullie, J. Beknopt etymologisch woordenboek der nederlandsche taal. 2. uitgave. Haag, 1899. Nijhoff. (8-r. XX, 464 l.)

Viator. Elements of phonetics: English, french and german. Translated from Prof. — W. «Kleine Phonetik» by Walter Rippmann. London, 1899. Dent. (8-r. 143 l.) 2 sh. 6 d.

Wagner, Ph. Die Sprachlaute des Englischen, nebst Anhang: Englische Eigennamen mit Aussprachebezeichnung. Ein Hilfsbuch für den Schul- und Privatgebrauch. 2. Aufl. Stuttgart, 1899. Neff. (8-r. XI, 156 l.) 2 Mk 50 pf.

Wasserzieher, Dr. Ernst. Aus dem Leben der deutschen Sprache. 2. Aufl. (Wissensch. Volksbibliothek. 14.) Leipzig, 1899. S. Schnurspiel. (16-r. 64 l.) 30 pf.

Wied, Karl. Dänische Conversations-Grammatik. Heidelberg, 1899. Groos. (8-r. VIII, 342 l.)

Wigand, Dr. Paul. Der menschliche Körper im Munde des deutschen Volkes. Eine Sammlung und Betrachtung der dem menschlichen Körper entlehnten sprichwörtl. Ausdrücke u. Redensarten. Frankfurt a. M., 1899. J. Alt. (8-r. III, 119 l.) 1 Mk 50 pf.

Wilmanns, W. Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. 2. Abth. Wortbildung. 2. Aufl. Strassburg, K. J. Trübner. (8-r. XVI, 671 l.) 12 Mk 50 pf.

5. Román nyelvek.

Andersson, Herm. Altération et chute de l'R en français. (Studier i modern språkvetenskap. I. 7.)

Behrenz, D. Zur Wortgeschichte des Französischen. (Beiträge zur rom. Philologie.)

Berger, Heinr. Die Lehnwörter in der französischen Sprache ältester Zeit. Leipzig, 1899. O. Reisland. (8-r. III, 347 l.) 8 Mk.

Boerner, Otto u. Lovera, Romeo. Lehrbuch der italienischen

Sprache. Mit einer Karte von Italien. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 2 Mk 60 pf.

Bruckner, W. Charakteristik d. german. Elemente im Italienisch. (Wissenschaftl. Beilage z. Ber. ü. d. Gymn. in Basel. Basel, 1899. (4-r. 33 l.) 1 Mk. — Ism. Pogatscher A. D. Ltr. Ztg. 40. sz. — Ism. Henry V. Rev. crit. 32. sz.

Cuers, Dr. H. Bildung und Bedeutungswandel französischer Infinitiv beim Übergang aus dem Lateinischen. Progr. Frankfurt a. M., 1899. (Leipzig, Renger.) (4-r. XXXXII l.) 1 Mk 50 pf.

Darmsteter, Arsène. A historical french grammar. Authorised english edition by Alphonse Hartog. London, 1899. (8-r. XLVIII, 936 l.) 12 sh. 6 d.

Decurtins, Dr. C. Rätoromanische Chrestomathie. V. Bd.: Oberengadinisch, Unterengadinisch. 1. Lfr. Das XVI. Jahrhundert. Erlangen. 1899. F. Junge. (8-r. 324 l.) 10 Mk.

Densusianu, O. Urme vechi de limba in toponimia romineasca. Bucuresci, Ivanescu. (8-r. 16 l.)

Dotin, G. Glossaire des parlers du Bas-Maine. (Département de la Mayenne.) Paris, Walter. (8-r.) 15 fr.

Elfrath, Henry. Die Entwicklung lateinischer und romanischer Dreiconsonanz im Altfranzösischen. Marburg, 1899. Diss. (8-r. 72 l.)

Fanfani, P. Novissimo vocabolario della lingua italiana scritta e parlata compilato sui vocabolari del Manuzzi, del Tommaseo, del De Stefano, del Fanfani. 14. ediz. Napoli, M. Morano. (8-r. VIII, 1299 l.) 10 lira.

Gade, Heinr. Ursprung und Bedeutung der üblicheren Handwerkzeugnamen im Französischen. Kiel, 1899. Diss. (8-r. 76 l.)

Gourmont, R. de. Esthétique de la langue française. Paris, 1899. Mercure de France. (8-r.) 3 fr. 50 c.

Grasserie (Raoul de la —). Études de grammaire comparée de la catégorie des voix. Paris. (8-r.) 1 fr.

Guerlin, de Guer. Essai de la dialectologie normande. La palatalisation des groupes initiaux, gl, kl, fl, pl, bl, étudiée dans les parlers de trois cents communes du département du Calvados. Paris, Bouillon, 1899. (8-r. X, 155 l.) 10 fr.

Hanssen, Friedr. Über die altspanischen Präterita vom Typus ove pude. Valparaiso. Helfmann. (8-r. 68 l.)

Hatzfeld, A. & Darmsteter, A. Dictionnaire général de la langue française. Fasc. 25. Paris, Delagrave. 1 fr.

Hofer, Karl. Die Stellung des attributiven Adjektivs im Französischen in ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt. Zweibrücken, 1899. Progr. (8-r.) 1 Mk.

Könnye, Nándor. Egy kis összehasonlítás a francia és egyéb román nyelvek között. (Ungvári reálisk. értes. 5—12 l.)

Lené, Gustaf. Les substantifs postverbaux dans la langue française. Upsala, 1899. (8-r. 146 l.) — Ism. Bourciez, E. Rev. crit. 37. sz.

Levy, Emil. Provenzalisches Supplement-Wörterbuch. Berichtigungen und Ergänzungen zu Raynouards Lexique roman. 9. Heft. Leipzig, 1899. O. R. Reisland. (8-r. III. Bd. 1—128 S.) 4 Mk.

Lovera, R. Grammatik der italienischen Umgangssprache. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 2 Mk.

Mann, Gustav. Die Sprache Froissart's auf Grund seiner Gedichte. Halle, 1899. Diss. (8-r. 46 l.)

Meder, F. Erläuterungen zur französischen Syntax. Leipzig, 1899. Renger. (8-r.) 2 Mk.

Menthel, E. R. Beiträge zur französischen Lexikographie. (Boroszlói reálisk. progr.) (8-r. 40 l.)

Nazari, Oreste. I dialetti itatici grammatica iscrizioni, vero ione, lessico. Milano, 1899. Hoepli. (16-r.) 3 lira.

Nonnenmacher, E. Praktisches Lehrbuch der altfranzösischen Sprache. Wien, 1899. Hartleben. (8-r.) 1 frt.

Nyrop, Kr. Grammaire historique de la langue française. Tome I. Copenhague (8-r.) 10 fr.

Östberg, H. O. Les voyelles vélaines accentuées, la diphtongue *au* et la désinence *-avus* dans quelques noms de lieux de la France du Nord. Upsala, 1899. (8-r. 99 l.)

Ovidio, Francesco d'—. Note etimologica. Napoli, 1899. (8-r. 84 l.) Ism. Romania 486. l.

Pallioppi, Emil. Wörterbuch der romanischen Mundarten des Ober- u. Unterengadins, des Münsterthals, v. Bergün u. Filisur mit besonderer Berücksichtigung der oberengadinischen Mundart. Deutsch-Romanisch. 1. Lfr. Basel, Geering. (1—140 l.) 5 Mk.

Petit de Julleville, L. Histoire de la langue et de la littérature française des origines à 1900. Tome VI. Paris, Colin & Cie. (8-r. 901 l.)

Quiehl, Dr. Karl. Französische Aussprache und Sprachfertigkeit. Phonetik, sowie mündliche und schriftliche Übungen im Klassenunterrichte. 3. Aufl. Marburg, 1899. Elwert. (8-r. VIII, 188 l.) 3 Mk 20 pf. — Ism. Tobler A. Arch. f. n. Spr. 249. l.

Romberg, H. B. L'idée de la durée par rapport aux verbes et aux substantifs verbaux en français moderne. Göteborg, 1899. Zachrisson. (8-r.) Diss.

Salvioni, Carlo. Dei nomi locali leventinesi in *-éngo* e d'altro an cora. Bellinzona, 1899. (8-r. 10 l.) — Ism. Romania 649 l.

Savelli, Fabrizio Giannuzzi. Arcaismi nelle Rime del Petrarca. Turin, 1899. Loescher. (8-r. 36 l.)

Schlesinger, Gustav. Die altfranzösischen Wörter im Machsor Vitry nach der Ausgabe des Vereins «Mekize Nirdamim». Mainz, 1899. Wirth. (8-r. 104 l.)

Schöningh, Dr. Thdr. Die Stellung des attributiven Adjektivs im Französischen. (Neuphilologische Studien. 7.) Paderborn, 1899. F. Schöningh. (8-r. IV, 64 l.) 1 Mk 60 pf.

Schwan, Ed. Grammatik der altfranzösischen Sprache. Neu bearb. von Dr. Dietr. Behrens. 4. Aufl. Leipzig, 1899. O. R. Reisland. (8-r. VIII, 266 l.) 5 Mk 40 pf.

Simits Fereucz. A franczia kiejtés szabályai. Szeged, Eudrényi. I. 1899. (8-r. 19 l.) 10 kr.

Sörgel, Johannes. Über den Gebrauch des reinen und des präpositionalen Infinitivs im Altfranzösischen. Halle, 1899. Diss. (8-r. 34 l.)

Studi Glottologici italiani, diretti da G. de GREGORIO. Vol. I. To-

rino, 1899. Loescher. (10 lira.) *Ism. Vendryès, J. Rev. crit. 30. sz. (Tartalma: G. de GRÉGORIO, Contributi alla etimologia e lessicografia romanza con ispeciale considerazione ai vernacoli siciliani. — SABBADINI, R. Saggio di toponomastica dell' isola dell' Elba. — M. LA VIA, Il vocalismo del dialetto gallo-italico di Nicosia in Sicilia.)*

Suback, Dr. Julius. Das Zeitwort in der Mundart von Tarent. Brünn. 1899. (8-r. 23 l.) *Progr. Ism. Romania 649. l.*

Sulte, Benjamin. La langue française au Canada. Lévis, P. G. Roy. (16-r. 107 l.)

This, C. Zur Lehre d. Tempora u. Modi im Französischen. (Beiträge z. roman. Philologie.)

Tiktin, H. Rumänisch-deutsches Wörterbuch. 5. Lfr. Bukarest u. Leipzig. 1899. (8-r. 257—320 l.) 1 Mk 60 pf.

Tobler, Adf. Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik. Gesammelt, durchgesehen und vermehrt. 3. Reihe. Mit e. Anh.: Romanische Philologie an deutschen Universitäten. Leipzig, 1899. S. Hirzel. (8-r. XII, 203 l.) 5 Mk. — *Ism. Bourciez E. Rev. crit. 37. sz. — Kn. Lit. Centr. Bl. 51—52. sz.*

Ujváry Béla. Francia-magyar és magyar-francia zsebszótár, tekintettel a két nyelv szólásaira. Budapest, 1899. Athenæm. (16-r. VIII, 421, V. 329 l.) 2 frt.

Vicüü, Alesüü. Glosariü de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român adunate și explicato. Blaj, 1899. (8-r. 56 l.) 1 Kor.

Villatte, Dr. Césaire. Parisismen. Alphabetisch geordnete Sammlung der eigenart. Ausdrucksweisen des Pariser Argot. Ein Supplement zu allen französisch-deutschen Wörterbüchern. 5. Aufl. Berlin, 1899. Langenscheidt. (8-r. XVI, 326 l.) 5 Mk.

6. Latin és görög nyelv.

Bally, Charles. Les langues classiques sont-elles des langues mortes? Bale et Genève, Georg & Co. 1899. (8-r. 35 l.)

Balsamo, A. Studi di filologia greca. Punt. I. Firenze, 1899. (8-r. 97 l.) 3 Mk 50 pf.

Barth, Wilh. Unterrichtsbriefe für das Selbst-Studium der neu-griechischen Sprache. II. Kurs. (Schriftsprache). 15. u. 16. Briefe. Leipzig, 1899. C. Haberland. (8-r. S. 227—258 l.) à 50 pf.

Beckwith, E. G. A. Satura grammatica; or, Latin critical notes. London, Bell. (8-r. 128 l.) 2 sh. 6 d.

Bottek, Ed. Die ursprüngliche Bedeutung des Conjunctivs in lateinischen Nebensätzen. I. Thl. Ut-, Ne-, Quo-, Quominus-, Quin-, Relativ- u. Cum-Sätze. Wien, 1899. A. Hölder. (8-r. 94 l.) 1 Mk 50 pf. — *Ism. W. Liter. Centr. Bl. 33. sz. — Dittmar Armin. Berlin. Philol. Wochenschr. 33—34. sz.*

Civitelli, Giuseppe. Il suffisso del superlativo latino. Contributo alla morfologia latina. Napoli, 1899. (8-r. 51 l.)

Conway, R. S. Dialectorum italicarum exempla selecta in usum academicum latine reddita. Cambridge, Univ. Press. (8-r.) 2 sh. 50 d.

Corpus glossariorum latinorum. Vol. VI. fasc. 1. (Goetz, Georg

- Thesaurus glossarum emendatarum. Pars I.) Lipsiæ, 1899. Teubner. (8-r. X, 368 l.) 18 Mk. — Ism. K. K. Lit. Centr. Bl. 44. l.
- Diehl, Ernestus.* De m finali epigraphica. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r. 326 l.) 12 Mk. Ism. W. Lit. Centr. Bl. 43. sz.
- Diels, Herm.* Elementum. Eine Vorarbeit zum griech. u. latein. Thesaurus. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. XVI, 93 l.) 3 Mk.
- Dieterich, Karl.* Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache von der Hellenistischen Zeit bis zum X. Jahrh. n. Chr. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r. XXIV, 326 l.)
- Heine, Gerhard.* Synonymik des neutestamentlichen Griechisch. Leipzig, 1899. Haberland. (8-r.) 4 Mk.
- Heraeus, W.* Die Sprache des Petronius und die Glossen. Leipzig, 1899. Teubner. (4-r. 50 l.) — Ism. Arch. f. Lat. Lexikogr. 445. l.
- Hidén, C. I.* De casuum syntaxi Lucretiana. II. Berlin, 1899. (8-r. VIII, 152 l.) Mayer & Müller. 2 Mk 50 pf. — Ism. Arch. f. lat. Lexikogr. 445. l.
- Klahn, Wilh.* Über die Entwicklung des lateinischen primären und secundären *mn* im Französischen. Kiel, 1899. Diss. (8-r. 66 l.)
- Kohlmann, G.* De vel imperativo qvatens ab avt particvla differat. Marburg, 1899. Diss. (8-r. 98 l.)
- Kostialik János.* Az utóidejű határozó mondatok szerkezete a classicus latinságban nyelvbölcseleti alapon megfejtve. Kalocsai érs. főgym. értes. 3—34. l.
- Lane, George M.* A latin grammar for schools and colleges. New-York, 1899. Harper & Brothers. (8-r. XV, 572 l.) 6 sh. Ism. Skutsch F. D. Lit. Ztg. 12. sz. — Job. L. Rev. crit. 41. sz.
- Márffy, Oszkár.* Theokritos syntaxisa. Doktori értekezés. Budapest, 1899. (8-r. 70 l.)
- Maurenbrecher Bertold.* Forschungen zur lateinischen Sprachgeschichte und Metrik. 1. Heft. Hiatus und Verschleifung im alten Lateinischen. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. VIII, 269 l.) 7 Mk. — Ism. Sk. Liter. Centr. Bl. 28. sz.
- Mohl, F. G.* Introduction à la chronologie du latin vulgaire. (Étude de philologie historique.) Paris, Bouillon, 1899. (8-r. XII, 399 l.) 10 francs.
- Mueller, Julius.* De litteris I et V latinis. Quomodo a Græcis in transcriptis Romanorum nominibus expressæ sint. Capita III. Marburg, 1899. Diss. (8-r. 59 l.)
- Niedermann, M.* Studien zur Geschichte der lateinischen Wortbildung. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r. 38 l.) Diss. — Ism. Solmsen F. D. Lit. Ztg. 42. sz. — Planta R. Arch. f. lat. Lexikogr. 441. l.
- Nolan, E.* Two greek grammars of the thirteenth century. Edited by —. Cambridge University Press, 1899. (8-r.)
- Otto, Gualterus.* Nomina propria latina oriunda a participiis perfecti. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 5 Mk 60 pf.
- Pascal, Carlo.* Dizionario dell' uso Ciceroniano. Torino, 1899. (8-r. XV, 777 l.) Ism. Arch. f. lat. Lexikogr. 443. l.
- Pokrowski, M. M.* Materialji dlja istoričeskoj grammatiki latinskago jazika. Moskva. (8-r. VIII, 277 l.) — Ism. W. B. Liter. Centr. Bl. 18. sz. — Niedermann M. Arch. f. lat. Lexikogr. 439. l.

Riemann, O. et Gölzer, H. Grammaire comparée du Grec et du Latin. Syntaxe. Paris, 1899. (8-r. 893 l.) — Ism. Arch. f. lat. Lexikogr. 444 l.

Samuelsson, Johann. Studia in Valerium Flaccum. Commentatio academica. Upsaliæ, 1899. (8-r. 138 l.)

Schmidt, Johs. Die elischen Verba auf -εω und der urgriechische Declinationsablaute der Nomina auf -εός. (Aus: Sitzungsber. d. pr. Akad. d. Wiss.) Berlin, 1899. G. Reimer. (8-r. 14 l.) 50 pf.

Schüler, G. Die griechischen unregelmässigen Verba, in alphabet. Anordnung zusammengestellt. Stadl, A. Pockwitz. (8-r. 49 l.) 60 pf. — Ism. Sitzler J. Wochenbl. f. klass. Philol. 22. sz.

Schwab, Joannes. Nomina propria latina oriunda a participiis presentis activi, futuri passivi, futuri activi quæ quando facta sint. Leipzig, 1899. Teubner. (8-r.) 3 Mk 20 pf.

Sexauer, Herm. Der Sprachgebrauch des Romanschriftstellers Achilles Tatius. Heidelberg, 1899. Diss. (8-r. 78 l.)

Sommer, Dr. Ferd. Die Comparationssuffixe im Lateinischen. Leipzig, 1899. (Strassburg, Trübner.) Diss. (8-r. 98 l.) — Ism. Solmsen F. D. Ltr. Ztg. 42. sz. — Henry V. Rev. crit. 43. sz.

Stolz, Friedr. u. Schmalz, J. H. Lateinische Grammatik. Laut- und Formenlehre. Syntax und Stilistik. Mit Anhang über lateinische Lexicographie v. Ferd. Heerdegen. 3. Aufl. München, 1899. Beck. (8-r.) 11 Mk.

Thulin, Carolus. De coniunctivo Plautino I. II. Commentatio academica. Lund. Gleerup. (8-r. X, 200 l.) 3 Kr. 50.

Uppgren, Anders. De verborum peculiaribus et propriis numeris ad antiquas linguas et sermones et poesin facta. I. Comment. akad. Lund. Gleerup. (8-r. VIII, 88 l.)

Vlachos, Dr. Angelos. Elementar-Grammatik der neugriechischen Sprache. 5. verb. Aufl. Leipzig, 1899. F. A. Brockhaus. (8-r. VII, 90 l.) 1 Mk 50 pf.

Wackernagel, Jakob. Vermischte Beiträge zur griechischen Sprachkunde. Basel, 1899. (4-r. 64 l.)

Weise, Dr. F. Osk. Charakteristik der lateinischen Sprache. 2. Aufl. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. VII, 172 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. Zielinski Th. D. Lit. Ztg. 49 sz.

Weissbrodt, E. De R et L consonantium latinarum mutua ratione præcipue e glossariis latinis illustranda. Jena, 1899. Diss. (8-r. 47 l.)

Wessner, P. Untersuchungen zur lateinischen Scholien-Litteratur. Bremerhaven. (8-r.)

Zacher, Konrad. Kritisch-grammatische Parerga zu Aristophanes. Leipzig, 1899. Dieterich. (8-r. 439—530 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. li. Lit. Centr. Bl. 41. sz.

Zimányi Dániel. A latin tulajdonnevek. Értekezés. Budapest, 1899. (8-r. V, 98 l.)

7. Más indogermán nyelvek. Indogermán nyelvhasonlítás.

Audouin, É. De la déclinaison dans les langues Indo-Européennes particulièrement en Sanscrit, Grec, Latin et Vieux Slave. (Thèse). Paris, Klincksieck. (8-r. XII, 469 l.)

Finck, Franz Nikolaus. Die araner Mundart. Ein Beitrag zur Erforschung des Westirischen. 2 Bde. Marburg, 1899. Elwert. (8-r.) 18 Mk.

Geiger, Wilh. u. Kuhn, Ernst. Grundriss der iranischen Philologie. I. Bd. 2. Abth. 3. Lfr. Strassburg, 1899. Trübner. (8-r.) 5 Mk 50 pf.

Holder, Alfr. Alt-celtischer Sprachschatz. 11. Lfr. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. 513—767 l.) 8 Mk.

Sprachwissenschaftliche Abhandlungen. Herausgeg. von Lukas v. PATRUBÁNY. I. Jahrg. 1—12. Nummer. (Megemlítettő: PATRUBÁNY, L. Lautlehre der Mußer Mundart.—U. a.: Lautlehre der neuarmenischen Mundart von Tiflis. — HRAČEAY ADJARIAN: Armenische Etymologien.)

Stolz, Frdr. Über die Entwicklung der indogermanischen Sprachwissenschaft. Innsbruck, 1899. Wagner. (8-r. 24 l.) 80 pf.

Uhlenbeck, C. C. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache. II. Theil. Amsterdam, 1899. J. Müller. (8-r. 161—367 l.) 5 Mk. — Ism. Vendryès, J. Rev. crit. 43. sz.

8. Sémi nyelvek.

Bacher, W. Beiträge zur semitischen Sprachvergleichung bei Moses Maimûni. (Aus: «Recueil des travaux réd. en mémoire du jubilé scient. de M. D. Chwolson».) Berlin, S. Calvary & Co. (8-r. 28 l.) 1 Mk 20 pf.

Bacher, Wilhelm. Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung. Leipzig, 1899. Hinrichs. (8-r.) 8 Mk 50 pf.

Bröckelmann, Carl. Syrische Grammatik m. Litteratur, Chrestomathie und Glossar. Berlin, 1899. Beuther & Reichard. (8-r. XIII, 110 u. 190 l.) 7 Mk. — Ism. Daethgen Fr. D. Lit. Ztg. 43. sz. — D. R. Rev. crit. 31. sz.

Dillmann, August. Grammatik der äthiopischen Sprache. 2. verb. u. verm. Aufl. von Carl Bezold. Leipzig, 1899. Tauchnitz. (8-r.) 15 Mk.

Gesenius, Wilh. Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das alte Testament. Bearbeitet von Dr. Frants Buhl. 13. Aufl. Leipzig, 1899. F. C. W. Vogel. (8-r. XII, 1030 l.) 18 Mk.

Goldziher, Ign. Abhandlungen zur arabischen Philologie. II. Th. Das Kitáb al-Mu'Ammarín des Abû Hâtim al-Sigistâni. Leiden, 1899. (8 r. CIX, 63 és 103 l.) 9 Mk.

Hava, Fr. J. G. Arabic-English dictionary. Beyrut. Catholic Press. (8-r. XIV, 909 l.) — Ism. Liter. Centr. Bl. 22. sz. — Hartmann M. D. Lit. Ztg. 23. sz. — Euringer S. Lit. Rundsch. f. Kath. Deutschl. 7. sz.

Krauss, Samuel. Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum. Mit Bemerkungen von IMMANUEL LÖW. II. Th. Berlin, 1899. Calvary. (8-r. X, 687 l.) 28 Mk. — Ism. Österr. Liter. Bl. 26. sz.

Lidzbaski, Mark. Handbuch der nordsemitischen Epigraphik.

I. Text. II. Tafeln. Weimar, 1899. Felber. (8-r. XIV, 508 l. + 4-r. XLVI.) 30 Mk. Ism. Str. H. Liter. Centr. Bl. 15. sz.

Manassewitsch, B. Die Kunst, die hebräische Sprache durch Selbstunterricht schnell und leicht zu erlernen. 2. neu bearb. Aufl. Wien, Pest, Leipzig. Hartleben. (8-r. XIV, 172 l.)

Mondon, C. Grammaire abyssine. (Langue amharique). Paris. (8-r.) 10 fr.

Muss-Arnolt, W. A concise dictionary of the assyrian language. (Assyrian-English-German.) Part VIII. Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (8-r. 449—512 l.) 5 Mk.

Nöldeke, Th. Die semitischen Sprachen. Eine Skizze. 2. verb. Aufl. Leipzig, 1899. Ch. H. Tauchnitz. (8-r. III, 76 l.) 2 Mk. — Ism. Lit. Centr. Bl. 41. sz.

Reckendorff, H. Die syntaktischen Verhältnisse des Arabischen. II. Th. Leiden, Brill. (8-r. VIII, 265—831 l.)

Rosenak, Leop. Die Fortschritte der hebräischen Sprachwissenschaft von Jehuda Chajjüg bis David Kimchi (X. bis XIII. Jahrh.) I. Th. Frankfurt a. M. Kauffmann. (8-r. VIII, 47 l.) 2 Mk.

Schultze, Dr. Mart. Grammatik der aramäischen Muttersprache Jesu. Berlin, 1899. Calvary. (8-r. IV, 87 l.) 2 Mk 40 pf. — Ism. D. R. Rev. crit. 31. sz.

Sibawaihi's Buch über die Grammatik. Nach der Ausg. v. H. Denenbourg u. dem Commentar des Siráfi's übers. u. erklärt und mit Auszügen aus Siráfi und anderen Commentaren versehen v. Dr. G. John. 25. Lfr. Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (II. Bd. S. 689—720 und 401—448.) 4 Mk.

Socin, Dr. A. Arabische Grammatik. Paradigmen, Litteratur, Übungsstücke u. Glossar. 4. verm. u. verb. Aufl. (Porta linguarum orientaliæ. IV.) Berlin, 1899. Reuther & Reichard. (8-r. XIII, 169 és 156 l.) 6 Mk. — Schlüssel dazu (12 S.) 1 Mk 50 pf. — Ism. C. S. F. Liter. Centr. Bl. 19. sz. — D. R. Rev. crit. 18. sz. — Fell. Liter. Rundsch. f. kath. Deutschl. 7. sz.

Socin, Dr. Alb. Die Siloahinschrift zum Gebrauch bei akademischen Vorlesungen. Neu gezeichnet u. herausg. (Freiburg i. Br., 1899. J. C. B. Mohr. (8-r. 4 l.) 60 Mk.

Vosen, Dr. C. H. Rudimenta linguæ hebraicæ scholis publicis et domesticæ disciplinæ brevissime accommodata. Retractavit, auxit, octavum emendatissima ed. Dr. Fr. Kaulen. Freiburg i. Br., 1899. Herder. (8-r. IV, 147 l.) 1 Mk 60 pf.

9. Általános nyelvészet. Külömfélék.

Adjarian, M. H. Etude sur la langue Laze. Paris, Bouillon. (8-r.) 8 francs.

Davenport, H. J. and Emerson, A. M. The principles of grammar. Newyork. Macmillan & Co. (8-r. XIV, 268 l.)

Falkener's, Thom. Nachricht von der moluchischen Sprache. Separat und unverändert herausg. v. Jul. Platzmann. Leipzig, 1899. B. G. Teubner. (8-r. 21 l.) 3 Mk.

Geiger, L. Ursprung und Entwicklung der menschlichen Sprache und Vernunft. II. Th. 2. Aufl. Stuttgart, Cotta. 10 Mk.

Gonggrijp, J. R. P. F. Kitab amtsäl. Maleisch-Hollandsch lees-en leerboek tot zelfonderricht voor Europeanen. Zwolle, 1899. (8-r. 16, 315, 4 l.) 7 Mk 50 pf.

Grierson, George A. Essays on Kāçmiri grammar. London, 1899. Luzac. (8-r. XVI, 257, XCVIII l.)

Jespersen, Otto. Fonetik. En systamatisk Fremstilling af Laeren om Sproglyd. III. Hefte. Den specielle Dels Stutning. Kopenhagen, 1899. (8-r. 329—633 l.)

Krawsz Jakab. A mai nyelvtudomány vezérelvei. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (8-r. 39 l.)

Littmann, E. Das Verbum d. Tigre-Sprache in Abessinien. Halle, 1899. (8-r. 35 l.) Diss.

Lonsdale, A. W. Burmese grammar and grammatical analysis. London, 1899. Longmans. (8-r.) 10 sh. 6 d.

Mahler, Ede. Az egyiptomi nyelv alapelemei. Budapest, 1899. Hornyánszky V. (8-r. XXI, 90 l.) 2 frt.

Muller, F. M. Science of language. 2 vols. London, Longmans. (8-r.) 10 sh.

Pearson, Ernest. A study in philology polyglot comparative vocabularies of words from all the families of languages. London, 1899. P. Kegan. (8-r. XII, 115 l.) 3 sh. 6 d.

Robin, C. H. and Brooks, W. H. Hausa dictionary. Vol. I. Hausa-English. London, 1899. (8-r.) 14 Mk 40 pf.

Ruiz, Antonio. Der Sprachstoff der guaranischen Grammatik. Übersetzt u. hier u. da erläutert v. Jul. Platzmann. Leipzig, 1890. B. Teubner. (8-r. XX, 261 l.) 20 Mk.

Steinschneider, M. Über Sprachkenntniss u. Sprachkunde. (Samml. gemeinn. wiss. Vorträge. 322. Heft.) Hamburg. 75 pf.

Sweet, Henry. The practical study of languages. With tables and illustrative quotations. London, 1899. Dent & Co. (8-r. XIV, 280 l.)

Velics Antal dr. A khinai nyelv szerepe az ural-altáji, indo-európai és sémi nyelvekben. Budapest, 1899. Sz. István t. (8-r. 99 l.) 1 frt 20 kr.

Vinsor, J. Manuel de la langue hindoustani. Paris, Maisonneuve. (8-r.) 10 fr.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

Ismertetések és bírálatok.

A mai német nyelv.

Die deutsche Sprache der Gegenwart. Ihre Laute, Wörter und Wortgruppen. Ein Handbuch für Lehrer, Studierende und Lehrerbildungsanstalten. Auf sprachwissenschaftlicher Grundlage zusammengestellt von LUDWIG SÜTTERLIN. Leipzig, Voigtländer, 1900. 381 l. Ára 6 márka.

E könyv, mely a mai német nyelvnek rendszeres és részletes grammatikáját tartalmazza, figyelmet érdemel nemcsak azért, minthogy a fellelt anyagot helyesen, a mai tudományos felfogásnak megfelelően tárgyalja — erről szerzőjének, a heidelbergi egyetem jónevű tanárának neve is kezeskedik —, hanem azért is, mivel amaz anyagot a szokásostól eltérő elrendezésben nyújtja s mivel a felosztás és csoportosítás szempontjainak megváltoztával a tárgy felfogásának is változását, még pedig gyakran helyes irányban való változását tünteti föl. SÜTTERLIN könyve előszavában előadja, hogy JOHN RIESnek most néhány éve feltűnést keltett fejtegetései (*Was ist Syntax?* 1894.; v. ö. *NyK.* 25: 79. s. k. l.) indították őt arra, hogy a német nyelv grammatikai anyagát a RIES-féle követelményeknek megfelelőleg feldolgozza. A RIES elmékedéseinek hatása SÜTTERLIN könyvében főleg két pontban szembetűnő: az egyik az, hogy a szók, szócsoportok és mondatok tárgyalásánál szorgosan megkülönbözteti az *alaki* és a *jelentésbeli* szempontokat; másik az, hogy a syntaxist nem a *mondat* tanával veszi egyértelműnek, hanem a *szócsoport* (Wortgruppe) tanával s a mondatot a szószerkezet csupán egyik fajának tartja.

SÜTTERLIN dicséretre méltó önállósággal szakított az iskolai grammatikának nem egy tarthatatlan hagyományával, nem egy helytelenül megrögzött tanával s gyakran ellentétbe helyezkedik a „landläufige Sprachlehre“ szabályaival. Ez iskolai grammatikának éppen eme szabályozó hajlamával szemben gyakran rámutat arra a tényre, melyet újabban első sorban PAUL hangoztatott, hogy a nyelvi jelenségeket nem választják el éles határok, hogy itt mindenütt átmenetek vannak s azért a definitiókat és szabályokat nem lehet oly minden egyebet kizáró formában fogalmazni, mint más ismeretkörökben. Az egyes szók jelentése csak ritka

esetben határozható meg teljes kétségtelenséggel, rendszerint egy kis ingadozás forog fenn (69. l.); az összetételek fajai közt nem lehet éles határt vonni (71. 88. l.); a beszédrészek határai is el-elmosódnak (78. l.), a többesképzést lehet szóképzésnek is, szóragozásnak is felfogni (79. l.), az igemódok használatában átmenetek vannak (185. l.), a mondatrészek körében gyakran kételkedni lehet, vajjon kiegészítővel vagy határozóval van e dolgunk (335. l.) stb. Persze, hogy ezeket és az efféléket eddig is tudtuk, de a grammatikusok nagy része bizonyára pædagogiai bűnnek tartotta volna, hogy valaki nyíltan hirdessen ily 'ingadozó' tanokat a tanítás céljaira szánt könyvben. Pedig hiába, a nyelv nem matematika, — persze hogy nem is logika. SÜTTERLIN ismételve rámutat a logikai és nyelvtani kategóriák különbségeire, helytelennek mondja azt az eljárást, mely az iskolázott, a logikai gondolkodást veszi a nyelvi vizsgálatok kiinduló pontjául (6.10. l.), vagy a mely a mondatban mindig a logikai ítélet képét akarta látni s e felfogás alapján majd pleonasmusról, majd ellipsisről beszélt (7. 8. l.). Szerzőnk, igen helyesen, nem a logikai, hanem a pszichológiai viszonyokból indul ki magyarázataiban, főleg a mondatnyi kérdések tárgyalásában.

A könyv három főrésze oszlik, címek: *Lautlehre*, *Wortlehre* és *Die Wortgruppe*. Mindegyik részben vannak lehető rövidre vont nyelvtörténeti magyarázatok is. A szótan a szóképzést és a szóragozást tárgyalja; minden egyes kisebb szakaszban először a képzések jelentéséről, azután formájáról van szó. A szóragozás részében kissé szemet szúrnak az eddigi szokástól eltérőleg egybeállított paradigmák: szerzőnk t. i. azt az eljárást követi, hogy ha egyazon alak több célra szolgál, azt lehetőleg csak egyszer írja hogy így az olvasó vagy tanuló már a külső elrendezésből is jelentésének többféleségét vegye észre; az esetek vagy személyek egymásutánja ekkép persze minduntalan változó, pl.:

Egy.	2. des Tisches	1.	die	} Kenntnis	1. der Staat
	1. der	4.	die		4. den Staat
	4. den	2.	der		3. dem Staate
	3. dem	3.	der		2. des Staates
	1. singe	1.	bin	} will	1. will
	2. sing(e)st	3.	ist		3. willst
	3. sing(e)t	2.	bist		2. willst
	5. sing(e)t	5.	seid		5. woll(e)t
	4. singen	4.	sind		4. wollen
	6. singen	6.	sind		6. wollen

Legérdekesebb s a szokásos tárgyalástól leginkább eltérő a könyvnek harmadik része, a melynek tárgya a szócsoport vagy szószerkezet (*Wortgruppe*). Szerzőnk kétféle szerkezetet különböztet meg, az egyik a nyílt (offene Gruppe, pl. *ein Pfund Fleisch, die Kunst zu schreiben, zu-*

folge des Berichtes), a másik a zárt (*geschlossene Gruppe*), az utóbbi a mondat. A nyílt szerkezetek neve alatt tehát annak egy részét tárgyalja, a mit nyelvtanaink a 'mondatrészek' rovataiba szoktak sorolni. A nyílt szerkezetek sorában megkülönböztetendők azok, a melyeknek tagjai között az alárendelés viszonya van (*Bestimmungsgruppen*) és azok, a melyeknek tagjai egymás mellé vannak rendelve (*Erweiterungsgruppen*); az előbbieket között legnagyobb számmal a kétagúak vannak. Ezeknek fajtái a következők: 1. Die Hauptwortsgruppe; itt fontos különbség, vajjon az első tag rászorúl-e a kiegészítésre (*ein Teil von Frankreich*) vagy nem (*die Blumen des Feldes*); a vezérszóhoz ('leitendes Wort') kapcsolódó szó lehet maga is főnév (*König Karl, die Farbe des Todes*), melléknév (*der junge Baum*), határozószó (*das Licht hinten*). 2. Die Gruppe des Beiworts; a melléknév bővítménye lehet főnév (*drei Fuss breit*), névmás (*mir lieb*), határozószó (*überall bekannt*), melléknév (*tief blau*). 3. Die Gruppe des Zeitworts (figyelemreméltó itt a jelentésről szóló fejezet); az igéhez járulhat főnév (*Hunger ist der beste Koch*), melléknév (*er dünkt sich klug*), határozószó (*mir wird wohl*). 4. Die Gruppe des Umstandsworts, főleg a praepositíók 'vonzatának' tana.

Ezen egész szakasznak a mondatrészekről elkülönített tárgyalása tudvalevőleg RIES fejtegetéseiben alapszik. Azt lehetne mondani, hogy a grammatika e dolgok nagy részét eddig is tárgyalta (pl. a főnév csoportja alattiakat a 'jelző' rovatában) s itten csak más helyre jutottak. A főkérdés természetesen az, vajjon helyes és jogosúl-e ezeknek a szerkezeteknek a tulajdonképi mondatból való 'kitelepitése' és a mondaton kívül való együttes tárgyalása? RIESnek nézetem szerint igaza van, mikor azt mondja, hogy az efféle szerkezetek, mint *Caesars Ermordung*, csak akkor és addig mondatrészek, a mikor igazán mondatképzők, a mikor igazi syntaktikus funkciójuk van, a mikor pl. alanyúl vagy tárgyúl szolgálnak a maguk egészében; de a mikor mintegy kiemeljük az ilyen szerkezetet a mondatból s rajta magán vizsgáljuk alakját, jelentését, képzése módját s azokat a törvényeket fejtegetjük, a melyek szerint az ilyen úgynevezett «mondatrész»-en belül az egyes szók csoporttá alakúlnak, akkor már nincsen szó a mondatról, — ez tehát szorosán véve nem mondatnani kategória többé (l. RIES id. m. 53. l.). A mondatban megemlíthetjük, hogy pl. *auf dem Berge* mint mondatrész 'határozó', még pedig 'helyhatározó', de e szerkezetnek taglalása, annak a magyarázata, hogy itt az *auf* praepositio mellett dativus áll és miért áll dativus stb., mégsem mondatnani kérdés! Ismeretes, hogy ezeket a kérdéseket a legtöbb nyelvtan eddig is a tulajdonképi mondaton kívül (persze megint rossz helyen: az alakban) tárgyalta, — de vajjon ha pl. az *angesichts des Feindes* szer-

kezetnek mint szerkezetnek tárgyalása, taglalása nem a mondatban való, mért nem volna szabad akkor pl. a *das Angesicht der Jungfrau* szerkezetet is a ,mondattan'-on kívül tárgyalni? Igen ám, mondják, csakhogy ott a praepositio megkívánja, ,vonzza' azt az esetet! A mi ezt illeti, ma már tudjuk (SÜTTERLIN is fejtegeti, 297. l.), hogy a praepositio nem ,vonz' semmit, a viszonyt első sorban a casus fejezi ki s régebben ez magában fejezte ki, a praepositio későbbi járulék, a mely csak nyomatékosítja a viszony megjelölését. De még ha tisztán a mai nyelv szempontjából ilyen ,vonzást' teszünk is föl, vajjon pl. az ilyen kifejezésben: *ein Teil Frankreichs* a *Teil* főnév nem kíván-e épúgy valami kiegészítést, nem ,vonz'-e épúgy genitívust? Egy szóval, azt hiszem, a ,szószervezetek'-nek a mondatbanból való ama kiválasztása és együttes tárgyalása ellen, a mit RIES megkövetelt és SÜTTERLIN végrehajtott, elvi szempontból nem lehet nyomós kifogást emelni; a részletekre nézve persze a gyakorlatban talán egyik-másik módosítás fog szükségessé válni.

SÜTTERLIN könyvének hátralevő része, a mely a ,zárt szócsoport'-ról, a mondatról szól, az eddigi tárgyalásmódtól kevésbé lényegesen tér el. Az ,egytagú mondatok' kategóriáját (pl. *zu Befehl! Feuer! Ein schöner Tag!*) másokkal együtt már DELBRÜCK is (*Vergleichende Syntax der indogerm. Sprachen* I, 74) az iskolai grammatika ,kihagyásos' mondatai helyébe tette. A mondatrészek sorában SÜTTERLIN *Ergänzung* (*Objekt*) neve alá sorolja nemcsak azokat a mondatrészeket, melyeket a német grammatikák — a magyar nyelvtanoktól eltérőleg — máreddig is e rovatban tárgyaltak (pl. genitívusi, datívusi és praepositívus szerkezeteket, melyek az állítmányi ige fogalmát szorosabban kiegészítik), hanem a tulajdonképeni határozókat is, a melyeket ama nyelvtanok *Umstand*, *Bestimmung*, *Adverbiale* néven neveztek; szerinte tehát *Ergänzung* van nemcsak ebben: *Dieser Brief geht nach Berlin* (a hol a *geht* csakugyan kiegészítőre szorúl), hanem ebben is: *Die Wolken ziehen nach Westen* (333. l.), azt persze kiemeli, hogy az utóbbi példában önállóbb a kiegészítőben kifejezett képzet (*freiere Ergänzung* 334.). Az ilyen mondatban megint: *Ich lasse ihn in guten Händen* a kiemelt mondatrészt attributum praedicativumnak veszi (335), minthogy ez nemcsak a *lassen*ra, hanem az *ihn*-re is vonatkozik.

A könyvnek *Die Satzgruppe* cz. fejezete végül az ,összetett mondat' tanát tárgyalja; a *Satzgefüge*-ről szóló fejezetben megkülönböztet alanyi, állítmányi, jelzői és kiegészítői mondatokat; az utóbbi csoportban van tulajdonképi *Ergänzungssatz* (pl. *Lege das Buch hin, wo du es gefunden hast*) és *Umstandssatz* (*Die Wagen stiessen zuzammen, wo die Nebenstrasse abzweigt*). — Az ,összevont mondat'-nak természetesen nincsen helye könyvünkben, ezek vagy kettős alanyú (*Karl und Fritz spielen*) vagy kettős állítmányú mondatok (*Karl sitzt und spielt*, 329. l.).

SÜTTERLIN könyve, a mint az eddigiekből kitűnik, sok tekintetben új csapáson jár. Kétségtelen, hogy szerzőnk a minden újítással járó veszélyeket sem kerülhette el s hogy a hagyományos [formákkal szakítva gyakran túlzásba esik. Azt csak melleleg említtem, hogy a nyelvtani terminológiában is újít s ezzel jórészt nemcsak felesleges dolgot művel, hanem néha zavart és homályosságot is okoz. Baj az is, hogy az anyag nagyon el van aprózva, együvé tartozó dolgok el vannak darabolva. De egészben véve mégis érdekes és figyelemreméltó kísérlettel van dolgunk, melynek bizonyára hatása lesz a grammatikai irodalomra. Azt hiszem, kívánatos, hogy a mi nyelvtanirodalmunk se vonja ki magát egészen e hatás alól.

PETZ GEDEON.

Újabb phonetikai irodalom.

La Parole. (Revue Internationale de Rhinologie, Otologie, Laryngologie et Phonétique expérimentale.) Directeur: M. NATIER et l'abbé ROUSSELOT. Année 1899.

ROUSSELOT, *Principes de Phonétique Expérimentale.* I. partie. Paris 1897.

JESPERSEN, *Fonetik.* En systematisk fremmstilling af læren om sproglyd. 1897—1899.

VIETOR, *Kleine Phonetik.* Leipzig. Reisland. (Ugyanaz angolul: *Elements of Phonetics.* Translated and adapted by W. RIPPMANM. Dent & Co, London).

A phonetika irodalmának haladásáról a NyK. XXVII. kötetében adtam legutóbb számot, ismertetve néhány összefoglaló s a phonetika egész rendszerét tárgyaló könyvet. E tudomány fejlődésében azóta is folytonos haladást tapasztalhatunk. A rendszeres és összefoglaló munkák irásában némi szünet állott be, a mi természetes is, mert hisz a német közönséget kielégítik főleg SIEVERS és VIETOR munkái, melyek elég rövid időközökben jelennek meg új kiadásban; az angolokat SWEET és SOAMES munkái tájékoztatják; dán nyelven pedig nem rég fejeződött be JESPERSEN kitűnő munkája, melyről alább fogok szólni.

A phonetika tudományának igazi haladását az egyes részletkérdések vizsgálatában kell keresnünk. ROUSSELOT munkássága új irányt szabott a vizsgálódásnak, midőn arra utalt, hogy a füllel történő megfigyelés helyett, mely könnyen csal és csak nehezen ellenőrizhető, pontos készülékekre van szükség, melyek feljegyezzék beszélő szerveinknek működését. Első munkájában (I. NyK. 23 : 223.) Celfrouin község nyelvjárását írta le az egyes hangok pontos, s a kiejtés minden részletét híven feltüntető megfigyeléssel és elemzéssel. Azóta ROUSSELOT ennek a feladatnak szenteli egész munkásságát. Beszélő szerveink minden egyes részé-

nek működését ellenőrző és feljegyző készülékeinek egész sorozatát állította össze, s mint a kísérletező phonetikai laboratorium igazgatója a Collège de France-ban, tanítványokat nevel, a kik az ő módszere szerint tanulmányozzák különböző nyelvek hangjainak képzését. Sa mult (1899) évben átvette M. NATIER társaságában a *La Parole* című folyóirat szerkesztését, melynek eddig megjelent 12 füzete igen sok, a nyelvtudomány szempontjából is kiválóan érdekes dolgozatot közöl.

Az első füzet bevezető cikke (*La Phonétique expérimentale ; son objet, appareils et perfectionnements nouveaux*) tájékoztatóul szolgál s e még mindig nem eléggé ismert tudomány céljával és eszközeivel ismer-teti meg e folyóirat olvasóit.

Minden tudomány arra törekszik, — írja ROUSSELOT e bevezető értekezésében — hogy új célokat és irányokat keressen s szaporítsa a kutatás eszközeit. Erre törekszik a phonetika is. A hangtannak kezdetben az volt a célja, hogy megmagyarázza az írott nyelvben felismerhető hangváltozásokat, tehát inkább csak a multba tekintett s csakis könyvtárra volt szüksége. Midőn a nyelvtudósok arra a meggyőződésre jutottak, hogy a mult jelenségeibe csakis a maiaknak tiszta megismerése deríthet fényt, az élő nyelv és a nyelvjárások vizsgálata lett a tudomány-nak egyik legfontosabb feladatává, s ez által a kutatásnak új módjai váltak szükségessékké. Kezdetben elég volt erre a célra a fül, majd segítségül vették a szemet is. Csakhogy minél pontosabban kezdték vizsgálni az emberi beszéd keletkezését, annál inkább kitűnt, hogy a természet beszélő szerveink működésében mennyi titkot rejt el előlünk. Az egyes szervek működésének felismerésében az orvostudomány nyújtott segítséget. Még nagyobb haladást tett a phonetika a graphikus módszerrel, melynek megalapítója MAREY. E módszerrel a kutatásnak egész új területei nyíltak meg a phonetikus előtt; most már kereshet feleletet oly kérdésekre is, melyekhez eddig alig mert hozzányúlni. Ilyenek pl. az egyes hangok időtartamának pontos mérése, a hangok zenei magassága, erőssége, a beszéd rhythmusa, a mennyiben összefügg a kifejezendő gondolattal, az egymással érintkező hangok kölcsönös hatása s az e közben jelentkező hangváltozások legfinomabb mozzanatainak megfigyelése. Ezek, s ezekhez hasonló kérdések tartoznak a kísérletező phonetika körébe. Sa a módszer, melyet ROUSSELOT követ, a kutatás minden egyes esetében az, hogy e célra alkalmasan összeállított készülék átveszi beszélő szervünk bármelyik részének működését vagy pedig a szájból kitóduló levegő rezgését; s e működésnek vagy a rezgésnek minőségét láthatóvá teszi egy könnyen mozgatható tű segítségével. A feljegyző készülék pedig egy óraszerkezettel forgatott henger, melyre bekormozott papírlapot feszítünk s a mozgó tű erre jegyzi fel mozgásait. Az így keletkezett vonalakról leol-

vashatjuk az egyes hangok időtartamát, zenei magasságát, erősségét, az egyes szótagok nyomatékának különbözőségét, stb.

ROUSSELOT néhány példával meg is mutatja e cikkében, hogy mily haszonnal jár az efféle vizsgálat a nyelvtudományra nézve. Példái közül csak egyet idézek. A hangtanban azt tanuljuk, hogy a zöngés mássalhangzó, ha zöngétlen előtt áll, szintén zöngétlenül hangzik; tehát az *f* előtt álló *v*-t szintén *f*-nek ejtjük; pl. a francia *ma pauvre femme* így hangzik *ma pauf femme*. A fül segítségével nem tudjuk eldönteni, vajjon egészen eltűnt-e a *v* az *f* előtt; de ha egy hangíró készülék segítségével feljegyezzük az egész kiejtett szót, a rezgés hullámvonalalaiból leolvashatjuk, hogy hol szűnik meg a hang rezgése; s az ajak működését is feljegyezve, még jobban láthatjuk, hogy egy igen rövid ideig tartó *v* előzi meg az *f* képzését.

E bevezető cikkben kívül még több dolgozat tárgyal általános phonetikai kérdéseket. A feljegyző készülékek használatáról ROUSSELOT és ZÜND-BOURGUET cikkei szólnak; DAUZAT a mássalhangzók képzését mutatja be a mesterséges szájpaddás segítségével, ZÜND-BOURGUET pedig külön tárgyalja a sziszegő hangok képzését; P. OLIVIER a susogó hangról értekezik; igen érdekes és tanulságos ROUDET dolgozata, melyben számot ad arról, hogy kell a hangsúlyt tanulmányozni a hangíró készülékek segítségével. ROUSSEY részletesen ismerteti, hogy tanulta meg fiacskája a francia nyelvet; az eddig megjelent két cikk a gyermek életének 8-ik hónapjától a 21-ikig terjedő feljegyzéseket tartalmazza. Az általános phonetika körébe tartozó cikkek közül bennünket különösen érdekel LACLOTTE-é (*L'harmonie vocalique*), melyben a hangíró készülék segítségével tanulmányozza és mutatja ki, hogy milyen hatással van az *i* az előtte álló mássalhangzóra s az ezt megelőző magánhangzóra. Ily módon próbálja megmagyarázni a latin és francia nyelvtörténetnek néhány jelenségét (pl. *tibi* h. *tibi*; *bone* h. *bene*; *illa* h. *elle*), melyek némileg hasonlítanak a mi magánhangzóink illeszkedéséhez. A hasonló irányú vizsgálatokkal a mi nyelvünk hangtörténetének egyes kérdéseire is bizonyosan világot deríthetnénk.

Számos dolgozat foglalkozik egy-egy nyelv hangtanával, illetőleg egyes hangtani kérdésekkel. GRÉGOIRE a francia szótagok időtartamát vizsgálja; ROUSSELOT a párizsi dialektus hangjainak képzését tanulmányozza; ADJARIAN az örmény nyelv explosívairól, ROUSSELOT az írlandi nyelv kiejtéséről és az alnémet dialektusok hangváltozásairól, JOSSELYN az olasz nyelv néhány hangtani jelenségéről értekezik, DUSSOF pedig a saját orosz kiejtését vizsgálja a hangíró készülékek segítségével.

ROUSSELOT feldolgozza a kísérletező phonetika egész rendszerét is *Principes de Phonétique Expérimentale* cz. munkájában, melynek első

fele (320 l.) már 1897-ben megjelent. A kötet első fejezete a beszéd akusztikai elemeiről szól, majd pedig két fejezetben részletesen ismerteti a hangtani megfigyelésekre és kísérletekre szolgáló eszközöket és módszereket. Valóságos bámulattal tölt el bennünket az a leleményesség, melylyel R. alkalmas eszközöket és megfigyelésmódokat talál a hangképzés minden egyes részletének ellenőrzésére és feljegyzésére. E készülékek részletes ismertetése után a beszéd akusztikai elemzésére tér át, összefoglalva az ezen a téren eddigelé tett tanulmányok és kísérletek eredményeit. A könyv második fele a beszéd physiologiai elemzését fogja tartalmazni, ebből azonban az első kötetbe csakis a beszélő szerveknek anatómiai és physiologiai leírása jutott.

JESPERSEN phonetikája felhasználja már a kutatás legújabb módszereit, s mivel mindig történeti visszapillantást is nyújt s minden egyes kérdéssel részletesen és világos előadásban foglalkozik, a legjobb könyvek közé tartozik a phonetikában tájékozódni akaró kezdő számára; kár, hogy ebben akadályul szolgál a nyelv, melyen megjelent. Az általános rész megvilágítja a phonetikának, mint tudománynak tárgyát és fontosságát; azután igen tanulságos áttekintést nyújt a phonetika történetéről egész a legújabb időkig. A következő szakasz a kiejtés és az írás (hang és a betűk) viszonyáról szól, kimutatva, hogy miért van szüksége a tudománynak phonetikus szövegek közlésére, vagyis arra, hogy legalább tudományos munkákban közelebb hozzuk egymáshoz az élő és az írott nyelvet. Igen behatóan foglalkozik JESPERSEN az élő nyelvvel s avval a fontos kérdéssel, hogy lehet-e és hogyan lehet megállapítani egy nyelv legjobb kiejtismódját, az úgynevezett mintaszerű kiejtést. Először a dán nyelvet vizsgálja ebből a szempontból, s arra az eredményre jut, hogy azt a kiejtést kell mintaszerűnek tekinteni, a melyen nem érzik meg, hogy az illető Dániának melyik vidékéről való. Vagyis a míg valakinek a beszédére figyelve, nem ismerjük meg, hogy az ország melyik vidékén született vagy nőtt fel, addig helyesen beszél dánul; mihelyt azonban egy hang, vagy egy szó ejtismódja elárulja, hogy hová való, kiejtése ebben a tekintetben már nem mintaszerű. Ilyen szempontból vizsgálja ezután a svéd, angol, francia és német nyelv «mintaszerű» kiejtését is; majd pedig igen tanulságosan tárgyalja az ilyen módon a nyelvjárásokkal szembeállított irodalmi nyelvben feltűnő különbségeket és sajátosságokat. Az általános rész utolsó szakasza a hangok pontos jelöléséről, a phonetikus írásról szól, bemutatva a legfontosabb e fajta kísérleteket.

A könyv második része felöleli a phonetika egész körét. J. a hangok képzésére szolgáló egyes artikulációk elemzéséből indul ki, s az első szakaszban (*Analysis*) a hangok elemeit tárgyalja, még pedig a beszélő

szerveknek minden egyes mozdulatát külön-külön. A második szakasz (*Syntesis*) az egyes hangokat tárgyalja, a mint a beszélő szervek különböző működésének eredményeképp létre jönnek, s a mint a fül e hangokat, mint kész egységeket felfogja és megérti. Az egyes beszédhangot (*Sproglyd: sprachlaut*) így határozza meg J. «Egy hang a beszélő szerveknek az a működése, mely oly rezgést hoz létre a levegőben, hogy fülünk segítségével képesek vagyunk azt felfogni és megismerni, úgy hogy ezt a működést fel is használhatjuk a közlekedés eszközéül az emberek között». (401. l.) Az egyes hangok részletes fejtegetését a kapcsolatokról szóló rész követi, melyben azt tárgyalja a szerző, hogyan függenek össze az élő beszédben az egymást követő hangok. Itt szól az egyes hangok időtartamáról, nyomatékáról, a kettős hangokról, a szótagok alakulásáról s végül a hanghordozásról.

A könyv utolsó szakasza (*National systematik*) azokat a jellemző vonásokat emeli ki, melyek egy-egy nyelv kiejtését sajátosságossá, könnyen felismerhetővé teszik. S külön is összeállítja a dán, német, angol és francia kiejtésnek legjellemzőbb vonásait.

A fonetikát könnyen érthető formában ismertető munkák közül a legjobb VIETOR kis fonetikája, mely nemrég jelent meg németül és angolul, s csak annyit foglal magában az eddigi kutatások eredményeiből, a mennyire mindenkinek szüksége van, a ki valamely élő nyelvvvel bármilyen szempontból foglalkozni akar.

BALASSA JÓZSEF.

SCHUCHARDT HUGO: *Romanische Etymologien*. II. Wien 1899. (Különlenyomat a bécsi tud. Akadémia Sitzungsberichte-iből, tört.-nyelv. osztály, CXLI. kötet).

SCHUCHARDT HUGO gráci egyetemi tanár azon kevésszámú külföldi nyelvtudósok közé tartozik, a kik a mi nyelvészeti irodalmunkat a legnagyobb figyelemmel kísérik. Etymologiai kutatásai körébe, valahányszor csak módjában áll, nyelvünk tanúvallomását is belevonja. Épen azért, mert ő a mi munkásságunkat jól ismeri, értekezései reánk nézve rendkívül érdekesek még akkor is, ha állításainak nem minden pontjával értünk egyet. Az előttem fekvő füzet egy kiváló finomsággal bonczolgatni tudói nyelvész munkája. Tere, tárgya román philologiai; s mindössze két szónak: a lat. *coctea*, *coctia*-nak és a lat. *turbare*-nak kiterjedt rokonságát, vándorlását vizsgálja. Sok pontja van az értekezésnek, a hova nem tudom kísérni a szerzőt; adatait, vizsgálódásait nem tudom a kritikus szemével vizsgálni. Általános megjegyzésképp azonban kiemelhetem azt, hogy a szerző a szavak rokonságának, vándorlásának a vizsgálatánál nem elégszik meg a szigorú hangtani, nyelvtörténeti, népnyelvi megfelelések-

kel. Bizonyító eszközei közé sorolja a leíró néprajzot is, s itt látható, mily fontos segédeszköz lehet e leíró tudomány etymologiai kutatásainkban. Sch. etymologiai fejtegetései közt az illető népies tárgyak rajzát is adja, s így igyekszik nyelvtörténetileg, hangtanilag megtámogatott igazának még nagyobb érvet szerezni (különösen a *turbuk* szónál). Nem mostani gondolatom, de ez ismertetés kapcsán ide írom, hogy szótári munkásságunk tökéletesítése érdekében elsőrangú fontossággal bíró dolognak tartom, hogy a szavakkal csak nehezen körülírható népies eszközök stb. az új nagyszótárba szemléltető úton is kis mellékelt rajzok alakjában közöltessenek. Csakis rajzok segítségével fogjuk pontosan tudni teszem azt, hogy mi a különbség a vitézkötés, kúnkötés, farkasgúzs stb. között. — Sch. fejtegetéseiből azt is látjuk, hogy a tárgyalt népies eszközök alakját, rendeltetését az ethnographus szemével nézi, vizsgálja.

Említettem, hogy Sch. előttünk fekvő értekezése két szónak a rokonságával foglalkozik. Mindkét szó családjának sok tagja van, s ezeknek megint nagy a családjok. Ott, a hol a szerző fejtegetéseit a kritikus szemével követhetem, több dologban nem értek vele egyet. A *coctea* cikkknél hasztalan kerestem a magy. *golyó*, tót *gul'a* szavakat, pedig igen óhajtottam volna tudni a nagytudományú szerző idevágó nézetét. Ellenben itt találtam az or. КОКОРОЛЬ-t, óbolg. *krags*-t, a melyekre nézve viszont nekem vannak kétségeim. A *coctea* cikkben a magy. *kukori*, *kókonya*, *csukla* szavakról van szó. Fel lehetett volna még említeni a *koszos*-t, *csokor*-t is.

A másik szó, a melyet a szerző vizsgál, a latin *turbare* és hajtásai. Az értekezésnek e részéből a magyar vonatkozások a Nyelvőr februári számában jelentek meg. Ide utasítom az olvasót. Magam csak arra szorítkozom, hogy különös érdeméül tudom be a szerzőnek, hogy a leírt népies magyar tárgyakkal nálunk ismerkedett meg a népr. múzeumban. Egy pár megjegyzésem itt is van. Szerettem volna látni a lív. *dálba* és a magy. *dal* (evező) közti viszonyt. Másik megjegyzésem a szerzőnek következő mondatára vonatkozik: «Davon, dass die Ungarn vor der Landesergreifung sich an der Donaumündung aufgehalten haben, ist keine Rede». Én ezt nem tartom még teljesen kétségtelennek, s ha még eddig nem találtunk nyelvi bizonyítékot, az nem azt jelenti, hogy ilyen nincs is. De a szerzőnek ez a kijelentése is bizonyítja, hogy nyelvészeti munkásságunkat igen jól ismeri, annyira jól, hogy a legujabb idevágó felolvasás tartalmát is tudja.

MELICH JÁNOS.

Kisebb közlések.

Dana, danna. KRESZNERICS nyomán zalamegyeinek, a Nyr. gyűjtései alapján pedig göcsejinek mondja a MTsz. a *dana, danna* szót; jelentése 'rossz szellem, ördög', a mit nyilván a 'dana verje meg, dana vigye; danna vigye el, danna bujjék bele' szólásokból vontak el a közlők. A szó eredetét megvilágítva megkapjuk első jelentését is.

A MIKLOSICH-féle Lex. palaeosl.-ban azt olvassuk, hogy a *dna*-nak következő jelentései vannak: 1. morbus quidam [тоужаше д н о ю, egy XVI. századi szerb redactiójú egyh. szláv kódexben]; 2. uterus [дн а станеть на своемъ мѣсте, egy XVII. századi orvoslőkönyvben]. MIKLOSICH mind a két adatot a VOSTOKOV-féle Словарь церковно-славянскаго языка műből vette s ezekhez egy 1592-ben megjelent MEGISER-féle szótárból a következő szlovén [illír] adatot csatolta: 'dna colica'.

VOSTOKOV a *dna* szót így értelmezi: 1. домъ въ костяхъ, podagra; 2. въ лѣчебникѣ XVII. в. значить м а т к а [= uterus, gebärmutter].

A régiségből ezeken kívül közölhetünk még más adatot is. JAGIĆ a horvát akadémia Starine című kiadványának 10 kötetében ŠAFÁRIK hagyatékából egy XIV—XV. századi kódexet tesz közzé, a mely a különböző betegségek ellen különböző orvosló módokat tartalmaz (Sredovječni liekovi gatanja i vraćanja). E kódexben a 113-ik lapon a *dna* betegségre a következő recipe ajánlatos: «Отъ dne. Jegda kto bolitъ otъ dne, da grizetъ vлčije jablyke koreni i izbudetъ.» A szöveget abban az átirásban adom, a melyben a horvát akadémia szótárában megjelent. A szótár ezen adat alapján azt írja, hogy a *dna*: morbus articularis, arthritis, kostobola, ulozí, azaz általános rheumatismus. Szerinte a szó meg van a cseh és a lengyel nyelvben ugyanezzel a jelentéssel (s onakovijem značeném), de a szó eredetéről semmit se tud (riječ je p r a s l o v a n s k a n e p o z n a t a p o s t a ĩ a).

A lengyel nyelvben megvolt a szó (lengy. *dna*: gliederkrankheit, gliederreißen, gicht; LINDE szerint azonos jelentésű a dalm. *guta* szóval), ma azonban ismeretlen a nyelvben.

A szó ma is él a következő szláv nyelvekben: 1. cseh *dna*: gliederkrankheit, gliederweh, zipperlein; *dna v* nohách = podagra (KOTT, RANK); 2. kisor. *dna*: gebärmutter (ZELECHOWSKI); 3. nagyor. *dna*? taenca lata, giliszta, (DALJ, VOLF-féle kiadás). — Még egy élő tanúróll kell megemlékeznem s ez a tót nyelv. A KOTT-féle cseh szótárban a *dna* szónál azt olvassuk, hogy nagy ritkán *dno*, többes *dna* is járatos («zřídka *dno*, genitiv. *a*, pl. *dna*»); ez a *dno*: *dna* adat, a mely szerintem a szláv szó etymológiájához segít bennünket, megvan a tótban. Ha valakiről az alföldi tót azt mondja, hogy «vomā dnā na nohách», az annyit jelent, hogy az illetőnek a lábán viszketeges bőrkeményedései vannak.

Mindebből már most a következőket állapíthatjuk meg:

1. Az egyházi szláv nyelv délszláv redactiójú nyelvemlékeiben van egy *dna* *a*-töví femininum (vö. ДНОЮ, отъ dne; ot *dny* GEBAUER Hist. ml. j. č. I: 169), a mely általános testi rheumatismust, szorosabban podagrát jelentett. Ez a jelentés ma, úgy látszik, csakis a cseh nyelvben van meg.

2. A fent említett nyelvemlékekben a *dna* jelent «uterus, matka»-t, s ez a jelentés, megvan ma a kisorosz nyelvben (matka annyi is mint gebärmutter, ŽELECHOWSKI, VOSTOKOV).

Az összes szláv nyelvekben van egy *dno* (óbolg. дѣно дѣно) szó, a mely «feneket» jelent. Ez a *dno* alak (o-töví, semleges főnév) összekeveredhetett a *dna*-val s én a *dna* 'uterus, matka' jelentését tisztán csakis átviteles jelentésnek tartom a *dno*-ból (vö. pl. horv. iz dna svega srca stb., akad. szót.). A tót *dná* (csakis többesben, egyes alanyeset *dno*) csakis átvitelesen jelentheti a lábón, a talpon támadt bőrkeményedéseket, s itt a *dna* egyes számi fem. nem is él.

A *dno* és a *dna* viszonyáról az Archiv für slav. Phil. ban akarok értekezni; ott fogom tárgyalni, vajjon van-e valami viszony a *dna* és az orosz ruszalkák királynője *Dana* neve közt (v. ö. MACHAL H.: Nákras slov. bájesloví 119); itt csak a magy. *dana*, *danná*-t vizsgálom.

Kétségtelennek tartom, hogy a magy. *dana*, *danna* azonos a délszláv eredetű, ma már itt nem élő *dna* szóval. MEGISER még 1592-ben ismerte a *dna*-t a szlovén nyelvből (in lingua «illurica, quæ vulgo slavonica appellatur»), ma azonban a szó itt se él. Ez a *dna* egy eredetibb *đna* (esetleg *đna*, MIKLOSICH Etymwb., v. ö. дѣно, дѣно) alakra megy vissza. Már most két dolgot lehet állítani. Vagy azt mondjuk, hogy a magy. *dana*-beli első *a* ejtéskönnyítő hang a *dna*-ból s akkor a XIV—XVI. századi osztrák-bajor forrásokból igazolt ném. *tana*-wással, *tana* wäs chel (name einer katarrhalischen seuche: influenza, grippe: de fluxu qui dicitur thanawással. Iste fluxus est rheumaticus et venit ex fluentia æris et ex reumatibus, SCHMELLER, Bair. Wb. I: 608) magyar eredetű. A másik lehetőség az, hogy a délszlávban élhetett egy *dana* mellékalak is. A *dna* eredetibb alakja ugyanis *đna* (esetleg *đna*) volt. A szerb-horvátban a *ѣ* és az *ѣ* egy hanggá lettek a mai nyelvben; itt az óbolg. сѣнь-ből *sàn* (or. сонь, szlov. *sen*) és az óbolg. дѣнь-ből *dān* (or. день, szlov. *den* stb.) lett. Mind az *ѣ*, mind pedig az *ѣ* itt *a*-t ad. Élhetett tehát a szó a szerb-horvátban egy *dana* (szlovénben az *ѣ*, *ѣ*-ből *e* lett) alak is s ez ma megmaradt a magyarban. Ezt a lehetőséget azonban nem tartom valószínűnek.

A magy. *dana*, *danna* tehát délszláv, mégpedig szerb-horvát eredetű, s eredetileg a magyarban is általános testi rheumatismust vagy hasonlót jelentett (v. ö. guta üssön meg stb.). Az átvett alak vagy a *dna* vagy pedig egy *dana*.

E fejtegetéssel hitelét veszti az az etymologia, amely a Nyr. 17: 508-dik lapján volt közölve. («Stájerben volt valaha egy kísértet, úgy tetszik, a XVI. században, egy magas várban, melyet Alba Dominának hívtak; ezek a muraközi horvátok pedig szomszédai a stájereknek és az ő nyelvükön talán Donna tesz Dominát s innen kellett az ördög jelentő *Danna* szónak származnia».)

MELICH JÁNOS.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizedik kötet. 1899. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiegészítve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltaggjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—IX. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XIX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Célja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatok a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-titkár. Nyolczadik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Kilenczedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

É negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XVII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gondtal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabados fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Huszonkilencedik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szinnyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényei-
nek földérintésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága.

Megjelenik minden negyedévben 12 íves füzetben, félig feldolgozott forrás-tanulmányokat, magyar történelmi levelezéseket, kisebb naplókat és forrásmunkákat, művelődéstörténeti adatokat stb. tartalmaz. Egyes füzet ára 2 kor, 60 fill.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

	Lap
<i>Munkácsi Bernát.</i> A vogul nép ősi hitvilága. (V.) --- --- --- ---	129
<i>Szilasi Móricz.</i> Cseremisiz szótár. (VI.) --- --- --- ---	172
<i>Ásbóth Oszkár.</i> A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora. (II.) --- --- --- ---	209

Ismertetések és bírálatok.

<i>Keleti Szemle.</i> (Szerk. KÚNOS I. és MUNKÁCSI B.) — Ism. Q. --- ---	231
<i>Indogermanische Forschungen.</i> (Szerk. BRUGMANN K. és STREITBERG V.). X. kötet. — Ism. PETZ GEDEON --- --- --- ---	232

Kisebb közlések.

Sz. J. Hám --- --- --- --- --- --- --- ---	171
— A <i>-vel</i> rag eredete --- --- --- --- --- --- --- ---	230
<i>Kiss Ernő.</i> A finn-ugor nyelvhasználat történetéhez --- --- --- ---	238
Új könyvek, füzetek --- --- --- --- --- --- --- ---	240

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és deczember elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címezendő.

Kérelem: *Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen programm-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.*

A vogul nép ősi hitvilága.

(Ötödik közlemény.)

Bár az új testbe való jutás megakaszthatja egy ideig a lélek túlvilági élettörténetének szabályos menetét, elkerülhetetlen végszete minden közönséges emberi árnyak, hogy előbb-utóbb a halottak igazi honába kerüljön. Ha letelt a gyászidő s az élők bánatát hideg kegyelet vagy teljes feledés váltotta föl, nincs többé mit keresnie a léleknek földi otthona közelében s leghelyesebben jár el, ha magával vive sirjába tett úti készségét itt hagyja elporladt tetemét is s elindul oda, hol véglegesen berendezkedhetik. Nem könnyű az út a halottak országába! A néphit szerint a holtaknak *tüzes folyókon* kell áthaladniok s *magas hegyeket* kell megmászniok. Igen czélszerűnek bizonyúl e nehézségek leküzdésénél az az eljárás, hogy a vogul ember *nem dobálja el könnyelműen levágott, vagy leesett körmét és haját, hanem jó helyen félretéve tartogatja*. Midőn ugyanis a halált követő első tavasszal megérkezik a makkrecze, kitépik ennek két farktollát s a körömmel, hajjal együtt elégetik, ily módon juttatva ezeket (mintegy légi úton) a messze vándorló halotthoz, ki a *friss körömkészlettel megmászhatja a nagy hegyeket, a tollal-hajjal pedig átröpülhet a tüzes folyókon* (GOND. 41.). Jól jönnek ez út alkalmával ama *fahasábok* is, melyeket a vogul ember a *szabadban való tüzrakása alkalmával mindig a kiegészített tűz helyén hagyogat*. Ezekkel van ugyanis módjában túlvilági útja alatt tüzet rakni, s ha megfázott, nála melegedni (u. o. 51.). Sokat pihenni és vesztegelni különben nem igen lehet halottunknak ez útja közben; mert ott van mögötte, mint valami orosz kozák a Halálfejedelem, *Kul-ätér*, ki bottal űzi a lelkeket át a tundrákon (*Xul-nājérmé sāt pīm ta totimé* «a Halálfejedelem elvitte hét fiam»; IV : 22.), miközben a vizeken tüzes ladikokat használ kompok gyanánt (u. o. 41.). Az alvilág rémes *tüzére* czéloz a lozvai isten-

idéző ige e szavaival: *nājä sastēm nājij sāmnel tērēn lapēs, ǰul lapēs* «a tüzét növesztett tüzes vidékről» (= alvilágból) kór kerekedett föl, betegség kerekedett föl» (II : 393.) s más helyütt: *nājä sastēy nājij sām tērēn-kēpēl rēxtēy suj sujtēltēnāt lāwēltawē* «tüzét növesztő tüzes vidékről [jövő] kór ruhaszárnya rázó suhogásának zaja hallatszik, úgy emlegetik» (II : 331.). A *Halálfejedelem ladikjáról* is tud a népköltés: *Pumä ǰölēm ǰarä sārīs vitānel Xīn-ūrt ǰum saǰij ǰān kēr toxtēp toxtij ǰāpēn tālsālēm : sawij sāǰip saw kuhārēn an kēr toxtēp toxtij ǰāpēn pusēn ti tāltilimēt* «a füve elenyészett tágas tenger vizéről Kórfejedelem-férfi (= Halál-fejedelem), a fürtös király a vas keresztpántú keresztpántos hajóra szállott: nyomorúságos subájú sok szegényed a vas keresztpántú keresztpántos hajóra mind fölszállitódik; semmiféle leányos falu, fias város nem marad meg» (II : 407.). Midőn a pelimi istent hívei arra kérik, hogy tartsa tőlük távol a halált, ezt ily szavakkal adják elő: *Voikēn sāǰi tajtēn ǰūr, ǰān, ti pojklawē : Xīn-ūrt ǰum, saǰij ǰān tülēm kēr toxtēp toxtij ǰāpā pumä ǰarä nārīj sārīsne ǰülē voss ǰāǰtēnülēn!* «Fehér ruhád ujjának széléhez könyörögnek ím, óh király: a melyre a Kórfejedelem-férfi, a fürtös király szállott, az ő vas keresztpántú keresztpántos hajóját a füve ritka átkos tengerbe, óh bár fordítanád vissza!» (II : 409.) s ugyanez imádság más helyén (II : 408.): *ti sawij māǰum ünliēnē sawij mā-lāmtēnnēl sārni ǰamsi ǰqmēs ǰulēl an kēr toxtēp toxtij ǰāp nay mōnt ǰolā voss rottmēltāslēn!* «Ezen nyomorúságos nép lakta nyomorúságos földed vidékéről aranyostorod jó végével ama vas keresztpántú keresztpántos hajót, óh bár csillapítanád [pusztításában]!»

Látnivaló ez idézetekből is, hogy az éjszaki vogulok fölfogása szerint a halottak világa az éjszak Jeges-Oczeánjában van, illetőleg, mint nekem magyarázták, ennek valamely szigetén (I. II : 291.). Így hallotta a dolgot GONDATTI is (39.), kinél több más jellemző részletet is találunk, jelesen hogy a halottak országában *csupán a hold világít* (40.) s hogy itt az emberek *ugyanazon foglalkozást üzik, mint a földi életben*; ha itt réntenyésztő volt, ott is réntenyésztés a mestersége; ha itt vadász vagy halász volt, ott is vadat üz s halakat fog (39.). Most értjük hát igazán, hogy miért kellett a halottal vele adni sírjához minden főbb szármát is. Csupán a nagy bűnösök sorsa más. Kik az isteneket nem tisztelték, vagy sértegették, azoknak *bűnhődésül a túlvilágban*

nehéz munkákat kell végezniök, ezen munkájuk pedig rosszul fog haladni s kevés jutalmat kapnak érte. Három út ágazik szét a halottak birodalmának bejáratánál, mindegyiknek fején útmutató oszlop, mely irányt ad, hogy kiki merre térjen. A középső úton haladnak az öngyilkosok, a jobboldalin a többi bűnösök, a baloldalin a jámborok. *Különös büntetés sújtja az öngyilkosokat, mert Numi-Tārēm végzésének teljesültét hiúsították meg saját akaratukból eredt mesterséges halálukkal. Ezeket mindjárt az út elején megverik, később pedig többféle bajon kívül forró szurokban főzik (39.).* Hasonlók POLJAKOV értesülései az éjszaki osztjások ide vonatkozó hitét illetőleg. Ezek szerint *a halottak birodalma a föld alatt van, bejárata pedig messze túl az Ob torkolatán az óceánban. Itt örök sötétség uralkodik, különben minden úgy van berendezve, mint a föld fölött.* Az osztjások falvakban laknak, járnak, kelnek földi mesterségüket űzve; de egymáshoz nem beszélhetnek, *örökösen hallgatnak (63.).* Igen jól megérthetjük, hogy az éjszaki vogulok és osztjások miért képzelik éppen a Jeges Óceánban a halottak világot s miért mondják, hogy itt nap helyett a hold világít. Az éjszaki sarkkör jól ismert természeti viszonyai egész természetes alapját nyújthatták e képzetnek; osztjások és szamojédek halászó bárkáikkal bemerészkedve a tengerbe eleget tapasztalhatták, hogy e tengernek éjszak felé nincsen határa s hogy partjától távozva megszűnik minden emberi s növényi élet; tapasztalhatták a hosszú, hónapokig tartó éjjelt is, a midőn egyedül a hold fénye világítja be a tájat árnyak országához illő derengéssel. Az a képzet, hogy a Jeges-Óceánban csak a bejárat van, de a tulajdonképi halottas ország valahol a föld alatt van, látnivalólag összekapcsolása két gondolatnak: annak t. i. hogy a halottak hazája az óceánban, illetőleg annak valamely szigetén van, avval a másikkal, hogy ez valahol lábunk alatt, a föld mélyében található. Hasonló kapcsolat észlelhető az irtisi osztjások fölfogásában, kik szerint ezen napvilágította földi világunknak (*sanka-tūrum*) ellentéte a halottak «alvilága» (*it tūrum*), melynek azonban másik neve, t. i. *pētlīm ěmder* «sötét tó», azt mutatja, hogy az «alvilág»-éhoz egyszersmind valami nagy víz képzete fűződik (ПАТК. I : 151 ; II : 122, 182.).

Hogy a *zālāj mā*, vagy *zālā-mā* (= «halottak földje») nagy víz alakjában való képzete régi eleme a vogul-osztják hiteshelméknek, mutatja azon körülmény is, hogy az eltérő földrajzi viszonyok-

nak megfelelő változata található a déli vogulok közt. Ezeknek «halotti tengere» nem a Jeges-Óceán, melynek tájékára déli vogul ember el nem jut, hanem a Felső-Kondavidéknek óriási tava: a *Lous-tumén*, vagy *Jäx-tumén*. A föld és ég teremtésének REGULTÓL följegyzett éneke, valamint ennek az éjszakai vogulokhoz került változata (l. Vog. NépkGy. I: 229—30.) szólnak erről kapcsolatban a kór és halál eredetével. Idézzük itt röviden az énekbe foglalt hitregét: *Xul-ätér*-leánynak, vagy a másik változat szerint *Kami-nāj* nak, az emberiség ősanynának «egy méhbeli hét magzata» vadászatra indulván elhatározzák, hogy fölkeresik az Arany-Kworész égi atyától emlegetett «tápláléka bő, vize bő halottas országot» (*těpā lašit, vitā lašit xālān mā*; I: 94.) s meg is találták ezt a «fája ritka, füve ritka *Jäx-tumén*», vagy mint a másik ének (I: 111.) nevezi a *Lous-tumén* felsőkondai tó vidékén. Itt «vasmellű hét búvárkacsa (*tāxēt*), vasmellű hét vöcsök (*lōli*) hét felé hintázik a hullámokon. A legidősebb férfi közülök szól: Rejtő bokor, rejtő fű mögül magam fogok hozzájuk lopózkodni; míg én íjam, nyilam meg nem eresztettem, íjat, nyilat meg ne eresszettek! Ó rejtő bokor, rejtő fű mögött lopózkodik most hozzájuk. Hajlatos íj hajlatára alig teszi nyilát, mögötte a legifjabb férfi selyemidegének rezgő hangja hallik. A vasmellű hét búvárkacsa, hét vöcsök mellét csak véresre horzsolta, mire ezek darulábú (több torkolatú) sok folyót nagy számban futnak végig s [elhullott vérükkel] a kórtalan, betegségtelen földet kórral, betegséggel árasztották el. A legidősebb férfi szidja őt: «Ha én lőttem volna rájuk, ezt a vasmellű hét búvárkacsát, hét vöcsököt, mint tavaszi halat, őszi halat valami jó nyársbotra, úgy nyársoltam volna föl mind nyilamra. Most te a kórtalan, betegségtelen föld környékét kórral, betegséggel árasztottad el» (I: 95—97.). Tudnunk kell e mythos megértéséhez, hogy a fekete, víz alatt bujkáló *luli*'-madár (черная rarapa) s rokona a *tāxēt*, *Kul-ätér* halálfejedelem kedvelt madarai, melyeknek képében működik a teremtési regékben akkor is, midőn az égi atya részére a földet az ősvíz fenekéről előhozza; v. ö. ÉV. *xālā-vās* «halotti kacsa» = *luli*'. Midőn az őseember a halál madár alakú mását nyilával elhibázta s csupán megsebezte, ennek vére terjesztette el a kórt s következményét, a halált. Ha az idősebb férfi ügyesebb nyila érte volna a halál madarait, talán nem is volna halál a földön, s az ember örökké élne. Az őseember

heve ssége s a tapasztaltabb iránt tanusított engedtlensége hozta a földre a halált. Mása ez a gondolat a bibliai tanításnak, mely szerint szintén az ősember meg-gondolatlansága s Istennel szemben tanusított engedtlensége miatt származott a halál a földiekre. A REGULYTól följegyzett szigvai teremtési rege philosophikusabb álláspontra helyezkedik. Szerinte *Numi-Tārēm* csupa jóságból és az emberek iránt való szeretetéből küldte a földre *Kul-ātēr*-t, a kór és halál kútfejét. Ezt maga az ősember kéri tőle könyörögve: «*Numi-Tārēm* atyám», mondja, «igédre termett emberednek elkezdett leánya lenni, fia lenni. Kezd el nem féni a vadászó és halászó területen; nincs elegendő terük az erdei vad vadászatára s a vízi vad halászatára. Igédre termett erdei fád, erdei füved kevés, az ember ennél is többre szaporodott. Megkönyörülve e panaszon rendelte el az égi atya, hogy *Kul-ātēr* műveleteivel «a nép egyik fele hadd pusztuljon el, a másik fele épen maradjon; hadd vadászszon erdei vadat, hadd halászszon vízi halat; hadd legyen földjük tágas» (I : 157—8.). Külömben az előbb említett déli vogul hitregében is találunk némi utalást azon fölfogásra, hogy a halál keletkezése, nem csupán az ember gyarlóságának következménye, hanem részben isteni akarat is. Midőn az ősanya Arany-Kworész atyához azon kéréssel fordul, hogy megnövekedett fiai honnan szerezzék élelmüket, ez következőkép felel: «Egyik része földem-vizem vidékének fája ritka, füve ritka, ritka lép: szürkeszörű sok szarvasborjút bocsátok oda alá, másik része földem-vizem vidékének a tápláléka bő, vize bő halottas ország (*χālāy mā*): a megenni való vesszöbimbót, fübimbót onnan hadd keressék, a szívesúcsra való ízletes falatot onnan hadd találják!» (I : 90—91.). Más szóval azt jelenti e regerészlet, hogy isteni rendelkezés folytán kell az embernek, midőn tápláléka megszerzésében fáradozik, a halálhoz jutnia. Itt mintha ismét a biblia szavait hallanók: «Arczod verejtékével egyed kenyeredet, míg vissza nem térsz a földbe, a melyből vétettél; mert por vagy te s a porba térsz vissza!» (Móz. I : 4, 19.). A további kifejlése a regének, mely szerint mégis maga az ember a halál előidézője, itt valamint a szigvai regében, mintha valami vallási bölcselkedés következménye volna, mely miután egyszer megtette a világ teremtőjét és gondviselőjét minden jó forrásának, nem tartja összegegyeztethetőnek, hogy ugyanő tőle származzék a legfőbb rossz, a halál és

enyészet is. Máskép gondolkozik a próféta: «A világosság alkotója s a sötétség teremtője a béke szerzője s a rossznak teremtője én vagyok Jahve, én szereztem mindezeket» (Jes. 45, 7.).

De térjünk vissza tárgyunkhoz, a vogul-osztják halottak világához. Láttuk már fentebb is, hogy az árnyak lakta nagy víz képzetéhez hozzáfűződik az is, hogy ez a világ a föld alatt van. Minden idegen hatás nélkül egész könnyen és természetesen rávezethet erre a gondolatra is a túlvilági élet csodás titkain töprenkedő néplélek. Hiszen a holttestet a föld alá temetik, midőn a sírba helyezik. Azután meg ha van a földünk fölött elterülő magasságban, a fényes égben lelkek (isteni lények) világa; mi természetesebb, hogy a halottak sötét világának ott kell lennie, hová a nap sugarai nem érnek, a föld alatt. Nincs is ellentét a víz és alvilág képzetek között; hiszen mi is tanuljuk már zsenge gyermekkorunkban, hogy «ne csinálj magadnak faragott képet, vagy bárminő alakot, sem olyat, minő az égben fönt, sem minő a földön alant, sem minő a vízben, a föld alatt van». Jól egybefér tehát az eddigiekkel az a gondolat is, hogy a halottak birodalma «alvilág», a mint ez a következő kifejezésekben is tükröződik: KLV. *jolké mē*, ATV. *jéléj mā*, FTV. *jaló mā*, *jalóχ mā* «alvilág, túlvilág» (pl. *khāqm khālēχ jalōχ-mān lāntlēt* «a halotti nép az alsó világba megy»), ÉV. *joli tārēm* «alvilág» = *tātik-tārēm* «túlvilág, ama világ» (szemben ezen földfeletti világunkkal, melynek *posij tārēm* «fényes világ» a neve, pl. *joli tārēm poskwēn ta pateuw, sawij mā joli-pālne ta pateuw* «az alvilág világába, az inséges föld alá jutunk majd, въ подпочную землю попадем»). Az alvilág föld alatti üregére czéloz az ÉV. *χqmēl*, *χqmēl-mā* nevezet, melynek KV., PV. *khqmēl*, TV. *khāmēl* mása a «sír»-t jelenti, még pedig a mint az osztják *χom* «ausgehöhltter baumstamm; sarg» = finn *komo* «cavus, concavus; cavum», magy. *homo-rú* stb. (l. BUDENZ MUGSz. 110.) hozzátartozó szavakból kitetszik «kivájság, üreg» alapértelemmel. Mivel az alvilág a vogul-osztják néphit szerint is sokaknak a szenvedés országa, talán nem szükséges épen keresztény befolyásnak tulajdonítanunk, hogy ez az eredetileg ártatlan *χqmēl* fogalom a bosszús beszédben átjátszik a «pokol»-éba, így e szólásokban: *χqmēl-mān totāln!* «vidd a pokolba!» (valamely kellemetlen tárgyról mondva), *χqmēl rus!* «pokolba való muszka!», *χqmēl ūtpi* «pokolbeli ugató!» (szidó szó); KLV. *khōlā khqmēl* (elemeiben

értetlen szidás), *khqmél-mên min!* «menj a pokolba! (кз черты чрынаи!)»; v. ö. TV. *satá-khqmên mîièn!* «átkos pokolba menj!» (IV : 366; az éjszaki vogulban: *satā!* = «ördögbe, pokolba!»). Nem nagyon messze lehet földünk fölületétől ez a földalatti halottvilág; mert az éjszaki vogul hit szerint, ha igen mély gödröt ásnak, közelébe lehet jutni. Midőn az urali aranyásók a föld túrása közben olyan helyekre akadnak, honnan különös levegő (szél, vagy gáz) tódul elő, ez azt jelenti, hogy már beütötték az alvilágot fedő földréteget; miért is nagyobb szerencsétlenségek elkerülése végett tanácsos az ilyen gödröt haladéktalanul beföldni (GOND. 53—54.).

Az alvilág ura *Kul-qtér* vagy *Xul-qtér*, a Kór- vagy Halálfejedelem, kinek déli vogul neve *Khul-nājér*, KV. *Khwoł-nājér*, vagy máskép, *Jal-nājér* «Al[világi]-király» (II : 232.). E mythologiai alaknak, melyről alább tüzetesebben szólunk, éjszaki vogul jelzőiben is megtaláljuk a czélzást alvilági birodalmára, ő a *lui çum çul-qtér* «az alvilági férfi» (II : 98.), segéde a *sēmél sōppā, sēmél sāçip laj-çin, pit-çin* «a fekete szájú, fekete subájú alvilági járványvész, a fekete járványvész» (II : 350, 353.). Figyelemre méltó itt, hogy az «alvilági» jelzés szava *lui* (= ÉO. *lai*), melyet különben csak a folyók altájára alkalmaznak; tehát czélzást foglal magában e nyelvhasználat egyszersmind arra, hogy *Kul-qtér* alvilági birodalma az Ob folyónak alvidéke táján, vagyis mint fentebb láttuk, a Jeges-Óceán felé van. Végtelen serege az alvilági démonoknak áll *Kul-qtér* szolgálatában, így különösen a *kul, mēnkū, utsi* nevűek, továbbá a halál előfutárja a kór-istenség, *tērēn-çul* vagy *çin*, melyekkel szintén alább foglalkozunk bővebben. Hogy mi a hivatása ezen szörnyeknek az emberrel szemben, mutatja *Kul-qtér*-nek ezen jelzője: *élēm-çälēs tēnē samin ūtpi* «emberevő nagy szemű ugató» (II : 289.), mit akár Kerberosznak is vehetne a Hádés hívője. Az itt jelzett emberfalást a kór-istenség az élő emberen kezdi, róla mondja az istenidéző ének: *sawin sāçi masmāy çumin, sawin nārā masmāy kuñārēn sēmél sōppā laj-çinēn, pit-çinēn ti tējkwē jēmtwēs* «nyomorúságos subát öltött férfiadat, nyomorúságos botost öltött szegényedet a fekete szájú alvilági járványvész, fekete járványvész im megenni kezdte» (II : 353.), szintígy más helyütt: *am luwēm çältēm tērēn-kēmpli, çul-kēmpli çulilälēs-ke: sāt ēlmip ēlmip jelpin sirejil pāykin sispā jelpin mā joli-pälēn, am luwēm*

γältēm tērēn-sūp, γul-sūp jol-pūrāln! «az én csontomat pusztító (fogyasztó) kór ruhaszéle, betegség ruhaszéle hogyha föllebbent: hét élű élesszent karddal a piszkos hátú szent föld alá, az én csontomat pusztító kór száját, betegség száját, oda fogd le!» (II : 373—4.). A «nagy szemű ugatónak», a kutyanak és farkas, sakál, hiéna rokonainak képe ez, melyek nekiesnek az ember tetemének s mohón mardossák, falják, míg csak egy izomka marad a csontokon. Ezen jól ismert tulajdonságánál fogva jutott a kutya oly jelentős szerephez a régi népek lélekhitében és halotti szokásaiban, s igen természetes, hogy a vogul ember is, midőn a beteg embernek sorvadását s a holttetem föloszlását látja, ebben valamely kutyához hasonló alvilági szellem műveletét sejtí. Fölismerszik a vogul halálszellemek kutyatermeszete abban is, hogy ép úgy mint szóban forgó házi barátunk a megkaparított konzot lopva, suttymban viszi el a maga félreeső, biztos helyére, *Kul-ātēr* népsége is lepel alatt, ruhába takarva hordja el áldozatait. Keservesen panaszolja az alsólozvai asszony sorsenekében, hogy egyszer csak váratlanul «*Khuł-nājēr legifjabb leánya ruhaalja ízelt közével, ruhaöle ízelt közével valahogyan elvitte nyiltoll fürgeségű két csikóját*», két fiacskáját, azt sem tudja szegény, miért; «házam gazdaura», így folytatja siralmát, «éjjeli büntetésokot nem ismert-e, reggeli büntetésokot nem ismert-e, [hogy ez történt velem]?!» (IV : 103—4.). Ép így emlegetik a *tērēn-γul* kór-szellemnek *félelmes ruhaszárnyát* (*tērēn-kēmpli, γul-kēmpli*), melynek suhogása is rémes; mert abba takargatva ragadja el áldozatát. Egy idevonatkozó adatot az imént idéztünk; ilyen a következő is: *nājā sastēn nājij sām tērēn-képēl rējtēn suj sujtēltēnāt lāwēltawē* «tüzét növesztő tüzes vidékről (= az alvilágból) jövő kór ruhaszárnya rázó suhogásának zaja hallatszik, úgy emlegetik» (II : 331.). A híveinek egészsége fölött örökődő Ajász-isten mondja magáról: «Ha kór, ha betegség támadott, nycmorúságos subájú sok férfiám, sok nöm a kór ruhaszárnyától, a betegség ruhaszárnyától fölelem» (*tērēn-kēmplinēl, γul-kēmplinēl nājγ v̄γānēm*: II : 4.), színtígy hirdeti a lopmuszi isten, hogy «most növekedett falubeli, városbeli sok gyermekem a kór ruhaszárnyától, a betegség ruhaszárnyától megőrizem» (II : 277.), az ő pártfogásával «a kór ruhaszárnya *elsimül* (*pāntmi*)»; II : 383.). A Világügyelő-férfi idéző igéjében fordul elő e könyörgés: «A csontunkat pusztító kór ruhája szárnyát az állatod (lovad) nyakát ijesztő szent ostorral a fekete hátú

szent föld alá üzd le; a húsunkat pusztító betegség ruhája szárnyát az aranyszerű szent óceán alá üzd le!» (II : 318.).

Természetes, hogy a mit a halál «ugató» démonjai megesznek, vagy prózában beszélve: a mit közelebről nem ismert, láthatatlan külső befolyások megsemmisítenek, az csak az ember teste, húsa-csontja. A lélek meg nem ehető, szét nem rágható, legfeljebb — mint fentebb láttuk — más testbe kebelezhető. Ha már egyszer eljutott a maga honába, itt sorsa földi életének érdeme szerint jól vagy rosszul, de megállapodik. Embereink bátran vadászhatnak, halászhatnak, tehetnek akármit, nincs okuk félni az őket környező töméntelen *kuł*-októl, *mēñkw*-ektől, kóroktól: ezek számára nincs rajtuk falat, nincs hús és vér; az ő mivoltuk: *is*, azaz árny, s nincs tigris, melynek ilyenre vássék a foga. Meddig tart ez az élet? Örökké talán, mint a mi túlvilágunkban? Hiszen még a gyönyörökkel boldogító napfényes világban is súlyos az aggkor, még itt sem volna érdemes örökké élni; hát még a sötét alvilágban, *kuł*-ok, *mēñkw*-ek társaságában, hol a jólét legfeljebb csak az, hogy nincs szenvedés; de nincs sehohsem öröm vagy változatosság, hanem helyette szakadatlan egyhangúság. A vogul népképelet bölcsen úgy eszelte ki, hogy a lélek a túlvilágban épen annyi ideig él, a meddig a földön; életünk a testetlen minus oldalon ugyanannyi, mint a testtel való plus oldalon. Ezután következik be csak igazán a végleges enyészet. A lélek egyre összébb zsugorodik, míg végre akkora lesz, mint a *kēr-çamlēz* nevű vízi bogár; némelyek szerint ennek alakjában is él még egyideig, utóljára teljesen elenyészik. GONDATTINAK ezen értesülését (39.) saját népköltési gyűjtéseimből is támogathatom egy adattal. Egy kosmogoniai énekben ugyanis szó van a Világügyelő-férfinak bizonyos «aranyos hátú hét vízibogaráról» (*sqrnij sispä sät çamlēz*), melyek, a mint az isteni hős napsugárként ragyogó hajfonatát kibontja, «a hét Obfolyam, a hét tenger fenekéről fölmerülnek s az ő hajfonatánál melengetik hátaikat» (I : 40.). Midőn Arany-Kworész atyja meghalt, a Világügyelő-férfi elővett egyet ezen vízi bogaraiból, «a potrohát fölszakította s atyját a bogár belsejébe odatette» (I : 42.); majd idők teltevel, miután az egész teremtés mai rendje szerint megállapodott, «fölszakította ezen bogarat s Arany-Kworész atyja ím fölül» (I : 66.). Egybevetve a fentebbi értesüléssel ezen regerészletet, azt következtethetjük,

hogy emitt a közönséges ember túlvilági életére vonatkozó képzet nyer alkalmazást az istenségre, vagyis tulajdonkép nemcsak Arany-Kworész válik halála után vízi bogárrá, hanem az ember is. Megjegyzendő ezekhez, hogy a felsőlozvai vogulok *kēr-ŕamléx* néven a *szitakötőt* (срѣлка) nevezik, mely e szerint tulajdonkép «vas-bogár» (*ŕamléx* általában: «bogár, жушка»), amint a jelzővel van az állatka PV. *kēr-khüntép* («vas-lapát»), TV. *kēr-khom* («vas-ember») nevezetei, valószínűleg erős rágószerszáma miatt. Az idézett ének jelző nélkül való *ŕamléx* szavát azonban nem lehet a levegőben röpködő szitakötőnek magyaráznunk; mert meg van róla mondva, hogy a vízben él s onnan föl-fölmerül sütkérezni. Jobban megfelel e leírásnak a *csibor*, melynek nevei: ÉV. *vit-ŕamléx*, KLV. *wüt-khamléx*.

Tud a vogul rege egy oly kiváló, később istenné avatott hősről, kinek Odysseusként élve sikerült behatolni az alvilágba, a honnan nemcsak hogy maga előkerült diadalmasan, hanem magával hozta új életre támasztva egész rokonságát, hét atyjafiát s ezek atyját-anyját is. Ez a kondai alvidék híres «Nagy-fejedelme» volt, ki segítségére sietvén öccsének a «Három-ölnyi-erdei-bálvány» ellen vívott harcában, előzetesen hadat gyűjteni az alvilágba ment. «Bebújt a fekete földbe; ott ment, ment, egyszer csak egy nyílást talált. Ezen a nyíláson keresztül a fekete föld alsó feléről a föld színe fölé emelkedett, másvilágon élő hét férfi atyjafiához így érkezett meg. Erre a hét férfi anyjához, aztán a hét férfi atyjához ment, azután *Nom-Törém* világúrhoz hágott föl. „Drága uram!” így szól, „nem ajándékoznál-e meg engemet egy aranyostorral? Kedves uram atyám, hallod-e, nem ajándékoznál-e meg engemet egy aranyfokossal? Hét világtájon uralkodó férfi atyám *elevenítő víz tömlőjével* (*léléy vit khurjél*) nem ajándékoznál-e meg?” Mind a három bűvszert megkapta, mire ő legelőbb is föltámasztotta az élet vizével halottjait, a kik mindannyian hozzá szegődnek; de a harcban újra elesnek, sőt elesik a hős testvér-öccse, a «Kis-fejedelem» is. Maga a hős marad életben, kinek sok fortélyos, kemény küzdelmet kell megvívnia. A Három-ölnyi-erdei bálvány városába bejutva bement az eleven bálványok házába, ezeket agyonüti s maga ül helyükre. A nők áldozattal kedveskednek istenségüknek s a bálványházikó ablakán keresztül egy lóbőr-tömlőt hoznak be ily szavakkal: «Mi neked eleven szemet, fület,

eleven lábat, kezét hoztunk.» Az idősb fejedelemhős fölbontja a tömlőt s ím az ő öcsese fekszik benne darabokra vagdalva. Az élet vizével dörzsölve életre hozza s megint folytatják a harcztot. Hosszas küzdelem után egyszer csak az idősb fejedelemhős valami erősre akad. A mint az istentől kapott aranyfokossal üti, ez eltörök. Kérdezi: «Kiesoda, micsoda vagy te?» Ellenfele válaszol: «Én *Jal-nājēr* (az alvilági fejedelem) vagyok». Erre tovább hadakoztak, míg végre az alvilági fejedelem a fekete földön keresztül alászökött; tehát a vogul Odysseus legyőzte Plútót. Majd az istentől kapott aranyostorral a rettegett Obi-öreget (*Oqs-ötér*) győzi le s végére jár a többi ellenfeleknek is, kik közül a Három-ölnyi-erdei bálványt öcsese szúrta le. Most fölélesztették az élet vizével hét atyjukfiát, ezek szüleit, s mindnyájan följöttek erre a mi világra (II : 229—234.).

Mint e regéből látjuk, a mindenható égi atyának van módjában a birtokában levő élet vizével (*lilaj vit*) életre hozni holtakat, s e bűvszerrel valakit meg is ajándékozhat. Gondattinak egyik fentebb idézett közléséből tudjuk, hogy ez az életvíz becses kincse *Numi-Tārem*-nak, benne tartja örökösen aranybotját s ha evvel a vizet megzavarja, az, a kire rápillant, rögtön eszméletlenül esik össze. Nagy hatalma van az életrekeltésben az élet adójának, Arany-Kaltész asszonynak is, ki a Világügyelő-férfinak föld alól előhozott élettelen lovát egyik oldalán *tóvízzel*, másik oldalán *Ob-vízzel* mosta meg s ezzel új életre hozva remek tántoslóvá változtatta (I : 43—44.). A lopmuszi istenke leölt szamojédjait *rénvérrrel* megkenve támasztja föl (*jeltépti*) a halálból (II : 280.). Egy déli osztják mesében az «életvizét» (*χatta jiyk*) és «élet vesszejét» (*χatta nērem*) *mēnk*-ek birtokában találjuk, kik vele holtakat életre támasztani s levagdalt testrészeket eredeti helyükre visszahelyezni képesek (PATK. I : 104; II : 128, 132.). Csakis ily rendkívüli módokon, mégpedig a hatalmasabb isteneknek különös kegyelméből volt lehetséges egyes kiváltságosoknak az új életre való jutás a régi testben. Egyébként a vogul-osztják alvilágból nincs föltámasztás, s hiába dicsekedett a déli vogul vitézi ének hőse is avval, hogy halála után «hét tél, hét nyár múlva fölkel» (*jol-χāle'im : sāt tāl, sāt tūw nāŋχ kwāle'im*), igen kicsiny ellenszer is elég erősnek bizonyult ennek megakadályozására. «Idősb ángya egyenesen szíve tájára egy nedves követ helyezett; ama hét tél, hét

nyár elmúlta alatt ama nedves kő megnő vala s [a halottnak] nem volt ereje fölkelni; csupán tamburája szavát hallották» (IV : 156.). Ez az eljárás is bizonyára nem a testnek fölkelése, hanem a léleknek esetleges zaklatása ellen irányult; ezért helyezték a követ épen a szív tájékára, hol a lélek székel.

Igen, a mi egyszerű pogány emberünknek nincs föltámadása s nincs a mi értelmünkben vett «mennyorszaga»; ő nem számít jóságáért és becsületességeért különös jutalomra a túlvilági életben. Itt csak a gonoszság bűnhődik, de az erény nem kér fizetést, nem vár földöntúli gyönyöröket; hanem megelégszik azzal, hogy osztályrésze béke és nyugalom, nem pedig szenvedés és zaklatás. Így van ez a földi életben is: a társadalmi rend ellen vétőket megbüntetik, de a jókat nem jutalmazzák, hanem legfeljebb békén hagyják. Ha e pogányságnak bölcse akadt volna, az bizonyára így foglalta volna tételbe ez erkölcsi felfogást: «Az erény önnönmagának jutalma, s mihelyt más jutalmat vár, többé nem erény». Itt ismét találkozunk az erkölcsileg fejlett pogányság a legmagasabb vallási színvonallal; az ószövetség prófétája szintén csak a bűnt ostorozza, csak ennek hirdet büntetést, de nem ismeri az erénynek túlvilági jutalmát s nem a mennyország kéjeit. Isten útjainak követője e földön találja meg boldogságát; ebben kell bízunk akkor is, ha netán a látszat ellene mutat. Mindezekből nem következik, hogy a vogul-osztják ember nem ismer mennyei világot s mennyei életet. Hisz ez ép oly bizonyos, mint maga az emberi lét. Az égbolt az ő örökös változásaival, derűtségével és komorságával, lassan járó báránnyelével és rémes sötéttséggel jelentkező zivataraiival, megrázó dörgésével és gyújtó villámával, boldogító napjával és gyönyörű csillagaival, esőjével és egyéb csapadékaival mindenesetre a legmozgalmasabb élet benyomását gyakorolja, mely csakis olyan lehet, mint az az élet, melyet mi ismerünk, vagyis saját életünk; a különbség legfeljebb az, hogy amannak erőművelői összehasonlíthatatlanul hatalmasabbak s nem oly szűk körre, mint az emberé, hanem egész világra kiterjedők. Minden pillanat megtanít arra, hogy függünk ezen égi hatalomtól, hogy kedvezése életünk és boldogságunk föltétele; viszonyunk hozzá olyan, mint a gyermeké atyjához: *Numi-Tārém*, a Felső-Ég a mi «aranyos nagy atyuskánk» (*Sorñi òn āsikeuw*) s a mi «ember» nevünk: *ëlēm-χqlēs* «ég halandója». Az csak nyilvánvaló, hogy van mennyei

világ, s ha van, ez nem lehet üres pusztaság, hanem a világ alkotójához és mindenható urához méltóan, a legszebb emberi fogalmak szerint van berendezve. Bizonyos továbbá az is, hogy az égi atya e legsajátabb remek országában nem egyedül bolyong remetekép, hanem fenséges személyét, úgy mint a földi hatalmasokat, családtagok s működésében támogató különböző rangú szolgaszemélyek egész serege veszi körül. Mindezen égi lények egyszersmind isteni lények, melyek hasonlók ugyan az emberhez, affélék talán, mint az emberi lélek, vagy az *z̄s*; de képességük s erejük ember- s természetfölötti. Az egyszerű, gyarló embernek ezek honában s társaságában nincs helye, ép oly kevéssé, mint a földi uralkodók fényes palotáiban és környezetében, bár az atyáskodó gondoskodás megvan mindkét részről. Nem jut a mennyek országába az ember lelke vagy holt árnya sem, s ha PATKANOV a déli osztjások közt ilyen fölfogásról értesült (I : 146.), az nem lehet más, mint a kereszténység befolyása, az orosz pap tanítása. Jobban megfelel a valóságnak, a mit POLJAKOV hallott e tárgyról az éjszaki osztjásoktól, kik szerint t. i. «*azt beszélnek, hogy eljutott volna az égi országba valami szamojéd varázsló, s lehetséges, hogy oda kerülnek haláluk után az oroszok; de osztják nincs ott egyetlen egy sem; mert*» — s ez nyilván a hittérítőktől s papoktól átvett okoskodás — «*mindnyájan bűnösök s ezért az alvilágba kell jutniok*» (64.). De hát az istenek rangjában tisztelt régi bálványok az «*istenfiuk*»-nak nevezett Világügyelő-férfi, a pelimi, a kisobi, a szoszvaközépi, a szigvatövi s más isteneké, kiknek oly nagy szerep jut az égiek mythosaiban, s kik eredetileg mégsem voltak egyebek, mint híres fejedelmek vagy fejedelmi házak halotti bálványai, — hát ezek nem mutatják-e világos példáit, hogy az ember mégis bejuthat az égiek társaságába s részese lehet a mennyei dicsőségnek úgy, mint az istenek hatalmának? Annak, ki a néphit fejleményeit történeti kritikával vizsgálgatja, mindenesetre igen: az előtt kétségtelen, hogy a nagyobb tiszteletben részesülő vogul-osztják bálványképek csak olyanok, mint másutt a szentek, vagyis istenkké és félistenekké dicsőült emberek. De maga a nép nem így fogja föl a dolgot. Ennek nincsen sejtelme sem róla, hogy az a bálványistenség, melynek áldoz s melyet a tisztelet minden nemében részesít, valaha csak olyan halotti bálvány volt, melyet ő tart a maga lakában valamely elhúnyt rokonának emlékére. Míg megvolt a bálványkép

ily keletkezésének történeti tudata, annak tisztelete mindenesetre csak kisebbségi s szűkebb körre terjedő lehetett, bár mint egy kiváló fejedelmi személy halotti bálványáé, már kezdetől fogva is nagyobb volt, mint más közönséges halandóé. Másképp alakult a dolog, midőn ez a történeti tudat feledésbe ment s az örökségkép nemzedékről nemzedékre átszálló bálványhoz fűzött képzeteket — melyek eredetileg bizonyára nem voltak merőben légből kapottak, hanem bizonyos általánosságban vagy magvukban valóságnak megfelelő elemeket is tartalmaztak — a mythos vette átalakító hatalmába. A csodásnál csodásabb regék, melyek ily úton a bálványban ábrázolt alakra vonatkozólag forgalomba jöttek, nemcsak annak tekintélyét tették nagyobbá s tiszteletét szélesebb körűvé; hanem felköltötték azt a gondolatot is, hogy amaz istenkép dicsőített személy (rendesen hős) nem is lehetett valami magunkféle közönséges emberfi, hanem ama magasabbrendű égi lények közül való, kiknek hatalmával rendkívüli tetteit véghezvitte. A «köldöke vágott inséges subájú, inséges bocskorú emberrel» (*puχnit jáktim sawiy sāzip, sawiy nārāp ēlēm-χqlēs*) szemben ő az emberek képzetében *tārēm-pī* 'istenfi' lett, kit az égi atya mennyei honából hágsón bocsátott alá vagy igézettel rendelt bizonyos földrészre, hogy ott uralmát megalapítsa s magának «férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent helyet» (*χum rawtal, nē rawtal jelpiy mā*) szerezzen, hol az emberek áldozataikkal és imádságaikkal fölkeressék. Sehol sincsen szó arról, hogy efféle hatalmasabb bálvány-istenség, illetőleg a benne ábrázolt hős *meghalt volna*; ő élt azelőtt is mennyei atyjánál s él ma is szent helyén, onnan örködve hívein s érintkezvén ezek érdekében az égiekkel. «*Mennyei atyánk leküldötte az ő fiát a mi boldogításunkra; az istenből ember lett*»: így vallja a néphit; a tudományos kutatás ellenkezőleg tapasztalja a fejlődést: az emberből felsőbb hatalom, a halott képmásából bálványisten alakult.

E) A bálványok és szellemeik.

Kimutatván az eddigiekben, hogy miként fejlődött a halottak tiszteletéből a bálványimádás, vegyük immár közelebbről szemügyre ennek változatos megnyilatkozását, mégpedig első sorban a bálványalakok különböző neveinek s a bennük vélt szellemekhez

fűződő általános képzeteknek vizsgálatával. Előjáróban megemlítjük, hogy a «bálvány» sajátos közneve a vogulban: ÉV. *pupi* (REGULY írásában: *pubi* és *babi*; GONDATTINÁL: *pubi* 37. l.), LV. *popi*, KV., PV. *pupi*, melynek a ragozásban főtűnő *pupχ-*, *pupéχ-* teljesebb hangtestű töve (plur. ÉV. *pupχé-t*, KV. *pupéχ-t*) kicsinyítő képzésnek ismerszik föl a gyéribb használatú s kevésbé hizelgő beszédben alkalmazott *pupa* alak mellett (v. ö. *pupakwé**) *pupa*, *šajtanakwé šajtan* egy bálvány hasonlatosságára készített játékbábú megszólítása: IV: 204.). Nyilván nem más e szó, mint a zürjén *buba* «scheuche, vogelscheuche, schreckbild, popanz» (*vörsa b. «waldgeist»; WIED.*), mely mellett azonos értelemmel *bubila* képzés is előfordul (u. o.). Más alapértelem sejthető a bálványnak éjszaki osztyák *lonχ* = IO. *tonχ*, SO. *junχ*, VJ. *jung*, FO. *lunχ*, KO., Jg. *lunχ* nevénél, mely mellett AHLQVIST *šongot* «puppe zum andenken eines verstorbenen» adata, szintűgy mint FINNSCHNÉL (402. l.) *songet* «göttin» a szókezdő tökéletlen jelzésével írott többes képzőjű alakok. Alakilag pontosan megfelel ugyanis az ismeretes szóvégi $\eta > n$ változással a zürjénben: *šön* «schatten von verstorbenen» (v. ö. *šonjan* «verstorben»; WIED.), mely ismét tekintetbe véve a vogul *jis* szónak fentebb kimutatott jelentésfejléményeit («ős», «árnyék», «holtak szelleme») a cserem. *šongo*, cserM. *šonga* «öreg, agg, vén» szóval hozható kapcsolatba. E szerint az osztyák *lonχ* (< **šonχ*) tulajdonkép a «régiek», illetőleg «holtak szellemét» jelentené egybehangzólag avval a magyarázattal, melyet fentebb a vogul-osztyák bálványtisztelet általános alapjára nézve adtunk.

A bálványimádás nemei közt bizonyára legősibb az, melyben az ember vallásos tisztelete valamely élő lénynek képzelt *természeti* tárgy vagy jelenség felé fordul. Mielőtt az ember a fémekkel megismerkedett s öntvényeket készíthetett, sőt mielőtt kezdetleges kőszerszámával fát faraghatott volna, már megvoltak a bálványképek előzményei s mintái amaz ember- s állatalakú kövekben s szikláknban, melyek különösen elhagyott s nehezen megközelíthető helyeken állva mindenkor alkalmasak voltak félelem s tisztelet gerjesztésére a naiv lelkekben. Egy ily ember- vagy állat-

*) A felsőlozvai vogulban a nők a medvét csakis *pupakwé* (= «bálványka») rejtett kifejezéssel (*tüjtné lätin*) merik említeni.

alakú kötőmeg merev mozdulatlanságával élénken emlékeztet az imént élt holt emberre s állatra, minélfogva igen természetes, ha a mindent személyesítő népképzelet bennük *kővé meredt embereket s állatokat* lát s mindjárt magyarázatát is keresi ezen különös alakulatnak. Alább, az egyes vidékek bálványainak tárgyalásánál lesz módunk az ily kőbálványokkal is részletesebben foglalkozni, úgy hogy itt csak azon általánosan elterjedt néphit megemlítésére szorítkozhatunk, hogy bennük az «ember korabeli világot» (*élém-χῆλῆς jisiy tārēm*) megelőzőtt hatalmas óriások (*járχum*) elbűvölt alakjai élnek haláltalan életüket, kik t. i. ez állapotba erejük fogytán (I. HUNFALVY: Vogul Föld 141—2.) többnyire győző ellenfelük igézete következtében, esetleg a fájdalom hatása alatt jutottak (GONDATTI: 20, 36, 38; GRIGOROVSKIJ 20, 22.), a mint igézet hatása alatt váltak kővé a velük rendszeren mondai kapcsolatban álló s közelükben található állatalakok is. Ezen hagyomány egyszersmind azt igazolja, hogy a nép is az ily kőbálványokban tudja a bálványtisztelet legrégebb alakjait; mert ezeket helyezi éppen hitregei chronológiájának legtávolabbi korszakába. Az ilyenekkel szemben a mesterséges bálványok eredeti képeit már a mi fajta emberünk is látta; hiszen bennük saját nemzetsége régi hőseit ábrázolja.

A mesterséges bálványok legegyszerűbb alakításai a ruházat nélkül való, legfeljebb bevágásokkal czifrázott oszlopok, illetőleg földben álló rudak és karók. Már GEORGI említi, hogy a permi vogulok áldozó ligeteiben, közel az oltárasztalhoz egy *egyenesen álló fatörzsök*, illetőleg oszlop áll (I. fentebb) s hogy ez voltaképp bálvány, mutatja az ily fatörzsből álló áldozati oszlopnak déli osztyják *türum-vānmap jemiñ juχ* «isten-ábrázatú szent oszlop» neve (PATKANOV II: 94.). Az efféle oszlopnak rendelkezése, hogy hozzákössék az áldozati állatokat összetartó kötelet, a mint ez ki van fejezve a *Polém*-isten szoszvafői idéző igéjében is, hol nem is földi, hanem égi áldozó térről van szó: az áldozó ember ugyanis arra kéri a *Polém*-bálványt, hogy bemutatott «fehér hóhoz hasonlatos szarvas állatát», mint közbenjáró vezesse égben lakó *Numi-Sarúi* atyja elé s kösse oda az ezüstgerendájú ház ajtajánál a «hét lépcsőjű tiszta ezüst szent oszlophoz» (*sāt nākpā sāli qān jelpiy ānkwélēn*; II: 409.). E helyből az következtethető, hogy az áldozati tér oszlopa általában az istenség láthatatlan állatkötő oszlopát jelképezi; az «istenábrázat» az oszlop fejen azt szemlélteti,

hogy mint maga az oszlop, úgy a hozzákötött áldozati állat az istenség birtoka.

GONDATTI a szigvai vogulok áldozattereinek leírásában (7—8. l.) megemlíti, hogy azokon *földbe vert magas rudak* láthatók, melyeknek tetején *rongydarabok, prémek, fényes csecsebecsék* s egyéb apróságok libegnek. Ezek a rudak bizonyos istenségeknek vannak szentelve, mégpedig a középső legmagasabb *Jäni'-tärém*-nak («Nagy-Isten»), jobboldali szomszédja *Sän'-tärém*-nak («Anya-Isten»), bal oldali szomszédja *Mir-susnë-γum*-nak («Világ-ügyelő-férfi»), a többi évenként fölváltott rudak más istenségeknek. Ezek a rudak is bizonyára az illető istenségeket jelképezik, s midőn reájuk áldozati tárgyakat aggatnak, ép olyan eljárás, mint midőn a bálványásátrakban őrzött bábukra rakják a becses prémeket, posztó- és vászonrongyokat, csecsebecsét stb. Csak a bálványarcz hiányzik, jeléül annak, hogy ez az egyszerűbb alakítás oly kornak hagyománya, midőn még az ember mintázó ügyessége ezen elemi fokig sem volt ki-fejlődve.

Hogy az otthon őrzött, bábyszerű házi istenségeknek is ilyen csupaszn rudak voltak az előzményei, kitetszik BELJAVSZKIYNAK ama közléséből (110. l.), mely szerint: «Minden osztják jurtában az ajtóval szemközt eső oldalon egy magas rúd áll, melynek csúcsa némileg kimagaslik a tetőn fölül. Ez a rúd, mely a néphit szerint a jurta gazdáját személyesíti, a ház s egész család részéről állandó gondozás tárgya s oly tiszteletben részesül, hogy nyolczadik évét túlhaladott nőszemély sem éjjel, sem nappal nem mer előtte egyenesen végigmenni, hanem ha okvetetlenül szüksége van reá, a jurta közepén elhelyezett soha ki nem alvó tűz körül oldalt kerüli meg». Itt tehát a jurta «őrfájával» van dolgunk, melynek hivatása ugyanaz, mint az emberképre faragott házi bálványé: ugyanazon vallási eszmének ősi kifejezése s ennek újabb fejleménye egymás mellett láthatók.

WITSEN a tobolszk-vidéki osztjákokról írja, hogy «a falu előtt mindenütt ott áll közszemléül az ő bálványuk: egy ördögnek fából durván faragott képe» (757. l.). Ez PATKANOV egyik hősénekében is említve van, még pedig az áldozati tér oszlopához hasonlóan «isten ábrázatú szent fá»-nak nevezve, a hős midőn búcsút vesz a várostól, kimegy «a téres város szép terére s az isten ábrázatú szent fa törzöskvége előtt hét jeles főhajlongást végez» (II : 96.). Érdekes

alkalmazását találjuk az emberfejű oszlopnak a Noviczkiutól leírt pelimi szent helyen, hol t. i. az öt bálványtól lakott fősátor mellett néhány apró házikó állott az áldozat leölésére szolgáló szerszámok s az áldozati csontok részére; ez utóbbiak pedig *három könyök magasságú, fölül emberi hasonlatosságra kifaragott oszlopokra* voltak helyezve. Ez oszlopbálványok az előbbiekhöz képest nyilván *szolgai* szerepűek, tartják s őrizik az előbbiek holmijait.

Az ilyen fölül emberalakra faragott bálványoszlopok már előbbre haladott fejlődési fokozatát mutatják a bálványkép alakításának a minden faragás nélkül való fatörzsökhöz vagy rúdhoz képest. Az előbbi fajtának kisebb változatai azok a legföljebb 1 $\frac{1}{2}$ rőf magasságú földbe vert *bálványczölöpök* vagy *karók*, minőket CASTRÉN, SCHRENK és FINSCH helyenként seregesen találtak együtt az éjszaki osztjakoknál, illetőleg samojédeknél. Ezen CASTRÉN szerint *jüjan*-nak nevezett igen alacsony rangú bálványok fölül csúcsosan vannak faragva, s néhány bevágás alakjában fölismerhető rajtuk a szem, orr és száj jelzése.*) Mint FINSCH tapasztalta (493. l.), némelyike ezen jelentéktelen bálványfáknak *nyírhéjjal volt körül takargatva*; ez az átmenet a következő fokozathoz, a *felruházott* s otthon vagy külön házikókban őrzött bálványalakokhoz.

Ez utóbbiak közül kisebb rangúak a házi bálványbábúk, minők az ősi valláshoz hívebben ragaszkodó éjszaki tájon minden jurtában találhatók (l. HOFFMANN 29, GONDATTI 16.), mégpedig — mint PALLAS írja (III : 59.) — annyi számmal, a hány családtag van esetleg kiegészítve a halotti bálványokkal, melyekről az előbbi fejezetben szözlöttünk. Ezeknek legegyszerűbb formái minden faragás nélkül való fabotcskából állanak (GONDATTI u. o.) bőr-, posztó-, vagy vászondarabokkal, illetőleg ruhácskákkal (főkép kis újjas subákkal) tele aggatva, melyek fölé gyakran apró fényes tárgyak, csecsebecsék kerülnek. Fejlettebb alakítások azok, melyeken már az a törekvés is nyilvánúl, hogy a bálvány arcza némileg emberi formájú legyen. Ennek legegységibb megvalósítása az, melyről NOVITZKIJ ír (l. fent), a midőn t. i. a bábú közepébe egy

*) L. rajzukat FINSCH többször idézett könyvében (492. l.). Még elemibb alakításai e bálványkaróknak láthatók SCHRENK «Reise durch die Tundren der Samojeden» műve első kötetének II. képmellékletén.

kis *tülördarabkát* helyeznek nyilván a *szem* jelzésére. SAVROV leírása szerint *Ortik* segédjének, a *Master-long*-nak prémekkel feszesen tömött zsákból álló bálványának közepére egy *ezüst tányérka* van kötve mélyedésével kifelé (I. BELJAVSZKIJ kivonatában fent). Hasonló eljárással, illetőleg felfogással egy egyszerű *sárgaréz-gomb* is pótolhatja a fejet, a mint ez FINSCH könyvének egy női bálványt ábrázoló képén látható (402. l.). Kevéssel előrehaladottabb az az alakítás, melyben a bálvány fejének faragása vagy diszítése emlékeztet emberi ábrázatra. PATKANOV az irtisi osztjásoknál sok házi bálványt látott, melyeken fej gyanánt a bálvány testét képező fadarab tetejére menyét vagy evet-fark volt kötve, *a szemeket pedig két darab színes üveg jelezte* (106. l.). PALLAS (II. könyv, 2. köt., 261. l.) tudósításai szerint a turai voguloknál is voltak találhatóak ilyen emberi alakra faragott bálványok, melyeknek szemeit *serét-vagy gyöngyszemekből* alakították. Gyökeres újítás e téren az, miről GONDATTI tudósít (7, 16. l.), hogy t. i. az utóbbi időkben az éjszaki vogulok és osztjások zürjén és orosz kereskedőtől szerzett közös *vásári játékbábukat* alkalmaznak házi istenségek gyanánt, minden különös szertartás nélkül helyezve el ezeket a maguktól készített durva alakítású bálványalakok mellé.

Igen ritka esetben *csontból* is készülnek bálványok (GONDATTI 16.); de gyakoriak, s mint a leletek tanúsítják, régi korok óta tisztelet tárgyai a *bálványöntvények*. Az átmenetet ezekhez az előbbi fajtákból amaz alakításokban láthatjuk, melyekben a fabálványnak *legalább arczára alkalmaznak domborított fémlemezeket*. Ilyen volt NOVITZKIJ közlése szerint a sarkali jurták fából faragott bálványa, melynek ábrázata *ezüstből*, továbbá a nachracsi, illetőleg fehérhegyi, melyé *fehér bádogból* (SAVROV szerint *Ortik*-é ezüstből) volt alakítva. A FINSCHTÓL látott éjszaki osztják házi bálványok férfi alakján az arcz megfelelő metszésekkel *sárgaréz-lemezből* készült (401. l.). Többször tudósítanak a történeti s néprajzi kútfők *csupa ércből* készült bálványokról is, így különösen GMELIN (IV: 432—4. ll.), PALLAS és GEORGI egy felsőturai *vogul vasbálványról*, mely kezében hajítódárdát tartó emberalakot ábrázol rendkívül durva alakításban. Ezt magas rúd tetejére tűzve áldozatokkal tisztelték, miből kitetszik, hogy az egész bálványszerkezet nem más, mint az «istenábrázatú» áldozati oszlop változata. Hasonlóképp értesít BELJAVSZKIJ egy hosszú szakállú, határozott arcvonású

öreg embert föltüntető osztják bálványról, mely *hét fontnyi súlyban vörös rézből* volt öntve (104. l.). A gyakran található *állatöntvények* közül legrégebben ismeretes a fehérhegyi *lúdbálvány*, melyet a múlt század eleji hittérítők pusztítottak el; mások *hattyú, medve, farkas, menyét s kígyó* alakokat emlegetnek, mely állatok tiszteletéről, illetőleg hitregei szerepéről alább lesz tüzetesebben szó. Az újabban talált öntvénybálványokra nézve ASPELIN «Antiquités du Nord Finno-Ougrien» című híres művére, továbbá SZOROKIN és TEPLUCHOV fentebb idézett munkáira kell utalnunk, melyek közül különösen az utóbbiban részletesen ki van fejtve, hogy a vogulok és osztjakok régi s mai földjén talált vallási, illetőleg mythologiai vonatkozású leletek tyusaikban egyeznek a permi föld hasonló tárgyú leleteivel, mintegy igazolásakép a régiek amaz állításának, hogy az előbbi népek pogánysága a permiek kiirtott ősi vallásával azonos. Az e művekben bemutatott rajzok egészen sajátos vonású, igen kezdetleges kivitelű emberalakokat ábrázolnak, a férfi csúcsos fejjel, magas sapkával, egy ízben e helyett teljes medvebőrrel, a nő másnemű magas fejkességgel. Vannak meztelen s felöltözött, magában álló s páros (férfi és nő), továbbá három s hét személyű csoportok. A legtöbb leleten állatalakok is észlelhetők, melyek között gyakran szerepel egy *gyík-féle szörnyeteg* a bálványszemély lába alatt. Az állatöntvények tárgyai: *medve, gyík, hal* s főképp sok változatban valamely *sasféle madár* egy, két és három fejjel, melle táján rendesen *emberarczczal*. Az ily fajta leletek másai s változatai itt-ott előkerülnek még az éjszaki osztjakok és szamojédek közt, melyeknek mintájára — mint erről PATKANOV értesít (107. l.) — Tobolszkban s más helyeken nagy mennyiségben gyártanak s hoznak jó pénzért forgalomba bálványutánzatokat, bár ezt az ipart s kereskedést a hatóság üldözi.

A bálványok külsejére, ruházatára s fölszerelésére gyakran történik czélzás a velük foglalkozó népköltési műfajokban. Mint legfőbb ismertető jegyek többször már a bálvány *nevében* is föl vannak tüntetve, így pl. ezekben: *Türén isém tür sät sira ta'ilij kent* «Tóba-szállott-tóbeli-hét-sirálylyal-teli-sapka» (az idősb larvosi fejedelemhős neve; II : 52.); *Nozs-sq würp kenti aki* «Nyusztbőr-karimás-sapkájú-dédapuska» (bálványnév; III : 305.); *Sät wär-sq wärij ta'il äjkä* «Hét-jávorbika-bőr-irhájából-*való-ruha-öreg*» (az Ajász-isten bácsija; II : 19.); *Khurém-täl-vuor-*

pupi «Három-ölnyi-erdei-bálvány» (II : 222.); *Xätél-rērin, et-pos rērin jelpin sirej* «Nap-hevű, hold-hevű szent kard» (a középső larvosi fejedelemlhős, nyilván a bálvány kardja után így nevezve; II : 52.). Szintígy az irtisi osztjákban, pl. *Jix-sōxtà, nox-sōxtà kēlep toxx* «Medvebőr-jávorbőr-subás-bálvány» (egy házi istenség neve; ПАТК. I : 108.); *Tānettaçot-iga, nógos lankpe iga* «Fedeleetlen ház örege, nyusztpólyás öreg» (u. o.). Még gyakrabban találunk utalást a külsőre s ruházatra a bálványok jelzőiben, a minők pl. a következők: *çumplēy puŋkpü ülāy entēp çartēm çum Polēm-tārēm ašēm* «Habos fejű, tüzes övet öltött férfi, Polēm-isten atyám» (III : 337.), *kēlp oxsēr, sēmēl oxsēr törpü çum* «Vörös rókaprémes, fekete rókaprémes (sapkájú) férfiai (a Ték-bálvány; II : 11.); *kēlp lē'in çuriny q̄tēr* «Vörös evet alakú fejedelemlhős» (a szanjai istenség; II : 150.); *kwānsēy Vjōruis, tauley Vjōruis* «Karmos, szárnyas V.» (nyilván madáralakú bálvány; IV : 109.); *Voikēn sāzi masēm Polēm-tārēm* «Fehér subát öltött Polēm-isten» (II : 403.). Bősséggel fogunk találkozni ilyenekkel alább a főbb bálványistenségek részletes tárgyalásánál.

A közönséges bőrruházatnál — mely többnyire apró, esetleg díszesen kidolgozott subácskából, prémekből, sapkából áll — becsesebbnek tekintik a posztó-, különösen vörös posztó-öltözékeket (*vjir nuj*), a mint általában kedvelt tárgya az áldozatoknak a bálvány mellé göngyölegben helyezett posztó, selyem és bársony is. Említést tesz a vörös posztónak bálványok körül való alkalmazásáról már WITSEN (634. l.), továbbá a kondai főbálvány s személyzetének leírásában NOVITZKIJ és I. B. MÜLLER. A fehérhegyi bálványnak, mint erről G. F. MÜLLER tudósít, még a házikója is be volt vonva vörös posztóval. GEORGI a csuszovajai voguloknak egy vörös rongyokba burkolt bálványáról szerzett értesülést (Bemerk. 598. l.).

Mennél nagyobb tiszteletben áll valamely bálvány, annál nagyobb mennyiségben található folszerelésében arany- és ezüst ékességek, tárgyak s pénzek; továbbá mindennemű alakokat, főkép állatokat ábrázoló silányabb fémöntvények, melyeket a mennyire lehetséges, a bálványra aggatnak. Az énekek gyakran említik e drágaságokat, szólnak pl. a jugrai istenkének «tisza ezüsttel teli sapkájáról» (*šāli q̄ln tinij kēntā*) s ugyancsak «tisza ezüstdől való drága gombjáról» (*šāli q̄ln tinij kēnmā*), szintígy a pelimi istenkének «aranyból való drága ruhaújjáról s ruhaszárnyá-

ról» (*sarú ālnē tinij tajtä, tinij kēmplitü*; II : 134—5, 402—3.), valamint a Világ-ügyelő férfi «kami-ezüst, *šopēr*-ezüst rojtos övérről» (*kami āln, šopēr āln lüsiy ěntapü*; II : 322.). A Paszēt-bálványt sok ezüstje miatt «*šopēr*-ezüsttel, kami-ezüsttel megrakott kis királyunknak» (*šapēr-āln, kami āln ta'īlij mān χānū*; II : 144.) nevezik, míg a múnkeszi «Târēm-leány»-nak házát «*šapēr*-ezüsttel, kami-ezüsttel teli ház»-nak (*šapēr āln, kami āln ta'īlij kwol*; II : 261.) magasztalják. Különösen a medvéeknek emlegetik sűrűn az istenileg ünnevelt állatra aggatott tiszta s hitvány ezüsből készített csecsebecsüket; a medve ülőhelye: «tiszta ezüsttel bőséges fészek, kami-ezüsttel boldogságos fészek» (*šāli āln šūniy piti, kami āln χolāy piti* III : 42, 187.), melyben «ha keze előttünk: sés-ezüstön át tűnik elő; ha orra előttünk: kami-ezüstön át tűnik elő» (*kātēm-ke nē'īlēs : šēs-voçi-tārü nē'īlēs ; nólēm-ke nē'īlēs : kami-voçi tārü nē'īlēs*, III : 263.), a mint «sés-ezüsttel, kami-ezüsttel teli putonyát emeli, hátára veszi» (*šēs-voçi ta'īlij pajp ālmilēm, kami-voçi ta'īlij pajp χūntmilēm* III : 185—6.) akkor is, midőn ünnepeknek befejeztével végső útjára kísérik. Ezeket az ékességeket ideiglenesen a bálvány kincstárából szedik elő, a vendégül érkezett másik istenke — *mā-χar tārēm* «föld színén járó isten», *pupakwē* «bálványka»: a medve nevei — földszítésére. A bálványra aggatott sárkány-, illetőleg gyík-alakú öntvényekre történik czélzás, midőn a jugrai istenkének «hét *jūr*-állattal teli sapkájáról s ruhaszárnyáról» (*sāt jūr ta'īlij kēntü, kēmplitü* II : 134, 130.), vagy a pelimi s kisobi istenségek «hét *sossēl*-állattal teli szentséges házaról» (*sāt sossēl ta'īlij kwol* II : 141, 144; *sossēl ta'īlij jelpij kwol* II : 410.), illetőleg a Leplä-torkolati bálvány «hét *jūr*-állattal teli fészkeről» (*sāt jūr ta'īlij piti* II : 136.) beszélnek. Efféle állat-öntvényekkel s egyéb ékességekkel földszített bálványnak írja le PALLAS (III : 60.) az Obdorszknál alább fekvő voksari jurták nagy tiszteletű osztják istenségét, melynek szent fájára egy széltől himbált *csengetyü* is volt akasztva. PATKANOV meglátogatván az Irtiš alvidékén egy osztják áldozó helyet, itt szintén talált faágon lógó *csengetyüt* (I : 111.). Ez utóbbi részlet itt azért figyelemreméltó, mivel a bálványra aggatott ezüst- s egyéb érczdiszítéseknek szintén az a mellékczelja, hogy velük mozgatás útján csilingelő zajt keltsenek. Ez a *bálvány útját kísérő zene*, a mint a medve is kiemeli énekében, hogy «*šopēr*-ezüst, hitvány ezüst *csengésével* sze-

relnek föl engem» (*šopër āln, mor āln šāmlīnēl šāpitawēm* III : 106.) s hogy ugyanily «csengő hanggal» vonúl ki ünneplése házából (*šopër āln, kami āln sāmliñ sujil mine'im* III : 320.). Valószínűleg alkalmaznak itt-ott magán a bálványon is esengetyűket, a mint e dologról bennünket WITSEN értesít (752. l.).

A nagyobb tiszteletű bálványok fölszerelésének gyakori járuléka a h a r e z i e s z k ö z ö k is, jelesen : íjak, nyilak, tegzek, kopják s néha egy-egy régi korból fönnmaradt pánczélsruha (pl. J. B. MÜLLER szerint az «Ob-öregénél» ; l. fent) és kard. Az utóbbit többször említik az énekek is, így a jugrai és Leplä-torkolati bálványoknak «atyjuk ígézte vasas végű szent kardját» (*jārä sätēm kēriñ aulēp jelpiñ sirejrišä* III : 133, 139.), továbbá Ajász-istennek Ték-öregtől ajándékozott «hegyes kardját, híres szablyáját» (*talxiñ sirej sijiñ nāri*), mely «véráldozatot fogadó véráldozatos istenkévé, ételáldozatot fogadó ételáldozatos istenkévé» változott (*jir vinē jiriñ pupri', puri vinē puriñ pupri' el-üntes*) gazdájának büvölete folytán, hogy «kéz-segítséget, láb-segítséget nyújtson, ha valamely vidék felől had érkezik» (II : 14—15.). Szó van a lopmuszi isten kardjáról is, melynek jelzésével őt az ének «hegyes karddal, éles karddal forgó király»-nak (*talxiñ sirej, elmiñ sirej jāñxmāñ xān* II : 276—7.) nevezi. SAVROV szerint *Ortik* bálványtemplomában kopják és kardok vannak az oltárasztalba beszúrva (BELJAVSZKI 94. l.) ; POLJAKOV Obdorszk közelében a paszerczovi jurták bálványának szent fáján látott felakasztott markolatos kardot (115. l.), GONDATTI pedig a vogulok közt hallott ily «szent kardokról» a Szoszva alvidékén (38. l.).

Az énekek o s t o r t is emlegetnek némely bálvány fölszerelésében, így a Pelim-isten idéző igéjében, kit arra kérnek, hogy «arany ostora jó végével» (*sqrni xamsi jāmēs qulēl*) tartóztassa a Kór-fejedelem «vas keresztpántos hajóját a nyomorúságos nép lakta nyomorúságos föld vidékéről» (II : 408.). A felsőlozvai, jútím-szász-beli «szent fejedelemfi», midőn «hét bojtos szent ostorát» (*sāt rūsip jelpiñ xamsi*) meglegyinti, az «ülő szent föld egész nagyságában megmozdul» (II : 430.). A Világügylő-férfi «šopēr-ezüst, kami-ezüst rojtos szent ostorát» (*šopēr āln, kami āln lūsiñ jelpiñ xamsi*), vagy mint az ének más jelzéssel említi : «eleven kigyó alakú ostorát» (*lilij nāli' xuriñ xamsi*) lova hajtására használja (II : 323.).

Mint az eddigi közlésekben többször is ráutaltunk, a jelentősebb bálványok rendszeren más kisebb rangú bálványkák társaságában állanak. Ez utóbbiak többnyire a *szolgaszemélyzetet* ábrázolják, alacsonyabbak s kevésbé díszesen vannak fölszerelve vagy épen díztelenek. Gyakran található páros, jelesen *férfi- és nőalakok*, még pedig nemcsak mesterséges bálványoknál, mint a vokszari jurtákban (PALLAS III : 60.) vagy a konda-torkolatbelieknél (PATKANOV II : 78.), hanem természeteseknél is, a minő pl. az uralbérczi istenpár a Lozva felvidékén (II : 399.). A Világügyelő-férfi fehérhegyi bálványát, mint erről G. F. MÜLLER értesült (Samml. Russ. Gesch. III : 382—3.) két nő szolgálta. A kiválóbb istenségek hősenekében majdnem mindenütt szerepelnek női alakok, s így igen valószínű, hogy a főbálvány társaságában ezek is ábrázolva vannak. Néhány *önálló női bálványról* is van tudomásunk, a mint minderről alább az egyes istenségek részletes tárgyalásánál lesz módunk bővebben szólni.

A bálványok elhelyezését illetőleg legősibb jellegű az a ma már főképp éjszakon divó eljárás, mely szerint az istenség képe a neki szentelt erdős vagy puszta helyen minden föld nélkül, szabadon áll. Ilyenek a PALLAS (III : 60.), CASTRÉN (Reisen : 336.) s FINSCH (492—3.) könyveiben leírt bálványcsoportok, melyek sűrű fájú ligetekben fenyők ágainak védelme alatt húzódnak meg. Mint GONDATTI értesült (16. l.), köztiszteletű bálványokat esetleg az *élő fába* is belefarnak, úgyhogy ilyenkor a bálvány s szent fája azonegy. Az erdőt lakó szabad bálványokról mondja a Paszét-isten, hogy «a mindenfelé levő szárnyas sok istent, a mindenfelé levő lábas sok bálványt a *lombleveles fa* hét közében, a *tüleveles fa* hét közében mind megmozgatja, mind keresgéli» (*ʒotāl ālnē tqwlij saw tqřēm, ʒotāl ālnē la'ilij saw pupi' tqwlij jiw sāt ʒalt pusēn kojililēm, tālij jiw sāt ʒalt pusēn kinsililēm* (II : 418.).

A bálványligetekben mindenütt van egy kis szabad tér az áldozatok végzésére, melynek fáira az áldozati tárgyakat lehetőleg fölraggatják. Egy ilyen áldozati teret ír le a «Menyikém-ének» (IV : 94.) következő szavaival :

*Upēn ʒum-pi' kwol-sistē
sqrni sa'ipā sa'ij ʒāl,
āln sa'ipā sa'ij ʒāl tot lūli.*

Emberfia ipad háza mögött
arany bimbójú bimbós nyírfa,
ezüst bimbójú bimbós nyírfa áll ott.

naj tajəz nqmse'in :

akw' sa'ikwé manémté'im,

kit sa'ikwé manémté'im ; —

ul manémtén !

upén-ɣum lai tǎrém ɣūtəɣlané,

lai pupi' ɣūtəɣlané

mān kanpü kanä tot ta.

uj ɣǎjǎ ɣantal

akw' tǎukwé at ǎnsi ;

sus ɣǎjǎ ɣantal

akw' tǎukwé at ǎnsi ;

lilǎn sǎrni ɣantal

akw' tǎukwé at ǎnsi ;

lilǎn ǎlnä ɣantal

akw' tǎukwé at ǎnsi

Te majd azt fogod gondolni :

egy bimbócskát letépek,

két bimbócskát letépek ; —

*ne tépd le !**)

Ipad férfinak apró isten előtt

hajlongó,

apró bálvány előtt hajlongó

kis terü tere van ott.

Egy ágacskája sincsen,

melyen «állat» (medve) üstöke ne

függne ;

egy ágacskája sincsen,

melyen jávor üstöke ne függne ;

egy ágacskája sincsen,

melyen fényes (eleven) arany ne

függne ;

egy ágacskája sincsen,

melyen fényes (eleven) ezüst ne

függne.

Sokszor a bálvány magára a fára van föltéve, mégpedig vagy szabadon megerősítve, a minő a MANSZUROV kozákjaitól 1585-ben ágyúval szétzúzott nyírfára helyezett fehérhegyi bálvány volt (l. fentebb); vagy *nyírhéjputtonyba* (ÉV. pajp) téve, mint a felsőlozvai *Tuxtä*-torkolati nőbálvány (*Tuxt-tit nāj*) s a fent közölt énekrészletben leírt liget birtokosának már «atyjától hajlongva imádott *puttonyos bálványa*» (*jǎrém ɣūtəɣlǎlém pajpǎn pupi'*; IV : 96.). Már ez utóbbi eljárásban azon törekvés nyilvánul, hogy a becses holmikkal fölékesített, szabadban levő bálványt némileg megóvják az időjárás viszontagságaitól. Haladottabb mód e cél elérésére az, melyet FINSCH egy obtorkolati szamojéd falu közelében tapasztalt, a hol t. i. fűzbokrok közt egy földbe szúrt szem- s orr-rovátkokkal jelzett bálványkaró előtt kis rúdállványon három pléhlemezzel fedett orosz gyártású ládika volt elhelyezve, melyeket utazónk az ott talált kulcsokkal kinyitván, a nagyobbikban egy rongyokba burkolt férfibálványt, a középsőben egy szamojédsubás női bálványt, a legkisebben csupán rongyokat talált (l. ezekhez a 407. l. rajzát). Az áldozattér mögében karóra helyezett halbőr volt lát-

*) A szent fa leveleit nem szabad letépni (l. alább a szent helyek tiszteletének szabályait).

ható, jeléül annak, hogy itt a halászat sikerét kérték a bálványokban személyesített istenségektől. Az orosz gyártású szekrény gyakran szerepel a házi bálványok tartója gyanánt; de különös jelenség, hogy a szabadba is viszik, ekkép alkalmazkodva az ősi fel fogáshoz, mely a bálványok elhelyezését a szellem légius természetének megfelelőleg a szabadban kívánja.

Mint az erdei sűrűségben lakozó ősembernek a ligetek szabadon álló bálványa, úgy felel meg a troglodyta fejlődési foknak a *barlangokban* elhelyezett bálvány. Plyn eljárásról tudósít bennünket LEPECHIN (III: 53—4. ll.), a ki a Lobva és Jajva folyók vidékén bizonyos nagy barlangokról szerzett értesülést, melyekben a pogány vogulok bálványaitak áldozatok bemutatásával tisztelték (l. fent). PALLAS is írja, hogy a felsőturai vogulok, mielőtt a kereszténységet fölvtették, *sziklaodukban* s magas meredek sziklafalakon tartották bálványaitak (I. könyv II. köt. 261.); szintígy szól GEORGI a Csuszovaja-melléki vogulok földén található parti barlangokról, melyekben a nagy mennyiségben felhalmozott állatesontok tanúskodnak arról, hogy bennük hajdan áldozatokkal kapcsolatos istentiszteletet tartottak (Russl. 68.). Megjegyzendő, hogy a Jajva folyóba torkolló Csanyva egyik mellékvizének azt a barlangját, melyet LEPECHIN vizsgált meg legelsőben, újabban (1893-ban) meglátogatta S. I. SZERGEJEV s ott ásátásokat végezve rendkívül becses régiségi tárgyakat, többek közt bálványöntvényeket s nagy mennyiségű állatesontokat is talált. ТЕПЛОУЧОВ ezeket leírva s meghatározva,* az öntvényeket részben a XI. századból eredőknek s a permi csúd régiségekkel egyezőknek állítja azon következtetéssel, hogy a permiek régi vallása a vogulok pogányságával egyezett.

A barlangtemplomokhoz képest további fejlődési fokozat képviselője a déli voguloknak és osztjákoknak az a mai általános

*) Ide vonatkozó értekezései a «Пермский Край» gyűjteményes munka III. kötetében jelentek meg a következő címekkel: «Древности, найденныя въ Чаньвенской пещерѣ, Соликамскаго уѣзда» («A szolikamszki kerület csanyva-melléki barlangjában talált régiségek») és «Нѣсколько словъ о костяхъ животныхъ, добытыхъ С. И. Сергѣевымъ при раскопкахъ въ Чаньвенской пещерѣ» («Néhány szó amaz állatesontokról, melyeket S. I. Szergejev talált a csanyva-melléki barlangban végzett ásátások alkalmával»).

eljárása, mely szerint bálványait egyenesen ezen czélra épített házikókban helyezik el, nyilván azon felfogással, hogy midőn az ember jól felszerelt faházakban lakik, nem méltó dolog, hogy isteneit minden fedél nélkül s tiszteletlenül a szabadban hagyja ázni-fázni. Az ilyen bálványházikóknak vogul neve: *urä*, vagy *urné* «tartó» (ettől: *ur-* «örizni, tartani»; mert ott a bálványt őrizik, *uré'it*), mely énekgyűjtéseimben a következő helyeken fordul elő: '*Sés-vozi jirpi naj äkwén ünlené xürém pärt lülit urän ne'ile'in* «Sés-ezüst áldozatos úrasszony nénéd (bálvány neve) lakta három deszka magasságú bálványsátorhoz fogsz érkezni» (III : 327—8; 329.); *Polém-türém äsém urnütä* «Polém-isten atyám bálványsátra» (III : 337.) és *pajpij pupi'*, *urij pupi'* «puttonyos bálvány, sátras bálvány» (IV : 96.); v. ö. REGULY szótári jegyzetei közt: *urä* «tartó». Másutt közönségesen *jelpij kwolriš* «szent házacska» a bálványtartó sátor nevezete, pl. a szigvatorkolati isten hősénekében: *jiwä jelpij jelpij kwolriš, mätä jelpij jelpij kwolriš* «fája szent, földje szent, szent házacska» (II : 273.), vagy a szoszvaközépi istenében: *nānk-jiw, xqut-jiw jelpij kwolriš* «vörösfenyőből, lúcfenyőből való szent házacska» (II : 164.). Ily bálványtartókat ír le NOVICZKIJ, ki azokat a középobi osztjakok, valamint a kondai és pelimi vogulok közt látta. Ékesen felszerelt sátra volt különösen a mult század-eleji hittérítőktől nehezen legyőzött nachracsi (kondai) bálványnak, melynek «egész tisztelethelye, de különösen ülése biborszínű posztóval volt diszítve; a főbálványt több apró bálvány állotta volt körül, melyekről azt mondták, hogy az igazi bálványnak szolgálói; egyéb holmik is, jelesen kaftánok, evetbörök s másféle tárgyak nagy sokaságban voltak elébe téve». Az egyik pelimvidéki áldozathelyen a hittérítők egy *nagyobb, öt bálványtól lakott sátor mellett néhány apró házikót találtak*, «melyek négyszögletűek voltak s mintegy három könyöknyi magasságra a földtől oszlopokra voltak helyezve; ez oszlopok pedig fönt emberi hasonlatosságra voltak kifaragva. Ezekben az áldozati állat megölésére szolgáló szerszámok voltak elhelyezve: kopja, nyil s egyebek. Volt még külön is egy efféle házikó, melyben temérdek csont őriztetett» (l. fent). Itt tehát a bálványtemplom mellett még külön «szentségtartókkal» van dolgunk, melyeknek őrei az emberfejú oszlopokban ábrázolt szolgabálványok. — GRIGOROVSZKIJ a Vasz-jugan mellékén látott bálványtartókat, melyek közül az egyik nagyobb tiszteletben álló

négy oszlopra építve két ölnyi hosszú s egy ölnyi széles volt ablak nélkül s igen alacsony ajtóval. Az ehhez vezető létra mentén utazónk bejutva a bálvány hajlékába, annak jobb oldali zugában *egy háromszögű polczocskán* megpillantotta a mintegy három csetvertnyi magas, fából készült, durván gyalult s szem-, orr-, száj-rovátokkal metszett bábút, mely *csalánszövet-ingbe volt öltöztetve* olykép, hogy ennek újjai a kéz nélkül való alak oldalán lelógtak, az alja pedig betakarván a bálvány alsó részét a polczocskáról lefüggött. Ugyanezen zugban a bálvány fölött a tetőbe szúrva néhány rúd volt látható *teleaggatva a bálványnak ajándékozott tárgyakkal*, jelesen kendőkkel, különböző nemű vásznakkal, szalagokkal, szíjakkal, evet-, menyét- és nyest-bőrökkel. A bálvány alatt két rókabőr s egy rénszarvas-fej volt elhelyezve szarvastúl (9. l.). PATKANOVNAK is volt alkalmá látni ilyen bálványházikót az Irtis vidékén, mely azonban igen szegényesen volt felszerelve, minthogy az a család, a melynek birtokát képezte, kihalt, s a becsesebb tárgyakat más bálványházikókba vitték. A mi holmik itt megmaradtak, a következők voltak: *egy vörös posztóval leterített asztal*, melyre áldozatok alkalmával az edényeket helyezték s az egyik szögletben egy darab *jegenye- s vörösfenyő-kéreg*, melyeket mint *jóillatú füstölő szereket* a szertartás előtt meg szoktak gyűjtani. *A falakon mindenfelé vérsnyomok voltak láthatók*, nyilván szándékosan oda fecskendezve a véres áldozatok alkalmával a bálványnak nyújtott osztályrész gyanánt (113. l.).

Az ily bálványházikók dús ellátására s kincseire gyakran találunk czélzásokat az istenek énekeiben. A pelimi isten hajlékát «tápláléka bő, vize bő házacskának» (*tépä-kä lošit kwolkëm, vitä-ke lošit kwolkëm*; II: 245.) magasztalja; a múnkeszi istennőét pedig «*šqper*-ezüsttel, kami-ezüsttel teli háznak» (*šqper qln, kami qln ta'iliñ kwol*; II: 261.) tudják; l. ide vonatkozó több adatot fentebb. A vallási buzgóság különösen a bálvány ülőhelyét, vagy mint a költői beszéd mondja «fészket» (*pití*) szokta ajándékaival földiszíteni; a szigvatorkolati istenke pl. «neves selyemmel, híres selyemmel áldott fészekben» (*namij jarmak, sijij jarmak šuñij pití*; II: 258.) üldögél, a pelimi isten «fekete vad bőrével, vörös vad bőrével teli házacskájában *nyusztbőr-fészekben, hódbőr-fészekben*» (*sēmél uj, viřir uj ta'ily kwolkét noxs-pitit, uj-pitit*; II: 243.), vagy mint másutt találjuk «bőségében kifogyhatatlan

nyusztbőr-fészekben, hódbőr-fészekben» (*χ̄l̄tal ālnē űoys-pit̄it, űj-pit̄it*; II: 410.) székel. Szintígy dicsőíti az ének a Paszēt-istennek ülőkéjét (nyusztzörrel vigasságos, hódször-takarós helyecskének) (*űoys-pun űl̄ij jolkwē, űj-pun lēntpi jolkwē*; II: 424.), valamint a Tuchtätorkolati istennőeskéről állítja, hogy «hódször vánkösű helyen űl, nyusztbőr [vánkösű] helyen szökdécesel» (*űj-pun-tāχ̄én joltē űnli, űj-pun it̄mij joltē it̄mēli*; IV: 228—9.). Föltűnő ezekben a «fészek» kifejezés, mitalán nem pusztán a gyöngédség szava, hanem onnan ered, hogy az eredetileg szabadon álló bálványt tényleg fészek módjára alakított ülésbe helyezték, a mint a bálvány szellemét is madárféle «szárnyas istennek» (*tq̄l̄ij tq̄rēm*) képzelik. Megjegyzendő, hogy «fészekben» űl a «szörös szemű erdei manó» (*punij sampā urut̄si*) is, még pedig «hét jávorbika futosta jūr-állattal teli fészekben» (*sāt χ̄ār χ̄ajtem jūrij pit̄i*; III: 326.), miből látnivaló, hogy a kifejezés nemcsak a gazdagság s nagyrabecsülés jelzése.

A bálványházakban gyakran jelentékeny értékben főlhalmozódott kincsek már régen felköltötték a vogulok és osztjákok közéletében lakó oroszok és zürjének figyelmét, kik az ily helyeket, ha rájuk akadtak, rendszeresen kirabolgatták, a midőn természetesen a magát hivatalosan kereszténynek valló nép még csak panaszszal sem fordulhatott a hatósághoz. Az ily bajok elkerülésére újabban a nagyobb tiszteletben álló bálványok házikóit lehetőleg hozzáférhetetlen helyekre vitték el s az odavezető utakat minden módon őrizik. PATKANOV szerint (I: 113.) ilyen területeken magalövő szerzőszámok vannak fölállítva, melyek mindenkit leölnek, ki hivatatlanul közelít a szentségekhez. PALLAS is írja (III: 60.), hogy a vokszari bálványt az osztjákok gondosan őrzik s a hozzávezető utakat az oroszok előtt titokban tartják. Inkább *dészörségnek*, mint védelminek tekinthető az, melyről Noviczki tudósít a kondai főbálvány leírásában, mely szerint t. i. «a bálvány házikója előtt biborszínű ruhába öltözötten két ör áll, kiknek földiszított kopja van kezükben; ezeket közös költségen szerzik, közös őriző helyen tartják s akkor használják, midőn a bálványházikó előtt kell állani» (l. fent).

Az itt tárgyaltaktól eltérőleg alkotott bálványhelyiségről szerzett tudomást WIRSEN, ki szerint (634. l.) «az obi osztjákok templomai toronyalakú óriási alkotmányok fából készítve körülbelül hat öl magasságban. Ezek négyszögűek s ajtó nélkül valók; fölülről mász-

nak bele egy létra segítségével. Ezen alkotmány belsejében egy rúd áll fél akasztófa alakjában: erre *czobolyprémeket*, s ha hozzá juthatnak, *vörös posztót akasztanak bálványuk tiszteletére*» (l. fent). Ilyes ajtótlan alkotmány lehet talán a Szent-tó (*Jelpiy-tür*) bálványának laka, melyet a medvéének «*ajtaja láthatatlan, tetőnyílása láthatatlan köháznak*» mond (*āwitā χānttal, surmā χānttal āχtēs-kwol*; III : 325.) *Téres bálványház* volt az is, melyet STRAHLENBERG látott az Obvidéken. Ez hosszas volt, mint valami gabonacsűr s nyírhéjjal fedve; az előrészen gerendákból szerkesztett oltárszerű emelvényen mindenféle rongyokba burkolva egy férfi- s egy női bálvány állott; körülöttük fából faragott szarvas-, nyúl-, hal- s másféle alakok. *Oly nagy volt ez a helyiség, hogy az emberek benne föl- s alá járálhattak* (413. l.). NOVICZKI is úgy tudja, hogy az osztyjakok «igen magas dombokra s mindenkinek feltűnő helyekre állítják bálványaikát, s ha ilyen tisztelet kifejezésére alkalmas helyeket találtak, ott *térséges bálványtemplomot építenek* (кумирни пространныя созидають), ebben elhelyezik a bálványokat s ott *eszik meg előttük a hozott áldozatokat*; más *apróbb helyiségekre rakják a csontokat s ott őrzik*» (l. fent). Hogy az újabb kutatók ilyen nagyobb bálványtemplomnak eddigelé nem akadtak nyomára, épenséggel nem lehet föltűnő, ha meggondoljuk, hogy a kereszténység színleges elfogadása óta a vogulok és osztyjakok pogánysága kétségbeesett élethalál-küzdelmét folytatja, minélfogva a nagyobb tiszteletű féltett bálványokat a nép mindenütt megközelíthetetlen vadonokba helyezte el s a legnagyobb aggodalommal rejtegeti, úgyhogy azok sem hatósági személyek, sem tudós utazók tekintete elé nem kerülnek. Valószínű külömben, hogy ma már tényleg megszűntek a nagyobb bálványtemplomok, melyeknek csak akkor volt értelmük, midőn a nép még akadálytalanul gyakorolhatva ősi hitét az ily helyekre seregesen gyülekezett; ellenben czélszerűtlen volna a jelen korban, mert könnyen fölkelhetné a hatóság gyanúját s a templom azonnal áldozatúl eshetnék a benne elhelyezett bálványokkal együtt a hittérítő buzgóságnak. Másrészt fölösleges is az ily templom, mert a nagytiszteletű bálványok utánzatai tetzés szerinti számban készíthetők s bármely áldozó téren, akár a szabadban is felállíthatók, úgyhogy a bálványnak tisztelete ennek igazi székhelyétől messze is történhetik. Még maga a bálvány-utánzat sem okvetetlenül szükséges az istentisztelethez; mert a

bálványszellem a puszta idéző igére megjelenik bárhol s ábrázolása nélkül is közlekedik híveivel.

Miután a történeti fejlődés a vallási kegyeletnek egyik lényeges kifejezésévé avatta, hogy a nagyobbra becsült bálványalakok külön hajlékokkal szereltessenek föl: mindenesetre a kisebb tekintély jele az, midőn valamely újabban készült bálványtól a tiszteletnek eme nyilvánítását megvonják s úgy, mint régebben általánosan történt, csupaszon helyezik az erdő vagy bokor sűrűségébe. Az effélék ama *«lombeveles, tüleveles gallyak közt járó kis istenek»*, melyekre utalva önérzettel jelentik ki a Pászét-manók, hogy nem azok sorából valók (*taw-çal jálminj mān tārmi, tāl-çal jálminj mān pupyi' zūn jēmtmū?! II: 416.*). Csupán a házi bálványok tisztelete nem követeli bármily fokozott mértékében a külön hajlékot; mert ezeknek épen természetes helye és működési tere az *emberek lakóháza*, a családi tűzhely; ők legközvetlenebb védői az ember háznépének. Ezek a jurta főhelyét képező zugban állanak, vagy pedig *szekrénykében fekszenek*, mely helyett — mint NOVICZKIJ közli — régebben *bölcső* is alkalmazásban volt. Ugyanezen szekrénykében vannak elhelyezve az ajándékholmik, melyekről fentebb írtunk. Ha a család a lakóházat hosszabb időre elhagyja, pl. a rénlegelőre vagy halászó helyekre való utazás alkalmával, a házi bálványok szintén *szánra* kerülnek s együtt vándorolnak a hozzájuk tartozókkal. Midőn ezek valahol némi időre letelepszének és sátort ütnek, a bálvány itt is elfoglalja az őt megillető tisztelethelyet (I. CASTRÉN: Reise 336—7.). Más a sorsa a házi bálványokhoz sorozható *halotti bálványoknak*; ezeknek tisztelete csak a gyászidőre szorítkozik, mely után a sírba kerülnek vagy esetleg, mint FINSCH egyik közlése nyomán vélhetjük (I. fent), a temetőben felállított bálványházikóba.

Az a hely, melyen a bálvány áll, illetőleg melyet a bálvány szükség szerű eltávolításával is szelleme székhelyének képzelnek, *«szent» (jelpin)* s az alább tárgyalandó módok szerint szertartásos tisztelet illeti. Ezeknek megválasztása a közhit szerint nem az ember műve, hanem mint az énekek sokszorosan kifejezik, az ott lakozó istenségeké (II: 97, 180.), illetőleg égi atyjuké (II: 139, 205, 256.), ki őket, kedvelt fiait ígézetével oda rendelte.*)

*) Ellenkezőleg tudósít PALLAS (III: 61.), ki szerint «a szent

Ily szent helyekül szolgálnak különösen :

1. Sűrű erdőségek és ligetek, a mint a vorjü-falvi istenek mondják magukról, hogy «sűrű fájú fás erdőben, nőnek érinthetetlen vöcsökfészkes, iszapülő, ritka fájú földfokkal igézett bennünket atyánk» (*pal' jiwpä jiwij vörte, nē rawtal lul'i-piti, rayt ünli çarä nolél jätwéne sätwésqaw*; II : 205.). A jugrai isten is «fekete fájú szent liget közepén» (*sémél jiwpä jelpij saw kwolél*) honol, a mint az alsólozvai «Telém-torkolati istennőcske», kit ezért «harmincz nyírfától takart úrasszonynak» neveznek (*vät çäl' lépél nāj Tēlēm-tit nāj*; IV : 235.).

2. Magas hegyek s nehezen megközelíthető sziklák. Már NOVITZKI írja, hogy az osztjákok «igen magas dombokra s mindenkinek feltűnő helyekre állítják bálványaikat» (l. fent) s ezt igazolják a későbbi utazók is, mint GMELIN, ki szerint a felső-turai vogulok a *Blagodatj hegy csúcán* egy magas rúd hegyére erősített kopjás embert ábrázoló vasbálványt imádtak s neki őszszel a vadászati évad kezdetén áldozatokat mutattak be (IV : 433—4.) A szigvai teremtési rege az Uralt általában «ember lábának érinthetetlen szent hegységnek, ember körmének érinthetetlen fényes hegységnek» nevezi (*élém-çqlés-la'il çantal jelpij nār, élém-çqlés-kwoss çantal pasij nār*; I : 143.), mint a REGULYTól följegyzett osztják *Nating ar* hősenek «isten lakta szent könek, ég igézte fényes könek» (*torom ulom jeming keu, jelem mulom päsing keu*). Mai napig híres természetes bálványok e hegységben a Lozva és Szoszva forrásvidékén levő «Szent Ural-öreg»-nek (*Jelpij 'Nār-ājkā*) és «Szent Ural-asszony»-nak (*Jelpij 'Nār-ēkwā*; HOFFMANNnál: *Ne Pubi Ur* «Nő-bálvány hegy») nevezett bérczek (GONDATTI: 20; HOFM. 28, 60, 77; KUZNECZOV 747.), melyek oly magasak, hogy hymnusuk szerint «csak egy hüvelyknyi, egy arasznyi magasság hiányzik ahhoz, hogy beszédes bálvány beszédük Numi-Tārēm apjukig föl nem ér» (II : 398—9.). Ez idézetből egyszersmind kitetszik, hogy a magaslatoknak vallási célokra való kiválasztása a

helyek megállapítása a samánok szeszélyétől függ. Bármely hely, hol valamikor jó vadászat volt, juthat oly tisztességhez, hogy valamely istenség szent terévé válik, s egy fa, ha rajta több éven át sas fészkel, szintén szent lesz, melyet a sassal együtt gondosan kímélnek.»

végből történik, hogy az oda állított bálvány közelebb legyen a leghatalmasabb istenséghez, az égi atyához. A «szent hátú sok hegyecsokről» (*jelpij sis saw urkwët*; IV : 12.) énekel a Szoszva forrásvidékén levő *Jūtim-sās* falubeli leány. A kisobi Ajász-istennek «atyjától ígézett szent nyíreshegyen» van laka (*järü sätēm jelpij xāl-urä*; II : 139.). A Sukerjá forrásvidékén van a *Jā-talēz jelpij 'Nār-ājkä* «a folyófi szent Hegy-öreg» (IV : 439, 440.).

3. Folyók földfokai s magas sziklapartjai. Ennek említését már a vorjá-falvi istenek fentebbi idézetében láttuk (ez a *Jelpij nól* «Szent folyók», melyen a *Vör-nól sät qter üs*; IV : 438.); ilyen a Leplä-torkolati istenkének is szent helye, ki «lent futkosó lábas istennőcske, fent járó szárnyas isten szálló földfokon üldögel» (*jolel xajtne la'ilij nāj xājne, numel minne taulij tārēm xājne noltē ünliläli*; II : 136.). A Világügyelő férfi szent helye az Irtistorkolaton alúl fekvő *Tār-nól-piltän-pasin-qut, voj-nól-piltän-jelpij-qut* «Daruorr alakú függő-madárhálós fényeséges földfok; madár-orr alakú függő-madárhálós szentséges földfok» (II : 348.). Berjozovon alúl van a *Loyx-awët nól* «Bálványfok», melynek urai «futó felhőt szelő, menő felhő magasságú várban» (*xajtne tul silmäy üs, minne tul lülit üs*; II : 31.) laknak. Az Ob torkolatánál is van egy nagy tiszteletű *Jemēy nól* «Szent földfok», melyről POLJAKOV ír (118. l.).

4. Egyszerű folyópartok s tavak melléke, a midőn a bálvány birtokának számított folyórész, esetleg az egész folyó, vagy patak «szent folyó» (*jelpij jā*) s a tó «szent tó» (*jelpij tür*). «Férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent folyó» (*xum rqutal, nē rqutal jelpij jā*; II : 180.) gyanánt tisztelik a szoszvaközépi isten vízszakaszát (GONDATTI 25.). Egészében szentséges a Lozvába torkolló *Jelpij jā* (Вижай; KUZNECZOV 747; FEDOROV 296.), mely névvel jelölik a Szigvának is egy (IV : 439. l. 1. sz.), a Szoszvának pedig három mellékvizét (IV : 437. l. 22, 51. sz. és 438. l. 65. sz.). Ez utóbbiak egyikét *Pupxēy jā*-nak, azaz «Bálványos folyónak» is hívják, a mint van *Popi jā* mellékfolyó a Lozva középtáján (IV : 430. l. 24. sz.), *Pupēt-jä* (plur.) a Pelim vízrendszerében (IV : 433. l. 15. sz.) s két *Pupi-jä* a Szigváiban (IV : 439. l. 4, 13. sz.). PATKANOV egyik osztják hősenekében szó van az «ágas nyíl módjára ágazó *Sāp-xoi* szent vízeről» (*Lepij Sāp-xoi jemēy jink*; II : 26.), melyet a közlő az Irtis régi nevének magyaráz.

«A táplálékos *Polém*, halas *Polém* vizecskéje» mellett áll a Pelim-istennek «futó felhő, menő felhő magasságú váracskája» (II: 242.), valamint a Ték-istennek szintilyen laka «a táplálékos Ob, halas Ob partján» (II: 25.). Két folyó közébe igézte az égi atya a szigvatorkolati istenkét (*kit jā kitti' tawlené măné Tārem-pi ājkū sātsawāsēm*; II: 256.). — Ismeretes «nőnek érinthetetlen, férfinak érinthetetlen *szent tavak*» (*nē rātal, ŋum rātal jelpiy tūr*; III: 324.), az Ajász-istennek «szent víz folyta *szent tava*» (*jelpiy vit aumāy jelpiy tūr*; II: 1.), a Szigma forrásvidékén levő s a *Jelpiy 'Nār-ājkū* szent helyéhez tartozó *Jelpiy-tūr* (IV: 439. l. 1. sz.; GONDATTI 20.), a Szoszva alvidékén két *Jelpiy tūr* (IV: 438. l. 8, 10. sz.; GONDATTI 57.), a tavidavidéki *Ilpēy tō* (IV: 407.) s a PATKANOV fentebb idézett hősenekében említett «Bálványköddel borított *szent tó*» (*Toŋχ-čiv pīdem jemēy tōr*; II: 26.).

Egyezőleg az itteniekkal tudósít PATKANOV arról (I: 105.), hogy az irtisi osztjások *toŋχ*-jainak kedvelt tartózkodáshelyei a *dombok, meredek földfokok, régi fák csoportjai, nyomorék növésű és sokcsúcsú vörös- és cirbolyafenyők, mély tavak, nagy kösziklák*, melyeket ily szellemek lakóterületének ismervén föl a nép «szent, fényességes helyeknek» (*jemēy pesēy taga*) nevez s tisztel. Az oroszok az ily szent helyeket a Шайтанъ jelzővel illetik: «Számptalan patak, hegy és más hely van» — írja PALLAS a vogulok földéről (I. könyv II. köt. 261. l.) — «melyet *Šajtankā*, vagy *Šajtanskaja* névvel neveznek, mivel a vogulok ott pogány istentiszteletüket gyakorolták s az oroszok az ő bálványaikat *Šajtan*-nak mondják» (l. ugyane megjegyzést GEORGINÁL: Russl. 68. l.). Egy «шайтанский мысъ» (bálványos földfok) GRIGOROVSKIJ-nak a vaszjugáni osztjásokról szóló értekezésében (21—23.) is említve van. Mint HOFFMANN írja (28. l.), az oroszúl beszélő zürjének a Lozva és Szoszva forrásvidékén levő szent hegyek közül egyet *Manskié Bulvani* («manysi, azaz vogul bálványok») névvel jelölnék.

★

Hittérítők s tudós kutatók teljesen megegyeznek annak elismerésében, hogy a vogulok és osztjások bálványimádásában a tisztelet nem magát a szem előtt jelentkező s többnyire magától az embertől készített alakot illeti, hanem azon *szellemet*, melyet a néphit benne, vagy körülötte lakónak képzel s melynek a természetes,

vagy mesterséges bálványkép csak *ábrázolása*. A különbség a két rendbeli megfigyelők felfogásában csupán az, hogy míg a kereszténység orosz terjesztője ama néphitbeli bálványszellemet a pogánysággal egybehangzóan *valósággal létező szellemnek* fogadja el, de ezt gyakorlati igyekezetéből s ellenmondást nem tűrő álláspontjából folyólag a «*Sátán szolgájának*» minősíti s mint «*tisztátlan lelket*» üldözi: az elfogultság nélkül működő tudományos kutatás mit sem tudva ezen szellemek *valóságáról*, csak azt veszi tudomásul, hogy a bálványszellemekben hívó nép őket épenséggel nem *ördögöknek*, vagy kárhozatra méltó lényeknek, hanem ellenkezőleg legnagyobb jótévőinek s *boldogulása főtényezőinek* tekinti. Mint ismételve kiemeltük, tisztán átlátta már ERMAN, hogy a vogulosztják bálványimádás alapja nem egyéb, mint az egykor élt kiváló férfiak iránt való kegyelet, s hogy midőn ezeknek alakját *ábrázolják*, illetőleg szellemüknek isteni hatalmat tulajdonítanak, ez eljárásnak igen találó s közelfekvő analógiái észlelhetők egyes keresztény felekezetek vallási életében is. Szemben GRIGOROVSKIJ nézetével, ki papi csapáson haladva a bálványszellemet egyre csak «*диаволь*» jelzéssel emlegeti (pl. 61. l.), vagy KUZNECZOVVAL, ki szerint a vogul «*шайтанъ*» mindig valami rémes, fenyegető lény, melynek haragját kell engesztelni (747. l.) — ugyancsak ERMAN eszméjére czéloz INFANTJEV, midőn minden kerülgetés nélkül megírja, hogy «*a шайтанъ* lényegében szellem, s a voguloktól készített bábuk csak látható ábrázolásai e szellemnek olyasformán, mint a *szentképek* ábrázolásai ama szenteknek, melyeknek képmása rajtuk lefestve van» (IV : 263.). Tényleg így tekint a mi pogány emberünk a maga bálványaira, melyeket annyira egyneműeknek tart az orosz szentképekkel, hogy midőn a mult század elején FEODOR püspök a kondai népet a keresztiségre kényszerítette, ez végső szorultságában ily kéréssel állott elő: «*A magunk vagyónából fogunk földszítetni és építeni templomot; de a szentképek között föl akarjuk állítani a miénket is*», azután meg azt kívánták, hogy «*adjanak a bálványukra az övéknél nagyobb becsü keresztet, jelesen aranyból valót*» (l. NOVICZKIJ művének ide vonatkozó részét fent). Midőn a kereszténység elfogadásával az orosz szentképek a vogulok közt meghonosodtak, ezek «*o r o s z i s t e n e k k é*» (*ruś tǎrém*) váltak: a kondai nyelvben *törém*, a tavdaiban *muś tǎrém* «*kis isten*», a pelimiben *torémśiskwé* «*istenke*» a szentkép jelzése; ugyancsak

a pelimiben: *törém-sām* «a szentképek polcza», *Mikul-törémšískwé* «Sz.-Miklós», *Ila-törémšískwé* «Illés próféta», *Pasi-ańšux* «Krisztus» (= Спаситель «Üdvözítő-öreg»), sőt tovább menve az evangéliumkönyvből is *jevangel-törémšískwé*, de még a keresztből is *pěren-* (v. *pěrné-*) *törémšískwé* lett. A kondaiban *Mikul-ańšux* «Sz.-Miklós», *Eljé-ańšux* «Illés», az irtisi osztjákban *Mikul-iga* «Miklós-öreg» = «Sz.-Miklós» (ПАТКАНОВ I : 98.). Mind olyan meghatározások, melyeket a bálványokra is alkalmaznak (pl. *Polém-törém*, *Oqs-ańšux*, FKV. *pupi-törém*, másutt *pupi-ańšux* «bálvány-öreg»). A felsőszoszvai közlő elmondva a *Kaltēs-asszonytól* fölnevelt «*Asszonyfia*» fiúcska, későbbi nevén «*Világügyelő-férfi*» születésének történetét, ezeket egynek véve *Máriával s Krisztussal* így folytatja előadását: «Mind e mai napig is a föld ím az ő (t. i. a Világügyelő = Krisztus) hatalmával áll fenn; orosz, *manysi* [egykép] *hajlong* előtte a szent házban (= templomban; *rusén, mańšin jelpij kwolt xütéylawé*; II : 99.). INFANTJEV is megjegyzi (IV : 261.), hogy a felsőkondai vogulok az orosz szentképeket egészen olybá veszik, mint a bálványokat, s nekik is mutatnak be áldozatokat. Hasonló esetet beszél el POLJAKOV (59. l.), mely szerint egy osztjának megjelent volna álmában Szűz Mária s meghagyta neki, hogy másnap a templomban *bárányáldozatot* mutasson be, mit az illető az egész osztják előljáróság jelenlétében meg is cselekedett.

Hogy mennyire függetlennek tudja a pogány hit a bálványtól annak szellemét, jellemzőn mutatja az, hogy noha a hittérítés, hacsak hozzáférhetett, elégette a bálványokat, azoknak tisztelete nem szűnt meg, hanem egy új bálványalak felállításával a régi helyen folytatódott. Midőn az «Obi öreg» bálványát elhamvasztották, a nép hamar megvigasztalódott azt állítván, hogy az istenség szelleme «hattyú alakjában röppent tova a magasba» (l. fent). Ha egy bálvány fája elkorhadt, újat lehet a helyébe állítani; mert a szellem él, ha ábrázolása elpusztult is. Az sem bűn, ha egy apró bálványbábút eladnak (FINSCH 561.). Tanulságos esetet közöl erre nézve HOFFMANN (29. l.), ki meg akarván tudni, hogy minő gondolatokat fűznek az ily házi istenségek ábrázolásaihoz, egy szegényes pajta vogul gazdájától annak eladását kérte. Egy varrótúért nem volt eladó, de négy varrótúnek s egy pár rézfülbevalónak árán a birtokos átengedte; holott egy kis jegesrókának prémjét emberünk öt varrótúért sem volt hajlandó odaadni. «Lehetetlen tehát» —

úgymond HOFFMANN — «hogy a néphit a *bálványbábunak* tulajdonsága azt a hatalmat, melyet a vele ábrázolt istenségben félve tisztel, midőn még egy közönséges jegesroka-bőrt is nagyobb érték gyanánt becsül».

A bálványkészítés vallási intézményének eredetét GONDATTI szerint (37. l.) a hagyomány amaz egykori hősöktől származtatja, kiket a bálványképek ábrázolnak s kiket a néphit nemzetségi és családi istenségekké, védő szellemekké avatott. Ezek maguk szerzették az első *pupi'*-kat s megparancsolták, hogy ilyeneket készítsenek utánuk is a régi idők emlékezetére, a mint ezt a hívők nemzedékről-nemzedékre meg is tartják. Nem minden bálvány ábrázol külön-külön szellemet, hanem — mint ezt FINSCH helyesen megjegyzi (560.) — *a házi bálványok általában valamely nagyobb tiszteletű bálványnak utánzatai* s az illető bálványszellem ily módon a háznak mintegy «*védő szentje*». A bálványkészítésre POLJAKOV szerint (59. l.) maga a szellem szólítja föl a samánt; ugyanígy értesít INFANTJEV is (IV : 263.) azzal a hozzáadással, hogy a szellem bárkinek tudtúl adhatja *álmában* azt a kívánságát, hogy számára bálványt készítsen. Utazónk erre vonatkozólag két esetet hallott. Az egyikben embere azt álmodta, mintha az Oronturtól feljebb eső 'Nur pataknál időzve két öreg jött volna hozzá, kik magukat 'Nur-tolax *çum*-nak («Nyúr-fői embernek») mondták. Fölbredvén a vogul közlő, *álmában* mindjárt fölismerte azt az utasítást, hogy neki a nevezett pataknál két öreg embert ábrázoló bálványt kell fölláltatania. A másik eset a *Sousma* patak mellékén álló vörös-fenyőre helyezett *Coуcмонзи* (utórész: ÉV. *āńs*, KV. *anşuz* «öreg ember») nevű bálvány eredetét magyarázza, melyet gazdája azért készített, mivel szintén *álmában* látott ily «öregtet».

Áttérvén a bálványszellem néphitbeli tulajdonságaira a részletezésére első sorban kiemelendő az a képzet, hogy a bálványszellem a térben bármerre szabadban mozgó, tetszése szerint magasban röpködő, vagy alant járó avatatlan szemnek láthatatlan lény. Innen az énekekben gyakran található «*szárnyas isten*», illetőleg párhuzamos szólással «*szárnyas isten, lábas bálvány*» jelzése. «Hét szarvas állat áldozatos tereden gyönyörködő *szárnyas hátú háta istent* nem látunk (*āńtiŋ sāt uj jiriŋ kan num-pālén űliléné tqwlŋ sis-pā sis-iŋ tārēm at vārūw*); II : 312.) panaszkodnak az istenüktől elhagyott könyörgők a Világügyelő-férfiúhoz.

«A mindenfelé levő szárnyas sok istent, a mindenfelé levő lábas sok bálványt (*çotâl q̄lné tquliy saw tq̄rém, çotâl q̄lné la'ily saw pupi'*; II : 418.) a lombleveles fa hét közében mind megmozgatom, a tülleveles fa hét közében mind keresgélem» — dicsekszik a Paszët-isten samánja előtt, midőn abbeli igyekezetét igazolja, hogy a tőle kívánt feladatot legjobb tehetsége szerint teljesíteni akarja. Szintígy magasztalja magát az Ajász-isten avval, hogy «maga fölött (azaz: nála kiválóbb) semmi szárnyas istent, semmi lábas bálványt nem ismer» (*am num-pälém tē-mat tquliy tq̄rém, nē-mat la'ily pupi' at vā'ém*; II : 4.). A hatalmas Polēm-istent hívei «fönn járó szárnyas istenek, lenn futkosó lábas bálványok gazda emberének» (*numēl minnē tquliy tq̄rém titās-çum, jolél-çajtné la'ily pupi, titās-çum*; II : 403.) nevezik. A szoszvaközépi isten «futó felhő, menő felhő magasságú» várának nem lehet nagyobb dicsőítése, mint midőn emberei azt mondják róla, hogy «felülről jövő szárnyas isten, alúlról jövő lábas isten ott keresztül nem juthatott» (*alil jinē tquliy tq̄rém, luil jinē la'ily pupi' tit tārā at pāsēpālēs*; II : 161.). Megfelelő irtisi osztják költői szólás: *it kurip toŋç, nūm kurip toŋç* «al-lábú bálvány, fel-lábú bálvány» (PATKANOV II : 118.). Az előbbi idézetekben a *tquliy tq̄rém* és *la'ily pupi'* nem jelentenek különböző fajta, azaz részint «szárnyas», részint «lábas» mythikus lényeket, hanem egy s ugyanazon képzeleti alaknak párhuzamos jelzései, mi abból is kitetszik, hogy találunk adatot, melyben a fentebbi alkalmazással ellentétben a *pupi'* van «szárnyas»-nak s a *tq̄rém* «lábas»-nak mondva (*num-pälén la'ily tq̄rém, tquliy pupi'-ke nē'ili*; II : 278.), sőt olyat is, melyben egy falu-bálvány párhuzamos kifejezésben «szárnyas *tq̄rém*, lábas *tq̄rém*» (nem *pupi'*) névvel szerepel: «Lábas isten álló, szárnyas isten álló (*lailēy tq̄rém tušné, tqulēy tq̄rém tušné*) kis terű teres falum vagy te Luop-torkolati falum» (IV : 132.). Hogy a *tquliy* jelző rendesen a bálvány-szellemet jelentő *tq̄rém* szóhoz csatlakozik, annak természetes okát láthatjuk az ily módon létrejövő alliteratióban, mely a *tquliy pupi'* és *la'ily tq̄rém* szerkezetekben nincs meg.

Az itt tárgyalt szólásban *pupi'* helyében több adatban a *nāj* «asszony, fejedelemasszony» szó alkalmazását találjuk, a midőn ez kétségtelenül a *női bálványszellemet* jelzi. Így mondja az ének a jugrai istenről, hogy «hét jūr-állattal teli sapkáját semmiféle szárnyas isten nem nézte, semmiféle lábas istennőcske nem látta (*nēm-*

zoti tquliy tq̄rmén at susswés, nēm-zoti la'ilij nājin at vajwés; II : 135.). Ugyanitt más változat a «mindenfelé levő fönt járó szárnyas isten, a mindenfelé levő lábbal futó lábas istennőcske» (*zotāl ālné numél minné tquliy tq̄rém, zotāl ālné la'ilél zajtné la'ilij nāj*; II : 134, 159; l. még: II : 136, 149.). Megmagyarázza a *nāj* szónak itteni szerepét az, hogy a Felső-Lozva és Szoszva vidékén (a honnan a jugrai isten énekének följegyzése került) a bálványszellemnek közönséges neve: *nāj-qtér* (l. pl. IV. 39.), minek megfelel ez a kifejezés is: *zotāl ālné nājij sāt mā-lqmt, zotāl ālné q̄trij sāt mā-lqmt* «mindenfelé levő istennőcskét uraló hét világtáj, mindenfelé levő istenkét (istenfejedelmet) uraló hét világtáj» (II : 134.). Tehát a fentebbi *tq̄rém* ~ *nāj* párhuzamos szólásban a *tq̄rém* = *qtér*, úgy mint a larvosi istenség: *Lār-ūs qtér*, a kondai *Khōntij vis otér, jāni otér*, a Világügyelő férfi *κατ' ἐξοχή*: *qtér*. Párhuzamban találjuk az utóbbi egyenlő jelentésben alkalmazott szavakat a medveének következő helyén: *tq̄rém-känné tū kwāltawém, qtér-känné tū totawém* «az isten-térre (= áldozóterre) oda szállítanak engem, az *qtér*-térre oda visznek engem» (III : 319.).

A bálványszellemek akadályt nem ismerő, szabad mozgásához csatlakozik az a felfogás, hogy székhelyük legmesszebb eső távolságából is gondolatnyi sebességgel megjelennek bárhol, a hova őket az idéző ige (*kāstul*) szólítja. Ez volna tehát megfelelője a mi vallásos gondolkodásunk azon eszméjének, hogy isten mindenütt jelen van s mindenütt meghallgatja a hozzá fohászzkodót. A pogány istenségnek ez a megjelenés valóságos levegői utazás; azért nem szívesen veszi, ha túlságos sürgetéssel hirtelen követelik megjövételét. «Ha valami szükségbe, szorultságba jutsz, engemet erősen ne idézz, lassacskán emlegess!» (*mat jāremné, mošémné pate'in : ānēm saka ul kāstāln, lāsélākw nāmēlmatēn!* I : 7.) mondja a kalandjaira induló ifjú hősnek, a későbbi Világügyelő férfiúnak néneje (Kaltēs-asszony). Midőn pedig az ifjú csakugyan bajba jutott s nénjét emlegetni kezdte: «azon pillanatban valami hirtelen dörögés hallik, három szárnyas ló hátán jön ama néneje asszony» s első szemrehányása: «Mi lelt öcsém? Miért idéztél engem ily rögtönösen? Éppen theát iván ültem s (a rögtönös idézéstől) a theacsészék izzé porrá törtek össze» (I : 15.). Egy másik adatunk ily felfogásra a «Jeli-városbeli öreg» (*Jeli-ūs ājkā*) bálványszelleméről szól, kit az istenfiak mint bácsijukat tanács céljából idéztek. Alighogy a

nevét kiejtették «*hóförgeteg-felhő szakadt le, egy hótalpas férfi hótalpával együtt lépett be* (a gyülekezettek házába) s így szól: *Mit idéztetek engem ily rettenetes erővel? Majd hogy össze nem törtem vén csontjaimat!*» (I : 74.). A bálványszellemek közönséges menete idézés alkalmával a «*bálvány-köz, isten-köz járó gyors út*» (*pupi-çal, t̄q̄rem-çal j̄álnē çali l̄āñç*; II : 417.); «szállásuk» műszava: *s̄ēyēmi, s̄ēyēmāli* (mom.), *s̄ēy-ijāli* (frequ.) «lengve jön», vagy: *pati* «esik, leszakad», mondják pl. *Sgrni-Pos t̄i' s̄ēyēmālēn!* «Aranyosfény (= isten) ide jelentkezzél!» Ez az «istenszállás» az *eső* és *szélfoszlány* járásához van hasonlítva az idéző szólásokban így: «Ha fővénypart: hét fővénypart aljáról, ha folyóforduló: hét folyóforduló aljáról *mint fenn járó esőszem szálljatok ide, mint fenn járó szélfoszlány lengjete ide* (*numēl minnē rakw-sam t̄i' patilān, numēl minnē vōt-sam t̄i' s̄ēyēmālēn*) ezen pálinkával való esése karimájához, vízakotású hét fejedelemlős! (a felsőlozvai «Víz szentjéhez» intézve: II : 388.) | «*Mint gyorsan szálló esőszem, mint gyorsan szálló szélfoszlány szállj le* (*molēç patnē rakw-sam, molēç patnē vōt-sam patuykwēn*) ezen ház szögletébe! (a Világügylő-férfihez intézve: II : 323.) | «*Mint távolról szálló esőszem, mint távolról szálló szélfoszlány vajha ide szállanál!* (*ēlēl patnē rakw-sam, ēlēl patnē vōt-sam t̄i' voss patnuwēn mōnt!* Nyáli-manóhoz intézve: IV : 187.). Semmi nyom sem jelzi az istenek láthatatlan útját (*t̄q̄rem-l̄āñçā, pupi' l̄āñçā*; III : 189.): «Téli nap közben járó útjokat *széles szemű szemes hó be nem esí, nyári napon hajóhabos útjok meg nem szakad*» (vize ketté nem válik; II : 310.).

Azt a «gyorsan járó szélfoszlányt», melynek sebességéhez az idéző ige a bálványszellem megjelenésének hirtelenségét hasonlítja, az ezen szellemtől ihletett személy legalább képzelete szerint *érez* is. A samán réülete az által támad, hogy őt a bálványszellem hirtelen jövetelétől keletkezett szélnek heve érinti; ez a meleg szellő az, melylyel a bálványszellem jelentkezését tudatja s melylyel láthatatlan lénye a halandó számára — ha öntudatlan állapotban is — fölismerhető. Világosan kitészik ez a felfogás a mythikus tartalmú énekek több helyéből. Ilyen pl. egy medveéneknek az a részlete, melyben az «állatöreg» az ő «énekbe illő, regébe illő nagy inségében» *Numi-T̄q̄rem* atyuskájához fordul s arra kéri, hogy «*czirbolyatoboz hulló sok gyér ligetbe rendelje őt*». Erre — így folytatja a medve a magá-

ról szóló éneket — «*Numi-Tq̄rēm atyám felől meleg szél melege jödögél hozzám* (N. T. *āsēm-ültä rērij vōt rērin jissēntawēm*)» s következik az égi atya szava: «Erőszakos kezű réti állat leányka, ezen csipkerózsa-fa hét bozótot, ezen zelniczefa sűrű bozótot te minnek járdalod?» stb. (III : 20.). Itt tehát az idézett istenség szavát megelőzi az ő felőle jövő «meleg szél melege», vagyis a láthatatlan istenség érezhető fuvallata, egyik régi nyelvemlékünk szavával élve: «szellete» (= «szelleme, lelke»). Ugyanez énekekben alább a medvének «nőstény rozomák nénikéje igaz varázslat jeles faját varázsolja ki» s ezt megelőzőleg szintén «meleg szél melege jó hozzá *Numi-Tq̄rēm atya felől*» (N. T. *āsēm ūltä rērij vōt rērin jiwwe*; III : 28.). Bővebb előadását találjuk az itt leírt néphitbeli jelenségnek a Pelim-isten énekében, mely szerint az istenség nem tudván nyugodni nyusztbőr-fészkében, éjféltajt kijött házaeskájából s «a mint nézdegél, hát *Szárnyas bálvány öreg* (*Tq̄ulij pupi' ājkā*) *ím ő érkezett meg, tetős vörösfenyő tetejébe ím ő szállott le*» (ez idézte elő Pelim-isten nyugtalan álmát). «*Hő szélnek három heve a mint jödögél, fagyos szélnek három fagya a mint jödögél* (*rērij vōt χūrēm rējā χumlē jissēntāli, pomij vōt χūrēm pomä χumlē jissēntāli*), egyszer csak Szárnyas-bálvány öreg ím miképpen szólal meg: *Polēm-isten atyácskám hallgass meg!*» (III : 244.). Látjuk ez idézetből, hogy egyik szellem a másikkal ép úgy mint az emberrel szintén a fent jelzett módon érintkezik, továbbá hogy a megérkező szellem fuvallata «fagyos» is lehet, vagyis az a lényeges mozzanat benne, hogy érezhető.

Az istenség szellemének ezen meleg szellő alakjában való megérkezése, illetőleg a samánnak tőle való ihlettsége, réülete, rövidebben kifejezve: «*az isten heve, bálvány heve*» (*tq̄rēm-rēi', pupi'-rēi'*). Példák e szólás alkalmazására: *ñajt-χum tq̄rēm-rē'inē, pupi'-rē'inē joxtawē* «a büvölő embert megszállja (hozzájön) az isten heve, bálvány heve» (II : 374, 428.); *pupi'-rē'il joxtawē* (II : 425.); *pupi' jāni', tq̄rēm jāni' rējā tawān jojts* «bálványnak nagy heve, istennek nagy heve jött hozzá» (a medvéhez midőn rabló szándékkal be akart törni egy bálvány házikójába; III : 325, 326.); *ñajt-χumiānl pēnχuykwē ti ūnttuwēs, Ajās-tq̄rēm ājkā rē'il ti pinās-lēm, ti jisēm, χumlē ti lāwe'im* «varázsemlőket (az áldozók) varázsláshoz ültették, Ajász-isten öreg én hőt bocsátottam (tettem) reá, ezzel eljöttem (hozzá) s így szóltam» stb. (II : 16—17.). Talán

erre a melegségre czéloz a *Jutim-sās*-beli isten is, midőn evvel az áldással bocsátja el híveit: «*meleg subám, meleg botosom melegénél fogva (rērij sāzim, rērij nārām rērikwél)* hadd gyarapodjék csontotok, hadd gyarapodjék hústok!» (II : 430.). Hallhatott már ZUJEV, Pallas segédje is erről a szellem megérkezésével támadó különös érzésbenyomásról; mert azt írja, hogy a réületében eszméletét vesztő samán fölött a többiek valami «*kékes füstöt*» vélnek láthatni (III : 62. 1.).

Az ilyen voltaképp láthatatlan bálványszellemek mellett ismer a rege olyan *bálványszörnyeket* is, melyek a maguk látható bálványalakjukban jelentkeznek élők gyanánt mindenki szemei előtt. Ezek az «*eleven bálványok*» (*lilij pupzét*), melyek a nekik nyújtott véres- és egyéb ételáldozatokat hívóik láttára megeszik s kiknek szájába pl. a legyőzött ellenséget darabokra vagdalva dobják. Ilyen Moloch-féle néphitbeli alakról szól a kondai-fejedelmek hőséneke, melyben az ellenséget lóbőr-tömlőbe kötve a bálványház ablakán keresztül dobják be, ekkép szólván: «*Neked eleven szemet, eleven fület, eleven lábat, eleven kezét hoztunk*» (II : 231.). PATKANOV gyűjtéseiben is találjuk említését az «*eleven bálványnak, eleven mēkw*»-nek (*tüdey tojz, tüdey mejk*), melynek teljesebb jelzése: «*elevennek született eleven bálvány*» (*tüdeya tivem tüdey tojz*; II : 58, 66.).

Ha már a bálványszellem megjelenik az őt idéző samán, vagy más szellem előtt, egész természetes és következetes a népképzelet, midőn azt hiszi, hogy az ily szellemmel beszéd útján gondolatcsere, tárgyalás, vitatkozás, alkuvás, sőt kölcsönös fenyegetés is lehetséges. Hiszen ezt még a hittérítők is elhiszik róluk; jámbor naivsággal beszéli el pl. NOVICZKIJ a tőlük később elpusztított sorkovi fabálványról, hogy «*ez a lelketlen holmi sátáni közreműködéssel előre megmondta s tudtúl adta, hogy a hithirdető mester jobbjától közeli pusztulás éri, arra kérte ennél fogva buzgó tisztelőit és szolgálait, hogy tartsanak ki állhatatosan atyáik régi gonosz hitűségében s álljanak erősen ellent a térítésnek; maga magát, így ígérte, semmiképen sem engedti összetöretni. Ezen gonosz fufanggal*» — folytatja — «*oly buzgóságot keltett a népben maga iránt, hogy közmegegyezéssel készek voltak inkább vérig menni, mintsem a bálvány összetörését megengedni*»; végre is: «*A Legmagasztosabbnak ereje nem engedte, hogy szándékolt*

*furfangjának valami gonoszságát cselekedhesse; ő hazudott ígéréte-
ben, nem képes magát megmenteni*» (l. fent). Ha így hisz a meg-
vető ellenség, hogyan ne higgyen ugyanily erőben a tisztelő hívő?!
Alább a samánról, továbbá az imádságokról és idéző igékről szóló
fejezetekben lesz módunk részletesebben tárgyalni, hogy minő
természetűek és tartalmúak az istenek és emberek közt váltott
szóbeszéddek; itt csak azt jegyezzük meg, hogy különösen a samán
*valóságos fizikai hangját véli hallani a bálványszellemnek, melyet
ezért «beszédes lénynek (állatnak), nyelvess lénynek» (Vāyāy uj,
kēlāy uj; a Paszét-istenségre alkalmazva II : 420.) nevez. Ennek
alapján mondhatja magáról a Jūtim-sqs-beli istenség, hogy «ha
folyami lúd módjára pipegő szácskámot kinyitom (jā-lunt ūqlēm
sūpkem pūnsilēm-ke) «egy éj, egy nap múltával erős csont, erős
hús kerekedik a földből, kerekedik ki a vízből» (II : 429.).* NOVICZKI
szerint a kondai főbálványról «*azt mesélik, hogy midőn valamit
közölni akar, olyan hangja van, mint egy gyermeknek s e hangját
legfőképp akkor hallatja, midőn áldozatot követel*» (l. fent). POLJA-
KOV a fehérhegyi istenségről hallotta, hogy hangja hallható (59. l.).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Hám. A hámoz, hámlík stb. *hám alapszavát MUNKÁCSI B. a Nyr.-
ben (XXIX. 110.) a votj. kom, kīm, cser, kom szóval együtt kam, zam-
féle kaukázusi szavak átvételének tartja. Bármily tetszetős is e föltevés,
mégis gondolkozóba ejti az embert a MUSz.-ban (85.) fölhozott lp. kvol-
mes «cortex (imprimis abietis)»; vö. FRIS-nél: quolmas «membrana
interior corticis abiegnæ et pineæ», a melyet egy *kvol-, *quol- ige szár-
mazékának tarthatunk. E föltevésünket támogatja a vogB. çul- «hám-
lik», P. khult- «lehánt», KL. khölt- «hasít; hámoz» (caus. -t-vel). Ezek
szerint a m. *hám egy vog. *çulēm, *çulmē- megfelelője lehet. A kauk.
ç'anša-nak aligha van köze a m. háncs-hoz; ennek teljesebb alakja háncsu,
háncsú (hántyú, MTsz.), a mely nyilván a hánt ige közvetett szár-
mazéka; a hánt (< hámt) pedig kétségtelen magyar képzés, a mely a
denom. hámlík mellett a romlík: ront, bomlík: bont-féle párok mintá-
jára alakult.

Sz. J.

Cseremisiz szótár.

(Hatodik közlemény.)

ptäri (r.) azelőtt; früher M. 12.

pu . . . v. *po* . . .

pü . . . *pü* . . . v. *pi* . . . *po* . . . *pö* . . .

pu fa (mint anyag); holz (passim). — Össz. *pu-sengge* élő fa; baum Gn. *pu-senggo* P. 11. 26. Úf. 16. Car. 15. Bk. 20. *pu-senggo* Ist. 253. *pu-sänggä* Bd. *pu-sangga* (m.) Bd. *pu-sänggë* M. 45. *pu-ü* baum-öhl Tr. *pu-tér* lastschlitten; дровни Tr. — *puayás* elfásul; verholzen дровенѣть Tr.

pü fog; Zahn Gn. P. 24. M. 4. *pü*, *püj*, *pü* (m.) Bd. *pü* Tr. — *pü-söl* foghús; zahnfleisch M. 4. *pü-sül* id. Tr. — *püm* sótká mit den zähnen klappern Tr. — *püm irém*, *püm síém* fogam viczorítom; die zähne zusammenbeissen Tr.

1. *puém* ad; geben (passim) — *puedem* fr. Bd. *puedám* Tr. *puakalém* fr. Bd. *puokt-* adat; geben lassen Ocs. 32. — *puen-goltás* (m.) *puen-jamdaš* (m.) elárul; verrathen Bd. *užaslen puas* szétoszt; vertheilen Ist. 220. *namál-puas* odaad; hingeben BM. 2, 11. — *mojlaném mo puasét ulo pu* was du mir zu geben hast (schuldest), das gib (bezahlte) Máté 18, 28.

2. *puem* fú; blasen Gn. Bd. — *pualam* id. Gn. Tr. Bd. *fulam* (m.) id. Tr. schnaufen G. 13. fölfúvódik; aufgeblasen werden, schwellen Bd. Gn. 13. *pualedem*, *pualeštam* fr. id. Bd. — *pualtém* gabonát szelel; getreide schwingen G. 58. Tr. *pualdem* id. Bd. tele fú; voll wehen (mit schnee) Bd. *pualtem* mom. Bd.

püem (cst.) bekerít; dämmen Bd. Zol. Gn. Tr. rekeszhálót csinál; eine fischwehr machen Gn. *püal-* id. Pu. 37.

püa (cst.) rekesz, kerítés; damm Bd. Gn. 76. *püje* (m.) Bd. fischwehr Pn. 37. Gn. *püa* teich, прудъ Bk. 32. *püä* плотина Tr. *püä* (m.), *püja*, *püa* прудъ, плотина Zol. — cs. *püwe* t. böjü.

puč szár; stengel G. 71. sip; pfeife Bd. (*poč* id. Bd.) rohrpfeife Gn. дудка Tr. trompete Ccs. 50. Ist. 70. rüssel, stachel; хоботъ, жало Tr. — *pualtem-puč* trompete Bd. *pučom* *pualtem* die pfeife blasen Tr. *tar-puč* pulverhorn Bd.

pučem apad, fogy; vermindert werden, abnehmen, fallen,

sinken (vom wasser) Gn. Bd. elpárolog; verdampfen Tr. Car. 21. Uf. 22. — *pućedem* fr. Bd.

puća v. *poće* id. Tr.

pućál v. *poćál* id. Tr. — *pućáлом* *šuškám* a puskát megtölti; die flinte laden, *pućál* *šušmő* töltővessző; ladestock Tr.

puća v. *pőcőš* id. Tr. — cf. cs. *poća* *воща* Zol.

pućestás viszket; jucken; зудѣть, свербѣть Tr.

pućomoš darakása; gekochte grütze Pu. 27. Gn. Bk. 16. *pućumoš* id. Bd. *pućumuš* id. NyK. 6, 194.

püćkam (est.) vág, metsz; schneiden Gn. 50. Bd. *püćkám* Tr. *püćkám* (m.) Bd. — *šedram* *püćkaš* himlőt olt; blattern impfen Sdr. 4. — *püćkedem* fr. Bd. (*šolom*) *püćkedáš* (fleisch) zerstückeln Ist. 129. id. Tr. *püćkedáš* id. M. 18. — *püćküldam* pass. Bd. — *püćkáláš* *подсѣкать*, *подрѣзывать*, *püćkáltáš* pass. Tr. — *püćkáltoš* levágott tuskó; abgehauener klotz; отрубокъ Tr.

püćke (est.) fűrész; säge Tr. *poćka* id. Zol. — *pel-kodán* p. félkézre való fűrész; eine kleine säge nur für eine hand Tr. — cs. *poćok* t. *püćki*.

püćkinzás fonalat sodor; zwirn drillen Tr.

püćkoš szelet (kenyér); schnitte (brot) Zag. 50. *pu-püćküš* fadarab; holzscheit Krest. 8.

pućë szarvas; hirsch M. 39. *püćő* rénszarvas; rennthier Gn. 60. — v. *puća*.

puća (cs.) szeg; nagel Gn. P. 24. Zol. NyK. 6, 194. *poda* id. Zol. — cs. *puda*.

pudalém (cs.) szegez; nageln P. 24. Zol. *pudalám* id. Tr. *podalém* id. Zol. *pudalált* *kolomét-déne* (keresztre) feszített haláloddal; mit deinem tode am kreuze Bk. 80. — cs. *pudala*.

pudapká (r.) pudmérték; pudmaass P. 24.

püdeštám csattog, sistereg; rárivall, czivakodik; knallen, knistern; anschnauzen, zanken Gn. bersten, knistern Tr. — *püdeštalt*- id. Ist. 124. zúg; sausen G. 51.

püđeratem (cs.) kever, felkavar, megzavar; mischen, umrühren, verwirren Gn. *püđeratem* id. Bd. *püđrotém* id. Tr. *putratém* (m.) Zol. *püđeratem* fellázít; aufwiegeln Ist. 119. *putraltem* Zol. *püđeratolam* fr. *püđerataldam* pass. Bd. — *püđeranem* zavarodik, keveredik; vermischt, verwirrt werden Gn. zavarog; sich empören Máté 26, 5. verderben Ocs. 89. *püđeranem* zavarodik; verwirrt werden Bd. — cs. *putrat*.

püđorgem eltörik, megreped, forgácsolódik; zerbrochen werden, bersten, sich splittern Gn. P. 6. Ocs. 43. *püđurgém* id. Tr. — *jür lum denš pudorgen* hat von regen u. schnee gelitten Pu. 35. *püđortem* tör, darabol; brechen, zerbrechen, zerstückeln Gn. Ocs. 43. *podurtem* Ist. 61. *püđertem* M. 14. *püđertem* NyK. 6, 194.

püđerogo stück, brocken Gn. morzsa; brocken Ist. 220. for-

gács; splitter Ocs. 90. *puđurgo* id. Pn. 42. *puđorgošo* id. Gn. *puđurgo* крошки, черепки, обломки Tr.

püđon íny, foghús; gaumen, zahnfleisch десны Tr.

puđovka (r.) scheffel (getreidemaass) Bd.

puđrine harag; zorn; гнѣвъ Zol. — cf. *puđratem*.

puđurančik (cs.) zavaros; trübe, verworren Bd. *puđránčik* trübe flüssigkeit; мутная жидкость Tr.

puer (m.) v. *pujro* Tr.

püérğa férfi; mann Tr.

puérła liget; hain Tr.

püganem, *püganaltam* görbed; sich biegen Bd. — *püganás* görbít; biegen; нагибать, покорять *pügártás* id. *pügárnás* нагибаться Tr. — cf. *pügürgem*.

pügö (cs.) járom, meghajtott fa; krummholz Gn. 47. *pügö* Zol. *pügä*, *püga* id. Bd. *pügo* P. 27. *pügo* дуга Tr. — cs. *pügü*.

püglmö (est.) fenyőtoboz; zapfen (eines nadelbaumes) Gn. P. 53. *püglmö* id. Tr. *püglmö* makk; eichel NyK. 6, 203.

pugomlá ág; zweig, *šopké-pugomlá* espenzweig (? sic) P. 2. — cf. *püglmö*.

pügor (est.) görbe, púpos; krumm, buckelig Gn. Bd. P. 26. Tr. M. 73. — cs. *pügör*- t. *bököre*, *bökörö*.

pügürgem (est.) görbed, ernyed, hajlik; sich biegen, sich krümmen Bd. *pügörtém* гнусь въ дугу Tr. *pügörném* id. Tr. *pügörgölam* fr. Bd. — *pügürtem* görbít, meghajt; biegen, krumm machen Bd. *pügorten* wujžom den kopf beugend Zag. 65. *pügortem* Tb. 13. *pügártás* Tr. — *pügörtomo* gebogen Tr. [P. 54.]

püžš dió; nuss Gn. (m.) Bd. *püks* Bd. M. 23. *püks* Tr. *pügoš* *püilma* poszméh, hummel Tr.

püirká kicsiny; klein, winzig Tr.

püjorem (t.) rendel, teremt; bestimmen, erschaffen Gn. 53. *püirem* Bd. Pu. 40. *püjorem* Ocs. 33. *püjrem* Bk. 48. *püjrem* Ist. 25. — *püiršo* žumo teremtó isten; gott schöpfer Pu. 40. *püjoršo* žumo id. G. 23. 55. — *püjorša* apostel Tr. *it püjuro il'e* thue mir das nicht an Ocs. 33. — *püjoralt*:- kinde *püjoralton* als das brot schon verliehen war G. 73. — t. *bojor*:-

*püjuro*mo parancs; befehl, *žumon püjuro*mo dene auf gottes befehl Ocs. 65. *Isaaklan püjro*mo üđoram das mädchen, welches dem I. beschieden war Ist. 25. *poréš* *püjro*mo áldott; gesegnet Bk. 76. cf. *pórom* *püjro* segne ibid.

püirumaš teremtés; schöpfung Bd. *püjremás* vorherbestimmung, gericht Tr. *poro püjromaš* liže seit gesegnet Ist. 243. *poro püjramašan Marija* gesegnete, gebenedeite M. Bk. 76.

püjro méhser; meth Bd. Tr. *püjor* (m.) Tr.

püžalam csavarással ráerősít; durch drehen befestigen (die femerstange an den schlitten; r. завернуть) Gn. 11.

- pukalém* lehull; herabfallen Tr.
püken (cst.) szék; stuhl Bk. 14. Uf. 74. Gn. *püken* Tr.
pukró (t.) konkoly; kornrade Tr. — v. *pokro*.
pukšém etet, táplál; zu essen geben, füttern Gn. Bd. Tr.
éizom p. szoptat; säugen Gn. *cize p.* id. Bd. — *pukšemo üškož*
kövér ökör; gemästeter ochs Ist. 234.
pükšém csomó; knoten, bündel; узель M. 16. *pükšém* Tr.
pükšémältäs befészkelődik; sich einnisten Tr. *зачинаться*
(о зародышахъ плодовъ) Tr.
pükšemdäs csomóba köt; in einen knoten binden Tr.
pükšérme v. *puškerme* Tr.
püktem kotlik; hecken, brüten, auf den eiern liegen; *pükten*
luktam kikölt; aushecken Gn. Bd. — *püktošo-čowe* kotlóstyúk;
brüthenne Tr.
püktäs Tr. *püktem* Bd. v. *piktem* id.
puktaltám hebegni, dadogni kezd; anfangen zu schnucken;
зайкать Tr.
püktanaltam (m.) alászakad; herabstürzen Bd.
pül felhő; wolke, *šeme pül* viharfelhő; gewitterwolke, *pulajon*
borúlt; bewölkt Tr. *pül-gom*: *pülgomaštaša kugiza* mennyei birodalom;
das himmlische reich Km. 19.
pul: *p.-wuj* térd; knie Gn. 53. Tr. schoos Ist. 235. *polwuj*,
polbä knie Bd. *plwuj* id. M. 5. *plwuj* nömäl térdhajlás; kniebeuge
M. 6. — *pulwujtem* (m.) térdepel; knieen Bd. Tr. *pulwujtén* térden
állva; auf den knien Tr.
pula (r.) golyó; kugel Gn.
pülä, pülä (m.) sok; viel Bd.
pulák görbe, ferde; krumm, schief Tr.
pulámog árpalisztkása; brei aus gerstenmehl Bd.
pulaštar- összekever; vermischen Step. 15. *nunon jolmoštom*
pulaštaren (= *jören*) nyelvüket összekeverte; vermischte ihre
sprache Uf. 25. j. Car. 24. j.
pulat aczél; stahl Gn. 50.
puldär (cs.) előszoba, csarnok; vorstube, hausflur Gn. *puldur*
wohnung Krest. 9. сѣни Tr. Zol. NyK. 6, 194. *puldor* kammer Bd.
cs. *puldur*.
puldär kotkodácsolást hangutánzó szó; nachahmung eines
gluckendes lautes Gn. 27.
puldöréo fűrj; wachtel Gn. 72. Ocs. 48. *puldurčo* id. Bd. *pul-*
durée id. Tr. *puldurco* NyK. 6, 195. [rest Tr.
puldoš falat; bissen Bd. *pulduš* stückchen brot, speise-
puldurasš védelmez; beschützen — *puldurtmäs* védelem;
schutz Tr.
pule elgörbült, ferde, ferdén, görbén, ferdesség, görbeség; ver-
bogen, schief, krumm (subst. adj. u. adv.) Tr. — cf. *pöle*.

püle-kerda sehr wunderbar; очень дивно Tr.

pülém (cst.) rekesz, szakasz, szoba; verschlag, zimmer Zag. 44. Ist. 142. *pülém* перегородка, комната Tr. — cs. *pülmek* t. *bülem*.

pülemdém elrekeszt, közfalat csinál; verzäunen, zwischenwand machen Tr.

püleštás görbit, meggörbit; biegen, krumm machen Tr.

puloš hónalj, váll; achsel, schulter Gn. *pulš* schulter M. 5. *pulukš* oberarm Bd. *puloš* (m.) schulter Bd. *pulukš* плечевая кость Tr.

pulká (r.) golyó; kugel Tr. Bd.

pülüksé, *pürükša* (cs.) adományozó (isten); der verleihher (gottes beiname); податель Zol. — cs. *pülüž*, *pülüžsi*.

pulzeštarem kificzamít; verrenken Ringw. — cf. *pule*.

pumaga (r.) papier Bd.

pumo ajándék; geschenk Bd. Tr.

pun toll, szőr; (kleine) feder, haar (passim) — *piliš-pun* haj a halántékon; haar an der schläfe Tr.

punem fon; drohen, zwirnen (passim) *punedem* fr. *punaldem* mom. Bd. *punuktás* заплетать Tr.

pundaš fenék, alja. vége vlminek; boden, der unterste, äusserste od. hinterste theil Gn. Bd. Tr. — Össz. *kožla pundašéš* mélyen az erdőbe; tief in den wald, *wuj p.*, *wuj wundaš* fejtető; scheidel *jol-wundaš* talp; fussohle Gn. Bd. *tepož-pundaške* a tengerfenékre; in die meerestiefe Ocs. 47. *p-oya* fenékdeszka; bodenbrett (am hölzernen gefäss) Tr. — *pundašteme* feneketlen; bodenlos Bd. Tr.

pundoš fatőke; baumstumpf Gn. *p-wuj* id. G. 11. *torke p.* fenyő-tőke; fichtenstumpf G. 37. *pundoš* id. Tr.

pundo pénz; geld Tr. *ši-pundó* silbergeld P. 17. — Össz. *pundo-šocon-kugo jumo*; *p-pujrošo*; *p-sazče*; *p-kaznačej*; *p-ser-lagoše* gottheiten, die geld spenden Tr.

punuškem penészedik; schimmeln Bd. *ponoškem* id. *ibid.* *punuškolam* fr. *ibid.* — *punuskem* id. Tr. megromlik (hal, hús); verderben (fische, fleisch) Tr.

punuškošo penész; schimmel Bd.

punžal időhatár; termin; срок Tr.

punzeštás csavarni kezd, motolál, behajtani a tézsta oldalát; winden, zwirnen, einkneifen den teig (beim gebäck) Tr.

pünžás kiresznelni vlmely szerszámot; ausfeilen irgend ein werkzeug; зубрить какой либо инструментом Tr.

pünžalam kinyom; auspressen P. 16. facsar; pressen Ocs. 28. csavar, kifacsar (mosott ruhát); winden, auswinden (wäsche) Bd. *punčalám* id. Tr. einschrauben die femerstange in den schlitzen Tr.

- punžál-pumo* eljegyzés; verlobung Tr.
punžalten v. *munžalten* id. Tr.
punžáldes der knoten, womit die deichsel an den schlitten gebunden wird; завертка Bd. — cf. *munžaltoš*.
pünžoškem penészesedik; schimmeln Gn.
pünžö fenyő; kiefer Gn. *pünžö* id. Bd. *pünču* id. Tr. — *pünžerla* fenyves; fichtenwald Bd. NyK. 6, 203. *pünžér* id. Tr. *pünžer* NyK. 6, 203.
pur (est.): *pur-kü* kréta; kreide Tr. *pur-gü* Bd. *pür-guž* mész; kalk; известь Tr.
purem bemegy, befér; hineingehen, platz haben (passim) *porem* (m.) id. Bd. — *wüdes*, *mönžas* p. baden (im wasser, in der badstube); *purem kajem* alámerül; untersinken Gn. *čoyeštén puren* elrepül; wegfliegen Tr. *keče purá* die sonne scheint hinein Bd. *kum vedrá puroman kü-ata* három vedert befogadó köedény; ein steinernes gefäss von drei maass inhalt Tb. 94. *pürtém* bevisz; hineinbringen Bd. Tr. beereszt; hineinlassen Gn. befogad; empfangen, beherbergen P. 13. Ist. 265. *nunom purten ulut* sie liessen sie hereinkommen Ist. 308. *purtal-* kommen lassen G. 43. — *portem* (m.) Bd. *portem* (m.) Km. 19. *partedem* fr. Bd.
2. *purem* (est.) gerendát összeró; balkengerüste zusammenstellen Bd. срубать срубы Tr.
1. *pürem* (est.) ránczol; falten, fälteln Gn. Bd. *püredem* fr. Bd. *pürnem* sich falten, *pürnülam* fr. Bd. — cs. *pür-* t. *bör-*.
2. *pürém* rendel, elhatároz; bestimmen *orlokom püren* bűntetést adott; gab ihnen strafe Uf. Car. 16. *pürem* id. Tr. *püršo* schöpfer P. 20. *pürmaš* (emberi) természet; (menschliche) natur, *pürmašem* meine natur P. 10. — *pürükšo* schöpfer, *pürüjmo* teremtés; schöpfung, geschöpf, *pürmás* sors; schicksal, *pürás-wate* leánykérő asszony; brautbewerberin; свaxa Tr. — cf. *pujorém*.
puram harap, rág; beissen, kauen (passim) fogát csikorgatja; die zähne wetzen Tr. *poram* (ny.) Weske 23. *praš* id. felharap; aufknachen (nüsse) M. 23. *puredem* fr. Bd. *puredál-* egymást harapdálni; einander beissen P. 33. драться, грызться Tr. *predüläs* (m.) csíp; beissen (flöhe) M. 61. — *purlem* harap; beissen Bd. *purlám* id. Tr. harapdál, kóstol; kosten Bd. *puralam* (m.) *porlam* (m.) id. *püm öcert* p. die zähne wetzen Bd. *purlókt-* kosten lassen Pu. 43. *purlalás* прикусить *purldarás* beleharap; hineinbeissen Tr.
1. *purá* (est.) épülő épület; das im bau befindliche gebäude Gn. gabonaláda; kornbehälter im speicher Gn. 36. Bd. gerendázat, az éléskamra elkülönített osztályai; gebalk, die abgesonderten verschlage im speicher Bd. Tr. *pura-wiéta* istálló; stall Gn.
2. *purá* sör; bier Bd. Tr. Gn. 69.
puraga erős sör; starkes bier Gn. 80.

1. *purak* (r.) por, staub Ist. 9. Ocs. 8.
 2. *purák* bödöny nyirfahéjból; gefäss von birkenrinde Tr. —
 r. *буракъ* cf. *purá* 1.
puraks leánykérő; brautbewerber (vog. *zaitne zum*) Bd. —
 cf. *purem* 1.
puralka (r.) rend; ordnung Gn.
pürém (est.) prém, szeget; verbrämung, besatz Gn. ráncz;
 falte Bd.
purgedám fölkapál; rigolieren Tr.
purgo szár, nyél; stiel Tr. — cf. *wurdo*.
purgošt-: *kindom purgoštén séndožo* er möge korn haufe n-
 weise niederlegen P. 32.
purgož: *lum-purgožom [kuzé kondén]* wie (der wind) den
 schnee aufhäufend [mit sich bringt] P. 32. (viell. von *purgem* auf-
 häufen? cf. *purgoštém* t. *bür- bürt-* schwellen). — *purgož mardež*
 wirbelwind Uf. 92.
purgožmás wirbelwind, empörung, mischung; *вихрь, воз-*
мущение, смѣшение Tr. — cf. *purgož mardež*.
pürdüž fal; wand Bd. *pürdüž* id. Tr.
puroltoš leharapott darab; abgebissenes stück Tr.
purós (est.) bors; pfeffer Gn. *purus* id. Bd. Tr.
 1. *purká* törekeny; zerbrechlich Tr. (*čorostvoj?* sic Bd.)
 2. *purká* (m. t.) pulyka; truthuhn Tr. — t. *kurka*.
purkal-: *kindo purkalén* a kenyér megszáradt; das brot
 wurde trocken, hart Tr.
pürküt (t.) császársas; goldadler Tr. *pürkot* id. Bk. 78. ke-
 selyű; geier Máté 24, 28. — t. *börköt*.
purlá jobb oldal; rechte seite P. 45. Tr. — cf. *puro*.
purlangam (m.) megérik; reif werden Bd. — *purláyon* érett;
 reif, sárgult (levél); vertrocknete (blätter) Tr.
purloštás kigyógyít; heilen; *вылѣчивать, выправлять* Tr.
purlo (est.) szürkés; graulich Tr. *purlá* id. ibid. — cs. *purla*
 t. *burli*.
purluk vagyon; habe; *пожитки* Tr. jószág, kincs; schätze;
 сокровище, имѣние Tr. Bd. ló; pferd Bd.
pürmä' (t.) ráncz; falte Tr. — t. *börmä*.
purmola jobb kéz, oldal: die rechte (seite od. hand) Gn. Uf.
 28. j. *purmulá* id. Bd. *purmlá* id. Tr. *wurgumlá* (m.) id. Bd. Tr. —
purmulá weg jobbra; rechts (hin) Bd.
purmo bögöly, pöcsök; pferdefliege (tabanus) Bd. Tr. — Össz.
lomož-p. aschfarbene pferdefliege Tr.
purna kas, kosár; wagenkorb, korb Tr.
puro jó, gut Bd. Tr. *pura* (m.) id. Bd. Tb. 246. egészséges;
 gesund Bd. *purö* (m.) jószág, kegy; gnade M. 68. *purölök* id. ibid.
purö jähän könnyörületesség; barmherzigkeit M. 68. *pura li* salve

BL. 1, 40. — *purásol* unzeitig, ungelegen Tr. — *puremam* javul; sich bessern Bd. *puremdem* caus. Bd. Tr.

puró (cst.) fűró; bohrer — *porolem*, *prolem*, *poroledem* fűr; bohren Bd.

pürö méhser; meth Gn. *püro* P. 25.

pürsa (cst.) borsó; erbse Gn. 46. *pürsá* Bd. Tr. *prsa* (m.) M.

20. — *kugo-p.*, *ñemič-p.* bab; bohne Tr. Bd. *jamšók p.* lencse; linse Tr. — *p.-lodak*, *p.-otoza* babhüvely; schote Tr.

purto nyél, szár; stiel, stengel; черенъ, стволъ, корень у грибовъ Tr.

pürtnük (t.) fodormenta; krausemüntze Bd. *pürtnik* Tr. *prtnók* M. 21. — t. *bötnek*.

pürűž sógor; schwager; шуринъ Tr.

puržalam kifacsar (ruhát); (die wäsche) auswinden Gn.

pusák szöglet; ecke P. 13. 16. sarok; winkel Ist. 321. внутренний уголъ Tr. — cf. t. *počmak* winkel, ecke.

pusás elrejtőzik; sich verstecken Tr. *pusnás* id. Tr.

pűsir, *pűšer* v. *pűšer* id. Tr.

puslaš elpárolog, magán kívül van; verdünsten, seine fassung verlieren; выдыхаться, терять должное свойство Tr. — cf. *puš* dampf.

pűšman hegy; berg G. 59. cf. cs. *poš*, *puš* haupt u. *mun* hoch, gross.

pűšö éles; scharf Gn. 61. schneide, spitze Gn. 50. gyors, ügyes; schnell, flink Gn.

pusta (r.) üres, puszta; leer, öde Gn. Bd.

pustejém megsemmisít, elront; vernichten, verderben Gn.

1. *puš* csónak; bot, kahn Bd. Gn. 68. Tr. *poš* (ny.) Weske 24. — Össz. *tul-p.* gőzhajó; dampfschiff, *p.-kután*, *p.-poč* hajófar; schiffshintertheil Tr. *p.-pundaš* schiffsboden, *p.-ner* hajóorr; schiff-schnabel Bd.

2. *puš* (cs.) pára, gőz; dampf Fn. Bd. Tr. illat; geruch G. 60. *poš* (m.) Bd. — *pušan* gőzös, bűzös; dampfig, stinkend Bd. Tr. — cs. *pus*.

3. *puš* adó; abgabe, steuer Gn. cf. *puem*.

pušém elhallgat; aufhören zu reden NyK. 6, 203. — cf. *posem*.

pušarém (cs.) fingik; fürzen Gn. Bd. Tr. Zol. — cs. *puzur-*.

pušara (cs.) mormota; murmelthier Tr. — cs. *psara*.

pušártes, *pušertás* fing; furze Bd.

pušás megillető rész; antheil P. 21. Car. 31. *wui-pušašem ukaleš* von niemand bin ich abhängig Pu. 38. — *pušašlok* id. Pu. 16.

puše (r.) inkább; mehr W. 205. 1. *pušo* id. P. 8. *puššo* Gn. *pušo* Bd. — r. *пуще*.

pušom tuchene borte, verbrämung od. einfassung am schuh, *kumda pušman* mit breitem rande versehen Gn. 68.

puškedám fosik; an durchfall leiden Tr. Sdr. 5. — *puškedem* NyK. 6, 213. *würom puškét potárošom* ich habe blut gesprengt Pu. 29.

püškemä'toš csira; keim; зародышь Tr.

puškérme mogyorófabokor; haselbusch Tr. NyK. 6, 203.

puškodo puha; weich Pu. 42. Gn. *puškodo* Bk. 24. *puškudo* Bd. Tr. *puškuda* (m.) Bd. — *puškedemám* puhul; erweichen Bd. Tr. *puškedemdem* caus. Bd.

püskolam szür (vlmi rovar); stechen (von insekten) Gn. *puškulám* varróttüvel szür, tűz; mit der nähnadel stechen Tr. — *ší-oksam püskolon* mit silbermünzen verziert Pu. 40.

puškul tüzés; nath Tr.

pušlanem párolog; dünsten Bd. gut, übel riechen Tr. — *pašlanolam* fr. *pušlanaldam* párolgásba jön; ausdünsten Bd. — cf. *puš* 1.

pušlandártoš hőség; hitze, schwüle; зной Tr. — cf. *pušlanem*.

pušném von drohungen sich besänftigen lassen; смиряться отъ угрозы Tr.

püšt-kalés совѣстно; скрепный; мерзкий Tr. *püšt* schlecht, übel (adv.); дурно Bd.

puštam megöl; tödten (passim) — *jingg puššo* gyilkos; mörder Bd.

puštolaltáš forróvá lesz; wird heiss Sdr. 5. *puštolanaš* id. Sdr. 5. — cf. *pušto*.

puště bél, hurka; darm, magenwurst M. 6. *pušta* (m.) Tr.

puštmo halál; der tod Bk. 55.

1. *pušto* pörkölt s összetört árpából főtt kása Bd. dicker brei aus gekochtem und gemahlenem getreide Gn. толокно Tr. *puště* (m.) M. 17. *pušta* (m.) Bd.

2. *pušto*: *tovar p.* a nyélnek való lyuk a fejszében; öse an der hacke Bd.

put (r.) pud (gewicht) Gn. *pot, pud* (m.) Bd.

putajmaš szorgalom; fleiss M. 69.

putělká (r.) bouteille Tr.

pütoń, -ńek (est.) egész, ép; ganz; unversehrt Gn. *pütiün* Bd. *pütnek* Zag. 46. *püteń-ok* (m.) Bd. *pütiün, pütiünnék* Tr. *püte- nek* Zol.

pütorém (t.) teker, csavar; winden, umwinden, drehen P. 15. *pütorém* Gn. *pütiürem* кругу, сучу Tr. *pütornam* sich wenden P. 32. *pütiürnaláš* umwickeln, *pütiürnaltám* umgewickelt werden Tr. *pütoralt-* sich verwickeln Ist. 119. Ocs. 85. *pütralton* verworren G. 73. *kidšom kaza-paran kowašta deno pütořen* er umwickelte seine hand mit ziegenfell Car. 34. — t. *bötör-*.

putorák igen nagyon; ungemain sehr P. 7. Ocs. 26. Uf. 87.
potrák Tr. (< *pütoónrak?*) — v. *pátár* Bd.

pütmás (m.) fejsze; beil (u. allerlei geräthe zum holzschneiden) Tr.

pütnik (cst.) ménta; krausemüntze Tr.

pütö bőjt; das fasten Gn. *pütö* Uf. 99. *pütü* Bk. 59. *pütö* Tr.

putrák hangos; laut, cf. *potrák* Tr. — cf. *putorák*.

pütürángo denevér; fledermaus NyK. 6, 203. *vodo p. id.*
ibid. 204.

pütüréc habaró; quirl; *мытовка* Tr. — cf. *pütörém*.

pütürme *šuvoš* v. *pətr-šuvoš*; *pož* Tr. — cf. *pütörém*.

putürtuk parti fecske; *hirundo riparia*; *стрижь* Tr.

püzás fűrészt kireszel; säge feilen; *зубрить*, *püzoktás*
caus. Tr.

püzrém, *püzralám*, *püzürtém*, *püzürném* v. *pizirém*, *pozorém* Tr.

püz: *püz wüt* izzadság; schweiss Gn. Bd. *püz* Ist. 9. Tr.

püzem (cst.) megront; verderben Gn. Bd. Ocs. 87. *verzaubern*
G. 50. *püzaltaráš* id. Tr. *püzgal*-verderben P. 21. *püzlem* megromlik; wird verdorben Bd. Ist. 149. Tr. *püzlen* hibás (testű); fehlerhaft Sdr. 4. *püzlaldam* id. Bd. *püzlolam* fr. id. Bd. — cs. *pust. boz.*

püzadán (cs.) lyukégető vas v. drót; eisen o. drath, womit ein loch ausgebrannt wird; *жерало* Tr. — cs. *püzadan*.

püzaldam izzad; schwitzen Bd. *püzaltám* Uf. Car. 17. *püzaltam* Tr. Ist. 272. *pözaltam* Gn. — (cf. t. *pözol* человекъ любящій тепло Tr.)

püzaltás v. *punžaltás* id. Tr.

püzar gyalu; hobel Gn. Bd. Tr. *pžar* id. M. 66. — *püzarem*
gyalúl; hobeln Gn. Tr. *pžaraš* id. M. 66. *püzarlem*, *püzarlolam* fr. id. Bd.

püžas csapda vízi madarak részére; der fischreuse ähnliches fanggeräth für wasservogel Gn. *püžas ludet ulo* du besitzt gänse, die in die falle fallen G. 60.

püzákš fészek; nest Bd. *püzákš* Tr. *pežäž* (m.), *pižäž* (m.), *pižás* (m.) Bd. — p. *optaš* fészket rak; nest bauen Bd.

püžok megbabonázás; hexerei p. *tene kia* megbabonázva betegen fekszik; liegt behext krank G. 53. — cf. *püzem*.

R

rabá (m.) kerítéslécz; zaunstackete; *тычина* Tr. — cf. *рубить*, *срубъ*.

robotajem (m. r.) dolgozik; arbeiten Bd. *robotajem* id. *ibid.*

rabotnik (m. r.) munkás; arbeiter Bd.

ráda (m. r.); *sim r.* hétszer; siebenmal Bd.
rádomók (m. r.) sorjában; nach der reihe Bd.
rage (r.) rák; krebs Bd. Tr. — cf. *rake*.
ragoš v. *rakš*.

řaxátlan- (r.) eszét veszti; von sinnen kommen; ряхнуться
 Ks. 54.

raj (r.) paradicsom; paradise Bk. 48. Gn. Bd.
räjem (m. r.) összebeszél, egyezkedik; sich verabreden Bd.
rake (r.) rák; krebs Gn. *räk* (m.) Tr. — *rakowot* (< *rake-*
pot) kagyló; muschel Gn. 6. *rage-pot* раковина Tr.
rakmat (est.) hála, dank Ocs. 11. G. 58. *raymát* id. Tr.
rakš barna; braun (vom pferd); гнѣдой Tr. pej; fuchsfarbig
 Bd. *ragoš* пусый Tr.

ram (r.) ablakráma; fensterrahmen Tr.
ransedás arczát ránczolja; das gesicht runzeln; морщить
 лицо Tr.

ranžem (t. p.) sanyarog; sich abmühen, sich plagen Gn. *ran-*
žoktem sanyargat; plagen, beschweren Gn. Uf. 54. j. — t. p. *ränže-*
ras (t.): r. *kalasén* világosan megmondta; sagte es deutlich
 Ocs. 108. *raš* id. Tr. *rašt* id. Ist. 154. — *raš* igaz, helyes; wahr,
 richtig Bd. Tr. *rašt* вдругъ, внезапно Tr.

rašak v. *ras*, *raš* id. Zag. 20.

raškada világos; hell, klar; свѣтлый, ясный Tr. erős, rendü-
 letlen; stark, unerschütterlich Bd. *raškadan* свѣтло, ясно Tr. tiszta
 hangon; mit klarer stimme Bd.

raškademdás megmagyaráz; erklären; пояснять; *raškademás*
 поясняться Tr.

raskaltem pattog, csattog, reccsen; klatschen, knallen, kra-
 chen Gn. *raskaldem* reccsen; krachen Bd. *raskaltá* villámcsapás
 éri; vom blitz getroffen werden; поражаетъ (молнія) Tr. *raskál-*
toto erős mennykőcsapás; starker donnerschlag; сильный ударъ
 грома Tr. — cf. громъ раскатывается.

raskatan erős mély hangon; mit kräftiger tiefer stimme Bd.
raskan id. ibid.

raške = *rašt* rasch Gn.

rašt gyors, gyorsan; rasch (adj. v. adv.) Gn. вдругъ, вне-
 запно Tr. hell, deutlich (adv.) Bk. 112. Ist. 154. *rašt toskal* tüchtig
 trete auf G. 78. — cf. *ras*.

raštá (r. t.) karácsony; weihnachten Tr. — r. рождество.

razum kenderkrämpfe; младенческая Tr.

rat (r.): *rat tene* sorban; der reihe nach Gn. Pn. 11. *rad*
 Ocs. 33.

rat (r.) víg; froh Gn. *rad* Bd.

rawë rúd; stange M. 31. — cf. *rabá*.

razbójnik (r.) rabló; räuber Tb. 114.

- razi* (r.) egyszerre; zugleich, plötzlich Bd.
raznoj (r.) különböző; verschieden Bd.
razzorjajem (m. r.) szétszaggat; zerreißen Bd.
regen (m.) moh; moos M. 25. *regénže* id. Bd. *regenže* moosflechte, baummoos Gn.
redoštás (m.): r. *bordāņom* den hopfen von der stange abnehmen; снимать хмѣлевицу съ тычини Tr. — r. рѣдить.
reitlem (r.) megegyezik; abmachen, einen vertrag schliessen Gn. — cf. *rājem*.
rēka (r.) folyó; fluss Bk. 48.
rema (r.) idő; zeit Gn. — время.
rese, reskol v. *kres, kres-kol* id. Tr. — *res* id. Bd. *ores* id. P. 12.
réwe (r.) répa; rübe P. 25. Tr.
rewež (r.) népszámlálás; volkszählung Gn. *reviza* id. Bd. *revíz* Tr.
rez (r.) galy; reis Gn. 53.
ribiž v. *rowož* id.
ride mécsbél; docht Tr. — cf. *rüdö*.
ripšem v. *rüpšem*.
rišitka (r.) léczkerítés; gatterzaun Pu. 40. *rešotká* id. Tr.
riž szépség; schönheit; красота, *rižtema* nem szép; nicht schön — *rižlá* schön, anmuthig, *rižlemáš* felkészül, ellátja magát; sich ausrüsten; снарядить Tr. — cf. t. *rüües* gestalt.
rodangam (m.) megrozsdásodik; rostig werden Bd.
roganel rozsda; rost Tr. — *rodanel* id. ibid.
roktaláš fölmelegít; aufwärmen Tr. — cf. *oraš, oroktáš*.
romaldáš besötétedik, szürkül; es dämmert Tr. — cf. *rümbalgaš*.
roskal (t. a.) szerencse; glück Gn. 61. *roskalan* glücklich (adv.) G. 56. *roskaltome* unglücklich Step. 17. — t. *riskal*.
roskalt- (r.) kerül; ausweichen Step. 4. — r. рыскать.
rowož róka; fuchs Gn. Tr. Bd. *rebež, ribäž, ribež, ribiž* (m.) Bd. *ribiž* Tr. *rübüz* (m.) NyK. 6, 195.
roz szerencse; glück (? sic) Gn. 61. — cf. *roskal*.
rozem ráz; schütteln Tr. — *rozaráš* (m.) leráz; abschütteln; отряхивать Tr. — *rozaltáš* megrázódik; geschüttelt werden Tr. — cf. *rüzem*.
roen: *roen šuaš* leszakít; pflücken M. 23.
roáltoš a paraszting vászonbélése; leinwandfutter am bauernhemd Tr.
rodá törékeny; spröde, zerbrechlich Tr.
rodo (r.) rokon; verwandter G. 57. P. 4. *rodo, roda* (m.) Bd. *rod-tukom* rokonság; verwandtschaft Zag. 47.
rogožá (r.) matte, bastdecke; порожа Tr.

rok föld; erde, erdreich Gn. 33. M. 63. Bd. Tr. *molando rokom kockon ilo* a föld porát egyed s úgy élj; iss staub u. lebe so Uf. 17. Car. 16.

rokmaltem halkan nyerít; leise wihern Gn. 33.

ron turha; rotz Bd. Tr. — *r.-wozjon* nátha; schnupfen Tr.

rongedam bőfög; rülpsen Gn. Bd. Tr. — cf. r. рыгать.

royoż szürke; grau; сѣдой Tr. *royěž* M. 34.

royos gödör az úton; ausgefahrenes loch; ухабъ Tr.

royos (r.) szajkó; holzhäher; ронжа-соика Tr.

ronžem fölfejt; eine naht auftrennen Gn. *развивать, расплетать, разбрасывать* Tr. *r. nálmo godemát* mikor széjjel véte-tik, wenn es aus einander genommen wird Pu. 19. *kawán góčon ronžén šaremašesát* beim a b l a d e n des schobers u. beim ausladen Pn. 16.

rošcot (r.) elszámolás; abrechnung Gn. *rošcot* (m.) Bd.

röskal (t. a.) szerencse; glück Ocs. 24.

rož lyuk; loch Gn. Máté 9, 16. Bd. Tr. *raž* (m.) Bd.

rredás tisztít, fényez, kopaszt; reinigen, polieren, bepflücken; чистить, полировать, общипывать Tr. — *rridás* id. ibid.

ru seprő; hefen Bd. Gn. Tr. kovász, sauerteig Ist. 228. Máté 13, 33.

ruem vág, levág; hauen, schlachten Gn. Bd. — *ruestam, ruštólam* fr. Bd. *rualam* зарубить, надрубить, *rualoktás* caus. Tr. — *rojektem* (m.) vágat; hauen lassen Bd. — *roem* (m.) *roalam* (m.) Bd.

ruálmo-poldoš ruhakapocs; häckchen am kleid — *r.-p.-oyo* knopfloch; петелька Tr.

rualtem kap vlmi után; fassen, greifen Gn. схватить Tr. *rualdem* Bd. *rualkalem* fr. Bd.

ruás kovász; teig P. 24. Gn. *ruakš* id. Tr.

rübšaltam ingadozik; schwanken Máté 11, 7.

rüčkalem rázogat; schütteln (fr. von *ružem*) Gn. *rüčkalem* id. Bd. — *rüčká* farkával legyezgeti magát (a ló); das pferd wedelt sich mit dem schweif; опахивается хвостомъ Tr.

rudem old, fölold; lösen, auflösen Gn. Ist. 251. leoldja láb-tekereseit; den fusslappen abnehmen Tr. *jol rudem* id. Bd. — *rudkalem* fr. Bd. — *rudaltem* pass. Ist. 160. Tr.

rüdem szakít; pflücken Máté 12, 1. *rüdalt-* abreißen Bk. 39. — *rüdem* eine schnur ausdehnen Tr.

rüdayam rozsdásodik; rosten Gn. 77. *rüdayam* id. Máté 6, 20. *rüdayeš* Tr. *rüdaydärem* mit rost bedecken Tr.

rüdayše rozsa; rost Tr. — *rodányóšo* id. Tr.

rüdü a fa béle, das mark des baumes Gn. 53. — *mlande r.* a föld belseje; das innere der erde Gn. 48. *šüder r.* das innere des

sterns P. 47. *sorta-r.* gyertya-bél; kerzendocht *ibid.* *jüt-r.* mitternacht G. 57. — *rüdö* Tr.

rüdo támasztó rúd; stützpfaht P. 26. — *ner rüdö* orr háta; nasenrücken Bd. — ? cf. r. пруть.

rujžem, ružem ráz; schütteln Gn. 75. *rujžalt-* id. G. 32. — cf. *rüzem.*

rum v. *run* id. Tr.

rûm sötétség; finsterniss; мракъ Tr. — *rûmla* sötét; dunkel, finster Tr.

rûmbalgem szürkül, sötétedik; dämmern Gn. Bd. *rûmbalgem* id. Tr. *rûmbülgedem* fr. Bd. *rûmälgaš* смеркаться Tr.

rûmbälge szürkület; dämmerung Tr.

rûmbalgemaš szürkület; dämmerung Bd.

rûmbük szürkület; dämmerung — *rûmbükän* (adj.) Bd.

rumbuk zavarosság; das trübe Bd. *rumbök* das trübe, bodensatz Gn. *rumbukán* (adiect.) Bd. Tr.

rumbuktás zavarossá tesz; trüben Tr. *rumbukangam* zavarossá tesz; sich trüben Bd. *rumbukanydem* zavarossá tesz; trüben Bd.

run turha, takony; rotz, schleim (aus der nase) Gn. Tr. *rûn* id. Tr. — cf. *ron.*

rups harmat; thau Tr. — cf. *lupš, luws.*

rûpš függő bölcso; hängwiege Tr.

rûpšém inog; wackeln Bd. *rûpšem* качаю машу Tr. *röpšém* (m.) ingat, ringat; schütteln, schaukeln Bd. — *ropšaltam* (m.) geschaukelt werden Bd. M. 44. *ropšaltem* (m.) schaukeln Bd.

ruš (r.) orosz, oroszul; russe, russisch Gn. Tr. *rušlá* russisch Ist. 7. Ocs. 6. — ÖSSZ. *ruš-aria* sonntag Bk. 34. *r.-a.-kečön* id. G. 63. *r.-a.-kugo-jumo* (pujrošo) gott des sonntags Tr. *r.-a.-jumon-awážo* мать бога воскресенья Tr.

rûšt rögtön, egyszerre; plötzlich Bd. *rûšt, rûžd* id. Tr. — cf. *rašt.*

rûštám megrészegszik, részeg; betrunken werden Gn. Tr. Bd. *jun rušton purušo údrämaš* ein betrunkenes weib Ocs. 69. — *ruštšo* részeges, säufer Tr. *ruššo* id. Bd. *ruštóktém* опьянню Tr. *ruštóktarem* megrészegít; betrunken machen Bd.

rušta (r.) rosta-féle készülék a pálinkafőzésnél; eine art sieb beim branntweimbrennen; коробъ изъ луба со дномъ изъ палокъ для процѣживанья сусла отъ барды Tr.

ruštmaš részegség; trunkenheit Tr.

rüzem ráz; schütteln Bd. *rüzem* id. Ocs. 67. Ist. 95. *rüzaldem* mom. id. *rüzaldam* megrázkódik; sich schütteln Bd. *rüzaltar-* zum zittern bringen P. 15. — *rüzém* киваю, машу, трясу; *rüzáltarem* встряхиваю; *rüzáltám* трясу Tr. — *rzem* (m.) Bd. *ržáš* Tr. *ržälem* (m.) megrendül, rezdül; erschüttert werden, erzittern Bd.

- rűž zaj*; lärm, geräusch Ist. 212.
ruža (r.) rozs; roggen Gn. 22.
rűže túlzóan, dűhösen, könnyelműen, csűnyán; zu viel, wűthend, leichtsinnig, entstellt; слишкомъ, неситово, вѣтрено, безобразно Tr. — cf. *rűže*.
rűže zaj, lárma; geräusch Máté 7. 27. — *rűže šašlaš* lármaž, kiabál; lärmen, schreien Bd.
rűžém zörög; rasseln Bd. *rűžém* lärmen Tr. — *rűžen-šolgomáš* lárma; lärm Tr.
rűwšem schaukeln, wiegen, pumpen Gn. — cf. *rűpšem*, *lűwšem*. — *rűwltěš* hullámzik; wallen, wellen schlagen; волнуется Tr.
rweže = *orweže* Gn. *rweza* id. Bk. 59. *rweže* мальчикъ; дєверь моложе мужа Tr. — Össz. *rwežu-pušćyna* csemete; schössling Tb. 77. *ű-pušćyon rewezű-parćűžo* az olajfa bimbói; die knospen des öhlbaumes ibid.

S

1. *sa* (pron. demonstr.): *sűde* az; jener. *šűde* id. Gn. *sűdo* id. P. 12. — *sad-deno* Zag. 40. *sandene* Step. 3. *sadolán*, *sadon-deno* Uf. 18. j. *sadelán*, *sűde-verec* Bd. azért; darum — *sadon denak* azzal; mit dem Máté 6, 2. *sadák* точно также Tr. — *sűdoge* így; so Ocs. 46. — *sűdogok* ép úgy; ebenso Ocs. 72. 118. — *sűdes* ekkor; jetzt Ocs. 87. *sadenam*, *sűde-kodom* akkor; damals Bd. — *sűdešak* ott; dort Ocs. 58. — *sagelű* eben dorthin; вонъ туда Tr.
 2. *sa* kasza; sense Gn. *sű* M. 38. *sű* Zol. — Össz. *sa-kűžű* aus einer sense verfertigtes messer G. 16. — cf. *saba*, *sawa* cs. *sűwű* id.
sűb szűnaasztag; heuschober Tr.
 1. *sabáš* fűvet kaszál; gras műhen — cf. *saba* 1.
 2. *sabáš* (cs.) pofon csap; ins gesicht schlagen Tr. Zol. *sabaltáš* id. Tr. — cs. *sűp*- t. *űb*-.
 3. *sabáš* (cs.) liszttel meghint (abrakot); mit mehl das fűtter bestreuen Tr. — cs. *sűp*- t. *sűb*-.
 1. *saba* (cs.) v. *sa* 2. id. Zol. — cs. *sűwű*.
 2. *saba* (m.) tenyér; flache hand; ладонь Tr. — cf. *sabáš* 2. — cs. *šopka* ohrfeige.
sűba (cs.) haraszt; reisholz Tr. — *sűbű pudurtoš* id. Bd. — cs. *sűba*.
sabikaláš tapsol; in die hűnde klatschen — *sabiktűm* caus. Tr. — cf. *sabem* t. *űb*- cs. *sűp*-.
sabár v. *sűwű*.
sablű (r.) kard; sűbel Gn.
sabor- v. *sűwű*-.

sacém (m.) akar; will BJ. 7, 17. Bd. покушаться, намѣряться Tr. — *kolás sacá* haldoklik; mit dem tode ringen Bd.

sad (r.) kert; garten M. 10. Tr. — *sado-wiče* id. Tr. — *sat* id. Bd.

sađopka (r.) kert; garten Gn.

sagá mellett, mellette el, körül; neben, vorbei, um-herum; возлѣ, подлѣ, мимо, около, при Tr. Bd. — *sagarak* közelebb; näher; поближе Tr.

sagaemš közeledik; sich nähern — *sagaemđáš* caus. Tr. — cf. *sagá*.

sagal, *sagole* (cs.) kapocs, kampó; haken; крюкъ. — *Össz. tür-wolák-sagole* eine art dachsparren; крюкъ, употребляемый для утверждения нижней стрехи Tr. — cs. *sekle*.

sagát (est.) óra; stunde Tr.

sagonem (t.) gondolni vkire; an jemanden denken Gn. 69. — t. *šagin-*.

saglā v. *sagal* id. Zol.

saglas (r.) megegyező; übereinstimmend Ks. 26.

saj egészséges, szép; gesund, schön Gn. Bd. *sae* Bd. Tr. *saj kotta* bleibt gesund Bd. *saj čonan* keusch Bk. 68. *saj uwer* das evangelium Máté 40, 23. *sajes užas* szívesen látni, kedvelni; gerne haben Ocs. 123. *sajlen užas* id. Ist. 175. *sajnak* adv. Ist. 215.

sajka (r.) kehely; becher Gn. 73.

saják (m.) jövevény; fremder, ankömmling Bd. Tr.

sajlás szépít; zieren Tr. *saemam* szépül; schön werden — *saemdem* szépít, jobbít; verschönern, zieren, verbessern Bd.

sajlém (t.) kiválaszt; auswählen Bd. Gn.

sajrém v. *serém* Tr.

sakem (cs.) fölakaszt; aufhängen P. Gn. Bd. Tr. Ist. Bk. — *sákem* M. 16. Ocs. 61. Tr. — *sakalem* magára akaszt; auf sich hängen P. 9. aufladen (auf das pferd) G. 59. — *sakaldem* mt. Bd. *sakaldam* sich aufhängen Bd. *sákokt-* hängen lassen Ocs. 122. *sakalt-* id. Ist. 173. *sakaltokt* id. Ist. 38. Bk. 39. — *sákem*, *sákältem*, *sákältam* (m.) Bd. *sákälem* W. 22. — *šües sákältaš* nyakába borul; um den hals fallen Bd. *oknāes sākömö sawe* függő; vorhang M. 16.

sakau (t.): *s. jolman* hebegő nyelvű, beszédű; stotternd Ocs. 41. — t. *sakau*.

sákče (t.) védő angyal; schutzengel Tb. 247. *sayče* id. Tr. — cf. t. *sak* vorsicht; *sakla* behüten; *saklauči* schutzengel.

sákele v. *sagal*, *sagole* id. Bd.

sakəroj (r.): *s. küwar* diele, deren bretter mit den kanten übereinander zusammengefügt sind Gn. 68.

šakoj (r.) kiki; jeder; каждый M. 12. allerlei Gn. minden; alles Bd.

- sakor* cukor; zucker Gn.
saklém (t.) védelmez, őriz, megment; schützen, bewahren, retten Gn. 57. Pu. 16, 17.
saklok (cs.) folt; flicklappen Tr. Zol. — cs. *saplok*.
sakmák (t.) ösvény; fußpfad Tr.
saktarém v. *čaktarém* id. Tr.
salém (cs.) kaszál; mähen M. 21. Zol. *solem* (m.) Zol. Gn. —
salalt-pass. Tr. cs. *sol*-t. *čal*-.
sala (cs. m.) ostor; peitsche M. 32. Zol. *sola* id. Zol. —
cs. *solá*.
salaltás leseper; abkehren; метлою снахивать Tr. —
cf. *salko*.
salam (est.) üdvözlet; gruss Gn. 65. Pu. 40. *salamalok* id.
Bk. 60. — *salá* id. Tr.
salat (r.) szalad; malz P. 50.
saldat (r.) katona; soldat Gn. *saldák* id. Bd. *salták* (m.) id.
Bd. Tr. — cf. cs. *saldak*.
salom (cs.) láng; flamme M. 27. *salam* (m.) Bd. — cs. *solom*.
salomemäs meggyülad; sich entzünden — *salomemdäs* meg-
gyújt; anzünden Tr.
salko (cs.) seprü; besen M. 38. Tr. — cs. *solga*.
salmá serpenyő; bratpfanne P. 27. Bd. Tr. *selmä* (m.) Bd.
selmä (m.) Tr. — *s. muno* rántotta; rührei Bd. *salmá*-kinde pfann-
küchen Tr. — ? cf. *salom*.
salo (t.) tutaj; floss Tr.
samaj (r.) ugyanaz; derselbe; zeichen des superlativs Gn.
samoj Bd.
saman, *zaman* (t. a.) azonnal; bald, schnell Gn. 7. *samangona*
id. Ocs. 119. *samon* id. Tr. *samanorak* id. Ocs. 43.
samawar (r.) szamovár Pu. 42.
sámon (m.) tévelygő; irrend — *sáman* id. Bd. *saman* egye-
netlenkedő, czivakodó; uneinig, zanksüchtig Ocs. 8. — Össz. *s.*-
korna irrweg, *s.-keša* tévelygő; irrend Bd.
samorok (cs.) fiatal; jüngling; молодой Tr. *samrok*, *sämräk*
(id.) Zol. *sámerök*, *samerek*, *samorök*, *samorek*; *sämerek* (m.) id.
Bd. — *šamorok* kleines kind Gn.
samlaš (cs.) nyúni; gäten M. 24. — cs. *šomla*.
samók (r.) kastély; schloss; замокъ Tr.
sanat (t.) fejedelem; fürst (= *törja*) Ocs. 30. — t. *sanat*
tanácsos; der rath Bál. 71.
sandale (t. p.) üllővas; amboss Bd.
sandalok (cs.) világ; welt Bk. 51. Zol. id. atmosphäre Tr. id.
ország, föld; land, erde Bd. — *sändälök* (m.) die welt M. 49. *sän-
dälök* (m.) id. Bd.
sandok szekrény; kasten Tr. — t. a. *sandik* r. сундукъ.

sanga (cs.) homlok; stirn Gn. 22. Tr. Zol. *sängä* (m.) Zol. —
Össz. *s.-ončol-up* üstök; schopf Tr.

sanzal (m.) só; salz M. 20. Bd. — *sancaltaš* besóz; einsalzen
 M. 43.

sap: *sap kerem* kantár, gyeplő; zaum, zügel Gn. 78. Tr. *sap-*
kandra gyeplő; zügel Bd. — *sáp* id. M. 32. *sáp* (m.) id. Bd.

saplő (r.) kard; säbel M. 62. — *sapla* Tr.

saplok v. *saklok* Tr.

sapnaltáš belefog a szánkázásba, javában szánkázik; schlitten
 fahren; (раскачивать о санях) Tr.

sapnátoš síkos, csúszós út; schlüpfriger weg Tr.

sapóndo (= *sap-wondo* Tr.) csép; dreschfliegel Pu. 16. *supóndo*
 id. P. 10. — cf. *sabáš* 2. t. *čub-agač* dreschfliegel Bál.

1. *sar* (cs.) sereg, hadsereg; schaar, heer Ist. 257. Bd. Tr. —
 harc; schlacht Üf. 71.

2. *sar* (est.) sárga, mézszín; gelb, rothgelb Bd. blassgelb, fahl
 (von pferden) Gn. 78. соловой, буланный, бланжевый Tr. — *saro*
 falb M. 34. *sarö* gelb M. 24.

sār, *sārān* (cs.) rét; wiese M. 21. полоса земли, загоны Tr.
sārān id. Km. 87. — cf. *sajrēm*, *serēm*.

sārem (cs. m.) forgat; drehen, wenden W. 46. Bd. *sārās* (m.)
 вертѣть Tr. *sārāláš* megfordít, meghajlít; umkehren, umbiegen
 Tr. *sārāltáš* pass. ibid. *sarāl-*, *sārāl-*, *sārkalem* (m.) id. Bd. *sārnlőš*
 M. 44. *sārnem* (m.), *sārnlām* sich drehen Bd. — cf. *saworem*.

sārā (cs.) kopasz; kahl — *sārāmás* meztelenül; nackt
 (adv.) Tr.

sara-voč (cs.) kulcs; schlüssel Bd. — *saro-voč* id. Pu. 35.
saravaž (m.) *sarabáč* (m.) id. Bd. — *s. köveg lakat*; schloss ibid. —
 cs. *šurá* schloss.

sarai (t. p.) pajta; schuppen Pu. 34. M. 31.

saran (t.) fukar; geizig Zag. 22. Gn.

sarana geisfuss, ægopodium (? sic) Gn. 49.

sarapán (cs.) női ruha; szoknya P. 25. — cs. *sarpan*, *sorban*.

sarasém (cs. m.) illendőnek, hasznosnak lenni; anständig,
 nützlich sein Tr. kibékül; sich versöhnen Bd. — cf. *sorasem*.

sārem (cs.) gyp; rasen — *sirēm* (m.) id. Bd. *serēm* P. 21. —
 cf. *sār*, *sārān*.

sarla (cs. m.) sarló, sichel M. 38. Bd. — cs. *šorla*.

sarlagém (cs.) kimél, sajnál; nachsicht haben, schonen Tr.
 Zol. *surlax-* id. Zol. — cs. *šorlax-*.

sarlanem bevádol; anklagen (? sic) Gn.

sarsí (cs.) veréb; sperling Tr. Bd.

sartá (cs. m.) gyertya; kerze M. 27. Bd. — cs. *šorda*.

sasi v. *sarsí* id. Tr.

šaska (t.) virág; blume Gn. 56. gyümölcs; frucht Ocs. 5. —

saská blume Pu. 16. bogyó; beere P. 56. Bk. 20. завазь плода н его цвѣтокъ Tr. *s.-kugo-jumo*, *pufrošo* gottheit der frucht Tr. — t. *čáčák* Bál.

šaskalandar- fölvirágoztat; erblühen lassen G. 58.

saslaš (est.) kuruttyol; quacken M. 62. ezinczog; pipen M. 35. krächzen M. 41. кричать, вонить, громко требовать Tr. jajgat, sir; wehklagen, weinen, háborog; tumultieren Bd. — t. *čazla-* zischen Bál. cs. *sas* laut, schall.

saslogga ofenthür Gn.

sasna (cs. m.) disznó; schwein M. 33. Zol. *sosna*, *sesna* id. Zol. — Össz. *s. igö malacz*, ferkel M. 33. *sosna uzo* eber; *s. šu* schweinsborste Zol.

1. *sat* (t.) óra, időtartam; stunde, weile Gn. percz; augenblick G. 51. — t. *sät*.

2. *sat* (m.) pigejáték; игра въ чижь Tr.

sátán (cs.) sövény; geflochtener zaun, flechtwerk; плетень — *sāwowie* (m.) id. Tr.

sätormaká (cs.) forgács, száraz haraszt; späne, trockenes reiss Tr. — cs. *sättra*, *čikmāk* cf. *čodrá* t. *čítir*.

satú (t.) áru; waare Pn. 7. Pu. 17. Tr. *satom štem* handel treiben Gn.

saup (t.) igaz, gerecht *ajdemon poro saup paša-šamčošto*, az embernek jó igaz tettei; des menschen gute gerechte thaten Zag. 6. — t. *sauab* igazolás, üdvözlés; rechtfertigung, seligkeit — *sauabli* adiect. Bál.

sawem (tüzet) kiüt, csihol; (feuer) schlagen Gn. — *sawen* rasch wie das feuer (? sic) G. 59. *kap sawen* so dass der körper funken sprüht G. 60. — cf. *sabás* 2.

sawá (cs.) kasza, sense Tr. Bd.

sawala (cs.) kanál; löffel M. 27.

sawaltem: *wujem s. bólogat*; nicken Gn. — cf. *sabás* 2.

sawame: *tul s. tűszerszám*; feuerzeug Bd. — cf. *sawem*.

sawár (r.) deszkakerítés; zaun P. 21. Tr. — *sabár* id. Ist. 255. — *kū sabár kőfal*; mauer Ist. 172. *kū sawaran* adiect. befestigte (stadt) Ist. 80. — r. заборъ.

sawc (m.) kendő; tuch M. 15. — Össz. *stól sawc* asztalterítő; tischtuch M. 15. *šergömm s. törölköző* kendő; handtuch (tlk. arczkendő) M. 16. — cf. *šowočo*.

sawém (cs.) fordít, megfordít; wenden, drehen, kehren Gn. 5. 59. Pu. 19. Tr. *saurén* G. 61. Krest. 6. *sabor-* Ist. 50. *sawem* Bd. — *saworalám* id. Tr. — *saworném* fordúl; sich wenden P. 32. Tr. — *pušton sawornem* umbringen Ocs. 63. *sawrén wozenot* sie haben übersetzt Krest. 6. — cf. *sārem*.

sawortoš: *keče s. sonnenblume*; подсолнухъ Tr. — *saurtoš*, *sáortoš* fordulat, hajlat; wendung, biegun Bd.

śawoštarem összecsap; zusammenschlagen Gn. *kok tünžam waš śawoštaren* zwei welten einander gegenüber glänzen lassend (?) G. 61. — cf. *sawém*.

śawuś sáfár; schaffner Gn. 55. *śawoś* id. Gn.

sawut irgendein hochzeitsordner; лицо, наблюдающее за поѣздомъ на черемисской свадьбѣ Tr.

se pron. demonstr.: *sede ez*; dieser — *séda* m. Bd. — *sädlan* azért; darum Ocs. 10. — *sédašta* (m.), *sedeštä* (m.) ott, dort Bd. *sedežak*, -ken ide; hierher, *sedaška* (m.) *sedašäken* (m.) oda; dort-hin, *sedeškä* (m.) *sedeškebek* (m.) addig; bis dorthin, *sedežeč*, -čen innét; von hier, *sédašeč*, -čen (m.) onnét; von dort, *sedešeč* (m.) id. — *sengé úgy*; so Bd. *sege*, *segelá* id. Tr.

se-panda = *sap-wondo* Tr.

sebäš, *sebäläš* v. *sabaš* Tr. *sebéni-šuaš* betäuben; заглушать *ibid*.

sederán v. *seretán* id. Tr.

šedrä (m.) palló; diele M. 25. *sederä* id. Bd. *sedrä-ümbál* id. Tr. — cf. t. *sündärä* id.

šelo (r.) egyházas falu; kirchdorf Gn.

selök (r.) ülő pad; bank zum sitzen P. 47.

selmä lábas; pflanze M. 28. — cf. *salma*.

šem (cs.) melodia; melodie Gn. *tombro šem* der ton der *ba-laika* G. 78. — *sem* musik Uf. 78. — cf. *šemon*, *semon* gemäss.

sem-sem (m.) fokozatosan; allmählich, stufenweise; постепенно Tr. — cf. cs. *šom* рядомъ, подлѣ Zol.

semem: *sinžam* s. pislog; blinzeln Gn.

semel-, *semäl-* (m.) vigasztalni; trösten Bd. *semäläš* id. Km. 82. *semeläš* id. Tr. *semelältäš* pass. Tr.

šemök (r.) der siebente donnerstag nach den ostern Gn. — *semik* Bd. *semök* Tr.

semon szerint, módjára; gemäss, wie Ist. *šemon* Bk. 49. Gn. *semen* Bd. *semin* (m.) Bd. Km. 15. *semön* подобно, наподобие; по; тоць въ тоць Tr. — *semon* közben; während P. 35. *užmožo semonak palen* als er ihn erblickte erkannte er ihn Ocs. 31. — *kugožalan šogalmošt semonak iktoštom ikto puštön ulut* wegen (für) der königlichen gewalt tödteten sie sich einander Ist. 126. — *ni mo semonat* sehogyse; durchaus nicht Ist. 215. anderst nicht Máté 27, 24. — *semonak* ebenso Ist. 70. *seminak* id. Ocs. 50. *semenók* подобно Tr. — cf. *šem*, *sem*.

semja (r. m.) család; familie Bd. Gn. — *semían* családos; der eine familie hat M. 71.

sen (cs.) szín; farbe — *senle* szép, jeles; schön, vorzüglich Bd. — cf. t. *sin* schönheit Bál.

sejem (cs.) meggyőz; besiegen; im stande sein Gn. 17. Tr. Bd. *senem* id. Bd. *singem* (m.) id. Km. 15. Bd.

senejá gabonavirágzás ideje, mikor a cseremisiz nem végez földmunkát; zeit der ährenblüte, wo die feldarbeit ruht Tr.

sejosaštok győzelmes erő; siegende kraft Bk. 76.

1. *seňčk* (t.) szénavilla; heugabel M. 38.

2. *seňčk* (r.) előszoba, tornác; vorhaus, flur M. 31.

sep-pandö cséplő; dreschflegel M. 38. — cf. *sap-wonđo*.

sepnem (m.) megfogy, elsoványodik; abmagern Bd. epileptisch sein Tr. *sepnäsa* holdkóros; mondsüchtiger Bd.

sepnä epilepsia Tr.

seř (cs.) part, ufer Ocs. 11. *ser* Ist. 13. *ser* Gn. 46. *seř* Gn. meeresufer P. 7. берегъ материкъ Tr. *sir*, *sir* (m.) Bd. *sir* Zol. — *sérošto* mellett; neben (wo) P. 10. *séroško* mellé; neben (wohin) P. 32.

šerem (cs.) ír; schreiben G. 44. *serem* Gn. 74. *šerem*, *šerem* Gn. *sirem* (m.) Bd. Ocs. 54. *sirem* Tr. *šeralt*-pass. Ocs. 106. *šeralt*-kapor; ritzen G. 74. *serokt*-irat; schreiben lassen Uf. 102. *sirikt*-id. Tr. *sirkälem* (m.) fr. *sirältem* (mom.) Bd.

serém haragszik; zürnen v. *sörém*.

será (est.) sör; bier — *sra* (m.) id. Bd. *sra* Bk. 45.

seralem (cs.) elreteszel, bezár; versperren, verriegeln — *suralém* (m.) id. Bd. *sralaš* id. M. 34. — cs. *šurá* schloss.

serän (t. m.) piros, veres; roth, fuchsroth; рыжий — *serä-memäš* рыжѣть Tr.

serasém (cs.) v. *sorasém* id. Tr. — cf. *sarasém*.

serdeškä (r.) сердечникъ Tr.

1. *sereda* (est.) baktop; gerhardskraut, geissfuss (*ægopodium podagraria*) Gn. *seretá* id. Bd. *seretán* id. Tr. — ÖSSZ. s. *káik* kerti sármány; (emberiza hortulana) Tr.

2. *seredá* v. *šedrā* id. Tr.

serék sovány; mager — *sereklänás* soványodik; abmagern, *serekländarás* abmagereln, entkräften Tr. — ? cf. t. *sejrák*.

serém (cs.) gyep; rasen P. 21. Tr.

šeroš írás; schrift G. 47.

sergá (t.) fülönfüggök; ohrgehänge Bd. *sergáš* gyűrű; finger-ring; перстень, кольцо — *serga* id. Tr. — *imni sergáš* schellentrommel, schelle; бубенчикъ Tr.

serkalaš ígér; versprechen Tr. — cf. *sörém*.

serlagem (cs.) kegyelmez; verzeihen, sich erbarmen Gn. Bd. Tb. 61. *serlazém* Tr. *sarlagém* Zol. *sörlazem* (m.), *sorlazem* (m.) üdvözít; erlösen Bd. *surlazém*, *sirlazém* (m.) id. Zol.

serlagoš: *serlagošom pu* őrizd meg; behüte P. 21. *šerlagošan liža ile* erweist euch barmherzig G. 55.

šermec fék, gyeplő; zügel, zaum M. 32. *sermec* (m.) узда Tr.

serték haragos, ingerült; zornig; erregt Bd. — cf. *sörém*, *serém*.

sertnäs megbotlik, elesik; stolpern, fallen — cf. *šortnält-t. sirt-* wiegen, schaukeln.

sés: *s.-kürtnü* blech, weisses eisen; жель, бѣлое желѣзо Tr. *seskã* csira; keim M. 46.

seskem szikra; funke Gn. *šóskemaltam* szikrázik; funkeln Gn.

šet óvatos, vigyázó; wachsam Gn. 78.

setelkã (r.) nyakló-vánkos; kummetpolster — *s. kerem* черсѣдельникъ M. 32.

seven (t.) kék posztókaftán; ein blauer rock aus tuch Bd. — *sowon* id. P. 25. rock id. ibid. свадебный женскій кафтанъ Tr. — t. *čiuu* Bál.

si (est.) csemege; leckerbissen Gn. 63. *sí* id. G. 33. megvendéglés, bewirtung Gn. 64. *sí puš* süsser geruch G. 61. — *sì* tisztelőt, megtiszteltetés; ehrung Bd. честь, угощение Tr. — cs. *soj* t. *siĵ*.

sigirem (cs. m.) kiált, kiabál; schreien, lärmen Bd. — *sigrem* id. Bd. schreien, winseln, bellen Tr. — *sigrãlam* fr. (m.) Bd. *sogrãlam* Sm. 6. — *Egipet-goč sigrenan érgam mininam* aus Egipten rief ich meinen sohn BM. 2, 15. — cs. *šoĵr-*.

1. *sijan* (est. p.) kár, károsítás; verlast, nachtheil; beschädigung Tr. — *siänlok* vergehen: *miñ mo siänlokem ulo?* was ist mein vergehen? (v. ö. *moĵn moĵaje winamatem ulo?* Ist. 113.) Ocs. 80. — cs. *soĵan* t. *ziĵan*.

2. *siján* v. *sūján* id. Tr.

silém megvendéglés; bewirten Gn. Tr. — cf. *si*.

silan erös; stark M. 72. — *siladomo* gyenge, laza; schwach, lose M. 71. — cf. t. *säl* kraft Bál.

silim (cs.) háló, gyalom; fischernetz Tr. *silem* id. Bd. — *s. sinža* hálószem; masche am netz.

siltã (m.) bölcseség; weisheit; премудрость — *siltže* id. Tr.

simlãs áldást mond; segen ertheilen, sprechen; благословлять Tr.

simrãš gyűlöl, utál; hassen, verabscheuen Tr. *simrën anžaš* (m.) irigyel; beneiden Bd.

sindãrã (cs.) palló; diehle; полати Zol.

sir ... v. *ser* ...

sir (cs.) telepítvény, falu; niederlassung, dorf Tr. — cs. *sír* земля, мѣсто, страна cf. *ĵir, ĵer*.

šira (r.) gyújtó; zündhölzchen Gn. — *sirã* schwefel; горючая сѣра Tr. szurok; pech (m.) Bd.

sirmãs levél; brief Tb. 248. schrift BM. 5, 17. *siremãs* (m.) id. Bd.

sirip (m.) nehezen, sulyosan; schwer, drückend, lästig (adv.); тягостно Tr.

sišer (m.) tej; milch Km. 32. — cf. *šožer*.

sitém (cs.) elég lenni, genügen Gn. Bd. Tr. *wiet sitema šemon polšo* erödhöz képest segíts; helfe gemäss deiner kraft Bk. 46. *kacken s.* (m.) jóllakik; sich sättigen Bd. — *sitarém* kielégít; befriedigen Bd. *sitárém* id. Km. 19. *sitarém* anfüllen Tr. *sitenam* gesättigt, befriedigt werden *sitärältäs* id. Tr.

sitü (cs. m.) elég; genug Bd. *sitü* id. *ibid.* *úto-sító* fölös; überflüssig P. 21. — *Dawidlan mo ogeš site onde* D.-nak mi lehetetlen még; was ist dem D. noch unmöglich Ocs. 78. — *sitédémö* (m.) telhetetlen; unersättlich M. 69.

sitmož törvénytelen (gyermek), kóbor, kora szülött; unehe-
lich, landstreicher, früh geboren Tr.

séc (r.): *truwa s.* korom; russ M. 27. — r. *сáжа*.

sěján v. sijan 1.

sějgrāš (cs.) csiripel; zwitschern (der spatz) M. 37.

sělöklaněmaš gond; sorge M. 68. — cf. *suluk*.

somostáromo szerelemébresztés *varázslata*; zauberformel für
das erwecken der liebe P. 31. — ? cf. *sen, son*.

somsor bünös; sündhaft Máté 11, 19. — v. *son*.

son (cs.) arcz, alak; gesicht, form, *sen* id. — *sondemo vér-*
telen; blutarm, *sendemo* entstellt, hässlich, *sonsor* nicht schön,
nicht höflich Tr. — *somsor* bünös; sündhaft Máté 11, 19. *sümsür*
halsstarrig, eigensinnig Tr. — cf. *sen*.

sönzäs (m.) ül; sitzen M. 29. *lemeq a nap*; (die sonne) geht
unter M. 50.

sönzä (m.) szem; auge — *wéd sönzä kútfő*; brunnen M. 31.

sor szöglet, él; ecke, kante P. — cf. *šör* Bd.

sorem haragszik; zürnen Gn. P. 6. Tr. *serem* id. Bd. *šrem* id.
Ocs. 8. — *soroktém* megharagít; erzürnen, zornig machen Ist. 82.
serektém id. Bd. *srektém* id. Ks. 10. Bk. 46. *šratoktém* id. Ocs. 58.
seraktolam fr. id. Bd. *šrüten ulut* megharagították; sie erzürnten
ihn Ist. 99.

sorá (cs.) sör; bier Tr.

sora-woš (cs.) kulcs; schlüssel P. 24. Tr. — *srawač* id. Bk. 38.
cf. *saravoč*.

soralém v. seralém Tr.

során (cs.) irha; weissgegerbtes leder Tr.

sorcók (cs. m.) tücsök; hausgrille Zol. — cs. *šorcók* r.
сверчокъ.

sorconém (m.) átázik, megdagad; nass werden, anschwel-
len Tr.

soromo harag; zorn Ocs. 40. *šremo* id. Ist. 30. *šrmožom* harag-
ját; seinen zorn (acc.) Ocs. 107. *šrmožom* Ist. 152.

sorká (t.) eczet; essig Tr. — t. *serká*.

sosornem (m.) elszakad vlkitől, megválk; sich scheiden Bd.

sosná (cs.) disznó; schwein Tr. *sösna* P. 22. — cf. *sisna*, *sasna*.

sot: *sot-joy* szódé; fresser; обжора человекъ Tr.

1. *sotrém* drágán árul, elad; theuer verkaufen Tr.

2. *sotrém* (t.) lenyüz, egészen összetép; ganz zerreißen — t.

sodram- раздирать Tr. t. *žort*- id. Voskr.

sowán (cs.) daganat; geschwür Tr. — *süwán* id. Uf. 74. *süban*,

suwan (m.) id. Zol. — cs. *span* t. *čüan*.

skalá igen, ép úgy; ja, eben so — *uké sk.* épen nem; eben nicht, *tugé sk.* ja, so Tr.

skamná (r.) pad; bank Tr.

ski (bedeutung nicht bekannt) P. 24.

skinija (r.) sátor, hütte, zelt Ist. 81. Ocs. 57.

skot (m. r.) gyűlés; versammlung Bd.

skušna (r.) unalom; langeweile M. 68.

slawa hír; ruf, gerücht Gn. dicsőség; ruhm Bd. *slaváluk* id.

Bd. — *slavem* dicsóít; rühmen Bd.

slédnik (r.) örökös; erbe Bd.

slök (cs.) sapka; mütze Tr. — cs. *islek*, *silek*.

slonóvaj (r. m.): *sl. lu* elefántcsont; elfenbein Bd.

sluga (r. m.) szolga; diener Bd.

služem (r.) szolgál; dienen Bd. — *služitlem* id. Gn.

služba (r.) szolgálat; dienst Ist. 121. Ocs. 86.

smela (r.) vakmerő, dreist, kühn M. 72. *smlá* Tr.

smírná (r.) békés, szelid; friedselig, demüthig Bd. Ist. 284. —

smírná alázatosság; demut M. 68.

smokovnaj (r.) *pu* fügefafa; feigenbaum — *smokóvnica* (*pu*) id. Bd.

smola (r.) szurok; pech Ocs. 39. Ist. 54. — *solama* id. Ist.

54. — *smolitiľš* theeren; pichen Tr.

snaš (r. m.) háló; netz Bd. — *snaš* geräth Gn.

snege, *šnege* (= *išnege*) eper; erdbeere Gn. 6. P. 45.

šo (r.) még mindig; noch immer Gn. *so* id. Bd.

sobem Zol. *sobalás* Tr. v. *sowém* id.

sobalá (cs.) kanál; löffel Bd.

soborém (cs.) fordít; wenden Máté 5, 39. *soburn*- sich wenden

Bk. 72.

sobo v. *sowo* id. Zol.

sočše néne; muhme G. 70.

sodok (r.) egészen úgy; ganz so; *всетакъ* Tr.

sodom (r.) lárma; lärm NyK. 3, 145. (Préd.)

sodor gyors; schnell Tr.

soqa (cs.) gallér; kragen Gn. Bd. Tr. — *užar soqan luž* zöld nyakú nyest; marder mit grünem hals G. 60. *kol-s.* kopoltyú; kieme Tr.

- sogá* (cs. r.) eke; pflug Tr. Zol. — cf. *šoga*, *šaga*.
sogalás (cs.) szánt; pflügen Tr. Zol. — *sagalém* id. Zol. cf. *šagalém*.
sogan (cst.) hagyma; zwiebel Gn. Zol. — cf. *šogán*.
sogdá (r. m.) mindig; immer, fortwährend Bd.
soglás (r.) egyesség; eintracht Gn. *soglasja* (m.) egyezkedés; vereinbarung Bd. — *soglasajem* beleegyezik; einwilligen Bd.
sogšas (t.) harcolni; kämpfen Ocs. 49. — t. *sugiš*.
sojtá kalbász; wurst Tr.
šój harc; krieg Gn. Ocs. 31. Ist. 96. csatatér; kriegsplatz Ocs. 71.
šöjgém harczol, lármáz; kämpfen, lärmen Gn. — *šöjgošo* lázadó, czivakodó; streithans Ocs. 59.
sokmak (t.) mezsgye; ackerrain G. 69. Tr. — cf. *sakmak*.
sokor (cst.) vak; blind Ocs. 16. Ist. 22. Gn. 48. Zol. *sokor* Ist. 75. Tr.
 1. *solém* v. *salém* id. Gn. 49. Pu. 39. Bd. — *solkalém* fr. Bd.
 2. *solém* (cs.) hajt; werfen Gn. 3. 39. 30. — *solkalem* lobogtat, csóvál; schwingen, winken Bd. mit der hand winken Ist. 178. махать Tr. *solaltás* id. Tr. — *poršon gaie ümer solen ilaş* wie die seide der zeit trotzend (?) leben G. 56. — cs. *sollá*.
 1. *sol* (lange) feder, schwungfeder Gn.
 2. *sol* láng; flamme Gn. — cf. *solom*, *salom*.
 3. *sol*: *šinža* s. szemöldök; augenbraue Gn.
 4. *sol*: *pi* s. kutyafü; hundekraut G. 76.
 5. *sol* (t.) tutaj; floss Tr. — cf. *saló*.
 1. *solá* v. *salá* id. Tr. Gn. Ist. 130. Bd. — *söla* Ocs. 92.
 2. *solá* (r.) falu; dorf Tr. — cf. *šelá*.
solá (cs.) az idő egy kis része, perc; ein kleiner zeitraum, minute Tr. — cs. *sol* jahr.
solagáj (cst.) bal oldal; linke seite Tr. — cs. *solagaj* t. *sul*.
solém (t.) jégeső; hagel Pn. 16. — cf. t. *sulim* снѣжный Ostr.
söldörá fekvőhely a padlásan; schlafstätte im oberen hausboden Bd.
solgá v. *sogá* id. Tr.
solgán czivakodás, hazugság; zwist, lüge Tr. — cf. t. *jalgan*.
solge v. *salko* id. Tr.
solok (t.) törül kendő; handtuch Tr. kopftuch P. 50. — grosses tuch Gn. *solok* id. Ringw. — t. *sölge*.
solom (cs.) láng, szikra; flamme, funke Tr. *solom* id. Bd. cf. *salom*.
som (cs.) gaz, pelyva; spreu, unkraut Tr. *sam* (m.) id. ibid. — cs. *šom*.
somán czivakodás, hazugság; zwist, lüge; вздоръ, ложь Tr.
somol (cs.) ügy, dolog; angelegenheit, sache G. 39. Ist. 322.

somul id. *samol* (m.) id. Bd. — hausgeschäft Gn. дѣло, нужда. — *somolka* apró ügy; eine kleine angelegenheit Zag. 68. — cs. *somol*. *somolkák* segítő; követ; beistand, gesandter; пособникъ, посоль Tr. — cf. *somol*.

sonar jó vadászó idő, indulás a vadászatra; gutes jagdwetter, aufbruch zur jagd Gn. vadászat; jagd Uf. 35.

sonar-wol szivárvány; regenbogen G. 48. *s-pol* id. Gn.

sondok szekrény; kasten Gn. 48. — cf. *sandok*.

sojro (t.) süket, taub Ocs. 53. *sojra-jolmodomo* süketnéma; taubstumm Sdru. 3. — t. *sajrau* Voskr.

sopkalem kézzel üt; (mit der hand) schlagen Gn. — cf. *sobem*, *sowem*.

sopké nyárfa; espe Pu. 28. Bk. 18.

soptora sovány; mager Uf. 46. j. *soptra* id. Zag. 18.

sor serdült; mannbar; взрослый Tr. — cf. *cora* cs. *čora*, *čura*.

sörem ígér; versprechen Gn. *sörem* id. Bd. Tr. akar; wollen Bd. Máté 11, 27. Ist. 10. *sorem* id. Ocs. 8. kíván; wünschen Bd. fenyegét; drohen Gn. — ? cf. *sörasém*.

sörân rúzsa (ló); rothfuchs M. 34. — cf. *sar* gelb, *sarø* falb.

sörašem (cs.) megegyezik, kibékül; vereinbaren, sich einigen Gn. *sörasém* id. P. 2. *sorasem* id. Bd. Tr. eljegyez; verloben Gn. Bd. Tr. — *söräsalt*- sich verloben Tb. 70. *sörasáltso šamoč* verlobte Tb. 70. — *sorastarém* kibékít; versöhnen Bd. Tr. — cs. *soras-* cf. *sarasem*.

sorasmaš leánykérés; werbung — *sarásema idor* (m.) eljegyzett leány; die verlobte Bd.

sörbalém v. *sorvalém*.

sörem (cs.) gyepes hely; rasen Pu. 39. *sörem*, *sötrem* ugar; ungepflügtes land Gn. — cf. *sárem*, *serém*.

söremán: *jör-s. aya* fűvel benőtt telek; mit gras bewachsener acker Pu. 35. — cf. *sörem*.

sorta (cs.) sarló; sichel Pu. 16. Gn.

sortok (cs.) zabola; gebiss am zaume Gn. 45.

sorom (cs.): *pu-s.* fahasáb; holzscheit Gn. — cf. cs. *šorom* rücken, спина.

sorkém drei arschin langer holzblock Tr. — cf. *carkém*.

sörmaš ígéret; das versprechen Bd.

sorokowoj (r.) negyven akós; vierzig eimer fassend Gn. 48.

sortá (cs.) gyertya; kerze, licht Tr. Gn. Bd. — ÖSSZ. *šinža* s. szem bogara; pupille, augenstern Gn. s. *keče* halottak ünnepe; allerseelentag Bd. Tr. — cs. *šorda*.

sorwalem (t.) kér, könyörög; bitten, beten Gn. Bd. Tr. *sorbalém* id. Ks. 7. *sörbalém* Tb. 38. Bk. 42. *sorbälém* Ocs. 20. *sörwäläš* Ist. 21. — *sarvalém* (m.) Bd. *sarbalem* (m.) Bd. Km. 9. *sarbalam* Bd.

- šōša* (est.) rojt; franse G. 71. — cs. *šus* haar, t. *sūs*.
šōšan giliszta; bandwurm Tr. — ? cf. *šōša*.
šōškemalt- szikrázik; funken sprühen G. 51.
šōšna disznó; schwein G. 48. *šōšna* Gn. 66. *šōšna* P. 22.
sotá (m.) világosság; das licht Km. 5. *sotē* das licht; hell M.
 47. *sotálga* (adiect.) Tr. — cf. cs. *šut* r. СВѢТЬ.
sotarás kárörvendő; schadenfreude haben Tr.
sotona satan Gn.
sotník (r.) rendőr; polizeidiener Gn.
sowem (est.) tapsol; (mit der flachen hand) schlagen Gn. Bd.
 Tr. Ocs. 63. pofon út; ins gesicht schlagen B. *soven koldaš* id. Bd.
 — *sowaldam* simogat; streicheln G. 50. *sowaldam* Bd. — *sewem*
 (m.) *sebem* (m.), *sevülám* (m.), *sabem* (m.) id. Bd.
sowetajdlem (r.) tanácsol; rathen Gn. *sovetajem* tanácskozik;
 sich berathen Bd.
sowon szappan; seife Gn.
sowla (cs.) kanál; löffel Gn. Bk. 14. Sdrc. 6.
sowo tenyér; flache hand — pofoncsapás; ohrfeige Bd. Tr. —
sava (m.) id. Bd. — cf. *sobo*, *saba* cs. *šopka* ohrfeige.
sowók (r.) kis lapát; schaufelchen Tr.
spaj (tp. p.) kedves; lieblich, angenehm Gn. 64. szépség,
 pompa; schönheit, prunk P. 45. — t. *spaji* stutzer Bál.
spor (r.) vizzály, harag; streit Ocs. 7.
sporitlaš (r.) czivakodni; zanken Ist. 82. Ocs. 86.
sra (est.) sör; bier M. 19.
ssorás befoglal; einfassen; оторачивать — *ssoreme* ото-
 рочка Tr.
ssorma (m.) párducz; panther Bd.
stan v. *štan* id. Bd.
starajém (r. m.) igyekezik; sich bemühen, közbenjár; ver-
 mitteln Bd. — *starajšō* szorgalmas; fleissig M. 74. *starajdlem* sich
 bemühen Gn. — *strarajmaš* szorgalom; fleiss M. 69.
statjá (r.) szokás; gewohnheit, mód, alak; art u. weise, form
 Bd. mit einem adiect. verbunden bildet es ein abstractes haupt-
 wort z. B. *turna statja* contumacia Bd. cf. Km. 69. — *magana*
statjan lin tolaš in welcher gestalt erscheint er Km. 17.
stēl (cs. r.) asztal; tisch Tr. Zol.
šten (= *ešten*): *kugo jukon šten kalašen* nagy hangon erősen
 mondá; er sagte es mit lauter stimme stark Ocs. 91. (= *wian*
 Ist. 129.)
stena (r.) fal; wand Gn.
step sötét; finster P. 45.
stijá (m. r.) elem; element Bd.
stolm (r. m.) oszlop; säule Bd. *stolmo* id. Tr.
stopká (r.) pohár; trinkglas Tr.

- strojém* (r.) épít; bauen Bd. — *stroitlem* id. Gn. Ocs. 120.
süan lakodalom, nász; hochzeit Bd. *süän* (m.) Bd. *süän* Tr.
 Tb. 56. *suján* (m.) Bd. *suán* Bk. 60. — *s. vuj* vőfél; brautführer
 Bd. hochzeitsordner Tr.
suáp (cst. a.) üdvözlés; seligkeit Zag. 26. Tb. 40. *заслуга*,
спасение Tr. *suaplök* id. Tr. *šuáp* (m.) id. Tr. — *suapan* Zag. 26.
suaplo Tb. 134. adiect. — t. *sauab* cs. *suwap*.
suarlök (cs.) zabola; gebiss M. 32. — *suarluk* id. Bd.
suás (cs.) tatár Pu. 11. — cf. *čuwaš*.
sud (r. m.) ítélet; urtheil Bd.
sudjaš (r.) ítélni; urteilen Km. 16. *suditlaš* id. Ks. 12. Bk. 66.
sujem (m.) id. Bd.
suát (r.) szent; heilig — *suáton* adv. — *suatlanáš* fölszentel;
 einweihen Tr.
subuzo fajdkakas; auerhahn Tr. — cf. t. *čebes* küchlein.
šue gänsejäger (mergus merganser) Gn.
suemeš szétterjeszkedik; sich ausbreiten Pu. 44.
šuborcök (cs.) záptojás; verdorbenes ei; болтунъ яйцо Tr. —
suborcöklandarém дѣлаю яйцо болтуномъ — *suborcöklayém* intr. Tr.
suboň áldás; segen Tr. — cf. *sugoň*.
südür-ümbäl v. *sedrā-ümbäl* id. Tr.
süge (cs.) söreg; sterlet Tr. *sügö kol* id. Bd. — cs. *sügü* Zol.
 t. *čögä balik* Tr.
sugom, *sugomaš* (t.) vágó marha; schlachtvieh Gn. 22. 23. —
 cf. t. *sugimnik* Bál.
sugoň áldás; segen Uf. 23. Car. 22. j. *sugun* id. Step. 21.
sugnom acc. id. Ocs. 21. — ? cf. t. *sügen-* fluchen Bál.
sügö (cs.) szú; holzwurm Bd. — cs. *šüge* хлопный червь.
sügrém v. *sigrém* id. Tr.
sügzém (cs.) diót hámoz; nüsse schälen, *šiglém* (m.) id. Tr. —
 cs. *šügült*.
sujalt- kinyújt; austrecken (*kidetom* deine hand) Ist. 57.
suk (cs.) fogadalom, gelübde, kezes, kezesség; büрге, bürg-
 schaft Tr. NyK. 6, 202. — cs. *šugá*, *šük*.
šük (cs.) hulladék, szemét; kehricht Bd. *šük* id. Tr. *šük* id.
 Zol. — *kol* s. halpikkely; schuppen Bd. — *šükäydem* mit keh-
 richt, schutt bedecken, *suklaš* сорить, *šükäyém* intr. Tr. — cf.
 cs. *šüp*.
sukém letérdel; niederknien Bd. Bk. 64. *šukém* Ocs. 25.
sukiém Tr. — *sukedem* fr. *sukaltem* (m.) mom. Bd. *šukém*, *sukuném*
 sich tief verbeugen bis zur erde Tr. *tojlanét* *sukén* *kumaloná* wir
 fallen vor dir nieder Bk. 64. — *sukén* *šogolaš* knien Bd. — cf. t.
šigil- sich niederwerfen *šigin-* sich beugen Bál.
sukor (cs.) czipó; brotlaib Gn. Bd. *s.-kinde* id. G. 55. *sukar*
 zwieback P. 7. *sukur* id. Tr.

sulkan- szomorkodik, nem tetszik; betrübt sein, missfallen
Uf. 39. j. — cf. *suluklan-*.

suksa (t.) angyal; engel Bk. 36. *sukso* id. Bk. 48. Tr.

sulem (cs.) megvált, kivált; einlösen, auslösen Ist. 194. Bd.
Tr. megbocsát; verzeihen Ocs. 57. *sulalt-* megbocsáttatik; wird
verziehen Ocs. 9. — *sulen lukmo* megváltás; erlösung Ist. 264.
sulén luktám спасаю, искупаю, свидетельствую въ пользу Tr.
sulén nalám беру обратно заложенное Tr.

sulém (m.) szól, ígér; sagen, versprechen Bd. versprechen
Tr. *subitlém* id. Gn. — cf. r. сулить versprechen, cs. *sol-* viel zu-
sammensprechen, behexen.

sulema (m.) ígéret; das versprechen Bd.

sülök hám; kummetriemen; сунюнь Tr.

sülük (est.) piócza; blutegel Tr.

sülük (cs.) bűn; sünde Bd. Tr. *sulukjazok* id. Bk. 46. — *sulok*
sündenlosigkeit (?) Gn. 61. 79. 56. — *sulukán* sündhaft Bd. *sulo-
kán* id. M. 78.

suluklanás elcsügged; verzagen; унывать Tr. *suluklandarém*
vétkessé tesz, megbotránkoztat; zur sünde verleiten, skandalisie-
ren Bd.

sulup zár; riegel Tr. — cf. *sura*.

süm érzet, tapintás; Gefühl, tastgefühl — *kod sümja* tapoga-
tózva; tastend; на ощупь Tr. [id. Tr.

süm: *kol-süm* halpikkely; fischschuppe P. 7. *sümja* v. *šöm*
sumat keče (t.) szombat este; sonabend Gn.

sümorém (cs.) eldönt, elpusztít; fällen, umwerfen, zerstören
P. 7. *sümor-* id. Gn. hinabfallen lassen G. 53. *sëmorem* Sm. 8.
sümurém разрушать Tr. — *sümorlém* eldől; umfallen G. 26.
sümrülém eldől, hengeredik; umfallen, herabrollen Bd. *sümrülém*
разливаюсь, разрушаюсь Tr. *sümrütam* fr. Bd. *semertem* (m.)
zusammenstürzen Bd. — *sümrülen vozaš* elesik; umfallen Bd. —
cs. *sümrüle-* Tr. — t. *jimer-* niederreißen, *jimerle-* einfallen, ein-
stürzen Bál.

sumka (r.) batyú; ränzel Gn.

sümsür (cs.) csökönyös; eigensinnig Tr. — *sümosor* szódé;
fressig Tr. *sumsorlanošo* id. (wo?) — cf. *sonsor*.

sümlás botlik; stolpern Tr. — cf. *sümrlem*.

sünás (r.) beszárad s megreped; eintrocknen u. risse bekom-
men, sich spalten Tr. — r. сохнуть.

sünatem csudálkozik; sich verwundern Gn.

sur (est.) ősz, szürke; grau Bk. 20. Gn. Tr. — *suro* dunkel-
braun; бурый Tr. — cf. *sara* cs. *suru* t. *soro*.

sura (cs.) lakat; schloss Gn. — **USSZ.** *s.-počoš*, *s.-wočoš* kulcs;
schlüssel Gn. *sura-woč* Ocs. 117. *sura-woč* id. G. 55. *sra-woč* id.
Ist. 166.

sürã' (cs.) borona; egge, *sürém* eggen — cs. *süre* Tr.
sürágá vonó háló; zugnetz; бредень — cs. *surege* cf. t.
süräkã Tr.

sural- bezár; versperren Ist. 165. *sural-* Ocs. 117.

suran (cs.) bőr; leder Bd. Gn. — *s.-matar jøy* cserző; gerber Ist. 321.

sürdür-ümbäl v. *sedrã-ümbäl* id. Tr.

suré (cs.) darázs; hummel Tr. — cs. *suru-yort* t. *soro-kart*.

sürém (cs.) pogány áldozati ünnep; ein heidnischer opfertag — *sürén* id. Tr. — cs. *sórom*.

sürét (t. a.) alak, szent kép; form, heiligenbild Uf. 26. Step. 8.
sürét id. Tr.

sürgém tompán ugat, lármáz; dumpf bellen, lärmen; произ-
 вожу гамъ Tr. *sürlem* id. Tr. — *surgalt-*, *surkøkt-* cseng, hangzik;
 erklingen P. 36. *surgald-* jauchzen P. 47. *surgaldar-* klappern P.
 47. — cf. *sigirém*.

šürom (est.) széngöz; kohlendampf Gn. — *sürüm* gőz, pára;
 dampf, dunst Bd. *sürüm* id. Tr. — *s. logálon* угорѣлъ Tr.

surl-: *surlén kéá* (m.) megmosdik; sich abwaschen; замы-
 вається Tr.

surnáj (cs.) duda; dudelsack; во́лынка Tr.

surt (cs.) telek (ház s a hozzávaló jószág); landgut (die häu-
 ser und der boden) Bd. Gn. alle gebäude im hof Tr. Zol. *šurt* haus
 Ocs. 79. *kúj š.* башня Ocs. 13. *surtlo málende* hofgrund G. 55.
s. olmo elhagyott házhely; verlassenener hausgrund Bd. — *s.-ört*
 házi szellem; hausgeist Tr. *s.-ümbäl sayče* haus schirmender engel
 Tr. *s.-kugo-jumo*, *s. kugo pujošo*, *surtom arálóšø* gottheiten als
 schirmer des hauses Tr. — *surt-ozá* hauswirt P. 13. *surtlo kuguzáj*
 id. Tr. *surtlo kuwáj* hauswirtin Tr. — *surt* szülőföld; vaterland,
 geburtsort Tr.

sürtán v. *šürták* id. Tr.

sürtnem (t.) megbotlik; stolpern, straucheln *sürthülam* fr. id.
 Bd. — *širtnem* (m.), *šertnem* (m.), id. *širtniktém* (m.) caus. Bd. —
 t. *sürten-*.

süs-ke hámszj; kummetriemen; ружи Tr. — cf. *süspan*.

suskán dadogó; stotternd Tr. — cf. t. *süzçän* schwätzer Bál.

susko háló; netz (zum fischen) Tr. — cf. t. *süz-* fischen Bál.

süsarém megereszt, kigombol; losbinden, aufknöpfeln Bd.
süsärém id. Tr. — *süsürném* intr. v. *sösörném* id. Tr.

susor (cs.) beteg, sérült, sebesített; krank, krüppelig, ver-
 wundet Gn. *susor* verwundet, krüppelig Bd. — seb; wunde Bd. Gn.
 Ist. 237. Ocs. 94. *susor* id. Tr. betegség; krankheit Bd. Ist. 138.
 fájdalom; schmerz Gn. — *susor* id. Bd. — cf. *šüser*.

susorgém megsebesül; verwundet werden Tr. *susurgem*, -emam,
 -galdam, -gedem megbetegszik, erkranken Bd. — *susorgalte* sértet-

lenül; unversehrt (adv.) Ocs. 119. *susorgodeak* id. Ist. 168. — *susortém* megsebesít; verwunden Uf. 81. Ocs. 5. Tr. árt; schaden Ist. 163. mar (a kigyó); beissen (von der schlange) Ocs. 9. — *susurtem* verwunden Bd. *susurtedem* fr. id. ibid. — cf. *šušergem*, *šušertem*.

süspan (cs.) nyakló; kummet Bk. 22. Zol. *süspán* id. Tr. — *s.-pián* kummetkissen, *s.-kol* гужи Tr. — cs. *šúsmeň*.

süstükemám dadog; stottern; заикаюсь — *süstüken* нѣмо, пришепетываая Tr. — ? cf. t. *süz* wort *tük*- giessen cf. *suskán*.

susu (m.) öröm, vígság; freude Bd. Tr. — *s. liaš* örül; sich freuen Bd. Km. 15. vigasztalódik; sich trösten Bd. — *víg*; fröhlich Bd. *sunc* id. ibid. — *susuemd-* örvendeztet; erfreuen Km. 19.

1. *sut* falánk; gefrässig Gn. 58. *šut* id. Ocs. 56. *süt* Tr.

2. *sut* (r.) törvényszék; gericht Gn.

süt v. *sot* id. Tr.

sutká (r.) 24 óra; zeit von 24 stunden Zag. 6. Tr.

sutém éhezik; hungern Tr. *sután* éhes; hungrig ibid. —

sutlaném falánkan eszik; heiss hungrig essen Uf. 64.

šutoláném (= *öpkelém*) panaszkodik; wehklagen Ist. 79. — cf. *šudalam*, *šudalam*.

suto (cs.) világosság, világos; das licht, hell Bd. Tr. *sota* (m.) id. Bd. Tr. — *s. keče* fényes nap; heller tag, *tul-s.* feurglanz, *sutom eštaš* világít; leuchten — *sutemam* világosodik; licht werden *sotemám* (m.), *sotemam* (m.) *sotemáltam* (m.) id. Bd. — *sutemdarem* világosít, fényesít; beleuchten, erleuchten Bd. *sutém*, *sutemtarém* id. Tr. *sotemdém* (m.) *sotemdarém* (m.) glänzend machen Bd.

süwan (cs.) kelés; beule Gn. Uf. 74. *süvân*, *suvân* (m.) id. Bd. Zol. *süban* id. Zol.

süwe v. *sügö* Tr.

(*poro*) *suwoń* áldás; segen Ist. 28. — cf. *sugoń* Ocs. 21. *suboń* Tr.

süzlö (est.) a hársbockor fonására való ár; pfrieme zum verfertigen der bastchuhe G. 49. *šüzlö* id. Gn. *suslo* id. Bd. Tr. *süzlo* id. P. 27. *süzelö* id. Tr. *süzö* id. Zol. — cs. *šüslü* t. *šöšlö*.

suzo nyírfajd kakas; auerhahn Bd. Tr.

süzö v. *süzlö*.

swätitel — (r.) felszentel; einweihen Ocs. 86.

šwetoj (r.) szent; heilig Gn. *šwatoj* Bd.

šwidetel (r.) tanú; zeuge Gn.

Š

ša . . . *šo* . . .

šab . . . v. *šaw* . . . *sow* . . .

šabá (m.) gyenge; schwach Bd. Tr. — *šabálok* kraftlosigkeit Tr. cf. t. *čamán* faul, träge Bál.

šabaemās elgyengül; entkräftet werden — *šabaemdās* caus Tr.
šabalá (cs.) kanál; löffel Tr.

šabákš (m.) vége, hegye; ende, spitze; конецъ Tr. — *šabaš* id. ibid.

šabar (cs.) vászon-kaftán; ein leinwand-kaftan Tr. — *šávar* (m.) v. *šóvor* — cs. *šobor*.

šac выдохшийся Tr.

šacam (m.) születik, terem; geboren werden, wachsen — *šajam* id. *šacektem* szül, terem; gebären, fruchte bringen, *šaciš* nemzedék; geschlecht, nachkommenschaft Bd. *šacem-ayá* heimat, geburtsort Tr.

šacká sótelen; ungesalzen Bd.

šacmō (m.) hétfő; Montag M. 52. — *šacma*, *šajma* id. Bd.

šādāņü (m.) búza; weizen Tr. Bd. *šādāņo* id. M. 20. *šadānga* id. Bd.

šadargás szárazság folytán megreped; eintrocknen u. bersten; рассыхаться *šadartás* caus. Tr. — cf. *saldorgém* sub *šalaném*.

šador (m. r.) nedves, friss, magvas; saftig, kernig; ядренный Tr. — r. ядро t. *šadera* Voskr.

šadrá (cst.) himlő; blattern, — himlőhelyes; blatternarbig Tr. *šadrán* id. M. 73. — *šadrá* rauh, holperig Tr. — *š.wašák* ragya; blatternarbe Tr. — cs. *šatrá* t. *šadra* cf. *šedrá*, *šoldra*.

šagá (m.) v. *šogá*.

šagal (cs.) kevéske, rövid ideig; wenig, kurze zeit (adv.) Gn. Bd. — *šajal* (m.) id. — *šagal* ginat legalább; wenigstens Bd. *južožo-š.* einige Ist. 171. *šagalže* id. Ocs. 120. *š.inanošo* kleingläubiger Ist. 210.

šagelemám kevesedik; sich vermindern Zag. 54. Bd. Tr. *šagalem*dem caus. Bd. Tr.

šagat (cst.) óra; stunde Bk. 108. Ist. 261. Tr. *šagad* id. Bd.

šago (cst.) deszkaállvány asztalok számára; brettergerüst für schober, — káposzta veteményes ágy; pflanzschule für kohl — pogány oltár; heidnischer opferaltar Tr. — pad; bank, pritsche Pn. 15. 15. — cs. *sak* t. *säke*, *sike*.

šagle (cs.) kampó; hacken P. 25. *šagla* id. Tr.

šajar (m.) parázna; ehebrecher Bd. hure Tr. — *šajarlaném* paráznalkodik; huren Bd. Tr. *šajárlán*- id. Km. 82. — cf. t. *čak* schlecht, *čaklan* sittlich verderben Bál. (cs. *čagor* schiel).

šail (m.) *šailka* hátul; hinten Tr. *šaika* id. Bd. *šailan* Tr. Bd. *šailna* id. Wied. 206. Tr. — *šailna* hinter Bd. Wied. 187. *šaicen* von hinten ibid. Bd. *šaicen* id. Tr. *šaic* id. Bd. *šailnša* hátsó; hinter (adiect.) Tr.

šajá v. *šojá*.

šajek: *š.šinžan* kancsal; schieläugig Ringw, *šajok* id. Sdrc. 3. *šaik* Tr. — cf. *šajá*, *šojá*.

- šajke* alattomos; hinterlistig Ocs. 8. — cf. *šaja*, *šoja*.
šajtan (t. cs.) sátán; teufel Uf. 9. Bd. Tr. [cs. *šak*.
šak (cs. r.) halászszerszám; fischergeräth Tr. — r. *жакъ*
šaklak bütyök; knorpel Bd. — *jol-š.* Bd. *šaklaka* boka; knöchel Gn. — *šaklaká* v. *koprak* (*koptak*?) Tr. *šaklakā* babkispiel M. 44. gelenk M. 5.
šaks v. *šeks* 1.
šaksšālō (m.) gyík; eidechse M. 62. — cf. *šenkšále*.
šaksē (t.) pizsok; schmutz Máté 23, 27. *šakši* id. *šaxše* id. Tr. — *šaksō* rút; hässlich Zag. 7. Tb. 246. hitvány, gonosz; unnütz, böse Tb. 27. Zag. 63.
šakšolandar- megfertőztet; besudeln Máté 15. 11. *šakšolandarém* Tr. *šakšolan-* unzucht treiben Zag. 34.
šakte (m.) szita; sieb M. 28. — *šaktem* szital; sieben Tr.
šalá elválasztott; getrennt; *разрозненный* — cf. *šalatem*, *šalanem* Tr.
šalam hugyozik; sein wasser lassen Gn. P. 11. Tr. *šalém* (m.) id. Tr.
šalaltém (cs. m.) int valakinek; ein zeichen geben, winken Bd. Tr. — farkat csóvál; wedeln Tr. — cf. *šolaltém* cs. *sollá-*.
šalam (cs.) üdvözlét; gruss Bd. *šalá* (m.) id. Tr.
šalaném (cs.) elszéled; zergehen Gn. Bd. szétreped; bersten P. 11. *kūj pečat šak šalanen šinžon* die steinerne umzäunung fiel von selbst herab Ocs. 65. *šalanulam* fr. Bd. — *šalaltém* elszéleszt; zertheilen Bd. Gn. Tr. zerschmettern G. 43. (sein vermögen) verschwenden Ist. 223. *šalāt-* (m.) szétoszt; vertheilen M. 59. — *šalatulam* fr. *šalaltém* Bd. — *šaldorgém* durch trockenheit risse bekommen; *разсыхаться* Tr.
šaláš (t.) szénás fészter, padlás; heuschuppen, heuboden; *сѣнница* M. 31.
šale (= *šurno*) gabona; getreide Ocs. 43.
šaldra (cs.) nagyszemű; grobkörnig M. 24.
šalenge (cs.) ölyvfajta; eine habichtart Gn. (? sic) P. 55. harkály; specht (? sic) G. 75. — *šaláye* беркутъ Tr. *šaláya* скопа Tr. cf. *čarlango*.
šalgém áll; stehen M. 34. v. *šolgém*.
šalokton (m.) telhetetlenül; unersättlich (adv.); *ненастно* Tr.
šalném (m.) v. *šolném*.
šalo, *šal* (t.) tutaj; floss — *šalém* tutajt összeköt; floss zusammenbinden Tr.
šalt (cs.) rajta; wohlan, sogleich P. 36. — cs. *šalt* вдругъ, всё — cf. *čolt*; *cilt*, *colt* Zol.
šam . . . *šan* . . . v. *šom* . . . *šon* . . .
šam (m.) emlékezet, érzet, beszéd; gedächtniss, gefühl, sprache Tr. gedanke sinne M. 67. — cf. cs. *šan-*.

šamā'n kedvezőtlen idő, körülmény; ungünstige zeit, umstand Tr.

šamba (est.) menyhal; quappe; налима Zol. Tr.

šamlaném érez; fühlen Tr. — cf. cs. *šan-*.

šanalt- (est.) *šanalt-keas* (m.) elszunnyad, elalszik; einschlümmern, einschlafen Bd. — cs. *šün-* t. *šün-* kialszik; erlöschen.

šangā's kiválogat, kikeres; durchsuchen; перебирать, шарить Tr.

šandál (m. t. p.) 1. gyertyatartó; leuchter Bd. Tr. — t. *šändel* — 2. üllő; amboss Tr. — t. *sandal* cs. *sondal*.

šandás gereben; hanfrechen; щетка чесать кудель Tr.

šanga pástétom-féle; runde, offene, mit brei gefüllte pastete Gn. 23.

šange az imént; neulich Gn. — *šango* id. *lešango* (m.) id. *šágyosok* von eben jetzt an, *šágyoso* az imént; vorig Tr.

šanók (est.) szénavilla; heugabel G. 49. — *šanök*, *šenik* (m.) villa; gabel Bd. *šanik* Tr.

šanól csúszós szánút; schlüpfiger schlittenweg — *šanólan* adject. Tr. — cf. *sapnaltos*.

šantok v. *sandok* id. Tr.

šanža forgács; span, splitter Gn. 68. *šanžás* id. P. 27. *šančás* Tr.

šap . . . v. *šop* . . .

šāp' (t.) erősen; stark (adv.) Ocs. 27. Ist. 73. *šāprāk* erősebben; stärker (adv.) Ocs. 92. *šap* id. Step. 22. — *šaple* erős; stark (adject.) Gn. 1. — t. *šāb* rüstig, schnell, flink.

šāpká halvány, sápadt; blass, bleich — *š.-kol* бапклейка (рыба) — *šāpkalaném* fakúl; erbleichen, verschiessen — *šāpkamaltás* blass werden, *šāpkalandarás* caus. Tr.

šāpréne rigó; drossel Tr. Bd. *šawréne* id. Tr.

šāpsak (t.) csúnya, rút; hässlich, garstig Tb. 246. Tr.

šāpsälä (m.) külön-külön; einzeln, abge sondert Bd. — cf. t. *šābāšāj* (*šāp-šāj*) gleich.

šar . . . v. *šor* . . .

1. *šar* lószőr; pferdehaar Gn. P. 26. Bd. *šar šūroš* szőrös féreg; haariger wurm P. 27. — *šār* (m.) ideg; nerv Bd. — *wūd-š.* haarwurm, *kür-š.* fangschlinge (tlk. schnur aus lindenrinde) *š.-wondo* rechen Tr. — *š.-šūdo* riedgras G. 16.

2. *šar* (cs.) sereg; menschenmasse Gn.

3. *šar* (= *el, jal*) kerület; bezirk Step. 4.

šar-voč nyíl farkú récze; anas acuta Bd.

*šāré*m (cs.) kiterít, kiterjeszt; ausbreiten Bd. Gn. Ocs. 81. *šāre*m (m.) id. Bd. *šārās* (m.) M. 25. — kinyit; öffnen Gn. разстраивать Tr. — *šāre*m kiterjed, elszéled; sich ausdehnen, erweitern, zerstreuen Bd. Tr. *šāre*m (m.) id. Bd. *šāre*lanás trans. Tr.

— *Sith-gočen šočen šarlošo kalok* das von Seth abstammende volk Ist. 12. cf. Ocs. 9.

šara (cs.) kopaszság; kahlköpfigkeit — *čera* (m.) *carä* (m.) id. *š.-vujan* kahlkopf Bd.

šara (est.) világos barna; lichtbraun Gn. 52.

šaraltmaš (m.) kiterjedés; ausdehnung Bd.

šaranga fűzfa; weidenbaum Pu. 34. Tr. *šarange* Gn.

šaremáš diszít, fölszerel; schmücken, ausrüsten; *убирать снаряжать* Tr.

šargá szíj; riemen — *šargán-kabašta* kidolgozott bőr, báránybőr; ausgearbeiteter balg, lammsfell Tr.

šargalem: *šargalen pačáš* kinyit (könyvet); aufmachen (ein buch) Bd. *šargäláš* begöngyöl; umwickeln; *перевортывать* Tr. cf. *šarém*.

šargáš (t.) gyűrű; ring M. 16. — *wujan š.* köves gyűrű; ring mit edelstein ibid.

šargenze (cs.) sörte; nisse Gn. *šargéne* id. *šargénčo* id. Tr.

šark- (*šork-?*): *š.-oktoš* eine art schlinge oder dohne Ringw.

šärmáš (m.) ágy; bett Bd. — cf. *šarém*.

šarnem (m.) emlékezni; sich erinnern Gn. Bd. — *šarnulam* fr. id. Bd. *šarnoktém* caus. Tr. *šarnendarém* id. B. *šarnaltész* помнится Tr.

šarpanya (= *šerp'-oya?* sic) brettspiel Pu. 43.

šarpan (cs.) fejre való kendő; kopftuch Bd. Tr. — cs. *sorban*.

šarpe (t.) szálfka, gyufa; splitter, zündhölzchen Tr. — t. *širpi*.

šártni (m.) fűz; weidenbaum M. 45. *šartne* чернотакъ Tr.

šarša (m.) kánya-bangita bogyó; bacca viburni opuli Bd. *šarčá* taraczkbúza; triticum repens; пырей Tr. *šarš* massholder Tr. *šaršo* id. M. 22.

šarša-vlä (m.) szülök; eltern Tr. *šarša-gurma* (v. *gurša*) utódok; nachkommen Tr. *šaršakuša-vlä* gyermekek; kinder Bd. *š.-ata* elődök; vorfahren Tr. — cf. *šarém*.

šartäl karácsony; weihnachten Tr. — cf. *rašta*.

šaške (cs.) iltis Gn. *šaška* nyércz; nörz; *mustela lutreola* Tr. Zol. *wüd-šašk* id. Pu. 17. *wüd-šaška* pézsmahód; moschusratte Tr.

(*šü-*) *šašlok* kragenstoff Pu. 40.

šašt folyton, sűrűen; unaufhörlich, häufig Tr.

šawém (cs.) hint, szór; streuen Bd. *посыпать, присыпать* Tr. vet (*gabonát*); sáhen Gn. *šavaltém* hint, szór; streuen Ist. 136.

Ocs. 96. — *šabaltém* id. Ist. 60. befecskendez; besprengen Bk. 72. *брызгать, швыркать* Tr. — *šawen potam* vergeuden Máté 12, 30.

šabem (m.) elszór, elpazarol, meghint; verstreuen, vergeuden, bestreuen Bd. — *šabem* (k.) *šábem* (ny.) Weske 23. — *šapná* брызгать съ колесъ Tr. — cs. *sap-* bestreuen t. *sib-* streuen; giessen, sprengen.

- šauréye* rigó; drossel Tr. cf. — *šapréye*, *caplaya*.
ščiškěš nádi furulya; rohrpfeife, schalmei M. 44. — cf. r.
 СВИСТОКЪ t. *šibizgi*.
še . . . v. *ši* . . . *šo* . . .
 -*še*, -*že* (r.) aber, denn, und (passim) -*šo*, -*žo* id.
šeber (cs.) duda; dudelsack *šever* (m.) *šivir* (m.) Bd. *šowor*
 Tr. *šübür* Zol. id. — *šoworzo* dudás; dudelpfeifer *šowor-ompo* harn-
 blase Tr.
 2. *šec*: *š-vára* csónaktoló pózna; ruderstange Bd. — cs. *šoča*
 r. шестъ.
 1. *šec* (cs.) zoll; hüvelyk P. 27. viertel arschine Ist. 107. Tr.
šič id. Tr. — arasz; spanne Bd. Gn. — cs. *šot*.
šedrá v. *šadrá* id. Tr.
šegán csipkerózsa; hagebutte Bd. *šogán* id. Tr.
šege (est.) veteményes ágy; pflanzschule Tr. — cf. *šago*.
šek elégedetlenség; unzufriedenheit Tr. — cf. t. *sagis* sorge.
šekar czukor; zucker Sdr. 7. — t. *šikár*.
šekláká az ujjak izülete; gelenk an den fingern Tr.
šekláném (est.) fél, óvakodik; sich fürchten, vorsichtig sein
 Ocs. 38. *šeklanem* Ist. 53. Gn. *šeklánem* (m.) Bd. *šekláném* Tr. —
šeklanodé dreist, kühn Bk. 108. — *šeklanokt*:- *tojn ojlemetak tojm*
šeklanokta deine sprache verräth dich Máté 26, 73. — cs. *šoklan-*
t. šiklän-.
 1. *šeks* epe; galle Gn. Bd. *šezš*, *šegš* id. Gn. *šegoš* Tr. *šäzš* (m.)
šaks (m.) Bd.
 2. *šeks* füst; rauch — *šizš* (m.) *šikš* (m.) Bd. Gn. *šikša* (m.)
 id. Bd. — *šokš* id. Tr. *šigš* (acc. *šigošom*) id. P. 19. csóva; feuer-
 brand P. 15. *šogoš* rauch P. 26. *šekšan* adiect. ibid.
šelam hasit, hasad; spalten, sich spalten Bd. Gn. Ist. 286.
šelám id. Gn. 45. Máté 27, 51. *luat-kok užašes šelon* tizenkét részre
 osztotta; theilte (schnitt) in zwölf theile Uf. 71. — *šelám* (m.) Bd.
šelštäs szétpattan; auseinandergehen M. 25. Tr. — *šelon kajem* meg-
 reped; bersten Ist. 286. *šelen-geaš* id. Bd.
šel (r.) szalonna, zsír; fette, talg; сало Bd. *šel* Tr. *šelän* kö-
 vér; fett M. 40. — cf. *šil*.
šeldra hálóhely a padláson; schlafstelle unter dem dache
 Gn. — cf. cs. *šoldar* большая подушка Zol.
šelik (m.) hasadás; riss, spalte Tr. *rok-š.* barlang; höhle Bd.
šellalt- számláltatik; gezählt werden Uf. 61.
šelše repedés, hasadás; spalte, riss Bd. *šelšan* adiect. Bd.
 1. *šem* héj; (innere) rinde — *kol-š.* halpikkely; schluppen
 (des fisches), *pükš-š.* dióhéj; nusschale Bd. — cf. *šüm*.
 2. *šem* hét; sieben Bd. P. *šim* (m.) Bd. *šom* (passim) —
šemet, *šimät* (m.) id. (substantive) Bd. *šomot* Tr. — *š-luo* Bd. *šomlu*
 Tr. *šimlu* (m.) Bd. hetven; siebzig — *šememcse*, *šemetese*, *šimše* (m.)

šimša (m.) *šimutša* (m.) hetedik; siebte Bd. — *šom-lur* zwanzig kopekenstück Tr.

šeme fekete; schwarz Bd. Tr. *šem* P. 25. — *šimä* (m.), *šima* (m.) Bd. *šim* (m.) Bd. Tr. — *šem-koške* giftige schlange Máté 3, 7. *šeme korák* saatkrähe Tr. *šeme-šuldor-kol* cyporinus balenus Tr. — *šim-baž* hölgymenyét; hermelin Bd. *šim-bóč* id. Tr. *šim šadāṅṅä* bükköny; buchweizen M. 20. Tr. — *šemalge* feketés; schwärzlich Bd. *šimälga* id. Tr.

šememam feketedik; schwarz werden Bd. Tr. — *šememdem* schwärzen Bd. — *šemälänem* beborúl; sich umwölken; облабы-ваться — *šemätém* облагаю темнотою Tr.

šemsála gyík; eidechse Tr. — cf. *šonšálo*.

šen tapló; zunder Gn. Bd. Tr. *šin* (m.) Bd. Tr. *šin* (m.) Bd. Tr. *šin* (m.) Bd. — cf. cs. *šon-* brennen.

šeṅge v. *pu-šeṅge* Gn. — cf. cs. *šanga* linde.

šengel hátulsó; das hintere Gn. Tr. *šengál* id. Bd. — *šengélno* mögött; hinten P. 28. *šengelno* Tr. *šengálné*, *šengélné*, *šólnó*, *šáilna* (m.) id. Bd. — *šengeko* hátra, mögé; hinter Car. 30. *šenggako* Ist. 8. *šengelke* Ocs. 7. *šenykeke* Ocs. 41. *šengekože* Ocs. 17. *šengeko* Tr. Ist. 57. *šenggak*, *šojuko*, *šengalan*, *šoilan*, *šailan* (m.) *šaiika* (m.) Bd. id. — *šengac* hátulról; von hinten Bd. *šengéčcon* Tr. *šoočen*, *šaičen* (m.) *šaic* (m.) Bd. id. — *šengalneše* hátulsó; der hintere Bd. — *šengél-pagár* kropf Tr.

šepianem elcsendesedik; still werden Bd. *šiplaném* id. Tr. *šiplendarém* caus. Tr. — cf. *šop*.

1. *šer* ér; ader Gn.

2. *šer* (cs.): *nur-š.* die unebenheiten des feldes Gn. erdei völgy; waldthal P. 45. niedering des feldes P. 15. — cs. *šorma* оврагъ, *šor* крутой берегъ.

3. *šer* (cs.) gyöngy; perle Bd. edelstein Máté 13, 46. *šer* glas-perle, steine der rechenafel Tr. *š.-šot* rechenbrett Tr. — *šer-šüäs* nyakravaló ékesség; halssckmuck M. 16. — cs. *šorža*.

šer tej; milch Tr. *š.-bál* tejfel; obers, *purá-šerbál* hab a sörön; bierschaum Tr. — cf. *šera*.

1. *šerém* kiönt; ausgiessen; разливать — *širäs* szür, önt; seihen, giessen; цѣдить, сливать Tr. *širendš* abgiessen, abzapfen Tr. — cf. cs. *šür-* сливать, процѣдить.

2. *šerém* széttép; zerreißen; разрывать Tr.

3. *šerem* legel; weiden (intr.) Gn. 24.

šeram fésül; kämmen Gn. Bd. *šerám* Tr.

šer-: *to šorokšom peš jöräten*, *šeron ilen* ezt a juhót nagyon szerette, becsülte; dieses schaf liebte u. schätzte er sehr Ocs. 82.

Genetz Arvid gyüjtésének felhasználásával szerkesztette

SZILASI MÓRICZ.

A magyar nyelvbe került szláv szók

átvételének helye és kora.

II.

Miután MUNKÁCSI az első részben megrajzolta a történeti háttért, most már összehord minden olyan nyelvi adatot «melyen a keleti eredet bélyege nemcsak mint lehető és valószínű, hanem az ellenkező esetet kizáró biztossággal fölismerhető.» (17. l.)

Az első ilyen adatot, bármilyen sikerültnek tartom is a *lengyel* szó magyarozatát — az *orosz* szó származásával már régen tisztában voltunk — nem tudom talán kellően méltatni. Mert az a körülmény, hogy az *orosz* és *lengyel* szó török közvetítés útján került a magyar nyelvbe, semmikép sem bizonyíthatja a magyaroknak a szlávokkal való régi közvetlen érintkezését és nem teheti semmivel sem valószínűbbé, hogy a szlávoktól előbbi lakóhelyeiken egy egész sereg szót átvettek volna. Áttérek tehát mindjárt a «szláv szókinszünk orosz rétegé»-re (19—21. l.). Én őszintén sajnálom, hogy M. e fontos kérdés megoldásához nem készült komolyabban, így a szakember még azt is, a mi talán figyelmet érdemel, kétkedéssel fogja fogadni. Milyen szegényes mindjárt az első összeállítás: «*gyantár*», «gyantakő, borostyán»: or. *jantarъ* «berstein», mely a litván *jentaras*, *jintaras*, *gentaras* átvétele.» Egy szót se szól arról, vajjon egyáltalában valószínű-e, hogy az orosz szlávok abban az időben, mikor a norman varjagok *varingi* nevéből azt csinálták, hogy *varęgъ*, a melyből azután szabályosan *varjagъ* lett, a litván *gentaras*-ból*) *jantarъ* lett volna és nem **jetarъ*, **jatarъ*. Ehhez képest csekélység, hogy M. nem említi, hogy a szlávból átvett *j*-n kezdődő szók ezt a *j*-t nem szokták *gy*-vé változtatni (v. ö. *jászol*, *járom*, *jegenye*, *jércze*). Annyi bizonyos, hogy M. nagyobb szolgálatot tett volna a tudománynak,

*) A *jintaras* MIKLOSICHTÓL átvett hibás írás *gintaras* h., *jentaras* nem kellően igazolható alak.

ha ennek az egy érdekes szónak a történetét, a mely valóban beható tárgyalást érdemel, tisztába hozta volna, mint azzal tett, hogy a lehetetlen összeállítások egész sorozatát gyűjtötte össze. Így igen tarka társasággal lesz dolgunk. A következő két szóval nem kell bajlódunk; a *bojtorján* szót M. a német kiadásban törülte, a *bot* szót pedig később vonta vissza (*Ethnographia* 10 : 338). Fájdalom, megmaradt a *lyuk* szó, a melyet régi orosz átvételnek tartani igen nehezemre esik, mikor az orosz *ljuk* szónak régi voltát sehogy sem tudom igazolni és mikor ennek a szónak olyan furcsa jelentése van: «die Luke (auf Schiffen)»!! Ép így vagyok a fölnémet *bernstein* (ejtsd: *bernstájn*)-ból lett *borostyán* szóval is, a melyet a NySz. még nem ismer (az előforduló *borostyán* a növény neve); sehogy sem értem, mikép felelhetne az meg egy orosz *buršty*n, *brušty*n-nak.

A következő pont így hangzik: «*komor*: orosz *chmur*: *chmuryj*, *chmurnyj* «düster, mürrisch», *chmurits-sja* «finster aussehen» olyan hangváltozással, mint *kártya* e mellett *hártya*: orosz *chartja*, ószlov. *harstija*, görög *χαρτίον*; vagy *kór*: or. *chvor* «krankheit», *chvoryj* «krank» (lengy. *chmura* «regenwolke», *pochmurnyj* «finster», valamint cseh *chmoura*, *chmurny* e régi, már a Tihanyi-codexben *kumur* alakkal előforduló szónál nem jöhetnek tekintetbe)». Ebből az összeállításból látni, hogy M. más nehézséget nem látott maga előtt, mint a valóban meglepő *k*-t a magyar szó elején, mert szláv *ch*-, illetőleg *h*-nak a magyarban *h* szokott megfelelni (v. ö. *hvala*: *hála*; *hvrast*: *haraszt* stb.), hogy abból valaha a szó elején *k* lett volna, ez eddig merően ismeretlen volt előttünk, a magyar nyelv hangtani fejlődése szerint nem is nagyon valószínű. Sajátságos, hogy M. azt hiszi, hogy ezt a hangfejlődést valószínűbbé teszi, ha két ép olyan valószínűtlen összeállítással támogatja. Hogy a modern jelentésű *kártya* a régibb időkre visszamutatató és minden esetre szláv eredetű *hártya* szónak csak mintegy mellékalakja volna és nem csak később került volna egy már *k*-val kezdődő idegen szó átvétele gyanánt (v. ö. lat. *charta* — ejtsd *karta*! — olasz *carta*, német *karte*, horvát *kárta*) a nyelvünkbe, azt higgye, a ki tudja, én akkor sem hinném, ha nem mutathatnók is ki még a *kártya* alak mellett a régibb *kárta* alakot, a mely végkép halomra dönti M. föltevését.*) Semmivel

*) A NySz.-ban a czímszó mellett helyesen áll TOLNAI ISTVÁN *A wittenbergi akadémia vigasztalása* cz. 1632-ben megjelent munkájából a *kárta* alak; az idézetben azonban *kartakra* áll *kártakra* helyett; legalább a N. Múzeum példányában az első *á* tisztán kivehető, míg a második *á* éke valószínűleg lekopott. Megjegyzem egyébiránt, hogy TOLNAI soha sem ír *ty* helyett *t*-t, hogy ugyanazon a lapon, a melyen az idézett *kártakra* áll,

sem valószínűbb, hogy a magyar *kór* szó, a mely régebben azt jelentette hogy «languidus, morbidus, schwach» egy orosz *chvorь* «krankheit», *chvorьj* «krank»-féle szláv szóval függne össze. Hozzájárul itt az egyik nehézséghez (*k* szláv *ch* v. *h*-ből) még egy másik is, hogy t. i. mássalhangzóra következő szláv *-vo*-nak soha sem felel meg a magyarban hosszú *ó*, a mint ezt egyéb iránt a 2. l. M. maga is említette. Ha egy szláv szó olyan mássalhangzócsoporttal kezdődik, a melynek második helyén *v* áll, akkor a *v* vagy eltűnik a magyarban (*hvala*: *hála*; *hvrastь*: *haraszt*; *svetь*: *szent*; *svobodь*: *szabad*) vagy járulékhangzó bontja meg a mássalhangzócsoportot (*kvasь*: *kovász*; *světъnikъ*: *szövetnek*) vagy végre azzal teszi a magyar a kezdő mássalhangzócsoportot kiejthetővé, hogy úgy mint különben is szokta, az idegen mássalhangzócsoport előtt ejt egy hangzót (*dvorь*: *udvar*), de egy ilyen *vo*-ból fejlődött *ó*-ra nincs példa.

De térjünk vissza a *komor* szóhoz, a melyből kiindultunk. Én a mondottak után nem tartom sikerültnek a bizonyítást, hogy szókezdő *ch*- v. *h*-ből *k* lehetett volna, de ez nem az egyetlen nehézség. A szókezdetet nem tekintve megfelelhette a magyar *komor* szó hangtanilag egy **chmurь* vagy **chmurь* főnévnek, de ilyent sehol sem találni, a szó mindenütt *chmura*-nak hangzik (v. ö. or. l. cs. *chmura* és az elavult felső-lauzici szerb *khmura*), a melyből a magyarban **homora* lett volna és nem *komor*. Ugyancsak *-a*-n végződő **homora* alakot kellene várnunk, ha egy *chmurь*, *chmura*, *chmuro* melléknévből indulunk ki, mert tudvalevő dolog, hogy a szláv melléknemeknek a nőnemű és köznemű alakja tükrözik a magyarban, nem a hímnemű (l. *A szláv szók* cz. értekezéses 33. l.).

A következő czikkecske így hangzik: «*gomolya*: óorosz *gomolja*, magy. *gomola* «masse» (v. ö. kisorosz *homôtka*, lengy. *gomółka* «käse-laibchen»).» Ebben egy sajtóhiba van, a mely a német kiadásban furcsa félreértést okozott: *mai o*. (azaz mai orosz) helyett *magy.* áll, a melyet a német fordító magyarnak olvasott. De ennél nagyobb hiba, hogy a mai orosz nyelvben nem mutatható ki ilyen szó: az akadémiai szótár legújabb kiadásában hiába keressük a *gomola* szót, DAHL pedig nagy szótárában egyházi szlávnak mondja, sőt a *gomolja* óorosz volta sem áll valami erős lábon, úgyhogy MIKLOSICH, a ki a *Slav. Elemente im Magy.* cz. értekezésében ezt a szót óorosznak mondta, a jóval később megjelent szófajti szótárában már ószlovénnek nevezi, a min ezúttal csak annyit szabad értenünk, hogy egyházi szláv nyelven írt forrásban található. De

azt olvassuk, hogy *hártýára*, a köv. (90-ik) lapon pedig újra azt, hogy *kártából!* Kétségtelen tehát, hogy TOLNAI azt mondta, hogy *hártya*, ellenben a *kárta* szót még tiszta *t*-vel ejtette.

még ez sem olyan nagy baj, mint az, hogy minden jel arra mutat, hogy a szó valaha valamennyi szláv nyelvben megvolt és csak idővel tűnt el az oroszban is, a bolgárban is. Ha ugyan eltűnt, mert egy olyan speciális jelentésű szónál nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy itt-ott lappang még, hiszen rendkívül jellemző, a mit e tekintetben a horvát-szerb nyelv terén tapasztalunk. Ebből MIKLÓSICH összehasonlító szótárában nem idéz adatot, mert a horvát-szerb szótárakban nem talált ilyen szót, de kevés idővel rá a horvát akadémia nagy szótárának egy füzete jelent meg, a melyben azt olvassuk, hogy az adriai tengerben fekvő Brazza szigetén, tehát a nyelvterület legnyugatibb szélén, él egy *gomolja* szó, a mely szakasztott ugyanazt jelenti, mint a magyar *gomolya*, azaz sajtgömböt. Ennek az «óorosz» és horv.-szerb *gomolja*-nak hangtanilag tökéletesen megfelel a felső-lauziczi szerb *homola* (l = ly) és a cseh *homole* (a szó végén álló régi *-lja* a csehben szabályosan *-le* lesz: ószlov. *košulja*: cs. *košile*), *homole syra* pedig a csehben ugyanazt jelenti mint *homolka* «kleiner käseweck (in Form eines Kegels)», ennek a kicsinyítő *homolka*-nak pedig mindenkép megfelel a kisorosz *homotka*, lengy. *gomotka*. Hol találjuk a valószínűségnek csak árnyékát is, hogy ez specialis orosz szó volna, milyen joggal állíthatjuk, hogy ezt a szót nem ismerte valaha az egész szlávtság?

A következő két szó, *csuka* és *csorba*, behatóbb tárgyalásába nem bocsátkozom, mert szándékom az idevágó szókkal nemsokára külön értekezésben foglalkozni. Megengedem, hogy M. joggal elveti azt a magyarázatomat, hogy a *csuka* és *csorba* szók *cs*-je hangátvetés útján *st* (*št*)-ből lett volna és minthogy ő egy erősebb orosz hatásban hisz, értem, hogy ő a magyar szókat az orosz *ščuka* és *ščerba* szókból magyarázza, de fontartom magamnak, hogy erre a kérdésre még visszatérhessek, addig pedig csak azt jegyzem meg, hogy az orosz *ščuka* és *ščerba* szókban található *šč* olyannyira nem külön orosz sajátosság, hogy az *šč* ezekben a szókban nemcsak hogy megvan más szláv nyelvekben is (szlovén, tót *ščuka* és ép ilyen hangzással, de máskép írva lengyel *szcuka*; szlovén *ščerba* lengyel *szczerba*), de még az ószlovén-bolgár *št* is csak dissimilatio útján keletkezett régi *šč*-ből! Mennél kevésbé igazolhatók M. többi itt felsorolt összeállításai, annál kevésbé valószínű természetesen az orosz hatás e szóknál is, de tagadhatatlan, hogy az egész fejezetben ez a pont az egyetlen, a mely gonddal és megfontolással van írva — a mi benne elhamarkodásra vall, az a német kiadásban kimaradt.★)

*) Az 1. jegyzet második sorában a *mutatja* szótól kezdve az 5. sorban álló *bizonyítják* szóig, a mely után most már a *továbbá* szó törlendő.

E kis oázis után megint egy nagyon különös mondatot olvasunk: «Szintén csak az oroszból magyarázható a *szikra*: fehér-or. *skra*, más orosz nyelvjárásban *zra*, ebből: *zgra*, míg egyébként mindenütt *iskra* (cseh *jiskra*).» Szerencsétlen szeme van M.-nak: észreveszi MIKLOSICH összehasonlító szótárában még azt a «*zra* aus *zgra*»-féle furcsaságot is, sőt minden ok nélkül ki is írja, de a lengyel *skra* alakot, a mely pedig nagyon sűrűn használatos *iskra* mellett, meg nem látja és nagy bátran azt állítja, hogy minden más szláv nyelvben csak *iskra* alakot találni, ámbar MIKLOSICH *Die slav. Elemente im Magy.* cz. értekezésében is mondja «*szikra* s. scintilla, das auf *skra* zurückzuführen ist, welches im Pol. vorkommt». No de mi közünk nekünk a fehéroroszhoz? Hiszen az a *skra* alakot akár a szomszéd lengyeltől kaphatta, a kinek a nyelvében olyan váltakozó alakok mint *iskra*: *skra* egészen közönségesek, v. ö. ószl. or. *igra*: lengy. *igra* és *gra*, ószl. *igrati*, or. *igratb*: l. *igrac* és *grac*, ószl. *imėti*, or. *imětъ*: l. *mieć*, kisor. *iver* «Spahn, Hobelspahn» (v. ö. nagyor. *iverenъ* Splitter, Scherbe): l. *wiór*, gen. *wioru* Hobelspahn.*) Én azt mondom, a fehérorosz *skra* akár a lengyelből is kerülhetett volna, különben is semmi közünk a fehérorosz alakhoz, a nagy- és kisorosz csak is *iskra* alakot ismer. No de ott van a nyelvjárásokban a *zgra* alak, mondhatná M., az csak elég bizonyosság arra, hogy volt valaha *skra* alak a többi oroszországban is. Dehogy is az! Azt t. i., hogy *zgra* nem keletkezhetett *skra*-ból, ismerte az orosz hangtörvényeket, meglehetősen biztossággal állíthatjuk, mindenesetre nagyobb biztossággal, mint azt, hogy a *zgra* alak egyáltalában megvan valahol az orosz nyelvben. DAHL, a ki keresztül-kasul járta Oroszországot és a kinek négykötetes nagy szótára egyúttal a legjobb orosz tájszótár is, csak kétkedve veszi föl az orosz tájszók egy régibb gyűjteményéből az állítólag a Don vidéken járatos *zgra* szót és zárjelbe megint kérdőjellel oda teszi a *zga* szót — *Zgra?* ž. *don*. *iskra* (*zga?*) — a mi úgy értendő, hogy ő lehetségesnek tartja, hogy *zgra* helyett talán *zga* olvasandó, *iskra* t. i. bizonyos fordulatokban tökéletesen ugyanazt jelenti, mint a *zga* szó, és akkor teljesen megfelel a *szikra* szavunk jelentésének olyan fordulatokban mint «egy szikrát sem». No de ha *zgra*-ból *zra* lett, a mint MIKLOSICH állítja, akkor mégis csak kell egy *zgra*-nak is lennie! Igen ám csak hogy *zra* kétségkívül toll- vagy sajtóhiba a DAHL szótárában olvasható *zga* helyett, a mint ezt már BRANDT is kimutatta,**) de azonfölül félreértésen is alapul, mert DAHL-nak esze ágá-

*) A lengyelben régi *e*-ből számtalanszor *io*, *io* lett; az ószl. *berg*, *beretb*, *bergtb*, veszek, vesz, vesznek, az orosz *beru*, *beretb*, *berutb*-nak a lengyelben ezek az alakok felelnek meg: *biörg*, *bierze*, *biorg*.

***) *Dopohnitelnyja zaměčanija k razboru Etimologičeskago Slovarja Miklošiča* 75. 1.

ban sem volt azt mondani, hogy *zga zgra*-ból lett volna, hanem az előtte ismeretlen *zgra* szót hibás följegyzésnek tartotta *zga* helyett.

En ezzel az aprósággal készakarva tovább foglalkoztam, mert ki akartam mutatni, hogy M. a nehézségeket rendesen nem is sejtí és a legkülönösebb dolgokban is állításainak támasztékait látja, az egyszerű tények elől pedig gondosan kitér. A mi esetünkben az egyszerű tény-állás az, hogy *szikra* igenis szláv *iskra* alakból keletkezett egyszerű hangvetés által!

Kicsit különös a következő két szónak illetén való bevezetése: «Figyelembe jöhetnek itt még, mint olyanok, melyek az oroszokon kívül csak az ószlovénból ismeretesek a következők: *gabona . . . személy . . .*» Azonkívül kis baleset is érte M.-t: MIKLOSICH *kr.* (azaz «kroatisch») rövidítését «kleinrussisch»-nak olvasta és így a horvát *gobino* segítségével a magyar *gabona* szót abba a gyanúba keverte, hogy orosz eredetű. Marad tehát a *személy* szó. Ha M.-nak igaza van, ez a szó az orosz *семья* «család» szóval azonos; M. tényleg «ószlovén *сѣмь* persona, *сѣмья* mancipia, személyzet» helyett akár azt is írhatta volna, hogy óorosz *сѣмь* stb., mert a szó, úgy látszik, csak is orosz forrásokban fordul elő. Da a milyen kedvező ez a körülmény M. föltevésére nézve, olyan kevéssé támogatja azt a magyar *személy* szó története. Szem előtt tartva azt a sok régi adatot, a melyben ez a szó azt jelenti, hogy «1. imago, facies, vultus, conspectus, aspectus; bild, gesicht» és «2. forma, figura, species externa; form, figur, gestalt, das äussere» (l. NySz.), alig tarthatjuk a mai elvont jelentést az eredetinek. A régi «arcz» jelentés szemben a mai jelentéssel élénken emlékeztet a szláv *lice* «arcz — személy» jelentés fejlődésére, no meg arra is, hogy mi volt a latin *persona* eredetileg és hogy mi lett belőle. Valóban nagy bátorság kell ahhoz, hogy az ember, ha ismeri a *személy* szó jelentésének történetét, ennek szláv eredetét olyan határozottan állítsa, a mint ezt M. teszi, azért megkimélem az olvasót a hangtani nehézségek föltárásával, a melyeken különben szerzőnk szokott méltósággal egyszerűen átsurran.

Következik az *óriás* szó fejtegetése, a melynek a szerző egymagának annyi helyet és időt szentel, mint az összes eddig tárgyalt szónak. Mi azonban beérhetjük e fejtegetésnek egy kis részével is, már a jelentésfejlődéssel nem lesz okunk foglalkozni, mert mit ér az, ha a fölhozott analogiák mind helyesek is, ha helytelen a kiindulópont. Annál több bajunk lesz a szónak hangtani oldalával, mert M. összehord itt mindenfélét, a mi össze nem tartozik. Mindenekelőtt lássuk az ő magyarázatát:

«Végül szintén csak az orosz, illetőleg keleti hatásból magyarázható az eddigelé homályos magyar *órvás, óriás* szó. Ezzel ugyanis jól egyezik a kisorosz *варях* «starker, grosser mann» szó, mely alapján

nem más, mint a normann *varégok* (ónord *vaeringi*, orosz *varjagъ*) népeve s mint ilyen bizonyára a szokásos *-in* képzővel (rusz: *rusjin* «orosz», ongr: ószlov. *agrin*, bolgár *ugrin* «magyar», srb: *srbin* «szerb») *varjašin* alakban is használatos volt; v. ö. orosz *varjaža* «überseeisches land, der von dorthier kommende» és *varjaga* «dieb», mely utóbbi szónak jelentését egybevetve a hasonló hangzású orosz *vorъ* «tolvaj» szóval magyarázatát nyerjük az *óriás* kezdő hangzója eltérésének is (**vorjašin* e. h. *varjašin*.)»

Szerzónk tehát a magyar *óriás* szót a norman varjakok nevéből magyarázza. Azzal a kérdéssel, vajjon ez az oroszországi szlávok ajkán akkor már *varjagъ*-nak hangozik-e és nem még *varégъ*-nak, orrhangzóval, főlöszleges foglalkoznunk — erre csak akkor volna érdemes rátérnünk, ha a többi mind a legszebb rendben volna. Fogadjuk tehát el M. véleményét, hogy az orosz alak akkor már *varjagъ* volt. Igen ám, de a magyar *óriás* *s*-en végződik, nem *g*-n! M. ezen a bajon igen sajtáságos módon segít. A népevekhez a szláv nyelvekben gyakran *-inъ* képző járul az egyes számban: a szerbek pl. magukat úgy híjják hogy *Srbi*, nyelvüket *srpski jezik*-nek, de a *Srbi* egyes száma *-in* képzővel bővült alakot mutat: *Srbin* gen. *Srbina* stb. Ez *-inъ* képző előtt *k* *č*-vé változik; a törököt, «turk»-ot pl. ugyancsak a szerbek úgy híjják hogy *Turcin* gen. *Turcina*; hogy pedig a *č* itt csak *k*-ból keletkezett az *in* képző előtt, azt mutatja a többes szám, a hol ennek a *č*-nek nyoma sincs: *Turci* (*k* *i* *rag* előtt *c*-vé változik!), gen. *Turaka*, dat. loc. instr. *Turcima*, acc. *Turke*. A mint a *k* *i*-vel kezdődő képző előtt *č*-vé változik, úgy lesz ilyenkor a *g* *ž*-vé — ószlov. *maka*, szerb *muka* kín: ószlov. *mačiti*, szerb *mučiti* kínozni = ószl., szb. *sluga* szolgál: *služiti* szolgálni. Én ugyan nem tudok egyetlen egy esetet sem arra, hogy *-g*-re végződő tőből *-inъ* képző hozzájárulásával valaha *-žinъ* végű népnév lett volna, de tisztán elméletileg nem mondhatom kizártnak, hogy orosz *varjagъ*-ból *-inъ* képző hozzájárulásával **varjažinъ* lehetett volna (v. ö. or. *sluga: služiti*, *beregъ* part: *berezistyj* magas partú stb. stb.). Az, hogy ilyen alak sehol sem található, a legkisebb baj. De már baj az, hogy M. azt nem tudja, hogy *varjagъ*-ból *-inъ* hozzájárulásával **varjažinъ* lett volna *ž*-vel és hogy a magyar *óriás* kedvéért egy teljesen lehetetlen *varjašin* alakot képez *š*-sel és hogy annak háromszoros ismétlésével gondoskodik arról is, hogy ezt valahogy sajtóhibának ne nézzük («*varjašin*» — **vorjašin* e. h. *varjašin*) és ép így a német kiadásban!). A másik baj meg az, hogy M., miután neki ilyen kétségbeesett módon sikerült az *óriás* szónak *s*-ét megmagyarázni, a bölcs olvasóra bizza, hogy a most már főlöszleges *-inъ* képzőt a szóvégéről valahogy megint eltüntesse, de mégis úgy, hogy az általa keletkezett sziszegő megmaradjon. M. t. i. azt egészen természetesen tartja, hogy mindenki az ő *varjašin* alakjával szemben a magyarban

csak is egy *s-n* végződő **várjás* alakot fog várni, azért csak is a szó elejével foglalkozik már. **Várjás*-ból nem lehetett a magyarban *óriás*, de már **várjás*-ból igen, kívánatos tehát, hogy az oroszban a szókezdet ne legyen *var-*, hanem *vor-*. M.-nak ez csekélység. Összeházasítja az idegenből vett *varjagъ* népvét a törzsökös szláv *vorъ* «tolvaj» szóval és kész a *varjašin* h. a kivánt **vorjašin*.*) Előfordul ugyanis az oroszban egy *vorjaga* szó is, a mely szintén «tolvajt» jelent, csakúgy mint a *vorъ* szó. Szerzőnk jónak látja ezt a szót úgy írni hogy *varjaga*, a mint a szót igaz több helyen, első sorban Moszkva környékén, tényleg ejtik, a közvetlenül a hangsúly előtt álló *o* t. i. a nagyoroszban bizonyos területen *a*-nak hangzik. Szakasztott így ejtik pl. a *brodjàga* «csavargó» szót Moszkva vidékén *bradjaga*-nak, az igét, a melyből ez a szó képződött *broditъ* «csavarogni», úgy hogy *braditъ* (olv. bragyity), míg pl. azt, hogy «ő csavarog» úgy mondják, hogy *on bròditъ* (olv. brogyit) tizta *o*-val, mert hangsúly van rajta. A *vorjaga* «tolvaj» szó szakasztott olyan képzés mint az épen említett *brodjàga* «csavargó», a norman *varjagъ* szóhoz semmi köze, amant Oroszország nagyobb részében *vorjaga*-nak ejtik és rendszeren így is írják, míg a norman *varjagъ*-okat mindig csak *varjagъ*-oknak ejtették és írták. Hogy a *vorjaga*-*varjaga* «tolvaj» csak úgy lopódzott be, az egészen nyilvánvaló, mert ha ez a *vorъ*-ból származott szót nemcsak *vorjaga*-nak, hanem egyes vidékeken *varjaga*-nak is ejtik, akkor abból semmikép sem következik, hogy megfordítva a *Varjagъ* népvét is valaha **Vorjagъ*-nak ejtették volna; csak nem szabad a dolgot a feje tetejére állítani és abból, hogy eredeti *o* a hangsúly előtt bizonyos vidékeken rendszeren *a*-nak hangzik, azt következtetni, hogy egy szóban, a hol a hangsúly előtt kezdettől fogva *a* állt, bizonyosan *o*-t ejtettek helyette!! Foglaljuk össze a mondottakat! Az oroszban a norman varjagok neve *varjagъ*, M. ebből egy lehetetlen **varjašin* szót képez és a *vorъ*-ból származó *vorjaga* «tolvaj» belekeverésével szerencsésen kimagyarazza belőle az *óriásunkat*. De ez még nem elég. A jegyzetben így folytatja: «Az újszlovén *orijaš*, *orjaš* és oláh *oričš* mellett fennálló újszlov. *orjak* «riese» e szerint az orosz *varjak*, *varjagъ* alak megfelelőjének vehető a *poljak*, *slovak*, *slezak*-féle népvévekhez való hangalaki alkalmazódással.» Én csak félve nyúlok ehhez a darázs-fészekhez, mert akárhogy fogom meg, a legcsodálatosabb föltevésből kell kiindulnom, hogy csak félig-meddig is megértsem ezt a mondatot. Talán tudomásuk volt a századokkal előbb útra kelt szlovéneknek, hogy valamikor a norman *varingi*-ek olyan nagy szerepet fognak játszani Oroszországban és hogy őket az oroszok a

*) A **vorjašin* alakot M. megcsillagozza, a *varjašin*-t nem, mert hiszen ez a lehetetlen alak «bizonyára . . . használatos volt» (?)

IX. században *varjag*-oknak fogják hívni? Nem, hiszen ez oly képtelenség, hogy ezt M. nem hiheti, különben is az orosz *varjag*-nak a szlovénben csak is **varjag*, esetleg **varjak* felelhetne meg, nem *orjak*. Ha tehát helyesen sejtem a dolgot, szerzőnk csak nem akarta határozottan kimondani, hogy a magyarban az *óriás* mellett egy **orjak* alak is élt, a mely az orosz *varjag*-nak egy a «*poljak, slovak, slezak* népvnevekhez» idomúlt ismeretlen **varjakt*, másából keletkezett volna. No de hát igazán olyan nehéz a szlovén *orjak* alakot megmagyarázni, hogy az ember olyan föltevésekhez kénytelen volna folyamodni, a melyeket be sem mer vallani? A szlovénben *človek* «ember»-ből *človeški* «emberi» melléknév képződik, ép így lesz *junak* «hős, Held» főnévből *junaški* «hősi, heldenmässig» melléknév, nincs tehát könnyebb, mint megérteni, hogy a szlovén ember az *orjaški* «riesenhaft» melléknevet egy *orjak* alakból lettnek érezte és így az idegen *orjaš* mellé egy legalább képzőjében már szlovénes *orjak*-ot kezdett használni.

Az *óriás* szó magyarozatával az oroszból származtatott szónak vége szakad. Figyelmet érdemelnek esetleg és minden esetre behatódóbb tárgyalást a *gyantár*, *csuka* és *csorba* szók, a többi csak azt mutatja, hogy a szerző nagyon könnyen hitet el maga magával sok mindenfelét és azért nem fordít elég gondot arra, hogy állításait be is bizonyítsa. Erre tanú a fejezet utolsó három mondatocskája is, a mely ugyan még az *óriás* szó tárgyalásához tartozik, de új szót is tartalmaz, a mely esetleg szintén olyan keletiféle — azért kötelességem vele foglalkozni. «Érdekes ide tartozó adat, mondja a szerző (21. l.), az ószlov. *študъ, študinъ, čudъ, čudinъ* «óriás» s a vele azonos orosz *ščudъ, čudъ* név, mely ma a kurgánokba temetkezett régi óriásnépet, hajdan a finn népeket jelentette. Ez a gót *thiuda* «nép» szó átvétele, melynek litván *tauta* mása (litv. *tautininkas* «oberländer, deutscher ausländer») a mi tót szavunkhoz áll nagy hangalaki közelségben. Ha ezen egyeztetés helyes, a tót népnév is a keleti szlávtság bizonyítékaihoz sorakozik.» Őszintén megvallom, nem igen értem ezt a fejtegetést, csak annyi bizonyos előttem, hogy a tót szó semmikép sem függhet össze az említett szláv szókkal; hogy a magyarok mikép jutottak volna a litván szóhoz és hogy ezt miért alkalmazták volna épen a tótokra, a kikkel csak később, a mai hazában, találkoztak, azt bizonyosan senki más sem tudja ezekből a sorokból kiolvasni. Ha a szerző tudta, hogy mikép történt mindez, vagy akár csak elfogadható hypothesis volt ennek megmagyarázására, akkor kár volt világosan meg nem mondania.

Most egy sokkal fontosabb kérdésre térünk át. Mert az előbbi fejezetben utóvégre is csak arról volt szó, hogy körülbelül egy tuzzat magyar szó orosz eredetű. De a mi most következik, az sok a magyar

nyelvbe került szláv szó hangtani fejlődését egészen új világításba helyezi és a szláv nyelvészet terén is meglepő, eddig merően ismeretlen igazságokat hirdet. A dolog olyan fontos mind a magyar, mind a szláv nyelvészetre nézve, hogy kénytelen vagyok csaknem az egész fejezetet szóról szóra idézni — az egyes kidomborodó részekhez fűzöm azután mindjárt észrevételeimet.

«Igen fontos bizonyossága a keleti eredetnek, kezdi a szerző, több két mássalhangzón kezdődő szláv szónak olyan alakulata nyelvünkben, hogy a második mássalhangzó (*r* vagy *l*) a következő magánhangzóval *hangátvetés* útján helyet cserél, mint pl. ezekben *szerda*: szláv *srěda*; *cserda*, *csorda*: szl. *črěda*; *pelyva*: szl. *plěva*; *eszterha*: szl. *strěcha* || *szilva*: szl. *sliva* || *szalma*: szl. *slama*; *garmada*: szl. *gramada*; *balga*: or. *blagoj* | *korpa*: szl. *krupa*; *szolga*: szl. *sluga* | *kulcs*, *kujcs*: szl. *ključ*, or. *ključ*. Ez a hangátvetés nem tekinthető kedvelt magyar sajtáságnak, nem mutathatjuk ki egyéb nyelvekből vett jövevényszavaink régiebb alakjaiban, noha ezek közt is vannak hasonlók.» (21 l.)

SIMONYI teljes 22 évvel ezelőtt magyarázta így a magyar alakok keletkezését (*A hangvetésről* 21. l.). Én már 16 évvel ezelőtt mutattam ki két példán, hogy ez a magyarázat helytelen (NyK. XVIII. 384¹ és 364. l.), és azóta ez a felfogás tudtommal nem is merült már föl. Látni fogjuk ugyan, hogy M. magyarázata mögött valami titokzatos elmélet rejlik, a mely az ő álláspontját SIMONYI-nak régi álláspontjától megkülönbözteti, de egyszerűbb, ha egyelőre ezzel nem törődve az ide tartozó szók történetével tisztába jövünk, könnyebb lesz majd azután erről a sajtáságos elméletéről is ítéletet mondani.

Kezdjük M.-val együtt a *szerda* szón. Az első részben említettem, hogy MIKLOSICH a hét napjainak elnevezéseit szoros kapcsolatba hozza a keresztény terminológiával. Ez elnevezések keresztény voltát kétségtelenné teszi a vasárnap (*nedělja*) neve, a mely ezt a napot olyannak tünteti föl, a melyen nem (*ne*) dolgoznak (*dělo* «opus», *dělati* «laborare»).*) Az ószlovén *srěda* pedig, a mely eredetileg csak valaminek közepét jelentette, nyilván a német *Mittwoch* fordítása. Nagyon valószínű tehát, hogy a hét napjainak az összes szláv nyelvekben mutatkozó közös elnevezései olyan középpontból terjedtek el, a hol a szlávokat eleinte németek térítették, de olyan óriási területen való elterjedésük csak rendkívül kedvező viszonyok közt képzelhető el. Mindezek a föltételek megvannak, ha a nagy-morva birodalomból képzeljük e szók tovább terjedését, részben a szláv apostolok nagy tekintélyének nyomása alatt. Így tekintve a dolgot már

*) Csak az orosz nem ismeri már ezt a nevet, a vasárnapot föltámadásnak, *voskresenie*-nek hívja, de a régi név emléke még ma is él a *ponedělnik* hétfő nevében, a mely a *nedělja*-ra következő napot jelenti.

magában véve sem tarthatjuk nagyon valószínűnek, hogy a magyarok a hét napjainak szláv elnevezéseit, egyebek közt a szerdáét is már Etelközben vehették volna föl, mert kétségesnek látszik előttünk, vajjon az etelközi szlávok a IX. században már maguk is ismerték-e a hét napjainak ugyan közös szláv, de idegen hatás alatt keletkezett neveit. De hátha a *szerda* hangalakja keleti eredete mellett bizonyít? Nézzük csak! Az ószlovén *srêda*-val szemben a magyarban **szerda*-t várhatnánk, mert ószl. *ê*-nek rendszerint *é* (néha belőle lett *i*) felel meg.**) Mindenkinek, a ki ezt tudja, nyomban föl kell tűnnie, hogy ószl. *srêda*-nak *szerda* felel meg és nem *szerda*, *êrêda*-nak *cserda* — *csorda* és nem **csêrda* — **csârda*, *plêva*-nak *peyva* és nem **pêyva*, *strêha*-nak *eszterha* és nem **esztêrha*. Közönséges átvetésről tehát szó sem lehet. Hogy egészen más tüneménynyel van itt dolgunk, azt az összes ide tartozó esetek elfogulatlan vizsgálása világosan mutatja. E szerint *srêda*-ból a magyarban először is **szerda* lett, illetőleg **szêrda* hosszú nyílt *ê*-vel. Ilyen állásponton találjuk még a Guarycodexben a *derék* szót: a *drecaba* alak t. i. egy *drék* alak föltevését enged meg, a mely ószl. **drêkъ*-ből lett.***) A szókezdő mássalhangzócsoport megbontásával lesz azután **szêrda*-ból **szerda*, a mint a régibb *drék*-ből *derék* lett, a mint ószl. *žlêbъ*-bel szemben egy helyen a mai *zsilip* helyett *zselyéb*-et olvasunk; így lett *blênъ*-ből *belén* (fű) — v. ö. a *bellény* tájszót — rendszeren *belénd*; ilyen alakulást találunk, nem tekintve a hangátvetést és csonkítást, a *plêsнъ*-ből lett *penész* szóban is. Hogy a **szêrda* alak sem maradt meg, az összefügg a magyar nyelvnek azzal a jól ismert sajátosságával, hogy a hangsúly után álló hangzó nyelvünk fejlődésének egy bizonyos fokán könnyen gyengül, sőt teljesen ki is vész; így lett a régi *uruszág*, *ásovány*, *Zsitova*, *Zagyava* alakokból a mai *ország*, *ásvány*, *Zsitva*, *Zagyva*, így a szláv *malina*, *palica*-ból *málna*, *pálca*.

*) *Ocêlъ*: acél, *bêrmati*: bérnél, *besêda*: beszéd, *blêнъ*: belén-fű, *belénd*, **cêpъ*: csép, *cêsarъ*: (csészár) czászár, *cêvъ*: csév, *dêdъ*: déd, *obêdъ*: ebéd, *lêpъ*: lép, *mêhъ*: (анѣ)-méh, **mêrica*: mérce, *mêzga*: mézga, *nêмъ*, *nêma*, *nêmo*: néma, *plêsнъ*: penész, *prêbêgъ*: prébég, *rêpa*: répa, *sgsêdъ*: szomszéd, *sêno*: széna, **szvétъnikъ*: szövétnek, *têsto*: tészta — i-t találunk a következőkben: *klêtka*: kalitka, *plêšъ*: pilis, *rêdъka*, *rêdъka*, *rêdъko*: ritka, *sêнъ*: szin «atrium, Flur», *telêga*: taliga, *vêtrilo*: vitorla, *slêzъ*: ziliz, *žlêbъ*: zsilip.

**) Csak félreértésen és a dolog nem ismerésén alapul, hogy némelyek e szó szláv voltában kételkednek; addig míg ezt alkalmilag kimutatom vö. a cseh *drík* «törzs, derék» szót — I. GEBAUER *Historická mluvnice jazyka českého* I. 40. s k. — és a horv.-szb. *drêčan* «erős, derék» melléknevet — I. a horvát akadémia szótárában a *drječan* cikket.

Nincs tehát mit csodálkoznunk, ha **szeréda* h. *szereda*-t találunk, a mely, úgy látszik, valamikor általános használatú volt (l. NyK. XVIII : 384¹ utolsó 6 sor) és régibb a ma jóval elterjedtebb *szerda* alaknál. M. e helyett valószínűbbnek tartja, hogy mi a *szereda* alakot külön vettük át más szláv nyelvből. «Mint itt látható, mondja, a dolgot másképen is föl lehet fognunk, azaz hogy a *szereda* és *szerda* a magyar nyelvtörténetben egymástól független, külön szláv nyelvekből (orosz és oláh-szlovén)átjött alakok.» (22. l. jegyz.) Szerzőnk tehát azt hiszi, hogy a *szereda* alak az oroszból került hozzánk. Ezzel szemben rá lehet arra a tényre mutatni, hogy az orosz még ma sem mondja a szerdát mindig *sereda*-nak, hanem igen gyakran él az egyházi szláv *sreda* alakkal, mert ez a jelentés idegenből került és akkor, mikor a magyarok még Etelközben laktak, nyilván még ismeretlen volt az oroszok előtt, az eredeti orosz *sereda* akkor valószínűleg még csak általában jelentette valaminek a közepét és 1000-estendő sem volt neki elég, hogy teljesen beletalálja magát az új szerepbe és végkép kiszorítsa az idegen hangzású *sreda*-t. De ha M. mindenkép az oroszból akarja a *sereda* alakot magyarázni, kíváncsi volnék arra, mikép magyarázza a szakasztott így alakult *szelemen* szót. Én azt tartom, ószl. *slème*-ből először is **szlémen*, azután **szelémen* lett, **szélémen*-ből pedig a nyomatékos első szótagra következő hosszú *é*-nek gyöngülése következtében lett *szelemen*. M. talán ezt is az oroszból magyarázná, de a ki ismeri az orosz nyelvet, tudja, hogy az a szó, ha megvolna az orosz nyelvben, minden bizonynyal úgy hangzanék, hogy **solomja*, a mint pl. az ószlovén *mléko*-nak orosz *moloko*, *pléva*-nak *polova* felel meg. Én tehát *szereda*-t **szeréda*-ból magyarázom, a *szerdá*-t pedig újabb gyöngülés eredményének tekintem és így e két alak egy egész tüneményesor láncszemének tetszik nekem.

A *cserda* — *csorda*, *pelyva*, *eszterha* szók fejlődését a mondottak után nem is kell már magyaráznom, áttérhetünk tehát, egyelőre mellőzve a *slíva* : *szilva* szópárt, a *szalma* szóra, a melynek fejlődése nagyon hasonló volt a *szerda*-éhoz. M., igaz, azt mondja, hogy ez is hangátvetés útján keletkezett *slama*-ból és ép úgy magyarázza a *garmada* szót is *gramada*-ból a *balga* szót *blagъ*-ból. A *garmada* szót mellőzni fogjuk, mert nem bizonyos a kiindulópont, minthogy az ószlovénben *gromada* alak is található. A *balga* szót bátran elhagyta volna maga M., minthogy tudhatta, hogy régebben csak is *balgatag* alakot találunk. Mi tehát csak is a *szalma* szóval fogunk foglalkozni. Ez állítólag *slama*-ból hangátvetés útján keletkezett, de miért nem lett belőle akkor **szálma*, hiszen tudvalevő dolog, hogy régi szláv jövevényszavainkban szláv *a*-nak *á* szokott megfelelni, a mint ezt a következő példák mutatják: *abárolni* (= *obariti*), *apát* (= *opatъ*), *bába*, *bánya*, *bárány*, *császár* (= *césarъ*), *család* (= *cel-*

jadь), *diák*, *hála*, *járom*, *jászol*, *jávor*, *kád* és *kádár*, *kalács*, *kánya*, *kása*, *kobbász*, *kosár*, *kovács*, *kovász*, *lapát* (= *lopata*), *mák*, *málna*, *máz*, *pálinka*, *pálca*, *pára*, *pázsit*, *rák*, *szakács* (= *sokačь*), *zálog*, *zászló*, *zavár* (= *zavorь*). En készakarva kihagytam ebből a felsorolásból azokat az eseteket, a melyekben a szlávban az *a* olyan mássalhangzócsoport után következik, a melynek második helyén *r* vagy *l* áll, hogy külön vizsgálat tárgyává tegyen, vajjon a magyarok nem hallottak-e talán csak ezekben a kapcsolatokban más *a* hangot. De ennek semmi nyomát sem találtam: az ószl. *porvazь*-nak *póráz* felel meg, *obraziti*-ből *ábrázol* lett, *dragь*, *draga*, *drago*-val szemben a magyarban *drága* alakot találunk. A szókezdő mássalhangzócsoport, a mely a *drága* szóban mai napig megmaradt, különben korán eltűnt, a HB.-ben ugyan még *brat*-ot találunk, de egyébiránt mindenütt *barát*-ot olvasunk. Így lett *brazda*-ból idővel *barázda*, *prazьnь*, *prazьna*, *prazьno*-ból *parázna*, *pražiti*-ből *parázsol*, *vražiti*-ből *varázsol*. Szakasztott ugyanazt tapasztaljuk akkor is, ha a *la* csoport állt mássalhangzó után: a szláv *plaštь*-ből magyar *palást* lett, *klasь*-ből *kalász*. Nyilvánvaló tehát, hogy a magyarban eredetileg nem azon a helyen állt a rövid *a*, a hol a szláv *a*, hanem ott, a hol az ószlovénben hangzót egyáltalában nem találunk, a két mássalhangzó közt. Hogy ez a járulékhangzó rövid, azon nincs mit csodálkoznunk. Minthogy azonban a hangsúly a magyarban az első szótagra esik, az eredetileg mindig hosszú *á*, a mely a rákövetkező szótagban állt, ki volt annak az eshetőségnek téve, hogy megrövidül, sőt teljesen el is tűnik. Így hát nem meglepő, hogy ószl. *hrastь*-nak *haraszt* felel meg, *sladь*-nak *szalad*, **kladnja*-nak *kalangya* (l. Nyr. 28: 439. kk.). *Kalangya*-ból dissimilatio következtében vagy az *l* hatása alatt *kalongya* is lett, a mely mellé állítható a *klada*-ból lett *kalada* (l. NySz.), *kaloda*, a *slanina*-ból lett *szalanna* (l. NySz.), *szalonna*.*) *Drága*, *kalász*, *kalada* egy-egy állomást jelölnek azon az úton, a melyen keresztül az ószl. *slama*-val szemben várható eredeti **szláma* a mai *szalma* alakhoz jutott. Hogy a közbeeső állomásokat nem mutatjuk ki éppen ezen a szón, az semmit sem bizonyít az ellen a föltevés ellen, hogy *szalma* **szalama*, ez pedig **szaláma* **szláma*-ból lett. Hiszen a közbeeső alakok vajmi gyakran hiányzanak. Az ószl. *pojata* és magyar *pajta* alak közt egyetlen egy ilyen átmeneti alak sem mutatható ki, még a **pojta* írás (vagy hangzás?) sem, pedig a ki ismeri a szláv nyelvből átjött szók történetét, nem kételkedhetik abban,

*) Így magyarázandó a magyar *palota* o-ja is, a mely helyén a szláv *polata* tanúsága szerint valaha *á* lehetett: ószl. *polata* > magy. **poldáta*, **palata*, *palota*!

hogy ez a szó eredetileg **pojáta* (vagy ha úgy tetszik **pajáta*)-nak hangzott, hogy ebből előbb **pajata* és csak azután *pajta* lett.

Mi tehát abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy be is bizonyíthatjuk, hogy *szerda*, *szalma* és hasonlók semmi esetre sem jutottak hangátvetés útján mai alakjukhoz. Más esetekben ezt nem bizonyíthatjuk be, legfeljebb valószínűnek mondhatjuk. Ha ószl. *krupa*-val szemben *korpá*-t találunk a magyarban, *kluč*-csal szemben *küles*-ot, *sliva*-val szemben *szilvá*-t, csak annyit mondhatunk, hogy legalább is nem szükséges hangátvetést föltennünk, keresztül mehettek ezek is olyan fejlődésen, a melynek a mai *szerda szalma*-féle alakokat köszönhetjük. Az átmeneti alakokat csak rendkívül kedvező esetekben mutathatjuk ki, mint pl. a *szolga* szónál, a mely a *Szolgagyőr* helység nevében a latin okiratokban réges-régóta sűrűn található. Ha most már a mai *szolga* helyett régi okiratokban gyakran azt olvassuk, hogy *szuluga* (*Zulugageur*), ebben nem lehet mást látni, mint a szintén előforduló *szulga* (*Zulugageur*) és a mai *szolga* régibb alakját, hiszen *szuluga* egy az ószl. *sluga*-nak szorosán megfelelő és ki nem mutatható **slugá*-ból szakasztott úgy keletkezett, mint szláv *bratъ* (HB.-beli *brát*)-ból a mai *barát*. M. egyszerűbbnek és a magyar nyelv hangtani fejlődésének inkább megfelelőnek találja, ha azt tesz szük föl, hogy a *szolga* szót, csakúgy mint a *szerda* szót, kétszer vettük át a szlávból. «Nézetem szerint, azt mondja, itt nincs a két alak közt nyelv történeti kapcsolat; felfoghatjuk viszonyukat olyképp is, hogy a *szolga* elterjedt, keletről hozott régi alak mellett itt (talán csak nyelvjárásiilag és szűk körben) átvették pl. a délszlávból (szerb, bolg., újszlov. *sluga*) újonnan e szót s ezt a szokásos módon, t. i. a kezdő mássalhangzó-csoport szétbontásával idomították a magyar ejtéshez» (22. l. a jegyzet végén). Csakhogy itt még sajtáságosabb következtetésekre kényszerítene bennünket ez a magában véve is nagyon föltűnő kétszeri átvétel, mint a *szereda-szerda* szónál. A magyarok M. szerint magával hozták volna először is az Etelközben átvett *szolga* alakot; itt a mai hazánkban, nem tudni hogyan, mert hiszen szláv lakosság M. szerint itt jóformán nem is volt, átvészik nagyon korán még egyszer a szláv *sluga* szót, de most már nem hangátvetéssel, mert hangátvetéssel a magyarok csak Etelközben éltek, és csinálnak belőle *szuluga* alakot. A régibb *szulga* — *szolga* és az újonnan átvett *szuluga* olyan békésen összeférnek egymás mellett, hogy a XIII. században egy és ugyanazt a helységet, hol *Szulugagyőr*nek, hol *Szulgagyőr*nek híjják, de a *szuluga* alak később eltűnik megint. M. talán azt mondhatná, hogy a *szuluga* alak akkor tűnik el, mikor eltűnnek *uruzság*, *ásovány*, *Zsitova*, *Zagyava* és lesz belőlük *ország*, *ásvány*, *Zsitva*, *Zagyva*, M. tehát azt tarthatná, hogy *szuluga* később a hangátvetés útján Etelközben keletkezett *szulga* — *szolga* alakokkal összeesett és hogy azért

veszett el minden nyoma. De hát honnan tudja, hogy a *szulga* — *szolga* alak egyáltalában megelőzte a *szulugá*-t és nem keletkezett csakis ebből, mikor a magyar nyelv története ezt látszik bizonyítani és az egyszerű józan ész is azt mondja, hogy egy magyarázat, a melynél nem vagyunk kénytelenek a szónak két ízben való átvételét föltenni, magában véve valószínűbb? Hiszen ha M. maga is a németből vett *kalmár* szót *kalomár*-ból magyarázza, mi kifogása van az ellen, hogy mi a *szulga* — *szolga* alakot *szuluga*-ból magyarázzuk és ne tekintsük a két alakot külön-külön átvételnek? Vagy hogy visszatérjünk az előbb tárgyalt csoportokra, nem emlékeztet-e a *kalomár*: *kalmár* viszonya élénken a *szereda*: *szerdá* viszonyára, miért lehetett a *kalmár kalomár*-ból és miért nem szabad a *szerdá*-t is régibb alaknak tekintenünk, a minek a középkori okirataink is mutatják, a *szerdá*-t pedig belőle származottnak, miért kell amannak oroszoknak lennie, emennek pedig egy specialis etelközi hangátvetés útján egy «oláh-szlovén» szóból keletkeznie?

Minthogy az állítólagos «hangátvetést» a magyar nyelvbe került szláv szókra nézve nem tartom behizonyíthatónak, rám nézve egészen közömbös lehet, vajjon ilyen hangátvetés az oláhba került szláv szókön észlelhető-e vagy nem. Mégsem mellőzhetem az oláh szók tárgyalását, mert, a mint látni fogjuk, M.-nak egészen sajátságos titokzatos nézete van arról a «keleti hangátvetés»-ről, a mi csak úgy tűnik majd ki, ha az oláh eseteket is szemügyre vesszük. A szerző a magyar esetek tárgyalása után így folytatja:

«Sajátságosan jellemzi ez a hangsajátság, habár nem is mindenkor ugyanazon esetekben, melyekben azt a magyarban találjuk, a z o l á h b a á t m e n t s z l á v s z a v a k a t, pl. a *szarka* (szl. *sraka*) szó ott *sarcă*, a szerb *gradja* «zaunwerk» ott is *gardă*, ép úgy mint a magyar *gárgya*, valamint a szláv *gradъ* «kert»: ol. *gard* «sepes»; a szláv *blato* «mocsár» ott: *baltă* (ugyanígy újjörög *βάλτη, βάλτος*); az ószl. *brǣvno* «balken», magy. *berena* ott *birnă* és *brină* (olv. *birnê, brinê*), a *gribъ* «gomba»: ol. *chiribă, chribă* «boletus, bovinus»; *grъlo* «torok»: ol. *gîrlă* (olv. *gîrlê*) «gorges», *drъzъ* «audax»: ol. *dîrz* (olv. *dîrz*) stb.»

Nyilvánvaló, hogy itt két csoporttal van dolgunk, csak hogy M. a második csoport eseteit egy ide nem tartozó (*gribъ*: *chiribă*) példával megszakítja. Az első csoporthoz tartoznak az oláh *sarcă, gard, baltă*, a másodikhoz azok az esetek, a hol az ószlovénben *ръ*, ill. *ръ*-t találunk. A szerző itt sem törődik annak a nyelvnek az általános hangfejlődésével, a melylyel éppen foglalkozik, mintha nem is sejtene, mennyire magában állanak az említett *sarcă, gard* és *baltă* szók az oláhban, ha t. i. hangátvetés útján közvetlenül a szlávból akarjuk magyarázni, pedig MIKLOSICH már 40 évvel ezelőtt is csodálkozott a *baltă* alakon: «Die Versetzung des *л* ist befremdend» (Die slav. Elem. im Rum. 15. l.). *Sarcă* bizonyosan

a magyarból és nem a szlávból került az oláh nyelvbe, nem is ismerik máshol, mint a szorosabban vett Magyarországon meg Erdély egy részében. Ennek mellékalakja a *țarcă* (olv. *czarkê*) csak Bukovinában és Moldában ismeretes, ide pedig bizonyynyal Erdélyből került, a hol egyes vidéken, a hol a *sarcă* alakot nem ismerik, a *țarcă* alakból képezett kicsinyítő *țarcușă* a szarka neve. Más román vidéken sem a *sarcă*, sem a *țarcă*, sem más ezekkel kapcsolatban álló alakot nem ismernek. ALEXICSNAK és MĂNDRĂSCU-NAK tehát határozottan igazuk van, mikor a *sarcă*, illetőleg *țarcă* szót magyar eredetűnek mondják.*) A *sarcă* szó tehát itt nem jöhet tekintetbe, maradnak a *gard* és *baltă* szók. Ahhoz a körülményhez, hogy ezek a szók, ha közvetlenül a szlávból származtatjuk, föltűnő alakot mutatnak, hozzájárul még valami, a mi óvatosságra int, az a tény ugyanis, hogy a két szó az albán nyelvben is ezt a föltűnő alakot mutatja, úgyhogy eredeti albán szóknak látszanak, a melyek átmentek az oláh nyelvbe. MEYER ingadozik az albán szófejtő szótárában: «Aus dem Alb. oder Slav., mondja a *baltε* a., ist rum. *baltă* entlehnt» és az albán *gard-dε* és oláh *gard* szókról pedig így nyilatkozik: «Der Verdacht ist nicht ausgeschlossen, dass das alb. Wort (wie das rum.) aus dem Slav. entlehnt ist: doch ist ein Beweis dafür nicht zu führen.» Én tehát azt nem tekinthetem bebizonyítottnak, de még valószínűnek sem, hogy az oláh *gard* és *baltă* szók szláv eredetűek és hogy hangátvetés által keletkeztek volna *gradъ*- és *blato*-ból.

De van egy hely M.-nál, a melyet közelebről szemügyre kell vennünk. «A szerb *gradja* «zaunwerk», mondja, ott is (t. i. az oláhban is) *gardă*, ép úgy mint a magyar *gárgya*». Első pillanatra az ember nem érti, hogy mit keres itt egyáltalában egy *sz e r b* szó és hogy a szerb *gradja*-ból mikép lehetett oláh *gardă*, mikor szerb *-dja* (*-dă*)-ból az oláhban csakis *-gye* vagy *-dze* (írva *-ghiă*, illetőleg *-giă*) lehetett volna, de sohasem *-dă*. Ha az ember M. forrásait, MIKLOSICH két művét, nézi, legalább azzal jön tisztába, hogy M. fönt idézett mondatocskája mikép született meg. MIKLOSICH t. i. egyrészt a magyar *gárgya* szót hibásan a szerb *gradja*-ból származtatja (Slav. Elemente im Magy. 192.), másrészt pedig szófejtő szótárában azt írja: «s. *grad* festung. *gradja*. *garda* zaunwerk ist aus dem rum. zurück entlehnt.» (Etym. Wörterb. *gradъ* a.). Ez a mi szerzőnknek elég volt, hogy beleilleszsze e szókat a keleti hangátvetésről szóló fejezetébe. Hogy Etelközben szerb szó nem kerülhetett

*) Én a *Magyar elemek az oláh nyelvben* cz. értekezésemben (NyK. 27: 340.) nem mertem ezt olyan határozottan kijelenteni, mert még nem tudtam, hogy ezt a szót Romániában nem is ismerik (vö. MARIANU, *Ornitologia* II. 47. s k. l.).

sem az oláh, sem a magyar nyelvbe, hogy szerb *gradja*-ból hangtanilag nem is lehetett volna oláh *gardă*, hogy az oláh szó egészen mást is jelent, mint a szerb szó (sz. *gradja* «zaunwerk», oláh *gardă* «Wache, Gard e»!), mind ezzel M. nem törődik, csak úgy mint azzal sem, hogy SZINNYEI kimutatta már, hogy a magyar *gárgya* nem is szláv, hanem oláh eredetű szó és hogy ez csak személyragos alak, a melynek eredeti *gárd* alakja is él még nyelvünkben (Nyr. 22 : 491.). Kis utánajárással M. könnyen rájött volna még arra is, hogy az oláh *gardă*, a mely állítólag szerb *gradja*-ból etelközi hangátvetés útján keletkezett, sokkal emberibb módon vette eredetét: MIKLOSICH szófejtő szótárában (74. a, 14. sor) két egymásra következő oláh szót, *ogradă*, *gard*, tévedésből úgy írt le, hogy az első szónak az -a végzetét a másodikra ruházta: *ograd*, *garda*!

Mielőtt a fentemlített második csoportra áttérek, végezni akarok a furcsa *hribă* vel, a melyet M. hibásan *chiribă*-nek ír és a melyről szükségű előadása csak ennyit mond: «*gribъ* «gomba»: ol. *chiribă*, *chribă* «*boletus bovinus*». Nem világos előttem, hogy a szerző mit akar egyáltalában ezzel az összeállításal és miért ismétli harmadfél év múlva a német kiadásban is. Hiszen ha *gribъ*-ből *hribă* lett, akkor ez csak nem lehetett hangátvetés útján! Ha *hribă* mellett *hribă*-t is találunk, akkor ebben nyilván csak járulékhangzónak tekinthetjük az első *i*-t. De azonkívül nem is került a szó a bolgárból, nem is «az Alduna vidékén» az oláh nyelvbe, mert akkor a *g* megmaradt volna *g*-nek. A szó a kisorosz-ból való, a hol *g* helyett spiranst ejtenek, és bizonyosan Moldvában került a nyelvbe, a hol *hrib* és *hribă*-nek mondják. ТИТИН a járulékhangzós *hribă* alak keletkezését, a mely Moldvában ismeretlen, egyenesen magyar befolyásnak tulajdonítja! (Der Vokalismus im Rum. GRÖBER Zeitschrift f. rom. Phil. XII. 455.).

Áttérek most már a második csoportra, a melyben M. három olyan szót hoz föl, a melyeknek mását az ószlovénben *ръ*, *ръ*-vel írják. Abban, hogy az oláhban a tompa hangzó az *r* előtt áll (*biră*, *gîrlă*, *dîrz*), szerzőnk valami ősrégi hangátvetést lát, pedig csekély fáradsággal megtudhatta volna, hogy ezek az oláh alakok híven tükrözik a bolgár nyelvnek egy nagyon is jól ismert sajátját, a mely szerint az olyan szókban, a melyekben az ószlovén források különbség nélkül az irrationalis hangzót az *r* után írják (*ръ*, *ръ*), a bolgárban a tompa hangzós elem egyszerű mássalhangzó előtt az *r* előtt és csak is kettős mássalhangzó előtt az *r* után cseng: v. ö. *Сърбинъ* «szerb férfi», *Сърбкиня* «szerb nő».

A mondottakból látnivaló, hogy az oláh nyelvbe került szláv szók is egy *r*, *l* mellett véghez ment hangátvetés föltevésére vajmi ingatag alapot szolgáltatnak. De még ha a nemszakértő ezekben az esetekben hang-

átvetést látna is, ez a vélt hangátvetés elveszít minden jelentőséget abban a kapcsolatban, a melybe M. a szórványosan jelentkező eseteket hozza: itt egy pár magyar, ott egy pár oláh eset arra van hivatva, hogy mi bennünk egy titokzatos, eddig ismeretlen szláv nyelv sejtelmét keltsék, a melynek szerzőnk csak félve és mintegy kísérletként ad nevet, mikor azt a jegyzetben «oláh-szlovén»-nek kereszteli. Ilyen messzemenő következtetéssel szemben legalább azt hinné az ember, hogy ez az állítólag közös forrásból származó és jellemző «keleti» hangátvetés ugyanazokban az esetekben mutatkozik egyrészt a magyar, másrészt az oláh nyelvben. M. takargatja a valóságos tényállást, mikor azt mondja: «de sajátosságosan jellemzi ez a hangsajátság, habár nem is mindenkor ugyanazon esetekben, melyekben azt a magyarban találjuk, az oláhba átment szavakat». Ez a tényállásnak igen különös föltüntetése, mert még ha M. összeállításai helyesek volnának is, mindössze 2, mondd két, esetet hoz föl, a melyben a magyar és az oláh nyelv találkozik, de a két eset közül is ki kell nyomban rekeszteni a szerb *gradja* «zaunwerk» szóból magyarított oláh és magyar szót, mert hiszen ha az oláh *gardă* szó, a mely különben «gárdát, őrséget» jelent és a magyar *gárgya* (kútgárgya = kútkáva, -kerítés) tényleg a szerbből valók volnának is, akkor csak nem kerülhettek Etelközben a magyar, illetőleg oláh nyelvbe és semmikép sem tehetnének tanúbizonyságot egy különös keleti szláv nyelv mellett. Ha pedig valaki azt találná mondani, hogy hisz az lehetetlen, hogy a szerző e helyen a szerb nyelvből került szóra hivatkozik, hogy tehát a szerb szó nyilván csak helyettesíti az ószlovént, mert az ószlovén nyelvből talán ki nem mutatható az illető szó, akkor ez nagy tévedés volna, mert szerb *gradja*-nak az ószlovénben csakis **grazda* felelhetne meg, a melyből természetesen a magyar és oláh szót még kevésbé lehetne magyarítani. Különben is láttuk már, hogy a magy. *gárgya* szó oláh és nem szláv eredetű és hogy az oláh *gardă* — tollhiba *gard* helyett! Marad tehát mindössze a magyar *szarka* és az oláh *sarcă* mint olyan eset, a hol a két nyelv egy és ugyanazon a szón mutatja azt a tüneményt, a melyet M. keletről származtat. De ha a magyar *szarka* szó valóban hangátvetés útján keletkezett volna is, a mi egy cseppet sem valószínű, akkor sem bizonyít az oláh *sarcă*-val való találkozása semmit, mert hiszen ez egyenesen a magyarból jött és nem a szlávból! A többi esetekben pedig a két nyelv szétágazása eléggé mutatja, hogy mennyire nem szabad az elszigetelt esetekből egy közös okon alapuló titokzatos keleti hangátvetésre következtetni, a melynek csirája, ha teljesen félre nem értettem M.-nak, igaz, elég homályos czélzását, már az átadó szláv nyelvben volna keresendő. Olyan szók, a melyek nincsenek meg mind a magyar, mind az oláh nyelvben, mint a magyar *szerde*, *szalma*, *szilva*, oláh *girlo*, *dîrz*

természetesen önként elesnek, a többi pedig mind más-más fejlődést mutat az egyik meg a másik nyelvben: ószl. *crêda* magy. *cserda* (*csorda*) oláh *cireadă* (az *i* járulékhangzó), ószl. *plêva* m. *pelyca* ol. *pleavă*, ószl. *strêha*, **strêšina* m. *eszterha*, ol. *streašină*, ószl. *gramada* m. *gar-mada* ol. *grămadă*, ószl. *blagъ* (melléknév), *blago* (főnév) m. *balga* ol. *blagă* (főnév), ószl. *krupa* m. *korpa* ol. *crupe* (több. sz.), ószl. *sluga* m. *szolga* ol. *slugă*, ószl. *ključь*, *ključarъ* m. *kulcs*, *kulcsár* ol. *clucear* (elavult), ószl. *gradъ* ol. *gard* m. *garád* (*gárd*, *gárgya* nem szláv, hanem oláh eredetű), ószl. *blato* ol. *baltă* v. ö. m. *Balaton*, ószl. *brъвно* ol. *bírna* m. *berena*. Valóban érthetetlen, hogy ilyen adatok alapján mikép lehet egy szláv nyelvet megszerkeszteni, a melyben azokban a hangcsoportokban, a melyekről szó volt, az *r* és *l* hangátvetés következtében helyet cserélt volna a következő hangzóval. Pedig M., úgy látszik, egyenesen ilyen külön szerkezetű szláv nyelvre gondol, mert azt találván, hogy az orosz «ily esetekben» *szereda*-féle alakokat mutat — a mi tudvalevőleg az olyan esetekben, mint *sluga*, *sliva*, *krupa*, *strêcha* nem áll — és hogy «a többi szlávtság ezekkel szemben mindenkor a szókezdő mássalhangzó-csoportokkal való alakokat mutatja» — a mi éppen a bolgárra nézve egy csoportban (a hol az ószlovén források *ръ*, *ръ*-t írnak) nem áll — arra a meglepő következtetésre jut, hogy «kétségtelen tehát, hogy a magyar a hangátvetéses szláv szókat az oláh és orosz nyelv táján vagyis keleten lakott ószlovén-fajta nép nyelvéből vehette át»!! (22. l.)

Végre az ószlovén irrationalis hangzók tükrözése is állítólag összevág az oláhban meg a magyarban, no meg az oroszban is: $\tau = o$, $\nu = e$, és szerzőnk szerint «az előbbiekkal összefüggésben ez is keleti vonásnak vehető» (u. o.). M. itt is teljesen a tünemények fölszínén marad, azonkívül szándékosan elhallgatja, még a *n é m e t* kiadásban is, hogy ószlovén *o*-nak a magyarban rendszeren *a* felel meg, hogy tehát a magyar nyelvet és az orosz nyelvet már csak azért sem lehet összemérni, mert az oroszban eredeti *o* és τ -ból lett *o* teljesen azonos hangúak, míg a magyarban *o*-nak *a*, τ -nak *o* szokott megfelelni (ószl. *porъ* orosz *porъ* magyar *pap*, de ószl. *мъхъ* or. *mochъ* magyar *moh*). Hogy azonkívül a magyarban a bolgár nyelv két irrationalis hangzójából a mai hazánkban ép úgy lehetett *o*, illetőleg *e*, mint akár Etelközben, azt bizonyítani sem kell. Az oláh nyelvre való hivatkozás pedig itt annál kevésbé volt helyénvaló, mert az a kérdés koránt sincs tisztába hozva, hogy az ószl. τ -nak tulajdonképen mi is felel meg az oláhban. *Миклович* egyenesen azt tartja, hogy *o* ilyenkor orosz hatásra vall: «*o* für τ zeugt für Entlehnung aus dem Russischen» (Beiträge z. Lautlehre der rum. Dialekte, Vokalismus III, Consonantismus I, 7. l. = Sitz.-Ber. 100 : 243). *Тиктин* ellenben egy pár évvel később az *o*-t mondta az τ szabályos másának, de

csak hangszúlyos szótagban. M. pedig csupa olyan esetet hoz föl, a melyben nincs hangsúly az o-n, egyébiránt is szerencsétlen a választása. Mindössze három példát hoz föl: *tokačъ*: *tocaci*, *сѣль* «bote»: *solie* «bot-schaft» és *сѣрокъ*: *soróc* (14. l.). Ezek közül csak *solie* bizonyít valamit, csakhogy ez oláh továbbképzés helyett mindenképen magát a tőszót kellett volna a szláv szóval szembe állítani: oláh *sol* «Bote, Gesandter». A *tocaci*, a melyet a legtöbb szótár, egyebek közt a nagy DAMÉ-féle is, nem ismer, a magyar *takács* hű mása, leginkább csak is a szorosabb értelemben vett Magyarországon ismerik, már Erdélyben is alig található. *Soróc* = ószl. *сѣрокъ* később, hangzóilleszkedéssel régibb *săróc*-ből, keletkezett alak, az o itt csak úgy felel meg az ószlovén *ъ*-nak, mint akár a *norod* és *noróc*-ban az első o az ószlovén *a*-nak (*narodъ*, *narokъ*), a régi irodalom ismeri még a *năröd*, *năroc* alakokat. A ki tudja, hogy az oláh nyelvben a hangzók ilyen kiegyenlítése milyen gyakori tünemény, az könnyen megítélheti, hogy milyen kevés jelentőség tulajdonítandó annak, hogy ószlovén *ъ*-val szemben a mai *soróc*-ban véletlenül o áll.

Ezzel befejezi a szerző annak bizonyítását, hogy a szláv eredetű szók nem Magyarországon, hanem már Etelközben kerültek a nyelvünkbe. A mi ezentúl még következik, ezt a kérdést nem érinti közvetlenül. A mi tudományomhoz közelebb áll, annak megbeszélését az érdeklődő az Archiv für slav. Phil. cz. folyóiratban fogja majd találni. Csak az értekezés utolsó kikezdésére van még észrevételem. Ez így hangzik: «5. Szemben a szláv ethnikai és nyelvi hatás ezen ősbib rétegével van egy újabbkori, a haza területén történt érintkezésből származott réteg is, mely főképp délszláv jellegű. Ilyen legrégibb állami intézményeink egyik legfontosabb szava *megye*, régi *megya* is (= horv., szerb *medja*), mely, ha hazánk szláv lakosságának főtömege ószlovén fajta nyelvet beszélt volna, mindenesetre *mesgyé*-nek (ószlov. *mežda*) hangzanék» (30. l.). Ez valóban meglepő állítás. Tehát «ha a hazánk szláv lakosságának főtömege ószlovén fajta nyelvet beszélt volna, mindenesetre *mesgyé*-nek hangzanék» a magyar megyének a neve. Mindenesetre? Talán akkor is, ha azok a szlávok, a kiket a magyarok itt találtak és lassanként fölszítottak, nem is ismerték a megyeelosztást? akkor is, ha *mežda* szavuk sohase jelentett mást, mint mesgyét??

A mondottak után ezentúl is azt tartom, hogy a szláv szók nagy tömege csak a mai hazánkban kerülhetett nyelvünkbe, de e régi nézetemet nem tekintem az által megerősítettnek, hogy M. állításait olyan könnyű volt megczáfolnom. Ő egy nehéz problema megoldásához olyan könnyedén fogott hozzá, hogy még azt sem sikerült neki, ha mindjárt akarata ellenére is, bebizonyítani, hogy az ő fölfogása nem lehet helyes. Könnyen el lehetne ugyanis képzelni, hogy valaki egészen más készült-

séggel vizsgálva a kérdést, arra az eredményre juthatna, hogy igenis egy-egy orosz szó került a magyar nyelvbe és hogy a bolgár nyelv már a Duna torkolatánál is hatott bizonyos mértékig a magyar nyelvre. Addig azonban, míg valaki ezt a kérdést tudományos alapon újra meg nem vizsgálja, kénytelen vagyok ahhoz ragaszkodni, hogy a szláv nyelvek a magyarok régi lakóhelyén mélyebb, még most is kimutatható nyomot nem hagytak nyelvünkön. Ennél abból indulok ki, hogy a magyar nyelvbe került szláv szókban semmi specialis orosz vonás föl nem fedezhető, hogy ellenkezőleg a *drága* (ószl., bolg. *dragъ*, or. *dorogъ*), *kalász* (ószl., bolg. *klasъ*, or. *kolosъ*), *cserép* (ószl., bolg. *čerēpъ*, or. *čerepъ*), *zsilip* régi *zselyéb* (ószl. *žlěbъ*, or. *žolobъ*)-féle szók nagy csoportjában egyenesen kizártnak tekintendő az orosz hatás. Minden hangtani mozzanat a mellett szól, hogy a szók többsége bolgár nyelvjárásból származott. Vajjon egy ilyen bolgár nyelvjárás hatása a Duna és a Dnjeper közt lakó magyarok nyelvét egyáltalában érhet-e, az nagyon is kérdéses, de azonkívül a magyaroknak Etelközben való tartózkodása is alig lehetett olyan huzamos, hogy olyan nagy hatás ott véghez mehetett volna. Hogy ellenben a bolgár hatás Magyarországon igenis érhet-e a nyelvünket, azt maga M. bizonyítja, hiszen annyira megy, hogy Pest városának a nevét a IX. században innen keletre terjeszkedő és a magyarok bejövételéig itt is maradt bolgároktól származtatja! Már pedig ez a *Pest* név olyan specialis bolgár-szláv vagy, ha úgy tetszik, ószlovén, hogy a magyar keresztény terminologia szláv részével egyetemben a legesleghatározottabb bizonyíték egy a mai hazánkban véghez ment bolgár hatás lehetősége mellett.

Valami «keleti» tyпуст azon a nyelven, a melyből szláv szavaink javarésze került, a legjobb akarat mellett sem lehet észrevenni. Sokkal könnyebb volna annak *nyugoti* typusát kimutatni. A bolgár nyelvnek t. i. épen nyugoti nyelvjárásának jellemző vonása, hogy a régi *ê* és *ja* hangokat, melyek keleten gyakran, egyes helyeken mindig, összeesnek (l. NyK. 27:86. kk.), élesen elválasztja egymástól; már pedig a magyar nyelvbe került szláv szók a bolgár *ê*-t mindig tiszta *é*-nek tüntetik föl, nem *‘a*-nak, mint pl. az oláh nyelvbe került szláv szók. Az oláh nyelvbe került szláv szók tehát igenis szintén bolgár nyelvből kerültek ugyan, de más nyelvjárásból. A ki ismeri a bolgár birodalomnak a IX. században való nagy kiterjedését, különben is könnyen elképzelheti, hogy a bolgár hatás a magyar nyelvet egészen máshol érhet-e, mint az oláh nyelvet, nem is tekintve azt, hogy nem tudjuk pontosabban meghatározni az oláh nyelvet hát tulajdonképen hol és mikor érte ez a hatás.

Egyébiránt nagyon jól tudom, hogy a magyar nyelvbe került szláv szók megvizsgálása még koránt sincs befejezve, hiszen egy egész sor

fontos kérdés kutatása alig van megkezdve. Senki jobban nem fog örülni, mint én, ha róluk valaki igazán tudományos munkát írva új szempon-
tokat jelöl ki, ha ennek következtében még annyira is módosítanom
kellene a szláv szók átvételének helyéről és idejéről vallott nézetemet.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

A -vel rag eredete. Ennek a ragnak az eredetét RÉVAI-tól kezdve
többen kutatták, köztük magam is, de egyikünk magyarázata sem volt
teljesen kielégítő (l. TMNy. I. 693—694.). Én korábbi magyarázatom
(Nyr. XVII. 290.) tarthatatlanságát átlátván *M. Nyelvhasonlításomban*
(104.) más eredet lehetőségét jeleztem, de ennek ott ígért kifejtésére
mindeddig nem értem rá. Most is csak röviden akarom megmagyarázni
a jelzett föltevést. A mi -vel ragunk tőszava az én nézetem szerint egy a
finn-ugorság több ágában meglevő szónak a megfelelője, a melynek az
alappjelentése «erő.» Nevezetesen: f. *väke-* (nom. *väki*): 1. «erő, hatalom»;
2. «nép»; észt *vägi* (g. *väe*) «erő, erőszak, hatalom» | md. *vi, vij, vie*
«erő» | cser. *vi, viä* «erő» | osztj. *vei, veg, vok* «erő, hatalom» (l. tüzete-
sebben MUSz. 589—590.). A lappban olyan jelentésfejlődést találunk, a
mely följosgosit arra, hogy a mi ragunk tőszavát is ide sorozzuk. T. i.
väkka 1. «erő, hatalom»; 2. «sereg, nép» és *väkke* «segítség» (pl.
soabbe-väkki väzjet «bot segítségével járni») | *vikk, viehk, vik* 1. «erő»;
2. «hadsereg»; *viehk, viehkie, viehkkie, vähhkê* «segítség»; *väkete-,*
väkkete-, vekkete- «segíteni»; *väyast* «(vminek) segedelmével»; —
és még egy lépéssel tovább: *vähhkên* «együtt, -veleegyütt» (MUSz.
590; FRIS, HALÁSZ). Ennek a szónak vogul megfelelője *va'i* «erő», a co-
mit.-instr. -l raggal (mint *vitël* «vízzel», *kätël* «kézzel», *nälël* «nyillal»):
va'il «erővel», s ez utóbbinak a m. -vel (*vele-*) olyan pontos megfelelője,
mint a *ta'il*-nak *tël-* (*tele-*). E szerint a -vel (*vele-*) korábbi jelentése «erő-
vel» volt; ebből fejlődött a «segedelmével» (instrum.), és ez utóbbiból a
«cum» (comit.) jelentés. A jelentésfejlődés («vminek az erejével» > «va-
laminek a segedelmével» > «vmivel együtt») könnyen érthető. — Az -l
comit.-instr. rag alkalmasint az -l ablativusi raggal (vog. -l; m. -tól, -ből,
-ról stb.) azonos.

Sz. J.

Ismertetések és bírálatok.

Keleti Szemle.

Keleti Szemle (Revue Orientale). Közlemények az ural-altaji nép- és nyelvtudomány köréből. A Magyar Néprajzi Társaság keleti szakosztályának és a Keleti Kereskedelmi Akadémiának értesítője. Szerkesztik KÚNOS IGNÁCZ és MUNKÁCSI BERNÁT. Budapest, 1900. I. évfolyam, 1. sz.

A fönnebbi kettős cím alatt többnyelvű évnegyedes folyóirat indult meg. Mint a szerkesztők a *Törekvéseink* cz. beköszöntőben írják, a Magyar Néprajzi Társaság «kibővítve eddigi működésükörét a magyar faj ősi rokonságának, az ural-altaji népeknek tudományát is fölvette rendszeresen művelendő feladatai közé. E feladat gondozása — mint ez eszmét már HUNFALVY PÁL hangsúlyozta — Európa színe előtt jóformán nemzeti tudományosságunk becsületének kérdése; mert kitől várhatja inkább a külföld a saját fajunkra vonatkozó ismeretek tanulmányát s kifejtését, mint épen tőlünk, kik abban természetes hajlandóságainkkal és nemzeti kötelességünkkel érdekelve vagyunk? Ha valahol, úgy e téren illik elől járnunk a népek versenyében s megteremtenünk azon segédeszközöket, melyek fejlődését és fölvirágzását elősegíthetik».

A *Keleti Szemle* «hivatásának tekinti, hogy kellőleg kifejlődve tárháza legyen olyan ethnologiai, ethnographiai, ennek körében különösen folklorisztikai és tárgyi néprajzi, továbbá nyelvészeti, ős- és műveltségtörténeti, anthropologiai és régészeti tanulmányoknak, valamint anyagközléseknek, melyek a magyar ethnikum keleti alapjait, illetőleg kapcsolatait megvilágíthatják, vagy ezekhez adatokat tartalmazhatnak. Szakközlőnye lesz tehát az ural-altaji népek tudományának, első sorban méltatva a finn-magyarország*) keleti (volga-urali) tagjait, továbbá a törökséget». Különös gondot fordít ezek mellett «olyan tanulmányok közlésére, melyek az ural-altaji népcsalád egyes tagjainak egymás közt, valamint idegen, jelesen árja (indo-iráni), kaukázusi, szláv és tibeti népekkel való külső érintkezéseit tárgyalják nyelvi, néprajzi, történeti vagy műveltség-

*) finn-ugorság.

történeti szempontokból». Mellékletül minden évfolyamhoz valamely nagyobb forrásmunka (szótár, nyelvtan, néprajzi vagy népköltési gyűjtés) lesz csatolva.

A hézagpótlónak ígérkező új folyóirat támogatását sok külföldi tudós is megígérte, köztük elsősorban szaktekintélyek is.

Nagyon örvedetes, hogy nálunk is lehetővé vált — bár egyelőre csak szerényebb terjedelemben — a kiadása ilyen szakfolyóiratnak, a melyhez hasonló célú és szintén többnyelvű kiadványaik északi rokonnainknak, a finneknek, már másfél évtized óta jelennek meg (*Journal de la Société Finno-Ougrienne* 17 kötet, és *Mémoires de la S. F. Ou.* 14 kötet). És nagyon helyes, hogy ezen a téren is kilépünk eddigi elzárkózottságunkból és a többnyelvűséggel kapcsolatot hozunk létre a magunk és a külföld szakfőrfiai között, a kik közül eddig csak egynéhányan vehettek tudomást a legnagyobb részéről azon munkásságnak, melyet e téren nálunk kifejtettek.

Az első füzetben a szerkesztőknek magyar és francia beköszöntőjén kívül a következő nagyobb közlemények vannak: KUUN GÉZA gr. levele a K. Sz. szerkesztőségéhez. A. VÁMBÉRY: Der Wortschatz des Alt-Osmanischen. W. BACHER: Osttürkisches aus einem hebräisch-persischen Wörterbuche. CL. HUART: Notes d'épigraphie turque. B. MUNKÁCSI: Kaukasischer Einfluss in den finnisch-magyarischen Sprachen. NAGY GÉZA: Magyar ethnologiai kérdések. Továbbá ismertetések és kisebb közlések.

Q.

Indogermán nyelvészeti folyóirat.

Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogerm. Sprache und Altertumskunde, herausg. von KARL BRUGMANN und WILHELM STREITBERG. X. Band. Strassburg, Trübner 1899. 286 l.

E folyóirat X. kötetéből mindenekelőtt az általánosabb vonatkozású dolgozatokat emeljük ki.

HIRT folytatja az előző kötetekben megkezdett hangsúlytanulmányait. A 11. fejezetben az *-ēi* végű tövekről szól (v. ö. most ugyane szerzőnek *Der indogerm. Ablaut* 1900 cz. könyvét, 108. l.). Az indogermán ősnyelvben voltak, — úgymond — *-ēi*-re végződő kétszótagú tövek, vagy ha úgy tetszik, gyökök. Ez az *-ēi* bizonyos mássalhangzók előtt *-ē*-vé vált; gyöngö foka *ī*, még gyöngébb *i*. A különböző hangsúlyozás szerint egy *-exē(i)* végű tőnek (az *x* itt egy tetszés szerinti zörejhangot jelöl) következő alakjai lehetségesek: I. Az első szótag hangsúlyos 1. a praesens egyes számában: ilyenkor az *-exē(i)*-ből *-éxī* válik; 2. az *s*- aoristusban: *-éxī-s*. II. A második szótag hangsúlyos az aoristusban vagy az aoristus-praesensben: *-(e)xē*. A szláv, litván és görög nyelvbéli tények megfelelnek

e föltevéseknek, a latinban és germánban eltérések vannak. A görögben az *-ē* hangzós *tō* főleg az *-ην* végű pass. aoristusban van megőrizve; a *βλάπτω* praes. mellett, mely **βλάπιω*-ból magyarázható, *ἐβλάβην*. A latinban az eredeti viszonyok elhomályosultak: itt az aoristus-typus praesensül használtatott s továbbképzések alapjául szolgált; a *habēs, habet, habemus, habētis, habent* ragozás egészen megfelel a görög *ἐ-μάνην, ἐμάνη* stb. ragozásnak. Arra nézve kétkedni lehet, vajjon *habeo* egy eredetibb *habēm* vagy *habio* helyébe lépett-e. A germánban is *ī*-ragozású praesensek *ē*-hangzós aoristusok mellett voltak. Kétségtelenül régi *ē*-igék voltak pl. a következők: g. *ḡahan, ófn. dagēn*, lat. *tacēre*; g. *witan, l. vidēre*; g. *haban, l. habēre*; g. *munan*, gör. *μανῆναι* stb. Néha a *j*-ragozást általánosították, pl. ófn. *sizzu*: l. *sedēre*. Az úgynevezett második *tō*-nek *ē*-je tehát — úgymond HIRT — a gyökérnek lényeges alkotórészét teszi: nem lehet mondani, hogy a görög *ἐμάνην* alakban *η* járult a gyökérhez, sem azt, hogy a *υάλομαι* praesens *-io*-val bővült, hanem mind a kettő a *menēi* gyökérnek ablaut-viszonyban levő alakjai. HIRT ezután az *ē* | *ī* hangokat más alakokban, a perfectumban, az ói. *-nāmi, nīmās*-féle praesensekben és a névszóképzés terén mutatja ki s egybetartozásukat magyarázza. — HIRT hangsúlytanulmányainak 12. fejezete a régi porosz nyelv hangsúlyozására vonatkozó megjegyzéseket tartalmaz, a 13. a litván-szláv hangsúlyozásról szól. — A 14. fejezet az idg. *e—o* ablautot tárgyalja. Emlékeztet ama régibb föltevésre, mely az *o* hang keletkezését a svarita hatásának tulajdonította. HIRT szerint a főhangsúlyos szótag utáni szótagon nem volt svarita, sőt ép ez a szótag volt a leggyöngébb hangsúlyu; szerinte az *o* összetételek második tagjaiban keletkezett eredetibb *e*-ből: «Die zweiten Glieder der Komposita sind einst tieftönig geworden, haben aber ihren alten Akzent als Tieftön bewahrt, der alsdann *e* in *o* verwandelt hat.» Pl. *vētīm, de nēvōlīm, nōlīm; πάτηρο* ellenben *ἀπάτωρο* (azaz eredetibb **ἄ-πατῶρο*).

MEILLET «*A propos du groupe -ns-* cz. cikkében elvi kérdéseket fejteget. A nyelvtudománynak nem szabad beérnie a hangváltozásck constataálásával: meg kell alkotni ezeknek elméletét, fürkészní kell rejtett okaikat, lehetőleg ki kell mutatni magának az articulatióknak változásait. A követendő eljárást az *-ns-* (illetőleg *-nz-*) hangcsoporton mutatja be. Az *n* ejtésekör igen gyöngé az elzáródás, az *s* (ill. *z*) spirans képzésénél egyáltalában nincsen elzáródás. Az átmenetben rejlı nehézséget a külömböző nyelvek külömbözőképen hártják el: némely nyelvben az *n* explosiója előtt fölemelkedik az inyvitorla s így egy nem orrhangú foghang képződén, létrejön a *-nts-*, ill. *-ndz-* hangcsoport. Másutt, mikor a nasalis szótagot végez, az inyvitorla leereszkedik, mielőtt a vocalis képzése be van fejezve, így a vocalishoz egy nasalis-vocalis járul s a na-

salisatio az egész hangzóra terjedhet (*ans* > *as*). Megint más esetben az inyitorla lebecsátása nem időelőtti, de minthogy ez a leereszkedés magában véve, valami kísérő articulatio nélkül nem lehetséges, egyszerűen eltűnik *s* a hangszalagok rezgései a vocalis képzésénél történő rezgésekhez csatlakoznak: így beáll az úgynevezett pótlónyújtás (*-ans-* > *-ās-*). Megvan az a lehetőség is, hogy az elzárás és a nasalisatio megszüntével egy *j*-hez hasonló hang képződik az *n* helyett (*-ans-* > *-ais-*). Így tehát az *n* elzáródásának megszünte, a melyet a következő *s*-hez való hasonulás okozott, ily különböző hangváltozásokra adhat alkalmat. Hasonló ehhez a *-ts-* hangcsoportnak *-ss-*-sé válása, — bár azért ama kétféle hangváltozásnak nem kell mindig együttesen bekövetkeznie egy-egy nyelvben: a hangváltozások párhuzamosságának megvannak a maga határai *s* az a változás, a mi pl. az *n* hang gyöngébb elzáródását éri, érintetlenül hagyhatja a *t*-nek erős elzáródását. Más példákat is fel lehet említeni annak kimutatására, hogy a hangképzés valamely tényezőjének, a beszélő szervezet egy-egy mozdulatának a módosulása különféle más változást vonhat maga után: igen fontos ilyenkor a kiindulópontnak megállapítása. Mindig arra kell törekedni, hogy a hangváltozásoknak eme mélyebb okait kimutassuk: így ép annak kiderítésére juthatunk, a mi valamely nyelvnek leginkább eredeti és egyéni sajátja.

BUGGE a lykiai nyelv hovatarozásának vitás kérdéséhez szól hozzá. PAULI-val és KRETSCHMER-rel szemben e nyelvnek az indogermán nyelvcsaládhoz való tartozását és az örménynyel való közelebb rokonságát vitatja *s* nézetének támogatására egyes számnévi alakokra hivatkozik.

A mi az árja nyelvészeti dolgozatokat illeti, BARTHOLOMAE folytatja *Arica* című cikksorozatát (e kötet a XI. és XII. közleményt tartalmazza), JOLLY pedig a szkr. *dohada* és *dvaihrdayya* orvosi kifejezések magyarázatát adja.

A görög nyelvészet köréből e kötet csak egy dolgozatot foglal magában: SCHWEIZER-nek *Griechische Miscellen* című négy kisebb cikkből álló sorozatát. Az 1. cikk a homerosi *χοιή* alakkal foglalkozik. Többen magyarázgatták azt a tényt, hogy *e* szóznak *i*-je 58 esetben rövid hangzó, kilencz esetben hosszúnak van használva. SCHWEIZER kimutatja, hogy az állítólagos *χοιή* alak a hexameternek mindig csak az utolsó lábában fordul elő *s* hogy itt a régi verselőtechnikának azzal a szabadságával van dolgunk, hogy a hexameter utolsó emelkedése *rövid* szótagra is eshetik («*στίχοι μείουροι*»), tehát ama kilencz esetben is rövid *i*-vel olvasandó a *χοιή*. — A 2. cikk a görög hangsúlyozás történetéhez közöl egy érdekes adatot: Euripides Orestesének 279. versét (*ἐξ χομάτων γὰρ ἀδεις ἂν γαλήν' ὄρω*) Hegelochos (400 körül Kr. e.) helytelenül ejtette ki: a hallgatók a vers végét *γαλήν' ὄρω*-nak (menyétet vagy macskát látok) értet-

ték s erről a komikus balesetről gyakran megemlékeznek a későbbi írók. Ez arra mutat, hogy az a különbség, melyet mi a *γαλήν* és *γαλήν* alakok között az írásban látunk, akkor igazán hallható hangsúlyozásbeli különbség volt, azaz, hogy 400 körül Athénben még a zenei hangsúlyozás volt az uralkodó. — A harmadik czikk a homerosi *ὄρος* (B 153) magyarázatával foglalkozik, a szó az ói. *úrva*-alaknak felel meg („Behälter, namentlich ein Ort, wo sich Wasser sammeln, Becken“); a homerosi alak régibb **ōp Fós* helyett való, annak az attikai **ōρός* felelne meg. — A 4. czikk az attikai feliratokon előforduló szótag-dissimilációnak egyik esetét tárgyalja.

A latin nyelvészet körébe a kötetnek három czikke tartozik. Stolz a *glōria* szó etymológiájával foglalkozik. Az ói. *cravasyám* alakkal való szokásos egybeállítására nehézségekbe ütközik: a szókezdő hang itt idg. *k̄*-ra mutat s így **clōria* alakot kellene várnunk. Stolz a szót egy **glōrāre* igéből való képzésnek tartja (mint a hasonló jelentésű *adōria* főnevet az *adōrāre*-ből), ugyane gyökérből való *glaris* *μυθολόγος*; a gyökér eredeti jelentése „hangot adni, beszélni“ lehetett; rokonságban lehetnek vele az ószl. *glasū*, hang, ‘lat. *gallus* (**galsos*), óizl. *kalla*, ‘hívni’. — SOMMER a latin *mille* számnév magyarázatát adja. FAY már régebben egyeztetette a görög *χίλια* és a latin *milia* alakokat, az utóbbit egy **sm(h)ilia* alakból származtatva, l. NyK. 23, 418. Az alapgondolatot, a görög és a latin ezres számnév egybehangzásának gondolatát SOMMER-nél is megtaláljuk, a részletekre nézve azonban eltérő az ő magyarázata. A latin szó idg. alapformájául t. i. egy **smī ġzhli* „eine Tausendheit“ formát tesz föl, képzője az ismeretes nőnemű gyűjtőnévképző *-ī*, *-ġē*; **smī* pedig a **sem*, egy‘ tőnek szabályos nőneműje (görög *μία*); a megfelelő neutrum (**sm-ġhēslo*m) az ind *sahásram*-ban tükröződik. A latinban amaz alakból először **mīxli*, majd *mille* vált; az eredetileg nőnemű szó a régi *ducentum*, *trecentum* stb. neutr. alakok hatása alatt vált semlegessé. — NIEDERMANN *Studien zur Geschichte der lateinischen Wortbildung* című dolgozatában a következő latin képzők történetével foglalkozik: 1. A *-do*-képző (*gelidus*, *lucidus* stb.) nem a *dō* „adni“ vagy a *dhē* „helyezni“ gyökérből ered s e képzések nem eredeti összetételekből keletkeztek, a mint azt OSTHOFF vélte (szerinte pl. *lucidus* tulajdonképp „világosságot adó“), hanem két idg. képző: *-do*- és *-dho*-ból származtatandó; mind a kettő kimutatható a germánságban is: az első a gót *lauhatjan* ige föltehető alapszavában (*lauhats* = *lucidus*), a másik a g. *naġaps* = *nudus* melléknévben rejlik. E képző melléknévtövekhez járult, a *nudus* pl. idg. *noġuō-dhos*, a melynek simplexe megvan a litv. *nū'gas*, ószl. *naġb* melléknévben. Később főnevekre és igékre vonatkoztatták a képzést (*lucidus*-t a *lux* vagy *lucēre* alakokra) s azután egyenesen főnevekből és

igékből alkottak új képzéseket. — 2. Az *-ēdula* képző, melyet állat-, főkép madárnevekben találunk, az *eda*, *ēd*, enni' gyökérből származtatható, az első képzések effélék lehetnek: *ficēdula*, tjkp. 'fügét evő', ezekből kiindulva alakultak azután *querquēdula*, *nitēdula* stb. — 3. A tulajdonnevekben előforduló *-ēio-* képző (*Afrēius*, *Apulēius*, *Canulēius*, *Pompēius*, *Vellēius* stb.), a mint már előbb felismerték, úgy magyarázható, hogy nőnemű tövek *-āi* végű sing. loc. alakjához járult a *-io-* képző (**Servāios*, *Servēius*); egy részük lehetne azonban patronymicum is: az apa nevének ablativusához járulhatott a *io-* képző (**Servēd-ios*-ból szabályszerűleg szintén *Servēius* lehetett). — 4. Az *-ulento-* (*-ilento-*) képző szerzőnk szerint az *olere* igével tartozik együvé (pl. *vinolentus*), épúgy mint a hogy a gör. *-ώδης* képző az *ὄζειν* igével. Az utóbbiakkal etymologiai kapcsolatban lehet a lat. *-ōso-* képző is: *vinōsus* egy **vino-ods-os* összetételből magyarázható, **ods* az **odos*, 'szag' főnév gyöngült foka lehetett. — 5. A *vē-*præfixum alakulását ekkép gondolja szerzőnk: a *vehemens* melléknévnek (a mely voltakép a *veho* ige régi participiuma: **vehemenos*) volt egy allegro-alakja *vēmens*. Ez utóbbit idővel az *āmens* és *dēmens* melléknévek mintájára egy *vē+* *mens*-fele képzésnek érezték és egy *vē-* féle tagadó értelmű præfixumot vontak el belőle. Ezután a *cor*-ból *vē-cors* s az *insanus* mellett *vēsanus* is keletkezett. A præfixum tagadó értelméből az abnormisnak értelme is fejlődhetett, így *vegrandis* nemcsak 'winzig klein', hanem 'ungewöhnlich gross' (a németben így szerepelhet az *un-*tagadó præfixum, l. pl. *Unmenge*). A *vē-*præfixumnak az ói. *vi-*vel való egyeztetése (CURTIUS, RIBBECK, CLEMM) hangtani okokból elvetendő. — 6. A *bucētum* és *bucētum* alakok közül szerzőnk az utóbbit tartja eredetinek és helyesnek, a glossákban gyakran találni *i*-t *ē* helyett. A szónak második része, *-cētum*, azonos a gall *cēto* 'erdő' szóval, idg. alapformája **kēito-*; rokona a g. *haipi* (ném. *Heide*) is, ez az utóbbi idg. **kaitiā* alakból magyarázandó. A *-cētum* benne rejlik a *ficētum* (eredetileg **fici-cētum*), *nucētum* (**nuci-cētum*), *quercētum* (**querci-cētum*) stb. alakokban is, ezekben később *-ētum* képzőt érezték (*fic-ētum*, *nuc-ētum*) s a képző aztán ebben az alakjában vált termékenynyé.

A kelta nyelvészet körébe csak STRACHAN-nak egy rövid czikke tartozik, mely a kelta neutralis *u*-tövek többes nominativusáról szól.

Germán hangtani kérdéseket fejteget LOEWE *Relative Chronologie der german. Tenuisverschiebungen* című dolgozatában. A tenuisok elváltozásának egymásutánját egy-két kölcsönszó vizsgálata alapján igyekszik megállapítani. Az ófn. *finko*, agsz. *finc*, svéd *fink* szó szemben az ol. *pincione*, fr. *pinson*, közép-lat. *pincio* alakokkal arra mutat, hogy az idg. *k* hang elváltozása megelőzte a *p* elváltozását (a szó különben valószínűleg kelta közvetítéssel került a germánságba). Lehet, hogy még későbbi az

idg. *t* elváltozása, ha t. i. az ófn. *pfad*, agsz. *pap* megfelelő ősgermán alakja a gör. *πάτος* szón alapszik. A beszélőknek abban a szűk körében, a melyből e változások kiindultak, persze egyszerre változott el valamennyi tenuis, de a változás továbbterjedése azután kevesebb nehézséggel ütközött az egyik hangnál mint a másikkal s így magyarázható, hogy a többféle tenuis elváltozása bizonyos sorrendet követ. Hisz az elváltozásoknak efféle egymásutánját szemmel kísérhetjük a második lautverschiebung végbementénél, emitt (az ófn.-ben) persze ép megfordított sorrendet találunk: *t*, *p*, *k*. Ha az első, a „germán” lautverschiebung a Kr. e. 400—250 évek közti időszakban ment végbe, akkor az első actus, a tenuisok elváltozása, körülbelül 300-ban Kr. e. már befejeződhetett.

A germán szóképzéstannak egy többször vitatott kérdéséről szól BRUGMANN *Der Ursprung der germanischen Komparationssuffixe* -*ōzan*-, -*ōsta*-. Az idg. ősnyelvnek egy ismeretes comparativusképzője -*ios*- volt (sing. nom. -*iōs*), gyöngé alakja -*is*- (adverbiumokban és, továbbképezve, az -*isto*- superlativusképzőben). A germánban már most az -*izon*- képző mellett -*ōzan*- alakot is találnak (g. *frödōza*, ófn. *tiurlíhhôro* stb.). Ez *ōs* alak magyarázatával többen megpróbálkoztak, de mint BRUGMANN kifejti, ki nem elégtő módon. BRUGMANN magyarázata a következő. A germán nyelvekben volt egy pár eredetileg -*i* végű locativusi adverbium, a melyek mellett voltak -*iz*- (-*izan*-) képzős comparativusi és -*ista*- képzős superlativusi alakok (ófn. *furi* adv. és *furiro*, *furisto* adj. comp. és sup.). BRUGMANN már most azt véli, hogy ezek viszonyának mintájára az -*ō* végű határozószókhöz is -*ōz*-féle alakok képződtek, egy **frödō* adverbiumhoz **frödōs* és **frödōst* comp. és superl. adverbiumok, majd *frödōza* és **frödōsts* comp. és superl. melléknévalakok is.

Kock *Etymologisch-mythologische Untersuchungen* című cikke a skandináv mythos egyes alakjairól és ezeknek neveiről szól. *Loki* istenről kifejti, hogy eredetileg a tűz és villám istene volt s hogy neve egy még kimutatható óizl. *loki* „Lohe, Feuer” szóval azonos, ez a szó mellékalakja a szokásosabb *logi* „Lohe” szónak s etymologiai kapcsolatban van a lat. *Volcanus* névvel is. *Forniótr* eredetileg **Forn-þiótr* volt, jelentése „der alte Heuler”, „der alte Sturm” (*þióta* „heulen”); *Fenrir* eredetibb **Fangrir*, **Fengrir* az izl. *fanga* „fangen” igéből; *Gleipnir* a. m. „Spasmacher” (*gleipa* „den Mund verziehen, Gesichter schneiden”); a *Són* és *Boþn* nevek eredetileg **Soþn* (*Soðn*) „Kochen oder Brauen”, és *Boþn* (*Böðn*) „Einladung zum Gastmahl” voltak; a *Miollnir* kalapácsnév a villám egy neve volt s a *miollr*, *miallr* „weiss, glänzend” melléknévből származik; a *Vingþórr* név pedig az izl. *vega* „schwingen, tödten”, ófn. *wigan* „kämpfen”, lat. *vinco* alakokkal függ össze, jelentése: „der den Miollnir schwingende þórr.” — HOLTHAUSEN az angol *culver* „galamb”

szót az orosz *góubī* alakkal egyezteteti, a gyökér **gl* volna, mely *-bh*-vel van tovább képezve, a szlávokban nasalissal is bővült. — COSUN az ősgermán nyelv főnévesített partic. præs.-alakjaira tesz néhány sornyi megjegyzést: dentalis nélküli alakok angolszász és ószász emlékekben kimutathatók, ezek a sing. vocativusában, de meg a nominativusban is szabályszerűek voltak, ha az utóbbira nézve egy *-s* nélküli alakot teszünk fel, erre pedig az ófn. *zan* feljogosít bennünket.

A balti-szláv nyelvágra vonatkozó hangtani kérdést tárgyal BERNEKER *Von der Vertretung des idg. ěu im baltisch-slavischen Sprachzweig* című dolgozata. Szerinte az idg. *eu* a balti ágban *'au*, a szlávban *'u* hanggá lett; idg. *ev* megfelelője a litvánban *av*, a szlávban *ov*, a lettben valószínűleg szintén *ev* (*ew*). Specialis szláv nyelvészeti kérdést tárgyal VONDRÁK cikke: *Zur Erklärung des aksl. Dat. Sg. p̃ati, kosti*, az idg. alapforma szerinte **kosteĭ-ai* lett volna. E dolgozatra vonatkozik azután LESKIEN cikke *Die slavische Lautverbindung ji*, melyben VONDRÁK több állítását czáfolgatja. A lett nyelv hangsúlyozását tárgyalja SCHMIDT-WARTENBERG dolgozata: *Phonetische Untersuchungen zum lettischen Akzent* című értekezése, melyben először az *e* tárgyra vonatkozó eddigi irodalmat ismerteti, majd a kymograph segítségével végzett saját vizsgálódásainak eredményeit mutatja be.

E kötet egy nem indogermán nyelvre vonatkozó fejtegetést is tartalmaz: RECKENDORF *Zur allgemeinen Syntax* című cikkében az arab nyelvnek egyes, általánosabb érdekű mondattani sajátságait ismerteti.

PETZ GEDEON.

Kisebb közlések.

A finn-ugor nyelvhasználat történetéhez. A prágai cseh tudóstársaság a múlt század kilenczvenes éveiben tanulmányútra küldötte DOBROVSKY JÓZSEF-et Oroszországba. A tudós cseh bizonyára ismerte azon munkákat, melyek a finn és magyar nyelv rokonságát vitatták. Így ébredhetett benne érdeklődés a finn nyelv iránt, melyet Szt.-Pétervárott igen sok cseléd beszélt. Utazásából hazatérvén egy «magyarnak» levelet írt, a melyet a *Magyar Hirmondó* 1794. ápr. 25-ki számában 598—99. ll. így közölt: «Sok hasznát vettem volna, ha Magyarúl érttettem volna. A' született Magyarok tsudálkozva halgatnák beszélteni a' Petersburgban szolgáló Finn Országi (Finlandiai) leányokat. Nem lehet kételkedni ezen két nyelvnek atyafiságáról, mellyet bizonyít az is, hogy a'

Finniai Nyelvnek szintúgy, mint a' Magyarnak nincsenek nemei (genera).» Azután a Hirmondó fölemlíti, hogy SAJNOVICS egybevetette a magyart a lappal, ez különbözik a magyartól, s azt mondják a finnek, hogy még dialektusa sem lehet az ő nyelvüknek. Aztán ezeket közli még DÖBROVSKY leveléből: «Kívánnám, hogy valamely tudós Magyar erről bővebben értekezne PORTHAN Professor Urral, ki Finniának fő Városában, Aboban egy tökéletes Finniai Szótárnak ki-adásában fáradozik. A' Finniaiak a' halat *cala*, a' kezét *käsi*, a' követ *kiwi*, a' vizet *wesi*, a' nyelvet *kieli*-nek nevezik» stb.

Ezzel végződik ez érdekes levél. Hogy ki volt az a *magyar*, kihez e levél intéztetett, nem sikerült megtudnom. De aligha tévedek, ha GYARMATHY-ra gondolok, ki 1794-ben kiadott *Okoskodva tanító Nyelv-mesterében* még semmit sem tud ugyan a finn nyelvről, de később ő bizonyította nyelvünknek vele való rokonságát legmeggyőzőbben.*)

Megszoktuk, hogy HELL MIKSA érdemeit ne a nyelvtudomány terén keressük. Pedig aligha nem nagyobb figyelmet érdemel e téren is, mint a minőben eddig részesült. Annyi bizonyos, hogy SAJNOVICS-ot ő tette figyelmessé a lapp és magyar nyelv rokonságára. S idehaza a tudósok őt tartották olyanúl, ki a finn, a lapp és a magyar nyelv rokonságát hirdette. Erre nézve írja HORÁNYI ELEK, a tudós piarista, 1771. nov. 28-án kelt levelében: In id scilicet elaborat vir summus, ut Hungaros nostros mira metamorphosi in *Finnos* et *Lappones* transformet. (Kegyesr. levélt. Id. Takáts, A budapesti piarista-kollégium tört. Budapest 1895. 256.)

Ez a nyilatkozat egyébiránt arra is jellemző adat, miként gondolkodtak még tudós férfiak is az új rokonságról.

(1893.)

KISS ERNŐ.

*) Ettől a M. H.-ban közölt levéltől indítva mindjárt akkor 1794. május 13-án hosszú latin levelet írt PORTHAN-nak VERSEGHY F. Levelében először is idézte (latin fordításban) a Hirmondó cikkét, aztán röviden kifejtette a magyar nyelv főbb sajátosságait, az illeszkedést stb., s egy mellékletet is csatolt leveléhez: «Elenchus radicum Hungaricarum incipientes per vocalem *a* brevem.» A folytatást akkorra igéri, mikor feleletet kap PORTHAN-tól. VERSEGHY levelét teljesen közzétette SETÄLÄ EMIL ilyen című munkájában: *Lisiä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan* (Adalékok a finn-ugor nyelvészet tört., Hels. 1892), függetlenül az ötödik értekezéshez, mely PORTHAN-nak finn-ugor nyelvészeti törekvéseit s a magyar tudósokkal való érintkezéseit tárgyalja. Ugyanott olvasható még PERLAKI-nak és GYARMATHI-nak egy-egy levele (1779-ből és 1798-ból). S. Zs.

Új könyvek, füzetek.

BIHARI K. Gyakorlati hangtan különös tekintettel a siketnémák oktatására. Vác, 1900.

DÉNES MIKLÓS. A Winkler-kódeksz hangtana és alaktana. (Doktori értekezés.) Budapest, 1900.

HAJNAL DÁVID. Kármán József mint nyelvművelő. (Doktori értekezés.) Budapest, 1899.

KEMÉNY K. KOLUMBÁN. Geleji Katona István Grammatikáskájának bírálatos ismertetése. (Doktori értekezés.) Győr, 1900.

LUMTZER, VIKTOR u. MELICH, JOHANN. Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes. Innsbruck, 1900. 8-r. X + 312 l. (Ismertetni fogjuk.)

MELICH JÁNOS. Melyik nyelvjárásból valók a magyar nyelv régi német jövevényszavai? (Ertekezések a nyelv- és széptud. köréből). Budapest, 1900.

PAASONEN, H. Ruotsalais-suomalainen sanakirja. Svensk-finskt Lexicon. V. VI. füzet. (Mässkjorta — Sötmjölksost.) Helsingfors, 1898. 1899.

QVIGSTAD, J. u. WIKLUND, K. B. Bibliographie der lappischen Literatur. Helsingfors, 1899.

SETÄLÄ, E. N. I. N. SMIRNOW'S Untersuchungen über die Ostfinnen. Helsingfors, 1900. (Különnyomat a Finn-Ugor Társaság Journal-jának XVII. kötetéből.)

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finno-Ougrienne. XVII. (KARJALAINEN K. F. és SIRELIUS U. T. jelentése osztják tanulmányútról; PAASONEN H. jelentése mordvin tanulmányútról. — SETÄLÄ E. N.: I. N. SMIRNOW'S Untersuchungen über die Ostfinnen.)

Suomi. Harmadik folyam. XV. (NIEMI, A. R.: SJÖGREN népköltési gyűjteménye. — KARTTUNEN, U.: GOTTLUND népköltési gyűjtései.) — XVI. (GENETZ A.: Az első szótagbeli magyar magánhangzók viszonya a finn, lapp és mordvin magánhangzókhoz.) — XVII. (LATVALA S. Az éjszaki-szavói nyelvjárás mondattana.)

SZINNYEI JÓZSEF. Magyar Tájszótár. II. k. 6. füzet. (Tözeg—Vérnyákol.)

Virittäjä. 1900. 1—3. sz. (Megemlítendő: CANNELIN K.: A finn passivumi -va, -vä képzős igenév használata. — KROHN K.: A Kalevala néhány szavának magyarázata. — GENETZ A. Miért van a jää [maradni] igének lativusi határozója? [A jää igét, a melyről kimutatja, hogy az észben és a lívben „jön, jut, lesz, válik, változik” jelentése van, a m. jövővel egyezteteti.]

WUNDT, WILHELM. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte. Erster Band. Die Sprache. Erster Theil. Leipzig, 1900. 8-r. 627 l.

ZOLNAI GYULA. Az új Nagy Szótár föladatáról. Budapest, 1899.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvassott emlékbeszédeket, jelentéseket, birálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön czikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kizselyelvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15 én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltagjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatlak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatok a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi czikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-títkár. Kilencedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XVIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkákat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczadik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szimyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású áltáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek földerítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Uj 1900. folyam. I. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsesházat nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kéziratárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

	Lap
<i>Munkácsi Bernát.</i> A vogul nép ősi hitvilága. (VI.) --- --- ---	241
<i>Szilasi Móríc.</i> Cseremisiz szótár. (VII.) --- --- ---	270

Kisebb közlések.

<i>Sz. J.</i> Új finn nyelvtan --- --- ---	347
<i>Takáts Sándor.</i> Hajdú --- --- ---	348
<i>Schuchardt Hugó.</i> Esperest --- --- ---	270
<i>Melich János.</i> Rába, Rábcza --- --- ---	352
— — A Festetich-kódex egy ismeretlen másolata --- --- ---	350

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, mégpedig márczius, június, szeptember és deczember elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához czímezendő.

Kérelem: *Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen programm-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.*

A vogul nép ősi hitvilága.

(Hatodik közlemény.)

A vogul-osztják pogányság tanítása szerint is egyedül az istenek istene, *Numi-Tārém* égi atya *mindentudó* és *mindenható*; de a bálványszellemek tudása, ereje és képessége azért szintén összehasonlíthatatlanul tökéletesebb az emberénél, úgyhogy ez méltán kereshet amazoknál, mint hozzája némileg közelebb álló lényeknél támogatást számtalan ügyes-bajos dolgában. Azt a mi gondolatunkat, hogy *isten mindent lát*, a vogul istenidéző igék úgy szemléltetik, illetőleg fejezik ki, hogy az istenség szeme olyan nagy mint az Ob folyó — tehát kiterjed a vogulok és osztjákok egész ismert világára —; az ismétlés párhuzamos szó-lásában pedig: olyan nagy mint egy tó. «*Ob-szemü férfiu vagy; mint az Ob, oly nagyságú szemedet ragyogtasd lefelé!*» (*Ās sampä xum āsēn; Ās jāni' samēn jol-vāllālāln!* II: 325.) mondja a REGULYTól följegyzett egyik középzovvai istenidéző ige, mely helynek változata a másokban (II: 335.): «*Tó nagyságú szemes férfi, tó nagyságú szemed végét ragyogtasd alá! Éleslátó szemü férfi vagy, szemed végét ragyogtasd alá!*» (*tūr jānit sampä xum, tūr jānit sam-qulēn jol vāllālāln! nāñkilēn sampä xum āsēn, sam-qulēn jol-vāllālāln!*). A Konda folyó Jevra mellékvizének vidékén is mondják: «*Ob szemü nagy Törém atyám, tó szemü nagy Törém apuskám (Oas sämp jāni Törēm jāum, tūr-sämp jāni Törēm toalēm; II: 379.)*. A Világügyelő-férfíhoz intézik e szavakat: «*Ob nagyságú szemes férfi, tó nagyságú szemes férfi, Ob szélességü szent szemeckéd, tó nagyságú szent szemeckéd hadd ragyogjon ide!*» (*Ās jānit sampä xum, tūr jānit sampä xum! Ās pāñxwit jelpiñ samkēn, tūr jānit jelpiñ samkēn tī' voss postili!* II: 359—60.). A Lozva forrásánál

lakó hét «víz szentjének» is mondják: «*Ob nagyságú szemü nép, Ob nagyságú szent szemed ide hadd ragyogjon! (Ās jānit sampā māḡum, Ās jānit jelpiñ samēn tī' voss postilālnūw! II : 385.)*», valamint a Paszēt-bálványnak: «*Tó nagyságú aranyos szemü fejedelmecském, Ob nagyságú aranyos szemü fejedelmecském . . . Ob nagyságú szent szemecskéddelel óh bár pillantanál ide, fejedelem! (tūr jānit sorñi ātērakēm, Ās jānit sorñi sam ātērakēm . . . Ās jānit jelpiñ samkentel, ātēr, tī' voss ānkwätālnūn mōnt! II : 423.)*». Hogy a bálvány látását a sötétség nem akadályozza, igazolja e déli szólás: *popi-šām soxtēñ tēl*: «*a bálvány szemétől felgöngyölt éjtszaka*» = «*a bálvány éber szemétől részeiben összerakott (értsd: átvirrasztott) éjtszaka*» (III : 200.). Megfelelője ennek ПАТКАНОВ irtisi osztják énekgyűjtéseiben: *tōñḡ-sēm pētlem āt*: «*bálványszem sötét éjjel*», melyben t. i. csak a bálvány szeme lát.

Azt a felfogást, hogy Isten mennyei lakában meghallgatja a hozzája fohászokdók könyörgéseit, bálványszellemeire alkalmazva szintén vallja a vogul-osztják pogányság, csakhogy az istenség e hatalmához *rendkívül nagy s finom hallású fület* föltételez, vagy legalább ezzel fejezi ki azt a gondolatot, hogy az istenség halló képessége túlterjed a természetesség határain. Ép úgy, mint a szeme, az istenségnek füle is oly nagy, mint az Ob, vagy egy tó; ezért mondja a lozvai istenidéző ige a Világügyelő férfit «*Ob nagyságú füles férfiúnak, tó nagyságú füles férfiúnak*» (*Ās jānit palpā ḡum, tūr jānit palpā ḡum ; II : 359.*), kit a Felső-Szoszva vidékén is ekkép szólítanak: «*Tó nagyságú szent fülecskéd, Ob nagyságú szent fülecskéd ide hadd figyeljen! (tūr jānit jelpiñ palkēn, Ās jānit jelpiñ palkēn tī' voss sujtnūw! II : 314.)*». A Paszēt-bálványt szintén hasonló szavakkal kérelik, mondván: «*Tó nagyságú szent fülecskéddelel óh bár hallgatnál ide, király!*» (*tūr jānit jelpiñ palkēntel ḡān, tī' voss ḡōntēmlālnūn mōnt! II : 423.*). Nyilván ezen — a szem jelzésének különben egész szabályosan megfelelő — kép igen felötölő szertelensége okozta ama változat létrejöttét, melyben az istenség füle nem a tóhoz, hanem a tavi tündérrózsa (v. vízi tők) nagy kerek leveléhez (*tūr-lōpant*) van hasonlítva, s pl. a felsőlozvai «Víz-szentjéhez» így imádkoznak: «*Tavi tündérrózsa-level füles nép, tavi tündérrózsa-level [nagyságú] érzékeny füled ide hadd hallgatózzék!*» (*tūr-lōpant palpā māḡum . . . tūr-lōpant sa'ilēm palēn tī' voss ḡāntēmlālnūw! II : 385.*). E mel-

lett rendszeresen kiemelni az istenidéző ige az istenség fülének rendkívüli érzékenységét, mely olyan, mint a fekete kacsáé (*sānki*), vagy a császármadaré (*qulax*), így a középzovai imádságban: «*Tavi tündérrózsa-levél nagyságú füles férfi (tür-lāpānt jānit palpā xum), tavi tündérrózsa-levél nagyságú füled végét konyítsd alá (tkp. helyezd le); jóhallású fekete kacsához hasonlóan jóhallású füles férfi jóhallású fekete kacsához hasonlóan jóhallású füledet konyítsd alá!*» (*sujin sānki sujin palpā xum, sujin sānki sujin palēn jol ūntāln!* II : 335.). Ez imádság változatában a megfelelő hely következő: «*Tavi tündérrózsa-levél fülű férfi, obi tündérrózsa-levél fülű férfi, félénk fekete kacsá fülű férfi a félénk fekete kacsához hasonlóan jó hallású füledet konyítsd (csapd) lefelé!*» (*tür-lāpānt palpā xum, Ās-lāpānt palpā xum, xuri sānki palpā xum, xuri sānki sujin palēn jol-vāytāln!* II : 325.). A Világügyelő-férfihoz intézett szavak: «*Félénk császármadaréhoz hasonlóan érzékeny füled, tó nagyságú szent füled hadd hallgasson ide!*» (*xuri qulax sa'ilem palēn, tür jānit jelpin palēn tī' voss sujti!* II : 359.); «*császármadár porczogós [füléhez hasonló] két füles, neves Aranyos óh bár ide hallgatnál!*» (*šisir-morxo norān kit pal namiñ Sorūi, tī' voss xōntēmlēnūn mōnt!* II : 349.); «*félénk kacsához hasonlóan érzékeny fül, hallgasd meg!*» (*xuri sānki sa'ilem pal, xōntamlāln!* II : 323.), mely utóbbi szólás a «Víz-szentjének» felsőzovai idéző igéjében is előfordul (II : 382.).

Az isteni mindenhatóság eszméjének megfelelő fejletlen gondolat, melylyel a vogul néphit a bálványszellemek természetfölötti erejét magyarázza: «a bálványnak hét fogása, istennek hét fogása» (*pupi' sāt piš, tqrēm sāt piš*), vagy más kifejezéssel: «a bálványnak hét ügyessége» (*pupi' sāt āpēr*). Erre hivatkozik az imádság, midőn a Világügyelő-férfiúhoz a következő szavakat intézi: «Az erdő szerencséje elmúlt, a víz szerencséje elmúlt: *Numi-Tqrem* atyád elé bálványi hét fogásoddal, isteni hét fogásoddal állj te oda (*N. T. jāyēn pupi' sāt pišēntēl, tqrēm sāt pišēntēl*), könyörögj érettünk» (II : 370—1.). Ugyancsak e «bálványi hét fogásával» viheti végbe pl. a Világügyelő férfi azt a csodát, hogy midőn menyasszonyáért *Kul-qtēr* ipjának házába lép s ott semminemű lakodalmi készséget nem talál, «a maga lakó városából rántja oda egyik szögleténél fogva hét ajtótámasztóval zárt hambárját s fiúnak, leánynak enni való lakodalmi étel jön» (II :

292—3.). A «lenn lévő lábas istenkék lábbeli hét ügyességét» veszi észre a mennyei atya égi hajlékában nevelt zsenge korú *Kul-āter* s mivel azt tapasztalja, hogy amaz istenkék ügyességük folytán az emberektől «jeles pénzt, jó áldozatételt szereznek» (*jolēn ālnē la'ilēn pupi' la'ilēn-ke sāt āpēr totawē : namēn āln, jāmes puri tan vī-ēt*), neki is vágya támad arra, hogy *Numi-Tārēm* atyja a földre bocsássa, a hol «jeles pénzt, jó ételáldozatot» ő is szerezhetne (II : 289.). Mert megjegyzendő, hogy a «bálványi hét fogás» egyszersmind a *kuł-oknak*, az alvilág szellemeinek is osztályrésze (*kuł sāt piš* II : 289.); minélfogva rendes kapcsolat e fogalom kifejezésére : *pupi' sāt, kuł sāt piš*. Ezt emlegeti a Kaltēs-leány nászregéje (II : 295, 296.), melyben a hőslő ifjú ezen csodaerőnél fogva képes szárcsontjából egy darabot levágni, abból nyilat faragni, útjában egymás után elválni lábaitól, testtörzsökétől, úgy hogy csak feje gurúl tovább s ez is egy kovács-műhelyben izzó vasüllőre kerül, ott kalapácsal ütik, majd lepattan, visszafelé gurúl; eléri törzsökét, hozzá kapcsolódik; eléri lábát, hozzá kapcsolódik; visszanyeri eredeti épségét.

A bálványhatalom természetesen nem egyenlő mértékben osztályrésze minden istenségnek; van «hatalmas isten, erős isten» (*nañrā tārēm, vāññ tārēm*; II : 4.), vagy más jelzéssel: «nagy isten, nagy bálvány» (*jāñi' tārēm, jāñi' pupi'*; III : 189, 192.) s van gyöngö, azaz «apró isten, apró bálvány» (*lai tārēm, lai pupi'*; III : 227; IV : 94, 95.), illetőleg: «lombszeves ág közét járó kis isten, tűleveles ág közét járó kis isten» (*tq-w-çal jālmiñ māñ tārēm, tāl-çal jālmiñ māñ pupi'*; II : 416.), vagy — mint a medvét nevezik — «vessző közét futkosó kis isten» (*ñir-çal çajtñē māñ tārēm*; III : 218.). Szinte megvető ez a kifejezés: *ajēmkitēm la'ilēñ nāj, ajēmkitēm tquliñ tārēm* «apró-cseprő lábas istennőcske, apró-cseprő szárnyas isten», kik a Leplä-torkolati öregtől «nagyon félnek» (*saka pilawē*; II : 136.). Nagyobb hatalmának érzetében mondja a lopmuszi isten: «Magam fölött ha lábas isten jelentkezik, ha szárnyas bálvány jelentkezik: mint a tó vizét úgy iszom meg (*num-pālēn la'ilēñ tārēm, tquliñ pupi'-ke nē'ili : tur-vit ajē'im*; II : 278.) s mint egykori versengésében győztes félt nevezik «hét bálvány, hat isten között győztes férfiúnak» (*sāt pupi' çaltē, sāt tārēm çaltē vorīñ çum*; u. o.). Ugyanily czíme van a pelimi istenségnek: «Mindenfelé levő hét istent szétosztott Aranyos, mindenfelé levő hét bálványt szétosztott

király) (ʒotāl ālné sāt tārém urtém Sqrüü, ʒotāl ālné sāt pupi' urtém ʒān; II : 403.), valamint a Tuchtá-torkolati női bálvány is «*hét bálványt, hét istent szétosztó istennő*» (sāt pupi', sāt tārém ūrtpeḡ nāj; IV : 234.). A Jütim-sās-beli isten hatalmát ekkép adja tudtúl híveinek: «*Fücskák, ha én hozzám könyörögtök, egy oldali szárnyamat ha meglebbentem : a föld egész nagyságában megfordul ; más oldali szárnyamat ha meglebbentem : a víz egész nagyságában megfordul ; hét bojtos szent ostorom midőn meglegyintem : az ülő szent föld egész nagyságában megmozdul*» (II : 430.). Hatalmánál fogva neveznek több istenséget «*királynak*» (ʒān), így a lopmuszit (II : 276.), a pelimit (II : 403.) s a Világügyelő férfit (II : 353.).

Mindenesetre nem terjed a bálványszellem hatalma annyira, hogy úgy mint a bibliai istennek valamit csak akarnia vagy kimondania kelljen ahhoz, hogy az mindjárt meg is legyen. A pogány istenek az ő «*hét fogásukkal*» ugyancsak fáradoznak, míg céljukat elérhetik. «*Oldalal világ hét oldala szerint forgolódunk, módos világ hét módja szerint forgolódunk*» (uriñ tārém sāt ur jāñzeu, ārtiñ tārém sāt ārt jāñzeu), azaz «*minden oldalát megforgatjuk az ügynek s minden módját megkíséreljük*», mondják magukról a Pasēt mēñkw-ek czélzással a samántól követelt feladat rendkívüli nehézségére. Szintígy emlegetik a Világügyelő férfira vonatkozólag a hozzá intézett imádságban: «*Egykor, midőn inségünkben hozzád fordultunk, Aranyos király, midőn egykor téged idéztünk, te mint hét oldalú oldalal fa forogsz vala* (hogy kérésünket teljesítsed; sāt urp' uriñ jiw, nañ jāñxe'in; II : 353.) s ennek megfelelőleg egyik czíme is ez istenségnek: «*Hét oldalú oldalal király*» (sāt urpü uriñ ʒān; II : 356.). — Van eset rá, hogy képtelennek is jelentik ki magukat a megoldandó feladatra, mint a Paszēt-bálvány következő szavaival: «*Bárha a mindenfelé levő szárnyas sok istent, a mindenfelé levő lábas sok bálványt [segélykérés czéljából] a lombleveles fa hét közében mind megmozgatom, a tülleveles fa hét közében mind keresgélem : a lombleveles fa hét közéből, a tülleveles fa hét közéből semmiféle módos fának módját ki nem eszelhetem, semmiféle oldalal fának oldalát nem győzöm (= semmi módját nem találok, semmi szerét nem tehetem), semmiféle tanácsos állat tanácsát nem találok (nē mat ārtiñ jiw ārtā at ārtēle'im, nē-mat uriñ jiw urā at vērmate'im, nē-mat lāñziñ wj lāñzā at ʒānte'im; II : 418.). E. szavakhoz azt*

jegyzi meg a közlő, hogy az idézett bálványszellem fölé még sok más hatalmasabb *pupi'* van helyezve; a samán ezekhez küldi, hogy eszközölje ki segedelmüket. Erre az idézett bálványszellem nem szívesen vállalkozik; «mert fél, hátha amazok megharagusz-
nak reá; azután meg *a járása is sok, egyik pupi' a másikhoz küldözgeti*».

De bár látja az ember, hogy isteneinek is *korlátolt* a hatalma, ne vegye a «bálványi hét fogást» csekélybe s ne képzelje, hogy ehhez *ember is* eljuthat. «Egykor» — így mondja a Kaltës-leány regéje — «*ha az ember korabeli világ fog támadni, az embernek fia bálványi hét, ördögi hét fogásomat keresve ne erőlködjék!*» (*χanal, élém-χālēs jisih̄ tārēm ūntti-pel élém-χālēs-pījēn pupi' sāt, kul sāt pišēm ul voss náawlawē!*); mert úgy jár, mint e regében a Városfejedelem-öreg fia, ki látván, hogy mikép boldogult az isteni hőslő (ki valószínűleg nem más, mint a Világügyelő férfiú) a nőszerzésben, maga is úgy akart nőt szerezni s bárha amaz lebeszélni igyekezett őt vállalkozásától, unszolásával addig nem hagyott fel, míg az isteni férfit kísérőül nem nyerte. Ennek segedelmével célját el is érte, de harmadnapra házával együtt tűz emésztette el: «*További élet fényes napjait megélni ő nem akarta*» (*ēlālē ālnē posih̄ χātālne ālunkwē taw at tanjēs*) — mondja okulásúl a rege (II : 310.).

A mindenek égi atyjától nyert hatalmukat a bálványistenségek híveik javára értékesítik, tehát nem afféle, mindenkép rosszakaratú, csak önzéstől vezérelt démonok, a minőknek őket az elfogúltság s fölületes vizsgálat festi. Az istenség elméje szentséges, aranyos; gondja mindenkire terjedő: olyan nagy mint az Ob, mint egy tó. «Nyomorúságos sok kedveskéd, szomorúságos sok magzatkád» — mondják a Paszët-bálványnak — «ím hozzád könyörgünk: *aranyos elmécskéd, királyi elmécskéd* bár előre buzogna (= bár megsajnál nál bennünket; *sorih̄-nqmtikēn, χān-nqmtikēn ēlāl voss χulilālnū*; II : 425.). A Lozvfő «Víz-szentjei» az imádság szerint: «*Ob nagyságú, tó nagyságú szentséges elméjű nép*» (*Ās jānit, tūr jānit jelpih̄ nqmpā māχum*), melyet arra kérnek, hogy «Ob-víz, tó-víz [módjára fölbuzgó] szentséges elméjét a futó víz fölé, az omló viz fölé, ide buzogtassa» (*Ās-vit, tūr-vit jelpih̄ nqmtēn tī'*; *voss χulitēnūlēn!* II : 386.). A Jūtim-sās-beli istenkének elméje: «*Mint az Ob, mint a tó, [olyféle] aranyos, szentséges elme*» (*Ās sārni, tūr sārni jelpih̄ nqmt*;

II : 430.). Az utóbbi két jelzővel szemlélteti az imádság a Világ-ügyelő férfi elméjét is (II : 351, 360.), melyeken kívül még a következőkkel találkozunk: «Fölbuzgó Ob-vízhez, fölbuzgó tó-vízhez [hasonlóan buzgó] véráldozatos, ételáldozatos elme» (*χυλῖλένῃ Ἄσ-βιτ ἰριῖν ἡμτ, χυλῖλένῃ τῦρ-βιτ πῦριῖν ἡμτ*; II : 362.), «a hét földet körülforgó szentséges elme, fényességes elme» (*σᾶτ μᾶ ἰῖῖνῆ ἡμτῖν ἡμτ, πασᾶν ἡμτ*; II : 358, 352.), «tarka tomporú szent állatos (t. i. azt kívánó) elme» (*πῆς χᾶσᾶν ἡμτῖν ὤ ἡμτ*; II : 314.). Ezekben a *ἡμτ* szó a «kedv, tetszés, jó indulat» kifejezése (v. ö. *ἡμτῆμνῃ πατς* «kedvem kerekedett, megtetszett»), a *χυλῖλι* pedig a «forrásvíz buzgásához» való hasonlítás, a mint világosabban kitetszik az utóbbi idézetnek következő folytatásából: *ἡμτῆν χυλῖλένῃ τῦρ-βιτ, χυλῖλένῃ Ἄσ-βιτ, ἰῖῖῖν ὠσ χυλῖλι!* «mint fölbuzgó tóvíz, mint fölbuzgó Ob-víz, buzogjon ide elméd» (azaz: «igyekezzék föltünni»); a közbeszédben: *ἡμτῆμ χυλῖλῆς* = «megsajnáltam, jó indulatom támadt iránta».

A bálványszellem itt leírt tulajdonságaiból következik az a hivatása, hogy természetfölötti erejével és képességeivel *elősegítse az ember boldogulását*. Mint a gyermek atyjához, az alattvaló urához, úgy folyamodik a hívő a bálványokban ábrázolt istenségekhez tanácsért s támogatásért különböző szükségében s bajában. Ezek mindenestre közelebb állanak hozzá, mint a magasban lakó mindenható égi atya; hiszen egykor — ha a mai köztudatban elhomályosult is emlékezete — e bálványistenségek *valóságos atyáik s uraik voltak*, s az ember mindenkor első sorban saját embertársai közt kereste s keresi segedelme eszközeit. Kisebb ügyekben, anyagi javak elérésében rendszeren elég magának a bálványszellemnek jóindulata; ha az ember ezt elérte, kívánságai teljessédek. Ime egy világosan szemléltető példa népköltési gyűjtéseimből (IV : 247—250.): «Kanyasing gazda, ha éjjeli ladikos, nappali ladikos vadászatának szerencsés útjára indul, hét jávorrall telj ladikkal téreget vissza. Egyszer [azonban azt veszi észre, hogy] éjjeli ladikos, reggeli ladikos vadászatának szerencsés útja meg van bűvölve (el van fogva: *πῦβῖλιμῆ*). Kanyasing-gazda most igaz szemű szemes bűbájost keresgél. Földje hosszú földet, vize hosszú vizet bejárva a híres Pelim-torkolati bűbájoshoz érkezik, ki az igaz varázslat jó célját ekkép varázsolja: „Neked, Kanyasing-gazda, ladikos vadászatod szerencsés útja hogy kitől van megbűvölve?»

Hát, a melyet atyád hajlongva imádott, az az ételáldozatot fogyasztó rettenetes ételáldozatos bálványod (*pūri χāltēm pūriñ pupi' kapajēn*), ő bűvölte meg. Ezután ím vékony posztó sok göngyölegjét göngyölgesd te, vékony selyem sok tekercsét tekergesd te [a bálvány részére]; ennek utána ételáldozatos üsttel, esészével rendezz te ételáldozatot s aztán éjjeli ladikos, nappali ladikos vadászatod szerencsés útját járd csak te, figyeld meg csak! » Gazdánk megfogadja a bűbájos szavát, régi szerencséje visszatér s erre ő «ételáldozatot, véráldozatot fogyasztó rettenetes bálványát» ép úgy mint egykor apja gyakorolta «hajlongásaival buzgón imádjá». Halászati és vadászati szerencsét voltaképp minden bálványszellem adhat, mégis egyesek kiválóan híresek e részbeli befolyásuknál fogva. Böven ír már Noviczki arról, hogy a középbeli osztjások az «Obi öreget» (*Ās-anšux*) tartják a halak fő adományozójának; mivelhogy «a hal mind az övé; a vízi állatokat igazgatása alatt tartja s annyit bocsát belőlük mindenkinek birtokába, a mennyit akar». A fehérhegyi lúdbálványt ugyane szerző szerint főképp azért tisztelték, mivel «leghamarabb ad sok áldást s különösen vízi madarak zsákmányában juttat nagy bőséget» (l. fent). GONDATTI értesülése szerint (20. l.) *Aut-jā ātēr* is arról nevezetes, hogy ő uralkodik a tenger halain s ezekből az égi atya akaratának megfelelőleg ő juttatja mindenkinek birtokába azt a mennyiséget, mely számára rendelve van.

Máskép áll a dolog, midőn nagyobb jelentőségű ügyekről, különösen az egészség s élet kérdéséről van szó. Az égi atya, *Numi-Tārem* az élet ura s a bálványszellemnek bármily nagy ereje sem képes a megállapított sorson változtatni hacsak nem *Numi-Tārem* akaratával s áldásával. Ez esetekben a bálványszellemek hivatása, hogy közbenjárói, ügyvédői legyenek az embernek, az érdemek híján közvetlenül nehezen megnyerhető főisten előtt; szerepük tehát ugyanaz, mint más vallásokban a «bűnösért könyörgő szenteké». Midőn a lozvaíi vogulok az «Aranyos fejedelemhez» imádkoznak, arra kérik, hogy «*Numi-Tārem atyád elé bálványi hét fogásoddal, isteni hét fogásoddal állj te oda; N. T. atyádnak [imitt] megrakott üstben három véráldozat; te könyörögj értünk!*» (*N. T. jāren pupi' sāt pišentēl, tārem sāt pišentēl nañ lūlsāln, N. T. jārennē pētēm pūt χūrēm jir; nañ pojksēn!* II : 371.). Szintígy könyörögnek a Paszēt-bálványhoz:

«Leánynyal, fiúval teljes teli házunk végét a kór ruhaszárnya nagyon támadja, a betegség ruhaujja nagyon pusztítja; vajha [ama] hét istent szétosztó királyhoz, hat fekete sas röptényi magasságban lakó aranyos atyácskádhoz (t. i. N. T.-hoz) könyörögnél te érettiünk; kinek a kelő nap teszi aranyos szemét, a nyugvó nap sugaraival [tündöklő] királyhoz siránkoznál te érettiünk! (II : 424.). Midőn Ajász-isten hívei egészségükért imádkoznak s e végből az istenség áldozatokat rendel, megmondja, hogy «a gőzölgő edény gőzét, a füstölgő edény füstjét» ő veszi; de ezenkívül szükséges, hogy az áldozati állatok bőrét «az ujonnan nőtt kis fa ágára felakasszák», hogy ezt «Numi-Sorú atya jó szemmel, kegyes szemmel nézze» (N. S. *āsān portiñ sam, pamiñ sam sunsi*; II : 17.). A Világügyelő férfi idéző igéjében is azt emlegetik, hogy az «inséget szenvedő sok leány, sok fiú elsírta, elkönyörögte inséges siralma, inséges könyörgése a hét fekete sas magasságbeli atya lakó eleven színekkel ékesített ház hét ajtajához mint menő felhő kis fuvallata hatoljon föl oda, a hét hímszarvast, hét lovat összekötő áldozatos kötéllel (t. i. az áldozati állatokkal) együtt hatoljon föl oda!» (II : 319.). Hogy miképpen képzelik a bálványistenség ezen közbenjárását az atyaistennél, drámai módon adja elő a Világügyelő férfúnak múnkeszi idéző himnusa; íme az egyes jelenetek (II : 354—8.):

I. *Könyörgés, hogy a Világügyelő férfi menjen föl Numi-Sorú atyához*: «Sörényes állat szent alakjával vagy te, király, igézve. Mindenfelé levő nyilfegyveres, íjfégyveres sok magzatod könyörög hozzád, király: tarka csipőjű szent állatod hátán az arany fényes-ségű szent kantárszárát a magasból óh bár ide irányoznád! Ki [egykor] hét istent osztott szét: király atyádhoz, hét fekete sas [röptényi] magasságban lakó Fenséges-Aranyos atyádhoz óh bár emelkednél föl! A Fenséges-Aranyos atyád birtokát tevő aranyvízzel folyó, aranykilincses szent ház belsejébe bár oda belépnél; az ajtós ház ajtajába, óh király, bár oda állnál».

II. *Numi-Sorú atyának a Világügyelő férfúhoz intézett kérdése*: «Fiúcska, micsoda inséges világ insége ért téged, micsoda szűkös világ szüksége ért téged?»

III. *A Világügyelő válasza*: «Aranyos felséges atyám! Egykor igézettel előhozott abroncskarika módjára forgó hét vidékedet, hat vidékedet a kór kínja, a betegség kínja ragadta meg. Inséges subát, inséges botost öltött sok magzatod kóros hús kórjától, beteg csont

betegségétől érintve, fekete subájú alvilági járványvész ragadja el őket».

IV. *Numi-Sorní viszonzválasza*: «Hét oldalú oldalas (azaz: minden oldalát a dolognak megkisérlő) király, fiúcska! Tarka csipőjű szent állatod hátán menj alá, kedves! A mint később az alsó égre (azaz: a földre) érkezel, ha kór támadt: a kór kinyját oszlasd el; ha betegség támadt: a betegség kinyját oszlasd el! Inséges subát öltött sok magzatom leánynak, fiúnak járni való egyenletes föld drága szelét hadd járják tovább!»

V. *A könyörgő fogadalmat tesz a Világügyelő férfinak azon esetre, ha közbenjárása sikeres lesz*: «Az abroncskarika módjára forgó kerek hét világ, hat világ vidékén ezután hét véráldozattal, hét ételáldozattal állok előtted; hét vizes üstöt forralok, ujonnan növekedett kis fa tövéhez, a vizét im oda öntik... hét földet körülforgó szentséges elméd óh bár irányoznád javamra (óh bár megsajnál nál).

Mint ez idézetből is látjuk, nagy a bizalom a bálványistenségek közbenjárásának sikere iránt; kedves fiának kérését kegyesen fogadja az égi atya s a tőlük pártolt, kórtól gyötrött embert «szánalmába veszi» (*Numi-Tārēm āsānelnē sāli' taḡ višsentawēt*; II: 408.). Természetes, hogy a Világügyelő férfi, kit a vogul-osztják mythologia *Numi-Tārēm* legkisebb s legkedvesebb fiának tart, egyzersmind legbefolyásosabb nála s mint ilyen a leghíresebb gyógyító isten. Róla mondja az idéző ige: «Arany-Kworész atyádtól, Arany-Fény atyádtól, hogy leányod lelkét, fiad lelkét megőrizd, arra vagy ígézetével rendelve (*Sorní-Kworēs āšēnnē, Sorní-Pos jāyēnnē ārin lili, pījēn lili ūruñkwē sātwāsēn*; II: 364.) s másutt: «Bármerre levő véráldozatos mellű hét magzatkád istent megindító hét beszéddel indít meg téged [szánalomra]: egy megrakott üst [felfőttének] ideje [elég, hogy] egy lelket megmentettél (fölemeltél) legyen; egy teli mert tányér [elfogyasztásának] ideje elég, hogy egy életet megmentettél legyen» (*pētēm pūt-sis lili ālmēlāsēn*; *γūnēm ānā-sis naḡ ālmēlāsēn*; II: 369.). Az irtisi osztják hősének szerint *Ar-miḡ ɣoj* («Sok-föld férfi» = Világügyelő) ruhája: «*életoldó ruha*» (*tīt ottetaj tēt = vog. lili q̄ltnē ta'il*); ő gyógyított már fiatal legény korában, midőn *Tari-pēs-nimālā-sq̄w* néven járta a világot s *Pārāparsēɣ* félszemű, béna es sánta szolgálait lehellelével épszeműekké, épkezűekké s eplábúakká tette (I: 9—10.). De a b e t e

gek gyógyítása nem pusztán az ő képessége és szabadalma, hanem általában hivatása a nagyobb tiszteletű bálványoknak. A *Jütim-sás* istenséget «embert megmentő (fölemelő) férfúnak (ēlēm-χālēs nāñχ-ālmēm χun; II: 428.)» czimezik, mivel segedelme oly sikeres, hogy a mint «folyami lúd módjára pipegő szájacskáját kinyitja, egy éj múltával, egy nap múltával erős csont, erős hús kerekedik ki a földből, kerekedik ki a vízből» (II: 429.). Gyógyulásért folyamodnak a lozvaí «Víz-szentjéhez» is. A lopmúsi istenke *gyermekvédő bálvány*, a mint következő szavaiból kitűnik: «*Most növekedett falubeli, városbeli sok gyermekem a kór ruhája, a betegség ruhája szélétől őrzöm őket (is jänimēm paul saw, ūs saw náurēmanēm tērēn-kēmplīnēl, χul-kēmplīnēl ūriänēm)* . . . a melyik lányom, a melyik fiam kóros hús kórja érinti, beteg csont betegsége érinti: a hegyes karddal, az éles karddal járom körül» (t. i. így gyógyítom; II: 277—8.). A szigvatorkolati istenke nőszerező útjában egy öreg ember házába tért, ki betegen feküdt s áldozati fogadalom kapcsán könyörgéssel fordult isteni vendégéhez gyógyulásért: «Te én előttem minek is könyörgesz?!» — szól az istenke — «ezen fekvő oldaladról másik oldaladra fordulj, aztán állj föl, köpj véres köpést, azzal im meggyógyulsz» (II: 359.). E «rendelés» ugyan mód nélkül egyszerű, majdnem olyan, mint némely falusi kuruzslónké, de az istenségnek nem kell sok gyögyszer.

A buzgó tevékenység, melyet az előadottak szerint a bálványszellemelek az ember boldogulása s kedvező életsorsa érdekében kifejtnek, méltóvá teszi őket az ember hódoló tiszteletére s imádására. Megvan ennek lélektani alapja már a bálványok eredetében, hiszen ezek az elhúnyt *atyák* emlékjelei, tehát irántuk a kegyelet ugyanazon erkölcsi érzés kifolyása, melyet a mi vallási tanításunk ez igében hirdet: «Tiszteld atyádat s anyádat, hogy hosszú életű légy a földön!» A bálványtisztelet fejlődésének ezen kiinduló pontja magyarázza meg azt is, hogy az ember érintkezési módja istenségeivel nem rideg, hanem bizalmas; majdnem olyan, mint a gyermekeké valamely idősebb családtaggal szemben. Az ember bálványszellemeivel, mint már fentebb érintettük, tárgyal, tanácskozik, alkudozik esetleg illetlenül is, úgy mint ez minden háztájt előfordul. Az áldozatok alkalmával az ember isteneivel *vendégeskedik*; a hívők lakomájukhoz meghívják őket, etetik, itatják, távozásakor elkisérik, úgy mint valamely szeretett, becsült vendé-

get. Az istenség ilyenkor *együtt vígad* kedveltjeivel; ezért panaszo-
 ják az inségesek, hogy «hét szarvas állat áldozatos tereden *vígado*
 szárnyas hátú háttas istent [most] nem látunk» (*āitiñ sāt uj jiriñ*
kan num-pālēn ū lī lēne tawliñ sispā sisiñ tārēm at vāyūw; II:
 312.). Az ajándékadás részben hála, részben tisztelet kifejezése;
 nem — mint rendesen hiszik — *ár*, melynek fejében az ember
 okvetetlenül valamely megfelelő ellenszolgálatot vár. Kedvező
 anyagi viszonyok, sikeres vadászat, vagy halászat ép úgy indítják
 az embert tiszteletének ily módú kifejezésére, mint az inség, a
 mely utóbbi esetben is nem a kért dolgok *ellenértéke* az áldozat,
 hanem mintegy *kedveskedés* avval a természetes emberi felfogással,
 hogy ennek kapcsán az istenség inkább buzdúl kegyelemre. Nem
 különb ez az eljárás, mint midőn a mi társadalmunk embere szo-
 rultságában ennek, vagy annak a szentnek fogadalmat tesz; papnak,
 barátnak pénzt küld, vagy a szegényeknek *áldoz*. Áll tehát a bálvány-
 tiszteletnél is a mondás: Megérteni annyi, mint félig megbocsátani.

Valamint eltérők a különböző bálványszellemek hatalmához
 fűzött képzetek, nem egységes az eljárás az irántuk tanusított tisz-
 telet nyilvánításának módjaiban és terjedelmében sem. A *házi* bál-
 ványnál nagyobb tiszteletben részesül a *falu*, vagy *nemzetség* bál-
 ványa s a hódolat még bővebb kifejezéseivel halmozza el a vallási
 élet azon istenségeket, melyeket a néphit *egész folyóvidékek urai*
 gyanánt fog föl. Legmagasabb fokon áll a bálványokban ábrázolt
 földi istenségek hierarchiájában a *Világügylő férfi*, kinek hatás-
 köre — mint ezt alább bővebben kifejtjük — az egész világra ki-
 terjed, minélfogva vogulok, osztjákok és szamojédek, bármely föld-
 dőn lakjanak, egyképpen járúlnak hozzá könyörgéseikkel. A na-
 gyobb tiszteletű bálványok egyszersmind régiebbek; ezeknek szer-
 tartásaikat hosszú évszázadok hagyományos gyakorlata szentesíti.
 A bálvány tiszteletére való műkifejezés: «a bálvány felé néz», így
 egyik szigvai közlőm szerint «az Ural túl felén lakó szamojédek a
 lopmúsi istenke felé néznek» (*ñar ta-pält ālnē jārñet Lapin-ūs*
ājkā numpel sunse'it). Általános követelménye a bálvány tisztele-
 tének, hogy az ember soha meg ne feledkezze az istenség iránt
 tartozó kötelességeiről, különösen az alkalmi áldozatokról
 s a szentségét megillető szertartásokról. Az előb-
 bieket a részletek bősége miatt külön fejezetben kell tárgyalnunk
 (l. alább), az utóbbiakkal a következőkben foglalkozunk.

Mindenekelőtt ismerkedjünk meg a szentség fogalmával. Ennek jelzése a vogulban: *jelpiñ* és *pasiñ* (v. *pasāñ*), melyeket a költői nyelv párhuzamos szólásokban egyenlő jelentéssel alkalmaz, így: *sāt mā jāñzñe jelpiñ nqmt, çat mā jāñzñe pasāñ nqmt* («hét földet, hat földet körüljáró szentséges elméje» a Világügyelő férfinak; II : 358.); *vojle-önlé jelpiñ nqmt, vojle-önlé pasiñ nqmt* (a «nagyságos állatocska», azaz medve «szent elméje»; III : 133.); *völä säti' ünlené jelpiñ māçum, rösä çati' ünlené pasiñ māçum* («folyófordulókat hét felé, fővénypartokat hat felé lakó szentséges nép»: a lozvaíói vízi istenek; II : 385.); *ātiñ uj jelpiñ çuri, ātin uj pasiñ çuri* («hajás állat szentséges alak»: a Világügyelő férfi lova; II : 354.); *jelpiñ nqar, pasiñ nqar* («szentséges hegy»: az Ural; I : 143.) | [egymás mellett:] *sorñi pasāñ jelpiñ šermät* (a Világügyelő férfi szentséges zabolája; II : 354.); *pasiñ vitép jelpiñ tür* (a jugrai isten szent tava; II : 135.); *lai pasāñ, piti pasāñ jelpiñ täl* («alvilági. fekete szentséges tél»; II : 352.). Megfelelő szavak az osztjákban: *jemiñ* és *peseñ*, pl. a «szent hely» neve: *jemiñ peseñ taga* (PATKANOV I : 105.), vagy: *jemeñ peseñ miç* (u. o. II : 124.). A *jelpiñ* (TV. *ilpeñ*, KLIV. *jelpēñ* «szent» szónak alapértelme kiteszik ezen közös tövű képzésből: *jelti* «föleled, fölgyógyul, éppé lesz» (*nuk-jelts* «fölgögyült», *jeltēpti* «gyógyít»), mi szerint *jelpiñ* tkp. «épséges, teljes, hibátlan», tehát oly kifejezés, mint a német *heilig* e mellett: *heil* («gesund, unversehrt»), vagy a zürjén *vič-ko* «heiliges haus, tempel» előrésze a *viž*: *žon-viž* «gesundheit, unversehrtheit», *viža* «gesund» szó mellett. A *jelpiñ* «ép, teljes» eredeti értelméből magyarázhatók következő alkalmazásai: *jelpiñ motēç minēn!* «igen gyorsan menj!» (tkp. «éppen gyorsan»), *jelpiñ am ũlmēm jiwwē* «nagyon álmos vagyok», *jelpiñ ātiñ* «nagyon édes»; *ul-jiw jelpiñ ātim* «tüzifa éppenséggel nincs»; *jelpiñ āmp-pi!* «igazi, valóságos kutyafi!» (káromkodás). — A *pasiñ* értelme tkp. «fényességes», pl. a kondai énekben *pasiñ törēm* («fényességes ég») a *sēmēl mō* («fekete föld») ellentéte (I : 170.); a fentebb idézett *pasiñ vitép jelpiñ tür* szólásban is a *pasiñ* a mellett hogy a *jelpiñ* szinonimája, így fordítható: «fényességes (vizű szent tó)», szintígy a *sorñi pasāñ jelpiñ šermät*-ben a két első szó «arany fényességű»-nek («a. f. szent zabola»). Az osztják *jemiñ* «szent» a *jem* «jó» szó származéka. — A mi magát a «szent», vagy «szentséges» fogalmat illeti, a vogul-osztják pogányság ilyenek vesz min-

dent, a mi valamely istenségnek birtokához tartozik, így: székhelye: *jelpiñ mā*, házikója *jelpiñ kwol*, vize, tava: *j. vit*, *j. jā*, *j. tūr*, szigete: *j. tump*, fája: *j. jiw*, ez utóbbinak ága: *j. taw*; továbbá a bálvány sapkája: *j. kēnt*, ostora: *j. qmši*, kardja: *j. sirej*, paripája: *jelpiñ uj*, elméje: *j. nqmt*, a Világügyelő férfinak szent regéje: *jelpiñ mōjt* (I : 18.), a halott gyászának első hete: *jelpiñ sāt*, a medvének öt szent kiáltása: *at jelpiñ rāñχä* (III : 145.) stb. Ezen kívül a *jelpiñ* jelzővel vannak meghatározva a költői nyelvben a következők is: a föld: *ūnlēp jelpiñ mā* («az ülő szent föld»; I : 47, II : 99.), vagy *ūnlēnē jelpiñ mā* (id. II : 313.), *ēlēm χālēš ūnlēnē jelpiñ mā* («ember lakó sz. föld»; I : 139.), *nē-χīlīñ, χum-χīlīñ jelpiñ mā* («nő jeles, férfi jeles sz. föld»; II : 373.), *sāt sāmpä jelpiñ mā* («hét tájú sz. föld»; II : 317.), *χātēl jāñχēm jelpiñ mā* («nap körüljárta sz. föld»; II : 311.), *pāñkiñ sispä jelpiñ mā* («piszkos hátú sz. föld»; II : 318, 319.), *sāt saupä jelpiñ mā* («hét réteges», v. «bőrös sz. föld»; II : 145; *jelpiñ sawiñ mā* II : 133.), *kēl-pēsāñ jelpiñ mā* («kötélfonásra való kákát termő sz. föld»; II : 416, 417.); *tūrum tādem jemēñ mīg* («isten teremtette sz. föld»; PATKANOV II : 82.) | az Ural: *jelpiñ nār, pasīñ nār* (I : 143.) | a tenger: *tārem-sām kēlnē jelpiñ sārīs* («az ég szögletében tükröző sz. tenger»; IV : 308.), *patitū mqrtil jelpiñ sārīs-vit* («a fenéke mérhetetlen sz. tengervíz»; I : 140.), *pōtta jñkēp jemēñ sārāt* («be nem fagyó vizű sz. tenger»; PATKANOV II : 142.), *sqrñēñ jengpi jemēñ sārīs* («aranyos vizű sz. tenger»; REGULY *Natiñ ar* énekében) | az ö z ö n v í z: *sqrñi sirpā jelpiñ säkw* (II : 318.), *qñ sirpā jelpiñ säkw* (II : 313.); az ő s v í z, melyből a földet előbuktatják: *jelpiñ vit* (I : 139.) | a j é g e s ő: ALV. *jelpēñ χart pättilättēt* «szent holmik hullanak» || a s z e n t állatok, jelesen a medve, melynek szigvai nyelven rendes neve: *jelpiñ uj* («szent állat») s az énekben: *Tārem-sirpā jelpiñ uj, Kworēs-sirpā jelpiñ uj* (III : 479.) | a j á v o r: *tāremnē kēlēm jelpiñ uj* (a gönczöl-, vagy «jávoresillagzatban égbe tükröződött sz. állat», IV : 308.) | a k í g y ó s a kígyónak képzelt «каменный змѣй» nevű csigakövélet: *jelpiñ uj* (v. ö. a kígyónak KV. *pupi-khwor* «bálványalak» nevét) || a h i m l ő: *jelpiñ χojtil* («szent kór»), KLV. *jelpēñ jan*, ALV. *jelpiñ aum*.

A «szentséges»-nek ellentéte a «tisztátlan» (*viksēm*). GONDATTI szerint (51. l.) a vogul néphitben «tisztátlan állatok» a béka, gyík és pók, melyeken kívül *Xul-ātēr* teremtményeinek

mondja a rege a vakondokot, gilisztát, szúnyogot, legyet, bögölyt s úgy látszik, általában a csúszó-mászó állatokat (*nim-virs*; I: 163.). De legfőbb tisztátlanság a női hős szám (*mulás*), mely fölfogás több vallási intézményben nyer kifejezést s a «tisztának» vélt férfira nézve egész sereg óvatossági rendszabályt tesz kötelezővé. Hogy a tisztátlanság ideje alatt a nő a férfit s holmijait akár véletlenből is meg ne érinthesse, ennek tartamára egy külön e célra épített kis házikóba (*mān kwol*) kell vonulnia, hol külön edényekben maga főzőgeti ételét s maga eszik; innen a tisztátlan állapot ezen euphemistikus kifejezései: «kis házba jutott» (*mān kwolné pats*) és «külön üsthöz jutott» (*janés pūtné pats*). A künn álló férjjel meg van ugyan a beszéd engedve; de nem szabad a feleknek egymáshoz közelíteni sem: «[törvény szerint] tartják magukat, óvakodnak» (*uryatei*). A tisztátlan nő férjével együtt *ladikra nem ülhet, szánon nem utazhatik* (INFANTJEV III : 566.). Étkezésében is bizonyos szabályokat tartozik szem előtt tartani; így tiltva van számára a jávorhús étele; mert «a jávor istentől jelzett állat» (*Tāremnél saqlēm uj*) s isten rendelte őt úgy hogy «kis házbéli állapotban ne egyék (*Tāremné toz sātweis, mān-kwoliñ-ta'ıl ul voss tēwē*; IV : 415.); ha a nő e tilalmat áthágja, «férje büntetés okába esik (*nakné pati*), nyomorogni kezd, jávort [vadászatában] nem talál» (u. o.). Maga a jávor mondja magáról énekében (IV : 301—2.): «Ha bűnhődésokozó cipőben (= tisztátlan állapotban) levő nő (*nakiñ nārāp nē*) eszik belőlem, midőn táplálékkal, táplálékkal [élő] embere vastag rudú rudas magalövő íjját fölállítja: én azt a mily messze csak látszik, kikerülöm. Hosszú farkú farkas ebét ha reám bocsátja: rothadt madzagkép vágom szét. Midőn holló orrát zuzmarázó telet alkot [égi] atyám s táplálékkal, táplálékkal [élő] embere engem fölkeres, sűrű fájú jegenyefenyves oldalán elrejtő fű mögött lopózkodik felém: nem veszi észre, midőn [járásomtól] az ág mozog. A hegyi erdő fáját két szemhatárnyi távolságból tekintem, Numi-Tārem atyámtól felülről aláhullott hét arasznyi havamat egy éj alatt hullott hómorzsanak tartom; vékony fonalkép, gyenge hürcezernakép húzott úttal húzom én, állat [azon messze utam = könnyedén elfutok]». Tiltva van a tisztátlan nőnek a medvehús evése is; Szotyinoва szerint «kis-házbéli nő, bálványka» (*pupakwē*, azaz: medve) ruháját (= húsát) egyáltalában nem, szedi (= eszi); de GONDATTI szerint (51. l.) csupán a medve szíve,

feje és melle, tehát a lélek székhelyei, tilalmasak számára. Ugyanily törvények alá tartozik a betegágyas nő is, kinek tisztátlansága a szüléstől fogva három hónapra van kiszabva (*χῦρέμ jḡḡḡép mūli*); mindeddig tisztátlan ruháiban (*mūlāsīn ulām*) jár s csak ezután jut tiszta (*sistēm*) ruhához. Minden alkalommal a vallási értelemben vett tisztulás hódpézsmával való füstöléssel történik (*sistēm ma'ēs lalwāl sārītaḡti* v. *lalwāl taktēlaḡti, sīstēmtaḡti*), mely helyett egyenértékű eljárás az, hogy «a nő kevés pézsmát szétrág a szájában, pézsmás nyálát vízbe ereszti s ezen vízzel locsolja ruháit s megmossa testét» (IV : 415.).

De a női tisztátlanság kellőleg nem ellenőrizhető; ezért a vogul-osztják nő állandóan szeméremkötőt (vog. *kās*, osztj. *vörép*) visel, melyre a dörzsolés elkerülése céljából sűrűn váltott finom gyaluforgács jön. Így is bizonytalan minden lépése; miért is nem szabad soha átlépnie a férfi ruháit, botosát, fejszóját, ladiktoló fáját, evezőjét, üstjét s vadászszerszámaikat (IV : 416; BELJAVSZKIJ : 110; INFANTJEV III : 566.): a férfi a szentségekkel érintkezik, vadászata és halászata alkalmával szent helyeken jár; oda el ne vigye a szentséggel egybe nem férő tisztátlanságot. Nem szabad a nőnek a háztetőre mászni, vagy a nyári sátor fedő nyírhejét átlépni (IV : 416.); mert a tető, különösen a füstnyílás «a nap sütötte földeket körüljáró király járó-kelő nyílása» (*nājin māt jḡḡḡḡnē ḡḡn jālne surmä*; III : 217.), «a kisdéd bálvány, a kisdéd isten bűnhödéshozó nyílása» (*laj-pupi'*, *laj tārem nakēp surēm*; III : 227.), vagyis ott járnak ki és be a bálványszellemek, tehát szentséges hely. «Befogott rénszarvasok előtt» — írja BELJAVSZKIJ (110. l.) — «az osztják nő nem mehet keresztül az úton, hanem vagy bevárja, míg a fogat elhaladt, vagy a gyeplő alatt a rénszarvasok s a szán közt csúszik át a tulsó oldalra» (l. ide vonatkozólag még: FINSCH : 526. l.). GONDATTI szerint (53. l.) vogul nőnek nem szabad ülni, feküdni vagy aludni a jurta előszögletében (hol a házi istenségnek van a székhelye); mert különben a házi gazdának minden dolga szerencsétlen lesz; szintígy nem szabad női holmíknak heverni az előszögletben. Ha minden óvatosság mellett véletlenül mégis megtörtént, hogy egy nő férőholmin (ruhán, fejszén stb.), vagy férfi nőruhán, vagy magán a nőn lépett át s a férfi, vagy holmija ily módon «tisztatlanná» lett (*jol-viksémles*): föltétlenül megkívánt tisztító művelet a pézsmafüstölés (IV : 416; GONDATTI : 53.). Minden kétség kizárása

czéljából a vadászatra készülő ember nem is indul el házából, mielőtt pézsmával nem tisztálkodott volna. «Házás helyen járdal» — magyarázza SZOTYINOVA (IV : 416.) — «tisztátlan mocskot juttat lábaira (*la'ilärü vikšém pānkél nákiäjä*); ha füstölés nélkül (*sári-taxttal*) megy el, nem lesz neki szerencséje».

Visszatérve immár a bálvány tiszteletének szertartásaihoz, ezeknek kiinduló pontja s vezéreszméje a bálvány szentségének hite, melylyel összeférhetetlen, hogy őt magát, vagy területét tisztátlan személy, vagy tárgy érintse; tehát női ruha vagy szerszám a bálvány hajlékában s szent ligetben el nem helyezhető. GEORGI szerint a vogulok áldozatainál a nők egyáltalában távol maradnak (l. fent); ezt azonban én, ki a felső lozvai vogulok közt egy vér- s egy ételáldozatnak voltam tanuja, nem tapasztaltam s csupán azt igazolhatom, hogy a főbb áldozati szertartások végrehajtásában nők nem vesznek részt, még ha a samán (mint erre magam is tudok esetet) nő is. De áll az, hogy a nők a bálvány arczába nem nézhetnek (SZOTYINOVA). Ennek elkerülése czéljából a bálvány arczát mindenféle posztódarabokkal betakarják, a mint ezt POLJAKOV a Paszerczovi jurták közelében talált bálványnál látta (115.). Így természetesen a férfiak tekintete sem fér a bálvány arczához, minek alapján megértjük, hogy miért nevezi az idéző ige a Világügyelő férfit «nőnek láthatatlan, férfinak láthatatlan szent király»-nak (*nē susstal jelpiñ žān, žum susstal sarni žān*; II : 362.).

Hogy a tisztátlan nő járta küszöböt a bálvány lába ne érintse, GONDATTI szerint (11. l.) a bálványt, midőn a házból kiviszik s szintígy midőn oda visszaviszik, *nem az ajtón, hanem az ablakon, vagy egy különösen ezen czélra készített falrésen emelik át, ép úgy mint ez a halottal s az istenke számba jövő, ünnepséggel tisztelt medvével történik.* Erre czéloz az «állat-öreg» (= medve) kikisérő éneke, midőn azt magyarázza, hogy a tisztelt vendég az «alsó nyíláson» (= ajtón) át ne távozzék; mert az «a kisdéd leány, a kisdéd fiú kárhózatokozó nyílása, ott szőre hegye bemocskolódik» (*tot an lai-āri, laj pī' nakép surém, pun-talēž žot-vikšém-tawē*; III : 225.). hanem a jobb oldala felé «egy tüfok nagyságú likacska (= falrés) tetszik elő, arra távozzék» (III : 227.). Egy másik változat azt hozza föl okúl az ajtón való kimenés ellen, hogy «az a köidök vágott embernek az ő járó-keelő nyílása; magadféle réti állatnak,

erdei állatnak ottan kikelni nem járja, nem illik» (III : 217.). Ennek tanácsa szerint a háznak három nyílása (ajtó, kémény, ablak) közül a medve «a középső nyíláson», vagyis az *ablakon* keljen ki; mert az «a vesszők közt futkosó kis istenek járó útja» (*nir-çal xajtné mān tārem jālné lānχ*; II : 218.).

Különös tisztelet illeti a *bálványházikót*, illetőleg a *lakóháznak* azt a részét, melyben a *bálványt* tartják. NOVITZKI azt írja, hogy «a kondai főbálvány hajlékába senki, még maga a kondai fejedelem sem merészel belépni; csupán egy bizonyos samán jár be hozzája» (I. fent). Magam tapasztaltam a szoszvaíói Jugra (*Jāni paul*) faluban, hol hosszabb ideig egy jurtának jobb fölszerelésű (pléhkemenczével, paddal ellátott s papirtapétával bevont) bálvány-örző szobájában (*jelpiñ kwol*) volt szállásom, hogy e szobának *küszöbét* nő át nem lépte: hanem midőn a ház asszonya beszélni akart, a nyitott ajtó előtt állva beszélt s midőn valamit be kellett volna hoznia, a világért sem tette volna máskép, mint hogy a *küszöbnél* átadta. Ugyanitt történt, hogy midőn egy ízben a *jelpiñ kwol* pléhkemenczéjébe a háznép lakta szobának tűzhelye mellől fát akartam volna vinni, e fát nagy megbotránkozással kezemből kivették s helyette valamely külön helyen őrizett fanyalábból adtak egy darabot. Tolmácsom avval magyarázta meg a dolgot, hogy a bálvány házának kemenczéjében csakis az ő saját *jelpiñ mā-járól* való, azaz az ő erdejéből *vágott fát szabad égetni*, melyből külön helyen mindig tartanak bizonyos készletet; ellenben én a nem szentséges fából véve «rossz fát tettem volna a tűzre». — Már fentebb említettük BELJAVSZKI-nak ama közlését (110. l.), hogy az osztják jurtának az ajtóval szemközt eső oldalán álló s a ház *gazdáját* személyesítő *rúd* előtt *nyolczadik évét túlhaladott nőszemély sem éjjel, sem nappal nem mer egyenesen végig menni*, hanem ha okvetetlenül szüksége van rá, a jurta közepén elhelyezett, soha ki nem alvó tűz körül oldalt kerüli meg.

Az istenség lakó területe, mint fentebb láttuk, «nőnek érinthetetlen, férfinak érinthetetlen szent föld»: *nē rəwtal, χum rəwtal jelpiñ mā*, mely kifejezésben a *rəwtal* «sértő, bántó szándékkal» való érintést jelez (v. ö. *ul rəwén!* «ne nyúlj hozzá, ne bántsd!»). A tisztelet nyilvánításai az ily helyek iránt, hogy *rajtuk* nő nem járhat (KUZNECZOV: 747.); hanem ha útjába esik, *kikerüli*, a midőn *arczát befödven (kasti)* tekintetével sem sérti

a *szent helyet* (IV : 415.). A férfi is csak szükségből közelíti meg, vagy megy keresztül rajta. A *szent helyen vadászni, fűvet tépni, fát dönteni, bogyót szedni, zajongani, vagy az embernek szükségét végezni* egyértelmű az istenségnek mély megsértésével (PALLAS III : 61 ; POLJAKOV 119 ; PATKANOV I : 105.). A *szent liget fáinak leveleit tépdeshni* szintén nagy bűn (IV : 94.). A *szent fa előtt elhaladva az osztyákok beléje tisztelet jeléül egy nyilat lönek* (PALLAS III : 60.), még pedig BELJAVSZKIJ szerint (92. l.) olyat, mely vadászat alkalmával sikeresen szolgált. Szigorúan tilos a *szent hegynék megmászása* (HOFFMANN 77, 91 ; KUZNECZOV 747.), sőt *megközelítése* is (FEDOROV 292.), a mint ezt kifejezi a *szent Uralnak* következő jelzője is: «*Ember lábának érinthetetlen szent hegység, ember körmének érinthetetlen fényességes hegység*» (*ëlem-çalés-la'il çantal jelpiñ ñar, ëlem-çalés-kwoss çantal pasañ ñar* ; I : 143.). A lozváfői *Jelpiñ 'Ñar* ormára a vogulok évenként egyszer mennek föl ős kezdetén, a midőn ott a hegyi istenség tiszteletére lóáldozatot hoznak ; azonban ekkor is csak az egyes családfőknek van megengedve, hogy a *szent helyre* léphessenek (FEDOROV u. o.).

Különös szokásokkal és szertartásokkal történik a tisztelet nyilvánítása a *szent vizek* iránt, melyeknek jelzése mint fentebb több idézetben láttuk, szintén: *nē rąwtal, çum rąwtal jelpiñ jã*, vagy tóra alkalmazva: *nē rąwtal, çum rąwtal jelpiñ tür*. Már PALLAS írja (III : 61.), hogy ezek területén *halászni, vagy vizet inni* nem merészelnek, félvén az istenség haragjától. Ha ilyen vidéken utazni kénytelenek, óvakodnak attól, hogy a *csónakkal közel jussanak a parthoz*, vagy hogy a *szárazföldet evezőjükkel megérintsék*. Ha az út hosszú, mielőtt a *szent vízszakaszhoz* érkeznek, ellátják magukat vízzel ; mert *inkább eltűrik a legnagyobb szomjúságot, mintsem egy korty ital vételére vetemednének az istenségnek szentelt vízből*. POLJAKOV szerint (118. l.) a víz tilalmán kívül nem szabad a víz nyugalmát *énekléssel, lövésekkel s evezőcsapásokkal* háborgatni. GONDATTI úgy tudja a dolgot (25. l.), hogy evezni ugyan szabad, de nem a víz fenekét *rúddal bökdösn*i (mire akkor van szükség, midőn a ladikot a sebes vízáram ellenében fölfelé tolják), sem a *ladikot a parton vonszolni*. KUZNECZOV a Felső-Lozvába ömlő Vizsaj (*Jelpiñ jã*) folyó torkolata mellett utazván, tanúja volt annak, hogy e *szent helyen* a vogulok a *nőket kitétték a ladikból a partra* ; minthogy nekik nem szabad a *szent helyen* át utazniok,

sőt a legszentebb részét a folyónak, t. i. a torkolatot, szemeikkel sem láthatják. Midőn e helyen áthaladtak, maguk a férfiak is kendőt borítottak fejükre, s egy szó ejtése nélkül mély csendben tértek be a Lozvába, miután a szent helyen áldozatul egy ezüstpénzt dobtak a vízi istenségnek (747. l.). FEDOROV szerint ugyane helyen a vogulok semmi szín alatt nem merészkednek kimenni a partra, sem pedig a folyó fenekére állani. Midőn ő erre utazott, az alacsony vízállás miatt a ladik zátonyra jutott, minélfogva emberei arra voltak kényszerülve, hogy a ladikot a vízben húzva vontassák. E munkára a vogul ladikosok semmiképpen sem voltak rábírhatók, hanem nagyon kérték az orosz munkásokat, hogy tegyék ezt ők meg helyettük, mialatt maguk nyugodtan a ladikban ültek (296. l.). A szoszva-középi isten szent vizének tiszteletére nézve a következőkép rendelkezik: «A midőn az ember korabeli, az ember idejebeli világ fog támadni férfinak érinthetetlen, nőnek érinthetetlen szent folyó hadd legyen itt! Ha egykor erre fölfelé utazik ember, ha egykor erre lefelé utazik ember: e helyen vizet többé sohase igyék; áldozat-étel-edényt, áldozatétel-üstöt állítgasson!» (*zūnt taz alǵā minnē zum, zūnt taz lǵāzā minnē zum ti māt vit vāssi' ul oss aji; pūri-āni, pūri-pūt oss untāli! II: 180.*). A tavidamelléki «Szent tó»-ra (*Ilpēn tō*) vonatkozó vogul néprajzi közlés szerint (IV: 408.) régebben «ezen tót a szélén álló ligettel együtt szentnek tartották; nők nem jártak közel hozzá, a liget fáit nem vágták, vesszőt nem törtek benne. Ha ezen tóból halat fogtak, a halat nem tisztították vaskéssel, hanem fakéssel. A levágott tehénnek vérét a tó vizébe bo-esátották a „Vizi Fejedelem”-nek (*Ut-khǵneun*) áldozatul».

Régebben, midőn a pogány vallási szertartások nyilvános gyakorlását még nem akadályozta a hivatalosan elismert kereszténység, a bálványok tiszteletének az a módja is dívott, hogy őket helyről helyre, egyik bálványházikóból a másikba hordozgatták, olykép a mint különösen az oroszoknál szokták házról házra s templomból templomba vinni a csodás erejűnek tartott szent képeket. Ily eljárásról a bálványokra vonatkozólag több helyen tudósít NOVICZKIJ. Az egyik szerint «a kondai főbálvány oly nagy tiszteletben állott az osztjákoknál, hogy az Ob s más folyók vidékeinek bálványpapjai el szoktak volt járogatni annak birtokosához s ajándékokkal kérlelgették őt, hogy engedje rövid időre elvinni a bálványt helységeikbe. Ha ehhez az engedelmet meg-

kapták, a szegénységben sínylődő samánok saját lakóhelyeiken kihasználni igyekeztek az alkalmat áldozatok rendezésével a maguk javára». Másik ily adat az «Obi öregről» szól, kinek «két bálványtemploma volt: az egyik az Irtis torkolatánál, a másik alább a nagy Ob folyó mellett; a bálvány e templomaiban fölváltva három-három évenként tartózkodott». Ugyane bálványról írja Noviczki, hogy sikeres halászat esetén «tisztességadással előveszik s mint valami érdemes tárgyat egyik bálványtemplomból a másikba viszik s még kísérik, különböző ördögös játékokat űznek» (l. fent). GONDATTI szerint (20. l.) megvan a bálványhordozás gyakorlata ma is a felső-szoszvai voguloknál, kik a *Jelpiñ nār* szentjét, a *Nār-ǫjkā* bálványt minden három évben egyszer elviszik a pelimi istenséghez «testvéri látogatóba».

Nagy megsértése a bálvány tiszteletének, ha nevét komoly ok nélkül emlegetik, vagy idéző igéjétszükség nélkül elmondják. «Ne vedd a te urad Istenednek nevét ajkaidra hiába; mert nem hagyja Isten bosszúlatlanul azt a ki az ő nevét hiába ajkaira veszi», mondja a tízparancsolat is; de ez a bálványistenségekkel szemben sokkal nagyobb jelentőségű, mint-hogy az «idézés» (*kāstul*) alkalmával, ők — mint fentebb fejtegettük — rendkívül távol eső székhelyeikről az idézés helyére meg is jelennek s az idézőt kérdőre vonják, hogy miért hívta őket. Az ok nélkül való emlegetés s idézés ily módon a pogányságban való-ságos zaklatása az istenségnek, mely kénytelen esetleg legszebb kedvtelését az idézetre abba hagyni s az idézőnek rendelkezésére állani. Két ízben volt alkalmam az ezen képzeletből eredt bajt személyesen megfigyelni. Az egyik eset Jugrában történt, hol az öreg *Kavrila Petōriš Sontin*-t hosszas rábeszéléssel és különböző ígéretekkel sikerült rábírom, hogy számomra a Világügyelő férfi idéző igéjét (II: 320.) elmondja. Az öreg hozzáfogott, de csakhamar félbeszakította a közlést; nógatásomra megint hozzáfogott, majd ismét abbahagyta, egyre emlegetvén, hogy «*nagyon fél, hátha a bálványöreg megneheztel érte*» (*saka pilé'im, ēriñ pupi'-ǫjkān narnē vīwē*). Ezek után magyarázásra fogtam a dolgot, kifejtvén, hogy nem czéлом az istenségnek gúnyolása, vagy sértése; sőt ellenkezőleg azt akarom, hogy a hozzá intézett szentséges igék feledésbe ne jussanak s fenmaradjanak a jövő nemzedékek üdvösségére. A föl-világosítás emberemet megnyugtatta; mindamellert a közlés be-

fejzétével fölállott ülő helyéről s a szálláson levő bálványszekrény felé fordulva hajlongások közben kért bocsánatot az istenségtől, mondván: «*Aranyos bálvány-öreg meg ne neheztelj érte!*» (*sorni pupi'-ājkā narné ul vojāln!*). A másik eset izgalmasabb volt. Ez Berjozovban történt 'Semén-pi' Rotivon Rompantop közlőmmel, midőn tőle a Paszét-bálvány idéző igéjét följegyeztem (II : 415.). Miután a följegyzés megtörtént, emberem kiment az udvarra, hol mindenféle testmozdulatok kíséretében vitatkozott az előidézett szellemekkel, azt hozván föl tette mentségéül, hogy «*nem neveltség-ből idézte őket; hanem kényszerből, mivelhogy t. i. a „nagy ember“ ültette le őt a kaj-saw elmondására (mūrintim at kāsťesānem; jāni' xumne ūnttuwāsēm).*» Ezután bejött s én arra kértem, hogy a följegyzés pontosságának átvizsgálása czéljából mondja el még egyszer az idéző igét, most már folyékony előadásban. Alighogy az ismétléshez hozzáfogott, egyszer csak elkezd egész testében remegni, rázkódni, végül rémes ordításban fakadt ki. Arra a kérdésemre, hogy mi a baja, azt felelte, hogy a *mēñkw-ek* újból megjelentek s nyilakkal bökdösik, erősen is kapkodott a karjának ahhoz a helyéhez, hol a bökdösést érezte, hogy a nyilszúrásokat elhárítsa.

Mint ez esetek is mutatják, a néphit szerint az istenségek iránt tartozó kötelességeknek megszegése, vagy tiszteletüknek megsértése azok neheztelését vonja maga után. Az istenségek ily lelki állapotának vogul műneve: *nār, nar*. «Ha leányos falut, fias várost zentül is fogsz bántani» — inti Ajász-isten a jugrait (II : 156.) — «*Numi-Tārem atyád elvégre rossz néven fogja venni tőled (N. T. āšēnnē taž nāri' vīwēn).*» A Toma-énekben azt a medvét, mely a vadászhost szétépte «*nar-szerző réti állatnak (nar vārem ūvēm-uj)*; III : 462.) nevezik, melyben a *nar* a «neheztelés, harag» értelem mellett egyszermind azt fejezi ki, hogy e lelki állapot «oka a bekövetkező bűnhődésnek, kárhozatnak». Ezen utóbbi jelentés domborodik ki a melléknévi *nāriñ, nariñ* képzés következő alkalmazásaiban: *simēn rāwtal lūl lātiñ, majtēn rāwtal nariñ lātiñ* «csúnya beszéd, melynek a szívet nem lett volna szabad bántania; kárhozatkozó beszéd, melynek a májat nem lett volna szabad bántania» (a medvesértő dicsekvés; III : 511.); *χul χānttal nariñ lāñχ* «a betegség láthatatlan átkos útja» (melyet az istenség neheztelése, haragja *nāriñ-gé* tesz; II : 408.), *χīñ χajtne nariñ vāñχā* «kór futkosó kár-

hozatos sírgödör» (II : 402.), *pumä zarä nariñ sariš* «füve ritka átkos tengere» a Kórfejedelemnek (II : 409.). Mivel a szent helyek tudatos, vagy szándéktalan megsértése legkönnyebben idézheti elő az istenségek haragját, azért az ily helyek gyakori jelzője a *nariñ*, így a jugrai isten laka : «szent fájú kárhozatszerző sziget» (*jelpiñ jiwép nariñ tump* ; II : 133.), tava : «szent vizű kárhozatszerző tó» (*jelpiñ vitep nariñ tür* ; II : 152.); a szigvfői istenke «fája, füve kárhozatszerző városhalmon» (*jiwä nariñ, pumä nariñ üs-sazl* ; II : 263.) lakik s a szigvatorkolati lakó földjének szintén ilyen jelzője van (*jiwä nariñ nariñ mä-lqmt, pumä nariñ nariñ mä-lqmt*). Az alvilági *kuł*-szellemek dolga csupa baj és kárhozat; ezek jelzője : «erdőből jött, vízből jött átkos ördög» (*vornél kwälém nariñ kuł, vitnél kwälém nariñ kuł* ; IV : 55.).

Az a cselekedet, melylyel az ember az istenség haragját s büntetését kihívja, tehát a mit közönségesen «bűn»-nek nevezünk, vogul műnévén : *nak* (l. e szó eredeti jelentésére s képes alkalmazásaira nézve : Vog. Népk. Gyűjt. I : 182.); «bűnbe, bajba hozó vétségbe esett» : *nakné pats*. A «bűnös keblű ember» : *masiñ kazrëp yum* (III : 53.), a «büntelen» : *mostal kazrëp yum* (III : 50.), melyben *mos* tkp. «hiba, fogyatkozás» (*aum-mos* «testi hiba, betegség»).

Minden baj, mely az embert éri, az istenség haragjának kifolyása, a bűnökért való büntetés, melynek az a hivatása, hogy az embert kötelességeinek tudatára ébressze s annak belátására, hogy sorsa az istenség kezében van. «Isten viszi életem ügyét» (*törém qm ölné vorem tqtilité*), mondja a vallásos ember a pogányságban is; «isten megtalált» (*tārémné žāntväsem* = «isten keze utólért») ez a szava, ha baját isteni büntetésnek érzi. Már WITSEN közöl némely nézetet a bálványszellemek büntető hatalmáról, jelesen hogy beteggé, bénává és sántává teszik azt, ki nem kellő mértékben járul eléjük áldozatokkal (639. l.), továbbá hogy az áldozati tárgyak eltulajdonítása avval a veszedelemmel jár, hogy az illető *eltéved a sűrű erdőben* s nem tud addig kijutni belőle, míg az istenségnek szentelt tárgyat kezéből le nem tette (313, 632. ll.). Magam hallottam a következő történetet: Az alsólozvai *Tëlém-tit nāj* bálvány puttonyában évek óta adománykép egybegyűlt sok ezüstpénzt Jevdjej és Pável Batjinjov, Saburov faluból való orosz parasztok, kik a bálvány szent helyének vidékén egy mellékvíznek halászatát kibérelték, ellopták. Ezért csakhamar utólérte őket az istennő

büntetése ; mert a két paraszt beteg lett s *egy év alatt meghalt*. Egy kondai ének beszéli (IV : 251—4.), hogy az «Obi-lúddá [változott] szamojéd ember öreg» (*Oqs-lont jorjén khom ańšuz*), mely valószínűleg azonos az «Obi öreg» = *Ās-ańšuz*-bálványnyal, két fejedelmi vadásznak csak azon fogadalmára «tárta föl állati halálos, halálos [módon megsebezhető] helyét», hogy «nős vidékre, férfias vidékre ha megérkeznek, őt (t. i. a bálványistenséget, ki lúd alakjában magát lelőni hagyta) hét arasznyi zsirtartó füles nyírhéjbödönybe helyezik», ezenkívül «ferfitől soha föl nem öltött posztóruhába, selyemruhába göngyölik». A két fejedelmi férfi becses zsákmányát haza vitte; de fogadalmával mitsem törődött. «Semmiféle hét arasznyi füles nyírhéjbödöny nincsen, semmiféle posztóruha, selyemruha nincsen ; az öreget az üres pajta zugába dobták. A szamojéd öreg erre megharagudott: „Kutyafiak — mond — megsaltatok engem!” A két fejedelem elméjében megzavarodott ; veszekesznek.» Csakhamar észre térnek, fölismerik bajuk okát s eleget tesznek a fogadalomnak. Most az istenség kiengesztelődött («visszaolvadt»: *pāri tātés*), «a fejedelmek egészségesek lettek s megszűntek egymással veszekedni». A ki szent helyről való czirbolyamogyorót eszik, annak *földagad a hasa* (IV : 297.). A ki a *Nē-pupi* ur («Nőbálvány-hegy») szent ormára fölmászik, írja HOFFMANN (77—78. ll.), *azt a rögtönösen támadó szél a mélységbe taszítja* ; az ily szelek miatt nevezik zürjénül e hegyet *Töl-pos*-nak, azaz «Szél-fészek»-nek. KUZNECZOV főlrándulván a *Jelpiñ 'Nar* nevű szent Uralbérczre, másnap *heves fogfájást* kapott, mire vogul munkása megjegyezte, hogy az onnan van, mivel e szent helyet megsértette ; ha ezt vogul ember teszi, *meghal, vagy komolyan megbetegszik* (747. l.). Hogy a szent helyek tisztelete mindenkire kötelező, arról GONDATTI is hallott, ki szerint az Alsó-Szoszvának egy szent folyószakaszán (*Jā'irim-paul* közelében) az oroszok sem utazhatnak veszedelem nélkül ; mert mindig valami szerencsétlenség éri ott őket, *vagy a ladik kap léket, vagy az evező törik el, vagy a vitorla szakad szét* (57. l.). Többször emlegeti a bálványok büntetésétől való félelmet NOVICZKI, ki szerint a hittérítés alá fogott emberek mindig arra kérték Feodor püspököt, hogy «segítse őket imádságaival a tőlük tisztelt bálványokban lakozó tisztátlan szellemek megrohanása és ármánya ellen. Többek közt *Javlak* samán arról panaszkodott, hogy a hittérítők megérkezése előtt bálvány-

szelleme «elővette őt, sokáig kínozta, megverte, ilyen szavait hallatván: „Eddig veled voltam, most pedig te eltaszítasz engem; ha te ellenem az igazság tanujeleit fogod nyilvánítani, *testeden súlyos kór fog jelentkezni*». A mester «megvédte» emberünket — folytatja NOVICZKIJ — s «fölszerelte a (nyakába akasztott) kereszt fegyverével; ettől t. i. amaz ellenség remeg és reszket, nem állhatván ki ennek erejét» (l. fent). A vogul-osztják ember aligha lehetett teljesen egy nézetben a hittérítőkkal a kereszt ily csodás védő erejét illetőleg; mert az én fentebb említett *Rompantjop* közlőmnek is lógott nyakában kereszt, mégis erősen fájlalta a *Pasët mēñkw*-eknek haragos nyíldőféseit.

A büntetésnek, mint említettük, általában az a czélja, hogy az embert a jó útra térítse; az istenség különben nem kívánja az ember kárhozátát, ha ez megtér s szíve töredelmét könyörgésekkel s áldozatokkal nyilvánítja, az istenség haragját a kegyelem érzelme váltja föl (*naqtä žulili*) s a bűnös bocsánatot nyer, a bálvány-szellem «sajnálataba fogadja» (*sālī viššentawé*). De az emberi indulatoktól és szenvedélyektől a bálványszellem sem ment; hiszen lényegében nem is más, mint ember. Megecsik ennélfogva, hogy némely alsóbb rendű bálványszellem megfélemlítve magasztos hivatásáról, egészen olyan lesz, mint az ellenséges indulatú, rossz ember, mint egy *kuł*. A medve pl., ha magát az embernek, a nélkül, hogy ezt bántaná, illően megadja, ha egyszerűen «leszáll» (*va'ili*) az ember hajlékába: ünneplésre méltó kedves istenke; de ha embert ölt: «nagyszemű ugató» (*sāmiñ vutép*; III : 525.), ha hangjával az embert megrémíti: ez már «*pupi-tor, khwuł-tor* = *bálványhang, ördöghang*» (III : 127.). Midőn az istenke harezi mámorában se lát, se hall, csak vagdalkozik; ez a rosszindulatú elmeköd: *pupi-sēñkw, kuł-sēñkw* = «*bálványdüh, ördögdüh*» (II : 43.); midőn «bálványi hét fogását, ördögi hét fogását» arra használja föl, hogy az embernek vagyonát magához harácsolja, az: *pupi'selēm āltul, kuł'selēm āltul* = «*bálvány szerezte vagyon, ördög szerezte vagyon*» (II : 75.). Az ily szellem már nem méltó az ember tiszteletére; az egy rettegett *kuł*, melylyel szemben az ember úgy hadakozhatik, a hogy tud. Az ember a bálványt rossz indulata, vagy hajthatatlansága miatt meg is büntetheti. E pontra nézve igen tanulságos s érdekes elbeszélést találunk a ПАТКАНОВТÓЛ följegyzett *Soñ-žuś* városbeli hős éne-

kében, melynek tárgyunkra vonatkozó részét ide iktatjuk (II : 82—87. ll.):

«*Son-γuš ʒoj*, az erős hős, a föld hét tájáról, hét úri nőt, hét asszonyt hozott feleségül; de ezen hét asszonynak egyikétől sem született számára ijját fogó ijjas kezű hős fiú, sem tujét fogó, ujjhegygyel dolgozó úri leány. Erre a birtokában levő medvebőr-, jávorbőr-subás bálványnak (*toñχ*) pusztatáji hét hambár sok becses prémjét áldozta; a kicsüngő nyuszt farkak, a kicsüngő evet farkak tavaszi halászmadár [nyúzott] bőre módjára lebegtek a szélben. Midőn a megöregedett ember mégis így [gyermektelenül] volt kénytelen meglenni: száraz szénát tett a ladik reves közébe, ott sok nyelvű (lángú) vészes tüzet (*tārēn-tūt*) gyújtott s a pusztatáji hét hambár, erdőtáji hét hambár sok becses prémjét a sok nyelvű vészes tűzbe tette. A medvebőr-, jávorbőr-subás bálványöreghez bár öt pánczlos testű ember közeledik: a bálványöreg a bőrös (réteges) földjével együtt mozog (= «a földbe vert bálványkarót az emberek megingatják ugyan; de kihúzni nem tudják»). Midőn *Son-γuš ʒoj*, az erős hős, haragos kézzel, haragos lábbal odament s a medvebőr-, jávorbőr-subás bálványt sok haját növesztett fejénél fogva megragadta: öt bőrös földjével, szőrös földjével együtt kifordította». Erre a bálványt a sok nyelvű vészes tűzbe tette; de az hímczoboly módjára felszökkenve eredt tova.

Most az öt pánczlos testű férfi vasbotot, vaséket hoz elő. Miután a vaséket a farába dugták s a vasbottal reá vertek: a bálvány fája két darabba esett szét. A sok nyelvű vészes tűzre úgy rakták, mint ételt a gyomor fenekére. Midőn az első füst fölszállott, érdes falatként akadt az meg az Aranyfény-atyának (*Sorñi-sanka jigeda = Numi-Tārēm*) torka közepén (= az égi atyának nem tetszik a bálvánnyal való ezen eljárás). Aranyfény-atyja Sok-földet-[járó]-férfiu fiának (*Ar miğ ʒoj*, *kale ʒoj* = Világügyelő férfi) szól: 'Szállj alá [az égből alácsüngő] vasláncz drága végén a halállal haló bőrös földre!'. A Sok-földet-járó-férfiu leszáll: *Son-γuš ʒoj*, az erős hős, a sok nyelvű vészes tűzhöz majd hátával, majd mellével fordul. A Sok-földet-járó-férfiu szól: 'Mintha itt valami haraggerjesztő dolog (*nērēñ* = vog. *nāriñ*), kelletlen dolog történt volna; Aranyfény-atyámnak torka közepén a füst érdes falatként akadt meg'. *Son-γuš ʒoj*, az erős hős, felel: 'Medvebőr-, jávorbőr-subás bálványöregemnek pusztatáji hét hambár, erdőtáji hét ham-

bár sok becses prémjét áldoztam; ijját fogó ijjas kezű hős fiam, tujét fogó, ujjhegygyel dolgozó úri leányom még sem született; ezért tettem én őt a sok nyelvű vészes tűzre'. A Sok-földet-járó férfiú ismét fölszállott Aranyfény atyjához; kettősen összehajtott, összetett hírt hozott neki. Aranyfény atyja erre zelniczemag nagyságú három morzsát adott át, hogy vigye el *Soñ-γus γoj*-nak s ez adja oda legkedvesebb nejének, hogy megegye. Mindez megtörtént s a mint az asszony a morzsákat lenyelte 'aranyos selyem drága gombolyaga gombolyodott méhében'. Tíz holdhónap leteltével, nők ülte [szülő] fa tövéhez ült le s az ijját fogó ijjas kezű hős fiú megszületett'. — Látjuk ez elbeszélésből, hogy a bálvány büntetésének egyszersmind az a mellékezelje van, hogy ily módon ráirányuljon az égi atyának figyelme a tőle kirendelt bálványszellemnek arra az engedetlenségére, *melylyel voltakép az ő parancsát hággák át*. Az égi atya a bálványszellemeket az egyes vidékek gondozására, lakóinak boldogítására küldte le a földre; midőn tehát a bálványszellemek e hivatásukat elhanyagolják, sőt az embereket sanyargatják, méltán illeti őket a büntetés, melynek az ember végrehajtója. Az itt leírt esetben is az égi atya jogosnak itéli az ember fölháborodását s maga igyekszik helyrehozni azt, a mit kiküldött szolgája, a bálványszellem megtenni elmulasztott.

A pogányságnak ilyenét fölfogása — vagyis hogy a mindenek égi atyjától kirendelt alsóbb rendű istenségek csak addig méltók az ember tiszteletére, míg feladatuknak az ember érdekeinek előmozdításával megfelelnek; ellenben megvetésre, sőt büntetésre érdemesek, ha megbízatásukban nem fejtenek ki kellő buzgóságot — igen alkalmas tárgyul kínálkozott a hittérítőknak oly végre, hogy vele a vogulok és osztjások régi hitnézeteinek alacsony színvonalát bemutassák. Noviczki ismételve visszatér az e fölfogásból eredő cselekedetek részletezésére. «Hogyha a kívánt javakat» — írja egy helyt — «az osztjások meg nem kapják, *leveszik a bálványról a neki ajándékozott ruhát s mindenféle gyalázások kíséretében valami illetlen helyre dobják*; utóbb azonban ismét *visszahelyezik* tiszteletének előbbi méltóságába». Az «Obi öreg» bálvány leírásában különösen is megemlékszik arról, hogy a mennyiben a tavaszi halászat kezdetén az osztjások «nem találhatnak gyorsan tengeri halra, nagy gyalázkodásokkal visszatérnek, *a bálványra támadnak s megfenyítik* ekkép szólván: 'Ez az arcátlan már olyan vén, hogy

hálátlanul elfeledve atyáink s dédatyáink tiszteletét és mitsem törődve a halászzattal, éhséggel pusztít el bennünket'. *Miután gyalázásokkal illették, csakhamar tettelegességben nyilvánul a fenyítés: kidobják a bálványt lakából, vesszővel megverik, mindenféle piszkos helyre vonszolják, lábaikkal tapossák, leköpik s addig tartják ily tiszteletlenségben, míg a halászat eredménye javúlni nem kezd*. Ugyanitt elbeszéli szerzőnk, hogy «egy bálványimádó nagy szegénységben bement a bálványtemplomba s arra kért valamely bálványt, hogy adjon neki inségében némi szerencsét; a bálvány fejében pedig egy darab arany rejlett. Miután sokáig imádkozott hozzá, de semmitsem szerezhett, *megfogta a bálványt s a földhöz vágta*». Az ekkor kigurúlt aranyat a szegény ember a következő szavakkal vette föl: «*Imádkozással mit sem értem el; veréssel inkább lehet tőled áldást kapni*». Szatika, kondai fejedelemtől, mint «az isteni gondoskodás» kiválasztott eszközéről, mondja el NOVICSKIJ, hogy miként pusztított el sajátkezüleg több bálványt. Az eset következőkép történt: A fejedelem két fia megbetegedett s a bálványoknak hozott áldozatok mitsem használván, a gyermekek meghaltak. «A fejedelem erre telve a legnagyobb fájdalommal, *elővett egy fejszét és sok bálványt összerombolt*. Midőn ugyanily szándékkal a nachracsi főbálványhoz kezdett volna közelíteni s ezt is szét akarta volna rombolni, a nép könyörgésre fogta a dolgot s valami váltságjutalommal lecsendesítette. Épségben hagyta tehát ezt, míg a többieket *tűzben égette el*, ekkép egyengetvén előre az evangélium hirdetésének útját» (l. e. helyeket fent). A bálványoknak illetően megbüntetéséről tudósítanak BERNHARD MÜLLER, PALLAS (III : 59.) s BELJAVSZKIJ is (99. l.). Az utóbbinál azt az újabb részletet találjuk, hogy midőn az osztjások a vadászat sikertelen eredményén fölingerülve a bálványtökeket szétvagdalják, a széthulló apró fadarabokat *a nép előjáróinak kezeibe szétosztják*. Ez az eljárás nyilván annak kifejezése, hogy a bálvány megbüntetése valóságos *népitélet*, melyhez mindenki közakarattal hozzájárult. A megsemmisített bálványbábút csakhamar új készítmény váltja föl s ezzel a régi szellem hatásköre is új «kézbe» került. PATKANOV szerint (I : 112.) a bálványbüntetésnek az irtisi osztjásoknál már nincs divatja; de ha a tőle várt eredmény nem válik be, az osztják ember bosszúból a templomba megy s ott a szentképeknek imádkozik, meggyújtott viaszgyertyákat állítgatván eléjük. Ha eztán a szerencse

jóra fordul, hű marad a kereszténységhez; de egy sikertelen halászat, vagy vadászati kísérlet is elég ahhoz, hogy megint otthagyja a szentképeket s régi istenségeinél keresse sorsa javulását. Nem nagyon fogunk csodálkozni ez ingadozáson, ha meggondoljuk, hogy szükség esetén orosz parasztok is elfogadják a pogány istenség segedelmét. Ilyen esetet beszél el GRIGOROV (23. l.), ki a Vasz-Jugán folyó szent földfokának (Шайтанкриу мысь) ama fáján, melynél a bálványoknak szánt áldozati tárgyak voltak elhelyezve, nyolcz rőfnyi vásznat látott fölakasztva. Ezt az 1881-ik év őszén A. Szosznyin kozák, a vaszjugáni gabonatár őre, tette oda egy samán ajánlatára, kihez t. i. ő a végből folyamodott, hogy gyógyítsa ki régóta kinzó hidegleléséből, mely ellen semminemű orvosság nem használt. Megjegyzi GRIGOROV, hogy miután az orosz kozák a vásznat a szent fára felakasztotta, a hideglelés elhagyta.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Esperes(t). Ezt a szót azért nem lehet a latin *presbyter*-re visszavezetni, mint SZINNYEI J. a NyK. XXVI. 486. l. akarja, mert az s itt a román nyelvterületnek egész keleti részében már korán eltűnt (a vulg. lat. *prebiter*-re nézve v. ö. 'Vokalismus des Vulgärlateins' cz. munkámat: II. 355). A német *Propst* szóra sem, mint JACOBI Gy. a NyK. XXVII. 324. l. akarja, mert a p itt nem tűnhetett el (MELICH J. NyK. XXVII. 470). De igenis a *Propst* szónak egy nagyon közeli rokonára, t. i. az olasz *preposto*, *prevosto*-ra, mely a velencei nyelvjárásban *presto*-nak hangzik; a MELICHTÓL az id. h. fölhozott tiroli német *präst*, *präust*, *praust* alakok közvetlenül a tiroli ol. *preost*-hoz csatlakoznak. A labialis spirans kiesését a rákövetkező labialis magánhangzó okozta (azért van a spanyolban és a portugálban is *prioste*). Az olasz szó jelentései: prépost, főbb pap, dékán, plébános; TORQUATO TASSO felsorolása: «il papa, il cardinale, il patriarca, l'arcivescovo, l'abbate, l'arciprete, l'archidiacono, il prevosto». Azt sejtem, hogy *ös-pöröst* az *archipraepositus* = *archipresbyter* mássa, a melynek az *ἀρχι-* előtagját *ἀρχαίος*-nak vették.

SCHUCHARDT HUGÓ.

Cseremisiz szótár.

(Hetedik közlemény.)

šera (cs.) bierwürze Gn.

šerbā körisfa; esche Tr.

šerbākā csorba; scharte Tr.

šerda orr; nase (?) — *tolzoštak tendan šerdagočen lekmeško telanda kočkašta šol lieš* egész hónapig míg orrotokon kijön, lesz nektek enni való hús; einen ganzen monat, bis es euch an der nase herauskommt, werdet ihr fleisch haben Ist. 79.

šere kovásztalan, sótalan; ungesalzen; ungesäuert Gn. Bd.

Tr. *širā* (m.) Bd. *širō* (m.) M. 71. id. édes; süss Ocs. 90. *šero* id. P. 20. 45. — *šere kinde* pogácsa; fladen Ocs. 90. *šero kindo* id. Ist. 128. *šerginde* id. Tr. *š.-ušmén* rettig; *бушма, šerem-temön* fogát elvásította; hat sich die zähne stumpf gemacht, untatta; war ihm lästig Tr.

šerem (cs.) gőz; dampf Tr.

šer-embál v. *šer-bál* id. Tr.

šeremét szegényke, kedves; der arme, liebe Bd. *šeremét* милый, любезный Tr.

šéréye keszeg; cyprinus rutilus Tr.

šereyge fűzfa; weidenbaum P. 45. — cf. t. *jirek* erle.

šereygo (cs.): *š.-šinžan* barna szemű; mit braunen augen P. 47. — cs. *šüreň*.

šerewa (r.) rovásos fa; kerbholz Gn. loos Tr. — cf. r. *жребіи* werkzeug zum wahrsagen Gn.

šergaldar- (cs.) tele, végig kiabál; mit geschrei erfüllen P. 56. cf. *sigrém*.

šergaltám bokkrétát szétszed; ein sträusschen auseinander theilen; eltép; zerreißen Tr. — cf. t. *jirt-* (жырт- Voskr.) cs. *šort-*.

šergaltém reng, hullámszik; sich schaukeln, fluthen, *šergáltoš* hullámszás; wallung Tr. — cf. t. *sir-* sich wiegen.

šergaş (cs.) gyűrű; ring P. 56. Ist. 41. *šörgaş* Ocs. 30. *šergáš* (m.) *šārgáš* (m.) *širgáš* Bd. id. *šergáš* id. Tr.

1. *šerýé* fésű; kamm P. 26. *гребень* Tr. M. 29.

2. *šerge* drága; theuer Gn. *šerge* Bd. Tr. *šergo* M. 71. *šergo*

Ist. 64. *šerga* Bk. 20. id. — *šerge akašan* wertvoll Ocs. 46. *šerge-akán* Tr. *šergakán* (m.) Bd. *sergäkân* M. 75. id. *šergäkân* edelstein, rubinstein M. 64.

šergeštár- drágává tesz; vertheuern Pu. 17.

(wéd-) *šergoltš* hullám; welle Tb. 247.

šeroktal- fűszerez; würzen P. 51. — cf. *šere*.

šermot fék; zügel Tr. — *šermot* (k.) *šermoc* (ny.) Weske 35. id.

šerňa fűzfa; weidenbaum — *š. gočko* barka; osterpalme; верба Tr.

šerpeštár- szétforgácsol; zersplittern, *šerpešt*- sich zersplittern Tr. — cf. *šorpe*.

šert (r.) ördög, elkárhozott; teufel, verdamnter; чортъ, окаянный Tr. *širt* gonosz; böse; злой Tr.

šertne fűzfa; weidenbaum NyK. 6, 200. *šertne-pu* лозина Tr.

šeske meny; schwiegertochter; jüngere schwägerin Bd. Gn. Tr. *šeskô* M. 8. *šeskü* (m.) *šeska* (m.) Bd. id. — cf. *šaske* nörz; норка cs. *šaske* kirg. *šeske* Zol.

šeste (r.) rúd, pózna; stange; шесть Gn.

šetem (cs.) kikel, kicsirázik; aufgehen, aufkeimen — *šitem* (m.) *šotém* id. Tr. *šetedem* fr. *šitiktem* (m.) caus. Bd.

ševokš, *ševekš* nagy bőrszak; ledersack Bd. *šowokš* id. Tr.

šewer (cst.): *š. waštár* fürdőseprő; badebesen, *šibir-w.* id. Tr.

ši . . . v. *še* . . . *šo* . . . *šü* . . .

ši ezüst; silber Gn. Tr. a *fa rétege*; baumschicht; слоёй дерева Tr. — *ši-pundó* silbergeld P. 17. *ši kol* harcsa; hecht; сомъ Tr. M. 43. *ši-gol* (m.) salmo salax Bd. bohne; боёбъ Tr.

šiam megver; schlagen Bd. Tr. Ist. 276. kovácsol; schmieden M. 67. csépel; dreschen P. 4. — *šiam* (m.) Bd. M. 67. *šiedem* fr. *šidem* (m.) fr. *šiedalam* fr. Bd. *šiedäläs* (m.) sich herumschlagen M. 37. — *šiktem* (m.) vereti magát; sich schlagen lassen Bd. — *wujom š. panaszol*; klage führen Gn. Bd. Tr. Ist. 136.

šialtalam füttyül; pfeifen Gn. 75. *šiald*- hangzik; erklingen P. 27. vijjog; schreien (habicht) P. 55. — cf. cs. *šowla*- t. *šaula*- *šialdôš* fuvola; flöte P. 27.

šiaršás brustlatz der frauen aus münzen auf ein rothes band genäht Tr.

šibü (cs. m.) sors; das loos Bd. *šivü* (m.) *švü* (m.) id. *šowá*, *šowá* id. Tr. *šiba* (m.) NyK. 6, 213. — *šibám šuas* das loos werfen Bd.

šič (imperat.) ülj le; setze dich P. 6. *šičšo* (imperat.) möge stehen bleiben P. 32. — *šicmažam* ültet; setzen Km. 5. *šičme*, *šecme ver* ülöhely; sitzplatz Bd. — *šičmo* csendes; ruhig P. 18. — cf. *šinžem*.

šič korom; russ Tr. — cf. *šekš*, *šikš*.

šičlem araszszal mér; mit der spanne messen Gn. — cf. *šec*.

šidä (m.) fabél; mark des holzes Bd.

šide harag; gyűlölet; zorn, hass Gn. Bd. Tr. Ocs. 9. — *šede*, *šedä* (m.), *šida* (m.) Bd. *šodo* Bk. 47. Ist. 33. *šodo* (ny.) *šedé* (k.) Weske 26. id.

šideškem haragszik; zürnen Bk. 45. Máté 21, 15. — *šidöškém* Tr. *šedeškém* Car. 35. j. *šedešk-* M. 92. *šedeškém* Bd. *šideškém* (m.) Bd. id. *šideškenás* свирѣть Tr. — *šidešt-* megharagszik; zornig werden G. 21. — *šideštär-* megharagit; erzürnen (trans.) Km. 13. *šidaštarem* Bd. *šidoštarem* Tr. *šidoštarem* Tr. id.

šidoráš fon; spinnen Tr. — cf. *šüdor*.

šidoš abroncs; reif (am fasse) Tr. *šodoš* id. ibid.

šidrälaš lábával kapar, bókol; mit den füßen scharren, sich verbeugen; шаркать ногами Tr.

šigás lerág; abnagen; точить, извѣдать (о червяхъ) Tr.

šiga (cs. m.) féreg; wurm; древесный червь Tr. — cs. *šüge*.

šigaláš újra kijavít; vom neuen ausbessern; перечинивать Tr.

šigiltoš (m.) alkalom, ok; gelegenheit, ursache Bd.

šikäláš (cs.) kopogtatni; klopfen M. 42.

šikar (t.) czukor; zucker Pu. 44.

šil klaffermaas; мѣра съ сажень Tr.

šil-širpe szegecske, czövekszeg; nietnagel; заусеница Tr. *šil-širpoš* id. ibid. — cf. r. шило + *šorpe*.

šiläpa fulánk, éle vlminek; stachel, schneide, kígyó nyelve; zunge der schlange; жало Tr. — cf. *šil* (-*širpe*).

šiltáš összeforraszt; zusammenlöthen; спаивать, сливать Tr. — cf. *širatem*.

šiltoš hókéreg; schneerinde; черепь свѣжный Tr.

šime, *šimé* v. *šeme*.

šimel sok; viel Gn. 47.

šimlém kikutat; ausforschen; вывѣдывать Tr. — cf. t. *šina*-prüfen.

šimsér (t.) falánk; vielfrass, gierig; обжора, жадный Tr. — t. *samsra*- обжираться Voskr.

šin (r.) sín; schine Tr.

šináltáš kínál, megvendégel; bewirten, zum essen nötigen; подчивать Tr.

šindém v. *šondém*.

šindök (cst. m.) láda; kiste Bd.

šintorláš kiver pénzt; ausprägen (münze); вычеканивать Tr.

šinžiš kék; blau; синій — *šinžimemdáš* blau färben, *šinžišemám*, — *šimältám* kékül; blau werden Tr.

šinža szem; auge Gn. *šinzá* Tr. Bd. *šinžá*, *šinža*, *šinžä* (m.) *šinžá* (m.) Bd. *šinča* Bk. 48. *šinža* NyK. 6, 196. id. — blick G. 50. — Össz. *š.-sol* szemöldök; augenbraue G. 76. *š.-ol*, *š.-ul* id. Bd.

ś.-çal id. Tr. *ś.-pun* szempilla; wimpern Bd. *ś.-pudá* hályog; staar Tr. *ś.-raś* augenlied Tr. — *vüt-ś.* kútfő; quelle Bd. Uf. 87. j. *eyer-ś.* id. Uf. ibid. *pamaś-ś.* id. Uf. ibid. *pel śinžan* félszemű; einäugig Bd. *śinžan uśšo* varázsló; zauberer P. 12. Bd. — *śinčalan kojšo* sichtbar Ist. 7. *śinčaś kojšo* id. Ocs. 6. *śinčaś kojdemo (kojtomo)* unsichtbar ibid. cf. *śonča.*

śinžadár gálicz, vitriol; купоросъ Tr.

śinžal só; salz — *śanzál* (m.) *sanzál* (m.) Bd. *śončál* id. Tr. — *śinžalán* gesalzen Bd.

śinžalán-śudo sóska; sauerampfer Tr. — cf. *śinžal.*

śinžaldem sóz; salzen Bd. *śončaltém* id. Tr. *śinžaltem* NyK. 6, 195. *śanzáltém* (m.) id. bosszant; erbittern Bd. *śanzalaltam* (m.) megsózat; einsalzen lassen Bd.

śinžaluk szemüveg; augenglas Bd. *śončálok* id. Tr.

1. *śinžem* tud, ismer; wissen, kennen Gn. — *śinžem* P. *śinčem* Bk. Ocs. Ist. *śinžem* Bd. *śinžem* NyK. 6, 195. *śinžäs* Km. 17. *śonžem* Pu. 35. *śončém* Tr. id. — *śinžeme* tudvalévő, ismeretes; bekannt Bd. *śinčotome* unbekannt Ocs. 14. *śinčodemo* id. Ist. 18. — *śinžem* besuchen G. 67.

2. *śinžem* megáll; stillstehen Gn. — ül; sitzen Gn. *śinžém* Bd. *śinžém* P. id. *śončém* id. Tr. *śinč-* Bk. Ocs. *śinžold-* G. 42. *śinželdam* fr. Bd. — *śinžam* leül; sich setzen Gn. *śinžam* Bd. *śinžam* P. 6. *śinžam* NyK. 6. 195. *śinžam* untergehen (von der sonne) Gn. — *śinžiktem* leültet, marasztal; zum sitzen einladen, zurückhalten (den gast), *śinželdem* szálldogál; flattern (von einem sitz zum anderen) Bd. — *kośken śinčon* elszáradt; verdorrte Ocs. 38. *keče śinžas* a nap leáldozik; die sonne geht unter Bd. *keče śečmaś* sonnenuntergang Bd. — cf. *śečme, sič, śindem, śondem.*

śip (r.) sonde; шупъ Tr.

śipka bölcso; wiege Gn. 48. Ringw. *śepká* id. Tr. *śépká* Bd. — cf. r. зыбка.

śipkán (m.) konkoly; lolium Bd. *špergula*; торица Tr. szalma; stroh NyK. 6, 213.

śivátaśa veszedelmes; verderblich; гибельный Tr. — cf. *śirt, śert.*

śircá v. *śirt, śert* id. Tr.

1. *śire* (m.) gyakran; oft Bd. Tr. häufig Tr. *śeren* oft Bd. üppig, weitläufig Tr. — ? cf. r. шире.

2. *śire* (cs.) borona; egge M. 33. — *śiräs* boronál; eggen M. 21. Tr. — cs. *śüre.*

śirge lombos fa, erdő; laubholz, laubwald Tr.

śirnalás széttipor, szétnyom; zertreten, zerdrücken; раздавливать Tr. *śirlem* zerfallen, einstürzen ibid. — cf. *śerém* 2.

śiršaśluk (m.) kenőcs; salbe BL. 23, 56.

śišdalás (*śindalás?* sic) felállít, elültet; aufstellen, ver-

šišér-šuda vad saláta; wilder salat; дикий салатъ, молочникъ трава Tr.

šišgátá полосы на небѣ Tr. — cf. t. *šizik* strich.

šiškaltás (t.) füttyül; pfeifen — *šiškiláltén-giráš* kifüttyül; auspfeifen, auszischen Tr. — t. *šizgir*.

šišpok (cs.) fülemile; nachtigall Tr. — cs. *šopéok*.

šištarém viaszszal beken; mit wachs einreiben Tr. — cf. *šište* 1.

1. *šište* (*šišto*) viasz; wachs Tr. Gn. 56. — *šošto* Pu. 45. *šošte*, *šoštä* (m.) Bd. *šošto* M. 18. *šüstö* NyK. 6, 201. — sárga; gelb Gn.

2. *šište* harkály; specht Gn. Tr. NyK. 6, 201. *šišto* id. M. 41. *šišto* id. P. 27.

3. *šište* (t.) pohár; becher š. *kudor korka* becher aus maserholz G. 74. — t. *šišä* kleines fläschchen Bál.

4. *šište* szij; riemen, *šišta* id. Bd.

šit (cs.) negyed; viertel M. 56. четверть аршина Tr.

šitkada (m.) tökéletes, erős; vollkommen, stark, — kivált; besonders Bd. *šitkada*, *šitkadala* (m.) id. ibid. *šitkada* nagyon, kivált; sehr, besonders Tr.

šitlem v. *šiclem* id. G.

šiwāl nyál; speichel — *šiwālam* köp; spucken — *šiwālša-šajtán* csiga; schnecke; улитка Tr. — cf. cs. *silige* t. *selägaj* speichel.

šizám (est.) érez, tapasztal; fühlen, empfinden, erfahren Gn. Bd. fölébred; erwachen Bk. 40. *šizám* (m.) id. Bd. — *šožam* Tr. — *šizám* lát; sehen Ocs. 40. Ist. 210. erwachen Ist. 246. *šizdeák wdrág kolomás* váratlan, hirtelen halál; unerwarteter, plötzlicher tod Tb. 244. — *šištar* fölkelt; aufwecken Bk. 94. *šištarém* привожу въ чувство, внушаю Tr. — cs. *sis*- t. *siz*-.

šizmäs szív; herz M. 68. — cf. *šizám*.

šo . . . v. *še* . . . *ši* . . . *šü* . . .

šobaga (t.) sors; loos Ist. 142. *šibaga* Tr. *šowaga* Ocs. 100. *šobagam koškaš* sorsot vetni; das loos werfen Ist. 142. *šobagam kudalten ulut* id. Ist. 185. — cf. *šibä*.

šočto: *kočkáš š. góčen óžno* mielőtt enni leülsz; bevor du zum essen dich setzst Bk. 57. — cf. *šěcme*, *šičme*.

šóčka mogorva; mürrisch Gn.

šodaj búza; weizen Gn. Tr. *šedáng* id. Bd. *šidán* NyK. 6, 193. — *šem šodaj* pohánka; buchweizen Bk. 34. *šeme* š. id. Tr.

šödán rossz; schlecht M. 11.

šogán (cs.) csipkerózsa; hagebutte Tr.

šogar koporsó; sarg Tr. — *šigar* sír; grab Préd. š.-*woném* sír; grab *šogártla* temető; kirchhof Tr.

šögöläs lehámoz; abschälen; лупить M. 92.

šogole szömörce; warze Gn. Tr. *šegele* id. Bd. *šegoľ* id. Tr. — cf. cs. *šobň* id.

šogoltoš hiba, gyarlóság, fogyatkozás; mangel, gebrechen; поро́къ, недостато́къ Tr. — *šogoltošan* князникъ ibid. — cf. cs. *šogam-* t. *jugalt-* verlieren.

šogor szűk; eng P. 3. *šogor* id. Ist. 211. Tr. *šögör*, *šeger* id. Bd. *šigor* id. Gn. — sürgős, sietős; eilig P. 8. [*šigirčik*

šogorčok, *šongorčok* (est.) seregély; staar Tr. — cs. *šongoré* t. *šogorém* szűkit, szorit; beengen Tr. *šogaremdém* id. Tr. *šögöremdém* id. Bd. *šogoremd-* bedrängen Tb. 207. *šegerem* szorit; drücken, beengen Bd. *šögöremam* eng werden Bd.

šökö-šökö (onomat. das Geräusch beim aufpicken der hühner) Tr.

šokšám füstöl; rauchen — *šok-šoktém* räuchern, rauch machen — *šokšajám* geräuchert werden, mit rauch bedeckt werden, *šokšajdém* (trans.) Tr.

šol hús; fleisch Uf. 36. Car. 34. Gn. Bk. 39. Ocs. 21. *šil* Bd. *šil* Tr. *šel* (m.) *šél* (m.) Bd. id. — *šilgoč* lektés húshagyó; letzter fastenstag; *šilško-purá* húsvét; ostern (der erste fleischtag nach den fasten) Tr.

šolem elfut; weglaufen, entrinnen Bk. 56. Ocs. 72. Ist. 109. *šilám* id. Bd. *šiltás* id. Tr. *šiltem* (m.) elfordit; abwenden (das auge) Bd. — *šilše* *saldak* szökött katona; desertirer Bd. *šilše* landstreicher Tr.

šolam elrejtőzik; sich verbergen P. 1. 58. Gn. Uf. 7. Car. 7. *šolam* (ny.) *šulam* (k.) titkol; geheim halten Weske 24. *šilám* sich verbergen Tr. *šilanás* id. ibid. — *šolon* titkon; geheim (adv.) Ist. 212. Ocs. 24. Zag. 41. *šolon utaralt-* retten Ist. 111. *šolon ilemo* wer menedék; asyl Ist. 111. — *šolt-* elrejt; verbergen Ocs. 64. verheimlichen G. 16. — *šolastaš* verbergen Uf. 7. Car. 7. *šiltém* id. sich verbergen Tr.

šolá-kol (cs.) süllő, fogas; lucioperca Tr. — cs. *šolla pola* cf. *šol* zahn.

šoldormá orsó czérna nélkül; spule ohne zwirn; цѣвка безъ нитокъ Tr.

šolejá (r.) hámszíz, nyakló; kummetriemen; шлея Tr.

šolkamá бромка Tr.

šoltal-: *kalokom osalon ilomoštlan šoltala ulmaš* a népet rossz élete miatt korholta; er schilt das volk wegen seines schlechten lebenswandels Uf. 96.

šoldar šaldar onomatopoetisches wortgebilde, das eine (flatternde, brodelnde) bewegung darstellt Gn. 78.

šoldórgo szép, édes, hizelgő; schön, süß, schmeichelnd (?) oder: klingend (? t. *šaltira-* cs. *šaldort-*): *š. šere šomák* süsse worte P. 19.

šolož a ló dereka; der untere theil des rüchens, das kreuz (bei pferden) Gn. 59. *šiliž* die gegend am kreuzbein NyK 6, 201.

šom, šoc, šna, šta (*šém, šéc* k. Weske 26.) v. *oš*.

šoma (t.) sima; glatt Gn. 71. Tr. *šomošo* id. (?) Zag. 66. — *š. puč* engelwurz; angelica (pflanze) Tr. — *š.-wuč* id. P. 51. schilf P. 24.

šomákšo a fejkötő lelóggó hátsó része; der herabhängende hintere theil der tscheremissischen weibermütze P. 28.

šomarém a szájat a harapáshoz összeszorítani; den mund (zum beissen) zusammenziehen Gn.

šomatém vigasztalni; trösten Ist. 250. Bk. 46. hizeleg, vele érez; schmeicheln, mitempfinden Tr. *šomantém* id. ibid. — *šomat-lás* geschmeichelt werden Tr.

šomat v. *šomákšo* id. rubus saxatilis Tr.

šoy sűrű; dicht, fest Tr.

1. *šoyaš* megijeszteni; erschrecken Car. 46. Uf. 48.

2. *šoyaš* (t.) próbára tesz; auf die probe stellen Car. 31. Uf. 32. — t. *šina-* prüfen, versuchen Bál.

šona-šowóčo a cseremisz asszonyok hegyes fejkötője; die spitze haube der tscheremissenweiber Gn. gesticktes (spitziges) hütchen G. 70.

šoná (cs.) szúnyog; mücke Gn. Ocs. 43. Ist. 60. Tr. *šengá, šingá* (m.) Bd. id. *šəňä-wlä* insekten M. 60. — *orá-š.* légy; fliege Bd. Tr.

šoyal- illik; passen *tor alašat torta koklaš ok š.* der braune wallach passt nicht in die gabeldeichsel Pu. 42. befér, *kiwitka körgeš ok š.* nem fér el a szánban; hat nicht raum im reiseschlitten ibid. — cf. *šondal-*.

šoyalok (cs.) ponyva; placke G. 47. szunyogháló; netz gegen mücken Tr. *šengálok* id. Bd. *šəňäləh* (m.) bettvorhang M. 29. — *šoyalok omaš* vászonsátor; leinwandzelt Ocs. 50. Ist. 70.

šončá szem; auge — *š. wozen* behexen (mit den augen), *š.-sortá* szem feketeje; augenstern, *šončalok* szemüveg; brille, *š.-pun* szempilla; wimpern, *š.-ošo* hályog; augenstaar, *š.-wüd* könny; thräne — *šončán, lišol-š.* kurzsichtig, *šörn-š. šaik-š.* schielend, *pozornik-š.* kurzsichtig, *pel-š.* félszemű; einäugig — *šončá-nuš* hexenmeister; *анахарь, š.-komdoš* szemháj; augenlied Tr. — cf. *šinža.*

šončalém nyerít; wiehern Bk. 32. *šinžalam, šinžaledem* fr. Bd.

šončor (est.) láncz; kette Ist. 41. Tr. *šinžer* id. Bd. — *šonžor-an pi* lánczos eb; kettenhund P. 51.

šondarém v. *šoném.*

šondém ültet, letesz; setzen, stellen Gn. Tr. állít; stellen Bk. 16. *šéndém* M. 28. *šindem* ültet, letesz; setzen, stellen Bd. *šinde-dem, šindolam* fr. id. ibid. — *šonđem* setzen, placieren P. 6. épít;

bauen P. 34. *šúškon šondén úlot* teletömték; sie stopfen voll P. 6. *šondal-* letesz; stellen Pu. 36. — *šindiktem* (m.) caus. Bd.

šongortoš v. *šongorcók* id. Tr.

šonošas (cs.) megátalkodottság, makacsság; verstocktheit Zag. 62. — cs. *šonoš-*.

šonšále gyík; eidechse P. 31. *šonšále* id. Gn. *sonšále* Tr. Ist. 322. id. *senksále* id. Bd. *sejšále* id. Tr. *šigšále* NyK. 6, 193.

šop (cs.) halkan, lassan, csendesen; sachte, still (adv.) Gn. Tb. 93. geheimniss Ks. 18. *š. umor* stilles wetter Máté 8, 26. *šopak* csendesen; still adv. Ocs. 69. Ist. 97. Zol. *šopakon* id. Zol. *ergoždec šopak* fia tudta nélkül; ohne wissen seines sohnes P. 12. — *šep* Bd. *šip* Tr. v. *šop* id. *šip* (m.) titkon; geheim (adv.) Bd. *pološes šip kalasaš* a fülbe súgni; in's ohr flüstern Máté 10, 27. *šepok* csendes; still Bd. — cs. *šoppon*.

1. *šor* természetes hasadás a fán; ritze, spalte am baum — *omo-š. finne* Tr.

2. *šor* szar; unrat, koth Tr.

šorém szétdob, széthurczol, ellop; auseinander werfen, verschleppen, entwenden Tr. — cf. *šerém* 2.

šoratem (cs.) olvaszt; schmelzen Gn. *širatem* (m.) Bd. *širātem* Tr. id. — *šoranem* olvad; schmelzen (intr.) Gn. *širanem* Bd. *širānem* Tr. id.

šorcú rozsnok; bromus secalinus Tr.

šorča (cs.) kaláris; glasperle Gn. 48. *šorča* esőcseppek a leveleken; regentropfen auf den blättern Tr.

šorčal- gyöngyöt felvarr; perlen aufnehmen G. 48.

šorčo (cs.) jászol; (heu)krippe Ist. 185. Pu. 43. *šorče* id. Tr. — cs. *šoros*.

šorcók (cs.) sáska; heuschrecke Gn. 58. *šorcók* Ocs. 44. 61. id. *сверчок* Tr. — *šorcík* szökése; grashüpfer Bd. *šircík* NyK. 6, 193.

šorčoném (cs.) nedves lesz; nass werden Tr.

šordán (cs.) kolbász; wurst Tr.

šorgálée makkréce; kriecheute; anas querquedula Tr.

šoroém fogát csikorgatja; die zähne fletschen Tr. — ? cf. cs. *šol* zahn.

šorka (cs.) bibe; staubfaden Gn. 58. *širčá* (m.) id. Tr. — *šorkalandarem* die staubfäden befruchten; fruchttragend machen ibid. — cs. *šorgá* t. *serká*.

šorkama (cs.) mellesat; brustspange Gn. brustlatze mit silbernen münzen (*počkama*) Tr. — cs. *šulgeme*.

šorpe (est.) czövek, ág; zwecke, zacken Gn. *šorpö, šorpák* szálka; splitter Tr. *šorpi* id. Zol. *šérpe* id. Bd. Tr. — cs. *šorbok* t. *šorpe* Zol.

šošer tej, milch M. 18. *šozer* id. Tr.

šěšo čer (cst.) poklosság; krätze Ist. 221. *šějšö čer* id. Ocs. 97. — cs. *šös-čír* t. *seš*.

1. *šošom* hét; sieben (?) (veraltet) Gn.

2. *šošom*: *kok š. jot* két egymáshoz teljesen idegen; zwei einander völlig fremde G. 57. *š. kšö* vadkeeske; wildgais G. 40. *šošom* (od. *šom*) *pünžö* fichte G. 40.

šöwāš köp; speien M. 92. *ševem* (m.) id. Bd. — cf. *šüwalam*.

šöwön (cs.) emelörúd; hebebaum; *рычагъ* M. 63.

šoworčok (t.) záptojás; verdorbenes ei Tr.

šowordom: *š. š. jür toleš* prasselnd u. tropfend kommt der regen P. 45. (viell. *šowordon* cf. cs. *šuw-* regnen, schneien, oder: t. *siuart-* begiessen).

šözirgáš fűrészt élesít; säge einfeilen; *зубрить* Tr.

šöže ősz; herbst Gn. *šöžö* Tr. *šěže, šize* (m.) Bd. — *šezem, šizam* (m.) im herbst Bd. *šözom* id. Tr.

šözoktem feeskend; sprengen, spritzen Gn. Tr. *šiziktem* NyK. 6, 193. *šezektem, šezektelam* fr. *šezektedam* fr. id. Bd. *šözoktarém* kiönt; vergiessen Tb. 169. *šezektaldam* sich bespritzen Bd.

šözwök (cs.) fülemile; nachtigall M. 42. — cs. *šöpcök*.

škal tehén; kuh M. 33. Tr. *škol* id. Km. 87.

škalá tudniillik; nämlich W. 206. Tr. Bd. — cf. *skalá*.

ške, šket v. *eške, oške* id. *škenžom ške* önmagát; sich selbst (acc.) Ist. 176. Ocs. 124. — *šketän* magános ember, családalan; ein alleinstehender mensch M. 71. — *škemon, škemdon, škenžön, škemän, škendän, škemöšton* ich, du, er, wir, ihr, sie, selbst; мой, твой etc. собственный. Tr. cf. *šketem*, (pers. 1.) *škečok* (pers. 3.) *šketęšta, škečęšt* (plur. pers. 3.) ich etc. allein W. §. 85. — *škenžim ške ojlä* bevall; eingestehen, *ške tüleš ludám* magamban olvasok; ich lese für mich selbst Tr

šlol (r.) iskola; schule Gn. *škola* id. Bd.

šmá v. *ušmá* id. Tr. *šma pogoš* pofa; wange ibid.

šo . . . v. ša . . .

šočam születik, nő; geboren werden, wachsen Gn. Bd. wachsen P. 45. *paždattęsa* Tr. *čočam* id. Bd. — *šočold* — geboren werden Pn. 40. wachsen P. 35. — *šočoktém* szül; gebären Bk. 76. wachsen (trans.) P. 20. *paždäo* Tr. *čočuktem* gebären Bd. — cf. *šáčam*.

šočoš nemzetség, család; geschlecht, familie Tb. 247. *ajdémön cola šočošžom* des menschen ganzes geschlecht Tb. 84. *Jessejan šočos* der stamm Jesaja's ibid.

šočo (gen. *šočon*) rokon; verwandter P. 48. G. 69. *šoče* geliebter G. 63. — *šočon awa* gazdagság anyja; mutter des reichthums P. 29. *šočon roska* glück G. 68.

šočmo hétfő; montag Bk. 34. *šočmet godšen -ak* seit deiner geburt Bk. 42.

šočšo gyermek, utód; kind, nachkomme Uf. Car. 3. nemzet-

ség; geschlecht Ist. 79. *šćcsom oštet du wirst gebären* Car. 16. — *šoćšo* szerető; geliebte G. 65.

šodor šodor giebt eine plötzliche bewegung an Gn.

šođo tüdő; lunge Gn. Bd. *šādā, šoda* (m.) Bd. *šodě* M. 6. id.

šoda-šudo üröm; wermut (*artemisia absinthium*) Tr.

šoe (m.) ritkán; selten (adv.) M. 48. Tr. ritka, gyér; undicht Bd. *šoje* id. *ibid.*

šoeráš megréfal; foppen, zum besten haben; подпучивать Tr.

šogem áll; stehen Gn. P. 2. marad; bleiben P. 8. ér; kosten, wert sein *ik mutso šoga teyg-akaš* jedes wort von ihm ist einen rubel wert G. 66. — *kren šogēs* megver Ocs. 39. Ist. 55. *šogálám* áll; stehen Pu. 19. *türedáš š.* kezd; anfangen P. 8. *šogolám* megáll, föláll; stehen bleiben, aufstehen Bd. *šagalam* (m.) id. *ibid.* *šogálám* встаю Tr. — *šogaltém* fölállit; aufstellen P. 15. *šogaldem* id. Bd. *šogaltém* ставлю Ocs. Tr. Bd. megválaszt; erwählen, bestellen (*kugožalan* zum könig) Ocs. 73. Bd. cf. *kugožalan šogaltaš* zum könig machen Uf. 77. *k. šogalon* er wurde könig *ibid.* 81. *k. šogen* er war könig *ibid.* 81. — *šogaltel-* id. Ocs. 124. *šogokt-* Tb. 157. *šogaltem* (m.) Bd. — *šogolaldám* pass. Bd. — cf. *šolgem.*

šogáš hebeg; stottern; заикаться Tr.

šogá (est.) eke; pflug Gn. Tr. *š. wui* id. P. 26. *šaga* M. 33. *š.-sowalá* csoroszlya; pflugschar Tr. cf. r. coxa.

šogalém szánt; ackern Tr.

šogán (est.) vörös hagyma; zwiebel P. 25. *šogan* Bd. Tr.

šogertén szarka; elster P. 24. Gn. 34. Nyk. 61, 194. — *šogertán* Bd. *šogerten* Gn. Bk. 18. *šogertén* Tr. *šagarten* (m.) Bd. id. — cf. cs. *šogorč.*

šogóš füst; rauch P. 25.

šogo hebegő; stotterer; заика Tr.

šoj: *olá-šoj* kacsafajta; mergus albellus Tr.

1. *šoja* (cs.) hazugság; lüge Gn. Bd. Tr. hazug; lügnerisch Gn. kérkedés; prahlerci Bd. Tr. — *šaja* (m.) lüge Km. 71. fecsegés; geschwätz Bd. *šajaeš* lügnerisch (adv.) Km. 70. — *šojáče* lügner Bd. betrüger, schwätzer Tr. *šojánzék* lügner Tr.

2. *šoja*: *š.-korem* halánték; schlafe Tr. *šaja-gorem* (M.) nyakszirt; nacken Bd.; *š.-korka* nyakszirt; nacken Gn. Tr. — r. *меня* (?) Bd.

šojak hazugság; lüge Bk. 38. prahler Zol. — *šojakeš* lügnerisch (adv.) Ks. 51. — Össz. *š.-jumo* götzen Ocs. 124.

šojaklém megcsal; betrüen Ocs. 43.

šo'ik: *šo'ik-šo'ik šüšpokšo* die nachtigall mit ihrem schlage P. 56.

šojoštam hazudik; lügen Uf. 44. *šojestám* hazudik, rászed, kérkedik; lügen, betrüen, prahlen Bd. *šojštám* lügen, betrüen, verwohnen Tr. *šaištám* (m.) beszél, reden, *šajist-* (m.) id. lügen Bd. —

šajštaš разска́зывать, разгово́ривать другъ съ другомъ M. 92. говорить взборъ, лгат; застѣнять, темнить Tr. *šajšma* hazudás; das lügen Km. 71. — *šajštém* a világosságot elvenni; das licht einem benehmen; застѣняю, заслоняю Tr. elrejt; verbergen *šké čurečtam moј gočém it- šójšto* dein antlitz verberge nicht vor mir Tb. 206. *šojštalt-* wird verborgen Máté, 4, 14.

šojlan mögött; hinter (wo) Ocs. 47. *šojklá* mögé; hinter (wohin) Tr.

šoklá (t. m.) gödrös hely az uton; ausgefahrenes loch am wege Tr.

šokláká (r. m.) újj izület, könyök-bütyök; fingerelenk, ellenbogenhöcker Tr. — r. щиколка (csigolya).

šokmak (t.) ösvény pfad Gn. — cf. *sokmak*.

šokš ruhaujj; ärmel Gn. 72. Bd. Tr. *šogš, šoxš* id. Gn. — cf. jakut *siäx*.

*šokšema*m melegül; heiss werden, sich erwärmen *šokšemdem* melegit; wärmen Bd. — *šokšesteš* forró; ist heiss Sdr. 5.

šokšo G. meleg, forró; warm, heiss Gn. Bd. *šokše* Tr. *šokšo* P. 18. *šokšě* (m.) M. 70. *šokše* (m.) *šokša* (m.) Bd. id. *šikču* (m.) hőség; hitze Bd. — *šokšo čer* fieber Máté 8, 15.

šoktá kolbász; wurst P. 25.

šoktem hangszeren játszik, hangzik, cseng; (auf einem instrumente) spielen, klingen Gn. Bd. брѣнчу, издаю звуки Tr. *šoktedem* fr. Bd. *šaktem* (m.) Bd. M. 44. id. — kiált; schreien Ist. 11. Ocs. 9. *šoktal-* fuvolyázik; auf der flöte spielen Pu. 44.

šoktam szítál, kiszemel; sieben, sichten Gn. sieben Bd. *šaktaš* id. M. 93. сѣю муку Tr. — *šokmaš* szítálás; das sieben G. 47.

šokte szita; sieb Gn. Bd. Tr. — *š.-šüdor* siebengestirn Gn. — *šokto* liszt; mehl Pu. 19.

1. *šol* (cs.); *kit-š*, karperecz; armband Gn. P. 53. *kid šola* Ist. 25. *šol* id. Tr. — cs. *sola*.

2. *šol* (cs.): *š.-tul* izzó tűz, parázs; glühendes feuer, kohle Bd. — cs. *šolu* ОГНИВО.

1. *šolam* fő, bugyborékol; kochen, sieden Gn. Bd. Tr. *šoledem* fr. id. *šolem* (m.) fő, olvad; kochen, schmelzen, *šoldem* főz, kochen (trans.) *šoltem* (m.) id. *šoltolam* fr. Bd. *šoltem* Tr. *šoldem* gar kochen P. 23.

2. *šol-* folyik; fliessen *tudo mlandošto čonak šör i nu šolon šinču* azon a földön valóban tej és méz folyik; in diesem lande fließt wirklich milch u. honig Ist. 80. Ocs. 57. *šoleman jur šolon* es regnete hagel Ocs. 43. — *šolokt-* hervorquellen, fliessen lassen *kuromaš ilemašom šolokten-tukšo pamaš* das ewige leben hervorquellende quelle Ist 205. — ? cf. cs. *šuw-* regnen, schneien, hageln.

3. *šolaš* (r.) pajzánkodik; mutwillig sein; шалить Tr.

šöl- das hintere: *šölnö* megett; hinter; *šölan*, *šölkö* mögé;

hinter, *šölc(ön)* mögül; von hinten her, hinter — hervor; *šölsö*, *šölnöšö* megett való; hinten befindlich Gn.

šola (m.) tolvaj; dieb Bd. *šolo* id. Tr. — *šola karem* diebs-höhle BM. 11. 17.

šola (cs.) öcs, unokaöcs; jüngerer bruder, neffe Bd. Gn. *šälä* Bd. — *šolo* id. Gn. 27. Tr. atyafi; verwandter Ist. 266. — *šolaš* Gn. *šöla* M. 8. jüngerer bruder.

šolagaj (cst.) bal, linke (hand) Gn. Ist. 145. *šola* id. Gn. *šolagaj* Bd. Tr. *šolazaj* Zol. *šalazaj* (m.) Bd. Tr. — *šolašte*, *-ške'*, *-góé* auf, nach, von der linken seite Gn.

šoläye, *šölëye* Tr. v. *šaläye*, *šalëye*.

šölcök ajtókilincs; thürklinke Tr. — cf. защёлка.

šölcök bugócsiga; brummkreisel; волчёръ Tr.

šoldorga (a híd) szétválík; (die brücke) löst sich auf G. 62.

šoldo v. *šuldo*.

šoldomandém csörög, dobol; klirren, trommeln — *šuldoman-dém* id. Tr.

šöldra (cs.) darabos; grob; крупный Gn. Tr. *šaldra* id. M. 72. *šoldora* id. Bd. — undicht (?) Gn.

šöldrä palló; diehle — *š.-umbäl* wandbrett Tr. — cf. *šedrä*.

šole v. *šülö*.

šolem jégeső; hagel G. 58. Bd. Tr. *küj šoleman jur kšeső*; steinregen Ocs. 65.

šölgem áll; stehen Gn. P. 21. Bd. Tr. *šalgem* (m.) id. — *šölgödam* megáll, álldogál; stehen bleiben, *šölgöktem* állít; stellen *šalgaktem* (m.) Bd.

(*tul*) *šölgöm* (cs.) izzó parázs; glühende kohle G. 14. *šölgöm* Zag. 7, *šölgöm* Tr. — *šol* cs. wom feuer Zol.

šöloštám lop; stehlen Bk. 122. Ocs. 51. Ist. 71. Gn. Tr. Bd. *šölaštám*, *šöštám* id. Bd. — *šöloštám* NyK. 6, 201. *šölop* titkon; heimlich Gn. Zag. 26. *šölopon* id. Zol. *šölon* id. Tr. Ist. 183. *šölokon* id. Tr. *šölopšö* tolvaj; dieb Tr. — *šölop ojlém* flüstern Gn.

šölok (r.) tetőoromzat; die firste Pu. 38. — *поборы*, *сборы* Tr.

šölkamá (cs.) az ing mellén való csat; schnalle an der hemdbrust Bd.

šölkön (cs.) hidegség; kälte Ringw. — cs. *šölgön*.

šölnem (cs.) dülöngözni; hin- und herwackeln (im schlitten, auf abschüssigem wege) Bd. *šálnem* (m.) hinabrollen Tr. lenyugszik; (die sonne) geht unter Bd. *šölnöšteš* ferde hely a szánuton; abschüssiger schlittenweg Bd.

1. *šölo* bél; darm Gn. Bd. *šöl* id. Tr. M. 6.

2. *šölo* szilfa; ulme Gn. Bd. Tr. *šölö* Pu 41. *šöl* M. 45. — *šölerlá* szilfaerdő; ulmenwald, *ter šölo* querholz am schlitten Bd.

3. *šölo* (cst.) talphajó; fähre, floss Gn. Bd. Tr. — *š. küvar* fähren-brücke G. 62.

- šolop* (r.) eresz; dachrinne Gn. 30. Tr.
šomak (est.) szó, beszéd; wort, rede P. 19. 43. Bk. 47. Bd.
 Tr. — *šamak* (m.) Bd. Km. 4. — cf. *jomak*.
šomaklaném pöröl, veszekedik, megdorgál; zanken, schelten
 Bd. Tr. — *šamaklaném* (m.) szól, prédikál; reden, predigen Bd. —
šamaklanmaš rede BK. 1, 2, 4.
šon agyag; lehm Bd. Tr. *šun* (m.) Bd.
šoy hab; schaum Gn. 29. Bd. Tr.
 1. *šön* ín, ér; sehne, ader Bd. Tr. Zag. 62. *šün* (m.) id. Bd.
šen NyK. 6, 193. — *š. šupšeš* görcsöt kap; krämpfe haben Tr. *luš-*
kada šön čerän gutaütött; vom schlag getroffen Bd. — cf. cs. *šonor*
 t. *seger* id.
 2. *šön* fösvény; geizig — *šönlanem* fösvénykedik; geizig
 sein Bd.
šonem (est.) gondol; denken Bd. Gn. *šonaldem* mom. *šanem*
 (m.), *šankalem* (m.) fr. Bd. *šänem* (m.) Sm. 10. id. — *šonem* kíván;
 wünschen G. 63. — *šonokt-* gondolni enged; denken lassen Bk.
 68. *šandarém* biztat, hiteget; hoffnung machen jemanden, ver-
 trösten Tr.
šoyalme öregség; alter Ocs. 14. *šoyemme* id. Ist. 19.
šoyaltem magára ölt; kleiden, anziehen Gn. — *šoyaltam*
 refl. Gn. 49.
šonán-pol szivárvány; regenbogen P. 27. Car. 22. *šoyan-pol*
 Ist. 15. *šonánbul* Tr. — *šona-pol* Car. 22. j. *šana-pöl* (m.) M. 47. id.
šonar pil Bd. *š.-pöl* Tr. *š.-pöl* Uf. 23. *š.-wülo* Uf. 23. j. *šanál*
pjül (m.) Bd. v. *šonán-pol* id.
šondále (cs.) üllő; amboss Tr.
 1. *šondaš* kenderkefélé; flachsbürste Gn. 13. *šondás* P. 24.
 2. *šondaš* üllő; amboss Tr. *šondoš* id. Zol. — cf. *šondále*.
šondo húgy; urin Gn. Tr. einer der oft uriniert Tr.
šoyemám öregszik; alt werden Ocs. 18. Ist. 24. Bd. Tr. *šoy-*
kemám Uf. 72. *šoygememdem* fr. *šoygemaldám* Bd. id. — *šoyeštarém*
 alt machen Tr.
šoyeštam habzik; schäumen Bd. Tr. *šoyeštelam* fr. Bd. *šoyay-*
gám Tr. id. — *šoyaygdám*, *šoyeštás* caus. Tr.
šoygo öreg; alt Gn. Bd. Tr. *šoyga* (m.) Bd. Bk. 41.
šonomaš gondolat; gedanke Bk. 46. *šonomás* P. 23. *šonoma*
 Bk. 48 *šanama* (m.) Bd. id. [igel Tr.
šoyšo sündisznó; igel Pu. 29. Gn. béka; frosch Ocs 42. *šoyše*
šontán árnyékszék; abort Tr.
šönžalam nyerít; wiehern G. 47.
šönžal só; salz Gn. 56. Ocs. 17.
šopke rezgő nyárfa; espe P. 2. Bk. 18. Bd. Tr. — *šopoke* Gn.
šapki (m.) Bd. id. — *sopkerlá* nyárfaerdő; espenwald Bd. *šopkér*
 id. Tr.

šopém savanyodik; sauer werden Gn. Bd. — *šapem* (m.) Bd. M. 92. *šopedem* fr. Bd. id. — *šopoktare*m säuern, *šopoktaredem* fr. *šapemdem* (m.) id. Bd.

šopo savanyú; sauer Gn. Bd. Tr. *šapo*, *šopo* id. Weske 21. kovász; sauerartig Bd. *šapo* kwasz M. 19. — *š. šudo* sóska; sauerampfer Tr.

šopš orsó a fonállal; spule mit zwirn Tr.

šopšár létra; leiter (aus einem astigen baume) Gn. P. 23. Tr. auf den zaun aufgelegtes ästiges holz um das übersteigen zu verhindern Tr.

šoptor ribiszke; johannisbeere Gn. *šoptor*, *šaptar* (m.) id. Bd.

šor szar; unrath Bd. Tr. P. 25. *šur* P. 25. Tr. *šr*, *šor* id. Tr.

šoram szarik; scheissen Gn. Bd. Tr. *šoredem* fr. Bd. — cf. cs. *šes* id.

šorém tapos; treten; топтать Tr. — *šorām* átlép, áthág; übertreten; нарушать Tr.

šor-wondo gereblye; rechen, harke Gn. 6. Tr.

1. *šör* szöglet, -él; kante Gn. Bd. P. 49. *šör* Bd. *šör* id. Tr. — *šörön* egyik oldalára fordulva, dőlve; auf eine seite geneigt Bd. *šörn* id. Tr. *šörön kuwa* krummes mütterchen P. 28. *šöräkän* geschliffen Tr. — cf. *šer* 2.

2. *šör* tej; milch P. 9. Gn. *šör* id. Gn. Tr. — *š.-wal* tejfel; sahné Gn. — cf. *šer*.

šör-: *šörön onža* — haragosan tekint; schaut finster drein G. 75. — *šor-* (m.) veszekedik; streiten, zanken Bd. — *šürča* haragos, vad, veszekedő; zornig, streithans — *šürčalanem* veszekedik; streiten, *šürčanedem* id. Bd.

šoras eljegyez; verloben G. 75.

šorem felbont, felfejt, lebeszél; auftrennen, abrathen Gn. Tr. Bd, *šörkalém* fr. Bd. megszüntet; einstellen (den zorn) Tb. 244. *šorém* loswickeln, losflechten; развивать Tr. — *šört-* felbomlik; sich auflösen Máté 24, 12. — *šörökt-*: *šodom šörökten koštšo* die friedfertigen, die ihren zorn einstellen Tb. 166. Bk. 82. Ist. 208.

šorákš mocsáros hely az erdőben; sumpfige stelle im walde Tr. *šorána* v. *šarána* Tr.

šoraydás behomályosít; trübe machen; съдлать тусклымъ Tr. *šoránne* gombafélék, a melyek fatörzsön nőnek; pilze, die auf baumstummeln wachsen; ивишение Tr.

šorđo jávorszarvas, elennthier Gn. 60. Bd. Tr. — *š. šodor* nagy medve-csillag; der grosse bär (gestirn) Tr. — *š.-modo* áfonya; vaccinium uliginosum ibid. *šorto-moto* id. ibid.

šoré sirály; sterna hirundo Tr.

šörgém a zsinor végét megköti, hogy föl ne bomoljék; das ende der sehnur binden, damit sie sich nicht löse — *šörgáltém* csomót, hurkot köt; einen knoten binden; захлестывать Tr.

- šörgä* hurok; fangschlinge; СИЛОКЪ Tr.
šörgaš (est.) gyűrű; fingerring Gn.
šorgonže (cs.) serke; nisse Bd. *šorgénče*, *šorgene* id. Tr. *šorgenze* NyK. 6, 196.
šorok (est.) juh; schaf P. 25. Tr. *šorok* Bd. *šarök* (m.) M. 33.
šarak (m.) *šarak* (m.) Bd. id. — *š.-šudo*, *š.-puč* bürök; cicuta Tr.
šorok sirás; das weinen Ocs. 35.
šoroktam sir; weinen Gn. 4. Tr. *šoroktam*, *šaraktam* (m.) *šá-raktam* (m.) *šoroktedem* fr. Bd. *šörtám* P. 32. Bk. 37. Tr. id. *šorton* *šonoma* zerknirschung Bk. 74. — *šortokt*-megrikat; weinen machen Bk. 69. *šoroktarem*, *šoroktuktulam* Bd. id.
šorkmo sirás; das weinen Step. 19. *šorokmaš* id. Bd.
šorlem: *šorlaltem* megingat; zum wanken bringen — *šorlektem* botránkoztat; skandalisieren Bd. — *šorlema* feslett, kicsapongó; ausschweifend Tr. *šorlemaš* kicsapongás; ausschweifung Tr. háboruság; tumult, zwist Bd.
šörl- elterül; sich ausbreiten (der rauch), *šöröktem* ausbreiten; разсываю Tr. — cf. *šarém*.
šorlem kijózanodik; sich ernüchtern, *šörlölám* fr. Bd.
šormoč fék; zaum Gn. 2. *šörmüč*, *šermic* (m.) Bd. id. *šörměč* ременная узда, *š.-purgo*, *š.-kol* gyepő; leitseil Tr. *šerměč* NyK. 6, 195.
šorom-pondo gereblye; rechen NyK. 6, 201.
šorš üröm; wermut Tr.
šortnalt-wožam megbotlik, elesik; stolpern, fallen Tr. *šörtnalt-keäs* id. M. 91.
šörtňö arany; gold Gn. Bd. *šörtňe* (m.) Tr. Bd. *šörtňa* Bk. 20. *šörtňi* M. 64. *šörtňä* (m.) Bd. *šertňe* NyK. 6, 193. — *šörtňedam* meg-aranyoz; vergolden, *šörtňedelam* fr. Bd.
šorwá (est.) serbet Pu. 15. P. 21. ital; trunk G. 61. *jašman š.* mischung von bier (ohne hopfen) u. honig Gn.
šošgeštám v. *šoještám*.
šošo tavasz; frühling Bd. Zol. *šášá* Bd. *šošom*, *šošam* (m.) tavaszszal; zur frühlingszeit Bd. — *šošom* frühling Gn. 62. P. 8. Tr. M. 52. zur frühlingszeit Tr.
šöstém elsötétit; beschatten Gn. 1.
šot (r.) számadás; abrechnung Máté 25, 19. Tr. *šotdomo* un-zählbar Zag. 68. — *šeř šot* rechenbrett; счеты Tr. — *kok i šoterak ilāšawlām* die noch nicht zwei jahre lebenden W. §. 140. — cf. *čot*.
šotkém vaczog (a foga); (mit den zähnen) klappern Tr.
šotlém kiszámít; berechnen Tr. rechnen Ist. 239. — *toi üdo-retlán šotlén ašnenát lányodnak tartva öt felnevelted*; du hast sie als deine tochter (gerechnet) auferzogen P. 2.
šowaš (cs.) akó; eimer P. 58. *šowákš-wočko*, *š.-leyéz* kleidertruhe Tr. — cs. *šobaška*.
šove vessző; ruthe in der falle *lüdö kaška* genannt Bd.

šowočo abrosz; tisch Tuch P. 15. kabát; rock Pu. 35. *šowočo tuch* (kopf, handtuch etc.) Gn. 28. *šowoč* id. Tr. *šoboč* Máté 27, 51. *šoboč* NyK. 6, 194. *šobočo* schweisstuch Ist. 251. — *šovulžo, šobulžo, šogulžo, šaboč* (m.) id. Bd. *šowelčo* kopftuch Tr. — (< *šowor*).

šowon (est.) szappan; seife *šovun, šávan* (m.) Bd. *šobon* Zol. NyK. 6, 194. *šawon* Zol. id.

šowor (cs. vászonkabát; kittel aus grober leinwand Bk. 14. Gn. 72. Tr. *šovur, šávur, šavar* (m.) frauenkleid aus leinwand Bd. *šobor* NyK. 6, 194. — cs. *šober* t. *čiuu* cf. *čiuar*.

šowo kwas, kofent Gn. 23.

šowokt- savanyít; säuern Máté 13. 33, *šobokt-* id. Ist. 228.

šož árpa; gerste Gn. 80. Bd. M. 20. Tr. *šáž* id. Bd.

šožgošám leszakít; abreissen Tr. — cf. cs. *sozar-* id.

šraláš betaszít; hineinstossen (ein messer) M. 92.

šrâš M. 48. v. *šürakš, šüraš* id.

šrâtâš olvaszt; schmelzen M. 92.

šre v. *müks*.

šremdém gyakran tesz, ismétel; oft thun, wiederholen Tr. — cf. *šire*.

štan (r.) alap; fundament Bd. — *stan* id. *stan kelesema* bizonyítás; beweisung BJK. 1, 2, 4. *to stat'anók uylema* daraus erkennen wir BIs. 1, 4, 6.

šte lem káposztaleves; krautsuppe M. 18.

štem = *oštem* Gn. P. 21.

šter-wostor söprű; besen Tr.

štik (r.) érczdarab; metallklumpen Gn. 51.

štor Tr. v. *oštor* id.

štolm (r.) oszlop; säule Bd.

štop (r.) flüssigkeitsmaas Pu. 43.

štrap (r.) büntetés; strafe Tr.

štrasš (t.) durva posztó; tuch (gewebe) Gn. Tr. — *posto-štr.* id. Tr. cf. *ěštörâš*.

štuklá «черная палка» игра въ прятышки Tr.

šu . . . šü . . . v. ši . . . šě . . .

1. *šu*: *ime š.* tűfok; nadelöhr Gn. Bd. Tr. *ime šužo* Ist. 244. *im šüž* (m.) Bd. id.

2. *šu* korpa; kleie Gn. Tr. pelyva; spreu Bd.

3. *šu*: *šosna šu* serte; borste Tr. Gn. *šisna šu* id. Bd. — cf. cs. *šus* haar.

4. *šu* (cs.) egészséges; gesund Tr. Bd. — cs. *su*.

1. *šü szén*; (kalte) kohle Gn. M. 27. Bd. *šu, šü* id. Tr. *šüj* id. Tr. *tulán-šüj* Tb. 16. a faklya hanva; die vom kienspan herabfallenden verkohlten schnuppen Pu. 27. — *šinža-šü* csipa; augenbutter Bd. *šu-nalme* hamvvevő; lichtscheere Tr.

2. *šü nyak*; hals (passim) *šü* Tr. Ocs. 21. *šüj* Ocs. 25. id. *šüjá*

id. Tr. — Össz. *šû korém* halánték; schläfe Tr. (cf. *šoják.*), *šû-sawe* nyakkendő; halstuch M. 15. *šû-jer* nyakláncz; halskette Bd. — cf. r. шея.

3. *šû* genyedtség; eiter Gn. *šu*, *šû* id. Tr. *šûj* id. Sdr. 3. *šûj* Tr.

šüam, *šüjam* genyed, rothad; eitem, faulen, modern Gn. Ist. 59. *šüam* gähren, P. 51. reifen Bd. — *šüam* faulen Bd. *šüam* eitem P. 51. *šüam* id. Tr. Ocs. 42. *šüedem* fr. Bd. — *šüša žang čer* (m.) poklosság; aussatz Bd. *šüşv čer* id. Máté 8, 2. *šüşo jora* id. Uf. 57. j. *šüşö* verfault G. 35. — cf. *šükšö*, *šüktem*.

šüam odaér, megérkezik; gelangen, ankommen Bd. Tr. Gn. föler vele; gleich sein P. 52. *šoam* (m.) Bd. Tr. M. 67. — *kidšom šuen* er streckte die hand aus Ocs. 88. *kočmem šueš* ich will essen Gn. *lin šueš* megtörtént; hat sich erfüllt Ist. 40. *luat kok i šun ulmaš* er war zwölf jahre alt Ist. 191. *šun* készen van; fertig sein Gn. Bd. *šüun* id. Gn. 28. — *pundaške wolen wozin šutak* mihelyt a fenékre estek; sobald sie auf den boden gefallen sind Ocs. 115. — *wišt šumo dene* ereje telhetőleg; soweit seine kraft reicht Step. 16. *wiem šutomö* id. Zag. 23. — *-ške, -dek, vak šumeške* -ig; bis Bd. — *šüktem* = *šüam*, eine sache zu etwas führen Bd. Tr. P. 20. — *luđon š. megoľvasta*; hat gezählt P. 30. *iktat akšom šukten ogol* keiner wollte den preis bezahlen Pu. 41. *šuktam* einholen Tr. — *palen šuktedéma* unbekannt, geheim Bk. 72.

1. *šuem* evez; (mit einem ruder) rudern; Gn. — *šualtém* rudern; ррести весломъ Tr.

2. *šueš* (sing. 3. pers.) gyalúl; (er) hobelt Pn. 38. *šuas* (infin.); *rewé š.* rüben beschneiden Gn. 4.

3. *šuem* vet, dob; werfen Bd. P. 11. M. 93. *šult-* (m.) fr. *šuld-* fr. Bd. *разсыпать, кидать* Tr. *šulden-puštaš* agyon dobál; todt werfen Bd.

šualtem mosogat, öblöget; spülen Gn. *šualtem* id. Tr. *šualtem* wäsche spülen Tr. *kirtnim š.* отпущать желъзо Tr. — *ate šualtšo* spülicht G. 59. — *šualt-keš* folydogálni kezdett; fing an zu träufeln, fließen; *зарябъло, заструилось* Tr.

šuan (cs.): *š.-wónđo* csipkerózsabokor; hagebuttenstrauch P. 26. Tr. *š.-bondo* id. Ist. 211. — cf. *šulan*.

šüanjđ- szénné éget; verkohlen G. 51.

šüáp viszonzás, visszafizetés; entgelt; возмездіе, воздаяніе Tr. — cf. *suáp.*

šuar mozsár; mörser Gn. Bd. Tr. — cf. *šürem.*

šuarém eisen härten; калить Tr.

šüármo-wakš zúzómalom; stampfe Tr.

šüás gallér; kragen M. 15. *šüás* Tr. *šüéslä* nyakas, makacs; halsstarrig Bd.

šub- egyesít; vereinigen; соединять Tr.

šūbal- ráolvas, varázsol; durch sprüche bezaubern — *šūbalmo* *loktomo* zauberer Ist 104. *šūbolt-* id. Tb. 219. — cf. *šūwalam*.

šūbedás v. *šūwalam*.

šūbok rokonság; geschlecht Tr.

šūbon (cs.) karó; pfahl (hebebaum, рычаг? sic) Tr. — cf. cs. *šūbün* заступъ деревянный.

šūbor Tr. v. *šowor* id.

šūboš v. *šūwoš*.

šūbš . . . v. *šūpš*. . . .

šūc korom; russ Gn. *šūc* id. Bd. *šūc* Tr. *šoc* (m.) Tr. *šūčan* verkohlt P. 9. — *šūčangem* megkormosodik; russig werden, *šūčalgem* russige farbe bekommen Bd. *šūčandém* räuchern; кончу, *šūčedám* lehanvaz; счищать копоть Tr. — ? cf. r. сажа.

šūčko (= *tüsdome*) alaktalan; gestaltlos Zag. 55. 29. — cf. *šūkšö*.

šūdem parancsol; befehlen Gn. Bd. Uf. Car. 10. — *šūdém* Bk. 36. Tr. Ks. 15. *šūdám* Km. 20. *šudém* Tr. Bd. *šüdedem* fr. Bd. id. — *šūdás* звать, приглашать M. 92. *šudalt-* parancsol kap, engedelmeskedik; einen befehl erhalten, gehorchen Tr. — *om šūdö* tilt; verbieten Bd. — *šūdomo* parancs; befehl Bk. 48. *š.ogol* tilos; es ist verboten Ist. 323.

šūdalám szid, megátkoz; fluchen Gn. Ocs. 22. Ist. 29. Máté 5, 44. Bd. (m.) Tr. — *šūdalam* id. Bd. — *šudal koltomo* elátkozott; verflucht Ocs. 7. *šudaltma* id. Bd. — *šudaloktém* verfluchen lassen. Tr.

šūdayás füvel benő; mit gras bewachsen — *šudaydás* caus. Tr.

šūdör (cs.) csillag; stern P. 26. Gn. — *šūdür* Tr. *šüder* Bk. 37. *šödör*, *šeder*, *šidar* (m.) *šidor* (m.) Bd. *šödör* Tr. id. *šüdür* NyK. 6, 195.

2. *šüdör* (= *šüö -ur*) rubel P. 39. *šüdör*, *šüder* (m.) *šüdur* (m.) id. Bd.

3. *šüdör* orsó; spindel Gn. P. 26. *šüdür* Bd. *šüdür* Tr. *šüder* Bk. 16. *šüdr* M. 32. tengely; axe Gn. *šüdür* id. NyK. 6, 201. — *arawa š.* karrenspeiche G. 31. ось телѣги Tr. *arawa šüdr* achse M. 32.

šüderém, *šüdrém* fon; spinnen Gn. *šüdürem*, *šüdirem* (m.) *šüderem* (m.) *šüderem* (m.) Bd. *šüdürem* Tr. *šüder-* Bk. 16. *šüderás* M. 92. id. — húz, vonszol; ziehen, schleppen Gn. Pu. 29. *šüdrás* тащить, терзать Tr. — *šüdorném* vonszolódom; sich schleppen Pn. 11. G. 6. *šüdürném* id. Tr. *koške šüdürnén kaja* die schlange kriecht Tr. *šüdralt-* wegschleppen G. 6. — *šüdürmö* fonat; gespinnst, faden Bd.

šüdoš abrincs; fassreif Gn. 48. Pu. 36. kötél; strick P. 26. *šüdoš* id. Tr. *šüdüks* Bd. *šüdüks* Tr. id. — koszorú; kranz Tr. *šüdoš* id. Máté 27, 29.

šudo fű, széna, növény; gras, heu, pflanze, kraut Pu. 29. Gn. — *šudo* Bd. *šuda* (m.) Bk. 24. Tr. *šudě* M. 21. id. — *osal šudo* tövis, konkoly; unkraut, lolch Ist. 225, 227. *šap šudě* sauerampfer M. 21. *klop š.* wermut M. 21. *kombo lapan š.* klee M. 21. *ošo š.* rozsnok; *bromus secalinus* Tr.

šüdö száz; hundert P. 26. Gn. *šüdö* Bd. Uf. Car. *šudo* Ocs. 9. Tr. *šüda* Ist. 11. Bk. 51. *šüdö* Ocs. 11. *šüde* Máté 19. 29. *šüde* (m.), *šuda* (m.), *šüdu* (m.), *šudu* (m.) id. Bd. — *šüdo-wiē-ur* dreissig kopeken, *š.-nöl-lur* vierzig kopeken, *š.-pačás* dömböcz; labmagen Tr. *šuduluk* rét; wiese Tr. NyK. 6, 201.

1. *šue*: *kutko š.* hangyaboly; ameisenhaufen Gn. 48. Bd.

2. *šue* récze; ente Bd.

3. *šué* fésű; kamm; *рребенка* Tr.

4. *šué* ritka, gyér; undicht Gn. Bd. Tr. *šoe* (m.) id. Bd. — *šuen* ritkán; selten Gn. Bd. Bk. 26. *šoje* (m.) id. Bd. — *šuemam*, *šuangam* ritkúl, gyérül; undicht werden, *šuemdem* caus. Bd.

šué-wondo csipkerózsa; hagebutte, heckenrose Tr. — cf. *šué*r v. *šúár* id. Tr. [šúan-w.]

šugáš vet, hajt; wegwerfen Tr.

šügár sír; grab Uf. 53. Gn. Bd. *šügartla* Bk. 98. Ist. 27. *šügärlä* Ocs. 37. id. — *šügärlä* temető;friedhof Bd. *šügärtlä*, *šügärtlo* id. Tr. — v. *šogár* cf. t. a. *zizarat* Voskr. *zirat* Bál.

šugaremdém = *šogoremdém* Tr. v. *šogor*.

šuge mennydörgés; donner Ist. 303. *šujge* id. Ist. 302. — cf. *čana*, *šugortal*.

šugortal-dörög az ég; es donnert M. 49. — cf. *caŋor* t. *šingirda*-klingen.

šúγoš (cs.) féreg; wurm P. 27.

šugór (cs.) galler; kragen Tr. *šügór* id. *ibid*.

šuguó (cs.) emelőrúd; hebebaum Tr. — cf. *šubon*.

šujem kinyújt; ausdehnen Pu. 45. Gn. *šujnem* sich ausdehnen, sich verlängern — *keče šujná* der tag wird länger, *koško šujná* die schlange entrollt sich Tr.

šuja kakas sarkantyuja; sporn (des hahns) Gn.

šujžo fajdkakas; auerhahn Gn. 66.

šujmen jégtörő vas; brecheisenstange, *пешня* Bd. Tr.

šujrukt-porrá zúz; zu pulver zerreiben Tr.

šük (cs.) szemét, törmelék; kehricht, schutt, *pilá š.* fűrészpor; sägespäne Gn. — gaz; unkraut Ocs. 7. szemétdomb; kehrichthaufen G. 36. 79. — cf. *sük*.

šükem taszit; stossen Gn. *šükém* Tr. *šükal*-id. G. 27. *šékäl*-M. 91. — *šükem* tol; wegschieben *šikem* (m.), *šukem*, *šükedem*, *-delam* fr. *šükalam*, *-kaldem* mom. id. Bd. *šükäläm* id. Tr. *šükalaldam* pass. Bd. — ? cf. cs. *šakk*-t. *suk*-schlagen.

šükältoš toló zár; riegel; *зadвижка* Tr. — cf *šükem*.

- šukéo* (t.) angyal; engel G. 55. *šukéo* Uf. 3. Ocs. 6.
šukemam sokasodik; sich vermehren Bd. *šukajemam* (m.) id.
 ibid. *šukemām* id. Tr. *šukam* — id. Ocs. 10. *šukemalt-* id. Tb. 83. —
šukemadém szaporít; vermehren Bd. *šukemtém* id. Tr.
šukersek sokáig; lange (adv.) Step. 3. *šukersen, šukersek* rég-
 óta; seit langem Bd. *šukersék* id. Tr. *šukéršen* (m.) id. Bd.
šukertak régen; längst Ist. 150. oft Zag. 32. *šukérte* Bd. Tr.
šukerto Ist. 186. *šukerda* (m.) *šukerde* (m.) Bd. id. — *šukerdo agöl*
 vor einigen tagen; напередни M. 12.
šuklan- paráznaalkodik; huren Tr.
šuko sok; viel (passim) *šuka* (m.) Bd. *šukö* M. 97. id. — sokat,
 soká; viel, lange (adv.) Bd. Gn. Ist. 12. nagyon, legfelebb; sehr,
 höchstens Bd. sokkal; viel (mehr) Bd. — *šuko leč šuko* sehr viel
 Ocs 86. *šukon* sokan; viele Máté 27, 55. *šukés* sokára; nach langer
 zeit Bd. — *šukešak* sokáig; lange (adv.) Uf. 74. *šukok* id. Ocs. 123. —
šukaná (= *šuko-kanak*) oft Tr.
šukš (cs.) féreg; wurm M. 61. Gn. 58. Ocs. 102. Bd.
šükšondal fürdőszobai manó; badstubenkobold Gn. 51. *šük-*
šükšö v. *šüktém*. [sendal id. ibid.]
šüktém trágyáz; düngen Tr. *šüktém* id. M. 91. *šüktém* rothaszt;
 verfaulen lassen *šüktedem* fr. Bd. *šüktám* kendert áztat Bd. *šüktal-*
gähren lassen P. 51. — *šükše* rothadt elviselt; verfault, abgetra-
 gen Tr. *šükšö, šüžše* (m.), *šükša* (m.) id. Bd. — *šükšö* schlecht
 (wenn auch neu) Gn. — *šükšemaltšašlok* rothadás; fäulnis Tb.
 164. — cf. *šüam*.
šüktar- bántalmaz; beleidigen *ajdemom šomak-deno šüktarmo*
 Zag. 17. — cf. *šükém*.
šuktošášlok: *šudométam istén šuktošášlokom pú* add hogy meg-
 tegyem parancsodat; verleihe mir die erfüllung deines gebotes Bk.
 70. — cf. *šüam, šüktém*.
šülém (est.) lélezkik; athmen Gn. *šülem* Bd. *šülém* id. Tr.
šülältáš вдыхнуть M. 91. *šülälten -goltaš* (m.) sóhajt; seufzen Bd.
čož-čaž-š. röheln; хриплю Tr. *šüläl'tarén-koltaš, šüläl'toktén koltas*
 megfojt; erwürgen Tr. — t. *sulí-* cs. *sowla-*
šulám metsz, szel, szab; schneiden, schnitzeln, zuschneiden
 Gn. Bd. Tr. *šulošt-* zerschneiden G. 51. *šuluktém* (m.) kiherél; ka-
 strieren Bd. *šulokt* — id. Tr.
šülem olvad; schmelzen (intr.) Gn. 52. P. 32. NyK. 6, 194.
šülen-kaja verschnilzt G. 50. *kü kuruk-šamočat šülen kajat* selbst
 die felsen bersten Tb. 24. — *šulohtar-* caus. Uf. 66. *šuluktar-* раз-
 вести, растворить Tr.
šulak (cs.) egészség; gesundheit Km. 51. *šulok* id. Tb. 4. Tr.
šuluk (m.) id. NyK. 6, 213. — *škat šulokan li a te* egészségedre;
 zu deiner gesundheit (antwort auf *kočošet perikán liže*) Tr. — *šu-*
lukán (m.) adiect. Bd. — cf. *šu*.

šulan (cs.): *š.-wondo* csipkebokor, dornstrauch Uf. 56. Gn. — cf. *šuan-w.* — cs. *šolan* dornbusch.

šulágye fulánk; stachel; жало Tr. *šlágga* (m.) id. Bd.

šulđal- megérkezik; ankommen P. 51. G. 73. *monare wüđlan sulđalat* wie viel wasser wird dir zu theil, mennyi vízhez jutsz Pn. 39. — cf. *šúam.*

šulđal- szid, pirongat; zurechtweisen; журить Tr. — cf. *šudal-*.

šuldo olcsó; billig Gn. Tr. *šuldo* (m.) M. 65. *šulda* (m.) Bd. *soldo* Bd. id. — *suldeštarém* wohlfeiler machen Tr. P. 17. *šuldemám* wohlfeil sein Tr.

šulđor szárny; flügel Gn. Tr. *šuldur*, *šolder* (m.), *šulđor* (m.) id. Bd. — uszószárny; flosse Gn. *kol-š.* id. Bd. — *šulđoran* adiect. Ocs. 4. *šuldrán* (m.) *šuldurán* (m.) id. Bd. *š.-kaik* vogel Tr.

šuldoš szelet; schnitt (brot) G. 33. *šuldoš* id. Bd. *šultoš* Ocs. 90. *šultoš* Ist. 128. id. *šulduš* id. Tr.

šülö sün; igel; ежъ M. 39.

šuloš: *kem š.* csizmaszár; stiefelschaft (? von *šulam*) Gn. *šulukš* id. Bd. Tr.

1. *šülö* (est.) zab; hafer Bd. Gn. *šulo* Bk. 34. *šulū* Tr. *šölö* M. 20. *šile* Zol. id. — *š.-kaik* kerti sármány; emberiza hortulana; овсянка, *kup-š.-kaik* szajkó; corvus glandarius Tr.

2. *šülö* öl; klafter Gn. *šülö*, *šel* (m.) id. Bd. — *šüle* armlänge; маховая сажень Tr. *šole* id. ibid.

šult- elvetődik; wird weggeworfen; бросается, кудается Tr. M. 93. — cf. *šuem* 3.

šültkáš kopog; klopfen; стучать M. 91.

šülüş, *šülükš* (est.) lélekzet, lélek; athem, geist Bd. *šülüş* Ocs. 4. *šuloš* Ist. 104. Ocs. 74. Tb. 4. *šulis* Tr. *šulis* (m.) *šules* (m.) Bd. — *šüleštlám* lelkendezik; keuchen Tr.

1. *šüm*, *šüm* szív; herz (passim) — *šümán*, *šümán* szíves buzgó; wolwollend, eifrig — *šumán* liebhaber von etwas Tr. *šümem jula* fáj a szívem, sajnálom; das herz thut mir weh, es ist mir leid Bd. *šüm koršta* schmerzen haben unter der herzgrube (beim magenkatarrh) Tr. — *šümbel* bruder Bd. Tr. verwandter Gn. *šümpel* bruder M. 8. *šümbel* (m.) id. Bd. *šümbel* id. Km. 48.

2. *šüm* halpikkely; fischschuppe Gn. Bd. héj; baumrinde P. 27. Gn. schale Tr. *šöm* id. Tr. — cf. *šem.*

šümem köszörül; schleifen, schärfen Gn. Bd. Tr. *šömas* M. 29. id. — *šumedem* fr. Bd. *šumaltás* pass. Tr.

šumam elfárad; müde werden, ermüden Gn. Bd.

šumáš szétmetsz; zerschneiden; разрѣзывать Tr.

šumáktem züg, lármáz; lärmen, brausen Bd.

šumala (m.) gyarló; hinfällig NyK. 6. 213.

šumat (cs.) *š.-kečo-* szombat; sabbat Ist. 287. Bk. 34. Bd. Tr.

sümed- genyed; eitern — *sümälá* rothatag; verweslich; тлѣнный Tr.

sümeštar- szivesnek lenni; gefällig sein; угождать Tr.

sün Gn. Tr. M. 6. v. *sön* id.

sün agyag; lehm Gn. 23. Tr. NyK. 6, 194.

sünčal Car. Uf. Bk. v. *sönžal* id.

sünén-ilém utazik, vándorol; reisen, wandern; странствую Tr.

süngá röpülés; flug der vögel; птичий полет Tr.

süngá kopogás; das klopfen; стучь *süngá* id. — *süngás, süngás* kopog, dörömböl; klopfen; стучать Tr.

süngá domb; hügel Tr. *süngá* id. *ibid.* *süngá* (m.) id. NyK. 6, 213.

süngaltam arczra esik, alábukik; auf das gesicht fallen, tauchen Gn. — tauchen G. 47. Tr. *süngaldam* id. Bd. stolpern, fallen Tr. *wujžo dene süngalt kajen* fiel rücklings auf den kopf Ocs. 72.

süngáldeš mély gödör; tiefe grube Bd.

süpká iszap; schlamm; иль Tr.

süpsám húz; ziehen Gn. 15. Bd. Tr. Ocs. *süpsám* id. Gn. 46. *šubsám* Ist. Bk. *šopšám* (m.) Bd. *šuwšám* ránczigál; zerren Pu. 28. *šeps-* M. 91. — szopik; saugen Tr. Gn. *cizem š.* id. Bd. — *dohányoz, tobákol; tabak* rauchen od. schnupfen Tr. Gn. *tamaka š., pipka, trupka š.* id. Bd. — *šupsalam* fr. Bd. *šupsulam* zupfen, reisen Tr. *šupsedem* fr. Bd. *šupsedektem* (m.) hurczoltat; wegschleppen lassen oder befehlen Bd. *šopštem* (m.) zu wagen führen, *šupštem* czipel; schleppen Bd. *šepštás* возить M. 91. — *šupsédás, dektás, šupškedás* задергивать Tr. — *šupsen nalaš* wegnehmen Bd. *šuwšon* n. id. Pn. 11. *šupsunluktam* id. Tr. *šubsökten kajaš* führen Bk. 26. *šupsul-počas* fölránt; aufreißen (die thüre) Bd. — *šupsuktás* ziehen, rauchen, führen lassen (caus.), *šupsultás* gezogen, geführt werden Tr.

šupsal csók; kuss Bd.

šupsalam, šuwšalam csókol; küssen Gn. *šupsalam* id. Bd. Tr. — *šepšalam* id. M. 92. *šubsalam* id. Ist. 223. megölel; umarmen Ocs. 24.

1. *šur* szarv; horn Bd. Tr. — *šurdemä* szarvtalan; ohne horn Bd. *šurán* mit horn Tr.

2. *šur* szar; dreck, koth Gn. Tr. P. 24. *ššur* Tr.

šurem (cs.) mozsárban tör; (im mörser) stossen Gn. *šurám, šuralás* id. Tr. — cs. *sora-*

šuren (cs.) taszít, tol, szúr; stossen, schieben, stechen Bd. — *šuraltém* stechen Ocs. 67. Ist. 94. Tr. Bd. *šuraldem* Bd. *šuralam* (m.) durchstechen Bd. *šaralam* (m.) stechen Bd. — *šurkal-* szürkál; stechen (fr.) Ocs. 92. *šurkedolám* id. Tr. *šuraltol-* id. Ist. 130. — *šural-goltaš, šral-g.* kiszúr; ausstechen (die augen), letaszít; hinunterstossen, zörget; pochen (an der thüre) Bd. — *šuralt-šon-*

dém ВТЫКАТЬ Tr. — *šuraldam* sich anschlagen, anstossen, einbohren Bd. — *šürgedás* ТЫКАТЬ, КОЛОТЬ Tr. — cs. *šor-*.

1. *šürem* (cs.) hálóval vagy varsával halász; mit netz oder reuse fischen Gn. — cf. *šürágá*.

2. *šürem* (cs.) mázól, ken; schmieren Gn. Bd. Uf. 43. Car. 42. Zol. *šurém* Zol. *šürem* Ist. 36. Tb. Tr. *šerem* (m.) *šorem* (m.) *šrem* (m.) Bd. *širem* (m.) Bd. Km. 24. id. — *šürkalem* fr. *šürkalem* Tr. Bk. 37. fr. id. — *šürält-* sich einschmieren Tb. 47.

3. *šür-* (cs.) szür; seihen Sdr. 6. — cs. *šür-*.

šüranem (cs.) megolvad; schmelzen Ist. 73. *šurandarém* caus. Tr. — cf. *šoratém*.

šurang- elstötétül, elhervad; sich verdunkeln, verwelken; ПОТЕМНѢТЬ, ПОБЛЕКНУТЬ Tr. — *šurángo* оскомина набилась Tr.

šürakš dara; gries, graupe Bd. — *šürakš* Tr. *šüras* Gn. 60. P. 11. *šüras* Gn. *šüras* Ist. 67. *šüräs* Ocs. 48. *šürás* Tr. id. — *šürásma-šudo* uti fű; plantago Tr. [cf. *šürö*.

šürča v. *šör-*.

šüre (cs.) halháló; fischnetz; неводъ Tr. — cf. *šureká*.

šüre, *šürét* Tr. v. *šürét* id.

1. *šuré*, *šujré* (cs.) borona; egge Tr. *šürä* id. Bd. — *šürem* boronál; eggen Bd. *širem* (m.) id. Bd. M. 91. *šujrás* id. Tr. — cf. *šürä'*.

2. *šuré* (est.) poszméh; hummel NyK. 6, 201. — cf. *šuré*.

šureká (cs.) Tr. v. *šürágá* id.

šurém Tr. v. *šürén* id.

šürgö arcz; antlitz Gn. 48. *šürgö* id. Bd. *šürgü* id. Tr. Ist. 276. *šërgö* Weske 48. M. 4. — *š. šowóco* törölköző; handtuch G. 48. *šürg-üstös* id. Bd. *šürg-üstös* id. Tr. *š.-tačká* wange Tr. *towar-š.* fejsze-lap; axtblatt Gn. Bd.

šürgö nagy erdő; grosser wald Bd. *šürgö* чернолѣсье Tr. — *šërgö* (m.) id. M. 45. *šerge* (m.) *širga* (m.) Bd. erdő; wald — *š. kesä* vadkecske; wildgaiss Bd.

šurka alterthümliches festliches kopfzeug der weiber Gn. mütze Pu. 42. schopf; хохоль Tr. — ? cf. *šorka*.

šurl- (cs.) mormog, dorombol; schnurren, knurren Tr. — cs. *šürle-*.

šurmangés hiuz; luchs Pu. 17. *šurmangoč* id. Tr. *šurmanjše* id. Ringw. Tr.

šurno gabona; getreide Gn. 55. Tr. *šurna* (m.) id. Bd. *š-vuj* kalász; ähre Bd.

šürö káposztaleves; kohlsuppe Gn. 21. *šür* Bd. *šür* Tr. *šürü* Bk. 14. id. *šüršan šür* linsengericht Ocs. 21. — cf. cs. *šürbe*.

šüršë balha; floh M. 61. *šüršo* P. 25. Tr. Bd. *šürša* (m.) Bd. — ? cf. cs. *šort-* beissen; кусать.

šürtő czërna, fonál; garn, zwirn Gn. Bd. Bk. 16. *šërtő* M. 28. *šürto* id. Tr. *šürdë* gedreht P. 27. — drót; draht Gn.

šürtnem (t.) botlik; stolpern Gn. 56. 60. *šürtnem* id. Tr. Tb.
140. *šürtnem* id. Gn. — cf. *šürtnem*.

šurtuš mész; kalk Tr. *šurtuš* id. ibid.

šusa (t.) vetélő; weberschiff Gn. Bd. Tr. M. 28. — t. *susa*.

šüša nyakravaló; kragen — cf. *šü* hals Gn.

šüş genny; eiter Sdr. 3. — cf. *šüj*.

šušel korpa; kleie Tr.

šuskán (t. m.) süket; taub Bd. — cf. *suskán*.

šüškám töm, betöm; einstecken, hineinstopfen Gn. Bd. *šüš-kám* id. Tr. köpül; buttern; пахать Tr. *šeskāš* совать M. 92. — *pöčal š.* puskát tölt; gewehr laden Bd. *šüškám* id. Tr.

šüškem füttyül; mit dem munde pfeifen Gn. *šüškém* id. Tr.
šüskalt- Pn. 36. *šüškald* P. 54. id. *šüskalám*, *šüškaldém* id. Tr. — cf. *šüškaltal-*.

šüšked- csepüvel bedug; kalfatern Tr.

šüškolám vág (állatot); schlachten Gn. 23. *šüškülám* id. Tr. — *šüškülám* öl; tödten Bd. *šüškil-* (m.) Bd. *šüškül-*, *šüškül* Bk. 36. — *šüškäläs* M. 93. id. — *šüškültás* зарубываться Tr.

šüško habszedő kanál; schaumlöffel Tr.

šüsmako (r.) paradicsom; paradies Zag. 42.

šüšmo köpült vaj; geschlagene butter P. 51. *šüšmá* torok sajt; käse Tr. — cf. *šüškám*.

šüšo érett; reif — *kapeš-š.* felserdült; mannbar Tr. — cf. *šüam*.

šüšpok (cs.) fülemile; nachtigall Gn. 54. *šüšpük* Bd. *šüšpük* Tr. id.

šüšr (cs.) nyomorék; missgeburt; уродъ M. 13. *šüšer* seb, hegedés; wunde, kruste (an der wunde) Tr. wunde; krank Bd. v. *šüšor* — *šüšort-* megüttni; anschlagen M. 117. *šüšertem*, *šüšergem* v. *šüšorgém*.

šüštám lábball dörömböl; mit den füssen klopfen — *šüštám* id. Tr.

šüštö . . . v. *šüšte* 4. id. *šüštö* id. Tr. — *šüšto-wuj* bőr kantár; riemenzaum Pu. 36. *š.-kowášte* weissgegerbtes leder Tr.

šüt Tr. v. *šot* id. — *šütém* kapzsiszkodik; gierig verlangen; жадничать Tr.

šütém (t.) átfúr; durchbohren Gn. 1. долблю durchlöchern, eine wuhne aufhauen Gn. fölbont, megbont; auflösen Bd. Gn. 27. распутывать, развязывать, развивать Tr. развязать M. 91. sich ausrecken; вытягиваться Tr. *šütném* refl. Tr. — *šütedem* fr. = *šütem* Bd. — *šüncázom šüten jöktaren* liess ihm das auge ausstechen (ausfliessen) Uf. 96. — *šütkal-* lyukat rág; ein loch nagen P. 1. — *šütlém* felpattan; aufbrechen (die blattern) Sdr. 3. развязываться Tr. — *šüten koltén* (der same) keimte auf Ist. 225. Tr. *šütlén lek-teš* id. (præsens) Zag. 55.

šüwalam (cs.) köp; spucken Gn. *šüwälám* Bd. *šüwälám* Tr. *šübalam* Tb. 32. *šiväl-* (m.), *ševem* (m.) Bd. id. *šüwaledém*, *šüwedem* fr. Gn. — *šüwedem* ráolvas; zaubersprüche flüsternd hersagen Gn. *šüwedám* заговариваю Tr. Zag. 29. *šubedám* id. ворожить, гадать Tr. *šüwalaktaša* ráolvasó; zauberprophet Ks. 49. *šüwálaktaša* id. Km. 67. — *šüwálme* köpedék; spucke Bd. — v. *šüwol*.

šüwol-wüt nyál; speichel Gn. *šüvül-vüt* Bd. *šüwül-wüd* Tr. id. *šübül* NyK. 6, 195. — cs. *silige*.

šüwor (cs.) duda; sackpfeife Gn. 49. P. 24. harnblase Gn. *šübur* id. Tr. — cf. *šeber*, *šewor*.

šüwoš tömlő; schlauch, lederner sack Gn. *šüwoš* M. 67. *šuboš* schlauch, sack, quersack Tr. Bd. kosár; korb Bd.

šüwošked- küzd, vitatkozik; streiten, kämpfen *moj nergenem nuno ia-šamoč-deno šuko šüwoškeden šogošt*; meinetwegen haben sie viel mit den teufeln gekämpft Zag. 33. — cf. t. *sugiš-* kämpfen.

1. *šüwö* áldozatra szánt darab kenyér v. hús; opferstück (vom brot und fleisch) Gn. 61.

2. *šüwö* (cs.) borkenkäfer, holzwurm Gn. — cf. *sügö*.

šüwo: ige -*šüwo* — gyermek; kind Gn. 61. *šúbo* id. Bd.

šüwo: *kurwálanás kumol šüwošom sejen joy* ein mensch, der seine begierde zum ehebruch besiegt. Zag. 35.

šúzo fajdkakas; auerhahn Gn. 46. *šujzó* id. Gn.

šúž káka, szittyó; röhricht Tr.

šüžém éhezik; hungern Bd. megéhezik; hungrig werden Gn. Bd. — *šüžám* hungern Tr. *šüžošo* hungernd, hungrig Tr. *šüžén kolén úlot* starben vor hunger P. 6. *šüžása* id. BL. 1, 53. — *šüžén* éhség; hunger Tr.

šüžar nőtestvér; schwester Ocs. 24. Ist. 32. hűg; jüngere schwester Bd. Gn.

šüžel Tr. *šüžl* M. 29. v. *süzlö* id.

šüžer tej; milch Bd. *šüžér* Tr. *šišér* (m.) Bd. — *šüžer-val* obers Bd.

šüžge oldalszurás; seitenstechen Gn.

šüžo hasonló; vergleichlich, ebenbürtig Gn. 65.

T

ta . . . v. *to* . . .

ta (pron. demonstr.): Bd. *ta kű* valaki; jemand, *ta mam* valami; irgend etwas, *ta magána* egyvalaki; ein gewisser, W. §. 68. *ta-kű*, *ta-ma*, *ta-magána* Bd. — *tatošt* ezek; diese Ocs. 124.

ta (m.) vagy; oder — *ta-ta* entweder, oder Bd.

tábém felduzzaszt; aufblähen; пучить *tábén šinzön* aufgeblasen; вспучиль — *tawá* пучить ледь Tr.

1. *tabá* (t.) serpenyő; pfanne Tr.

2. *taba* (m.) pehely, csepű, rongy; flocken, werg, fetzen; охлопокъ, флоръ Tr. — *tabán* verfilzt; клочистый Tr.

tabák-šuer табачная мельница Tr.

tabo (m.) kút; brunnen — *t.-wedrá* vödör; eimer Tr.

taboš (t.) haszon; gewinn Bk. 26. Tr.

tače ma; heute Gn. 55. Tr. Ocs. 50. Bd. *tača* Ks. 37. Bk. 26. *tačo* Tb. 3. *taáče* Tr. id. — *tačelok* a mai napra; für heute bestimmt, das heutige Tr. *tačalok* id. Bk. 64. *tačolok* id. Tr. — cf. *tagáče*.

taga (est.) kos; schafbock, widder Gn. Bd. *tägä* M. 33. *tägá* (m.) Bd. *taga* Tr. id. — *tagás* kleiner hammel, *kačaká-tagá* ziegenbock, *jumon-t.* schnepfe; бекасъ Tr.

tagačö M. 52. *tagáče* (m.) Bd. Tr. *tagača* Km. 51. *tagáčlok* Ks. 34. v. *tače*, *tačelok* id.

tagan (est.) patkó; hufeisen Gn. Bd. Tr. *tagay* P. 26. — *taganlém* patkol; (mit hufeisen) beschlagen Bd. Tr. *taganlelam* fr. Bd. — *taganlektém* szerszámmal patkol; mit einem werkzeug beschlagen Tr.

tagana (est.) teknő; trog; начевки Tr. *tägänä* id. M. 31. *tagna* id. Tr. — *tagna* lisztes láda, kosár; mehlkufe Gn. 6. mehlkorb P. 50. — *tagana* id. Gn. — cs. *tagana* t. *tigänä*.

tagárše mai; der heutige tag Tr.

tagdúš (*tanđuš*, *tandúš*?) barát; freund NyK. 6, 201. — cf. *taŷ*.

tagom-kebék bizonytalan meddig; nicht bestimmt wie lange; неизвестно до коихъ поръ Tr.

tajá zwei räderchen, an welchen die wiert (?) auf- u. abgehen (Reguly) Bd.

tajal- (est.) meghajt; beugen, biegen Pn. 36. *tajem*, *tajedem* fr. *tajaldem* fr. id. Bd. — *tajném* hajlik; sich biegen Gn. Bd. *tajnelam* fr. id. Bd. — *tajném* beugen; наклонять, приклонять Tr. *tajnoštás* sich bewegen, wanken; шататься, мотаться Tr. *tajnardarás* (m.) beugen, einer sache sein ohr leihen; наклонять, приклонять ухо Tr. — cs. *tajol-* t. *tajíl*.

tajém (r.) elrejt; verbergen M. 88. *tajalt* elbujik; sich verbergen Tr. — r. таить, таивать.

tajol lankás lejtő; (nicht steiler) bergabhang Gn. *tajil* Tr. — cf. *tajal-*; cs. *tajlok* наклонный, покатый.

tajjá (t.) fejkötő-féle; eine art haube für mädchen Tr. — cf. *takja*.

tajn (r.) szentség; sacrament Tb. 9. *tajnstwo* id. Tb. 12. *tajna* id. titok; geheimniss Bk. 90. Bd.

tajšen titkon; geheim (adv.) W. p. 207. cf. *tajem*.

takes (cs.) babona; aberglaupe Ks. 49. Km. 68. *t. idol* hamis bálvány; falscher götzen ibid. *t. šalgat* sie stehen unbeschäftigt VM. 20, 3. *t.* иапрасно, даромъ Km. 70. Bk. 46. Tr.

takja (t.) mennyasszonyi főkötő; kopfputz der braut Gn. — *taklá* főkötő; haube Pn. 42. — t. *takja* achselband.

takor (t.) letaposott; hartgetreten Pu. 39. Tr. *уличный* Tr. *taker* kemény, egyenes; hart, geebnet Bd. — hely; platz Pu. 39. ugar; blachfeld Bd. *дворина* Tr. — t. *takír*.

takortém letapos, kitapos; festtreten, feststampfen Tr. *taker-tem* Bd. — *takor-takortoša* utód, örökös; nachkomme, erbe Tr. — *takorgém* festgetreten werden Tr.

1. *takmak* tánczdal; tanzlied («mit vielen worten») Gn. 78.

2. *takmák* v. *tápnák* Tr.

täktá vad (méz); wilder (honig); *дикий* (кажется медь) Tr. *tákta* id. NyK. 6, 212. — *täktá* (m.) darázs; hummel Bd.

tälém (t. m.) törvénykezni vlkivel; processieren Bd. *täläs* id. Tr. — cf. t. *daulaš-* id. [sturmwind.

tal: *kugu-tal mardež* vihar; gewitter Bk. 54. — cf. t. *dauil tal* Bd. v. *tajol* id.

tala bátor; tapfer Tr. *talo* erős; stark P. 16. Tr. *tal* serény, egészséges; flink, gesund Bd. *peš talon* sehr P. 9. *talon* stark (adv.) Sdrc. 3. *talalok* kühnheit, jugend, stärke Tr. — cf. t. *daula-* gewalt *anthun*.

taláka kicsi; kleiner (*puše kahn*) P. 48.

talán szerencse; glück Bd. Tr. *siker*; das gelingen Tr. — cf. t. a. *taliga* id.

talása (t.) rabló; räuber Tr. — t. *talauči*.

talé v. *kosa-talé*.

talgode csikó; junges pferd, füllen (von 1 bis 5 jahren) Gn.

15. *talgede* Bd. *talgode* stute, welche noch keine füllen geworfen hat Tr.

talgostolám ide-oda lebeg; herumflattern G. 56. *talgostém* in der luft herumfliegen (wie ein hopfenkopf) Gn.

taligga (r.) tányér; schüssel Pn. 38. Zag. 50.

talosná forró láz; hitziges fieber; *горячка* Tr.

talmo az övnek azon része, a hova a fejszét akasztják; der theil vom gürtel, wo das beil eingesteckt wird Tr.

taluk (est.) esztendő; jahr Gn. Tr. *talok* Gn. Bk. 34. *talik* Bd. *tauluk* Gn. id. — *talik* (m.) *tälík* (m.) idő, időszak; zeit, zeitabschnitt Bd. — *i-talik* jahr Bd. *i-talok* jährlich Ist. 64. *i-daluk* jahr Bd. jährlich Ocs. 46. — *talukáš* egy éves; ein jahr alt Tr.

talue öv; gürtel Gn. *t.-küző* (*t.-toward*) messer (od. axt), die am gürtel getragen werden Gn. 56.

tam (t.) íz; geschmack Gn. Bd. Tr. — *tamle* izes; schmackhaft. Bd. Tr. *tamla* Ist. 6. *tamlo* Ist. 67. *támle* Ocs. 5. *tamán* id. Tr. *tamolón* izesen, torkosan; schmackhaft, gefrässig (adv.) Zag. 18. 45. *tandeme* ohne geschmack Bd. — *támlan-* izessé lesz; wird schmackhaft Ocs. 48. — t. *tám*, *támne*.

tamaka (t.) dohány; tabak Bd. Tr. Gn.

tāmākū kicsi, finom, sekély; klein, fein, seicht Tr. — cf. t. *tam* tropfen.

tamga (est.) ismertető jel, folt, kézjel, czél; merkzeichen, fleck, handzeichen, ziel Gn. *tamgá* bélyeg, folt, bepiszkolt hely; stempel, fleck; Tr. — *tamgaemdem* bepiszkít; beflecken, *tamgaemám* refl. Tr.

tamok (est.) pokol, alvilág; die untere welt, hölle, todenreich Gn. Tr. — *tamuko* hölle Bk. 51.

tan tisztelet; ehre G. 78. hír; ruf, leumund Gn. *tän* hír; hiresség; ruf, berühmtheit Ocs. 13. — *tan* jóság, szépség; güte, schönheit — *tanán* derék, szép; stattlich, schön — *tan demo* unstattlich, unschön Tr. — *tanle* híres, berühmt Ocs. 22.

tan (cs.) egyenlő; gleich Tr. kortárs; altersgenosse Tr. barát, társ; freund, kamerad Gn. Bd. *täng* (m.) id. Bd. *tan* neben einander Gn. gemeinsam (adv.) P. 36. — *ik tan gas* egykorú, kortárs; altersgenosse Bd. — *tanot* (= *tan-kot*) annyira mint; so weit als Tr. — cs. *tan t. tiq* jak. *täng*.

tängä (t.) rubel M. 55. *tänkä* (ny.) *tenke* (k.) Weske 28. *tänga* pénz; geldstück Bd. — *tanäk peläk* anderthalb rubel M. 55.

tanasztar-, *tanastar-* (cs.) hasonlít; vergleichen Uf. Car. 8. *tanasztarém* magasságban kiegyenlíteni; in der höhe anpassen; уравнивать величины Tr. *tängasztarém* (m.) egyenlít, hasonlít; ausgleichen, vergleichen Bd. *tängästäräs* id. M. 89. *tängästaraltás* id. pass. *tängöstäremla* leicht vergleichbar; удобосравнимый Tr. — *tängäs-* versenyez; wetteifern, wetteifernd arbeiten Tr.

tanagata fatóke; holtzklotz NyK. 6, 213.

tanok (t.) tanúság, tanú; zeugniss (zeuge? sic) Gn. zeuge Tr. NyK. 6, 201. — *tanokös* tanuság; zeugniss Tr.

tänol- cseng, hangzik; klingen, tönen; звенѣть Tr.

tanasztar- tanuskodik; bezeugen Tr.

tänlandar- dicsóit; rühmen Ocs. 122.

[(adv.) Tr.

taporon (m. r.) néha, változékonyan; zuweilen, unbeständig

tapném merészel; sich erkühnen; осмеливаться Tr.

täpnäk, täpnäk (m.) uti táska; reisekoffer Bd.

taplan- megszárad, kiszellőzik; trocknen, gelüftet werden; провядать, прочахнуть, провѣтриваться Tr.

tapném kovácsol; schmieden; ковать Tr.

täptarem (cs.) szorit, nyugtalanít; bedrängen, beunruhigen — gyönyörködtet; ergötzen Bd. — cs. *taprat-* cf. *tarwanem*.

1. *tar* (est.) puszkapor; schiesspulver Gn. Bd. Tr. — *uzar-tar* vitriol; купоросъ — *pačá-t. mák*; mohn Tr.

2. *tar* (cs.) bér; miéthe, lohn, gehalt Tb. 167. Gn. 61. Bd. *tarä* id. Tr. *tär* (m.) id. Bd. antheil Tr. *svätoj tar jümö* (m.) das heil. abendmahl Bd. *tareš puras* sich verdingen Bd. *tarom juktás* részszesíteni; theil geben — *tarom juaš* részszesül; theil bekommen Tr.

3. *tar* (csst.) köles; hirse Tr. Zol. t. *tari* cs. *tora*.

tar-: *taram olat* (bedeutung unbekannt) P. 58.

tara (cs.) turó; topfen M. 18. — cf. *torok*.

taráj vörös pamutszövet; rothen baumwollenstoff P. 58. Bd.

tarakán (t.) keleti csótán; blatte kaberlak P. 3. Tr.

taraltém a szívet érdeklí, gyönyörködteti; das herz interessieren, erfreuen Bd. *taraném* buzgó, lelkesül; eifrig oder entzückt werden — *taratem* érdeklődést kelt, biztat, rábeszél; interessieren, aufmuntern, überreden Gn.

tarazá (cs.) kútgém; brunnenschwengel Tr. — cs. *tarazá* wage.

tarazém kifeszít; überspannen; перетягивать — *tarazaltám* pass. Tr.

tarb- hasít; spalten; откалывать, выкалывать Tr.

tarča, *tárza* szolgál; diener Tb. 247. *tarozo*, *tarčo* id. Car. 32.

j. *tarče* béres; lohnarbeiter Bd. Tr. *tarozo* Tr. — cf. *tar* 2.

targoktarém visszatart, erőt vesz rajta; zurückhalten (wider wunsch), überwältigen Tr.

tarlém bérel, bére fogad; miethen, dingen Ist. 229. Bd.

Tr. *tárlém* (m.) Bd. M. 89. — *tarlalt-* pass. Zag. 21. — *tarlema oksá* fizetés, bér; lohngeld Bd.

tarök (r.) aludt tej; saure milch M. 18.

tarmán vagyon, birtok; vermögen Bd. szerszám; werkzeug Tr.

tarta rúd; deichsel M. 32.

tárom: t. *pošten* elhatározta; beschloss (*pator waštareš lek-taš* gegen den helden zu ziehen) Ocs. 76.

tarwaném (cs.) megindúl, mozdúl; sich bewegen Bd. Gn. Tr.

Ist. 233. *tarbaném* Ccs. 69. *tárvänem* (m.) *tarbänem* (m.) *tarvanulam*

fr. Bd. *tárvänöläs* M. 89. id. — *tarwatem* mozgat; bewegen Gn.

Bd. *tarbanem* (k.) Weske 22. *tárvätém* (m.) *tarbätém* (m.) *tarvatelam*

fr. Bd. *tarwatolam* Ist. 98. id. — *tarbalt-* nyugtalanít, megrendít,

felizgat; beunruhigen, erschüttern, aufwiegeln; тревожить, колебать, смущать Tr. — cs. *tapran-* t. *tibren-*

tarvas forgács; späuchen M. 46. *tarbás* id. Tr.

tasákás gyoicsdarab, melyen az esküvön a jegyesek állnak; ein stück leinwand, worauf das brautpaar bei der trauung steht Tr. — cf. *toškém*.

tasákém v. *toškém*.

taslém kiárad; überschwemmen. Gn. Tr.

tasmá (t.) szalag; band Gn. Tr. *tasamá* id. Tr.

tata czompó; cyprinus tinea Tr.

taton (t.) egyetértve, barátságosan; einträchtig, in freundschaft Gn. 65. *tatoloktome* egyenetlenkedve; uneinig Gn. — t. *tatiu* eintracht.

tâtká v. *tâktá* id. Tr.

tatulas- (t.) kibékül; sich versöhnen, Ocs. 24, 64. — cf. *taton*
t. *tatiulan-*.

tau (t.) köszönet, hála; dank, dankbarkeit Gn. Bd. Tr. M. 68.
tau kelešas (m.) hálát mond; sich bedanken Bd.

taulo surt palota, palast, Uf. 81. j.

tauluk Gn. v. *taluk* id.

tauštém hálálkodik; danken Zag. 66. G. 55. Tr. — *tauštulam*
fr. *tauštarem* id. Bd. — *tauštolá* mit dankbarkeit, dankbar Tr.

tawem (cs.) kapar; scharren (die erde mit dem hufe) Gn. 46.
tawalam Gn. *tawaltém* Gn. 13. id. топать ногой Tr. *tawém* прито-
пывать ногами; переминаться съ ноги на ногу Tr. — cs. *tap*
tawan szántalp; schlittenkufe Gn. [t. *tapta*.

tawo kút; brunnen P. 26. *tawe* id. Bd. Tr. *tabe* Ist. 203. —
tawe (kút)gém; (brunnen)schwengel Gn. (? sic!) Tr.

tawol hinta; schaukel Tr.

tawolém hintál; sich schaukeln — *tawoltém* caus. Tr.

tawoš (t.) bőség, élés; vorrath G. 60. haszon, nyereség; nutzen,
gewinn Gn. Step. 10. — cf. *taboš*.

tawukán helyenként; stellenweise Tr. *távukan* id. Bd.

taza (est. p.) egészséges; gesund. Gn. Bd. Tr. *taža* id. Uf. 42.
Car. 41. (m.) Tr. — kövér; fett Bd. M. 76.

tazálok egészség; gesundheit Ocs. 73. Tr. *tazalek* id. Bd.

tazalém kövéredik; fett werden; Bd. Tr. jó színben van; gut
aussehen Bd. *tazalandarém* hizlal; mästen Tr. — *tazarg-* meggyó-
gyúl; genesen Zag. 63. *tazaygam*, *tazalanem* id. Bd. *tazart-* meg-
gyógyít; heilen Ocs. 83. *tazaydem*, *tazalandarem* id. Bd.

tazolán sikos, nyálkás; glatt, schlüpfrig, schleimig Tr.

te . . . v. *ti* . . . *to* . . . *tü* . . .

te ti; ihr (plur. 2.) passim *tä* (m.) Bd.

teak, *tejak* még mindig; noch immer Gn. — cf. *tegak*.

tebe v. *tewe*.

teg, *tegók* többé; noch (in der zukunft) Bd. *tegak* (= *ereak*)
immer Uf. 8. j.

tegeña (m.) (= *tugaja*) ilyen, olyan; solcher Bd. Km. 84.
tegeñe Tr. *tegeñä* (m.) Bd. id.

teget (r.) nyirfádeget; birkentheer Gn. *teget* Tr. Bd. Ist. 167.
Ocs. 117. *tegot* Gn. id.

tekšori- (t.) megvizsgál, kipróbál; untersuchen, erproben;
испытывать Tb. 29. 39. 247. — t. *tikšer-*.

tekte vad méhraj; wilder bienenschwarm Gn. *t. mükš* id. Gn.
59. — cf. *tâtká*, *tâtká*.

teldorem pajzánkodik, lármáz, zajong; muthwillen treiben,
lärmern, toben — *teldormaš*, *-me* pajzánkodás, zenebona; ausge-
lassenheit, tumult Gn. — cf. t. *tiler-* nährisch werden.

tele tél; winter (passim) *telä* (m.) Bd. *tel* M. 52. — *telem* télen; im winter Bd. *telim* Tr. — *telese, telemse* téli; winterlich Bd. *tele*: *vüt t.* mocsári szalonka; *scolopax gallinago* Bd.

teletlá különös, különösen; besonderer, besonders; особенный, особенно Tr.

temam megtelik, jól lakik; voll, satt werden Bd. Gn. *temäm* (m.) *temäm* Tr. *temedem* fr. Bd. id. — *vüt t. a víz nő*; das wasser steigt Bd. Ist. 14. *telže t. a hold telik*; es wird voll mond Bd. *kočken t.* sich satt essen Bd. *kočkon temmejošt wara* nachdem sie satt geworden sind Ist. 220. — *temenam* jól laktam; ich bin satt Bd. — *temneške* telesteli; ganz voll Ocs. 92. *t. juktä* megitat; satt tranken Ocs. 19. — *pel i temmo kočštožo a fél évet befejező napon*; am tage wo das halbe jahr zu ende ist Zag. 51. — *temdeme* telhetetlen; unersättlich Bd. — *temektem* sättigen Bd.

temem megtölt; füllen Bd. Gn. Tr. jól lakat; sättigen Bd. Gn. *temedelam* fr. Bd. — *temal-* megtölt; füllen Pn. 36.

teján (cs.) tömjén; Weihrauch Tr. Zol.

temedem nyom; drücken Gn. Bd. *rányom*; aufdrücken Bd. (m.) fojt; ersticken Bd. *temdalam* mom. drücken Bd. *нажимать* Tr. (m.) elnyom; bedrücken Bd. *temdeštam* fr. oft drücken Bd. (m.) tapogat; betasten Bd. *temdeštäm* id. Tr.

tembáko közelebbre, ide erre az oldalra; näher, auf diese seite Tr. *tembak-tumbak* ide-oda; hier-her, dorthin Krest 13. *tembáke-umbáke* id. Tr. — *tembál* innensó oldal, diese seite Bd. Gn. Uf. 40. külső oldal; aussenseite Gn. *tembálne* innensó félen; auf dieser seite Bd. *tembálno* id. Tr. *tembalan* auf diese seite Bd. *tembač* innenről; von dieser seite Bd. *tembácon* id. Tr. (— passim).

teme tele; voll Tr.

temon mindannyi; sämtlich *mlánda ümbálnožo témon úlesa šámoč* sämtliche auf der erde lebenden Tb. 181. — megelégedett; zufrieden P. 18. — *kurukwlak lečat kúškó temon kúzen* (das wasser) stieg höher als die höchsten berge Ocs. 11.

temloše kérő; freierwerber Ringw.

temušká (r.) kis gyékényzsák; mattensäckchen Tr.

teń te; du — *tiń, tőń, tej, tiń* (m.) *toń* (m.) id. (passim).

tene (cs.): *teneš puras* keresztelkedni; sich taufen — *teneš purtas* keresztel; taufen Bd. *toneš* id. Tr. Ist. 193.

tene az idén; dieses jahr, heuer Bd. Gn. *ten'e* id. Gn. *teněj* id. Tr. *tene-e, tene-i* id. Bd. — *tenéje, tenejés, teneiso* idei; heuriges P. 8. 57. *tenese* id. Bd. — *teńe most*; jetzt W. 207. Bd. *teńé wará nun* aber BG. 4. 9. *teńés* (m.) *teńésa* (m.) mostani; das jetzige gegenwärtige Bd.

tene, dene, deke bei; mit, sammt, und; entlang, über, durch; mittelst; von, aus (welchem stoff, welcher ursache) (vgl. *ter*: *terne*) — *teke, deke, deke* zu (vgl. *ter*: *terke*) Gn.

teye így; so M. 13. Km. 22. какъ точно Tr. *tinge* id. BM. 3, 15. *teyelä* ilyen; solcher — *teyeläok* ebenso M. 57. *teyeläok* id. Km. 12.

teñersä mostani; das jetzige, gegenwärtige Tr.

tege (t.) rubel Gn. 66. Tr. geld Pn. 35. NyK. 6, 201. *tengelok* groschen Ist. 220.

tengéco (= *tey-keco* Uf. 56. Car. 53.) tegnap; gestern P. 2. Tb. 173. *tengéce* Gn. Tr. *teñgeca* W. 207. *tengécö* M. 52. id. *tengésc* tegnapi; gestrig Tr.

tengol (cs.) pad; bank Bk. 26. P. 24. Gn. *tengel*, *tengel* (m.) скамейка Tr. *töngöl* id. M. 27.

teñoš ide; hierher Gn. 1.

teyož (cs.) tenger; meer Gn. Ist. 65. *teyoc* Tr. *täyož* Tr. *teyož* Ocs. 46. *tegez* NyK. 6, 196. *tegež*, *tanğaž* (m.) *täygož* (m.) *tanaš* (m.) Bd. id. — *t-on-kugo-jumo*, *t.-kugo-pujrošo*, *t.-awá* meergötter Tr.

tepenä verem; grube in der riego; овинная яма M. 38. — cf. *än-tepenä*.

teptér fejtegetés, fogalom; lebre, begriff, idee; толкъ, понятие — kíváncsi, tanulékony; neugierig, lernbegierig; пытливый — *teptérlém* untersuchen; испытывать Tr.

teř szán; schlitten Gn. Tr. *ter*, *tir* (m.) Bd. M. 32. *tor* (m.) Bd. id. — *teř kudáltomo pairém* gyümölcsoltó boldogasszony ünnepe; Mariä verkündigung (feiertag) Tr. — *ter-dovan* szántalp; schlittenkufe, *ter-šolo* a két talpot összetartó keresztfák; kreuzbaum zwischen den schlittenkufen Bd.

1. *ter* kövér; fett — *terlem* hízik; fett werden — *terlektarem* hizlal; mästen Bd. — cf. *t. tere* lebendig.

2. *ter*: *terne*, *terke*, *terc(ön)* (gewöhnlich mit possessivsuffix) otthon, haza, hazulról; im oder zu hause, ins haus oder nach hause, von hause Gn. 28. Ocs. 80. (*terke*, *teröc*, *teröcön*) Tr. *terán* mellé; neben (wohin) P. 3. *tereš* otthon: zu hause Uf. 49. j.

terén (t. m.) görbe, meghajlott; schief, gebogen, *tireñ* (m.) id. Bd.

tergaš (t.) föllállítani; aufrichten Zag. 61. — cf. *t. torgoz*.

terös (cs.) ganéj, trágya; mist dünger Tr. *tereš* id. Bd. — cs. *tiris*, *t. tires*.

terke (cs.) tányér, schüssel Gn. NyK. 6, 201. *tereke* id. P. 22. — cs. *tirik*.

terkúš v. *tervuš* id. Tr.

terlaltém v. *törlatém* Tr.

termen: *krest termen pudalaltša xristos* a keresztre feszített Kr.; auf's kreutz genagelter Kr. Km. 26. — cf. *ter* 2.

tornalée *pornalée* Gn. nachahmung der stimme der krähe u. a. Gn. 35. *tornalée* *wernalée* id. *ibid*.

terpem (r.) tür, szenved; dulden, leiden Tr. Bd. *terpen* beteg; krank (adv.) Tr. P. 2. *terpöső* geduldig M. 69.

tersiak jeges bukdár; colymbus articus Bd.

terštám v. *törgeštám* Tr.

tertež kör, körület; kreis, umkreis — *tirdeš* (m.) id. — *tertéske* kerek; rund — *terteskem* kerek lenni; rund sein, *terteskaldam* dim id. — *terteštem* kerekít; runden Bd.

tervúš hegyes, keskeny karimájú süveg; spitzer sch malkrämpiger hut Bd. Tr. — *terkúš* id. Tr.

tešte sammlung von zehn Gn.

tetej männliches glied (bei kindern) Gn.

tetéle háló; fischernetz; сеть, которой ловят рыбу, пlying в двух лодках Tr.

tetrad (r.) fűzet; heft Bk. 28.

teve ime; siehe Gn. Bd. Tr. *tebe* id. Bk. 53. Bd. *tebeš* (m.) id. Bd. *teviš* id. Ocs. 61. — *teve* most; jetzt Bd. — *tebe kuze* következőkép; auf folgender art Ocs. 50. *tebe tege* der folgende Ks. 31.

tewák majdnem; beinahe Gn. *tevok* id. mindjárt; sogleich Bd.

tevún a minap, nem rég; jüngst, nicht lange vorher — *tevenesen* nem rég óta; es ist nicht lange her, vor kurzem Bd.

ti . . . v. *te* . . . *to* . . . *tü* . . .

ti tetü; laus Pn. 28. Bd. *tü* Pm. 25. *to* (m.) Bd. *tö* M. 61. Tr.

ti pron. demonstr. v. *to*.

tiak (r.) deák; schreiber Gn. 75. *tőák* id. Tr.

tié tele; voll Gn. *tičak* id. G. 44. *tič*, *tičak*, *cič*, *cicok* W. 30. *cic*, *coc*, *cocók*, *tic*. *tič* Bd. id. — *tőč* Tr. *točák* Tb. ganz voll.

tičmaslaném teleképűvé, vastaggá lesz; ein volles gesicht bekommen, fett werden Bd.

tičmašlok teltség; fülle G. 56. *tičmaš* Bd. *tičmaš* G. 55. id. *t. kindé* még meg kezdett, egész kenyér; unangebrochenes, ganzes laib brot Bd. cf. *őnzöl-tičmaš* die noch unberührte (speise) P. 21.

tigr (r.) tigris; tieger Bk. 32.

tiğode kicsi, finom; klein, fein Gn.

timalme ki van, tele van varrva; (voll) ausgenäht Gn. 70.

(? *temalme*, cf. *temem*).

tinós (t.) bekesség; friede Tb. 13. *tinóšlok* id. Bk. 100. *tonoc ilás* békében élni; in frieden leben Ist. 19. *tnniš* id. Tr. — *t. tinič*, *tiničlik*.

tir Bd. v. *tür* id.

tič tele; voll — *tic*, *čic* (m.) *coc* (m.) *cocók* (m.) id. Bd.

tište: *kit-t.*, *kittošte* kézjegy; handzeichen Gn.

tize v. *čize*, *čize* Tr.

tizék fecske; schwalbe Tr.

to . . . *tö* v. *te* . . . *tü* . . .

to, ti (pron. demonstr.): *tođe, toda, tođo, tōde, tide, tidü, tedü, tido* ez, (az); dieser, (jener) — *tođalan* Km. 84. *tōdlanin* (m.) Tr. azért; darum — *togé* P. G. *tige* Bd. *tenge* (m.) Bd. így; so *tegak, tiak* id. Step. 14. — *togáno* Úf. *togajo* Car. *tōgāne* Tr. *tegeña* (m.) Bd. ilyen; solcher — *togolaj joy* közönséges ember; ein gewöhnlicher mensch Car. 28. Úf. 66. — *toletla* többé ezután; nachher Úf. 22. Car. 21. weiter Úf. 96. — *tōnár* Tr. *toňár* (m.) Bd. *tinäru* (m.) Bd. *tinare* Bd. ennyi; so viel — *tōnärön* so viel wert M. 117. — *tojke mogor az* innenső oldal; diesseits Car. 38. *toleč toježo* ezentúl; von nun an Zag. 40. — *tošan* Ocs. Ist. *tōžán* Tr. itt; hier *tošak* id. G. 1. *tište, tošta* (m.), *tištā* (m.), *teštā* (m.) Bd. *tōšte* Tr. id. *tošta* ott; dort Km. 29. — *toške* G. Ocs. *toško* Ist. *tōško* Tr. *tiške, tiš, tižak, tižagen, toška* (m.) *tiškā* (m.) *teškā* (m.) Bd. *tōšte* Tr. ide; hierher — *tošeč* Ocs. *tōšeč* Tr. *tošeč* Gn. *tōšečon* Ocs. *tižeč, tižečon, tošec* (m.) *tōšecen* (m.) *tišec* (m.) *tešec* (m.) innen; von hier — *tōškebék* (m.) Tr. Bd. *tiškebek* (m.), *teškebek* (m.) Bd. *tiškeren, tišken* Bd. eddig; bis hieher — *tonam* (m.) *tinām* (m.) *tenām* (m.) ekkor, akkor; damals Bd. — *tonoš most*; jetzt Bk. 86. *tošagon* ezalatt; während dessen Ocs. 31. *to-müngö, to-moyga* (m.) ezután, azután; nachher Bd.

to-to és-is; sowohl—auch P. 52.

točák v. *tič*.

tōganökt- elkoptat, megsemmisít; abnützen, vernichten; *износить, уничтожить* Tr. — cf. t. *tigen* unnütz (adv.).

tōgür (cs. m.) tükör; spiegel Tr. — *togar* id. Bd. *tigür* NyK. 6, 213. — cs. *tügürt*.

togōdo apró, kicsiny; klein Pu. 37. *tōgede, tegede, tugūda* (m.) id. Bd. *tigide* NyK. 6, 193. *togode* id. finom; fein Ocs. 48. *tōgode* Tr. *togodo* Ist. 67. *tōgōdō* M. 24. t. *oksa* aprópénz Tr. — sürű; dicht Pn. 28. — ? cf. t. *tigiz* eng, dicht gedrengt (kamm, rechenzähne) Bál.

tōyālāōk (m.) szüntelenül; unaufhörlich; *непрестанно* Tr. *toyalāōk* még, többé, mindig; noch, immer Bd. t. *ōlam* megmarad, (kitart); ausdauern Bd. — cf. *toká, tokáleš*.

tojém Ocs. 70. v. *tajal-* id.

tōkhēlt-: t. *šagalaš* támaszkodik; sich stützen, lehnén; *опираться* M. 88.

toklacō (cs.) mutter des schwiegersohnes oder der schwieger-tochter, *сватья* M. 9.

tokwa (r.) tök; kurbiss Ist. 144. Ocs. 102.

tol v. *pantasá* P. 24.

tol toll; feder Gn. NyK. 6, 201. cf. *postol* Gn. (= *poč-tol*?)

těl: t. *kü* tüzkő; feuerstein M. 64. *těl-ip* szikra, funken M. 27.

tělék (cs.) árva; waise M. 71.

tělöp (r.) gallér; kragen M. 16. — cf. *tulup*.

tolóze hold, hónap; mond, monat Gn. *tolozo* Uf. Car. 10. *ti-lozo* Uf. 10. j. *tolčo* P. 26. *tolče* Tr. *tolze* P. 18. NyK. 6, 196. *telže*, *tílze* (m.) *tolza* (m.) Bd. id. *u tolozan* ujholdkor; am neumond Máté 17, 15. *tolózás* egy havi járó (út); ein monat langer (weg) G. 65. — *točmás t.* vollmond, *u-t.* neumond, — *t. pujrošo-kugo-jušo*, *t-on*, *t. awá* mondgötter Tr. — *t. volgado* mondschein Bd.

tolmatlem (t.) tolmácsol; dolmetschen — *tolmač* tolmács; dolmetscher Gn. 61. NyK. 6, 201.

tömenšö tanuló; schüler M. 10. tanult; gelehrt M. 77. *töm-döšö* tanító; lehrer M. 10.

tomok szélcsend; windstille Gn. béke, csendesség; friede, ruhe, stille Tr. — cf. *tmok*.

tomolge nedves; feucht Gn. 63. frisch Gn.

toy (est.) erő, kezdet, lét; kraft, anfang, dasein — *toygoč kaém* ich verliere die kraft. — Tr. est *tin* seele, verstand.

tondaš kikeresni; durchsuchen Uf. 51. j.

toygá bremse (kleiner als pormo; schlagt nicht nieder) Gn. *crpoka* Tr. — cf. *šoyga*.

tonoš v. tinoš.

tonošlandar- gyógyít; heilen Tb. 5. *tnnislandarém* lecsendesít megnyugtat; beruhigen, besänftigen Tr. — cf. *tinoš*.

tonošlok (t.) nyugalom, békesség Pu. 20. nevededés; gedeihen Pu. 15. — cf. *tinoš*.

tonnonni duda hangja; laut des dudelsackes (onomat.) Tr.

topak (cs.) nyugodtan, csendesen; still, ruhig Step. 8. Gn. — cs. *toppon*.

toplancm megszünik beszélni, elhallgat; zu reden aufhören, still schweigen Gn. Step. 9. [79. — *t. tír, dir*.

1. *tor, dor* (nachgesetzt) valószínűleg; wahrscheinlich Gn.

2. *tor* zsíros; fett Tr.

3. *tor* (t.) serény; flink Gn. — *toro-al-deno kodšo-samoč* az élve maradtak; die lebendig gebliebenen (eig. mit gesünder oder frischer kraft) Zag. 55. — *t. tere* lebendig.

4. *tor* (m.) éle, széle valaminek; schneide, rand; *ocripie, лез-вие, край* Tr. Bd. *dor* id. Bd. *pisä torän* (m.) éles élű; scharfschneidig Bd. — cf. *tür dorasta* (m.) szélén; am rande. *dirbä* (m.) hozzá; zu, *dorgoc* (m.) töle, szélétől; von, vom rande Bd.

tër: *izi t.* kis szánkó; kleiner schlitten, darab fakéreg; stück holzrinde; *сагазки, лубокъ* M. 44. — *t. kädö* vadgalamb; turteltaube M. 41.

tërdër bűgó csiga; brummkreisel; *волчёръ* M. 44.

torgém csörgedez, habzik, kilooccsan; rieseln, schäumen, ausspritzen; *журчить, рябѣть, плескаться* Tr.

torgémša partijeg, jégtorlódás; ufereis, eisstauung; *закраина* Tr. — cf. *torgest*.

torgest- (est.) tolakodik; sich stürzen, drängen BMK. 3, 10.
W. §. 108. — *torgestare*m taszít, bevet; stossen, hineinwerfen;
толкнуть, ввергать Tr. — cs. *toron-* запинаться, утыкаться t.
tört- stossen, *törtön-* sich anstossen, in etwas hineingerathen.

*törzö*sö türelmes; geduldig M. 97.

töröz- (m.) tapos, gyúr; treten, kneten, мять — *töröz* sëndäs
измять — *töröz*alt- pass. M. 89. — cf. *turzam*.

torke fiatal fenyő; junge kiefer Gn. 37. 48.

*torke*r fenyves; fichtenhain G. 61.

torlém felelevenedik; lebendig werden Tr. *trlén* kiülät feltá-
madnak; sie werden auferstehen Ks. 28. Tb. 169. *trlokt-* föleleve-
nit; lebendig machen *trloktén* *koneltá* liess auferstehen Tb. 169.
trondar- feléleszt; beleben, lebendig machen Ocs. 91. — t. *terel-*

tormá (t.) borona; egge Pu. 28. t. *torma* Gn. t. *tirma*.

tor-suluk eres; dachtraufe Tr.

torš (t.) fáradozik, iparkodik; sich bestreben Ocs. 57. Step.
8. — t. *tirš-*.

tortest kikerekít; abrunden Tr. — cf. t. *tirä* rund um.

tortos gömbölyü; rund Tr. — cf. t. *tirä* rund um.

törtia (est.) daru; kranich M. 40. — cf. *turna*.

törwö ajak; lippe U. 4. — cf. *türwé* Tr.

tosto bélyeg, czél; stempel, ziel; клеимо, мѣта Tr.

tošk- ragaszt, enyvez; kleben, leimen M. 89.

tošlem megfedd, megdorgál; einen verweis geben, ermahnen
Bd. — (m.) megvizsgál; besehen, prüfen; разсматривать Bd.

tošmék segg; arsch (?) P. 24. — cf. t. *tíšek*.

tošto: *kocain tošto-kórno* — ösömtől kijelölt út; der vom vor-
vater bezeichnete weg Pu. 16. — cf. *tuštem*.

töt (= *töde jödom*) ezen éjjel; in dieser nacht Tr.

tötäk vétek; schuld — *tötökän* bünös; schuldig — ártalmas;
schädlich — nem messze; nicht weit Tr.

tötörä v. *tüträ*.

totr- (m.) ködbe borúl, füstöl; nebelig werden, rauchen BL.

9. *totralto-* id. Tr. cf. *tüträ*.

tmana M. 41. v. *tumana* id.

tmeň tanul; lernen M. 115. *tmeň šoaš* (láktás) mesterséget
megtanulni; ein handwerk erlernen M. 67.

tmin (r.) kömény; kümmel Máté 23. 23.

tmok béke; friede; миръ Tb. 248. csendes; still Bk. 24. Tr. —

tnám akkor; damals M. 13.

[cf. *tomok*.

tnoš Tb. 31. v. *tonoš*, *tinoš* id.

to . . . v. *ta* . . . *tu* . . .

tobaloktem összezavar; verwirren NyK. 6, 201. — cf. *towanem*.

tobsá (t.) ajtósark; thürangel Tr. *пята у полевыхъ воротъ*
ibid.

töcém törekszik, akar; streben, wollen Gn. 3. *töcém* Ocs. 17.
P. 7. *tocem* Bd. *toćém* Tr. id.

toćás (r.) mindjárt; sofort Bd.

tod (cst.) íz; geschmack Km. 28. cf. *tut*.

[dem fr. Bd.

1. *tođam* fon; flechten, stricken P. 54. Gn. M. 30. Bd. *tode-*

2. *tođam* (cs.) tör; brechen (transit.) Gn. ein brot aufbrechen

Bd. *kindom todolon* brach das brot an Ist. 220. — *todolam* letör; abbrechen Bd. *todolam* Tr. — *todoledem* fr. *tođolaldam* pass. *todol-*
koldaš abreissen, *todoštam* tördel; brechen Bd. — cs. *tat-* рвать.

tođolám behajt, összegöngyölget; einbiegen, zusammenrollen; *загибать, свертывать* Tr. — *todolm kúžo* zsebkés; taschenmesser Tr.

togđájem (r.) eltalál; errathen P. 13. *togadajem* (m.) gyanít, észrevesz; vermuten, bemerken Bd. *togadajtem, -ajdlem* észrevesz, bizalmatlankodik; bemerken, misstrauen Gn.

tögedemdem aprít; zerstückeln Bd.

togon (t.): *orawá t.* keréktalp; radfelge; ободъ колеса Tr. — *kürtno-tognan orawa* ein bereifter wagen P. 49. — t. *tugim*.

toçatka, doçátka (m. r.) találós beszéd; parabel Bd. — r. догадка.

toj (cs.) sárgaréz; messing M. 64. Gn. Bd. Tr. — *toj koško anguis fragilis* Tr.

tojem (r.) elrejt, eltemet; verbergen, begraben Bd. Gn. Ist. 20. *toem* id. Tr. Ocs. 39. Ist. 54. *tajem* (m.) Bd. *tajsen* (m.) titkon; heimlich (adv.) Bd. *tojdeak* nyiltan; offen (adv.) Ks. 23. *tajdeak* id. Km. 32. — *tojalt-* begraben werden Tb. 53. *tojald-* sich verbergen Tr. — cf. *tajalt-, tajem*.

toja (cs.) bot; stab, stock Gn. Bd. Tr.

tojalém támaszkodik; sich stützen — *tojalémo tojá* bot; stab Tr. Ist. 57. — cf. *toja*.

tójmo temetés; begräbniss Bk. 86.

tok vagyonos; wohlhabend, vermögend Gn. — cf. t. *tuk* satt, zufrieden, voll.

toká, (tokan) egy kevésbé, alig, imént; ein wenig, kaum, soeben Gn. Bd. *tokarak* id. Bd. *tika* только что Tr. *toko* kaum, nur Wied. p. 207. *tokó-tokó* (m.) kaum Bd. *toka-toka* id. черезъ силу Tr. *tokáleš* csak egy kis időre; auf kurze zeit Bd. — cf. *toçalaok*.

tokā (m.) leány; mädchen Tr.

tokta: t. *ludo* buvár; colymbus; rapapa Tr. *tukta-l.* id. ibid.

tolém (t.) rabol, lop; rauben, stehlen Gn. Bd. Tr. — *talem* (m.) id. Bd. — t. *tala-*.

tolám jön; kommen (passim) — *toledem* fr. *toloktem* caus. *tolold* — fr. *toldal-* fr. G. 69. *tolšaš* jövő; zukünftig, *nalen tolaš* bringen Bd. — *tolašen mien* odafutok; ich laufe hin Bk. 74. *tolaštar-* siettet, indulni késztet; zum gehen auffordern Ist. 22. *talašem*

(m.) siet; eilen Bd. M. 88. *tolšolá* auf dem wege hierher; по пути сюда Tr.

tole (cs.) tiló; hanfbreche Gn. — *tolem* tilól; (hanf) brechen Gn. — cs. *tolla* t. *talki*.

tolane menyasszony; braut (?) wo?

tolašem bajlódik, erőlködik; sich anstrengen Gn. sich abmühen Bd. Ocs. 86. Tr. *iparkodik*; sich anstrengen Bd. Bk. 44. *talašem* id. Km. 18. sich beeilen M. 88. — *tolaštare*m bajt okoz; mühe verursachen Bd. antreiben, belästigen Tr. — ? cf. cs. *tawlaš-*, *talažt.* *daulaš-* streiten (od. zu *tolam*?) t. *daula-* gewalt anthun.

1. *tolk* (r.) tartozás; schuld Gn. — *tolga* (m.) *dolga* (m.) id. Bd.

2. *tolk* (r.) értelem, ügyesség; verstand, geschicklichkeit Gn. *tolka* (m.) Bd. — *tolkan* okos; klug M. 74. *tolkadeók* (m.) oktalau; unklug Bd.

tolko (r.) csak; nur P. 57.

tolkon (t.) hullám; welle Gn. Tb. 24. *mardež-tolkon* szélvihar; windsturm Ist. 215. — t. *tulkin*.

tolkonlan- fáradozik, bajlódik; sich abmühen Tb. 157.

tolota (r.) véső; meissel M. 66.

tom mag; kern Tr. *püks* t. nusskern Bd.

toma (r.) ház; haus M. 24. Bd. *domá* id. Bd. — *tonna* otthon; zu hause M. 117.

tomám üres, sovány; leer, mager Tr.

tomašá (t. a.) zavar; verwirrung Pu. 42. etwas ausserordentliches P. 50. gond, fáradság; sorge, mühe Tr. — t. *tamaša*.

tomažikt- gyengit; schwächen, entkräften; истощать Tr. — cf. *tomašá*.

tomboro (r.) balalaikaspiel G. 79. *tomboro* balalaika Gn.

tomona (cs.) bagoly; eule P. 48. — *tómana* Bd. Zol. *tomná* P. 26. *tumana* (m.) Zol. id. — cs. *tumana*.

tomlandarém rátukmál; aufnöthigen Gn.

tomnoj olvasztó kemence; hochofen Gn. 51.

toj mag; kern Tr. id. dióbél; nusskern NyK. 6, 213.

toném (t.) eltagad; verläugnen — sich von einer sache zurückziehen; заператься, — отрѣкаться отъ совершенныхъ дѣйствиіи Tr. — t. *taŋ-*.

toŋatá tuskó; klotz Tr. *taŋatá* id. M. 46. — cf. t. *tümgäk*.

toŋgél (est. m.) ágy; bett Tr. Bd. — cf. *teŋgél*.

toŋgezemäs vánkös; polster Bd. — cf. *toŋgél*.

top (est.) labda; ball (zum spielen) Gn. Bd. Tr. ágyú; kanone Bd. Tr. — *tobé* (m.) puska; flinte Tr.

töp (onomot.) klatsch Gn. 17.

topán (est.) talp; sohle; полость Tr. — cs. *toban*, t. *taban*.

toplá муха (игра) Tr.

toplót mindig; immer M. 12. *непрестанно* Tr.
topros törvényszéki vizsgálat; gerichtliche untersuchung Gn.
 1. *tor* (est.) pej; braun (pferd) G. 70. Pu. 38. Tr. — cs. *tor*
 t. *turi*.

2. *tor* (t.) szűk, szoros; eng M. 73. Bd. Tr. *tôr* id. Bd. szorultság; drückende verhältnisse Bd. — t. *tar*.

tor: *torošto* felől; über, von Uf. Car. 4. — cf. *der*, *dor*.

1. *tör* (t.) díszhely; ehrenplatz Pn. 34. az ajtóval szemben levő sarok; die ecke gegenüber der thür Gn. — t. *tür*.

2. *tör* (cs.) egyenes; gerade Bd. *tör* id. Tr. *tör* sík, lapos; eben, flach M. 65. Pu. 36. Gn. magas; hoch Pn. 34. — igaz; rechtschaffen Bd. csendes; ruhig (v. *túra*) Bd. *tör*, *tör* eben, rechtschaffen Gn. — igazán, jól; richtig, gut adv. Bk. 54, 55. — *török*, *török* (m.) Bd. *törák* Tr. — *ik törak* egyforma; gleich Ks. 6. Pu. 36. *ikanák török* Km. 16. *tör* P. 47. id. *ik ganák törés ősten* egyformára tette; machte gleich Ocs. 37. *ik töromak isten* id. Ist. 51. — *ik törás* egykorú; vom gleichen alter Bd. — *tor-keconoš* tag- u. nachtgleiche Tr. — cs. *türe* t. *töz*.

3. *tör* v. *tür*.

törem hallgat; schweigen Bd. — v. *turlem*.

torém kiszélesíték; breit machen P. 26. — eltávolít; entfernen Gn. *разъединяю*, *раздвояю* Tr. *torlém* eltávolodik, elválk; auseinander gerückt werden, sich absondern Tr. *torlal-* sich entfernen P. 48. — cf. *tora*.

tora (cs.) távol egymástól; weit von einander Gn. *далеко* Tr. széles; breit Bd. *tores* keresztül; quer Bd. Gn. Tr. *torés* (m.) szélesség; breite Bd. M. 57. — *torés-towar* капа; hacke; мотыга Tr. *toréslok* belfonal; einschlag (im gewebe) — cs. *turuz* длина, вдоль.

töra (est.) úr; herr Gn. 43. előkelő; vornehmer Bk. 38. *töra* bojare Pu. 34. bíró; richter Bd. *törä* (m.) id. Bd. *törä*, *torä* magnat, richter Tr. — cs. *töre* t. *türä*.

torakan (t.) moly; schabe G. 79. kakerlak Gn.

törälem (m.) ítél; urtheilen Bd. *toralém* id. Tr.

torg (r.) kereskedés; handel Gn. *torg* (m.) Bd. *torgo* Tr. id.

törgém szökik, ugrik; hüpfen, springen P. 16. Gn. Tr. — *törgalt-* P. 33. *törgeštem*, *törgešt-* (m.) *törgeštelam* fr. Bd. *törgeštol-* (m.) M. 44. *törgeštäm* Tr. *törštem* Ocs. 41. Gn. 3. Pu. 28. *törštol-* Pu. 9. *törštem* Tr. *töštem* Gn. *toroštol-*, *terošt-*, *töršsaldém* Tr. id. — *törštel-* tánczol; tanzen G. 48.

torgajém (r.) kereskedik; handel treiben Bd. *torgaém* Tr. *torgejem* (m.) Bd. *torgajtlem* Ist. 199. id. — *torgeješa* (m.) kereskedő; kaufmann Bd.

törgält- nem ragad; sich nicht ankleben; отлипать Tr.

torgomšok kalmár; kaufmann Pu. 40.

torgoŝtal- heveskedő, indulatos lesz; heftig, zornig werden Tr. *torgóvaj* (m. r.) kereskedői; den handel betreffend Bd.

torok (cs. r.) aludt tej; geronnene milch Gn. *творогъ* Tr. *torok* kvargl Bd. — *vuj t.* agyvelő; Gehirn Gn. Bd. *t. wūd* savó; molken Tr. — cs. *toroŝ* r. *творогъ*.

törl- ítél; urteilen Ocs. 79. *törläs* id. Ocs. 49.

törlém (cs.) egyenget; ebenen, glätten, *törlölám* fr. *tör iŝtaŝ* (m.) id. Bd. — *torlem* sich demüthigen lassen; *смириться* M. 89. *törlanem* egészséges lesz; gesund werden Gn. Zag. 69. nüchtern werden Gn. megjavúl; sich verbessern Ocs. 96. Bd. *törláném* id. Tr. *törlánem* (m.) id. Bd. — *törlatem* megigazít, megjavít; verbessern Bd. *törlém* (m.) id. Bd. *törlátém* Tr. Ocs. 105. *törlataldam* megigazodik; sich verbessern Bd. — *törlalt-* helyreállít; herstellen Tb. 5. *törlöktar-* gyógyít; heilen P. 2. *törlatokt-* herstellen lassen Ist. 150. — *torlokt-* ebenen, gleich machen Tr. — *törletem* ígérletét, az elvállalt mun' át teljesíti; sein versprechen, die bedungene arbeit erfüllen Zol. *türlatem* (m.) id. *ibid.* *törlem* *уплачивать* Tr. — cf. cs. *türllet-*

torlém (m.) dorgál, szidalmaz; zurechtweisen, schelten Bd.

tormakan (t.) ágas; gezweigt *kuđ-t. tumo* sechs gezweigte eiche Pu. 35. — t. *tarmak*.

törna: t. *pöcöŝ* moháfonya; vaccinium oxycoccos Bd. — cf. *turña, türña*.

toroŝmo heves, indulatos; heftig, zornig, *torza-čonán* id. Tr. *törser* egyetlen; ungrad *törsir* (m.) Bd. — *torsir* igazságatlan; ungerecht, *torsirlok* ungerechtigkei Tr. — cf. *tör* 2.

töršorend- halmossá csinálja; hügelig machen *tör molandom* *töršorenden* den glatten boden hügelig machend G. 77.

töršt-, törštel- v. *törgém*.

tortá (est.) rúd; deichsel, fiemerstange P. 6. Bd. Tr. Gn. *tortálok* id. P. 6. — *tortá* schlittenbaum Gn. *torta-puncáltoŝ* Tr. v. *punžáldes* — cs. *torda*, t. *tärtä* Tr. Zol.

törzá (t. p.) ablak; fenster Gn. 31. *törzá* Pu. 28. — t. *täräzä*.

tos (cs.) barát; freund Ocs. 77. Gn. szerető; geliebter G. 80. barátság; freundschaft; *друзба* Tr. — *toslaŝ* barátságot kötni; sich befreunden — *toslá* barátsággal; freundschaftlich (adv.) Tr. — cs. *tos*.

toŝ (cs.) kézfok; messer rücken Gn. Bd. fejszefok; hammer-rücken Bd. Tr. axthammer Gn. — cs. *tuŝ*.

toŝa sovány; mager M. 76. Tr. — *toŝča* id. Uf. 46. — r. *тощя* cf. *tomám*.

töŝäk v. *tüŝäk*.

toŝkem lép, tapod, tipor; treten, zer-, niedertreten Gn. 22. Bd. Tr. — *toŝkedem, toŝkeŝtam* fr. *toŝkalam* mom. *toŝkaldam, toŝkalaldam* pass. Bd. *toŝkaltam* pass. Tr. — *taŝkem* (m.) Bd. M. 89. *taŝkalam* (m.) Bd. M. 25. id.

toškáltoš lépcső; treppe Tr. Pu. 37. *toškálteš* id. lépés; schritt Bd. *taškaltas* (m.) treppe *taškáltoš* (m.) Bd. *taškaltěš* M. 31. id.

töstem v. *törgem*.

toštám mer, merészel; wagen, sich erdreisten Gn. Tr. *magában bízik*, mer; in sich vertrauen, wagen Bd. — *toštem* (m.) *toštedem* fr. id. Bd.

toštaŋ- elavúl; alt werden Tr. *tošteman* id. Bd. *toštemdem* elavít, elkoptat; veraltern, abnützen Bd.

tošto régi, ó; vorig, alt Gn. Bd. Tr. — *tošta* (m.) Bd. *tošto* Ocs. 9. Uf. Car. 3. id. — *t. godom* régente; früher (passim) *tüŋ t. g.* im voralter zeit Uf. Car. 3. *t. godsa* régi; alt Bd. — *tošton* adv. Ist. 12. *tošdon* Máté p. 32. *tošton olša* das vergangene Km. 21. *toštan ulša* id. Ks. 16.

t'ötā (r.) nagyapa; grossvater Km. 46. *t'otā* id. Tr. M. 8. *t'otān* *ätāžö* urgrossvater M. 8.

totar tatár; tartar G. 46. *tođar* Tr.

totešt- (m.) megédesít; ansüßsen Tr. *megkóstol*; *kosten* Tr. *élvez*; geniessen Bd. *toteštalt-* pass. Tr. — cf. *tut*.

totla v. *tutlo*.

toto ЛИНЬ Tr.

töwa (est.) halmocska; hügelchen Gn. 57. hegy; berg Gn. 74. vorgebirge, insel Gn. — cs. *tübe* t. *tübä*.

towa (cs.) eskü; schwur Ocs. 34. *tobalmas* id. Zol. *tovatlemas* id. Bd. — cf. *towatát*.

towalas- megesküszik; schwören Ocs. 21. *towulašem* bűnbánó; reuig sein Ringw. *towatlém* id. Tr. Bd. *towaláštar-* megesket; schwören lassen Ocs. 106. *towalektem* Bd. *towalektot-* id. Ist. 15. — cf. *towa*.

tovan (est.): *ter-dovan* szántalp; schlittenkufe Bd.

towanem, *towanam* megbonyolódik; sich werwickeln Gn. *tovangum* id. Bd. — *tovangdem* Bd. *towatem* bonyolít; verwickeln Gn.

towar (r.) fejsze; axt Gn. Bd. *tavar* (m.) Bd. M. 65.

towatát (cs.) igen-igen, bizony; ja-ja, wahrlich Tr. *tobat* id. Zol. *towat* istenemre; bei gott Bd. — cs. *tobada*.

towok (t.) *pulwuj* t. térdkalács; kniescheibe G. 53. — t. *topik*.

towel kegyes; gnädig; милый Tr. *towalen* gnädig (adv.) G. 55. — *towalém* pártol; beschützen, verteidigen Tr. *towalém* genehmigen Gn. — cf. cs. *tobala-* судить.

towelgo (r.) bajnócza; spierstaude P. 57. bäumchen G. 69.

towró valószínűleg; wahrscheinlich P. 14.

tozgon zivatar, vihar; sturm, wetter Bd.

tožo (r.) is; auch Gn. *toža* (m.) de mégis; dennoch Bd.

traktír (r. m.) vendéglő; gasthaus Bd. — *traktíršik* vendég-lős; gastwirt ibid.

- trän* (r.) pizok, hulladék; unreinlichkeiten, kehricht; *дрянь*.
trän (m.): *t. caška* tál; schüssel Bd. *trän* sótartó; salzfass
 Tr. — ? cf. *treñ*.
tranča (cs. r.) lécz, vékony deszka, zszindely; latte, dünnes
 brettchen, dachschindel Tr. — *treñža* id. Gn. 7. *terančá* gespalte-
 nes (nicht gesägtes) Brett Bd.
tredáš arát; ernten M. 21. nyir; scheeren M. 34. Tr.
treñ, *tröh* Tr. v. *tereñ* id. — *trinem* meggörbül; sich krumm
 biegen Tr.
trlém v. *torlém*.
treš (m.) vége; ende; *оконечность* Tr.
tritortor füstkata; *coccinella* Tr.
trma Bk. 16. v. *torma* id. — *trmal-* boronál; eggen Bk. 26.
trop (r.) srét; schrot Gn. Bd. jégeső; hagel Gn.
trri (cs.) pacsirta; lérche M. 41.
trts Tr. v. *tortos* id.
trudítlem (r.) dolgozik; arbeiten Gn.
trujem (r. m.) fárad, dolgozik; sich bemühen, arbeiten — *tru-
 jektem* fásaszt; bemühen (trans.) Bd. *trujšó* szorgalmas; fleissig
 M. 13.
trujbá (m. r.) fáradság, munka; mühe, arbeit Bd.
truk (r.) egyszerre; plötzlich Gn. Bd. *trük* id. Ist. 209.
trütká pástorkürt; hirtenhorn Tr.
truvá (r.) trombita; trompete Tr. — *trubá* (m.) id. Bd.
trual eresz; dachtraufe M. 25.
tu . . . v. *to . . .*, *tü . . .* v. *tő . . .* *tő . . .*
tu, *tudo* az; jener (passim) *tudo* Zag. 32. *tudo kečónak* ugyan-
 ezen a napon; am selben tage Ist. 293. — *tulečla* azontúl; nach-
 her Ocs. 39. (= *tudlečón utla* Ist. 54.) *tuleč* mert; weil Ocs. 74. —
tugé úgy; so P. 12. *tugák* szintúgy; ebenso P. 13. (*tugé*, *tugák*)
tugeák Tr. *tugéla* Bd. *tugelá* Tr. *tuge goña* tehát; also Máté 17, 26.
t. gonat mindamellet; trotzdem Zag. 32. — *tugák ok* teljességgel
 nem; durchaus nicht P. 12. *tuját* (m.) id. Bd. — *tugaja* hasonló;
 ähnlich Bk. 22. *tugañe*, *tugaje* olyan; solcher Ist. 73. *tugát* и такъ
 ничуть Tr. *tukadär* annyira; so sehr Ocs. 10. *tugadär* id. Ocs. 92.
 — *tumbálno* távol; in der ferne *taxpálno* (m.) id. — hier; тутъ,
tumbáko, *tumbácín* in die —, aus der ferne Tr. *tuleč tumbak* azon
 túlra; darüber hinaus Bd. — *tundén* ennélfogva; daher also P. 3. —
tunam akkor; damals Bd. *tunamše* id. Ocs. 9. *tunamša* akkori; da-
 maliger Bd. — *tunar*, *tunäre* annyi; so viel, *tunaroško* annyira;
 so sehr, *tunaraška* annyiszor; so oft Ks. 48. *tunarolan* annyiraért;
 für so viel (theuer). — *tu-čólo* annyi; so viel Tr. — *tušo* ottani;
 dortiger Ocs. Tr. *tušo* id. Bd. *tuštoso* id. Ist. — *tušto* ott; dort, *tu-
 šan*, *tušakon* id. Uf. Car. Ocs. *tuškén* id. Ocs. 31, — *tuško* oda;
 dorthin *tuško* Uf. Car. *tuškat* Ist. *tužák* Bd. Tr. *tužagen* Bd. *tuža-*

gon P. 8. id. *tušéc* Tr. *tušecon* Ist. Ocs. *tužéc* Bd. *tužecon* P. 16. on-
nét; von dort — *tuškebé* bis dahin Tr. — *tužagát* dazu noch P.
21. — *tušakak* azonnal; sogleich Ist. *tušakonak* Ist. *tušagonak*
Ocs. *tušanak* Uf. id.

tü tetü; laus P. 25.

tu zászló, bélyeg; fahne, stempel; *знамя* Tr.

tüém (t.) szétdarabol; zerstückeln Gn. 51. szétzúz; zerstossen
Gn. *tüjem* id. Gn. 2 *tüém* толку, рублю капюгу Tr. Zol. — *tüjes-
ona* vágó deszka; hackbrett Gn. 6. — t. *töj* cs. *tüw*.

tuák (cs.) egyszerű (ember, paraszt; hivatal nélkül); einfacher
(mensch, bauer: ohne amt) — ingyen; umsonst (*éštaš, puáš* arbei-
ten, geben) — *tuákeš* ingyen, hiába; umsonst, vergeblich *tákeš* (m.)
id. Bd. Tr. — *tuák* id. Tr. *tuák-keče* hétköznapi; werktag Tr. — cs.
tugak t. *tik*.

tuámbalo (m.) hiába; vergeblich Tr. — cf. *tuák*.

tuará (cs.) sajt; käse Tr. Gn. P. 46. — cf. *tara*.

tuán (est.) atyafi; anverwandter t. *erga* rechtmässiger sohn
Bd. — cs. *tuwan*, t. *tugan*.

tuarém Gn. (est.) kifog (lovat); abspannen (pferde) Gn. Bd.
Tr. *tuarkalem* fr. t. *tuar*- cs. *tuwar*-.

tuatkal sajtos lepény; käseküchen M. 17. — cf. *tuará*.

tub . . . v. *tuw* . . .

tübál páros szám; gleiche zahl v. *tügäl* id. Tr. — ? cf. cs. *tübä*
theil, loos.

tubur v. *tugur*.

tübütök v. *tüwot*.

1. *tüé*- bezár; schliessen *opsam* die thüre Ist. 13. Bd. *tücon-
šonden* ulut bezárkóztak; sie versperreten sich Ist. 262. — cf. *tükö*,
čüčam.

2. *tüčém* fogát csikorgatja; knirschen mit den zähnen Tr. —
cf. *cučém* (? t. *teš* zahn).

3. *tüé*- csepeg; tropfen — *mlandoško tüčen*, a földre hullt
(izzadsága); (sein schweis) tröpfelte zur erde Ist. 272. *tuč*- id. Tr. —
cf. *čüčem*, *čüčkém*.

tuč- úgy tetszik, érződik; es scheint, wird so gefühlt Ist. 55. —
cf. *čučam* — einem zwecke zustreben Zag. 64. Tr.

tuča (r.) csapat, tömeg; schaar, menge Tr.

tüčá nyom; spur; *чръда* Tr.

tüčkodon gyakran; oft Uf. Car. 13. — cf. *čüčkodon*.

tüčü v. *čüčü*.

tüé (est.) teve; kamel Tr. — *tüje* id. NyK. 6, 201.

tüemlā engedetlen, ellenkező; ungehorsam, widerstehend Tr.
tugém tör; brechen Gn. *paren tuga* — széttöri; schlägt ent-
zwei G. 41. — *tugoldém* törik; brechen (intr.) Gn. 10.

tügäl páros szám; gerade zahl Tr.

tüganem elkopik; sich abnutzen, abgetragen werden Gn. Bd. *tügáném* id. Tr. — *tüгатem* elkoptat; abnutzen, abschleissen Gn. köszörül, leköszörül; abschleifen, schleifen Bd.

tüganđomo- végtelen; unendlich Pu. 16. — cf. *tüganem*.

tugódo kicsi, finom; klein, fein Gn.

tügel Gn. (lockungswort) Gn. 22.

tügö v. *tünö*.

tugok közönséges (ember); gemeiner (mensch, aus dem volke) Bd. — cf. *tuak*.

tugulaće (cs.) nászom, lányom napa; schwiegermutter der tochter oder des sohnes Gn. 47. *tugulaće* id. Gn. — *tugolar* schwiegervater der tochter oder des sohnes Gn. — *tugular* leánykérő; brautbewerber *tugularce* brautbewerberin NyK. 6, 201. — cs. *tugulač*.

tugum (cst.) nemzedék, nemzetség; geschlecht — *tugumtoš* rokon; verwandter Tr.

tugur ing; hemd Bd. Tr. *togor* (m.) *tugor* (m.) Bd. *tögör* (m.)

M. 15. — *tubur* Bd. Tr. *tuwər* P. 3. *tuwər* Gn. *tuwur* Tr. id.

tugurdok halom; hügel Tr.

tugurlok ingre való; stoff für das hemd Tr.

tüöl külső; äusserer — *tüölé* kívülről; von aussen Gn. *tül* id.

Bd. — cf. *tünö* cs. *tol* aussenseite.

tuják (r.) olvasó; der leser NyK. 6, 201. — r. дьякъ.

tujesk- beteg lenni; krank sein Zag. 70. — cf. *tuju*.

tüjmo mozsártörő; mörserkeule Tr. — cf. *tüem*.

*tuj*s edény hársfaháncsból; gefäss aus birkenrinde; буракъ, чилакъ Tr.

tuju beteg; krank *tuju lite gečak* betegség nélkül; ohne krankheit Ocs. 5. *tuj* krank Tr. Ist. 213.

tük szarv; horn Gn. 26. *tükö* Tr. *tüke* Car. 32. — cf. cs. *tüt*.

tuk, *tukum* v. *tugum* id. Tr. — *tukum*, *tüküm* Tb. 247. *tukom*

Uf. 4. j.

tük-manša-kek (m.) pirók; gimpel (loxia pirrhula) Tr.

tükem (cs.) érint; anrühren Bd. Tr. taszít, meglök; stossen, anstossen Gn. трогать, стукать, бодать Tr. *t. opsam* an der thüre klopfen Ist. 326. *komdok tüken kolta* auf den rücken fallen lassen G. 4. — *tüknem* anrühren Tr. ér; gereichen (von der erde bis zum himmel) Ist. 17. Ocs. 13. *šayaškošo kü mien tüknen-da* der stein bohrte sich in seine stirne Ist. 176. *tükna moňonjolnem* meine zunge stottert Uf. 58. — *tükalam*, *tükaldam*, *tükedem* Bd. *tükälem* Tr. anrühren — *tükäläm* (m.) *tökäl-* (m.) Bd. *tökäl-* Tr. id. — *tökem* (m.) kopogtat; anklopfen Bd. — *tükalt-* közeledik; sich nähern Ist. 70. *tükedal-*: *waš t.* egymással ökleldzik; gegen einander stössig sein P. 33. *tükedoläm* mozdít; bewegen; двигать, befühlen, betasten Tr. *töklalt-* (m.) rugdozni; mit den füssen stossen Bd. — *ong*

tükataš das kreuzeszeichen machen (eig. die brust berühren) Bd. — cs. *tük-*.

tükalá mindenfélekép, különfélekép; auf allerlei, auf verschiedene art u. weise Tr. — cf. *tükö* 1.

tükált-, *tukn-*: *tode wátam tükáltoša- šamočlan jázokoštom kudálto* bocsásd meg bűneiket a kik ezen asszonyt ápolják; verzeihe ihre sünden, denen die diese frau pflegen Tb. 6. cf. *todo wato belen tuknőšo-šamoč* Tb. 21.

tükelem bereteszel; verriegeln Bd. *tüklém* задвигать Tr. *tükeledem* fr. Bd. *tükáltám* sich einschliessen Tb. 16. Tr. *tükáltoš závár*, retesz; riegel Tr. — cf. *tükö* 2.

tüken mustra, bánásmód; muster, manier Tr. — cf. *tükem*.

tukláče Bd. Tr. *tuklár* (cs.) brautbewerberin, brautbewerber Tr. v. *tugulače*, *tugolar* id.

1. *tükö*: *kum t.* — háromszoros, háromféle; dreifach, dreierlei Gn. 55. *weš t. másféle*; anders beschaffen, verschieden Gn. — cf. *tükalá*.

2. *tükö* (t.) kilincs; thürgriff Gn. 48. retesz, tolózár; thürriegel Bd. Gn.

1. *tul tűz*; feuer (passim) *tol* (ny.) Weske 24. *tol* (m.) Bd. — *tul-kü* kova; feuerstein, *t.-solom* láng; flamme Bd. Tr. *t. sawame* tűzszerszám; feuerzeug Bd. *t.-šol* glühende kohle, *t.-wondo* ofenkrücke, *t.-olmo* tűzhely; brandstelle, *tul-wuj* üszök; glut NyK. 6, 201. *t.-on-kugo-jumo*, *t. pujrošo*, *t.-awá* gottheiten des feuers Tr.

2. *tul szél*; wind Pu. 37. vihar; sturmwind Wied. 19. — cf. cs. *tuwol*, *tut t. dauíl*.

tül v. *tüöl*.

tülem kiabál, lármáz; schreien, lärmén Bd. Tr. háborog; tumultiieren Uf. 68. j. — *it tulo* hallgass; schweig Bd. — cf. *t. daulagewalt* anthun *daulaš-* cs. *tawlaš-* streiten.

1. *tülem* elszaporodik; sich vermehren Ist. 12. 18. Gn. Tr. *tüländar-* megszorít; vermehren Tb. 67. — *tül-wujan* termékeny; fruchtbar Pu. 16. *tüöl wujan* Gn. *tüle-wujan* Tr. id. — ? cf. *t. tul-* voll werden.

2. *tülem* (cs.) megfizet; zahlen Bd. Gn. Tr. Pu. 43. Ist. 239. *tüledem* fr. Bd.

tuláč, *tular* P. 48. *tulárče* Tr. v. *tuklače*, *tuklár* id. — *tulárčemo* verlobt; сговоренный, сосватанный Tr.

tule (cs.) kendertiló; hanfbreche — *tülem tilol*; hanf brechen Bd. — cf. *tole*, *tolem*.

tülész: *ške-t.* magában (olvas, gondolkozik); bei sich (lesen, denken) Tr.

tuletta többet, többé (nem); (nicht) mehr Bd. — cf. *tulčela* sub *tu*. [cs. *tüñe*.

tülók (t.) kémény; schornstein Gn. 46. — *t. tünylik* Bd.

- tulom* ismertető jel; merkmal, kennzeichen; примѣта Tr.
tülősaš adós; schuldner Ist. 223. *tülősašlok-joy* id. Ist. 239.
tülő = türlő. G. 57.
 1. *tulo* Tr. v. *tule* id.
 2. *tulo* kemény, kegyetlen; hart, grausam Tr. — cf. cs. *tolá*
- t. tula* grobes tuch.
tulo-mardež vihar; sturmwind Tr. — v. *tul* 2.
tulšo tüzes; feurig (vom pferd) Tr.
tuluk, tulok (cs.) árva, özvegy; waise, wittwe, wittwer Gn. Tr.
 Bd. *t. vate* wittwe, *t. pörjing* wittwer Bd.
tülügen héja; falke Bd.
tuluktomo скопелъ Tr.
tulup (r.) báránybőr-suba; schaafspelz Bk. 14. Tr. *tulop* Pn. 43.
tülürgém elájul; magán kívül lesz; in ohnmacht fallen, bewusstlos werden Tr. — cf. *tülüzg*-.
tülüzg- kimerül; sich erschöpfen — *tülân*- fárad, iparkodik, törekszik valamire; sich bemühen, sich eifrig bestreben einer sache Tr. — cf. *tolašem t. tal*- müde werden.
tülzo hold, hónap; mond, monat Bk. 28. *tülza* Bk. 37. 48.
tum (schallnachahmend) Gn. 34.
tüm-tüm (onomat.) laut der trommel Tr.
tümã (cs.) halom; hügel Tr. cs. *tüm'*.
tumajem (r.) gondol; denken. meinen.
tumán (cs.) köd; nebel Gn. Tr.
tumaná (cs.) bagoly; eule Pn. 26. Zol. Tr. *tumoná* G. 34. *tumóná* Gn. *tumna* Pn. 43. *tomana* Bd. Zol. *tomná* Pm. 26. — cf. *tumanl*- czivakodik; sich streiten Uf. 55. [*tmana*-.
tumbak (m. r.) ólom; blei Bd.
tümbör halverő bot; plumpstock, störsstange Gn.
tumegéle makk; eichel Tr. *tumleje* id. ibid.
tümen (t.) ezer; tausend Gn. *tümeñ* id. P. 20. *tümém* million Tr. *tümém* id. NyK. 6, 201. számtalan; unzählig P. 26.
tümeñ kánya; habicht Tr.
tümeñám (m.) tanul; lernen Tr. Km. 3. *tumenam* (m.) *tomeñäm* (m.) Bd. *toméñam* (ny.) W. 24. *tumdém* tanít; lehren Tr. Bd. *tomdem* (m.) *tumdakalem* (m.) id. Bd. *tomdem* (ny.) W. 24. *tomdektem* (m.) unterrichten lassen Bd.
tumer cserfaerdő; eichenwald Pu. 37. *tumerlá* id. Bd.
tumonego makk; eichenzapfen P. 51.
tumoš folt; flick Gn. P. 24. (m.) Bd. — *tumož* (m.) Bd. *tumuš* Bd. Tr. id.
tümlém v. *tüplem* id. Tr.
tumo cserfa; eiche Gn. Bd. Tr. — *tumo* Uf. 29. Car. 27. *tuma* Bk. 32. id. — *t. šogole* gubacs; eichapfel *t.-kol* garda; clupea alosa; бѣшенка рыба *t.-kaik* császársas; goldadler Tr.

tümmür (r.) dob; trommel Bd. Tr. — *tümmürzö* tambur Tr. *t. toja* dobverő pálcza; trommelschläger Bd.

tumuštém megfoltoz; flicken, einen fleck ansetzen Bd. *заплачиваю, чиню* Tr. — *tumaštem* (m.), *tumuštulam* fr. Bd.

tüñ tövég, kezdet; wurzelende, anfang Gn. — *fa töve*, kezdet, eredet; baumwurzel, anfang, beginn, echt Bd. *tuñ, teng* (m.) *tiñg* (m.) id. Bd. — *tüñ* комель Tr. — *t. kugezo-ača* urahn; patriarch Uf. 20. Car. 19. *tüñ-ača* id. Tb. 72. *t. iliše* urbewohner, *tüñ-ajdem* ösember; urmensch Tr. *t. lümžö* sein echter nahme Bd. — *tüñgö* hozzá; zu: *pünžö t.* zur flichte G. 40. — *tüñlan*: *kinčo-tüñlan, oksa-t. šuaš ok li* lehetetlen kenyérhez, pénzhez jutni; es ist nicht möglich zu brot (geld) zu kommen P. 57.

tüñam (t.) megmerevedik, megfagy; erstarren Bd. Gn. sich biegen, vor kälte krumm werden Gn, *tüñgedem* fr. Bd. *tüñen-* Tr. — *tüñdem* meghajt, meggörbít; biegen krümmen Gn. Tr. erstarren Tr. feszít, hajlít NyK. 6, 201.

tuna (est.) tinó; farse, junge kuh Gn. Bd. M. 33. Tr.

tüña (t. a.) világ; welt NyK. 51. P. 48. Tr. Tb. 13.

tüñalam kezd; anfang, beginnen Pn. 11. Bd. *tüñalam* Tr. *tunalam* Bd. Tr. — *tengäläm* (m.) *tongalam* (m.) *tiñgäläm* (m.) Bd. id. (hilfszeitwort für das futurum) Bd. *tunalam* NyK. 6, 194.

tüñáltoš: kezdet; anfang Bk. 48. *en- tüñáltoš ajdém-* a legelső ember; der erste mensch Tb. 71. *kurum t.* örökkévalóság; ewigkeit Bk. 48. *tüñaltesdemo* örökkévaló; ewig ibid.

tünd- görbít; biegen — *tünduktas* изогнуть — *tündoš ráncz*, hajlás; false Tr. — cf. *tüñam, tüñdem.*

tunemam tanul, megszokik; lernen, sich gewöhnen Gn. P. NyK. 6, 194. Bk. Tb. (k.) W.: 24. *-tünemam* Bd. Tr. *tünemedem* fr. Bd. id. — umgang pflegen mit jemandem P. 12. sich aufhalten irgendwo G. 42. *tunoktem* tanít, szoktat; lehren, unterrichten, gewöhnen Gn. P. *tunuktem* Bd. Bk. Tb. (k.) W. 24. *tünüktem* Bd. Tr. — *tünüktedem* — *ktelam* fr. Bd. — *tünüküktem* taníttat; unterrichten lassen Bd.

tunémšo tanítvány; schüler Bk. 118. *tunemša* id. ibid. 20.

tungor vastag fakéreg; dicke baumrinde Gn. *pu tungur* id. Bd.

tünök (t.) kémény; rauchfang P. 24. *tünük* Tr. NyK. 6, 195. *tünük* id. Tr. — cf. *tünö.*

tunoktomaš tudomány; wissenschaft Ist. 157.

tüñlem csudál, bámúl; staunen, bewundern Tr. — cf. cs. *tüñlén-*, *t. tagla-* Zol. *tanğa kalmak* Bál. [зоряться Tr.

tünlänem (est.) elpusztúl, tönkre jut; zu grunde gehen; раз-

tünö (cs.) füstnyílás; rauchfang Tr. *tuño* id. Bd. — cs. *tüñé.*

tünö künn; draussen Gn. 49. *tüän* id. Tr. — *tügö* ki; hinaus Gn. 6. *tügö* вонъ изъ комнаты Tr. *tüga* hinaus Máté 9, 24. *tügo* Ist. 218. *tügo* Ocs. 35. id. — cf. *tüöl, tüñ, tünö* — *t. tiš.*

tunuktošo tanító; lehrer Bk. 28.

tünültem elszokik; abgewöhnen; отвыкать Tr.

tünü (cs.): *tünüška* *purtema* keresztelés; das taufen Ks. 18. — cs. *tüñe*, *tene* taufstein.

tünža (cs.) világ; welt Gn. — *tünžá* Bd. *tünča* Tr. Uf. Ocs. *tünze* Tr. *tüm* Tr. id. — *t.-ümbäl ég*; himmel, *t.-kugo-jumo*, *t.-kugo-pujrošo*, *t.-ümbäl šočon awá* gottheiten der welt Tr.

tünžogem (t.) fuladoz; ausser athem werden Gn. *tünžügem* megfulad; ersticken (intr.) *tünžüktarem* megfulaszt; ersticken (trans.) Bd. — *tünžoz* - ersticken гдохнуть, *tünžozélok* taubheit глухота (?) Tr. — *t. tončok-*.

tünük v. *tünök*.

tuö sovány; mager Ocs. 29. *tue* üres; leer Ist. 40. *teťome tuö* *wuj-wlak* Ocs. 29. *tueš kodoč* üresen maradtak; sie blieben leer Ocs. 29. — cf. *tuju*.

tup hát; rücken Gn. 60. — *t.-lu* hátgerincez; rückgrat Bd. *t.-rúdo* id. Tr. — *tupon* háttal fordulva; mit dem rücken zugekehrt, rückwärtig Bd. P. 19. G. 59. *tupoñ istaš* ellene cselekszik; zuwider handeln Ist. 312.

1. *tüp*: *t. ömne* rudas ló; deichselferd Bd. *tup-omni* id. Tr. *tüp-imne* id. Gn. — cs. *tüpri* *t. töb* at Zol.

2. *tüp* (igen) régi; (sehr) alt Gn. *tüpsö* id. Step. 6.

tupká csepű, kócz; P. 24. werg Tr. guzsaly, kunkel.

tupraš das füllsel von erde auf dem oberen boden Gn. (cs. *tupra* t. *tuprak*?) cf. *tuwráš-rok* id.

tur alap; unterlage Gn. fundament Bd. säulen unter einem gebäude Tr. *turo* id. Tr.

tur: *tur-gede*, *t.-káda* (m.) gerlicze; turteltaube Bd. — v. *keđe*.

tür szél, part; rand, strand Bd. Gn. *seite* Gn. *tör* P. 24. *tür* P. 26. *đür* P. 53. — *türon* ferde; schief (adv. Gn. — *türoško* mellett; an der *seite* Ist. 55. *türuško* Ocs. 40. *türošto* előtt; vor Uf. 87. *türošto* P. 24. *türštö* mellett; bei Ocs. 19. *turaš* id. Ist. 25. — *türüré* legszélső; letzte; крайний Tr. — cf. *tür*.

tür (t.) eleje, kezdete; vordertheil, beginn — *t.-wolák* eresz dachtraufe Tr. — cf. *tör* 1.

türa (cs.) himzés; stickerei Tr. *tür* P. 53. 26. *tüfö* id. G. 22. *türö* brodüre Gn. — cs. *tür*.

turá (t.) meredek; steil Gn. P. 47. Bd. Tr. *turo* id. Gn. — *t. sir* meredek part; steiles ufer Bd. — egyenesen szemközt; gerade gegenüber Gn. Bd. *türe*, *dure* (m.) id. Bd. *turák* id. P. 11. dennoch Bk. 55. — *tura* fölött; über, oberhalb *nunon tura* über ihnen Ist. 194. *tura onžaš* mereven néz; starr hinsehn Bd. — *torés* (m.) ellen; gegen Bd. *turaš* szembe; entgegen Ist. 237. Ist. 242. *turaš tolmo* megérkezés; ankunft: *sajrak žap t. tolmom wučen košten* wartete bis eine günstige gelegenheit sich darbietet Máté 26, 16. *turaš to-*

lon erreichte sein ziel Ist. 202. *turusto* = *turás* Tr. — *turaško* (*türasko?*) *aza t. mien šuun a gyermekhez ért; gelangte zum kind* Máté 2, 9. — *t. turi, turuk.* cf. *cs. türe.*

túra (est. m.) esend, béke; ruhe, frieden, Bd. *turá* id. Tr. — esendes, békés; ruhig, friedfertig Bd. *tör* id. Bd. *tur* id. Tr. — *t. wiš-šudo lathraa squamaria* Tr.

turaygdem meredekké csinál; steil machen Bd.

turbaš: *pört turbašom počon ulut a szoba tetejét fölnyitották; sie deckten das dach des hauses auf* Ist. 216.

türbé v. *türwö.*

türedäm vág, arat, nyír, borotvál; schneiden, ernten, scheren, rasiren Gn. ernten, scheren Bd. Ocs. 67. *turedäm* (m.) Bd. — cf. *tredäm.*

turgóč allgütig; всеблариñ Tr.

turgón (m.) lúg; lauge Tr.

turguštar- nyugtalankodik; unruhig werden — *turguž-čonán* haragos, heves; aufbrausend, heftig Tr.

turi (cs.) pacsirta; lerche Gn. Bd. *tori* id. Tr. *türi* id. Tr. *coccinella* Tr. — *t. lem* suppe M. 18.

türös (est. p.) egész, ép; ganz, unversehrt Gn. — *türüs, türüsök* Bd. *türüs* Tr. id. *türüs čonžo dene mit seiner ganzen seele* Ocs. 70. *t. jey* rechtschaffener mensch Ocs. 73. *türüs joratoma* aufrichtige liebe Tb. 67. *sudítlomém mojn t. mein urteil ist gerecht* ibid. 171. *türüšon* őszintén; ehrlich (glauben an gott) ibid. 63.

türkém szenved, tűr; leiden, dulden Bd. Tr. hallgat; schweigen Tr. — *turzem* (m.) Bd. Km. 5. — *torzem* (m.) Bd. *turžalem* Tr. *turžoktém* caus. *turžomla* tűrni való; zu erdulden Tr. *turžamala* id. Km. 64.

türká goromba, kemény, csökönyös; grob, hart, eigensinnig Tr.

türka sűrűség; dickicht Uf. 33.

türlem (est.) leülepedik; sich klären (vom wasser) — lecsillapodik, nem kiabál, elhallgat; sich beruhigen, nicht schreien, schweigen Bd. Tr. *törem* (m.) schweigen ibid. — *türlokt-* caus. Tr. — cf. *törlem.*

türlem (cs.) hímez; sticken Bd. Tr. P. 53. Gn. 22. — *türlö-maš* stickerei Bd. *türlemo* id. Tr.

türlö (est.) különféle; verschieden (passim) *türló* Uf. Car. 10. *türlü* mód, minta; art, kategorie Tr. Bd. Zag. 47. *tide türlön* ekképen; auf diese weise Bd. *türloča* különfélekép; auf verschiedene weise Ocs. 108. *türlü-türlü* id. Tr.

türmä (r.) börtön; gefängniss Bd. Gn. *türmä* Ocs. 28. *türomá* id. Bd.

türmalém boronál; eggen 'fr. — cf. *tormalém.*

türmo hiuz; luchs Tr.

turná (est.) darú; kranich Gn. Bd. *türna* id. Tr. — *türna-pö-
*ök** moháfonya; moosbeere Tr.

turnoj (r.) ostoba, pajkos; dumm, muthwillig Gn. — *turná*
engedetlen, ellenszegülő; halsstarrig Bd. *turná* Tr.

türö v. *túra*.

türtém összeveszit; zank stiften Tr.

turtoktem ránczol; runzeln, falten Gn.

turwa (r.) cső; röhre Gn.

türwongam prüszög; niesen, schnaufen Gn. — *türwüncam*
Tr. *türvenčam*, *türvenčedem* Bd. *tərböncam* Tr. id.

türwö ajak; lippe Gn. Bd. — *türwé* Tr. Ocs. 69. *türbe* Ist. 98.

tervä (m.) *tírvä* (m.) *torbä* (m.) Bd. *törbe* id.

turžam dörzsöl; reiben Bd. Gn. *turžém* (k.) W. 24. *torzem* ny.
W. 24. — *turžam* tapos, gyűr; treten, kneten; *мять* *turžaltám*
pass. Tr.

1. *tüs* (r.) cylindrisches gefäss aus birkenrinde Gn. 23. — r.
ТУЯЗЪ.

2. *tüs* (est.) kép; bild Tr. — *jumon tüs* szentkép; heiligen-
bild Bk. 14. Tr. *tüsan* götzen Bk. 122. — *tüsün* különféle, külön-
félekép; verschieden (adject. u. adv.) Tr.

tüs bünjel; schuldbeweis; *поличное* Tr. — ? cf. *tüs*.

tüsem (est.) kiáll, kitart, eltúr; ausstehen, dulden Gn. 72.
Ocs. 32.

tusarém álmodt fejt; traum deuten — sejt; ahnen Tr. — cf.
t. *tös* traum.

tüsto tükör; spiegel Tr.

tuš (est.) (dió) magva; kern (der nuss) Gn. kern Zag. 55. Tr. —
cs. *tüs* t. *tös*.

tüs v. *tüž*.

tüšak (est.) párna; polster, matratze Gn. — *tüšák* Tr. (m.)
Bd. *töšak* Bd. *töšák* Tr. id.

tüška bokor; gesträuch Ist. 56. *tüško* id. Bk. 32. *tüškä* Tr. *toške*
Bd. id. — sereg, tömeg; schaar, menge Tr. *tüška* id. Bd. — ?
cf. *tuča*.

tuškaltem bemárt; eintunken Gn. *tuškaltal-* fr. Gn. 36.

tušl- figyel, kikutat; acht geben, erforschen Tr. — *tuštám* ki-
találásra felad; zum erraten aufgeben, rätsel vorlegen *tuštem* id.
Gn. Tr. — *tustem* kitalál; erraten (ein rätsel) Bd. *tuštulam* fr. Bd.

tušman (est.) gonosz; böse Gn. gonosz lélek, ember; böser
mensch, geist Bd. ellenség; feind Bd. Tr. hexenmeister Tr. Bd.

tušto rejtvény; rätsel Gn. 45. Bd. példabeszéd; parabel Ist.
226. rechenaufgabe Tr.

tuštom- v. *tuštám* id. Tr. — *tuštom-* *tuštomás* kétértelmű; zwei-
deutig sein Tr.

tut (cs.) íz, édesség; guter geschmack Gn. Bd. Tr. Zol. *tot*

(m.) id. Bd. Zol. — *tutlo* édes, ízes; süss, schmackhaft — *totla* (m.) Bd. Tr. *totlõ* M. 71. id. — *tutlolo*k lieblichkeit G. 56.

tút tele; voll Pu. 16. *tuto* Tr. Ist. 40. — v. *tif-* cf. t. *tulã*, *tutãr-* (= *tuldãr-*).

tütan vízözön; sintflut Uf. 20. Car. 19. *tütén* áradás; überschwemmung Tr.

tutes v. *tutušak*.

tütüküném hebeg; stottern Tr. *tütükonošo* stotterer Ist. 58.

tutlemam édesedik; süss werden — *tutlemdem* édesít; süss machen Bd. — *tutuštém* id. üdit; laben Tr. — cf. *tut*.

tutloga (*moñon jolmem*) akadozik az én nyelvem; meine zunge stottert Uf. 58. — *tutén ojlás* id. Tr.

tuto tömött, szilárd; kompakt Gn. érett; reif Tr. — *tuton* keményen; fest G. 58.

tütrém füstöl; räuchern Gn. Tr. *tütürem*, *totrem* Bd.

tütra (cs.) köd; nebel Bk. 54. Gn. — *tütra* Tr. *tütöra* G. 52. *tütürä*, *teterä* (m.) *toträ* (m.) Bd. *tötörä* (ny.) W. 25. id. — *tütürän* ködös; neblig Bd. *tütrán* Tb. 242. — *t.-kugo-jumo*, *t.-kugo-pújrošo* gottheiten des nebel's Tr.

tutušak gyakran; oft Ks. 37. *tutušok* Ks. 23. *tutošok* Km. 50. — *tútes* (m.) id. mindenütt; überall Bd.

tütüt pásztorkürt; hirtenhorn Tr. — cf. cs. *tüt*.

tüwä (t.) halom; hügel Tr.

tüwällök egészség; gesundheit P. 21. — cf. t. a. *däülät*.

tüwe: *tüwem pórcóm* (*kuďaltená*) samenkörner (wir säen) Pu. 19.

tüwor v. *tugur*.

tüworócok szaporulat; zuwachs (der heerde) G. 57.

tüwörtöš (cs.) aludt tej; geronnene milch, (ungebackener) käsestoff Gn. *tuburtás* id. Tr. *tüwurtöš* túró; topfen Bd. *tuburs* id. Zol. — *tüwurtos vüt* Bd. *tubursúš vüd* Zol. savó; molken.

tüwö ni csak; sieh da G. 15. *t. tode* sieh dieser Ocs. 117. *tüwöš* id. Gn.

tüwot: *oj t. iser* o, ein solcher dummkopf Gn. — *tüvüt*, *tüvütök* éppenséggel, egyáltalában (nem); durchaus (nicht) Bd. *tübütök* = *чылт* (alle ohne rest? plötzlich?) Tr. — cf. *tüwö*.

tüwras padlás; der obere boden Tr. *tüwras* id. *t.-rok* das füllsel auf dem oberen boden P. 26. *tüwras* id. Bd. — cf. *tupraš*.

tüwulem óltalmaz, véd; vertheidigen, beschützen Km. 55. Ks. 43. — *tübulém* id. békéltet; Frieden, stiften Tr. *szabadít*; befreien Bd. *tübulöša* békeltető; friedensstifter Tr. *tübulomaš* védelem, ótalom; schutz Tr. — *tüvülő* holmiját megkimélő, jól őrző; der auf seine sachen acht gibt, sie schon Bd.

tüž (t.) fürge, délczeg; hurtig statlich Gn.

tüz- (t.) rendel; verordnen (ein gesetz) Ocs. 115. — *tüzat-*

kijavit; ausbessern Máté 4, 2. diszít, ékesít; schmücken, verzieren Ist. 172. *tüzatokt*- schmücken lassen Ist. 150. *tužat*- helyreigazít; in stand setzen Pu. 19. — *tüzanem* fölékesíti magát; sich schmücken, *tüžlandarém* fölékesít; schmücken Bd.

tüzá (t.) öltözet; kleidung P. 26. — *tüžö* ékesség; schmuck Bd.

tüž (t.) *t.-wal* külső oldal; aussenseite Gn. Bd. *t.-walna* künn; draussen Máté 12, 47. *t.-wälnö* id. Tr. *tüžwalnoso* külső; áusserer Máté 22, 13. *tüžwalnoso* Ist. 258. — *tüžwák* ki; hinaus Pn. 11. *tüžwako* Máté 13, 48. *tüžwakö* Tr. *tüžbako* Ist. 256. id. — *tüžwácön* von draussen Tr. — *t. tiš* cf. *tüöl, tünö*.

tüž terhes; tráchtig (kuh, sau) Gn. 57. P. 16. *tuž, tüžgo* id. Tr. *tüš, tüž* (m.) id. Bd.

tüžem ezer; tausend (passim) *tižem* (m.) Bd. *tožem* (m.) Bd. Tr. *tužem* Tr.

U Ű

ü uj; neu Gn. (m.) Bd. *u* P. 20. Tr. (m.) Bd. — *ugoc* ujból; von neuem G. 67. *ugoc* (m.) Bd. *ugočen* Bk. 72. id. *ugeš* G. 27. 80. id.

ü vaj, olaj; butter, öhl Gn. Bd. *ü* Bd. Tr. — *škal-ü* tehénvaj; milchbutter, *pu-ü* faolaj; baumöhl Bd. — *ü-arná* tejes hét; butterwoche (vor den fasten) Tr.

uém (t.) őriz, véd; hüten, schützen (z. B. der vogel seine jungen) Gn. — *t. uja* wach sein.

ua fűzfá; filzblätterige weide, *вѣрба* M. 45. Bd. *таљникъ* Tr. — *jokšar ua* salix caprea Bd. — *ualá* füzes; weidenhain Bd. — cs. *ɣwa*.

uač, uač (hangutánzó szó a nyulról mondják; onomat. vom hasen) Pu. 40.

uákš gázló, zátony; furt, sandbank Tr.

üal- iszik; trinken *užar-körgan korkažo üales* a zöld belsejű meritő kanál iszik; die inwendig grüne kelle trinkt P. 47.

uán bizalommal, bizvást; zuversichtlich, getrost; *надѣжно* Tr. *uanem* (m.) bízik, remél; vertrauen, hoffen Bd. Tr. — *uanmaš* remény; hoffnung M. 68. *uanodemaš* kétségbeesés; verzweiflung Tr.

üč: *üčum konda* emlékeztetbe hoz, megemlékezik; in erinerung bringen, sich erinnern Ocs. 37. — cf. *uš*.

üčašem veszekedik; zanken Gn. *üčašem* id. Uf. 82. Ocs. 114. Ist. 187. Tr. *üčažem* Bd. *üčäšem* Ocs. 86. — cf. *t. üč*; *üčik* sich ärgern.

üčenik (r.) tanuló; schüler Bk. 22.

üčenom (r.): *u. joŋ*- tudós; gelehrter O. 102.

ücorém (t.) otthon talál; zuhause treffen Tr. — *t. ocorat-*

üco (t.) elökkelő; vornehm Step. 6. — cf. *üca* stütze, gönnerschaft Radl.

üdem vet; säen Bd. Tr. *üdedem* fr. Bd. — *üdešo ajdémó* földműves; bauer Tb. 241. — cf. *wüdem*.

ude (r.) sovány; mager Uf. 46. j. *uda* rossz; schlecht, schlimm Tr. Bd. — r. *худої*.

uditlen (= *wašken*) *tolon* gyorsan, rohanva jött; er kam schnell, eilend Zag. 34. — cf. cs. *čwatla* сильный; *udetlänem* Tr.

udetläném mohón kíván; begierig verlangen; жадничать Tr. — cf. cs. *čwatlan-* sich anstrengen, sich bemühen.

üdolám imádkozik; beten Gn. imád; anbeten Pu. 16. — *üdelam* beten G. 28. *üdolam* id. Tr. rufen; звать Bk. 66.

üdor (cs.) vakondok; maulwurf Gn. Tr. — cs. *udur* bisamratze.

üdor leány; tochter, mädchen Gn. P. *üdür* (passim), *eder* (m.) *idür* (m.) *idör* (m.) id. Bd. — *ü-vel* mostoha leány; stieftochter Bd. Tr. *kajše üdürf.* braut, *ü-kudon*, *ü-guin* (m.) kranzelmädchen; подруга невесты Tr. *ü-araka* hochzeitswein G. 75.

üdorém vakar, gereblyéz; kratzen, harken Tr. *üdrem* kratzen, ritzen, harken Gn. 24. kratzen P. 13. — *üduralám* id. Gn. — *üduralam* kratzen Bd. *üdoralám* id. Tr. *üdurkalem* fr. Bd. *üdorkalém* fr. Tr. id. *üduraldam* sich kratzen Bd. — *üdurkalem* (m.) aggódik; besorgt sein Bd. Tr. — cf. t. *üdor-* reiben, abreiben Radl.

üdorá v. *übürá* id. Tr.

üdoraltóš vonás; strich Máté 5. 18.

üdoramas asszony; weib P. 58. — *üdürámás* Tr. *üdüramas* Bd. *üdoramas* joy Ist. 5. *üdüramas* Bk. 16. *üdramas* Uf. Car. 11. *üdrámás* jey Ocs. 4. *üderámás* (m.) *üdoremás* (m.) *üdrámás* (m.) Bd. id.

üdoroktóšo ruh; krätze; чечотка Tr.

üdral vonás, vonal; strich, linie Tr. *üdralmas* id. Bd. — cf. *üdorém*.

üdralum jelt ad, int; winken Gn. *üdralam* (m.) id. Bd.

üdur fogas borona, földvakaró; karst (rastrum) Bd. — cf. *üdorém*.

üdurkalmás gond, aggodalom; sorge; cyera Tr. — cf.

üé füzfa; weide Tr. — cf. *üá*.

üedam tisztel, dédelget; ehren, liebkosen Gn. — cf. osm. t. *öjät* lobenswert ujj. *ögä* ehre Radl.

üemám megújul; sich erneuern Bd. Tr. *üemedem* fr. Bd. — *üemdém* megújít; erneuern Bk. 78. Bd. Tr. *üemdar-* id. Tb. 34.

üemaltásáslök megújhodás; erneuerung Tb. 45.

üestám v. *üštám* Tr.

ügol (r.) sarok; ecke Tr. Bd. *ügol* id. Gn. *ügol* (m.) Bd.

üguršo mükš fiatal, egyéves méhek; junge, einjährige bienen Bd. *ügurša* (m.) méhraj; bienenschwarm Tr.

új Ocs. 11. v. ü id.

űjedam Gn. v. üedam id.

ukaleš nincs; es ist nicht Pu. 38. — cf. úke.

uke nincs, nem; ist nicht, nein (passim) — uke-gen különben; übrigens Bd. — uke semmi; nichts Tb. 12. uka (m.) id. Bd. uke-šam-čó vagyontalanok; vermögenslose Zag. 23. ukem ojlošo hazug; lügner Ocs. 79. ukemak koklalen lügnerisch verläumdend Ocs. 27. — ukelanak lügnerisch (adv.) Ist. 37. egytől-egyig; alle insgesamt; bis auf den letzten; molo pop-wlakomat kandasle wič popom ukelanak puštokten loškokten die übrigen priester; 55. priester alle bis auf den letzten liess er morden Ocs. 79. — ukeán kinek nincs semmije; der nichts hat, ein habenichs Máté 25, 29. Tr. ukán id. Bd. — kuát-uke erőtlenség, tehetetlenség; kraftlosigkeit, ohnmacht Tb. 5. wina-uke ártatlanság; unschuld Tb. 20. uke-godom abwesenheit Tr.

ukelok szegénység; dürftigkeit, armut Tr.

ukora (r.): u.-šud schnittlauch (? sic) P. 49. ukrá fokhagyma; knoblauch Tr.

uksos (r.) eczet; essig Gn. uksuc Bd. ukšec Tr. id.

ukš, uš ág; zweig, ast Gn. Bd. Tr. ugoš P. 24. ukša (m.)

Bd. id.

ukšič-, ukšoč- v. ukšonžam.

ukšonžam, ušonžam (t.) okád; sich erbrechen Gn. okšončam Tr. ukšinžam, ukšinžedem fr. Bd. ukšoč- G. 3. ukšoč- Ocs. 56. ukšič- Ist. 243. id. — t. ukšo- rülpfen, übelkeit haben Radl.

ükšökt- (t.) lehút; meghidegít; kalt werden lassen, abkühlen M. 90.

ül valaminek alja; das untere (partikel-stamm) ül Tr. — ülöl alulvaló; das unten befindliche G. 59. Bd. ülül Uf. 70. — ülnö, ülnü (m.) Bd. ütno Tr. alul, lent; unten (loc.) — ülnösö ülnša (m.) Bd. ülnöšo Bk. ülnša Ks. ülnša Km. unten befindliche — ülük, ülükö, ülka (m.) ülkä (m.) Bd. ülkö G. ülko Tb. üloko Ist. ülkö Ocs. ülükö Tr. le, lefelé; abwärts — ülkók aljáig; bis unterst, ülkölärák weiter hinunter Bd. — ülän alá; hinunter (lat.) — ülüc, ülec (m.) ülec (m.) ülece (m.) ülic Tr. alulról; von unten (ablat.)

ulám vagyok; ich bin (cf. olam, olam) — ulo, ulo van; ist — minden a mi van, összes; alles was vorhanden ist, all, ganz: ulo kalokšo dene mit allen seinem volke G. 60. čola ulo atožom pogen alle vorhandene gefässe nahm er her Uf. 93. ulo wizo dno mit ganzer kraft P. 9. mo ulo pogožom čola užala alles was er hatte sein ganzes vermögen verkaufte er Ist. 228. možo ulo etc. Ist. 233. ula (m.) id. Bd. — ulan a kinek van; vermögend Máté 25, 29. Gn. piš u. liaš bővölködik; in überfluss sein Bd. — ulgéce ha, hacsak; wenn, wenn nur Tr. — uldaleš van; ist Pu. 44. G. 64.

ulá (est.) előfogat; vörspann Gn. Tr. Bd. — es. olaw t. itau alt. ula.

ulák (est.) magányos; einsam Gn. Bd. Tr. csendes, rejtett hely; einsamer ort Bd. magányosság; einsamkeit Tr. Ist. 220. az ifjuság összejövedele; gesellschaft junger leute Tr. *olák* (m.) Bd. — *ulakoško* titkon; heimlich (adv.) Máté 2, 7. cs. *olax* t. *aulak* alt. *ulak*.

ulemd- jóakaró lenni; wohlwollen Tr.

ulica (r.) utca; gasse Bd.

ulmo ške pora ulmožo šemon az ő jósága szerint; seiner güte gemäss Bk. 49. u. *godom* jelenlét; gegenwart Tr. — v. *ulám*.

ulmo (t.) férj; verheirateter mann Gn. 73. *ulmu* férj, ur; ge mahl, herr Bd. — cf. t. *ul*, *ulim*.

ulmo: u. *kür* aus lindenrinde genährter, (ein klaffer langer) kasten Gn.

ultém imádkozik; beten Uf. Car. 9. NyK. 6, 198. Tr. *uldem* Ks. 29. *ultém* id. P. 2. — *odolen ultenet* imádkozásban voltak; sie waren beim beten Bd. — *ultemas* imádság; gebet Bd. *ultemo* id. P. 2. — cf. *jumuldem* Bd.

um- terem; wachsen *šom i šurno peš umomo* (šočmo) *godom* Ocs. 30.

üma száj; mund (bei kleinen kindern) Gn. *üma* P. 47. — *ünam*, *ümadom pu* gieb einen kuss! Gn.

ümä: *ümäšte taval*, a minap; im vorigen jahr, vor einigen ta gen — *ümäsen*, *ümäštegeč taval óta*; vom vorigen jahr an — *ümäse taval*; vorjährig Bd.

umalém alszik; schlafen Gn. Bk. 116. Tr. — cf. *malém*.

umalmo ágy; bett G. 69.

ümat csók; kuss Pu. 43. — cf. *üma*

umbal túlvaló, tulsó rész; jene side, ferne (partikel- s t a m m) — *umbálne*, *umbálna* (m.) Bd. *umbálno* Tr. tul, valamin túl; jenseits; na za (loc.) — *umbáke*, *umbák*, *umbáka* (m.) Bd. *umbáko* Tr. túlra; jenseits hinüber (lat.) — *umbácon* Tr. *umbéčen* tul- ról; von jenseits (abl.)

ümbal Gn. P. Bk. Ist. *ümbäl* Bd. *ümbäl* Tr. Ocs. a felseje va- laminek; die oberfläche, das obere — als adject: *ü. wurgem* ober- kleid Ist. 134. *ümbälsä w.* id. Ocs. 12. *ümbalan* id. G. 60. — *ümbálne*, *umbálne* Bd. *ümbalna*, *ümbalno* P. *ümbálnö* felett, rajta; darüber, obenauf — *ümbalnoso* (adject.) Bk. 74. Ist. 150. — *ümbalan* Pn. 34. Ocs. 9. id. — *ümbalke* Ocs. 9. *ümbak* Bk. P. *ümbäk* rája; darauf (lat.), *ümbälan* Bd. *ümbalan* Bk. 34. *umbalan* Bd. id. — *ümbäc* Bd. *ümbäc*, *ümbäcon* P. felülről, róla; von oben herab (abl.).

umdola (est.) poloska; wanze Gn. 79. Tr. *umdula* Zol. *undula* NyK. 6, 196. — cs. *zontla* t. *kandala*.

umdor (est.) hód; bieber Gn. 66.

umdo ösztöke, szurony, nyárs; stachel, picke, bajonnett, brat- spiess Bd. *umdó* id. Tr. *umdo* bratspiess Bd. P. 7. *dárda*, *lándzsa*; spiess, lanze Ist. 287. Uf. 79. *undo* NyK. 6, 196.

umola, umla (est.) komló; hopfen Gn. *umlá* Tr. *umula, omala* (m.) *omla* (m.) *umla* (m.) Bd. — *u.-watréye* komló-inda; hopfenranke, *u.-wará* hopfenstange, *u. kaik* tengelicze, *u.-šukš* махаонь (ein wurm) Tr.

ümol (cs.) árnyék; schatten Ist. 144. — *ümul* Bd. *ümul* Zol. *ümul* Tr. *ümol* Tb. 154. *ümol* W. 25. *imil* (m.) *ümulükš, ümulkä, emelkä* (m.) Bd. id. — *imilka* schattenbild, gespenst Bd. — *ümulükšán* schattig Bd. — cs. *ümulge*

ümoladém beárnyékoz; beschatten Ist. 247. *ümoladém* Tr.

ümulkä v. *ümol* . . .

ümulükš v. *ümol*.

umor (cs.) meleg (idő); warm (vom wetter) P. 50. Gn. 58. esendes (idő); ruhiges (wetter) Tr. *ümor* id. Tr. *umor, umur* ruhiges (wetter. wasser) Bd. *umur* nedves; feucht Tr. — cs. *amor*.

ümor (est.) életkor; lebenszeit Gn. *ümür* Bd. *ümür* Tr. Ocs. 9. — *kužu umoran li* hosszú életű légy; lebe lang Uf. 101. — *üm-řeš* örökké; ewig Ocs. 3. *ümrešak* id. Uf. Car. 7. *ümrödömö* id. Bd.

umoša száj; mund Gn. 36. *umša* id. Gn. P. 14. NyK. 6, 196.

umulém megért; begreifen Bk. 22. *ummulém* id. Bk. 108. Tr. sich erinnern Ks. 33. — *umuldarém* megismerttet; verständlich machen Bk. 72. — *umoldarém* belehren Tb. 185. *umlandarém* id. Ocs. 106. erklären Ist. 227. *ümmultarém* belehren Tr. — cf. t. *uyna-, aŋ-, aŋar-* wissen *uŋnat-* belehren Radl. — v. *uŋolém, önglem.*

umurlanem megcsendesedik (a szél); der wind legt sich Bd. — cf. *umor*.

uŋ ész; verstand G. 58. — cf. t. *aŋ*.

uŋem (t.) buján nő, tenyészik; üppig wachsen, gedeihen Gn. 73. — t. *uŋ* id. Radl.

üŋäš (t.) turbékol; girren M. 37. — t. *ün* stimme, *ündä-*schreiben Radl. *öndä-* Bál. cf. *oŋarem*.

1. *uná* (t.) amaz; jöner — t. *ana* Tr.

2. *uná* (cs.) vendég; gast Gn. 31. Bd. Tr. *ŋana* (m.) *ŋna* (m.) *ŋuná* (m.) id. Bd. — *undla kajem* zu besuch gehen Gn. 31.

unaloktém megvendégel; bewirten — *ŋunalem* (m.) vendégeskedik; zu gaste sein Bd.

unaloma vendégség, lakodalom; gastmahl Máté 23. 6. *unálok* id. Bd.

und(ø)r Gn. *undur* Bd. Tr. v. *under* id.

undo Tr. v. *undo* id.

undula Bd. *undola* Tr. v. *umdola* id.

undrém kinlódik, gyöttrődik; sich abquälen; мучиться — *undralt-* измучиться Tr. — cf. t. *onto-* stöhnen; seufzen Radl.

üŋgö (cs.) bagoly; uhu. Bd. Gn. Tr. *üŋge* P. 56. *üŋgö* M. 41.

üŋgo Zol. *üŋgá* (m.) Bd. — cs. *üge*.

uŋolém (t.) megért; begreifen Tr. *uŋlo* emlékezzél; erinnere

dich Ocs. 50. — *uygoldarém* megtanít; belehren Ist. 151. Km. 3. *uygoltarém* id. Tr. — *unglem* (m.) *ungaldarem* (m.) *unglandarem* (m.) Ad. — v. *önglém* cf. *uy*, *umulém*. [(m.) Bd.

unoka (r.) unoka; enkel, enkelin Gn. *unuka* Bd. Tr. *mnuka* *ünöšo*, *ünšo* csendes, szelid; still, mild Gn. *üngše*, *ünšö* Bd. *ünše* Tr. *ünšo* Bk. 47. *ünša* Bk. 68. *ünšo* Bk. 80. — *ünšön lišaš lok* alázatosság; demuth Bk. 106. — cf. t. *änč*, *änčü* ruhe, friede Radl. *ünšan* eszes, böles; weise Bk. 36.

üngšemdém kibékít; versöhnen Bd.

üngürčük lassu, buta; langsam, dumm Bd. — cf. t. *anor* langsam, ohne Aufmerksamkeit handeln; nicht wissen, was man thut Radl.

üngürčükemam megbutúl; verdummen Bd.

unžolo fejfel lefelé; mit dem kopfe nach unten Gn. 53. — *ünžülük* Bd. *ünčülük* Tr. *ünčoli* Zag. 64. id.

1. *üp* haj; haupthaar (passim) — *üpuñe-purgo* hajfonat; haarzopf Tr. *üpoñem porkó* id. Bd.

2. *üp* szikra; funke Tr. — cf. *ip*.

upkalem (t.) harapdál, nagyon étkes; herumbeissen, gefräßig sein Gn. Tr. sehr hungrig sein G. 20. — t. *up*- verschlingen, *uphin* vielfrass.

upš sapka; pelzmütze P. 35. Gn. Tr. — *upš-tür* paszománt a sapkán; besatz an der mütze Tr.

upš illat; geruch Gn. 55. Bk. 94. Bd. Tr. *üçš*, *üwš* Gn. *upoš* Bd. — *üpšán* duftig Bd.

üpšem szaglik; riechen (intr.) Bd. *üpšam* id. Tr. NyK. 6, 198. *üpšáltam* id. Ocs. *üpšaltam* bűzlik; stinken Tb. 167. *üpšaldam* überall duften, riechen Bd. *üpšältäm* Tr. — *üpšinzam* riechen (trans.) Bd. Tr. *üpšinzam* id. *üpšinžedem* fr. Bd.

upša száj; mund Gn. 29. Tb. 248. Tr.

upšal- sapkát fejébe teszi; die mütze aufsetzen Pu. 43. Bk. 60. *upsäl-* id. Ocs 45. *upšalat-* id. G. 74.

ur mokus; eichhorn M. 39. Bd. Tr. Gn. *kopeke ig-ur*, *kok-ur* eins, zwei *kopeken* Bd. *šémur* zwei *kopeken* M. 55. *wözur* halbe *kopeke* ibid. *kmur* eine *kopeke* ibid. — *lur*, *luraš* zehn *kopeken* Bd. drei *kopeken* M. 55. *wislur* halber rubel Bd. *wöclur* id. M. 55. *šüdör* rubel (100 kop.) Bd. *kömlö wzur* 10 *kopeken* stück; гривенникъ M. 55. — *šömluraš täjä* 20, 25, 50. *kopeken*stück M. 55. — *uröm-tupán-kola* mezei egér; feldmaus Tr. *ur-poč-šudo* equisetum Tr.

1. *ur*- behányni földdel; bewerfen mit erde; обвалить Tr.

2. *ur*- elszakittatik, elsodortatik (a föld a víztől); weggeschwemmt werden (erde vom wasser) Bd. *urön keäš* beszakad; einstürzen; провалиться Tr. — elpusztít; zerstören; разрушать Tr. — *uruktarem* elsodor; weggeschwemmen Bd. — *urukt-* lever, leüt; herumschlagen; сшибить Tr.

ura félénk, gyáva; furchtsam, feige Gn.
urbal- (m.) kever; mischen Bd. für das vieh futter mi-
 schen Tr.

1. *urdém* öntöz, kiöblít; begiessen, ausspülen; заливать,
 промывать Tr.

2. *urđem* (jószágot) tart; halten (haus, vieh, diener) Gn. el-
 tart, megóv; aushalten, behalten Bd. ernähren Km. 21. erziehen
 Tr. fortsetzen, beaufsichtigen, halten Tr. — cf. *urlök*, *urman*.

urdešaš kereset, foglalkozás; erwerb, gewerbe; промышлен-
 ние Tr.

urém (t.) utcza; gasse Ist. 143. P. 10. Ocs. 101. t. *uram*.

urgem varr; nähén Gn. 35. Pu. 44. Tr. (m.) Bd. *urguzo*, *urgočo*
 szabó; schneider Tr.

urgoš varrás; nath P. 58. *urguš* id. Tr.

uromto csikos evet; sciurus striatus Tr.

url- elválasztatik, elkülönítettik; getrennt, vereinsamt wer-
 den Tr. — cf. *ur-* 2.

urlök (est.) vetőmag; same Gn. 58. Bd. Tr. táplálék; nahrung
 Ocs. 10. Ist. 13. nemzedék. nachkommenschaft, geschlecht Car. 4.
 Ocs. 14. Ist. 18. — *urluk* Bd. Ocs. 10. Ist. 13.

urlokaš vetőmag; samen P. 48. *wüdəš urlukaš* id. Step. 18.

urman gyarapodás; wachstum, gedeihen Bd. *urmán* szerencse;
 glück Tr. — cf. *urđem*, *urlök*.

urmáš vízmosás; wasserriss; рывина Tr. — cf. *ur-*, *url-*.

urmožam vonít; heulen Gn. Žag. 3. Tr. — *urmožam* M. 40.

urmužam, *urmužedem* fr. *urmužaldem* mom. *urmožam* (m.) Bd. id.

urok (r.) lecke, tanítás; lection Bk. 30.

urumdo Gn. v. *uromto* id.

urus (cs.) aczél; stahl Tr. Bd. *urs* Bd. *urso* Tr. — cs. *žorš*.

urwál himzés; stickerei Pu. 29. *urbál* szegés; saum Tr.

urwalde szegés; saum Gn. szoknya; schoss G. 58. *urwáldo*
 ing; hemd P. 26. — *urwalto* schoss, saum Tr. — (< *urgém*) cf.
orválde Bd.

urweže Gn. 59. v. *orwože* id. *urbéže* Tr. — NyK. 6, 194. (*ür-
 beže*? *ibid.*)

urzo marék; handvoll, die hohle hand Ist. 128. *urző* Ocs. 90.
urzá Tr. — cf. cs. *uš*, *uzé* id. t. *ūs* Radl.

urža (r.) rozs; roggén P. 9. Pu. 39. Tr. — *u-awá* спорыня Tr.

uškar- uszit; hetzen Tr. — r. уськать.

üskürt esökönyös; halsstarrig; упрямый Tr. — ? cf. t. *iskär*
 arbeitsam Radl.

usłowo (r.) szerződés; vertrag (schriftlich) Tr.

üsso a pogány pap segédje; gehülfe des heidnischen pris-
 ters Tr.

usta (cs.) kézműves, mester; meister, handwerker Gn. Tr.

üstel (r.) asztal; tisch *üstel'* Gn. *üstöl* Ist. *östel* Ocs. *ustel*, *stel* Bd. id. — *üstemban* auf den tisch Zag. 8. (= *üstel ümbalan* ibid.).

üstelem (t.) hozzátész; hinzulegen Gn. — t. *üstälä-* Radl.

uš ész, emlékezet; sinn, vernunft, gedächtniss (passim) *oš* (m.) *aš* (m.) Bd. *oš* (m.) M. 67. *us* Tr. id. — *ušán* eszes, okos; gescheut, weise *uštomo* esztelen; dumm, *uštema* (m.) id. Bd. — cf. cs. *us* t. *us* Radl. is Bál.

üş bunkó; (hölzerne) keule Gn. Tr. sulyok; schlägel Tr. kalapács; hammer Bd.

ušem (cs.) egyesít; vereinen, verbinden Gn. 52. Tr. Bd. *vohükem ikverez* u. a marhát összehajtani; das vieh zusammentreiben Bd. — hozzáad; hinzufügen Tr. Ocs. 43. — *ušnem* egyesül; sich vereinen, sich verbinden Bd. *ušnalem* id. Pu. 39. *ušlaném* id. Bd. Tr. übereinkommen Tr. — *uštarem* hozzácساتol; hinzufügen Bd. egyesít; vereinen (m.) Bd. Km. 45. Ks. 33. *ušlandarém* id. Tr. (m.) Bd. in übereinstimmung bringen Tr. — *ušal-* magával visz; mitnehmen P. 42. — *ušar-* megegyeztet; anpassen, in übereinstimmung bringen Tr. — cs. *žoš*.

ušakol bölcsesség; weisheit Tr. Bk. 60.

ušanem (t.) szomorkodik; betrübt sein Pn. 40. Tr. *ušanal-* id. G. 71. — t. *usan-* sich langweilen, eckel empfinden Radl.

üşaném (t.) hisz, bizik; vertrauen Ocs. 14. Ks. 5. Bk. 74. Ist. 50. Zol. — *üşandar-* vertrauen einflößen Ist 172. — t. *ışan-* cs. *šan*.

üşandarem nyugtalanít, háborgat; beunruhigen, stören Bd. — cf. *ušanem*.

ušęstarém oktat; belehren Bd. emlékezik; denken an etwas, bedenken Ocs. 45. *ške jazokšom* seine sünden Ocs. 66. — *üşondar-* belehren Tr. — cf. *uš*.

üşok (t.) árnyék; schatten, védelem; schutz (gegen wind, regen) Gn. 64. — t. *ožok* windstillter ort, zufluchtsort Radl.

uškal tehén; kuh Gn. Bd. Tr. — cf. *škal*.

uškalém vetélkedik, törekszik; eifern, streben; ревновать Tr.

üşkož ökör; ochs G. 44. — bika; stier Gn. Ist. 199. *üşküž* id. Bd. Tr. — *wüđ-ü.* daru; weiher P. 17. *vusko ü.* ochs Bd.

üşkurém (t. m.) föлиндít, fölingerel; aufregen, reizen Bd. — t. *ičeklä-*

ušmá száj; mund Bd. Tr. cf. *šma* — u. *tokmak* szájpadlás; gaumen Tr.

ušmén (cs.) retek; rettig Gn. 47. Bd. *ušman* M. 23. *salták-u.* kohlrübe Pu. 28. *šir-u.* id. M. 23. *koče-u.* rettig Tr. *jokšar-u.* czékla; rothe rübe Bd. Tr.

ušnomáš egyesülés; Verbindung Bd.

ušluk bölcsesség; weisheit Bd.

üstam tisztít; reinigen P. 21. törül, seper; wischen, kehren Bd. Gn. *üstäm* id. Tr. *üstedem* fr. *üstäläm* (m.) *üstolam* (m.) megtörül; abwischen Bd. *üstolal-* seper; fegen G. 75. *üstolam* kehren, abwischen W. 25. *üstoläm*, *üstürám* id. Tr. [cf. *us*.

üst-: *üstomo* (= *useš nalmo*) említett; erwähnt Zag. 50. — *üstam* ásít; gähnen Gn. Tr. Bd. *üstedem* fr. *ibid.* — beten (= *kumal-*) Zag. 50. — *üstalam*: *üstal koltem* egyet kiált; einmal schreien Gn.

üstalam övez; umgürten P. *üstäläm* Tr. *istal* (m.) *stal-* (m.) Bd. id. — *üstälóktém* umgürten lassen, befehlen Tr.

üstél (r.) asztal; tisch P. 15.

üstér-wóstor seprű; besen P. 26. Gn.

üstös: *šürgö-ü.*, *kit-ü.* törölköző; handtuch Gn.

üstös werst Gn. (m.) Bd. — *üstös* M. 56. *üstás* Tr. (m.) Bd. *üstös* Bd. *üstus* Step. 18. id. — *šem üstös* meile M. 56.

üstö öv; gurt, gürtel Gn. Tr. Bd. — *iste* (m.) *ešte* (m.) *što* (m.) Bd. id. — *üstóleá* (-*dea*?) ohne gürtel, losgeknapft Tr. *üstlé* tárva-nyitva; sperrweit-offen (adv.) Tr. — *štövár* (m.) derék; taille (gürtelplatz) Bd.

üstö (t.) hideg; kalt M. 19. — t. *üšü-* frieren Radl.

utáš (cs.) segíteni helfen Ocs. 40. *utlém* megmenekül, megszabadúl; sich retten, entgehen Gn. Bd. Tr. *atlem* (m.) id. Bd. — megszabadít; befreien Ocs. 45. *utarém* megment, megszabadít; befreien, erretten Bd. *atarém* (m.) id. *ibid.* bewahren Gn. üdvözít; selig machen Ist. 245. *utaraltám* megmenekül; errettet werden Tr. üdvözöl; selig werden Ist. 245. — *utaralt lekmo* befreiung Ist. 64. *utlen kajmo* id. Ocs. 46. — *utarošo* megváltó; erlőser Ist. 24. — cs. *zudol-*.

utém fölös lenni; in überfluss sein Bd. Tr. *utemeske* mértéken túl; übermässig Bd. *utomesko* zu viel, mehr wie nötig Ist. 79. — *uteštam* megnövekszik; anwachsen, zunehmen *utendem* megnöveszt; vermehren Bd. — cf. *uto*.

uta ajtó; thüre Bd.

utaraltmaš szabadulás, üdv; rettung, heil, спасение Bk. 116. Tr. *utarošas* kiszabadítás; rettung (trans.) Ocs. 42.

utém: *u-tügäl* (cs.) páros vagy páratlan; paar oder unpaar? Tr. — cs. *ot-tigel* id.

utlá (cs.) több, többet, sokkal; mehr als nötig, zu viel Bd. Gn. 36. Tr. Zol. — *utlarak-* inkább; vielmehr, eher Máté 10. 7. több, többet, többnyire; mehr, öfters Bd. — cs. *otla*.

uto (cs.) fölös; überflüssiges Gn. Bd. *uto-sito* id. P. 21. — *uta* (m.) egyebeknél több, kamat; mehr als das andere, zins Bd. — cs. *otto*.

utarg- (t.) megzavarodik; verwirrt sein, *utarti-* verwirren, aufregen Tr. — t. *utan-* sich schämen, verwirrt sein Radl.

uwá pej; schwarzbraun (pferd) Tr. — cf. t. *kiua* Voskr.
uwaltém (t.) rág; kauen G. 28. fal; fressen G. 21. harap;
 beissen Gn. — t. *up-*, *ub-* verschlingen fressen cs. *zop-*.

uwer kuwa (t.) boszorkány; hexe G. 17. *uwer* id. Gn. 30. —
 t. *ubir*.

uwéř (est.) hír; nachricht Gn. Tr. Zol. *uwer*, *ubér* (m.) Bd. —
uweremdem hírül adni; benachrichtigen Tr. *uberlem* (m.), *uberlan-*
darem (m.) hirdet; verkünden.

üworā (cs.) igen kicsi légy; sehr kleine fliege; *мошка* Tr.
üwra Gn. *üwrā* Ocs. 43. id. *üwürā* szunyog; gelse Bd. *übüra* id.
 NyK. 6, 195. — cs. *üpre*.

üwoš- szaglik, illatozik; duften Pn. 39. cf. *üpšem*.

uwoš kalap; hut P. 52. fökötő; haube P. 25.

uwsa Gn. *upsa* id.

uzaktarém (est.) elkísér; begleiten Bd. Tr.

üzom (t.): *u. pušęne* szőlővessző; weinrebe Uf. 23. Car. 22. —
 t. *jözöm*.

úzo (cs.) hím; männlichen geschlechts Bd. Gn. Tr. *uzo*, *oza*
 (m.) Bd. Zol. *oza* (m.) Zol. *uzo* P. 57. — cs. *aža*.

úzma (t.) paradicsom; paradies Step. 9.

uzüklém (r.) uszít; hetzen; *уцькать* Tr.

uzam lát; sehen (passim) tisztel; verehren Ocs. 117. *uzaktem*
 caus. Bd. *uzaltám* pass. Tr. *čolám užmo jumo* allsehender gott Bk.
 61. *čerom užte* ohne krankheit Ocs. 10. — *užon og ket* irigyel; be-
 neiden Bd. *užen ak kert* (m.) id. *ibid. užon it kert* (pers. 2.) Máté
 5, 43. *užon kertde* irigykedve; beneidend Bk. 124. *užon kertdemo*
 irigy; neider Bk. 120. — *užön kertēmāš* irigység; neid M. 68. *užon*
kettemaš id. Bd. — *kogęš užšö* kevély; stolz M. 68. *kugulán užšo*
 id. Bk. 100.

üzam Gn. hív, meghív rufen, einladen Gn. 69. Bd. Ocs. 37.
üzäm (m.) Bd. Tr. *üzüktem* meghivat; einladen lassen Bd. — *üzak-*
tem Bk. 40. *üzéktém* Tr. id.

uzá ár; preis Bd. rész; theil P. 16.

uzalem elad; verkaufen Gn. Bd. Tr. *vužalem* (m.) Bd. Tr. *vu-*
šalem Bd. — *žalkalem*, *žaledem* fr. Bd.

uzalšašluk eladó; zu verkaufen Bd. *uzalošášlok* id. P. 17.

uzar (attrib.) zöld; grün Gn. 43. P. 25. *u. kap* zarter Körper
 G. 66. fiatal; jung (*wuj* kopf) G. 66. *u. ajžan kapše* kis gyerek
 teste; der Körper eines kleinen Kindes Ocs. 98. — cf. t. *žáš*, *žášel*
 Bál. *žáš*, *žášel* Voskr. Ostr.

üzär göndör, eres, bütykös; kraus, maserig; *кудреватый*,
свилеватый Tr.

üzara, *ižara* (t.): *er ü*, *er i*. hajnalpir; morgenröthe Gn. 50.
üžará (morgen oder abend) röthe P. 32. *üzärá*, *žará* id. Tr. — t.
žärä Tr.

užarge (absol.) zöld; grün G. 69. Pu. 38. Bd. Tr. *žarga* (m.) Bd.

užargem zöldül; grünen *užargemam* id. *užartem*, *užargemdem* zöldit; grün färben Bd.

užas rész; teil, anteil Ocs. 65. Ist. 92. Gn. *uža(k)š* id. Tr. *nol u.* négyszeres; vierfach Ist. 246. *kok u.* zwiefach Máté 23, 15. *šūdo u.* hundertfach Ist. 225.

užašlém megoszt; teilen Máté 25, 8. Tr. Gn.

užatém (est.) elkísér; begleiten Tr. Gn. 72. Ocs. 15. Ist. 20. — cf. *uzaktarem*.

užawá (r.) béka; frosch P. 31. Tr.

užgá bunda; pelz P. 26. Bd. Tr. *žga* (m.) Bd.

užgar mesterség; gewerbe Gn. *užgar*, *užgar* szerszám, eszközök, holmi; werkzeug, geräth, allerlei sachen Bd. — *užgará* allerlei sachen Bk. 55. *žgar* (m.) id. Bd. *užgär*, *užgär* *сбруя*, *инструментъ*, allerlei arbetsgeräth Tr. — *ömne ü.* lószerszám; pferdegeschirr, *vočko ü.* konyhaszerek; küchengeräthe Bd. — *užgaran* tevékeny; betriebsam Gn. *užgartome* munkanélküli; geschäftslos Gn.

užowor ein kleiner vogel (nachtigall?) Gn. kendericze hánfling G. 69. pinty; fink G. 67.

W

wa ... v. *wo* ...

wabš háló; netz zum wild- u. fischfang Ist. 297. *wapš*, *waws* id. Tr. *wapš* M. 43. — *wapš* háló, gyalom NyK. 6. 203

wacak (est. m.) tüzhely; heerd M. 26. herd, ofen Bd.

wač, *wač* ellenére, daczára; wider, zuwider Bd.

wačas: *šūdo-wačasán* — száz retű; hundertfältig P. 27. — cf. *učaš*.

wáče váll; achsel, schulter Gn. Bd. Tr. *wača* id. Bd. — cf. t. *uča* cs. *wiče*.

wackak Tr. v. *wacak* id.

wackalt-kézzel üt; mit der hand schlagen; *трепать рукую* Tr.

wackö (r.) sajtár; zuber M. 28.

wáčmaltém csipog; zwitschern Pu. 18. Tr. — cf. t. *awaz* stimme, *awazla*-schreien Bál. Radl.

wáčréngo (karó a növények mellett; stange neben den gewachsen-): *unlá-w.* komlókaró; hopfenstange P. 32. *u-wáčoréngo* id. P. 27. *winograd w.* szőlőkaró; weintrauben-stange Bk. 39.

wada (m.) este; abend Km. 43. Bd. Tr. *wadö* M. 53. — *watna* Bd. *wadna* abends Km. 42. *wades* este felé; gegen abend *ibid.* 44. — *wodo* este; abend, *wotno* gestern abend Gn. Tr.

wadár tögy; euter Tr. Bd. *wođar* id. Gn. 24. Tr.

wadož (cs. m.) bálvány; götzenbild Km. 67. Bd. *wodož* id. Tr.

védő szellem; schutzgeist G. 55. kobold Gn. gonosz szellem; böser geist Tr. *tul w.* feuergeist G.

waxš malom; mühle Gn. *wagš* P. 19. *wagoš* P. 27. id. — v. *wakš*.

waxš- bevetni az ágyat; zusammenlegen das bett G. 45. kiterít; ausbreiten (einen teppich) G. 67.

waxšoš pelenka; kinderwindel G. 30.

waja hosszú szőr az állatbőrön, gubancz; die längeren haare an fellen; die zotte an wollenstoffen Gn.

wāk cél, szándék; ziel, vorhaben; предметъ Tr.

wake (cst.) lék a jégben; wuhne im eis Gn. 27. Tr. — *wakerož* id. Gn. 27. *wakerož* id. Gn.

wakokt- émelegést okoz; übelkeit erregen; тошнить Tr.

waklān-ludo pirok récze; anus tadorna — buvár; mergus Tr.

wākš malom; mühle, *wēd w.* wassermühle, *mardež w.* windmühle, *imūi w.* (pferde) tretmühle *šrāš itrājmo w.* daratsiztító malom M. 31. — *wakš*, *wākš* (m.) Bd.

wakš ágy; bett NyK. 6, 203.

wakšam, *waxšam* kiterít, padlóz; ausbreiten (den fussboden) dielen Gn. 67. *wakšām* постилатъ Tr. *wakšoktem* caus. Gn. 68.

wakšoš ágy, ágynemű; bett, bettzeug Gn. — *wakšoš* bett Tr. *wakštesš*, *wākšesš* (m.) id. Bd. — *waxšoš* id. Gn. — *ajša w.* pelenka; kinderwindel G. 30. [Bd. Tr.

waktem (m.) csepeg; tropfen — *paktem* id. Bd. *waktalt-* id.

1. *waktoš* kis vejsze; kleine fischreuse Gn.

2. *waktoš* csepp; tropfen Gn. Bd.

wal, *bal* oldal, fél; seite hälfte: *tembal* diese seite, *tumbal* jene seite, *ümbal* oberfläche, *kečowal* dél; *mittag*, *tüzwal* külső oldal; äussere seite Gn. — *wal-* valaminek föle, szine; oberfläche — *walne*, *wülnö*, *wülnä* (m.) *wilna* (m.) rajt; auf (loc.) — *walan*, *wak*, *wülān*, *wülkö*, *wülke* (m.) *wilke* (m.) *wilka*, *wika*, *wlān* (m.) rá; auf (lat.) — *wac*, *wülec* (m.), *wilwec*, *wilwecen* (m.) ról; von Bd.

wala, *wola*: *jola-w.* mindenféle fortély, rágalom, boszorkányság; allerlei ränke, verläumdungen, hexereien Gn. 60. 56. Pu. 19.

walówaj (r.): *w.* üsküz ökör; ochs Bd.

wayem lesekedik, figyel, örködik; lauern, aufpassen, wache halten Gn. 5. *waném* id. Tr. *waygem* les; lauern, *wäggem* (m.), *waygedem* fr. id. Bd. — *wayém* v. *aydém* id. Tr. — *wāyém* örködik; aufsicht haben Tr. — *wāygen kaša* (m.) kém; spion Bd. *wāyasaš edém* álnok ember; ränkesüchtiger, schlauer mensch Tr.

wanžak, *wančak* v. *wonžo*.

wapš v. *wabš*.

warém összekever; mischen Ist. 284. Bd. Tr. *warném* keveredik; sich vermischen Tr. — *warém*, *warlém* beken, bepiszkit; besmieren besudeln Gn. *warlalt-* pass. G. 59.

1. *wará* (cs.) későn, azután, később; nachher, spät, de, még pedig; aber, denn, doch (passim) — *wararák* später Bd. *warás* későre, későbbre; nachher, auf lange hinaus Bd. későbbi, *warása* id. NyK. 6, 213. *waražo* nachher Bk. 37. *waražom* später Ist. 7. Ocs. 6. — *waraža* későbbi; das spätere Bk. 52. *waraša* (m.), *waráše* id. Bd. — cs. *wara*.

2. *wará* pózna; stange; *wüt-w.* vederhordó pózna, wassertrage Bd. Gn. Tr. *umlá-w.* hopfenstange Tr. [6, 203.

waraksim fecske; schwalbe Pu. 28. 54. *waraksén* id. NyK. *warasém* fecske; schwalbe Gn. 56.

waraséngő fecske; schwalbe P. 18. *waraséngya* Tr.

waras ölyv, héja; habicht P. 23. 51. *varákš* id. Bd. Tr. *wārāš* M. 41. — *w. átā, wātō* mostoha apa, anya; stiefvater, stiefmutter M. 9.

warócok (r.) ohrschmuck aus gänse-daunen Gn.

warkondar- v. *wakokt-* id. Tr.

waría v. *paría* id. P. 46.

waršitlaš csipog (a fecske); zwitschern (die schwalbe) P. 54.

waša vejsze-féle; fischergerät aus latten; *котцы* Tr.

wasartol- undorodik, fitymál; eckeln; *брезговать*.

wáš összefüggő; zusammenhängend, verbunden; *слитно* Tr.

waš szemközt, ellenében; gegenüber, gegen einander (passim) *wáš* (m.) Bd. — *w. liaš* szemben találkozik; sich begegnen Bd. Tr. *w. tolám* szembe jön; entgegen kommen Tr. — *w. omša* doppelthüre P. 56. — *waš-waš-tene* egymással; mit einander, gegenseitig. *wáš* id., *w.-w.-tek* egymáshoz; zu einander Bd. *wašákšo đeno* id. Pu. 20. *waš-waš koštaš* együtt élni, keveredni; zusammen leben, sich vermischen Ocs. 123. I-t. 175.

wašák maradék; rest P. 20. *lem-w.* leves-maradék az edényben; suppen rest im gefäss — *šadrá-w.* blatternspuren Tr. — *jor-wašák* kreis, umkreis (?): *kūšan j.-w. polpomos* Tb. 187.

waškalém bepiszkit; beschmutzen Tr. *waškalalt-* pass. Zag. 31.

waške (cs.) gyors; schnell Bd. gyorsan, mindjárt; bald, schnell (passim) *waškerak* id. Gn. 27.

waškém (cs.) siet; eilen Bd. Tr. Bk. 47. *waškeše* hamarkodó; übereilig Bd. — *waškóktém* caus. Tr.

wašlandarém v. *waškalém* id. Tr.

wašt v. *wošt*.

wašt- v. *wostarém* id. Tr.

waštaltém változtat, cserél; wechseln, tauschen Tr. *waštaldem, waštaltém* (m.) Bd. *woštaltém* Gn. 68. *oksám w.* pénzt vált; geld wechseln Ist. 199. *waštaltošo* geldwechsler Ist. 264. — *waštaldam* változik; sich ändern, *waštaldam* cserélődik; sich umtauschen Bd. — *waštálteók* változatlanul, örökké; unveränderlich, ewig Km. 6.

waštaltemaš változás; veränderung Bd. *waštaltoš* (m.): orolaw. őrváltás; wache-ablösung Bd. — *kok waštaltoš wurgem* két öltöző ruha; zwei anzüge Ist. 139.

waštár jávor; acer platanoides Bd. Tr. P. 47.

waštareš eleibe, ellen; entgegen, gegen Bd.

wástoš ágy; bett (v. *wakšoš*) Tr.

wate asszony, feleség; weib, ehfrau (passim) *wato* Gn. 2. Ocs. Ist. *wätü* (m.) *wäta* (m.) Bd. *wätö* M. 82. — *watödömö* nőtlen; ledig, *wätän edër nälšö* házas; verheiratet M. 71. *aza šočmaško koštšo w.* hebamme Ist. 53. Ocs. 38.

watér (r.) szállás; quartier Tr.

watolok feleség; gemahlin Ocs. 83. Ist. 118. *watelukeš nalaš* feleségül venni; heiraten, zur frau nehmen Bd.

watrénge v. *wačrenge* id. Tr. — *čara w.* denevér; fledermaus Tr.

waze hagyma; zwiebel Tr.

wažár (m.) csökönyös; widerspenstig Tr. keményszivű; hart-herzig (m.) Bd. — *wažarangam* (m.) hartherzig sein Bd. — ? cf. t. *oza zorn, ozarlo* beleidigend Radl.

wažok rézsutos; schief P. 6. Gn. Tr. *wažok* id. Bd. — *wazokemdem* rézsutossá tesz; schief machen Bd. — cf. t. *auš* schief Radl.

wažon kettéágazás; gabelung Tr. *enger wažonošto* an der gabelung des flusses NyK. 3, 135.

wážok öl; klaffer Bd. *wažok-kut* сажень длины Tr.

we . . . v. *wi* . . .

wečerná (r.) vecsernye; vesper Ocs. 92. Ist. 131.

wéčo kerítés; zaun P. 16. kert; garten P. 25. — *weče*: *kudo w.* udvar; hof Bd. *wiča karám* istálló; viehhof, stall Gn. 57.

wečeš v. *wičkiž*.

wečežemam vékonyodik; dünn werden — *wečežemdem* vékonyít; verdünnen Bd.

wedra (r.) veder; eimer Gn. 27. *wedrä* Bd.

wejä prém; gebräme; оnymka Tr.

1. *wek* (t.) tagadó igével: soha; mit negation: niemals G. 67. *w'ek* Step. 8. Ocs. 30. — *wekat* Gn. *w'ekat* Ocs. 32. *wegát* id. — *wekát* talán; vielleicht Bd. *wekät* gewiss Tr.

welam leesik; hinunterfallen G. 67. kihull; ausfallen (haare) Bd. *welam* id. Gn. allmählig nieder- oder umfallen Gn. — *welem* elejt, elönt; fallen lassen, giessen Bd. Tr. Gn. elszór; verstreuen Tr. giessen P. 15. *weludem* fr. *wilem* (m.) Bd. Tr. fémét olvaszt; metall schmelzen (eig. giessen) Uf. 66. Tr. *welokti* schmelzen lassen; *šörtnö dene welokten šondokten* liess es mit gold belegen (vergolden) Ocs. 54. [(m.) *wel* (m).

wele csak; nur Gn. Ks. Km. *wele* Bd. *welo* Uf. Car. P. *welä*

wele hám; innere baumrinde Bd. Tr. *wile* Tr. *wolo* P. 47.

welož ék, ék alakú ereszték a rubában; keil, zwickel (im gewande) Gn. *welož* einsatz im kleide, wo die geraden streifen des zeugs nicht hinreichen Bd. — cf. t. *bül*- abscheiden, zerteilen *bülem* abschnitt, kapitel Bál. *üliš* anteil, abteilung Radl.

wem velő; mark Gn. Bd. — *wim* (m.) Bd. M. 6. — *wuj-w.* agyvelő; Gehirn Gn. *wuj-wim* (m.) id. Bd. — cf. *memék* cs. *mime*.

wenge vő, sógor; schwiegersohn eidam, der mann der jüngeren schwester Gn. Tr. *wenge* Bd. *winggö* id. M. 9.

wenčajem (r.) megesket; trauen *wenčajalt* összekel; sich ver ehlichen Tb. 67. *wenčajamo tajn-* házasság szentsége; ehescra ment *ibid.* 86.

wenéc (r.) koszorú; kranz Bd. *wenća* id. Tr. *wenća* (m.) Bd.

wenók (r.) fürdő seprő; badequaste Gn. 45. *wenók* P. 25. *wenók* Tr.

wer hely; stelle, platz Gn. P. Ks. Km. Bd. *wer* Bk. Gn. Ocs. Zol. *wär* (m.) (*per*) Bd. — *werc*, *wercön* helyett, miatt, végett, róla; anstatt, wegen, von Gn. — *werec*, *werecön*, *weric*, *werec* (m.) *werecön* (m.) *perec* (m.) Bd. *werecön* P. 11. *wercön* Bk. *werc* Ist. 283. *wäreš* (m.) Bd. id. *werecön* за, о, ради, по причинѣ Tr. — *werem* id. Bd. — *ilome wer* lakás; wohnung Ist. 46. — cf. cs. *woron* stelle, platz.

wera (r.) hit; glaube Gn. *wera* Bd. *w'era* Tr. Bk. Ocs. Ist.

werblud, *welblúd* (r.) teye; kamel Bd. Ocs. Ist.

weremja (r.) idő; zeit Tr.

weremtém helyet elkészíti valami épület alá; platz bereiten unter ein gebäude Tr. — *wereštam* valahová jut; irgendwohin geraten Gn. Bd. fogságba jut; gefangen werden Gn. talál; finden (als etwas) Bd. Ist. 245. Máté 24, 46. попадаться, причитаться, при норовляться Tr. — *wereštedem* fr. Bd. — *wereštare*m megtalál, elér; erreichen, auffinden Bd.

werež gerenda; dachsparren Gn. — árr; pfrieme Bd. *wөрѣž* id. Tr. [(m.) Tr.]

werge vese; niere Gn. Bd. *werge* id. Tr. lép; milz Tr. *wärge* *werkos* lápföld, ingovány; moorgrund Tr.

werme v. *werge* id. Tr.

w'erno (r.) igazán; wirklich Ocs. 70.

weršók (r.) hüvelyk; zoll P. 26.

wesa vederhordó rúd; wassertrage Ringwall. — cf. вѣсы *wage*.

wese, *wes* más, második; ein anderer, der zweite Gn. Bk. Tb. *wise*, *wes* Bd. *weson-weson* oškenoštom egymást; einander (acc.) Car. 24. *ikton-weson* id. Uf. 25. *ikta-wese* id. Bk. 59. — *wes-were*, *wes-werešte* másutt; anderswo — *wes-wereš* máshová; anderswohin — *wes-wergec* másunnan; anderswoher — *wes-kana* máskor; andersmal Bd.

wesła (r.) evező; ruder Tr.

wet (r.) hiszen; ja, nämlich Gn.

wet-wulno ólom; blei; свинець Tr. NyK. 6, 204.

wi ... v. *we* ...

wi (cs.) erő; kraft Bd. Tr. *wiä* (m.) Bd. — *wies* erőszakosan; gewaltsam (adv.) — *wipes* alig; kaum Tr. *wipes istošo* (= *osalam ist.*) gonoszúl cselekvő; böse handelnd Tb. 167.

wiaś- egyenes (*kue* nyírfa) gerade (birke) P. 58. Gn. *wijaś* id. Gn. igazságos; gerecht Gn. — *wiakše*, *wiakše* őszinte, őszinteség; aufrichtig, aufrichtigkeit Bd. *wijaś* (m.) szerény alázatos; bescheiden, unterwürfig Bd. — *wijákš* mild, ruhig, gerecht Tr. — *wiaśan* csendesen; ruhig (adv.) Ks. 43.

wiaślok igazságosság; gerechtigkeit G. 70.

wiś, *wiś* v. *wiś*.

wiś víz; wasser G. 4. — v. *wüt*.

wicašem (t.) veszekedik; sich streiten BMK. 9, 34. Tr. *wicašem* id. Tr. — cf. *ücašem*.

wicéranke, *wicéranke* venyige, inda; rebe, ranke Gn. *umolaw*. hofpenranke G. 45. *wođo w.* denevér; fledermaus Gn.

wičke (m.) kegyesen, hizelgően, gyengéden; gnädig, schmeichelnd, zärtlich (adv.) Tr. — *w. purtaś*, *nalaś* befogad, fölvesz; annehmen, finden *w. kološtaś* meghallgat; anhören Bd. — *wičkialtkéz* vereget (hizelgésből; leicht mit der hand schlagen (schmeichelnd) Tr.

wičkoż vékony, finom; fein, dünn *wičkiż* Pu. 44. — *wičkeż*, *wičkedä* Bd. *wēkes* Bd. *wočkoż* Tr. *wēčkōż* M. 20. id. *wičkiż* NyK. 6, 193. — *wičkoż mardeż* erős szél; scharfer wind Gn. 72.

widandém elsülyeszt hajót, eláraszt; versenken ein schiff, überschwemmen; утопяю Tr.

wigak v. *wik* id. Tr.

wij = *wi* Step. 4. *wijge* mindnyájan; alle Ocs. 11. *wojge* alles G. 3. *wijtok* erőszakosan; mit zwang Ocs. 52. *biteś* id. Ist. 72. *wionlok* erő; kraft G. 61.

wijannáš szelidség, alázatosság; sanftmut, demut Tr.

wik egyenes; gerade (adiect.) Bd. Tr. adv. Gn. *wikośt deno kalasaś* gradaus (aufrichtig) sprechen Zag. 16.

wikślandarém bepiszkít, beken; verunreinigen, beschmieren Tr. — cf. *ukśonżam* t. *ukśo*.

wiktarém kiegyenesít; grade machen Bd. Tr. kinyújt; ausstrecken (die hand) Bd. Máté 12, 13. Ist. 66. eligazít, gyógyít; zurecht machen, heilen Bd. *korablam w.* hajót kormányoz; das schiff lenken Ist. 142. — *wiktārās* lenken, regieren; править M. 34.

wiś (m.) = *wel*: *wilnä* Km. 11. *wilnäsā* Km. 18. — *wlān* BL. 1, 35. *wike* BM. 5, 23. *wōk* Sm. 8. *wēkō* Sm. 12. *wika* BM. 5, 11. —

wilecen Km. 60. *wlec* M. 18. *witwec* Bk. 6, 32. v. *welne* — *welan* — *welko* — *welié* id.

wilam (cs.) megdöglik; krepieren Tr.

wila (cs.) dög; aas Máté 24. 28. Tr.

wilk (r.) vessző, ág; gerte, zweig Bk. 72. *wilik* id. Tr. — *wilka* villa; gabel (esszeug) Tr.

wilē növény-nedv; fruchtsaft M. 46. — cf. t. *ülām* pflanze.

wimā (t.) segítség; hülfe Tr. (m.) Bd. *wima* id. Bd. — *gemeinsame unentgeltliche hilfarbeit* Tr. — t. *ömā*.

winem kiegyenesül, kinyújtózik; gerade werden, sich ausstrecken Gn. Bd. Tr. *wojném* id. Tr. gesund werden Gn. *winem šogalem* sich erheben Pn. 11. — *winal-* fölegyenesedik; sich aufrichten G. 64. *winaldam* sich ausstrecken Bd. — cf. *wik*.

winamat (r.) bűnös; sündig Ist. 47. *wijnamat* Ocs. 35. *winamato* bűn; sünde Ist. 37. *wijnamate* id. Ocs. 28. *wujnomat* (m.) Bd. Tr.

winamatlaš (r.) vádolni; anklagen Zag. 14. *wujnomatlandarém* (m.) id. Bd.

wihem gödör; grube Gn. 22. Ocs. 92. *wehem*, *wähäm* (m.) Bd. *wněma* Bk. 37. *wněm* Máté 8, 20. *woňem* P. 6. Ist. 131. Tr. id. — *pincze*; keller Gn. medve téli tanyája; winterlager des bären G. 79. — cf. *mühem*.

wiher vászon; leinwand Gn. 17. *wöher*, *weher* id. Bd. *woher* Tr. — cf. *miher*.

winograd (r.) szőlő; traube Uf. 23. Car. 22.

wir (r.) világ; welt Bd.

wire (cs.) köles; hirse Bd. *wir* Tr.

1. *wišem* mér; messen, wägen Gn. Tr. *wišen šuktodemo* mérhetetlen; unermesslich Ist. 42. *wisem*, *wisedem*, *wiskalem* Bd. — *wisaldam* das mass treffen (intr.) Bd. — cf. cs. *wiš-*.

2. *wišem* (cs.) repül; fliegen Tr. — cs. *wiš-* t. *oč-*.

wiša mérték; mass, gewicht Gn. Bd. mérleg; wage M. 54. *wišadeak* mértéktelenül; masslos Ks. 60. — cs. *wizi* r. вѣсъ, вѣсы.

wiškor: *w-luđo* récze-fajta; irgend eine entenart Gn. *wišker* id. Bd.

wislaném ellene kel, rátámad; losgehen gegen jemanden, angreifen Gn. *wislänem* (m.) id. Bd. — megsért, megboszúl; beledígen, rächen Tr. *wistarém* verwirren, in aufregung bringen; *мясти* — antreiben (das pferd), *погонять* (лошадь) Tr. — cf. *učasem* u. t. *ušnā-* widersprechen, *üstās-* sich anfeinden Radl.

wište tönköly; spelt Gn. *wiste* Bd. Tr. *puri-wište* (m.) id. Tr.

wiš nyitott; offen Bd. Gn. Tr.

wiškođe folyékony, híg; flüssig Gn. — *wiškodo* Tt. *wiškədə* M. 65. *wiškede* Bd. *woškədə* M. 71. *wiškodo*, *wiš'od'o* W. 30. id.

wiškedemam higúl; flüssig werden, sich verdünnen — *wiškedemdem* caus. Bd.

wišnöpka (r.) cseresznyefa; kirschbaum M. 45. — r. вишня.
wišrás köles; hirse M. 20.

wiř öt; fünf Bd. *wič* P. Gn. *wic* (m.) *wiz* (m.) Bd. — *wiřot* (abs.) Gn. *wizot* Ist. *wizit* (m.) Bd. Tr. — *wisle* ötven; fünfzig Gn. Bd. *wizle* (m.) *wizlu* (m.) *wislu* (m.) Bd. — *wizemise*, *wizemiše*, *wizitise*, *wizimša* (m.) *wizimše* (m.) ötödik; fünfte Bd. — *wič-or* fünf-kopekenstück Pu. 39. *wzur* M. 55.

wit erőszakkal; mit gewalt, gewaltsam Ringw. *witeš* id. Zag. 33. Máté 5, 41. *biteš* Ist. 72.

wita: *tumer wořtet tul wita* a tölgyesen keresztül a szél fú; der wind weht durch den eichenwald Pu. 37. *kuer wořtet jür, lum wita* eső, hó járja át a nyirest; der regen, schnee schlägt durch den birkenwald ibid. — cs. *wit-* t. *üt-*.

witá (cs.) istálló, ól; stall Bd. Tr. *witá* (m.) Bd.

witnem kér, imádkozik; bitten, beten Gn. 55. *witneze* док-ладчикъ изъ числа мелкихъ боговъ Tr. — t. *üten-*.

withálal-: *withálal-withálal kaina* fortwährend antreibend (? sic.) fahren wir P. 58. — cf. *wita*.

wižatka (r.) megvesztegetés; geschenk zur bestechung (взят-ка) Gn.

wo . . . *wě* . . . v. *we* . . . *wi* . . . *wo* . . . *wu* . . .

wocmatém csipog; zwitschern Gn. 57.

wöcközemd- vékonyít; verdünnen M. 80. — cf. *wickoř.*

1. *wějákš* font, rőf; pfund, elle Tr.

2. *wějákš* gerades holz, tauglich zu kienspänen Tr. — cf. *wijákš.*

wor elrepül; wegfliegen P. 27.

wořa (m.) nemzetség, származás; geschlecht, herkunft Tr. — cf. cs. *wur* samen.

worceán (m.) szép; schön, hübsch; красивый Tr.

worék: *kaštá w.* rúd, pózna; stange P. 27. — cf. *kaštá* 1.

worém belső, kebel; нѣдро Tr. — cf. cs. *woron* — t. *urintin* insgeheim Bál. *urun* heimlich Radl.

woręške gömbölyü; rund Gn.

worloč pautz (onomat.) Gn. 1.

worlok (cs.) mag; same Zol. *wurlok* id. Tr. — cs. *wur* cf. *urlok.*

worwoká hengeralakú; cylindrisch, walzenförmig Tr.

wose sovány; mager Tr.

woswurak (r.) összes; alle insgesamt Ocs. 43.

wladika (r. m.) fejedelem; fürst Bd.

wlast (r. m.) hatalom; macht Bd.

wlec, wńem v. *wilec, winem.*

- wo* . . . v. *wa* . . . *wu* . . .
woč: *wočan* farkú; schwanzig G. 59. — r. *хвостъ*.
wočiná (r. m.) ország, vidék, haza; land, gegend, heimat Bd.
wotčíná ibid.
wočok öl, mérték; klafter, mass M. 56. *wočik* Tr.
wočko (r.) sajtár, bödön; zuber P. 56. Ocs. 90. Tr. Gn. *wočka*
 Bk 14. *w. üzgar* konyhaszerek; küchengerät Bd.
wočma lefekvés; das sich niederlegen Ks. 31. *wacma* Km. 42.
wočmo leesés; das niederfallen Pn. 11. — v. *wozam*.
wočmalt- csipog; zwitschern Pu. 38.
woco reves, korhadt; maserig (holz) Tr.
wočšaš járandó; was jemandem gebürt (zufällt) (*tar* der lohn)
 Zag. 46. — *wočšaštok járandóság*; der gebührende (zufallende) an-
 teil Ist. 233. v. *wozam*.
wodo pütüránge denevér; fledermaus NyK. 6, 204. — cf. *wada*.
woer vad; wild — *woerlan-* menschenscheu werden; *дичать*
 — *woerlandar-* caus. Tr. (< r. бои, боець?)
wojinča (= *dene*) vele, szerint; mit, gemäss: *jumon küštömö*
w. gottes befehl gemäss Ocs. 41. *wojnča* id. 118. — ? cf. *wojna*.
wojna (r.) had; heer Uf. 96.
wokolmaš, wokolmuš szégyenérzet; schamgefühl Bk. 50.
wokšom dér; reif G. 53. [baum] Bd.
woktam megnyes, lehámoz; beschneiden, abschälen (einen
wokten (*woktena*) mellette el, hosszában; neben, entlang
 Bd. Tr. rajta; an Pu. 28. *woktenák* P. 11. *возлѣ, подлѣ, около* Tr.
wol (cs.) kis teknő; trog Gn. Bd. válú; rinne Bd. — *wal* (m.)
 Bd. *wolo* jászol; krippe Ist. 185.
wolém leszáll, leereszkedik; sich herablassen, herabsteigen
 Gn. Bd. Tr. *woledem* fr. Bd. — *walem* (m.) id. Bd. lenyugszik (a
 nap); (die sonne) geht unter M. 50. *wolen-kajem* elmerül; unter-
 sinken Ist. 221. *woltem* leszállit; herablassen Bk. 108. Ist. 288. Tr.
woldem, waltam (m.) Bd. *widen w.* levezet; hinabführen, *šupšon w.*
 lehúz; hinabziehen — *wolokt-* levetet; hinabnehmen lassen Ist.
 287. — *wolaldén wojžes* leesik; fällt hinab G. 44. *wolen-wožes*
 id. Tr.
wola (r.) akarat, szabadság; (freier) wille, freiheit Gn. Bd. —
 tágas; geräumig M. 73.
wolak (cs.) válú; rinne Pn. 40. Gn. 71. Tr. — cf. *wol*.
wolgaltam (*wolgaldam* Bd. *wolgoltam* Tr.) világít; leuchten
 G. 50. Tr. fénylik; glänzen Bd. Gn. villámlik; blitzen Bd. világos
 lesz; licht, hell werden Gn. — *walgaltam* id. M. 81. — *wolgalde-*
dem fr. Bd. — *wolgaltarem* megvilágít; erhellen Gn. *wolgoltarém*
 id. Tr. *wolgaldará* villámlik; es blizt Bd. *wolgončá* id. Tr.
wolgáltmo napfény; tageslicht P. 27. *wolgaltmo* hajnal; däm-
 merung, tagesanbruch Ist. 33. *wolgaltšas* id. Ist. 289.

wolgenžo villám; blitz P. 19. — *wolgenže* Gn. 58. — *wolgunžo*, *walganzä* (m.) *wálganca* (m.) Bd. *walgänzš* M. 49. *wolgonžo* NyK. 6, 194. *wolgončo* id. Tr. — *kukšo* w. wetterleuchten Tr. *w-kugo-jumo*, *w.-kugo-pujrošo* gottheiten des blitzes Tr.

wolgođo világos; hell, leuchtend Gn. 50. *wolgođo* id. Tr. hell, glänzend Bd. világosság; licht G. 50. — *keče* w. napfény; sommer-schein Bk. 49. *wolgođolok* világosság; helligkeit G. 56.

wolgožam hajnalodik; es tagt Tr. *wolgožšam* id. ibid. — *wolgožam* id. Bd. *wolgožšas* hajnal; dämmerung, tagesanbruch Car. 38.

wolgodemam megvilágosul, fényesedik; hell, glänzend werden — *wolgodemdem* caus. Bd.

wolžo (r.) bölcs, jós; weiser, wahrsager Máté 2. 1. Ist. 188.

wolok (cs.) jószág, marha; vieh Gn. 35. — *woluk* Bd. *wolek* (m.) Bd. *wolik* Ocs. 10. Tr. Bk. 48. (m.) Bd. id. — *w.-šočon-kugo-jumo* oder *kugo-pujrošo* oder *awá*, *w.-sayče*, *w. kaznačej*, *w.-serlağošé* vieherhaltende gottheiten Tr.

wološ (r.) község; kommune Gn. — *wolosnoj* præfect einer *wološ* Bd.

wolnaj (r. m.) szabad; frei Bd.

wondo szál; stiel, stengel Gn. id. bot; stecken Bd. Tr. bokor; strauch Tr. *panda* (m.) Bd. *wondo* P. 47. *toja-w.* bot; stab Gn. *äy-galtos panda* (m.) id. Bd. *tul-w.* pizskafa; feuerkrücke Gn. *šuar-w.* mozsár; stössel Gn. Bd. *kugo-wuj wondo* weberwalze Bd. *löčka-panda* (m.) tüskebokor; dornbusch Bd.

wonžem vizen átkel; über ein wasser gehen od. waten Gn. — *wonžem*, *wanžem* (m.) Bd. *wončem* Tr. über etwas hinübergehen — *wonžoktarém* hinübertragen Ocs. 64. über ein wasser hinübergehen lassen Tr. — *wonžuktarém* Bd.

wonžo átkelés; überfurt P. 21. *wončák* gázló; furt Tr. *wánžak* id. NyK. 6, 213.

wopš méhkas egy faüregben; in einen wachsenden baum ausgehöler bienenstock Gn. Tr. *w.-mora* id. G. 59. *w.-kandra* ein strick, vermittelst dessen man zum bienenstock klettert Tr.

wor tolvaj; dieb P. 22. Gn. Tr. — cs. *wuru* r. воръ.

wor-piro farkas; wolf Ist. 211. — cf. cs. *wurum-žüre* id. (eig. lang-schwanz.)

worotá (m. r.) kapu; thor Bd.

worwanže, *worwanže* árnykép; schattenbild Gn.

wosko (m.) v. nüske id. Tr.

wošt keresztül, át; durch (passim) *wašt* (m.) Bd. Km. *waštak* (m.) Tr. *woštak* kezdettől fogva; von anfang an Zag. 26. — *jüt w.* die ganze nacht P. 11. — *w.-ončomo* tükör; spiegel Tr. *wašt-kajša* átlátszó; durchsichtig Bd. *waš kajšo* id. M. 65. *wašt tumeëndemä* klar gelehrt Km. 23.

- woštarem* v. *wonžoktarém* id. Bd. Tr. — *waštem* (m.) id. Bd. *woštareš* eleibe, ellen; entgegen, gegen Gn.
- woštolum* nevet; (laut) lachen Gn. P. 3. Tr. Ocs. 12. *woštolum* Ist. *woštulam*, *waštalam* (m.) Bd. id. *waštölam* M. 80. — *woštoltém* megneveltet; lachen machen Tr. *woštuldem*, *woštuldolam* fr. Bd. — cf. t. *ezai* lächeln Radl.
- woštolmás* nevetés; das lachen Tr. *woštulmaš* Bd.
- woštuldos* nevetség; lächerliches Bd.
- woštor* vessző; ruthe, gerte Gn. reis P. 24. *woštor*, *wáštor*, *maštar* (m.) *wašter* (m.) Bd. — *šter-w.* fürdőseprő; badebesen Tr. — cf. *üšter-w.*, *kertni w. drat* M. 64.
- wot* feszes kötél; gespannter strick, *eyeremše w.* garn (nicht gewebe) der spinne Gn. — *wod egeremše* pókháló; spinnengewová gödör; grube Tr. [webe Bd.]
- wowoš* P. 26. v. *wopš*, *wowoš-kerém* P. 25. v. *wopš-kandra*, *wowošan pušéygo* ein baum mit einem bienenstock P. 25.
- wowsek* (r.) teljesen, általában; ganz und gar, im allgemeinen Tr.
- wozam* esik, lefekszik; fallen, sich legen Bd. Ist. *wazam* (m.) Bd. — *wožam*, *wožám* niederfallen, sich niederlegen, haften, anschlagen; gerathen, kommen Gn. — *wožam* gelingen, von statten gehen; *лажyсь*, *woleń-wožám* niederfallen Tr. — *wožám* sich niederlegen Ocs. 23. — *woč* (pers. 3.) er legt sich nieder P. 3. *wočšo* (prt.) P. 30. *wočde* lefekvés nélkül; ohne sich niederzulegen Uf. 23. Car. 22. — *taržom monaro wozesh telanda puem* den lohn, der dir gebührt, gebe ich dir Ist. 230. *wozedem* fr. *wazalam* (m.) mom. — *wazaktem* (m.) *wazektem* (m.) ejt, helyez; fallen lassen, stellen Bd. — *keca wazalma napnyugot*; sonnenuntergang Bd.
- wozém* ír; schreiben Bd. Tr. Ist. Tb. *wojzém* Ocs. *wozaldam* pass. Bd. — *wozén koltomó* levél brief Tb. 168. *wozomáš* id. ibid. 248. *oyáš wozomo tüš* festmény; malerei (bild) Zag. 11.
- wožak*, *wožak* (cs.) tűzhely; herd Gn. 17. *wožak* Tr. id. *wozak* id. kályha eleje; platz vor dem ofen *wacák* (m.) Bd. — *wozaka* kályha; ofen P. 51. — cs. *wočaz* t. *učak*.
- wož* gyökér, ág, fog; wurzel Gn. Bd. *korno w.* keresztút; wagscheide Gn. Bd. *wožon* ágas, kétágú; zweizinkig Bd. — *waž* (m.) id. Bd.
- wožolám* szégyenli magát; sich schämen Tr. — *wožolám* Ist. Ocs. *wožlám* Gn. *wožlám* Bd. *wazlam* (m.) *wazalam* (m.) Bd. *wazolám* M. 80. id. — *wožoltarém* megszügyenít; beschämen Tr. Ocs. 70. *wožoltarém*, *wažaltarém* (m.) id. Bd. *wožolt-* szomorkodik, levert; niedergeschlagen sein; *унывать* Tr. — *wažölső* szégyenlős; schamhaft M. 74. *wožulšan* id. Bd. *wažöltömö* szemtelen; frech M. 74. *wožuldomo* Bd. *wožoldemo* Bk. 68. id. *wožuldók* szégyen nélkül; ohne scham Bd. — cf. t. *iza* scham Radl.

woźolmás szégyenkedés, szemérmerteskedés; scham, blödigkeit Tr. szeméremtest; schamteile Ocs. 15. Ist. 20. *woźolmas* lelkiismeret; gewissen NyK. 3, 149. — *w. paša* schändliche that Ist. 37. *w. šomák* unsauberes, ungeziemendes wort Bk. 59.

woźlanem gyökerezik; wurzeln — *wažangam* (m.) id. *wažanektem* (m.) meggyökereztet; wurzeln lassen Bd.

wr-gečē, wrgeñej v. *wür* . . .

wüé, wié (= *wüt*) folyó; fluss G. 58. *os w.* der fluss Bje-laja Gn.

wučem vár; warten Gn. Tr. Bd. *kiván*; wünschen Bd. *wočem* (ny.) W. 23. *wožem* (m.) *wužem* (m.) Bd. — *wučedók* váratlan; unerwartet Bd. *wučodémo godomak* unerwartet, plötzlich (adv.) Bk. 66. — *wučomés nálam* hitelbe vesz; auf borg nehmen, *wučomés puém* auf borg geben, leihen Tr. *wučas puém* kölcsön ad; leihen Zag. 23.

wückem vállát veregeti; auf die schulter klopfen Bd. *simogat*; streicheln G. 57. — *wücken* örvendő; euch freuend G. 55.

wüčö rovátká; kerbe Gn. Bd. *pikš-w.* nyil-rovátká; pfeilkerbe Bd. — *wüču* czélgomb a fegyveren; fliege an der flinte Tr.

1. *wüdem* vet; säen Gn. 42. Bd. — *szór*; streuen Gn. — *wüdem* säen Tr. Ocs. 9. — cf. *üdem*.

2. *wüdem* vezet; leiten, führen Gn. — *wädém* Bk. 18. *wödem* Ocs. 122. *widem* Bd. Tr.

wüdapem vizessé, nedvessé lesz; nass, feucht werden — *wüdužgém* id. Tr.

wüdolam begöngyöl, föltekér; wickeln Gn. *wüdelam, wödöläs* M. 81. *widolam* (m.) id. *widedelam* fr. Bd. *wüdoläm* einwickeln Ist. 185. *wüdul-* id. Ist. 29. *wüdüläm* Tr. betakar, bepólyáz; einhüllen, *wüdülältám* pass. Tr. — *wüdülen olaš* hadarva beszél; schnell reden, schnappern Bd.

wüdnaleš vizessé lesz, megvizesedik; feucht werden P. 50.

wüdülká tekeres, nyaláb; rolle, ein stück; свертокъ, штука материя Tr. — cf. *wüdolam*.

wuğal hangutánzó, a mint valaki a vízbe megy; onomat. wenn man ins wasser geht G. 27.

wuj fej, vég; kopf, gipfel (passim) kalász; ähre Gn. Tr. Bk. 40. — *ške wujšto dene ojen ulut* sprachen für sich Máté 9, 3. *jej wujes ik kuwsinom puen* fejenként egy korsót adott; jedem einzelnen gab er einen krug Ocs. 68. *kudo wueš* házanként; von haus zu haus Ocs. 45. — *wujan* fejes Bd. *šörtňo wujan ši šörğas* ein silberner ring mit goldener fassung G. 73. — *wujgok, wojge, wojgen* minden; alles Gn. *wüjge* id. Uf. 59. *wujgók* egészen, mindenestül; gänzlich Bd. *wujgeak* teljesen; völlig, gänzlich Zag. 63. — Össz. *w.-šepěl* nacken, genick, *w.-koprák* agy; schädel, *w.-korka* (m.) id., *w.-tórok* agyvelő; gehirn, *w.-p'ordém* fejtető; spitze des kopfes, w.-

sawortoš szarufa; dachsparren (*papká* m.) — *wuj-dene ojla* im fieber phantasieren, *w. ümbäl-kugo jumo* (*kugo-pujrošo*) beschützer des kopfes Tr.

wijaš szerény, szelíd; bescheiden, mild NyK. 6, 213. — cf. *wijaš*.

wujém ož nyakszirt, agy; nacken, schädel Tr.

wuüngorka halottak emlékünnepe; gedenkfeier für die todten — *w. čüktaš* eine solche feier halten Bd.

wujlok főnök; vorgesetzter Ocs. 94. *wulik* id. Tr. *wujluk, wulik* (m.) gubernator, fürst Bd.

wujstok (m.) a fej alja; der untere teil des kopfes; внизъ головою Tr.

wujšanem (= *wujš-šanem*) gondolkodik; denken Bd.

wujžr ár; pfrieme M. 29. *wujžor* id. Tr. — cf. *wöröz*.

wül (m.), *wil* (m.) Bd. v. *wal* id.

wula (r.) méhkas; bienenstock Tr.

wulača: *olača-wulača* tarka; bunt P. 58. — cf. *ola* 2.

wuldurcán fürj; wachtel Tr.

wulén megsárgult; wurde gelb Tr.

wulno ólom, ón; blei, zinn Gn. *wulno* Pn 34. M. 64. *wulne* P.

15. *wolne* Bd. Tr. *wulna* (m.) Bd. *wolno* Tr. — *w. šor* свинець Tr. *oš-w* олово Tr.

1. *wülö* kancaza; stute Gn. P. — *wülö, wlä* (m.) Bd. *wüle* Bk.

18. *wülü* Tr. *wölö* M. 33.

2. *wülö* szijács; splint Gn.

1. *wüma* (t.) segítség; hülfe Gn. *wümä* id. Tr.

2. *wüma* = *üm'a*: *wümam pu* adj egy csókot; gieb einen kuss! Gn.

wundo: *jol-w.* sark; ferse; *ši w. kazna* geldkasten mit silbernem boden (? sic) Gn. — *ši w. pénz*; geld G. 55. — cf. *pundo*.

wür, wü' vér; blut Gn. — *wür, wir* (m.) Bd. *wü' r, wir* (m.) Tr. *wür* Bk. *wür* Uf. Car. *wér* M. 6. — *w. korno ér*; ader Bd. *w.-šer puls* Tr. — *wür-geče szerda*; mittwoch Bd. — *wir-geže* m. *würkečo* Bk. 34. *wrgečo* M. 52. id. — *würän véres*; blutig Bd.

würáy (cs.) kötél; strick Pu. 23. *würáy* bindschnur, bindstrick Tr. *würáy* wurfschlinge, spannstreck Gn. — *würan, würen, wiren* (m.) Zol. — cs. *wiren*.

würangam megvéresedik; blutig werden — *würangdem* caus. Bd.

würdá- nyél; stiel P. 21. *wurtó* id. Bd. *wurt* weberschaft Gn. *wurt-toja* id. G. 31. — *wurtaš* nyélnek faragott fa; zum stiel geschnittzes holz Bd.

wurgem ruha; gewand, kleider P. 7. Bd. Gn. Bk. 14. *worgem* M. 15. *worugem* Bd. — *w.-pac* saum des kleides M. 15. *w. körgö* kleiderfutter ibid.

würgeñe réz; kupfer Gn. Bd. — *wörgeñö* M. 64. *wirgeñe* (m.) *wergeña* (m.) Bd. *würgeñe* Tr. Ist. Ocs. id. — *w. oksá* kupfergeld Tr. — cf. cs. *pogor t. bakir*.

würgenzök (t.) fátyol; schleier P. 52. — t. *börkäuü* decke *börkän-* sich bedecken.

wurgo Gn. *wurgo* P. 6. *kit w. kar*; arm. Gn. *jol w. lábszár*; beim Gn. *jol w. id. P. 6. šudö wurgö* stengel M. 46. *towar w. axen-* stiel Gn. 3. — *wurgan*: *kužo w. hosszúlábú*; langbeinig Gn. 60. — cf. *porzó* (cs. *wuraz, wuragon t. uzak?*)

wurgumná jobb oldal; rechte seite Tr. *wurgumlá* id. Km. 5. *wuroś, wurs* aczél; stahl G. 56. — *wurás* Gn. *wurus* Tr. *w.-* *kürtñö* Gn. 77. id. — *wulno-wursan* aus blei-stahl Pu. 35.

wurk interj. von hüpfender bewegung Gn. 20.

würlém bevérez; mit blut beschmieren Ocs. 27. *földagad viz-* *körságtól*; aufschwellen von wassersucht — *elájúl*; in ohnmacht fallen Tr.

würlänge czinege; meise, parus Bd. *wurlänge* Tr. *wörlänge* M. 41. — cf. *murlänge*.

wursem (cs.) szíd; schelten Gn. *wursem* Zol. Bd. Ocs. 70. *wursen* haragosan; zornig Ist. 98. *worsem* (m.) Bd. *worsem* (ny.) W. 23. — *wursedem* háborúskodik; krieg führen Bd. *wursedelam* fr. Bd. *wursedalam* Bk. 45. (m.) Bd. *wursedelam* (m.) veszekedni; zanken Bd. — cs. *wurś*.

wursu cs. háború; krieg Ks. 58. *wursa* Km. 86. *wurso* Bd. *wurs* Ist. 96. *wurś* Uf. 71. j. id. — *wursa* (m.) veszekedés, hada- *kozás*; zank, streit, krieg Bd. — cs. *wurś*.

wurt, wurtas v. *wurđá* — *wurt* die netze am weberstuhl (an die stapfen angebunden, welche mit den füßen getreten werden) Bd.

wurt-wart tüstént; unverzüglich; немедленно Tr.

1. *wurzálam* letelepedik; sich niederlassen Gn. 55. *keče wur-* *zálmé* napnyugot; westen Gn. *wurzáltarem* (sich?) sesshaft machen Gn. hinpflanzen G. 59.

2. *wurzálam* = *purzálam* nyom, facsar; pressen Gn.

würzó fali fecske; mauerschwalbe; ласточка-касатка Tr. — *würzümö* *kaik* id. *ibid*.

würž ár; able, pfrieme Gn. *würüž* жегало Tr. *würüž* NyK. 6, 195.

wuskemtém kihérel; castrieren Tr. *wuskemđém, wuskemdelám* Bd. — cf. *muskuntém*.

wuško herélt (ló, ökör); kastriert (ochs, waltach) Gn. *wusko* Bd.

wussa böség; fülle Pu. 17.

wuš (cs.) illat; geruch, duft *salma wuš a serpenyő* illata; duft der bratpfanne G. 55. — v. *puš*.

wüt Gn. P. Bd. *wüđ* Uf. Car. *wüđ* Tr. Tb. *wüđ* G. 27. *wöd* M.

24. *wez, wit* (m.) Bd. *wid* (m.) Bd. M. 19. víz; wasser — Össz. *w.-oŕo* кругъ на водѣ Tr. hullám; welle Tb. 219. *w. tolkon* id. *ibid.* *w.-wal* id. Tb. 247. *w.-wom* id. *ibid.* *w.-uálmo* vízözön; sintflut Tb. 46. *w. nálmáš* (m.) id. Bd. *w.-nalmaš* überschwemmung Bd. *w.-nálon* id. Tr. *šinža-w.* könny; thräne Gn. Bd. — *w.-wara-šodor* oriongestirn; *coзвѣздіе петровъ крестъ, w.p'ortem* örvény; wasserstrudel, *w.-tele* schnepfe, *w.-otozá* tyúkszem; hühnerauge, *w.-türaka* ufer, *w.-šar, w.-ŕno* haarwurm, *w.-korem* meder, flussbett, *w.-šör, w.-jěgoř* wassersucht — *w.-on-kugo-jumo, w.-pujrošo, w.-awá* wassergottheiten Tr.

wut-wut lautliche nachahmung des windes Gn.

wütá istálló; stall P. 18. — v. *wita*.

wütel szalonka; schnepfe Pu. 42. *wütele* (k.) W. 31. — v. *wüt*.

wuwer (cs.) gonosz szellem; böser geist (beim menschen) Gn.

waraš-w. der böse geier P. 58. — meteorstein, welcher nahe zum zuschauer herabfällt und von zauberern für einen drachen gehalten wird Tr. — cf. *uwer*.

wuzil: *šorok-wuzil muróm muren ilen* (*molitwa-wlakom muren*) — siralmas gyász dalt énekelt; er sang ein trauriges klagelied Ocs. 110.

wužuk: *čola úur wužuk lin potenot* merő vér lettek; sie wurden ganz voller blut Ocs. 92. — ? cf. t. *ožok* feuchtigkeit, nässe.

wužalém elad; verkaufen Tr. *wžalém* M. 19. — *wžalem kašö* kereskedő; kaufmann M. 10.

wžátka (r. m.) nyereség; gewinnst Bd.

Z

zāj v. *izāj, ožāj* Bd. Tr.

zakon (r.) törvény; gesetz Gn. Bk. 42. (m.) Bd. *zakonnik* (m.) törvénytudó; jurist Bd.

zamon, zamánrak (t.) gyorsan; schnell G. 4.

zapás (m. r.) eleség, készlet; verrat Bd.

zapowed (r. m.) parancs: befehl Bd. Bk. 53.

zar, zara (m.): *mazar, mazara* mennyi; wie viel Bd. — cf. *nare*.

zará (r.) hajnal; morgenröthe Gn.

zarčene v. *wacene* id. Tr.

zautřená (r.) reggeli mise; frühmesse Bk. 58.

zawet (r.) szerződés, szövetség; vertrag Gn. Bd.

zawetnan (r.): z. *čučes* es verursacht neid oder ärger Gn. 27.

zawot (r.) mŕhely; werkhaus Pu. 34.

zdorowajtem (r.) üdvözöl; grüssen Gn. *zdorowitlem, zdrawlajem* (m.) id. Bd.

zerla méreg; gift Tr.

złod'ej (r. m.) gonosztevő; bösewicht Bd.
zülükt-, züz- hámoz; schälen; лущить Tr. — cf. *sügzem* id.
zw'er (r.) vadállat; wildes thier Uf. 11. Car. 10. Ist. 155.

Ocs. 109.

Ž

1. *žalajem* (r.) kíván; wünschen Gn.
 2. *žalajem* (r.) sajnál, bedauern Bd. *žalaém* Tr. *žäläém* Km.
 42. *žalajnem* Bk. 37. — *žängém žäläjső* kegyes; mild U. 78.
žalga kék; blau; сини Tr. — cf. *žarge*.
žalkalem, žaledem v. *užalem* Bd.
žalwańa (r.) fizetés; gehalt Gn. *žalowanja* zsold; sold Bd.
žap idő; zeit Gn. 58. Tr. Pu. 40. jahreszeit Bk. 34. *ik žapoštak* egy pillanat alatt; in einer secunde Bk. 46. — cf. t. *čak* zeit cs. *čož*.
žapaš utraváló; reisekost Gn.
 1. *žaplem* (cs.) tisztel, becsül; ehren Gn, Uf. 23. Car. 22. Ist. 135. Tr. — cf. *čaplem* — *žeplem* id. Tr. Bd. — cf. *ežaplem*.
 2. *žaplem* (a.) számot ad; rechenschaft geben Bd. Bk. 43.
žeplem (m.) id. Bd.
žará (r.) hajnalpir; morgenröthe Bd. *žora* (m.) Bd. *žärä, žera* id. Tr.
žarga zöld; grün Bd. *žarge* Tr. *žargo* M. 24. v. *užar, užarge*.
žaritlem (r.) süt; braten Gn.
žawa (cs. r.) béka; frosch Gn. Tr.
-že (r.) ugyan, pedig; aber, dagegen — *ža* (r.) Bd.
žep (cs.) tisztelet; ehre Km. 47. — cf. *čap* — számadás; rechenschaft Bd. *žepā* состояние Tr. — cf. *ežep*.
žertva (r.) áldozat; opfer Bk. 85. Ocs. 18. Ist. 23.
žertwennika (r.) oltár; opferaltar Ocs. 51.
žga v. *užga*.
žgar, žgär v. *üžgar*.
žogol ofengabel; ухватъ Tr.
žom: *žom žom ožár* — teljesen világos; ganz hell P. 26.
žwata (r.) szerszám; geräthschaft Gn. 58. ruhák; kleider G.
 5. 22. ágy; bett G. 45. ágynemű; bettzeug Gn. — r. живота.

Genetz Arvid gyűjtésének felhasználásával szerkesztette

SZILASI MÓRICZ.

Kisebb közlések.

Új finn nyelvtan. SETALÁ E. N. *Suomen kielioppi. Aänne ja sanaoppi.* Helsingissä, 1898. 8-r. XII. 128 l. — SETALÁ, a kinek kitűnő finn mondattana már két évtized óta forog közkézen, újabban közrebocsátotta a finn nyelv hang- és szótanát is. Már *A jelenkori nyelvtudomány alapelveiről* (*Nykyaikuisen kielentutkimuksen periaatteista*) írt népszerű füzetében (1891) tett néhány megjegyzést a finnországi nyelvtanok tárgyalásmódjának némely részleteire, a melyek a nyelv életének mostani fölfogásával teljesen ellenkeznek, s harmadéve egy szünidei egyetemi tanfolyamban tárgyalta a nyelvtudomány és a nyelvtanítás viszonyát. Az előttünk fekvő könyvecskével meg akarja mutatni, hogy — a régi eljárással szakítva — miképen kell a nyelvet tanítani, hogy ne gyökereztesünk meg a tanulóban a nyelv életéről egészen ferde fölfogást. Természetes dolog, hogy épen most, mikor jóformán a nyelvtan egész rendszere vitássá van téve, nem is gondolt arra, hogy minden hibát kiküszöböljön és minden kívánatos újítást végrehajtsion, hanem épen csak a legszembeszökőbb helytelenségek kiirtására törekedett. Beéri azzal, hogy a nyelv tényeit konstatálja úgy, a hogy most vannak, és nem bocsátkozik nyelvtörténeti fejtegetésekbe, mert azok nem tartoznak e könyv keretébe. Azért pl. általában nem beszél hangváltásokról (csupán oly esetekben, mikor az irodalmi nyelvben egymás mellett használatosak más-más fejlődési fokon álló alakok), hanem hangváltakozásokról; csak itt-ott, a hol az általános alapelv megsértése nélkül tehette, mutat rá röviden a történeti fejlődésre. A szótövek tanát is módosította. Természetes, hogy a szótövek történeti fejlődéséről itten nem szólhat; de minthogy ragokról okvetlenül kell szólnia, s a szótő és a rag különválasztásának tisztán a mostani nyelv szempontjából kétségkívül van lélektani alapja, mindegyik szóalak tövéül (mint BUDENZ is) egyszerűen a szó hangtestének azt a részét veszi, a mely a rag leválasztása után megmarad.

Anyag tekintetében a legszükségesebbre szorítkozott, de a kisbetűs

szakaszokban kissé tovább is terjeszkedett, minthogy a könyv egyszeres-mind arra a czélra is készült, hogy egyetemi előadásai alapjául szolgáljon.

SETÁLA ezzel a könyvével, mint előbb már a mondatánával, ismét megmutatta, hogy nemcsak éleselméjű és nagytudományú nyelvbúvár, a ki a tudományt biztos és nagy lépésekkel viszi előbbre, s a kit szigorú és következetes módszeres eljárása megóv minden elhamarkodott egybevetéstől és következtetéstől, hanem kitűnő didaktikai érzékkel és tehetséggel megáldott nyelvtanító is, a ki rendkívül világosan és szabatosan tudja elmondani azt, a mit tanítani akar. Például csak a hangtani részt emelem ki, a melynél teljesebb és jobb nincsen egyetlen-egy finn nyelvtanban sem.

A könyv főképen iskolai kézikönyvek készült ugyan, de a szak tudósok is haszonnal forgathatják, nekik is van belőle mit tanulniuk. A finn nyelven megjelent valamennyi finn nyelvtan fölött magasan áll, és egyik-másik része BUDENZ nyelvtanához képest is haladást mutat.

Sz. J.

Hajdú. A hajdúságról mint eredeti magyar gyalogságról szelvényhosszában szólnak mind a magyar, mind a külföldi hadi és történeti művek. Félelmes katonák voltak, a kiktől rettegett a polgár meg a föld népe. A bányavárosok követői még Bocskay korában is az ördög apostolainak nevezik őket. Így állván a dolog, nagyon is rájuk illett a török *hajdad* (rabló) szó, vagy a délszláv *hejduk*. S nyelvészeink innét származtatják a *hajdú* szót. Azonban mind a *hajdú* szónak származtatása, mind a hajdúság intézményének, illetve eredetének eddig ismert és elfogadott ismertetése nagyon is távol áll az igazságtól. Már az a körülmény, hogy a hajdúság a legmagyarabb vidéket lakta, s hogy foglalkozása egyenest a magyar alföldhöz kötötte, ellene mond annak a föltevésnek, mely a hajdú szót idegenből kölcsönzöttnek mondja. A hajdúság ósrégi foglalkozás volt, s még mielőtt a török Európába költözött, már sok, igen sok embernek volt kenyérkeresete. Eredeti magyar volt a foglalkozás, s magyar volt a neve is. S csak az idegen befolyásnak köszönhetjük, hogy a régi *hajtó* szó *hajdúvá* változott.

A magyar marhakereskedés már a XIV. században az országnak egyik legfőbb jövedelmi forrása volt. A XV. században a kedvező viszonyok között meg oly erőssé fejlődött, hogy a külföldiek szinte hihetlen dolgokat írtak Magyarország kiterjedt marhakereskedéséről és rengeteg marhaállományáról. Nagy erőre kapott marhakereskedésünk még a XVI. század zavaros viszonyai sem bírták gyöngíteni vagy megrontani. Ez volt az ország első jövedelmi forrása akkor is, vagy a mint a magyar kamara mondta: *éltető ere (nervus ararii)*. Ma már szinte mese számba megy, ha azt állítjuk, hogy a XVI. században, mikor az ország javarésze a törököt uralta, egy-egy hetivásárra négy—ötezer magyar marhát hajtottak fel Bécsbe. Olyan kis határvárosok, mint Himberg, Laxenburg, Neustadt már a mohácsi veszedelem előtt azzal dicsekedtek, hogy vásárjukon egy-egy évben húsz-húszezer magyar marha elkel. Morva- és Csehországot is jórészt Magyarország látta el; ezért kellett Auspitzban (a magyar marha-

hajtók *Pusztapéc*snek mondották) magyar kamarai tisztviselőket tartani. Velenceze városa és vidéke állandóan magyar marhát vágatott. Még akkor is, midőn a marhakereskedés appaldatorok kezén volt, legkevesebb húsz-ezer darabot hajtottak ki egy nyáron. Szóval, a magyar marhát (mint egy XVI. századi okirat mondja: «*magnos cornutos boves Hungaricos, qui sunt omnes coloris fejer szőjke*») szélében ismerték és vásárolták.

Mondanunk sem kell, hogy a rengeteg marhát lábön hajtották ki. Míg Erdélyből, vagy Délmagyarországból Bécsbe értek, épen három hó telt el. De azért, a mint az idő enyhülni kezdett, megnépesedtek királyi utaink, s egész késő őszig ezer meg ezer bokor és folt marhát hajtottak külföldre. Minden bokornak, minden foltnak megvoltak a maguk *hajtói* és botos legényei. A hajtók dolga volt a marhák megvédelmezése. Az utak bizonytalanok voltak, főleg a hódoltság idején; nemcsak rablók, hanem urak és parasztok is lesték a vonuló marhacsordákat, s ha csak egy harapást tettek a vetésben, vagy ha az útról csak egy lépést letértek, már birságolták a gazdákat. Ilyenkor aztán nagyon is elkétek a jó markos *hajtók* vagy *hajdúk*, a mint őket később nevezték. Száz és száz okirat szól azokról a valóságos csatákról, a melyeket ezek a hajtók vívtak a támadóikkal, vagy azokról, a melyeket harczágyból ők maguk idéztek elő. Fegyverök kezdetben rengeteg nagy, csomós husáng volt («*ingentibus fustibus nodosis, quales hajdones gestare solent*»). A XVI. században azonban már puskát és kardot is hordtak.

Természetes, hogy mikor háború vagy más ok miatt megakadt a marhakereskedés, a több ezer hajtó kenyér nélkül maradt. Ilyenkor összeverődvén, ott a Tisza hátán meglehetőes esetepatét csaptak. Így esett meg, hogy az 1514. évi 60. és 61. törvényezikk a fegyverviselést nekik megtiltotta. Bár e törvényt rendelet alakjában I. FERDINÁND is megújította, a hajtók azért mégis fegyveresen jártak. S mivel 1526 után a két király közt dúló háborúban nem akadt dolguk, beálltak SZAPOLYAI táborába gyalogosoknak. I. FERDINÁND a saját pártjára akarván csalogatni e rettenthetlen népet, 1530. június 30-án azt írja, hogy a hajdúkat («*oder Ochsentreiber*») könnyen meg lehetne nyerni, ha a marhahajtasnál előnyöket ígérnének nekik.

Ime maga I. FERDINÁND király is világosan *marhahajtóknak* mondja a hajdúkat. A bécsi közös pénzügyi levéltárban több száz olyan XVI. századi okirat van, a melyekben czéltudatosan «*Ochsentreiber*»-eknek, vagy latinul «*abactores boum*»-nak írják, illetve fordítják a magyar *hajtó* szót. Semmiesetre sem teheték volna ezt, ha a hajdú nem *hajtó*, hanem a törökből vagy délszlávból átvett *hajdud*, vagy *hejdúk* lett volna. Érdeemes megemlítenünk, hogy már a XVI. században sok hajtó végleg abba-hagyta mesterségét s a katonáskodásból élt. Ezeket a *hajtókat* és a mesteriségük mellett megmaradottakat az okiratok olykor világosan megkülönböztetik egymástól. Így 1554. aug. 19-én SFORTIA PALLAVICINI azt írja a királynak, hogy az egyik dunántúli vásáron a hajtók (de nem olyanok, a kik zsoldba szegődtek) összevesztek a törökökkel és 18-at közülök megölték. («*Pervenerant hajdones aliquot, non tamen illi, qui stipendio conducti sunt*» etc.)

A marhahajtók adták az anyagot a hajdúsághoz mint gyalog katonasághoz még a tizenhetedik században is. VOLKRA gróf pl. panaszkodik 1671-ben a király előtt, hogy a lipótvári őrsgben sok a *hajdú* (egysze-

rűfen *Ochsenknecht*nek írja), elég lesz ebből úgymond 80 darab. Inkább a konfiskált javakba fogadjanak egy csomót («ain gewisse Anzahl Ochsenknecht»).

Mondanunk sem kell, hogy a németek a *hajtókat* saját kiejtésük szerint *haituk*nak hívták és írták. A bécsi marhakereskedők és mészárosok maguk is tartottak egy csomó magyar hajtót, a kik a magyar vásárokön megvett marhákat fölhajtották. Sőt — a mi szinte hihetetlen — már a XVI. században olvassuk, hogy az összes bécsi marhakereskedők és mészárosok tudnak magyarul. A birodalmi városok kereskedői pedig magyar tolmácsokat tartottak, s azokkal jöttek a bécsi marhavásárra. A bécsi vásárok felügyelőjének (handgravius) és hivatalnokainak kinevezésénél meg föltétel volt a magyar nyelv tudása. Ime ilyen hatása volt nyelvi tekintetben a magyar marhahajtásnak.

Meg kell jegyeznünk, hogy a bécsiek, habár fizették a hajdúkat, azért meglehetősen félték e marczona néptől. A XVI. század közepén már a városba sem bocsátották a magyar *haitukat*, hanem az úgynevezett magyar úton, a városon kívül két csárdát nyitottak számukra. S a hajdúk itt ittak, míg a *tőzsérek* — így nevezték magukat a magyar marhakereskedők — a városban az adás-vevéssel elkészültek. Ausztriában a törvény azt is tiltotta, hogy valaki a Bécsben vásárolt marhákat magyar hajdúkkal hajtassa tovább a birodalomba. A hajdúk Bécsből csak az el nem kelt marhát hajthatták vissza Magyarországra.

Megemlítjük még, hogy a XVI. századi német oklevelek a *hajtó* (*hajdú*) szót vagy egyszerűen lefordítják (Ochsentreiber, Ochsenknecht), vagy pedig a magy. kiejtést utánozva *heyttuck*, *heyttucken*, *heidog*, *heydocken* stb. szóval írják. Latin nyelvű okirataink rendszeren «abactores boum»-nak mondják a hajtókat, vagy pedig *hajdo*, *hajdonez*nek (de sohasem *hajdu*, *hajdunes*) írják. Egyébként Mossóczy a Corpus Juris 1584-i kiadásában szintén megemlíti, hogy a *hajdú* szó a *hajtóból* lett.*)

TAKÁTS SÁNDOR.

A Festetich-kódex egy ismeretlen másolata. — Nagy Géza m. n. múzeumi tisztviselő a nyár folyamán meglátogatta kézdivásárhelyi Vásárhelyi Géza tinnye földbirtokos régiséggyűjteményét, s ez alkalommal a tulajdonos egy papírra írt, negyedréti, magyar nyelvű kódexet mutatott neki. A kéziratból kiírt néhány mondatból aztán megállapítottuk, hogy a szöveg a Festetich-kódex szövegével egyezik. Vásárhelyi a kéziratot 15 forintért egy szlavóniai magyar embertől vette, a ki előbb a kéziratot Strossmayer püspöknek ajánlotta volt fel megvételre. A püspök azonban a magyar emléket nem vásárolta meg.

A Festetich-kódex Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készült zsolozsmás könyv; jelen alakjában másolat s a legfényesebb középkori magyar nyelvemlék. Az eredetinek a korát 1494 tájára tesszik, még pedig azon az alapon, hogy a 177. lapon «Paal wram betegseegerewl zerzet Imaadsaag» áll, a mely Kinizsi Pálra vonatkozik (+ 1494 máj. 3.) és hogy a 2. lapon a Kinizsi-Magyar czímer van. A Feste-

*) Az összes itt idézett okiratok a bécsi közös pénzügyi levéltárban vannak.

tich-kódexből mindössze egy levél hiányzik; a 218. lapon ugyanis ez áll: «Itt egy levél heával vagyon.»

A Vásárhelyi birtokában levő másolat, melyet a következő sorokban Vásárhelyi-másolatnak fogok nevezni, a XVI. század második felében, ennek is inkább a vége táján készülhetett. A másolat 4-rétű (magassága 18 $\frac{1}{2}$, szélessége 14 cm.; a Fest.-k. 12-rétű) s összesen 119 lapja van. A papírra írt másolat igen gondos, álló és folyóírással van írva; minden lap gondosan meg van vonalozva (21 sor), a lap szövege pedig kettős vonalú keretbe foglalva. — A kéziratot egyszerű, arannyal vagy cinóberrel festett kezdőbetűk díszítik. Itt-ott a kezdőbetűknek csak a helye van meg, pl. a 78-ik lapon a *Jelenek*-ből csak a *-lenek* van meg, a *Je*-helye üres. — Általában a Vásárhelyi-másolatot a szebb és a leggondosabban kiállított kéziratok közé kell sorolni.

Hasonlóan gondos a Vásárhelyi-másolat kötése is; a kézirat egykorú fehér disznóbőr kötésben van, első fedéllapján Krisztus mellképével. A fedéllap belsején ez áll: *Hic Liber est meus | testis et Deus quis | illum quesit hoc nomen | erit Joannis natus |* (a név ki van vakarva) *vocatus*. Ez a beírás 1809-ből való, a mint ezt az odairt anno elárulja.

A Vásárhelyi-másolatnak az első lapján teljesen idegen kézzel ez van beírva: «1648 dik Esztendőben kinyomtatot.» — Mennyiben igaz ez az állítás, mindeddig nem tudtam eldönteni.

A Festetich-kódex és a Vásárhelyi-másolat szövegükben teljesen egyek; a részletes bibliografiai leírásnak a feladata megállapítani, hol teljesebb az egyik, s hol kisebb terjedelmű a másik. A két kézirat föltérése azonban a szövegek sorrendjében van. A Festetich-kódex 416 lapja a Vásárhelyi-másolatban így foglal helyet:

Fest.-k.	1—140. lap,	Vásárhelyi-másolat	1— 91. lap.
“	142—177. “	“	“ 94—103. “
“	178—180. “	“	“ 92— 93. “
“	365—416. “	“	“ 104—119. “

Ez összeállításból az látszik, mintha a Festetich-kódex teljesebb volna a Vásárhelyi-másolatnál. Ez azonban csak látszat. A Festetich-kódex csak úgy hemzseg az ismétlésektől (vö. Nyelveléktár XIII : XII. l.); a Vásárhelyi-másolatban nincs ismétlés; itt a másoló ismétlés helyett mindig odairja, hogy «nezzed elől a tizenegyedik foliumot», vagy «nezzed N° 31» stb.

A Vásárhelyi-másolat írója értelmes, tanult ember lehetett, a ki a kéziratot valósággal szerkesztette. A Festetich-kódexből tudvalevőleg hiányzik egy levél; ez a levél is főrészeben, a mint a Vásárhelyi-másolat bizonyítja, ismétlés volt. A Vásárhelyi-másolat a Festetich-kódex hiányzó levelét így egészíti ki (vö. Fest.-k. 218. l. Nyelveléktár XIII : 56.; Vásárhelyi-másolat 57. l.): (erewk) «kewl ewrewkkee Amen. Antiphona Alleluya Alleluya Alleluya. Dichösegh*) Attyanak etc. *Inuitatorium*.**) Uduő[z]legy Maria, malasztal | tellyes; Ur nagyon te ueled. Aldoth te asszony allatoknak | közötté. Uduőzlegy Maria etc.

*) Az ő, ü hangok fölül egy félköröcskével ~ vannak ellátva.

**) A kurzív vörös cinóberrel, a ritkított arannyal van kifestve.

Psalms.

Jöietek örölyünk Istennek, uigadgyonk mi üdüösséges | Uronk-
nak etc. nezzed az első fol. N° 2.»

A Vásárhelyi-másolat tehát bizonyítja, hogy a Festetich-kódex elveszett levelén ugyanaz volt, a mi a megmaradt 1., 2. és 3. lapján van.

A Vásárhelyi-másolat napfényre jövésével egy egész csomó kérdés vár megoldásra; ilyen kérdés a két másolat egymáshoz való nyelvi és szövegbeli viszonya; részletes vizsgálatot kíván majd az is, hogy mind az a tanítás, a mit eddig a Festetich-kódexről terjesztettünk, teljesen megállja-e ma már a helyét.

E kérdések egyikére-másikára alkalomadtán még visszatérek. Ezuttal meglegszem azzal, hogy megállapítottam, hogy a Festetich-kódex teljes szövege meg van a gondos, XVI. század végéről származó Vásárhelyi-másolatban is.

MELICH JÁNOS.

Rába, Rábca. Hazánk helyneveinek a vizsgálata a kezdet legkezdetén áll; hiányzanak még a munkálatokhoz a megfelelő adat-gyűjtemények is, a milyenek volnának a történeti geográfiai szótárak vagy a jelenlegi helyneveket magukban foglaló, a tudomány részére is használható gyűjtemények. (Üdvös volna Pesty kézirati gyűjteményét szótárban feldolgoztatni.) Mert a helynevek eredete vizsgálatához történelmi ismereteken kívül kiváló nyelvészeti készség is kell. S a helynevekből kihüvelyezhető nyelvi sajátságok, főleg ha a helynevek datált adatokkal ismeretesek előttünk, első rangúak mind a nyelvészet, mind pedig az illető terület története tekintetében. A helynevek helyes értelmezése pedig első sorban nyelvészeti feladat. E gondolataimat a *Rába*, *Rábca* is igazolhatja. A *Rábat* a rómaiak *Arrabo*-nak hívták; semmi kétség, hogy ez az állítólag kelta szó és a magyar *Rába* egy és ugyanaz. Csak az a kérdés, miképen. A szláv nyelvekben az ősszláv szókezdő vokális + *r*, *l* + consonans csoport: úgynevezett *olt-*, *ort-*ből *lot(a)*, *rot(a)* lett a szláv nyelvekben. Az óbolg. *raka* sepulcrum, cs. *rakev* egy a latin *arca*-val, az *Elbe* folyó neve latinul *Albis*, csehül *Labe* (Cosmas Chron. van a legrégebbi adat, v. ö. Förstem. Altd. nambuch), lauz. szorból *Zobjo* (Gebauer, Hist. ml. 36.). A milyen már most az *Albis*-, *Elbe*-, szláv *Labe*, ép olyan a latin *Arrabo*-, szláv *Rába*. A *Rába* szókezdő *r*-je tehát szláv közvetítésre utalja a kutatót, a ki feljegyzi azt is, hogy *Rába* alak már 790-ben előfordul (Umlauft, Geogr. Namenbuch, Oesterley-ből). A *Rába* mellékfolyója a *Rábca* (németül *Rabnitz*, Lipszky) s szláv kicsinyítő képzővel van ellátva, s annyit jelent, mint kis *Rába*. Hasonló esetet találunk a *Mura* mellékfolyójánál, a *Mürz*-nél, melynek régi alakjai *Muoriza*, *Muriza* (v. ö. Förstemann és Umlauft); azaz a mai *Mürz*—kis *Mura* (vö. hasonló elnevezésre *Don* és *Donyec*, Oroszorsz.). A *Rábca* egy szláv *Rabica* átvétele, s az, hogy a németek *Rabnitz*-nak, mi pedig *Rábca*-nak híjuk, bizonyíték, hogy közvetlenül a szlávoktól kaptuk. Idővel arra a kérdésre is megkapjuk a feleletet, milyen szláv nyelvű néptől vettük.

MELICH JÁNOS.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtktár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, birálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kizselyelvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakfértaik tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltagjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindénkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-tktár. Kilencedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsátatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.
XVIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczadik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szimyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv ténylegnek földérsítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Új 1900. folyam. I. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsházat nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul hevertek a bizottság kézírattárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhető

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.

XXX. kötet IV. füzete.

1900. december 1.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 1 kor. 50 fill.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1900.

TARTALOM.

	Lap
MUNKÁCSI BERNÁT. A vogul nép ősi hitvilága. (VII.)	353
PATKANOV SZERAFIM. Irtisi-osztják szójegyzék. (I.)	407
GOLDZSIHER IGNÁCZ. Müller Miksa	458

Ismertetések és bírálatok.

<i>Indogermanische Forschungen.</i> (Szerk. Brugmann K. és Streitberg V. XI. kötet.) — Ism. PETZ GEDEON	469
J. Stöcklein. Bedeutungswandel der Wörter. Seine Entstehung und Entwicklung. — K. O. Erdmann. Die Bedeutung des Wortes. — Ism. BALASSA JÓZSEF	479

Kisebb közlések.

NAGYSZIGETHI KÁLMÁN. Elkövetkezík	457
SZILASI MÓRICZ. Írماغ	484
— — Férfi, férj	—
GOMBOCZ ZOLTÁN. Bakesó	487
— — Csardak	—
— — Kar	488
— — Koslat	—
Új könyvek, füzetek	406

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, mégpedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s ára 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához címezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értekezések szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII. József-körút 17.

A vogul nép ősi hitvilága.

(Hetedik közlemény.)

F) A vogul hitrege főbb alakjai.

1. Az é g a t y a : *Numi-Tārēm*.

A vogul pogányság mythikus képzeteinek s vallási tiszteletének legfenségesebb alakja: *Numi-Tārēm*, a mennyekben trónoló, mindenható ősisten, alkotója a világnak s mindannak a mi benne jó, élet és halál ura, ki kegyesen viseli gondját teremtményeinek, de nem hagy megtorlatlanul bünt s igazságtalanságot. Mindnyájan — ember, állat ép úgy, mint a szolgálatában álló isteni lények serege — az ő gyermekei vagyunk s ő a mi «kedves atyánk», «apuskánk» (*Numi-Tārēm āškēm žum*: «N. T. atyácskám férfi» III: 381; *āsikeu*: «atyuskánk» III: 469; *āplēm, āplū*: «apácskám, apuskánk» III: 59, 296; I: 68; KV. *Nuñ-Tōrēm jān, jān*: «atyád, atyátok» IV: 103, 193; *šomē jārēm* «kedves atyám» III: 126; LV. *Nuñz-Tārēm jāum, āšēm* II: 414; *Tūrum-jig* «atya» ПАТК. II: 40.). Ő minden hatalom kútfeje, az igazi «isten»; midőn a *tārēm* nevet közelebbi meghatározás nélkül emlegetik, őt értik, minthogy e szó fogalmának egész tartalma egyedül őt illeti megvalójában. A hívők dicsőítése alkalmazza ugyan e legmagasabb fokú díszjelzőt az ő alatta álló s tőle függő jótekonny hatalmakra, a bálványistenségekre is; de ezek tulajdonkép csak «*Tārēm-szerü*» személyek, a mint magát a lopmúszai istenke nevezi «*Tārēm-szerü, Kworēs-szerü* szent fejedelemnek» (*Tārēm-siriñ, Kworēs-siriñ jel-piñ ātēr* II: 276.). A «hatalmasabb istenségek» (*ñañrā tārēm, vāriñ tārēm*) révén terjedt a *tārēm* szó használatának köre általában a «jó istenségekre», tehát a csekély erejűekre is (*ajēmkitēm tārēm*), sőt ezek nyomán «fürtös *tārēm*-bácsikámnak» nevezheti az egér a

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Jsmerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kizselymélvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Uj folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és mütörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s mütörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-títkár. Kilenczedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

halászmadarat is (*nār xallew xum sa'in tārēm akim-ās* IV : 318.): mert ez állat amannak szemében szintén rendkívüli hatalmasság : pusztíthatja, kimélheti, ép úgy mint valami «istenség». Mielőtt tárgyalásunk során tovább haladnánk, vegyük közelebbről szemügyre ez érdekes mythikus szónak a közbeszédben és költői nyelvben igazolható egyéb jelentéseit, annál is inkább, minthogy ezeknek vizsgálata világot derít a *Numi-Tārēm*-hoz füződő képzeteknek is eredetére s fejlődésére.

A *tārēm* szónak, melynek déli vogul változatai : LV., PV., KV. *törēm*, TV. *tārēm* s mely az osztják testvérnyelvben is előfordul *törēm* (AHLQV. ; *törem, törum* CASTR., *tārom, torom* PÁPAI K.), IO., KO. *tūrēm* (*tūrum* PARK.) alakban, minden többinek alapjául vehető közkeletű értelme: az ég mint a földnek ellentéte. Mint ilyennek ékesítő jelzői: a «fényes» (*pašēn törēm* I : 170 ; II : 431.), míg vele szemben a föld: «fekete» (*sēmél mō*), továbbá: «az abroncskarika módjára menő (v. forgó) kerek ég», melynek «hét tájéka», «hét ruhaszárnya» van (*kis-lakw minēm lakwiñ tārēm sāt sām* II : 123 ; *kis-lakw jāñžēm lakwiñ tārēm sāt kēmpli* II : 372 ; *kis jāñxi sāt tārēm* II : 331.), holott a föld «ülő, egy helyt álló» (*ūnlēp jelpiñ mā* II : 430 ; *ti ūnlēp sāt mā-lqmt* II : 353 ; *ōmēsta mēž* PARK. II : 174.) Kettős számi összetételes szerkezettel *mā'i-tārmi'* (I : 101 ; *mēži-tōrmi* IV : 316—7.) a földet és eget mint összetartozó két felet, mint párt jelzi, olyformán mint ezekben: *ēkwāi'-qjkāi'* «egy asszony s egy ember», *šaiiārā-āsārā* «anyja s atyja», *nēži'-žummi'* «nő és férj» s érdekes találkozás, hogy itt is a nő gyanánt felfogott föld (*sēmél mā āñkw* «fekete föld anya») szava van elül az összetételben s utóbb a férfinak, atyának képzelt égé (*tārēm ās* ; l. erre nézve bővebben : Vog. Népk. Gyűjt. I : 176.). A tavdai nyelvben megkülönböztetve az «isten» jelentésű egyszerű *tārēm* szótól az «ég» neve: *tārēm-poñ*, melyben *poñ* = LV. *pāñk*, ÉV. *puñk* «fő» (v. ö. LV. *khuj-pāñk* «hajnal pir az égen»).

Az «ég» jelentés alapján fejlétt további értelme a *tārēm* szónak: időjárás, levegő ég, természet. A közbeszédben is járják az efféle szólások: *tārēm xātlāli, ās ētimi* «az idő (v. ég) nappalodik és esteledik» (IV : 392.), TV. *toi-tārēm* «nyár» (= ÉV. *tūw*), PV. *tōrēm poluž ints* «az időjárás fagyásra vált» (III : 521.), *tōrēm tākwēs-poqlāi pāts* «az idő ős felé jutott» (u. o.), *lūl tōrēm* (PV.) «rossz idő», *rākwēñ tōrēm, vōtēñ tōrēm voqrlēs* «esős idő,

szeles idő képződött» (KV. IV : 321.), *tārēm vōtī ti pokaps, tārēm tūjtī ti jāñzēs* «az időjárás szelessé változott (széllé tört elő), hóra fordult» (IV : 305.). Egészen az idő fogalmát fedezi a *tārēm* szó e kifejezésekben: KLV. *āñ törēmt* «mostanság; jetzt», *pēs-is törēmt* «hajdanta, a régi időben»; ÉV. *pēs tārēmt id.* (IV : 321.) || *am pū-tēm ʒoti jisēñ ʒum jisēñ tārēmt pajēlti ?!* «az én üstöm micsoda korabeli ember koros idejében fog felfőni»? = «nem akar felfőni» (отнынѣ до вѣки не скипнѣть); SZOTYINOVA), *ēlēm-ʒalēs jisēñ tārēm, nañtñ tārēm sāñkēmti* «ember idejebeli, ember korabeli világot (= időt) teremt (I : 80.). V. ö. itt: *tārēm sātērēñ ʒātēl kāsētēl ti ʒūltis* «az ezredik napig (= mindörökre) elmaradt (IV : 127.), melyben azonban *tārēm* mint mythikus személy is fölfogható (t. i. «T. ezredik napjáig»).

Az «idő» szavainak más nyelvekben is észlelhető átvitelével (l. BALASSA-SIMONYI: TMNy. 586.) használatos a *tārēm* szó az állapot elvont fogalmának jelzésére is, mint pl. ez idézetekben: *jārām tārēm sāt jārēm ti jārnīlēmū, muñsēm tārēm ʒat muñsēm ti ʒājēsū* «inséges világ (= állapot) hét inségébe estünk, szükös világ hat szükségébe jutottunk» (II : 349, 15), *jārēm tārēmne, mon-sēm ārtne ʒājīlāimū* «inséges világba, szükös időbe jutottunk» (II : 425.), *marīñ tārēm saka marīlāsēt* «szorult világban nagyon megszorultak» (II : 402.); IO. *jermem tūrūm, mōn'dem tūrūm* «bedrängte welt, dürfelige welt» (ПАТК. II : 46.); *sawīñ tārēm* «inséges világ» (IV : 95.) | *urīñ tārēm sāt ur jāñʒeu, ārtīñ tārēm sāt ārt jāñʒeu* «oldalal világ hét oldala, módos világ hét módja szerint (= mindenféleképpen) forgolódunk» (II : 415.). Az eredeti «ég» képzet együtt mutatkozik az állapottéval e példában: *pus kāt, pus lu'il posiñ tārēm elāl ʒātławē* «egészséges kéz, egészséges láb fényes ege (= egészség boldog világa, víg állapota) tovább derül (nappalodik); II : 431.).

Másrészt az ég «hét tájékú» voltának (*tārēm sāt sām*), illetőleg végtelen kiterjedésének előtérbe lépésével kifejezheti a *tārēm* szó a világ (mundus), továbbá a táj, vidék fogalmait is, mint pl. ezekben: *tārmūw mōtālē ti sāsʒati* «világunk im elöntödvé másra változik» (I : 69.); IO. *ʒanda-ʒagēñ sañka tūrūm* «des ostjakischen volkes heller welt» (= «e napfényes, emberek lakta földi világ»; ПАТК. II : 88.) | *mōt ʒum ūnlēne nājiñ tārēm, ātērīñ tārēm* «másféle ember lakta úrasszonyos, uras égtáj» (= «idegen vidék, ország»;

I: 45.), *çasü tārém çasüi' minestä, väti tārém väti' minestä* «hosszú világtáját (vidéket) hosszan járt, rövid világtáját röviden járt» (I: 52.). Az utóbbi példákban a *tārém* már valósággal nem az ég, hanem a föld vidékeit, tájait jelzi s így érthető az az ellentmondásnak tetsző jelentésfejlődés is, mely szerint a költői nyelvben magának a *földnek* is előfordul *joli tārém* nevezete (III: 111, 116.), mely mint «alsó világ» (nem: «alsó ég»; v. ö. *joli mā çumiñ tārém* «alsó földet lakó emberes világ» II: 101.) szemben áll a *numi tārém*-nak nevezett «felső világgal», az éggel. Hasonlóképen vonatkozik a *mā* «föld» szó is az égre e kifejezésben: *tārém-mān tēlem jani' aytēs* «égbe (tkp égi földbe) nyúló (termett) nagy kő» I: 59.). — A «rendkívüli nagyság» fogalomrészlete emelkedik ki a *tārém* szó következő alkalmazásában: *tārém jani' esermän ta patmēm* «igen nagy szégyenbe estem» (IV: 4.), mely szólásnak változata: *paul jani', ūs jani' esermän pati* «falu nagyságú, város nagyságú szégyenbe esik» (III: 500.).

Vizsgálataink szempontjából különösen figyelemreméltók az ég s időjárás jelenségeinek ama kifejezései, melyekben *tārém* cselekvő alanyként szerepel, mint «*tārém* nappalodik, esteledik, fagyni kezd, szellé tör elő, hóra változik» stb. Ezek t. i., mint az énekek és regék világosabb előadásából kitetszik, voltaképp elhomályosult mythikus kifejezések, melyekben eredetileg *tārém* alatt nem magát, a földünk fölött elterülő s szemmel látható *égboltot* értették, hanem ama hatalmas isteni személyt, melynek székhelyét és műveleteit az ősi néphit az égbolton s fölötte képzelte. Az égbolt neve: *ÉV. tārém-çar* «égterület» (úgy mint: *mā-çar* «föld színe, felülete»), az *Numi-Tārém* égatyának lakó területe, ő ott úgy jár, kél, munkálkodik, mint mi itt a földön s ama változások, melyeket az égen s levegőben látunk, az ő ténykedésének tünetei. «*Numi-Tārém* atyuskánk» az, ki «nappali világosságban földerül s elsötétedik», ki a napot borússá, meleggé és hideggé «alkotja», «nyárrá, téllé változik», az évszakokat «megnyitja», a hőseget és fagyot «rendeli»; ő hull eső s hó alakjában a földre, ő bocsátja a szeleket, az ő hangja dörög a zivatarban, ő sujt nyílával s mennykövével a villám tüzeiben. Imhol az e felfogást igazoló adatok:

a) *Numi-Tārém atya* «nappalodik», «világosodik», a nappalt «alkotja», «nyitja»: *çolit Numi-Tārém asēm ti çätälēs* «reggelre N. T. atyám im kinappalodott» (III: 64.) | *ülēm-samēl at majwäsēm,*

Numi-Tārēm jā'ikēm postilēmā samēl ūrāslēm «egy szemnyi álmod nem adtak (= nem hagytak aludni), N. T. atyuskám virradását (kivilágosodását) szemmel (= ébren) vártam (IV : 4.) || *Tārēm vārne saw χātēl vor-uj ali* «T. alkotta sok napon át öl erdei vadat» (II : 294.), *Numi-Tārēm āšikēm sarni sa'ipā sa'īñ χātēl akw' χātēl vārēs: āwiñ kwol āwim lap tumētawē*; *Numi-Tārēm āšennē vārēm sarni sa'ipā sa'īñ χātēl kitit χātēl āwiñ kwol āwim pali pūnsawē* «N. T. atyuskám arany sugarú sugaras (hajfonatos) napot, egy napot alkotott: ajtós házam ajtaját lelakatolja; a N. T. atyámtól alkotott arany sugarú sugaras nap második napján ajtós házam ajtaját kinyitja» (III : 1, 2.), *Numi-Tārēm āšikēm χum takwsi-pāl wāti χātēl wārīlāli* «N. T. atyuskám, férfi ősztáji rövid napot alkotgat» (III : 381, 31.) | *Numi-Tārēm āšēm sorñi saγip jāmēs χātēl ti pūnsēm, sorñi vēšip jelpiñ jāmēs χātēl ti pūnsēm* «N. T. atyám arany sugaras szép napot nyitott (derített föl, hozott elő), arany szépségű (arcú) igen szép napot nyitott» (II : 274—5.), *Numi-Tārēm āšēm vārne sorñi sa'ipā saw χātēl wārñātā mañtiñ, sorñi vēšpā saw χātēl pūsnātā mañtiñ kwol-kiwrēmte kāsīñ jol ūnlilēm* «N. T. atyám alkotta arany sugaras sok napját mialatt ő alkotja, arany szépségű sok napját mialatt ő megnyitja, házam belsejében a vigasságos helyet üldögélem» (III : 34—5.)

b) *Numi-Tārēm* atya «kitavaszdodik», «tavaszszá, nyárrá, őszszé válik»; az évszakokat «alkotja», «nyitja»: *Numi-Tārēm χum āšēm χūntē tūjīmēm* «N. T. férfi, atyám valahogyan kitavaszdott» (III : 296—7.), *Numi-Tārēm āšēm tūjīmālēs, tūw-kwołlāi' ti jēmtes* «N. T. atyám kitavaszdott, im nyárközéppé lett» (III : 79.) | *Numi-Tārēm āšū lāwi: . . . am tujji' jēmte'im* «N. T. atya szól: én nyárrá válok» (I : 151.), *Numi-Tārēm āšēm, Numi-Tārēm jāγēn tūjāi' ti jēmtes* «N. T. atyjuk, N. T. apjuk im tavaszszá vált» (I : 54.), *Numi-Tārēm āšikeu χār-la'il, uj-la'il χarēs takwsi' ti jēmtilālēm* «N. T. atyuskánk szarvasbika, vad lábnyoma látható vékonyhavú őszszé változott im el» (III : 469.), *Tārēm-ōni āšikēm takwsi-pālī' ti jēmtilālēm, χqmās sampā samīñ tūjtā ti patilālī* «Nagyságos T. atyuskám im őszi félre (őszi tájra) változott el, zombéknyi szemű szemes hava im hulladozik» (III : 138.), *Numi-Sorñi āšikēm takwsi-pālī' jēmtilālēm, qsiñ sampā samīñ tūjtā ti patilālī* «Fentvaló Aranyos (= N. T.) atyuskám őszi félre változott el, vastag szemű szemes hava im hulladozik» (III : 241.).

Az Égatyá nevének említése nélkül, de kétségtelen odaértésével: *tujji' jēmti* «nyárrá lesz» (t. i.: N. T.), *tēliji' jēmti* «télle lesz» (I: 153.) | *noys sāt lēsiñ, uj sāt lēsiñ çum āšékēm lāwi*: *am takwsi-pāl ārtēmnē patsēm, pālā punēm, pālā lōptām çālilēm* «nyusztfogó, vadfogó hét vadászhurkos férfi (= N. T.) az én atyácskám szól: én őszi táj időmbe estem; fele füvem, fele levelem elhervadt» (III: 11.) || *çulay-nol soliñ tāl, sakwālek-nol soliñ tāl Tārēm vāri* «holló orra, szarka orra zuzmarás telet alkot Tārēm (IV: 129.), *Numi-Tārēm āškēm vōrēn tēlēm vōr-pil nusā tūw vārs* «N. T. atyuskám erdőben termő erdei bogyóban szükös nyarat alkotott» (III: 26.), *Numi-Tārēm āšikēm vārilālēm sāñk çsmāñ, muñim çsmāñ çasā tūw jāmīlēm* «a N. T. atyuskám alkotta forró vánkösű, izzadságos vánkösű hosszú nyarat járdogalom» (III: 150.), *Numi-Sorñi āškēm vārilālēm sāñk çsmēñ, muñēm çsmāñ kāsīñ tū* «a Fentvaló Aranyos (= N. T.) atyuskám alkotta forró vánkösű, izzadságos vánkösű kedves nyár» (III: 238.) | *am vārnē jāñkiñ ālpā çasā tāl pūnsilēm* «a magam alkotta jéggel való, hóval való hosszú telet megnyitom» («előhozom», mondja N. T. III: 54.), *Numi-Tārēm āšēm ponsēm jāñkiñ tāl, tūjtiñ tāl ti çālēs* «a N. T. atyám megnyitotta (előhozta) jeges tél, havas tél ím elmúlt» (III: 90.), *sāñk çsmāñ kāsīñ tū Tārēm-ōñ āšū ti ponsilālēm, muñēm çsmāñ kāsīñ tū, vātēm pil kāsīñ tū Numi-Tārēm āšikeu ponsilālēm* «forró vánkösű kedves nyarat nyitott meg Nagyságos Tārēm atyánk, izzadságos vánkösű kedves nyarat, szednivaló bogyóval kedves nyarat nyitott meg N. T. atyuskánk» (III: 464.).

c) *Numi-Tārēm* atya «alkotja», «rendeli», a meleget, borút és hideget: *Numi-Tārēm āšēm, Numi-Tārēm āplēm āserēm nōlp nōliñ çātēl vārs* «N. T. atyám, N. T. apuskám hideg orrú orros napot csinált» (III: 82.) | *tūjē-poglt vušmēñ khq-tēl Tōrēm jalti* (PV.) «tavasztájt borús napot rendel Tōrēm» (IV: 104.). A kondai bálványhősnek vállalkozása sikeréhez egyszer hosszú hőségre volt szüksége, erre ő «*Nom-Tōrēm* atyjához hét hetes hőségért kiáltott föl» (*Nom-Tōrēm jāřētān soāt soātēñ rei' qjřēs* II: 224.) s ő hőséget csinált (*rei' voqrēm* u. o.). Hasonló esetről szól PATKANOV-nak egyik irtisi osztják regeközlése: *Tūrum jgeden, Tūrum ankeden tēreñ vāgeñen; tēreña juvōt* «ihren himmlischen vater und ihre himmlische mutter baten sie um hitze; es wurde heiss» (II: 166.).

d) *Numi-Tārēm* atya «havazik», «esőzik», «szelet fú», illetőleg «havat hullat», «szelet nyit, tesz», «jéget fagyaszt»: *Numi-Tārēm āsēm xūn tūjilem, asiñ sampā samiñ tūjtā xūn patilēm, xum-nol pēltal, āmp-nol pēltal pal mā kis-mejāsem* «N. T. atyám midőn lehavazott, vastag szemű szemes hava midőn lehullott, férfi orrának, eb orrának áthatolhatatlan sűrű vidéket kerestem» (III : 310.) | *Numi-Tārēm āsū lāwi : . . . xgnal aserēm nolp noliñ vōt pineyēm-pēl, pāñxwiñ samp samiñ tūjt pate'im* «N. T. atyja szól : . . . midőn egykor hideg orrú orros szelet fogok tenni (= támasztani), széles szemű szemes hókép esem le» (I : 144.), *Numi-Tārēm āsēm xum māñ sampā samiñ tūjt patitā, pāxwiñ sampā samiñ tūjt minitā* «N. T. atyám, férfi kis szemű szemes havát hullatja, széles szemű szemes havát meneszti» (III : 506.), *Numi-Tārēm āsēm vāri paẓwiñ sampā samiñ tūjt pattitā, māñ sampā samiñ tūjt pattitā* «N. T. atyám, melyet alkotni szokott, széles szemű szemes havát hullatja, kis szemű szemes havát hullatja» (III : 256.), *Numi-Tārēm āsānl asit tūjt ti pattēs* «N. T. atyjuk im vastag hórétet hullatott» (IV : 308.), *Numi-Tārēm jāyēmne numēl patēm sāt tārēs tūjtēm* «N. T. apámtól, felülről aláhullott hét arasznyi havam» (IV : 302.). Az Égatyá nevének említése nélkül: *tūjt-porxejiñ, vōt-porxejiñ xātēl vārēm* «hóviharos, szélviharos napot alkotott» (t. i. : N. T.; IV : 304.). Ugyane mythikus képzet találós mesére alkalmazva: *Jāni' tārēm joli-pālt māñ tārēm tūji : ālēk* «nagy tārēm (isten ég) alatt kis tārēm havazik : szita» (IV : 388.) | *KL.V. Nuñ-Torēm jāñ numēl pātēm pēñkhvēñ šāmpā tūjt-nūt, rāẓw-nāl* «N. T. atyától felülről hullott széles szemű hódara, jégeső-szem» («hó-nyil, hó-srét», «eső srét»; IV : 103.); v. ö. *P.V. oẓtwēs-nūl* «jégeső» (tkp «kő-nyil»). A kondai vogul közbeszédben a jégesőt így fejezik ki: *tōrēm-šiskwē oẓwtēsēl rākwēs* «isten ke kö velesett», || *Numi-Tārēm āsū rakw-ke rakwi, nāwlā rakw-rēyil sūsti* «N. T. atyja, ha esőként esőzik, húsa az eső által gyarapodik» (II : 104.) || *Numi-Tārēm jāyā vōt-ke vōti, luwā vōt-rēyil lūti* «N. T. apja, ha szélként fú, csontja a szél által erősödik» (u. o.) | *Numi-Tārēm āsū ali vōtā-ke vāri* «ha N. T. atyja felvidéki szelét alkotja» (II : 103.), *Numi-Tārēm āsēn mōt vōt vāri* «N. T. atyjuk más szelet csinál» (I : 135—6.), *vōt-māriñ jāmēs xātēl Tārēm vāri* «csendes szellőjű szép napot alkot T.» (IV : 129.) | *Numi-Tārēm āsēn lui turp turiñ vōt pini* «N. T. atyjuk altorkú torkos (= alvidéki) szelet tesz» (= «támaszt»;

I : 135.), *mõt vôt pini* «más szelet tesz» (I : 136.) | *Numi-Tārēm āsēm vāri asērēm ūolpā ūoliñ vôt pūnsitā, sajik ūolpā ūoliñ vôt vāritā* «N. T. atyám, melyet alkotni szokott, fagyos orrú orros (= csípős) szelét megnyitja (= előhozza), hideg orrú orros szelét alkotja (III : 256.). A találós mese a szél zúgását a *Tārēm*-fiak hárfázásának tulajdonítja: *Tārēm-pīt sāñkwelte'it, limés-limés jēkwi : vôt vōti, porsēt vōtjēslawēt* «a *Tārēm*-fiak hárfáznak, ringy-rongy tánczol: a szél fú, a szemetet fölkapja» (IV : 389, 393.) || *Numi-Tārēm āsēm vāri tāl pōlēm alāñ jāñk, jūriñ jāñk pōlitā* «N. T. melyet alkotni szokott, a télen fagyó födeles jeget, peremes jeget megfagyasztja» (III : 256, 506.) | *Numi-Tārēm χum āplēm tūjtā, jāñkā χūntē tolamēt* «N. T. férfi apuskám hava, jege valahogyan fölolvadt» (III : 296.).

e) *Numi-Tārēm* atya jár az égen a mennydörgés zajával; az ő «nyila», «éke» és hajító «köve» a mennykő: *'Noχs sāt lēsīñ, ūj sāt lēsīñ χum āsēkēm ūañrā saχl, vaχēñ saχl miriñ sujil jissētēñāt sujti* «nyusztfogó hét, vadfogó hét vadászhurkos férfinak, az én atyuskámnak (N. T.-nak) erős mennydörgés, hatalmas mennydörgés csattogó zajával hallik megjöve tele» (III : 8.), *Numi-Tārēm āsēkēm... ūoχs sāt, ūj sāt, saw lēsāñ ūañrā saχl, vaχēñ saχl miriñ sujil ta mini* «N.-T. atyuskám [felöltözködik s] nyusztfogó hét, vadfogó hét, sok vadászhurokjához erős mennydörgés, hatalmas mennydörgés csattogó zajával távozik» (III : 4.), *Numi-Tārēm āsēm ultē va'ilawēm, ūañrā saχl miriñ turēl, vaχēñ saχl miriñ sujil va'ilawēm* «N. T. atyám felől száll valaki (a Világügyelő férfi, N. T. fia) le hozzám, erős mennydörgés csattogó hangjával, hatalmas mennydörgés csattogó zajával száll le hozzám» (III : 153, 157.). A tavadai vogul találós mese szerint: *čölēñ āñsux mērytēxtel : tārēm ūlkāñt* «ősz öreg ordít: mennydörög» (IV : 404.), melyben az «ősz öreg» az «ősz fejű» (*šul puñkpā* II : 329, 325.) Égatyá képze. Hasonlóan van alkalmazva a mythikus képzet a villám találós meséjében: *pāñ khūm tāūt khōškhāñt : čaχl sailāñt* «fekete ember tüzet esihol: a viharfelhő villámlik» (u. o.); a közbeszédben is mondják: *tārēm khōškhāñt* «villámlik» (tkp. «*tārēm* tüzet esihol»). Az «Égen-függő-hét fiú» íjidege rezgésétől keletkezik mennydörgés a következő hely szerint: *Tārēm-χannē sāt pī, tan lēχēt : japāk jānteuw rāmeñ suj atēr tārēm-χarāñelnē ūñtēñe qsiñ tul-saplā, ness ūñti ;*

Sqwiñ Mā-āñkwänélné nañrā šaxl jōrné, ness tǎmpi «az, Égen-függő-hét fiú, ők lőnek: a selyem idegnek zengő hangja derült égboltjukra ülő vastag felhőoszlopként ül oda; Kérges Föld-anyjukhoz' erős mennydörgés gyanánt verődik oda» (IV: 209.). — A lecsapó villámnak nevei: ÉV. *tārēm-ñāl*, TV. *tārēm-ñēl* «isten v. menny nyila» («громовая стрѣла»; *tārēm-ñāl pats* «isten nyila esett», *tārēm-ñēl il-ālus* «громовая стрѣла его ударила, megölte az isten nyila», *ti jiw tārēm-ñēlné il-khaškhus* «гр. стр. лисину разщепала, az isten nyila széthasította ezt a fát»), melyhez hasonló kifejezés: PV. *tērēñ ñāl*, TV. *tērēm-ñēl* «meteor». Az éjszaki osztyákban is «nyíl» a «mennykő», mint AHLQVIST következő adatából kitetszik: «*pai-ñol* (gewitter-pfeil), donnerkeil (*pai* «wolke, gewitter»); szintígy a zürjénben: *gim-ñöl*, *čard-ñöl* «blitzstrahl, donnerkeil» (*gim*, *čard* «donner», *ñöl* «pfeil»; WIED.) s a permiben: *gom-ñil* id. (GENETZ). A találós mese szerint is: *turuj-tqul lēsīñ ñāl sāt tal māñ jolā sālti: tārēm-sañkw* «turuj-sastollal szárnyazott nyíl hét ölnyire halad a föld alá: mennykő» (IV: 389.) | ÉV. *tārēm-sañkw*, PV. *tōrēm-sañkw* «isten v. menny éke» (pl. *tārēm-sañkw pats* «isten éke esett» = «lecsapott a villám»; *ti jū tōrēm-sāxwné vqjléwés* «ezt a fát megfogta a mennykő»; *tū-ke joxtimēn, māñ tārēm-sañkwēn patawēmēn* «ha oda érkezünk [a marók városába] mi isten nyila érhet bennünket?!» = «semmi bajunk sem lehet» II: 62.); REGULY szótári adatai közt: «*tull-squgh* mennykő» (*tul* «felhő», *sañkw* «ék: keil»); v. ö. ném. donnerkeil | KLV. *tōrēm-soñkhw-oxwtēs*, ALV. *tōrēm-soñkh oxwtēs* «isten v. menny ékének köve»; KLV. *Tōrēm soñkhw-oxwtēsēl juniti* «becsap a mennykő» (tkp. «*Tōrēm* ék-kövel üt») | KV. *tōrēm-oxwtēs* «isten v. menny köve» (pl. *tōrēm-oxwtēsne jiw pāli khqłtaus* «a villám széthasította a fát»); v. ö. magy. menny-kő, votják *in-kolē* id. (*in* «himmel», *kolē* «kleiner stein»), zürjén *gim-iz* id. (*gim* «donner», *iz* «stein»; WIED.). Egy irti-i osztyák hősénekből, az Égatyához emelkedett hősök «*kő-nyilakat*» lövöldöznek alá (*keu-ñotat estemen*) ellenségeikre, még pedig PATKANOV magyarázata szerint (II: 39.) *villám* képében.

f) De nemcsak változásainak működésében, hanem nyugalmában is ott látja a vogul néphit *Numi-Tārēm* atyát az égen; ő az, kire a földi fölnez, midőn a mennybe tekint; ő hozzá megy az égbe törekvő hang, vagy füst; ő

hozzá emelkedik a magasba nyúló hegyorom. Egy kondai vogul mesebekezdés: *Jāni törēm tokhwē ūlnät-mqs, tokhwē khwojnät-mqs kiské-ākiñš ūla* «a nagy törēm (= széles e világ) a mint úgy él (= megvan), a mint úgy fekszik (= áll), él egy macska a bácsijával» (IV : 371.). Szatiga kondai fejedelem mondja énekében: *kwon kwāle'im, sēmēl sosi' kitzäyémteł Numi-Tq̄rēm jārännē nāñx-sunse'im, kāseuw-sam jānit tul-raw ālmä at va'em* «kimegyek, fekete ribiszke kettőmmel (= két szememmel) N. T. atyámhoz (= az égbe) fölnezek, egy konczerhal szeme nagyságú felhőmorzsának sem látom létezését» (IV : 123.). Szintígy szól a medvéének: *möt-pāl sqw-pälēn Numi-Tq̄rēm jārännē nāñxāl sunsi, Surmiñ Kworēs āsēn zoťāl ālnä sāt sqwä pusēn lowintiän, pusēn šāñ-riän* «egyik oldali fél, csillagod' (= szemed, t. i. a medvéé) N. T. atyádhoz (= az égbe) néz föl, tetőnyilásos (= tetőnyíláson át szemlélnélhető) Kworēs atyád (= N. T.) mindenfelé levő hét csillagát mind megszámlálod, mind végig tekinted» (III : 198.). — A vorjából fejedelemhősök játékbábra lönek s *jānteuw patnē suj Numi-Tq̄rēm jārännē nāñx-χasili* «az új-ideg visszapattanásának zaja N. T. atyjukhoz nyúlik (= az égbe hangzik) föl» (II : 205.). Használó adat: *jāpēx jōnghtilēn' rāmmiñ rāmmiñ suj Num-Törēm jātän nuñk-khqrri* «a selyem [-ideg] pördülésének zengő, zengő zaja N. T. atyjához (= az égbe) fölzúg» (IV : 105.). — Midőn a tengerben úszó *Kul-q̄tēr-t* a víz hullámai igen magasra emelik: *Numi-Tq̄rēm ūšā-pält nāñx ālā joťti* «csaknem N. T. atyjához (= az égbe) jut föl» (II : 291.). A kondai fejedelmek hősénekében egy várnak legfelsőbb gerendái *Ŋom-Törēm ŋōñkhwē khōjēm* «fölerik az Ég-atyát» (II : 223.). Hogy a felsőlozvai szent bércz pár igen magas, istenkéinek himnusa ekkép adja elő: *Numi-Tq̄rēm jārännē lāñxēñ pupi'-lāñjān pājā lūlitēl at joťxats, lāñxēñ tq̄rēm lāñjān tq̄rēs lūlitēl at joťxats* «N. T. apátokig (= az égig) hogy beszédes bálvány beszédetek [föl nem ér]: ahhoz csak egy hüvelyknyi magasság hiányzik; hogy beszédes isten beszédetek [föl nem ér]: ahhoz csak egy arasznyi magasság hiányzik» (II : 399.); más szóval ha a bérczek kevéssel magasabbak volnának, az égbe nyúlnának. — A füstről szóló idevágó adat: *čaximet Tūrum jgeda juťtōt* «der rauch stieg zu seinem himmlischen vater empor» (PATK. II : 102.).

Világosan kitetszik mindezekből, hogy az a mindenható s ethikai tekintetben is igen magas színvonalú istenség, melyet a

vogul néphit a természetfölötti lények rangsorozatának legfelső fokára helyez, a világ javai végokának s minden erő kútfejenek tekint: az eredetében, illetőleg fejlődése alapfokán nem más, mint az ég személyítése, az emberi élet és működés tényeinek, képzeleteinek és nyelvi kifejezéseinek alkalmazása a levegő s természet jelenségeire. *Numi-Tārēm* (KV. *Ngm-Tōrēm* II : 223, 230 ; KLV. *Nuñ-Tōrēm* IV : 103, 193 ; ALV. *Nuñγ-Tōrēm* II : 414.) mithikai alakjának ily eredetéről tanúskodik több mellékneve és jelzője is, minők:

a) *Numi-Voikēn* «Felső-Fehér»: *Numi-Tārēm žum āšēmnē, Numi-Voikēn žum āplēmnē pojksē'im* «N. T. férfi atyámhoz, N. V. férfi apuskámhoz imádkozom» (III : 312.) | *Numi-Voikēn āšūw, Numi-Voikēn āpluw* (= N. T. ; III : 67, 81.) | *Voikēn-Tārēm āplēm, V. T. āšēm* (III : 72, 75, 80.) | [a két név egyesítésével:] *pūñkēm Numi-Voikēn-Tārēm jāžēmne, Numi-Voikēn-Tārēm āplēmnē nāñγ rāñγawē* «fejemet N. V. T. atyámhoz fölkiáltják» (fölajánlják; III : 104.) | *Numi-Posžen jā'in, Numi-Voikēn jā'in* «Felső-Kedveskéd, apád ; N. V. apád» (III : 197 ; ÉV. *posžēm* «kedveském», tkp. «vérem», *kēlp-posēž* «vércsepp»). Megfelelő kondai vogul kifejezés: *Sairiñ-Tōrēm otēr-jāim* «Fehér-Tōrēm, fejedelem-atyám» (II : 376.). *Voikēn-Tārēm*-ot (войкань торумь), mint *Numi-Tārēm*-nak (нуми торумь) másik nevét ismeri GONDATTI is (17. l.). — Az égnek természetes jelzője a «fehér», szemben a «fekete» földdel (*sēmēl mā*).

b) *Numi-Sorūi* «Felső-Aranyos»: *Numi-Tārēm āšikēmnē tū pojkiłālān, Numi-Sorūi āplikēmnē tū lūñšilālān!* «N. T. atyácskámhoz, hozzá könyörögjete; N. S. apácskámhoz, hozzá siránkozzatok!» (II : 426.), *Numi-Sorūi āšēmnē, Numi-Tārēm jāžēmne tē' ti sātsawāsēm* «N. S. atyám, N. T. apám im ide igézett engem» (II : 258.), *Numi-Tārēm āšūnē, Numi-Sorūi jāžūnē rāñγ-sijū nāñγ oss žōlawē!* «N. T. atyánk, N. S. apánk kiáltásunk hangját hadd hallja meg!» (II : 18.) | *Numi-Sorūi āšūwnē etā-ke sāt, žātel sāt pojksēu* «N. S. atyánkhoz hét éjjel, hét nap imádkozunk» (II : 161.), *āñtiñ ujin Numi-Sorūi āšānnē tū alān!* «szarvas állatotokat N. S. atyátoknak oda [szánva] öljétek le!» (II : 282.), *Numi-Sorūi āškēm vārīlālēm sāñk qsmāñ kāsīñ tū* «N. S. atyácskám alkotta forró vánkосу vigasságos nyár» (III : 238.), *Numi-Sorūi āšikēm takwsi-pālī' jēmtilālēm* «N. S. atyuskám őszi tájra változott» (III :

241.) | *Numi-Sorñi òn āśémné Ajäs-tārem ājkā tī' sātuwāsem* «N. S. fölséges (nagy) atyám, Ajász-isten öreget, ide ígézett engem» (II : 1.), *Numi-Sorñi òn āśüné tī' sātuwēsü, Numi-Sorñi òn jāřüné tī' joltāsawēsü* «N. S. fölséges atyánk ide ígézett, ide rendelt bennünket» (II : 415.) | *Sorñi òn āśikém, Sorñi òn jāřém!* = N. S. (II : 356.); *Tārem òn Sorñi āśémné, Tārem òn Sorñi jāřémné tī' ti sātawāsem* (II : 256.), *Sorñi-āškén* (II : 424.) | *Sorñi, Pos āśém* «Arany-Fény atyám» = N. T. (III : 61.), *Sorñi-Pos jāřénné āřin lili, pīřén lili ūruñkwé sātuwāsén* «Arany-Fény apád, hogy leányod lelkét, fiad lelkét megőrizd, azért ígézett téged» (II : 364.). A közbeszédben is mondják: *Sarñi-Pos tī' sēřémālén!* = *Tārem tī' voss jořtnün!* «Istenem, bár ide szállnál!» Közön-ségesebb felkiáltó szólás: *Sorñikwé!* «Aranyoska!» (= N. S.) (I : 51.), melyet csodálkozás, vagy hirtelen ijedség alkalmával alkalmaznak olyformán, mint mi ezt: «Uram isten!» — A *sorñi* «arany» általában jelzője az égi istenségeknek (*Sorñi-āter, Sorñi-Kaltés, Sorñi-'Sis*) s vonatkozik ezek égi fényességére (v. ö. ÉV. *sarñi řān* «cár», tkp. «arany-khán»). Ellentéte e jelzésnek a «piszkos (szemetes) hátú föld» (*pāñkiñ sispā mā*). Az irtisi osztják énekekben is szerepelnek az Égatya következő nevei: *Sorñi-Sanka jig* «Arany-Világosság atya» (PATK. II : 38, 64.), *Num-Sanka* «Felső-Világosság», *Jem-Sanka* «Jó-Világosság» (*sanka* «klar, licht; himmel; gott» PATK. I : 99.). Az éjszaki osztjakra vonatkozólag egyelőre POLJAKOV adatát idézhetjük: *Сорне-Туромъ* (58. l.).

c) *Numi-Kworés*. Ez utóbbi szó a közbeszédben ismeretlen, de a költői nyelvben használatos e kifejezés: *kit tārem, kit kworés*, melyen a két *tārem*-et, jelesen a «felsőt» (*numi tārem*) és «alsót» (*joři tārem*), vagyis az eget és földet értik. Így: *kit tārem, kit kworés řalén nañř ta laplawēsš'*: [a Világügylő férfi és testvére táltos lovukon! «az ég és föld közé emelkednek» (I : 45; *nāñř ta lapsi'* «fölemelkedtek» I : 64.), *kit tārem-řalén, kit kworés-řalén nāñřä lapén!* («emelkedjék föl!» II : 317.); *kit tārem-řalén, kit kworés řalén jolü tārätawäst* «az ég és föld közé alábocsátódtak (az égből); II : 98.), *kit t., kit kw. řalén tū pūuwēs* «az ég és föld közé oda fogta» (= «nem bocsátotta le egészen az égből a földre»; II : 103.), *kit tārmi', kit kwors'i' řalné tū ti pojłeltawāsem* «az ég és föld közé, oda visszatartattam» (mondja a levegőben bölcsőjében csüngő medve; III : 116, 117.); *kit tārem-, kit kworés-řal pasél*

q̄tēr ti jinātā nānki «ég és föld köze távolnyiról látszik egy úrnak jövetele» (II : 62.), *kit tārēm ɣal, kit kworēs-ɣal num-pālne minne lānɣén pūsne jāni' tārēm, mān tārēm sujil voss sujtawé!* «a föld és ég közötti fölfelé menő útnak megnyílása nagy isten, kis isten hangjával (= ezüst tárgyainak csilingelésével) hangozzék» (mondják a medvének végső útjára való kikísérése alkalmával; III : 193.). Ezenkívül a *kworēs* szónak köznévi alkalmazására csak egy példát idézhetek népköltési gyűjtéseimből, ezt t. i.: *āyirisén tārēm ālné q̄ti jurti', kworēs ālné q̄ti jurti' ti totilénulém* «leánykádát világot (= életkort) élő kedves társúl vinném el» = «feleségül venném» (II : 286, kétszer). Már ezen adatokból kitetszik, hogy *kworēs* = *tārēm*; de még inkább mutatkozik ez a *Numi-Kworēs* mithikai névnek, illetőleg jelzős változatainak használatából, a mennyiben ez igen gyakran *Numi-Tārēm* s a vele egyértékű nevek párhuzamos ismétlése gyanánt szerepel, másrészt pedig többször önállóan használva ép úgy szolgál az ég s természeti jelenségek személyesítő kifejezésére, mint *Numi-Tārēm*. Ime néhány idevágó példa:

Páros névjelzések: *Numi-Tārēm āsēm, Numi-Kworēs jāyēm, nañ lāwūn ēlēmɣlāsén tēls* «N. T. atyám, N. Kw. apám, a te tőled rendelt ember megszületett» (I : 148; itt tanulságos a *nañ* egyes számi volta: «te» s nem «ti», a mint kellene, ha N. T. és N. Kw. külön mythikus személyek volnának); *ēlāl ālné nq̄mtiñ lātɣél Numi-Tārēm āsén voss lāwawén, ēlāl ālné nq̄mtiñ lātɣél Numi-Kworēs āsén voss ɣaństawén!* «további életre való okos szóval hadd értesítsen téged N. T. atya, hadd tanítson téged N. Kw. atya» (I : 138.); *jārēl-ke lāuwāsén: Numi-Tārēm āsén lāuwāsén; va'il-ke sātūwāsén: Numi-Kworēs jāyén sātūwāsén* «ha van részedre erő rendelve: N. T. atya rendelte; ha meg vagy igézve tehetséggel: N. Kw. apa igézett meg» (I : 141.); *am ūnléné Numi-Tārēm āsēm sātēm, Numi-Kworēs āsēm sātēm mā-lāmtēnné ti joɣtmēmēn* «a magam lakó N. T. atyám, N. Kw. atyám elbigézte földrészemre érkezünk meg» (II : 272.) || *Numi-Tārēm āsēm, Sq̄rni-Kworēs jāyēm sq̄rni vānsiñ jāmés mā q̄ńsi* «N. T. atyámnak, Arany-Kworēs apámnak arany gyepes szép földje van» (III : 5—6.); *Numi-Tārēm āplēm, Sorni-Kworēs jāyēm sorni sirpā siriñ kēr-kwolā* «N. T. apuskám, Arany-Kworēs apám arany tetőrúdú tetőrudas vasháza» (III : 59, 61.) | *Sorni-Kworēs āsēm, Voikēn-Tārēm āplēm laq̄ puñkpā puñkiñ sūpā pali pōnsi, lāwi* «Arany-Kworēs atyám,

Fehér-*Tārém* apuskám tíz fogú fogas száját szétnyitja s [így] szól» (III : 75; itt *pōnsi*, *lāwi* szintén egyes számúak jeléül annak, hogy a két névvel jelzett alany egy mithikai személy) | *Sorni-Kworés* *āsénne*, *Sorni-Pos* *jārenne ārin lili*, *pīren lili ūruŋkwé sātūwāsén* (II : 364; l. fentebb) || *Tārém-ōni āsémne*, *Kworés-ōni āsémne* *ās ti pojksé'im* «fölséges T. atyámhoz, fölséges Kw. atyámhoz ím ismét imádkozom» (III : 139.) | [minden jelző nélkül:] *ti Tārém joltém*, *ti Kworés joltém sari mutém jelpiñ māmne ti pināslém* «ezen T. rendelte, Kw. rendelte igaz igézetem szent földemre helyeztem» (II : 417.); *Tārém-siriñ jelpiñ uji'*, *Kworés-siriñ jelpiñ uji' ēlā ta jāmāsém* «*Tārém*-szerű szent állattá, *Kworesz*-szerű szent állattá [válva] lépdeltem én [medve] most tova» (III : 479.), *Tārém-siriñ jelpiñ ātēr*, *Kworés-siriñ jelpiñ ātēr Tārém-pī' ājkāi' lāwāsawém* «*Tārém*-szerű szent fejedelem, *Kworesz*-szerű szent fejedelem, *Tārém*-fi öregnek neveznek engem» (II : 276.).

Kworés, mint a természeti jelenségek intézője: *Sorni-Kworés jā'ikém*, *taw tēltālem ur-lōptatā*, *vōr-lōptatā tīl kwoss* *χāntilmiñ patém*: *Sorni-Kworés āsém lākw samp samiñ tūjtā ti pats* «Arany-Kworész apácskám, az ő teremtetete hegyi levelére, erdei levelére a mint figyelmessé lettem: Arany-Kworész atyám sűrű szemű szemes *hava esett ím le*» (III : 270.) | '*Sorni-Kworés jā'ikātā lāwi*: . . . *am tūjā-pāl χāsā-χātél vārnēm χātél* «Arany-Kworész apuskája szól: . . . midőn tavasztáji hosszú napot alkotok» (I : 89.). — *Kworés* az eget személyesíti: *Sorni-Kworés jā'ikwé*, *Sorni-Kworés āšukwé āln taχtēp-kēr jāniñ ti sāñkēmlés* «Arany-Kworesz apuska (= az ég) ezüst orsókarika nagyságában alkotódott» (I : 77.) | *Kworés-Sgrni āškeuw jolī-pālt*, . . . *sāt juns-uj tūlīt Tārém āškeuw kistém kis-lakw jāñχém lakwiñ mā sāt lantūw num-pālt* «Kworesz-Arany (= ég) atyuskánk alatt . . . hét feketesas [röptényi] magasságbeli *Tārém* atyuskánk hajlítottá abroncskerék módjára forgó kerek földünk hét tája felett» (II : 311.) | *mōt pāl sqw-pālén Numi-Tārém jārenne nāñχāl sunsi*, *Surmiñ-Kworés āsén* *χotāl ālnē sāt sawā pusén lowīntiān* «másik oldali fél ,csillagod' (= ,szemed', a medvéről mondva) N. T. atyádhhoz (= az égre) fölfelé néz vala, tetőnyíláson át látszó Kworesz atyád (= az ég) mindenfelé levő hét csillagát mind megszámláltad» (III : 198.) | *χūrmit ét Sorni-Kworés jāren ūnlénē jiwā χarā χarā mān nēilē'in* «harmad éjjel az Arany-Kworesz atyád lakta fája ritka, ritka földre

fogsz érkezni» (= «fölszállsz az égbe», III : 215; v. ö. III : 252, hol a medve égbemenetele bővebben van előadva).

Ezek szerint *Numi-Kworés* — vagy, mint nevének változatait a fent elősorolt idézetekben találjuk: *Sorni-Kworés*, *Kworés-Sqrni*, *Surmiñ-Kworés*, *Kworés õni ās* (GONDATTI szerint: rope topымъ, 45. l.) — azonos mythikus személy *Numi-Tq̄rém*-mal, minek bizonyosságát láthatjuk abban is, hogy személyük külső alakjának leírása, sőt a reájuk vonatkozó történeti mithosok is jobbadán egyezők (l. e. pontokat alább). Ha mindezek mellett olyan felfogást is találunk az élő szóbeli hagyományokban, hogy *Sorni-Kworés* és *Numi-Tq̄rém* különálló, egymással származati kapcsolatban levő istenségek (amaz emennek atyja), könnyen megérthetjük ezt, mint újabb fogalmi fejlődést abból, hogy a *kworés* szó a közbeszédben ismeretlen s értelmének azonossága a *tq̄rém* szóéval a nyelvtudatban elhomályosult. Ennek következtében t. i. a régi időkől átörökölt szövegek egymás mellett említett *Numi-Tq̄rém* és *Numi-Kworés* mythikus neveinek azonossága is kétségessé vált s így fölmerült az a gondolat, hogy ezek külön személyek lehetnek, mit látszólag támogatott az a körülmény, hogy midőn a hagyományos szövegeket kevésbé tökéletesen adták elő, a párhuzamos ismétlések mellőzésével az egyik előadó *Numi-Tq̄rém*, a másik *Numi-Kworés* nevet emlegetett s innen aztán a hagyomány helyenként pusztán egy névvel, evvel vagy amavval, öröklődött tovább, esetleg ketté választva az eredetileg egy személyhez fűzött mythosokat is. Megjegyzendő, hogy az eddigelé följegyzett verses (tehát szövegükben kevésbé változott) énekek a szóban forgó két név külön személyjelzéséről mit sem tudnak.

d) ÉO. *Num-Jēlēm*: REGULY éjszaki osztják énekeiben gyakran előforduló párja a *Num-Torom* istennévnek, így: *Num-Torom ažem mullmal, Num-Jēlēm jigem mullmal* «N. T. atyám igézte, N. J. apám igézte» (*Nātiñ ar*); *Sqrni sēm žonmañ nāj Num-Tōrēm ašēn pušl, sqrni sēm piltāñ nāj Num-Jēlēm jirēn verl* «aranyos szemét hűnyő napot N. T. atyánk nyit, aranyos szemét fátyolozó napot N. J. apám szerez» (*Pūliñ āwēt ār*; PÁPAY JÓZSEF átírásában). || *Torom ulom jeming keu, Jēlēm mulom pašing keu* «Tōrém-től való szentséges Uralbércz, Jēlēm-től igézett fényességes Uralbércz» (*Nātiñ ār*) | *Tōrēm partēm ont-juž, Jēlēm mulēm vur-juž* «T. adta erdei fa, J. igézte erdei fa» (*Polēm-*

törém ar ; PÁPAY J. közlése). Ugyane párhuzamossággal találkozunk a pelimi istenke vogul énekében (II : 254.) : *tārēm ālnē āti jurtkēm, jēlēm-aul āti jurtkēm* «világot (= életkort) élő kedves társacsakám, idők-végeig [való] kedves társacsakám» (= «feleségem»), mely kifejezésnek fentebb idézett változatában a *jēlēm* szó helyett *kworēs-t* találunk jeléül annak, hogy e két szó értelmében egymáshoz közel áll, vagy egészen azonos. Nem más e szó, mint АНЛQVIST *jilem-tut* «nordlicht» = vog. *tārēm-nāj* id. (tkp. «égi tűz») adatának elő-része. A közbeszédbe li éjszaki vogul alak: *ēlēm* = KLV. *ilēm*, ALV. *jelēm* «idő, időjárás; levegő» (pl. ÉV. *ašerēm ilēm vārēs* погода холодна стала; az időjárás hideg lett); KLV. *lul' ilēm* «rossz idő», *kišnē ilēm* «vadászatra alkalmas idő», *pon voarnē ilēm* «szénagyűjtés ideje», *tajnē ilēm* «hótalpon járáshoz való idő»; ALV. *jämēs jelem* «хорошая погода, jó idő»); az énekben szereplő ÉV. *jēlēm* alak ennél fogva osztják jövevényszónak tekintendő. Ugyane szóval találkozunk az «ember» ÉV. *ēlēm-žalēs*, KV. *ēlēm-kholēs*, KLV. *ilēm-khals* nevében, mely talán legalkalmasabban a «*levegő ég emberének*» fogható föl szorosabb meghatározással a LV. *khals*, TV. *khals* «ember» (tkp. «haló, halandó») kifejezéshez képest s ellentétben a *menny-égben (tārēm)* és *föld alatt lakó lényekkel*.

e) Végül az ég istenének igazolja *Numi-Tārēm* személyét több ékesítő jelzője is, mint: *sāt jūs-uj tūlit Tārēm āškeuw* «hét feketesas [röptényi] magasságú T. atyuskánk» (= «magas ég» II : 311, 316.), *sāt jūs-voj tūlit Numi-Sorūi ās* (II : 354.) | *žat jūs-voj tūlit Sorūi-āškennēl, nē'ilēnē žātēl sorūi-sam, ūntnē žātēl sařiñ žan sāt jūs-voj tūlit jā'ikennēl nañ voss lūnšila-mēn!* «hat feketesas [röptényi] magasságban [lakó] Aranyos atyácskádhoz, a kelő nap aranyos szemével, nyugvó nap fürtjeivel (= sugaraival tündöklő) királyhoz, hét feketesas [röptényi] magasságban [lakó] apácskádhoz siránkoznál te (Paszēt-bálvány) érettünk» (II : 424.) | *atēr tārēm sāt žaltē sātīt tārēm mol Tārēm jā'ikwē!* «derült egek hét közében hetedik égbeli gazdag *Tārēm* apuska» (II : 335.), *sāt tārēm patit tārēm sūl puñk, jāniñkwē!* «hét ég hegyiben levő ég ősz fejű öregecskéje» (II : 325.).

Az «ég» és «isten» fogalmainak azonos szóval való kifejezése, a mint ezt itt a vogul-osztjában a *tārēm*, *kworēs* és *jēlēm* szavaknál

tapasztaltuk, el van terjedve az ural-altaji nyelvcsalád több ágában. Így igazolható a rokon nyelvek közül a votjákban, hol *inmar* (Kaz. *iŋmar*) 1. «himmel; luft» (pl. *inmar juġit luä* «es tagt», *inmar zorä* «es regnet», *učied cěrdoz iŋmarěn* «deine nachtigall singt in der luft»); 2. «gott» (pl. *žel šizim ju-puñ kildiš-vordiš Inmarä!* «hét gabonafőt teremtő és fentartó Inmarom!»); szintígy az *in* (Kaz. *iŋ*) alapszó (tő: *inm-*, *iŋm-*) közönségesen «himmel; luft» jelentésű, de ezen mythikus névben: *Kildiš-in* (Sar. *Kilčín*, Mal. *Kilčín*) «schaffender gott» (*kild-* «erscheinen, hervorkommen; zu stande bringen, ausführen, schaffen», *kildiš* nom. agentis). Az utóbbinak megfelelő zürjén *jen* (tő: *jenm-*) «gott; heiligenbild», de mellette: *jen-ež*, *jen-velt*, *jen-ku*, *jen-ib* «himmel» (*ež* «rasen, wiese», *ež-vil* «oberfläche»; *velt* «decke, dach»; *ku* «haut, fell», *ib* «feld»; v. ö. vogul *tārem-žar* «himmelgewölbe», tkp. «himmelfläche»; WIED.); a permi nyelvjárásban: *jen* «gott», *jen-völt* «himmel» (GENETZ). A törökség területén: *jakut taňara* «himmel; gott» (*taňara tabata* «gottes rentier, wildes rentier»), ujjur *tāñri* «himmel; gott», čagataj *taňri*, *tāñri*, *tingri*, *tenger* (BUDAGOV I: 370.), volgai tatár *tängre*, *tängere* (VOSZKRESZENSZKIJ) id., kirgiz *tāñri* (OSTROUMOV), ozm. *taňri* (SAMY-BEY), csuvas *túrě* (*tóra* ZOLOTN.) «gott», altaji *tāñarä*, kojbal *tęger*, *tęger* (CASTR.), *tegēr* (KATANOFF), karagasz *tēre* (CASTR.) «himmel». A mongolban: *teñri* «die gottheit; die geister des erd- und himmelraumes» (SCHMIDT 241.). burjät *teñere*, *teñer* «himmel» (CASTR.). A képzet, mely ezen messze elterjedt nyelvi közösségekben kifejezésre jut, t. i. az égnek istenítése, természetes fejleménye a lélekhitnek s ősök tiszteletének; hiszen «ős» és «atya» az ég is, sőt e minőségben jelentősége összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint amaz atyáké, kiknek emlékét a bálványoszlopok örökítik. A lélekhit bevezette az embert a láthatatlan világ titkaiba s fölszerelte őt dúsan képzetekkel, melyek az élet s tudatos működés színében varázsoltak szemei elé minden jelenséget, mely csak figyelmét nagyobb fokban fölkelte. Szellemet látott és tudott a kezdetleges gondolkozás egy különös alakú kőben, egy görbe növesű fában, egy erősebb állatban s a tűznek sziporkáiban; hogy is kerülhette volna el tehát az ősemlék személyesítő felfogását a hatalmas természet, különösen annak legcsodásabb szintere az *ég*, mely folytonos változásaival, derűjével és borújával, hevével és fagyával, dörgésével és villámával a legélén-

kebb hatást gyakorolta egész lényére: lelkének hangulatára úgy mint testének egészségére?! «Az eget beszélük Isten dicsőségét s az Ő keze munkáját hirdeti a mennybolt» — mondja elragadtatásában a zsoltárváltó; de vajmi jól átértette s átérzte ezt a pogányság primitív műveltségű embere is. Őt, a természet fiát, még inkább lebilineselhette, mint a művelt társadalom emberét a világosság és napsugár bűvös ereje, a kéklő égnek bája s az esőnek termékenyítő áldása s mi sem látszhatott előtte nyilvánvalóbbnak, mint hogy az a láthatatlan személy, mely őt s minden élőt ily jótétemenyekkel elárasztja, csak egy jószágos atya lehet, minden élőnek atyja: *āsīkeu* «atyuskánk», *somē jāyēm* «kedves apám» (III: 469; II: 237.), *oakēlmēñ törēmšīškēm* «kegyelmes isteneckém» (II: 376.), *Numi-Poszēn* «Fent levő kedveskéd» (III: 197.); l. még: GONDATTI: 7. és PATKANOV: 100. l.

S minő hatalmas és boldogságos atya ez?! Nincs az emberi szemnek nagyobb nagyság az égénél, mely fölöttünk végtelen magasságban emelkedik s egyszerre egész óriási területében áttekinthető. Nincs erősebb hang a dörgésnél s vakítóbb fény a villámnál. Az Ég atya uralma az egész világra kiterjedő, hatalma mindenek fölött való: ő *Jāni-Tārēm āškēm* «Nagy-Tārēm atyuskám» (II: 242; GONDATTI 6, 7, 8. ll.), *Jāni-Tōrēm pojres jāum* «Nagy-Tōrēm úr atyám» (II: 379.), *Jāni-Tārēm ašūz* (II: 414.) | *Tārēm ōni āšikēm (ōni, ōn* «felséges, nagy» = ÉO. *ūn* «gross»), *Tārēm ōn āšū* (III: 464.), *Tārēm ōn jāikēm* (III: 148.), *Tārēm ōn Sorūi āšēm* (II: 256.) | *Nom-Najēr vontēñ khom* «Fent trónoló királyi férfiú» (II: 237.); l. még PATKANOV I: 99. — Az ég mindenütt látható: tehát az Ég atya figyelmét, látását és hallását semmi el nem kerülheti. Ő *tēpēñ soqr soqr mūlēt khom, molēñ soqr soqr mūlēt khom* «táplálékos hét világot, jószágos hét világot körüljáró férfiú» (II: 376.), kinek a költői nyelv képes beszéde szerint «szeme olyan nagy mint az Ob, mint egy tó», «füle mint a tavi tündérrózsa levele» s oly érzékeny, mint a «jó hallású fekete kacsáé» (l. e jelzők magyarázatát fentebb): *Oqs sāmp Jāni Tōrēm jāum, tūr sāmp Jāni-Tōrēm toqtēm* «Ob szemű Nagy-Tōrēm apám, tó szemű Nagy-Tōrēm apuskám» (II: 379.); *Sāt tārēm patit tārēm . . . Ās sāmpā žum āsēn, Ās jāni' samēn jol-vāllālāln!* «hét ég hegyiben levő ég (. . . Ob-szemű férfi vagy, Ob nagyságú szemed ragyogtasd lefelé!»

II : 325.) | *mol Tārēm jāikwē, sujiñ sāñki sujiñ palpā žum. . . tūr-lāpānt jānit palpā žum . . . tūr jānit sampā žum . . . nāñkilēñ sampā žum āsēn* «gazdag Tārēm atyácska, jó hallású fekete kacsáéhoz hasonlóan jó hallású füles férfi, tavi tündérrózsa-level nagyságú füles férfi, tó nagyságú szemes férfi, éleslátó szemű férfi vagy» (II : 335.), *tūr-lāpānt palpā žum, Ās-lāpānt palpā žum, žuri sāñki palpā žum, žuri sāñki sujiñ palēn jol-vqxtāln!* «tavi-tündérrózsa-level, obi tündérrózsa-level füles férfi, félénk fekete kacsáéhoz hasonlóan jó hallású füledet konyítsd lefelé!» (II : 325.), mondják az Égatyához intézett himnuszok. Ugyancsak a mindentlátás kifejezése, midőn a «felkelő nap aranyos szemét» (*nē'ilēñ žātēl sorni sam* II : 424.) emlegetik az Égatyának ezzel jelezvén, hogy valamint a nap sugara mindenüvé elhatol, úgy az ő tekintete is. — A mindenség fölött való uralomnak természetes járuléka a végtelen tehetőség, a g a z d a g s á g : az Égatyá *poj khom, poj toūtē* «gazdag férfiú, gazdag atyus» (II : 374, 376.), ki «a reggeli fölkelésben szerencsétlenül járt embernek reggeli fölkelő szerencsét ad; ha jó öltözökre, jó táplálékra van óhajtása, jó öltözéssel, jó táplálékkal áldja meg; ha jó lóra, jó tehénre van óhajtása, jó lóra telepíti föl, jó tehénnel ajándékozza meg; azért imádják őt, azért emlékeznek meg róla» (II : 378.). Más változatok szerint ő : *khwāltal tēpēñ khom, khwāltal molēñ khom, khwāltal ožsēñ khom, tēp ōltmētēñ khom, mol ōltmētēñ khom, pōj ōtēr, pōj pōjreš* «táplálékban, jószágban, pénzben ki nem fogyó férfiú; táplálékot, jószágot gyarapító gazdag férfiú, gazdag uralkodó, gazdag úr» (II : 379.), *khōnnē vārēm šūññ Tōrēm, pōjēr khum* «valakitől alkotott (= ismeretlen eredetű) boldogságos Tōrēm, gazdag ember» (IV : 105.), *mol Tārēm jāikwē* «vagyonos T. apuska» (II : 335.). — A mindentlátás és hallás járuléka a kiváló o k o s s á g : *khōnnē vārēm qš-poñk Tōrēm, pōjēr khum* «valakitől alkotott okos fejű T., gazdag ember» (u. o.). A theologiai műszavakban fogyatékos népnyelv minde fejletlen kifejezései ugyanazt az eszmét tartalmazzák, melyet a művelt vallási gondolkozás ekkép jelez: a mennyei atya mindenható, mindentudó (I. GONDATTI : 7; FINSCH : 558. l.).

S van még egy fontos vallási eszme, melyre az égnek mint Égatyának való fölfogása már a pogányság alapján ráviszi a lét okait ellenállhatatlan vágygyal fürkésző s magának mindent megmagyarázni törekvő kezdetleges műveltségű embert. Az égben

honoló mythikus személy minden élőnek *atyja*; de sem mi, sem atyáink, sem ösatyáink nem származtunk egyenesen az ő ágyékából. Ég és föld nélkül a világ el sem képzelhető, ezeknek meg kellett lenni minden nemzedék s minden alkotás előtt: ők — az Égatya és Földanya — a m i n d e n s é g k e z d e t e i. Egy lépéssel tovább menve kifejlik a gondolat, hogy az Égatya nemzette, igézte, hozta létre mindazt a mi a világon jó: az embert gondozó bálvány-szellemeket, az embert, a világot s hasznos teremtményeit; egy szóval: az Égatya minden jónak teremtője, a mint erről a regék és énekek bőségesen szólnak (l. még: PATKANOV I : 99.). A mi rossz van a világon, azt egy ősi ellenséges szellem alkotta, melynek székhelye ellentétben a jóságos fényes éggel, a mélységes sötét alvilágban, a föld alatt van.

Így emelkedett az égnek mythikus képze, mint vallási tisztelet tárgya ama magas ethikai színvonalra, melyen a vizsgáló előtt *Numi-Tjarem, Inmar* s az ural-altaji népek pogányságának más ezekkel egyenlő rangú s eredetű istenségei jelentkeznek. E fejlődés mindenesetre fokozatos volt, talán külső befolyás is elősegítette, különösen az árjaság részéről, mely népcsaláddal a finn-magyarország, úgy mint a törökség ősrégi idők óta szoros érintkezésben állott. Arra nézve, hogy a fentebb kiemelt ethikai vonásokra mily súlyt helyezett már a pogányság is, jellemző, hogy a cseremisiz *jumo* s finn *jumala* (= lapp *jubmel, ibmel*) «isten» szókban éppen a «jó» a fogalmat meghatározó s megnevező jelző (v. ö. vogul *james*, osztják *jem*, magy. *jó*, tő: *jova-, java-* «bonus») az eredetileg bizonyára mellettük volt «atya» vagy «ég» szók elhagyásával.*) Árjaságból eredt hasonló tanulságú szó a mordvin *pavas, paz* «isten», mely PAASONEN szerint a szk. *bhagas* «segenspender (gott)» mása. Egészen parszi ültetvény a magy. *isten* = pahl. *yaztān* «gott».

Az égnek és égistenségnek fentebb kimutatott három neve — *jelēm, kworēs* és *tjarem* — közül mint mythikus név úgy látszik legrégibb keletű a *jelēm*; mert ennek megfelelői a zürjénben (*jen*, tő: *jenm-*) és votjákban (*in*, tő: *inm-* és ebből alakítva: *inmar*) is «isten» jelentésűek (l. fentebb) s a Kalevalában is kiváló mythikus

*) A finn *juma-la* végképzőjével így fogható föl: «*Juma* (= cser. *Jumo*) laka», vagyis: «ég». E szerint ez az istennév is megőrizte volna az eredeti alapképzet nyomát.

alak *Ilmarinen*, az őskovács, kinek mesterségét *Numi-Tarém* is gyakorolja; v. ö. e névhez: finn *ilma* «luft; himmel»; das offenbare, sichtbare», észt *ilm* «wetter; welt», *ilmale tōma* «zur welt bringen»; lapp *alme, albme, ilbme* «himmel»; (l. BUDENZ MUGSz. 785.). — A vogul *kworés* szót a votják *kwaž, kwaž* szóval vélem azonosíthatónak, melynek köznévi értelme: «wetter; luft; himmel» (pl. *kwaž jugit* «das wetter ist heiter», *kw. pelmit* «es ist finster», *kw. žardä* «es tagt», *kw. gudırja* «es donnert», *kw. zorä* «es regnet» stb.) s használatos mythikus felfogásban is, mint: *Kwažä, än kušti!* «Oh Kwaž, ne hagyj el!» (könyörgésforma, ha az idő kedvezőtlen), *óstü Inmarä, Kildišinä, Kwažä, Vorsudä!* (az istenségek elősorolásában a PERVUCHINTÓL kiadott s WICHMANNTÓL átírt glazovi imádságokban). A végzet egyezése tekintetében számbajöhető adatok: votják *kwaži* «wachtelkönig» = cserem. *kārše, kārš* (csuvas *kárés*), mord. *kērši*, vogul: LV. *khors-uj*, PV. *khors-khors*, ÉV. *χῆrs-χῆrs*, magy. *hars, haris* id. | votják, zürjén *už* «hengst», cseremisiz *oža, ožo* id. = finn *orhi, orihi, orii, oris*, lapp *orries* id. = összetagauri *urs*, déli *wurz* id. = kaukázusi: akusa, ehürkilin *urci*, kaitach *urci, irci* stb. (l. Nyr. 29: 151.) | votják *biš*, zürjén *böš* «schwanz, schweif» = finn *persee-* (nomin. *perse'*) «natis, podex» (l. BUDENZ: MUGSz. 498.) | votják *piž-* «backen, braten», zürjén *pöžal-* id. = pahl. *briš-*, uPPER. *biriš-* id. (l. Árja és kauk. elemek I: 281.) || votják *kíž-pu, kíž-pi, kič-pe* «birke»: v. ö. magy. *hárs-fa* «linde» | votják *pič, pič, pēš*, zürjén *pič, pič* «floh» = vachvidéki-osztják *počče, pqče* id. (PÁPAI KÁR.) = csuvas *porža*, volgai tatár *börcä*, kirgiz *büršö* id. | votják *kič, kiš* «dünne haut, schale» = zürjén *kirs*, permi *kirc* «rinde» és *kiš* (WIED.), *koš* (GENETZ) «rinde, schale, haut». Magában a votjában váltakoznak: *peš-ataj* (Jel.) = *perés ataj* «grossvater», *peš-aj* (Jel.) «grossmutter» = *perés-aj* (Sar.) «grossvater»; *voššud* (Mal. Kaz.) «schutzgeist» = *vorsud* id.

Homályos a vogul *tārém, törém* = osztják *törém, türém* szó eredete. Igen valószínűtlen BUDENZnek ama nézete (MUGSz. 753.), mely szerint a magy. *árnyék*-kal függne össze, egyrészt mivel, mint láttuk, az «árnyék» értelemkapcsolataival ellenkező *voikén* «fehér», *sorñi* «arany-(fénytű)», *sanka* «világos» jelzői vannak; másrészt mivel nem tudunk rá esetet, hogy midőn valamely szó a vogulban és osztjában közösen *t* mássalhangzóval kezdődik (tehát *s*, vagy

l-vel nem váltakozik), ennek a magyarban magánhangzós szókezdet volna megfelelése. Szemben e magyarázattal kevesebb nehézségbe ütközik az a fölvétel, melyet már régebben ANDERSON fejtegetett (Wandl. 158—9.) s ujabban magam is bizonyítani törekedtem (Ethnographia 6 : 363.), mely szerint t. i. a rokon nyelvekben elő nem található vogul-osztják *törém*, *tūrém* a török-mongol *tañri*, csuvas *tórě*, *tūrě* «ég», illetőleg «isten» szó 1. személyű birtokosraggal szerkesztett (*tañrim*, csuv. *törēm*) megmerevedett alakja volna, úgy mint pl. a votják *dusim* «szerető» szó (birtokosragokkal: *dusim-ä*, *dusim-ed*, *dusim-ez*) a perzsa-tatár *dus* «barát» 1. szem. birtokosragos *dusēm* «barátom» alakjának átvétele. Tekintetbe jövő körülmények e pontnál:

1. Hogy a vogul *Numi-Tārēm* és osztják *Num-Törēm* mythikus kifejezésnek jelzőstül együtt híven egyező értelmi párja az ég istenének s világ teremtőjének csuvas *Süldi-Tūrě* nevezete (ЗОЛОТНИЦКИЙ 145—6, 149.), mely szó szerint: «Felső-ég (v. -isten)», előrészében a *süldě* «fönt» határozóból képzett melléknévvel. Ez a találkozás különösen annál fogva figyelemre méltó, minthogy a votják *badžin Inmarä!* és cseremis *kuγo Jumo!* isten-megszólításokban a közvetlen jelző «nagy» (nem: «felső»), úgy mint a vogul *Jäni'-Tārēm*, *Tārēm-öni* kifejezésekben (*jäni'*, *öni* «nagy»), bár mint esetleges, távolabbi jelző a votjában is előfordul: *östä*, *vilis muso badžin Inmarä*, *vilis jugit todijä* «uram, felső (v. fenti) kedves nagy Inmarom, felső fényes fehérem» (Votják Népk. Hagym. 26.).

2. Hogy a medvének, mint isteni származású (*numel va'ilēm*) szent állatnak s istenkének (*pupakwě*) felsőlozvai *täreuw* (*tārauw*, *tōrow*), középlozvai *tōrwě* = TV. *tārēñ*, *tārēñ* neve*) igen alkalmasan kapcsolható össze a *tārēm* (KLV. *törēm*, TV. *tārēm*) szóval, olyképp hogy azt a csuvas *tūrě*, régiebb **tōrě* (virjali *tórě*), **tāri* = *tañri* «isten» s az altaji, teleut, koibal, kirgiz, szagaj, sojot, tobolszki tatár, baskir, ujjur, mongol *añ*, *añg* «wild; jagdtier» szavak összetételének fogjuk föl, vagyis: TV. *tārēñ* < **tār'* + *añ* ér-

*) V. ö. e hangmegfelelésre nézve: TV. *kāseñ* «leuciscus» = LV. *kāseuw*, *kāsew* id.; TV. *šiseñ* «chase» = KLV. *šoswä*, KV. *šiswě* id.; PV. *jāntēñ* «bogensehne» = ÉV. *jāntewu*, *jāntew* id.; ÉO. *luñ*, SO. *tuñ* «sommer» = ÉV. *tūw* id. stb.

telme szerint ugyanaz volna, mint *tārēm-uj* «isteni állat» (=medve). Ha e magyarázat helyes, a *tār-ēñ, tār-ew* «medve» szó előrészében volna fölismerhető a vogulban a török *tañri* szónak ragtalan mása, míg a vogul *tārēm, tārēm* «isten» szóban föltevésünk szerint ugyane török szó a *-m* első személyű birtokosraggal jelentkezik.

3. Hogy török eredetű a vogul-osztják vallási műszavak közül az Égatyának kondai vogul *pağrēşs, poğrēs* jelzése is (pl. *Ŋm-Tōrēm pağrēşs* II : 230; *Jāni Tōrēm poğrēs jāum* II : 379.), melynek mása az irtisi osztjákok nyelvében a Világügyelő férfinak *Pañrāşta* neve (ПАК.). Ez t. i. a tatár *boğrōkē* «anordner, befehler, herrscher» (ettől: *boğorok* «befehl, anordnung»), mely a képző honosított változatával a cseremis *pūrūkšo* «schöpfer», *pūrūkša* «der verleihher (gottes beiname)» szóban is mutatkozik (NyK. 30 : 176—7.); v. ö. cser. *pūr-, pūjr-, pujr-, puğor-* «bestimmen, erschaffen» = tat. *boğor-* «befehlen». — Szintígy török eredetűnek látszik a véráldozatnak vogul-osztják *jir* neve, melylyel szorosán egyezik a cser. *jör* «opfer» (= *čoklomo* Svjašč. Istor. 1891 : 165. l.), ez azonban alig választható külön a csuvas *jéréş* (dial. *jirēş*) szótól, mely a korszellemnek áldozatúl ajánlott s a hambárban külön kosárba helyezett, galyakkal, ezüstpénzekkel s csillogó holmikkal díszített báránfőnek, illetőleg másnemű csontoknak, továbbá az istenségnek szentelt érczlapoknak s ágesomóknak, végül magának az e fetistárgyakban tisztelt szellemnek a neve (ZOLOTNYICZKIJ : 150. l.), a mint pedig egyéb török nyelvjárások megfelelőiből*) következik, tulajdonkép «áldozatot, istennek szentelt tárgyat» jelent. A végzetek viszonyát a vogul-osztják *jir*, cserem. *jör* és csuvas *jéréş* közt az efféle kapcsolatok magyarázzák, mint: csuv. *purēs* «dachs» (magy. *borz*) és köztörök *bors-uk* (altaji *purs-uk*), csuvas *us, vus, iwēs* «espe» és tatár *us-ak* id., csuvas *var* «mitte; herz, mark eines baumes» és tatár *öz-äk* (altaji *özök*) id. (v. ö. ezekhez: magyar

*) Ezek: altaji, teleut, lebed, kara-kirgiz *ijik* «zum opfer auserwählt, bestimmt, geweiht, auf ein opfer bezüglích» (*ijik mal* «ein für das opfer geweihtes tier», *ijik tū* «heiliger, geweihter berg») = koibal, sagai, kacsincz *izik* «gott geweiht, zum opfer geweiht» (*izik at* «ein zum opfer geweihtes pferd»); «opfer» (*izik tåg* «opferberg»; RADLOFF : TürkWb. I : 1360, 1397.) = jakut *iiik* «geachtet, verehrt, heilig». A szibériai ótörök feliratokon is előfordúl: *idiğ* «opfer» (RADLOFF : 296.).

bögöly és kirgiz *bünäl-äk, büñül-äk* «asilus crabroniformus»), melyek szerint t. i. föltehető, hogy ama régi csuvasos hangalkatú törökségben, melynek nyelvi hatása a volga-uráli finn-magyar nyelvekben mutatkozik,*) volt a *jér-éj*-nek is az előbbi esetekhez hasonló képzőtlen mellékalakja s ez lehetett az idézett *jir, jör* átvételek előképe.

Egybehangzó az utóbbi adat tanúsága avval, hogy a vogul *törém*, osztják *türém* alakokat legalkalmasabban éppen a csuvas *töré-m, türé-m* («istenem») fölveendő régi **töré-m* (= török *tañri-m*) hangzása alapján magyarázhatjuk. Egyéb nyomok is vannak, melyek valamely csuvasféle nyelvű törökség hatását igazolhatják a vogul-osztjákban, ilyenek: ÉV. *suri* «rädchen (karika)», *tuä-suri* «finger-ring» = csuvas *šörö* (= magy. *gyűrű*, köztör. *jüzük*) «ring» a csuvaszt jellemző hangzóközi *z > r* és szókezdő *j > š* (= vog. *s*) változásokkal, továbbá a szóvégi *-k* enyészetével | KV. *käyr, kaɣr*, ÉV. *kakër, kazër*, KLV. *kuɣr*, TV. *käyr* «busen, bauch, brust» = csuvas *koɣor*, virjal *koɣkor* «brust» (= tat. *köküz*) a csuvas *z > r* változással | LV. *šortä*, KV. *šärtë* (šoarta АНЛУ), TV. *čartq* «kien-span; kerze» = csuvas *šurdä* (csér. *sorta, sarta*, magy. *gyortya, gyertya*) «kerze» = altaji-tatár *jarta* «fackel (beim fischfang)»: csuv. szókezdő *j > š* változással | LV. *šäkwän*, KV. *soɣwënt* «equisetum» = votj. *šakan* «binse, matte; binsendecke», mely szókezdőjénél és hangzóinál fogva csuvasos alak a csagat. *jeken, jiken* «binse, matte» (= magy. *gyékény*) szóéhoz képest (az utóbbinak külön átvétele: ÉV. *jakän* «binsendecke», *jakän-pum* «binse» = IO. *jegan* «schilfmatte») | ÉV. *sqwër, squr* «hase» = csuvas *sëwër* «murmeltier» (цупорь; ZOL.-nál: «цусликъ» = «ziesel»); v. ö. altaji *süzel, süzelek* «ziesel» | ÉV. *sürä*, LV. *surä* «dicht» (pl. *sürä lām* «dichte suppe») = csuvas *šorä* «dicht, dick» (v. ö. magy. *sürü*). Az osztják *jaɣ* «volk, leute» szónak (pl. *As-jaɣ* «obi nép», *Joxän-jaɣ* «jugani nép», *Vaɣ-jaɣ* «vachvidéki nép») mása a többi

*) Hogy e nyelvben a mai csuvasétól eltérő alakokat is fölvegyünk, arra egyebek közt utalnak az efféle török-magyar szók is, mint *tenger, kóró, túró, szán*, melyek a mai csuvas *tünés* «meer», *kürék* «gras», *turéj* «sauere milch», *šonä* «schlitten» (= tat. *čana*, altaji *čanak* id.) alakok ellenében éppen sajátos csuvas hangváltozásokat tükröznek, tehát csuvasféle nyelvből valók, ez azonban a maitól valamennyire különbözött.

törökségből egyelőre nem igazolható csuvas *jēz* «volk, nation» (NyK. 21 : 39.). Mint különös kifejezésbeli egyezést említjük itt meg a «hajnal» déli vogul *khuj-pāñk* és csuvas *šurēm-buš* egyforma nevezeteit, melyeknek előrésze magában is jelzi már a «hajnalt» (v. ö. ÉV. *χuj* «hajnal», altaji *jar* «világítani, fényleni»), utórésze pedig «fő» jelentésű. Minde körülmények egybefoglalva alapot nyújtanak oly nézethez, hogy a vogulok és osztjások vallási eszméinek alakulására jelentékeny hatással volt bizonyos török nép is, melynek nyelvéből az e fogalomkörbe tartozó két legfontosabb műszót az «istenét» (illetőleg «égét»), továbbá az «áldozatét» vette. Tekintve e mellett, hogy e két szó hangalkata csuvas jellegű, e népet körülbelül amaz *ugur*-okkal vehetjük azonosnak, kiknek egykori történeti kapcsolatát a vogulokkal, osztjásokkal és magyarokkal emezek közös *ugur* (*un-ugur*), illetőleg *jugur* (= ÉV. *juzēr*) külföldi neve tanúsítja s kiknek csuvasféle nyelvű török nemzetiségét másutt bizonyítottam (l. «Az ugor népnevezet eredete» cz. értekezésemet: Ethnogr. 6 : 349—387. ll.).

Az égi vonások vázlatos keretében földi színek alakítják teljessé s élénkebbé *Numi-Tārēm* égatyanak mythikus rajzát. Mintául a képzelet magát az embert: egyéniségének testi és lelki szerkezetét, környezetét s életfoglalkozását alkalmazza; tehát bibliai kifejezéssel élve: «istent az ember saját képmására s hasonlatosságára teremti.» Legföltűnőbb külső sajátság a vogul-osztják főistenség képzetében az ő öregsége, a mint ez nem is lehet máskép egy oly lélynél, ki minden élőknek *atyja*, a világnak teremtője s így *mindenek kezdetétől fogva él*. Az Égatya: *sāt tārēm patit tārēm šul puñk, jāniñkwé* «a hét ég hegyiben levő ég ősz fejű öregecskéje» (II : 325, 329.), *χqus puñkpü jāniñkwé* «hamvas fejű öregecske» (II : 341.), ki *kērēñ suj-jiw talēχnē tātsaxti* «vasas bot fejére támaszkodik» (II : 329.) s midőn ül, *sāt ātpä saziñ puñkü tāratimē sūpnielmtal ūnli* «hét hajjú hajfonatos fejét leeresztve némán ül» (III : 70; I : 138.). Plasztikus képben mutatja be a gondolataiban elmerült, öreg Égatyát az egyik kosmogoniai ének (I : 79.), mely szerint «Arany-Kworész apuska aranyszélű hét asztal mellett aranylábú szent trónon ül; aranyvégű szent botja jobb oldali arczához van oda-szorítva; [midőn pedig a belépő a padlós ház közepére jut] aranyvégű szent botját arcza mellől fölemeli, ő felé tekint s kérdi . . .

A *Kaltés*-leány nászregéjében az öt nevelő öreg párnak leírása: «A vendégrekeszben egy öreg asszony s egy öreg ember ülnek. Az öreg asszony feje megöszülve mint nyúl bőr, oly fehérré lett; a feje pedig sasfészekkel van megrakva. Örege megöszülve sárgává lett; a feje búbjá turusjas fészekkel van megrakva» (II : 299, 306, 308.). Minthogy a regék szerint *Kaltés* az Égatyának leánya, másrészt ezt nejevel a himnus *šul puñkpä kiti* «ösz fejű kettőnek» (t. i. párnak) mondja (II : 329, 341.): valószínű, hogy ez a kép is az öreg Égatyát ábrázolja feleségével. Az egyik tűzözön-rege (I : 75.) Arany-Kworész atyuskát oly öregnek tudja, hogy járni sem tud már magában; hanem midőn a fürdőházba kell mennie, egy emberével emelteti magát. Talán szintén *Numi-Tarém* öregségére czéloz a rege, midőn száját «tíz fogú fogas szájnak» (*lqu puñkpä puñkiñ šupä* III : 2, 10, 171.) nevezi, bár a kifejezés ismétlése már «hús fogú fogas száját» emleget (III : 2, 35.). Tisztes aggastyán alakjában fogják föl PATKANOV szerint (I : 99.) az irtisi osztjakok is *Türum* személyét; de e kép előttük oly határozatlan, hogy emberi kézzel való utánzására a kutatók tudomásával kísérlet nem történt. Hogy az Égatyát bálványoszlopban nem ábrázolják, kiemelik SAVROV és ERMAN is (l. fent); de ennek oka még sem az lehet, mit PATKANOV vél, hanem hogy — mint fentebb kifejtettük — a bálványoszlopok voltaképp elhunyt földi ősök emlékjelei, míg az Égatyát semmilyen nemzedék sem tudta olyan ősének, mely meghalt s bálványképben való megörökítésre szorult volna. Különben, mint az előbbi idézetekből is látjuk, a bálványalakítás hiánya nem akadályozza meg a népképzetet abban, hogy *Numi-Tarém* emberi alakját maga elé biztos képben ne jelenítse. Egy medveének leírja ruházatát is; e szerint: «*Numi-Tarém* atyuska mesteri [ügyességű] nő varrta aranyos fejbőrü két bocskort ölt fel; fekete állat (= hód), vörös állat (= nyuszt) bőrdarabjaiból [varrt] ruháját nyusztos válla, vadás válla fölébe ölti; fekete állat, vörös állat bőr-darabjaiból [varrt] övét felövezi» (III : 4.); alább pedig szó van az istenségnek «fáját mesteri [ügyességű] ember készítette aranyos fejbőrü két hótalpáról» (III : 9.). GONDATTI szerint (17. l.): «*Numi-Torum* alakjára nézve emberhez hasonló, gazdag ruházatától egész külsejében aranyként ragyogó». Hogy «aranyos szeme a kelő nap s fürtje a nyugvó nap sugara», már egyik fentebbi idézetből (II : 424.) tudjuk, mihez itt megjegyzendő, hogy midőn a himnus *Numi-*

Tārém szemének nagyságát az Obéhoz, vagy egy tóéhoz méri s szintígy fülét a tavi tündérrózsa leveléhez, ez nem vehető szó szerint való értelmében, hanem csak a fent adott magyarázattal annak kifejezése gyanánt, hogy az Égatyá mindent lát s mindent hall.

Bővebben találunk közléseket a följegyzésre került hitregékben s népköltési hagyományokban *Numi-Tārém* lakó földjére, házára s háznépére vonatkozólag. Már SAVROV írja, hogy az osztjákok «az eget tartják *Törém* állandó tartózkodása helyének» (I. fent). POLJAKOV szerint (58. l.) az irtisi osztjákok közelebről meghatározva a nap felkelő helyén vélik az Égatyá lakát, míg az éjszakiak a hetedik ég fölött. Emígy tudják a dolgot a vogul himnuszok is: *atēr tārém sat xaltē sātīt tārēm, mol Tārēm jā'ikwe!* «derült egék hét közében hetedik égbeli gazdag *Tārém* apuska!» (II : 335.); *sāt tārēm patit tārēm sul puñk jāññkwē* «hét ég hegyiben levő ég ősz fejtő öregecskéje» (II : 325.). A hetedik eget jelenti talán ez a fentebb idézett jelzés is: «*hét feketesas [röptényi] magasságú Tārém atyuskánk*» (III : 311, 316, 354.). Általánosabb meghatározása az Égatyá lakóterületének: *Ŋm tōrēm vontēñ khom, sōmē jāyēm* «felső eget lakó férfi, kedves apám» (III : 126.), melynek értelme a közönséges *Numi-Tārém*, *Nuñ-Tōrēm*, *Ŋm-Nājēr* («Felső-Király»), osztj. *Num-Tōrēm* nevezetekben is ki van fejezve. A szigvai szent rege szerint nem öröktől fogva volt az ég N. T. lakóhelye, hanem kezdetben a «Tundrahalmi vár» (*Tunrā-saxl ūs* I : 1, 20, 21.); itt született fia, a későbbi «Világügyelő-férfi», ki visszatérvén hősi vállalataiból anyjától a következő szavakkal nyeri el küldetését: «Te fiúcska, most itt maradsz az alsó *tārēm*-on (*joli tārēmt* = a földön), a felső *tārēm*-ra (*numi tārēmnē*) mi megyünk. Ezután az ember korabeli világ áll be, az ember idejebeli világ áll be; az alsó *tārēm*-on légy te Világ-ügyelő férfivé, atyád a felső *tārēm*-on *Numi-Tārém* lesz, én *Kaltēs* leszek» (I : 32). E regének felső-szoszvai változata tud ugyan szintén az ősi «földhalom»-ról (*mā-saxl*), melyből a föld alakult; de *Numi-Tārém* atyát égben lakónak ismeri. A felső-szoszvai tűzőzön-ének szerint az Arany-*Kworēs* égatyától s Arany-*Sis* éganyától lakott «magától termett moszathalmi, tundrahalmi vár» (*ness tēlēm tañku-saxl ūs, ness tēlēm tunrā-saxl ūs* I : 38.), hol a későbbi Világügyelő férfi született, az égen van s az égi szülők

innen fíjukat «aranyabroncsú bölcsőben hét rojtos ezüstlánczon bocsátották erre az alant levő földre» (I : 67.). Nem tudnak N. T. földi lakáról a többi regék és énekek sem, úgy hogy a szigvai szent rege előadását bizonyos népies mithosz-kritika következményének tarthatjuk, mely abból támadhatott, hogy a hagyomány a «tundrahalmi várat» mondja N. T. őslakának; de másrészt a tárgya fölött elmélkedő regemondó nem tud már a maga tisztább felfogásával *tundrahalmot az égen* elképzelni, miért is okszerűnek látja, hogy a földre helyezze a tundrahalommal együtt N. T. legősibb tartózkodásának helyét is. Tény az, hogy az ősi naiv felfogás N. T. lakóterületét az égen ép olyannak látja, mint az emberét a földön: «N. T. atyának, Arany-Kworész apának aranygyepes szép földje van», melyen ménések, csordák legelnek s ép úgy vannak hegyek, erdők és vizek, mint itt alant; N. T. atya az ő «vadfogó erdei hét, hegyi hét vadászurokját» s «vízbeli halászszerszámát» (I. alább) ezekben állítja föl. Nincs tehát képtelenség abban, hogy a mythos tundrahalmot tud az égen; sőt megérthetjük annak is az okát, hogy miért helyezi egy ilyenre *Numi-Tārem* őslakát. Kicsinyke földhalmából támad ugyanis folytonos növekedés útján *Joli-Tārem* Földanyának lakóterülete, a föld (I. e. regét alább): jól gondolható ennél fogva, hogy *Numi-Tārem* Égatyának lakóterülete, a földet fedő ég is egy efféle halmocskából fejlődve terjed szét. Lényegében ugyanezt mondják a teremtési ének következő szavai: «*Xul-āter* legkisebb fia nyíl szárny-ragasztásra való ezüst *enyvüstjének* nagyságára teremtődik *Numi-Tārem* atyánk; *Xul-āter* legkisebb leánya, az ő fonó ezüstorsója *kerikájának* nagyságára teremtődik *Kérges-Föld anyánk*» (I: 101.); közönségesen beszélve: «Ég és föld kicsinyke területről növekedve nyerték nagyságukat».

Gyakran emlegetik a regék és énekek az Égatyának a r a n y t ü n d ö k l é s ű, e z ű s t t ü n d ö k l é s ű h á z á t s annak alkotó részeit, a mint Gondatti is hallott *Numi-Tārem* és *Kworész-Tārem* égi aranyházairól (17 : 1.): *Numi-Sorñi āsēn qsnē sorñi pasāñ jelpiñ kwol-kiwrēn, sorñi vit qamāñ jelpiñ kwol-kiwrēn jū voss šātsēn mōnt!* «a Felső-Aranyos atyád birtokát tevő arany fényességű szent ház belsejébe, aranyvízzel folyó (= aranytól ragyogó) szent ház belsejébe, bár oda belépnél!» (II : 355.), mondja az imádság a Világügyelőnek; másutt pedig *liliñ ālāt žasmiñ kwol* «eleven színekkel ékesített ház» (III : 319.) és *Numi-Tārem āplem, Sorñi-*

Kworés jãrém sorni sirpã siriñ kër-kwolã, açutës-kwolü «N. T. apuskám, Arany-Kworesz atyám arany tetörúdú tetörudas vasháza, kóháza» (III : 59.) az Égatya lakának jelzése. Különösen föltűnnek e háznak arany- s ezüst tetörúdjai, valamint keresztgerendái, melyekről az utóbbi idézetben kívül a következő helyek is szólnak: *Numi-Tãrém ãplëm, Sorni-Kworés jãrém sorni sirp siriñ kwolã* (III : 61.), *Numi-Tãrém ãsü ünlené ãln sirp siriñ kwol, ãln përp përiñ kwol* «N. T. atyja lakó ezüst tetörúdú tetörudas, ezüst keresztgerendájú keresztgerendás ház» (I : 138; III : 34, 68.), *Numi-Sqriñ ãsén ãsné ãln përp përiñ kwol* (II : 409.), *Sorni-Kworés ãsü ãln sirpã siriñ kwolã* (I : 74.). Az ezüst tetőnyílás említése: *ãln surmëp surmiñ kwol* «ezüst tetőnyílású, tetőnyílásos ház» (III : 68; *surmiñ kwol* III : 38, 109.), melyből azt látjuk, hogy N. T. laka az éjszakai vogulok képzetében minden fényessége mellett is csak olyan építkezés, mint egy egyszerű jurta, vagyis tetején nyílással van ellátva a füst kibocsátására s a világosság számára. Másképp fogja föl az Égatya házat a kondavidéki nép, melynek házaiban különösen a folyam mentén a tetőnyílás helyét már mindenütt hólyagos vagy üvegablak pótolja. Ezeknél *Nuñ-Törém* háza is ablakos: «Felső eget lakó férfi, kedves atyám!» — mondja a medveének (III : 126.) — «midőn te hetszeresen levő üvegablakodon keresztül (*soüt-pës ölpë kësi-kõsnésén toqrë*) alátekintesz, bogyóját termő bogyós ligeted sok terül el». GRIGOROVSKIJ szerint (60. l.) a vaszjugáni osztjakok hitében az «angyalok» az égen aranyházakban laknak, melyeknek ablakain át figyelgetik, hogy mi történik a földön; ez ablakok pedig nekünk, embereknek, csillagokkép látszanak.

Az Égatya háza hét rekeszes, hétszobás: *Numi-Voikën ãsüw, Numi-Voikën ãplüw sãt-pis ãln-kwol patittë, sãt-pis sorni-kwol patittë jãnmãltëm pëjã* «Felső-Fehér atyuskánk hét rekeszes ezüstháza, aranyháza zugában nevelt fia» (III : 67.). A hétszobának hét ajtaja van: *Numi-Tãrém ãplëm, Sorni-Kworés jãrém sorni sirp siriñ kwolã sorni sãrkippã sãt ãwitã* «N. T. apuskám, Arany-Kworesz atyám arany tetörudas házának arany sarkú hét ajtaja» (III : 61.); *sãt jüns-uj lãlët Tãrém jãrën ünlené lilin ãlãt çasmiñ kwol sãt ãwi* «hét feketesás [röptényi] magasságú Tãrém atyád lakta eleven színekkal ékesített ház hét ajtaja» (II : 319.). Midőn «Fönn-járó, szárnyas *Kalm*» az isteni követ «az

Arany-Kworesz atyuskája lakta ezüst sarkú hét ajtós ház külfeléhez érkezett (*āln širkip sāt āwīn kwol*), az ezüstsarkú hat ajtót hattá nyitotta ki (*ḡati' pūnsēstā*), az ezüstsarkú hetedik ajtót hétté nyitotta ki (*sāti' pūnsēstā*), az ajtós háznak belsejébe» úgy ment be (I : 83.). Más változat szerint *Tārem* atyánál *sālēt-pqal jāniñ āwi lāwēltawē* «aranyból való nagy ajtót emlegetnek», melynek «küszöbén ősz fejű párt emlegetnek», a mint t. i. emberek módjára ott künn üldögélnek. — Az ajtónak arany kilincse van: *Numi-Sorūi* háza *sorūi-mozlāñ jelpiñ kwol* «aranykilincses szent ház» (II : 355.). Midőn az Égatya hazúlról távozik (pl. vadászatra, vagy világszemlére) hétszeres vas lakat s hatszoros retesz akadályozza meg, hogy a bent levők ki ne jöhessenek; innen házá-
nak e jelzései: *sat-pis kēr tumanēñ kwol* «hétszeres vaslakatos ház» (II : 289.), *sāt-pis tumanīñ kwol*, *ḡat-pis poštaniñ kwol* «hétszeres lakatú, hatszoros reteszű ház» (III : 38.); *sāt-pis ālnē* (v. *ālniñ*) *tumanīñ kwol* (III : 4, 1.). Minde záró készülékek nem voltak elég erősek arra, hogy *Tārem* leánya, a medve s *Xul-āter* az alvilág fejedelme azokat összerongálva egyszer ki ne osonhassanak őket gyöngéden nevelő N. T. atyjuk házából (II : 289; III : 9, 38, 61.), mi sok romlásnak volt szülő oka.

További alkatrészei az Égatya házának az ő deszkás padlója (*pārtiñ kwol-kan* III : 2, 10, 37.), mely «aranyszélű hét szőnyeggel» (*sorūi ḡūrēp sāt vārtāk* III : 62.) van leterítve; a házi gazda fáradalmaiból megtérve ezeken talál kényelmes ülőhelyet (u. o.). A «téres ház» (*kaniñ kwol* I : 83.) terén «aranyszélű hét asztal» (*sorūi ḡūrpā sāt pasān ūnlē'it* u. o.), más közlés szerint egy «naphimes szent asztal» (*ḡatēl ḡansūñ jelpiñ pasān* I : 138.) áll. Méltóságának gyakorlása közben (pl. midőn az eléje érkezőket fogadja) «Arany-Kworesz atyuska aranylábú szent trónon, illetőleg széken ül (*sorūi la'īlēp jelpiñ ulās-tarmēl ūnli* I : 83.) elmaradhatatlan «aranyvégű szent botjával» (*sorūi aulēp jelpiñ sū-jiwā* u. o.), mint támasztó eszközzel s egyszersmind jogarral kezében. Egyébként pedig az Égatya háza, mint egy gazdag vogul emberé, tele van mindenféle becses prémekkel: *sēmēl-uj*, *vī'ir-uj misi kwol* «fekete állat (hód), vörös állat (nyuszt) halmos ház» (III : 9.). Ott van még különösen az életvize (*lilīñ vit*), melynek jelentőségéről fentebb szótartunk, továbbá a «vendégülő szobarekeszben az írárok v. könyvek

(*něpákét*), melyekben a teremtmények sorsa van megírva (I : 75.), végül a regéknek mindenféle bűvszerei (*aranyfokos, aranyostor* stb.; l. u. o.), melyekkel *Numi-Tarém* az inségük idején hozzá fohászokodó kegyelteket megajándékozza. Az egyik tűzőzön-rege szerint Arany-Kworesz házát «*meleg fürdőszoba*» (*rēriñ pūléné kwol*) egészíti ki, melyben három üst áll (I : 75.).

Háza előtt áll az Égatyának állatkötő oszlopa, mely a himnus szavai szerint: *pēs ħansāñ jelpiñ uj nē'nténé tārēm-pasūñ kēr-ānkwēl* «tarka csipőjű szent állat (= áldozati rén) oda kötésére való ég-fényességű (v. szentségű) vasoszlop» (II : 355.), illetőleg: *sāt nākpā sāli āln jelpiñ ānkwēl*, «hét lépcsőjű tiszta ezüst szent oszlop» (II : 409.). Az imádságokban többször arra kéri a közbenjáró szellemet, hogy az áldozatúl följánlott rénszarvast, vagy lovat vezesse ez az Égatyá elé (II : 339.) s kösse oda az ajtaja előtt levő oszlophoz (II : 355, 409.), a mint ez képletesen itt lenn, az áldozati tér oszlopánál történik (l. fent). — Az égi u d v a r jelzései: *atēr tārēm sāt ħalpā Tārēm kanā* «derült ég hét köze lakó Tārém tere» (II : 337, 327.), *kaniñ paul kanā, kaniñ ūs kanā* «téres falu, téres város tere» (III : 38.). «*Numi-Tarém* atyának, Arany-Kworesz apának aranygyepes szép földje, aranygyepes szent földje» (*sqrni vānsiñ ħmēs mā, sqrni vānsiñ jelpiñ mā* III : 6.), vagy más közlés szerint: «leánynak vigasságos jeles játékot játszani való aranygyepes, sárga gyepes kedves helye» (*sorūi vānsiñ, kasu vānsiñ jätel mā*) van, melyen «teli város, teli falu gyermekének játéka hallik» (III : 61, 66.). Oly gyöngye ez égi föld rétege, hogy midőn a fogságából kiszabadult Tārém-leány (a medve) s *Xul-ätēr* rajta ugrádozva szaladgálnak, egyszer lábuk alatt a föld kiszakadt s akkora rés támadt, hogy azon át kényelmesen meg lehetett vizsgálniok az alatt elterülő földet (III : 6, 40, 68, 110; II : 289.). Ezen az égi pázsiton jár a «*Numi-Tarém* atya birtokát tevő hét lovú, hat lovú lovas ménes» (*N. T. āsēm āsnē sāt lūwpā luwiñ jiter* III : 40.), melyben a kondai nép képzelete szerint «a felső eget lakó férfiú atyának» van «fekete lova» (*noñ törēm vontēñ khom . . . jāġā vārenkē lotā* III : 130.), «sárga lova» (*rēskē lotā* III : 131.) és «szürke lova» (*šēpkē lotā* u. o.). Van aztán ott még tehéncorda (*mis-jütēr*), mely «ordítva, bögve rohan» (III : 67.), rénfalka (*uj-jütēr* III : 68.), benne egy «három éves réntulok» (*ħūrēm tāl surti ħār* III : 110.), sőt legel ott «három éves

jávor» is (*žurēm täl jānʹ uj* III: 113.). A PATKANOVtól följegyzett *Pairāžta*-himnus is tud az Égatyának «aranyszörű lovairól» (II: 184.) s szintígy GONDATTI, ki szerint *Numi-Tarēm* világszemléjére *fehér lovon* szokott lebocsátkozni az égből (17. l.). — Lóistállóról beszél a szent rege (I: 6.) s a tűzőzön-ének (I: 42.), mely utóbbi szerint *Kaltés*-asszony ekkép szól táltoslóra szoruló öcscsének: «Hajdan, midőn anyánk s atyánk (Arany-'Sis s Arany-Kworēs) éltek, ő nekik *naphímes hét lóval volt istállójuk, hófehér hét lóval volt istállójuk*» (*žatěl žansāp sāt luwiñ kwol āssi', tarēm-tūjt sāt luwiñ kwol āssi'*); menj édesem, amaz istállók omladékához; egykor midőn a lovak éltek, egy csikó ellődött, azt a csikót társai letaposták a föld alá, miután egy róf mélységre ástad a földet, [azt a csikót] megtalálsz». Ez a ló lett a Világügyelő férfinak énekekben s regékben ünnepelt híres paripája: «Olyan állat volt, egyik fél orralikából tüzes szikra tódul, másik fél orralikából füst tódul; kezének két felén ott vannak szárnyai; válla tarka, csipője tarka szárnyas ló a mint áll, a merre fordul, napvilágította széles e földön fülecskéje mindent hall; ha két fűszál, két vesszőág összeér, mind az ő fülebe hat» (I: 44.). — Távolsabb a lakóháztól területnek el az Égatyia erdősegei, hegyei és vizei, melyekben ő földi ember módjára kedvelt magánfoglalkozásait, a vadászatot s halászatot űzi. Itt van felállítva az ő «nyusztfogó hét, vadfogó hét sok vadász hurokja» (*ňoxs sāt, uj sāt, saw lēsä* III: 4.), illetőleg «hegyi hét, erdei hét vadász hurokja» (*ur sāt lēsä, vör sāt lēsä* III: 59, 65.), valamint «vizi hét halászszerszáma» (*vit sāt alšä* III: 64, 65, 109, 111.), melyekre utalva a medve öt énekében *ur sāt lēsīñ žum āšēm, vör sāt lēsīñ žum āplēm* «hegyi hét vadász hurokos férfi atyám, erdei hét vadász hurokos férfi apuskám» (III: 59.) s *uj sāt lēsīñ žum āšēm, vit sāt alšīñ žum āplēm* «vadfogó hét vadász hurokos férfi atyám, vizi hét szerszámos férfi apuskám» (III: 64, 70.) jelzésekkel emlegeti.

Igen természetes, hogy a hatalmas viláгурalkodó mennyei birodalmában nem él remetekép egyedül; hanem — mint eddig is többször történt reá hivatkozás — család s különböző rangú és rendeltetési szolgák egész serege veszi körül. Hogy ő maga kitől származik, vagy honnan veszi eredetét, avval a kosmogoniai népköltés különösen nem foglalkozik; a szigvai szent rege pl. mindjárt azon kezdi a teremtés történetét, hogy: *Tunrā-šaxl*

ëkwäi' äjkäi' qlei' «a tundrahalmi öreg asszony s öreg ember» (vagyis a később égbe költözött *Numi-Tärém* s neje) «élnek» (I : 1.) s a többi regék és énekek is mindannyian a föld keletkezése előtt már élönek s általában az égben levönek tudják az Égatyát. Csupán a REGULTÓL följegyzett teremtségi ének kezdi ab ovo *Ledæ* annak megjegyzésével, hogy *mäi' tärmi', tën pëntémlei', tën sän-kémlei'* «a föld és ég, ök megalakúlnak, ök megteremtödnek», jelesül «*Numi-Tärém* atyánk egy ezüst enyvüst» nagyságára», «Kérges-Föld anyánk pedig egy ezüstorsó karikájának nagyságára *teremtődik*» (*sänkemi* I : 101.). Ugyanez ének tölem jegyzett változata némi kis eltéréssel közli a dolgot, a mennyiben csupán «*Arany-Kworés* atyuskáról» mondja, hogy magától «*megteremtődött*» (*sänkémles*), ellenben határozottan kiemeli, hogy '*Sopër-näj, Kami-näj äñkw taw tärätöstü* «*Sopër*-asszony, *Kami*-asszony anyát», vagyis a Földanyát «ö bocsátotta alá» s hogy szintígy *Xul-ätér-äri taw sän-kémtestä* «az Alvilág-fejedelem-leányt is ö teremtette» (I : 77.). Világos kifejezése e hagyomány annak a felfogásnak, hogy az Ég-anya az idök kezdetén végső lény, ki előtt senki sem volt s kisenkitől sem származott; hanem magától lett, a *sänkemi* alapértelmét véve: «egyszerre kívülágosodott» (DO. *sanki, sanga* «klar, heiter»).

Homlokegyenest ellenkezik ezzel a tétellel egy felső-szoszvai közlés, mely szerint *Numi-Tärém*-nak mégis van előzménye: atyja, anyja s ezek mellett nem töle származó égi lények: még két öccse és húga. *Numi-Kworés jäjänélné* — így hangzik az illető hely (II : 98.) — *çürém çum, ñilentäi' jäjä-äriänl kit tärém-çalén, kit kworés-çalén jolä tärätawäst ; jäni' çumiänl : Numi-Tärém, kwoll-çumiänl : Saxl-Tärém, män çumiänl : Tapél-äñs (Tapél-äjkä), jäjä-äriänl : Kaltés-ëkwä* «*Numi-Kworés* atyjuktól három férfi s negyedikül leánytestvérük a két ég, két menny közé alábocsátódott; az idősbik férfi közülük: *Numi-Tärém*, a középső férfi: *Vihar-Isten*, az ifjabb férfi: *Tapél-öreg (= Polém-Tärém)*». Ezek szerint *Numi-Tärém* atyja: *Numi-Kworés*, mely mythikus személynév pedig eddigi összes vizsgálataink szerint nem vonatkozhatik másra, mint *Numi-Tärém*-re, kinek voltaképp csak egyik mellékneve. Ugyane felső-szoszvai közlönék (Nomin) egy másik, még pedig kosmogoniai regéjéből szintén az tűnik ki, hogy *Numi-Tärém* és

Numi-Kworés különálló mythikus személyek s hogy az előbbinek *húga* van, ki azonban itt nem *Kaltés*-asszonynak, hanem *Joli-Tārém sánūw* «Alsó-Tārém anyánk» (= Földanya) néven van nevezve. E szerint ugyanis midőn N. T. embereinek vázát megalkotta, nem tud lelket adni beléjük, hanem e célra hugához, a Földanyához fordul; mert, szavai szerint: *Kworés āsēn nañ-pāltēn lili lāuwēs*, 'Sis sánin nañ-pāltēn nañ lāuwēs «Kworesz atya részedre (nálad levőnek) rendelte a lelket (= lélekadás tehetségét), 'Sis-anya részedre rendelte az életkort» (I : 129, 131). Tehát *Numi-Tārém* atyja: *Kworés*, anyja: 'Sis, nyilván a *Sarri-Kworés*-nek megfelelő *Sarri-'Sis*, melyet az ugyancsak ezen felső-szoszvai közlőtől származó tűzőzönének említ (I : 38.), még pedig — nem *Numi-Tārém*, hanem a Világügyelő-férfi (*Sarri-āter*) atyjának, kit azonban az első helyen idézett közlés folytatása (II : 99.) egyezően a többi regékkel *Numi-Tārém* fiának tud. Látnivaló, hogy itt zavar van, különböző genealogiai képzetek egybevegyülése.

Számba véve, hogy a *Numi-Kworés* mythikus különállásáról s prioritásáról való nézet oly élesen ellenkezik mindazzal, a mit e név fogalmi érvényéről eddigelé megállapíthattunk, azt bihetnök, hogy az pusztán egyéni felfogása, vagy okoskodása a felsőszoszvai közlőnek s nem valóságos néphit, melyet más emberek is vallanak. Ámde, hogy itt mégis tényleges néphittel van dolgunk, kétségtelenné teszi az, hogy GONDATTI a Szigvamelléken ugyanígy hallotta az égi istenek genealogiáját. «A vogulok hite szerint» — írja ő könyvében (17. l.) — «az égen három istenség él, kik közül kettőnek aranyos háza van a felhők fölött s kiket emberhez hasonló, de a földön soha nem volt lények szolgálnak. A főisten, mind a többieknek őse: *корс торумъ*, kinek alakja teljesen ismeretlen, mivel hogy az emberek közt őt soha senkisémm látta s létezéséről is csak más közvető istenségek révén van a földieknek tudomása. Ő maga a földre sohasem jár, hanem multhatatlan szükség esetén leküldi maga helyett *нуми торумъ*, vagy másképp *яныхъ торумъ* és *войканъ торумъ* néven ismert fiút, hogy nézze meg az emberek dolgait s hozzon hírt számára». A harmadik égen lakó istenség szerint a fekete felhőkben székélő *сяхыль торумъ*, az utóbbinak öccse. *Tapel*-öreg, vagy *Polem-Tārém*-ot GONDATTI több följegyzett regével egyezően *Numi-Tārém* legidősebb fiának

tartja (19. l.), a *калтысь торумъ*, vagy *сянь торумъ* névvel jelölt istennőt pedig N. T. feleségének (26. l.).

Van ezeknél fogva két genealogiai fölfogás a vogul égi istenségek férfi sorában: az egyik — s ez az általánosabban elterjedt — *Numi-Tārém* személyében látja az ősisenséget, melynek *Numi-Kworés* csak melléneve, névváltozata; a másik *Numi-Kworés*-t tartja ősisenségnek, *Numi-Tārém*-ot azonban már második nemzedéknek, az előbbi fiának. Fentebb rámutattunk az utóbbi nézet keletkeztének valószínű okára abban, hogy a *kworés* szónak, mint köznévnél értelmetlen volta miatt elhomályosult a nyelvtudatban a *Numi-Kworés* mythikus tulajdonnévnek is értelmi azonossága a *Numi-Tārém* névvel, a miből folyólag beállott aztán annak szüksége, hogy a különállónak gondolt *Numi-Kworés* nevű mythikus személyt valahol az istenek genealogiájában elhelyezzék. Ez az elhelyezés pedig nem történhetett lefelé, mint N. T. utóda; mert *Kworés*-nek nincs semminemű kultusza s ha ő *Tārém*-fi, előállott volna a kérdés, hogy hol van hát az ő szent helye és bálványa, mint N. T. egyéb fiainak? Másrészt a *Numi-Kworés járém* szólás, vagyis «atyának» való említése, továbbá a hagyományos szövegek folytonos társítása N. T. nevével, mint az egyenlő rangúság jele, csak ajánlhatták a fölfelé való helyezést s így válhatott *Numi-Kworés* atyjává *Numi-Tārém*-nak, nem pedig megfordítva. Hogy azonban *Kworés*, mint különálló mythikus személy újabb alakulat az Égatya mythosában, döntőleg bizonyítja az a fent említett körülmény, hogy nincs semminemű külön kultusza; ugyancsak erre mutat az is, hogy jóformán nincsen egyéb külön mythosa, mint éppen az, hogy N. T. atyja; mert még az előbb idézett felső-szoszvai közlő regéje szerint is (I : 128—9.) «az ember korabeli világot» ő teremti meg, nem pedig *Kworés*. Igaz, hogy több mythikus szövegben csakis a *Kworés* név fordul elő, mi tehát azt a látszatot költi, hogy ezek az ő külön személyére vonatkozó regék; ámde ugyane regék változataiban más közlők vagy együtt említik a *Tārém* és *Kworés* neveket (pl. I : 36. és 78. szerint *Sorni-Kworés* az, ki övével a mozgó földet megállapítja; I : 143. szerint ez *Numi-Tārém*, ki ugyanott *Numi-Kworés* névvel is említődik), vagy csak az elsőt használják (pl. az Ural teremtésére nézve I : 129.), vagy egyéb vonatkozásokból derül ki, hogy a *Kworés*

névvel említett mythikus személy alatt *Numi-Tārēm* értendő (a minő pl. a tűzözön-énekekben az, hogy *Kworēs*-nek fia a Világügyelő férfi, ki pedig a köztudat szerint N. T. legifjabb fia I : 38.). Végül igen fontos bizonyíték a szóban forgó mythikus név személyi azonossága mellett az is, hogy a vogul nyelven följegyzett szövegekben *Numi-Tārēm*-nek *Kworēs*-szel, vagy megfordítva sehol semmi ténykedése. Azt a mit e pontra vonatkozólag GONDATTI ír, hogy t. i. *Kworēs* koronként leküldi *Numi-Tārēm* fiát a földre helyettese gyanánt, a vogul szövegű regék és énekek szerint *Numi-Tārēm* végezteti az ő fiával, a Világügyelő férfúval (l. alább).

Amennyire ellenkezik az Égatyának, mint a világ teremtőjének képzetével, hogy előde, atya és anyja legyen : oly természetes az a fölfogás, hogy felesége van, bár ennek inkább anyai szerepe érdekli a hitregét. Párjával ismeri a szigvai szent regé a későbbi Égatyát már tundrahalmi ősfészkeében, hol *ekwäi' ajkäi' äle'i* «egy öreg asszony s egy öreg ember élnek» (I : 1.) s a himnus szerint *sul puñkpä kiti' läwältawe'i* «ősz fejű kettőt (férfit és nőt) emlegetnek» az égi aranyházban is (II : 329, 341.). Az Égatyának megfelelő női alak neve : *Sqrni-'Sis*, vagy *'Sis-Sqrni* «Arany-Kedves», mely a költői beszédben a *Sqrni-Kworēs*, vagy *Kworēs-Sqrni* nevekkel társúl (I : 38, 41 ; II : 311.). Ő a *Sät-tārēm-jisi nāj šāneuw* «Hét-istent-[szült]-ősasszony-anyánk» (II : 315, 316.) kitől a hét *Tārēm-fi* s ezek közt a regében és imádságban dicsőített Világügyelő-férfi (*Sqrni-ätär, Mir-susné xum*), mint legifjabb fiú származik (II : 313 ; I : 38.). Ezt az utóbbi körülményt itt azért szükséges külön kiemelnünk, mivelhogy ez teszi bizonyossá, hogy *Sqrni-'Sis* nem anyja *Numi-Tārēm*-nak, mint a felső-szoszvai közlő, a *Kworēs* névvel való társítás következtében véli (I : 129.), hanem tényleg neje, lévén minden egyéb közlés szerint a Világügyelő-férfi *Numi-Tārēm*-nak fia (l. alább). Erről a «Hét-istent-[szült]-ősasszony anyánkról» mondja a himnus, hogy ő «buktatta elő a naptól körülforgott szentséges földet» (*Sät-tārēm jisi nāj šāneuw xulitēm xutél jänxém jelpiñ mā* II : 311.), mi egybehangzó avval, hogy *Joli-Tārēm = Sēmél Mā-āñkūw* «Fekete Földanyánk-nak» is van *Sät tārēm šāni* «Hét-Isten anyja» jelzése (I : 132.). Mindez adatokat egybefoglalva megállapíthatjuk, hogy *Numi-Tārēm* Égatyának női párja voltakép a Földanya, *Joli-Tārēm*, mely mythikus kép annak a szemléletnek kifejezése,

hogy az ég megtermékenyítvén (világosságával és esőjével) a földet, ez új életet hoz elő. Ezért szerepelnek a teremtsi énekekben is együtt, mint párok az «enyvüst nagyságára teremtődő *Numi-Tārēm atya*» s az «orsókarika nagyságára teremtődő *Kérges-Föld anya*» (I : 101.). A mythos fejlődésével elhomályosulván az Égatya nevének, az istenek anyjának földi szerepe, ez férje, gyermekeinek atyja mellé kerül s ezért találjuk regékben és énekekben N. T. nejét az *égben*, mint egyikét az «ősz fejű kettőnek», mint *Sorni-Kworés* női társát. S ha már N. T. neje az égben van, egészen elveszhet földi eredetének tudata s lesz a párból: *Turum-jig, Turum-ank* «T. atya, T. anya» (ПАТК. II : 40.), sőt az «égi anya» az «égi atyával» együtt említve az «ég» értelmét veheti föl, mint e szólásban: *Tūrūm jigem, Tūrūm-ankema čaximet tox menañ* «T. atyámhoz, T. anyámhoz (=az égbe) hadd menjen föl a füstje!» (ПАТК. II : 102.). — Némely vidék hite szerint, úgy látszik, *Numi-Tārēm* neje a zonos *Kaltés*-asszony nyala; ez következik ugyanis a szigvai szent rege ama megjegyzéséből, mely szerint a tundrahalmi öregasszony, *Numi-Tārēm* neje, fiának felavatása után *Kaltés*-sé változott (I : 32.), továbbá a Világügyelő-férfi felsőszoszvai himnusának bekezdéséből, mely a *Sorni-Kaltés* és *Sorni-Kworés* neveket társítja (II : 320.), végül GONDATTI ama hallomásból (26. l.), hogy *Numi-Tārēm* neje s a hét *Tārēm-fi* anyja, сянъ торумъ (= 'Sāni-Tārēm «Anya-T.») más néven: калтысь торумъ. Sokkal elterjedtebb az a fölfogás, hogy *Kaltés* a Világügyelő férfinak néneje (*ākwā ēkwā*) s egyszersmind nevelő anyja (l. erről bővebben alább) s nyilván ez az utóbbi szerepe térítette a mythos alakulását oly irányban, hogy őt, ki a tűzőzön-ének szerint is *Sorni-Kworés* (= *Numi-Tārēm*) leánya (I : 38.), az Égatyanak feleségévé tegye.

Gyakran említi a vallásos tartalmú népköltés a *Tārēm-fiak* k a t (*Tārēm-pīřēt*). Fentebb láttuk, hogy az Égatya udvarának aranyos pázsitján «*teli város, teli falu gyermeke*» játszadozik (III : 61 : 67.). Egy találós mese szerint, midőn «a *Tārēm-fiak hárfázna*k: a szél fú» (*Tārēm-pīt sānkwēlte'it: vōt vōti* IV : 389; *Tōrēm-pū sānkwēlti: vuot* IV : 393.). Egy színjáték is említi «az égen függő hét fiú» (*tārēm χannē sāt pī* IV : 207.) mulatozását. Nem effélék az őskorbeli *Tārēm-fiak*, kikről REGULYNak következő jegyzete szól (IV : 410.): «Kezdetben vidékenként a hős nemzedéket

bocsátotta alá *Tārēm* a mindenfelé levő vidékekre . . . A *Tārēm*-től alábocsátott nemzedék mindannyia *Tārēm*-fi vala (*Tārēmnel tārätim māyēm akw'-mūs Tārēm-pāyēt āle'it*). A hadakozó korban (*χāntlīm jist*) ez a hős nemzedék hadakozik vala: így mondják a hősi énekekben (*tērniñ ēryéttē*). A melyik ember hős (*jār*) vala: kővé alakult (omlott) át, a melyik ember hősisége gyöngé volt: azt megölték és elrothadt. A melyik afféle hős ember volt: annak a helye szentté vált; férfi nem illeti, nő nem illeti szentségtelenül; bálványok, istenterek, áldozóterek és hatalmasok (t. i. szellemek) vannak im ottan (*χoti-ut tamlē jār-χum ālés: ti mā jelpiñā' jēmts; χum at rāwi, nē at rāwi; pupχēt, tārēm-kanēt, pūrlaxtnē kanēt, ās nāñrāt tot-ta āle'it*). Az ő erejük egyforma volt; egyiküknek sem volt alább való az ereje. Azért könyörögtek ök *Tārēm*-hoz [ekképpen]: „Hogyan rendezed te, hogy mi éljünk; vajjon együtt élünk, vagy pedig szanaszét rendezed-e? Mi nem bírunk együtt élni”. Ekkor *Tārēm* őket vidékenként szanaszét rendelte (*laxwā ti lāuwāst*). Így ment egy a Kazym-folyó, más az Ob, más a Szoszva s más a Szigva felé. S ekkor ott népség keletkezett: manysi manysi mivolta szerint, orosz orosz mivolta szerint; a hányféle népség csak van, mindannyia akkor keletkezett a föld egész szelvében». Látnivaló ezen alaposan tájékoztató közlésből, hogy voltaképp mindama régebben ismert s bálványok képében szent helyeken tisztelt istenségek, melyekről a regék és énekek szólnak s melyek — mint fentebb kimutattuk — tulajdonképp kiváló hősök szellemeinek istenített alakjai, a néphit szerint *Tārēm*-fiak, a mint rendszeren ott is van a bálványistenségek hősi énekeinek bevezetésében a hivatkozás arra, hogy őket *Numi-Tārēm* atyjuk «igézte» (*sāt wēs*), vagy «rendelte» (*jolt wēs*) szent földjükre (II : 1, 130, 205, 242, 256, 276.). Ha tehát a *Tārēm*-fiak anyjának *Sāt-tārēm-jisi nāj sāñeuw* nevében s magának *Numi-Tārēm*-nak is *sāt tārēm urtēm χān* «hét istent szétosztott király» (II : 354, 424.) jelzésében egy meghatározott számmal, a «héttel» találkozunk, ez nem érthető másképpen, mint midőn az Égatya «hét hajú fürtös fejeről» (*sāt ātpā sa-riñ puñkū* I : 138.), az égnek és földnek «hét tájékáról» (*sāt sām* II : 351.), vagy a világ «hét Obfolyamáról, hét tengeréről» (*sāt Ās, sāt sārīs* I : 40.) szól a költői nyelv, — vagyis a «legnagyobb» számnak.

Amde a mythos fejlődése nem nyugszik s minthogy szó van a *Tārém-fiak* «hetes» számáról (*Numi-Tārém jāγūw sāt χum ānsi* II : 116.), ragaszkodik a szóhoz s tudni véli, hogy melyik hét bálványistenség az, kiket a «*Tārém-fi*» nevezet joggal megillet. Egyik alsó-szigvai (*Mēsi-paul*-beli) énekközlőm a *Numi-Tārém*-ra vonatkozó fentebb idézett *sāt tārém urtēm χān* (II : 424.) jelzőhöz a következő magyarázatot fűzi: *Numi-Tārém āsūw sāt piγū : Polēm-tārém, Tēk ājkā, Lūsēm-vit jelpiñ atēr, Ta'it-kwołl ājkā, Ajās-tārém, Lopmūs-ājkā, Atēr* «N. T. atyánknak hét fia: 1. a Pelim-isten; 2. a Tēkfalvi-öreg (az Obvidéken); 3. a «Lozvvavíz szent fejedelme»; 4. a Szoszvaközép örege; 5. a Kisob-isten; 6. a Lopmuszfalvi-öreg (a Szigvatónél); 7. a «Fejedelem» (= *Mir-susné χum* «Világügyelő-ferfi»). GONDATTI ugyancsak a Szigva vidékén a következőkép értesült a *Tārém-fiak* névsoráról (19—22. ll.): 1. полумъ торумъ (= *Polēm-tārém*); 2. ась толахъ торумъ (= *As-talēχ tārēm* «Obfői isten»), vagy: ась яхъ торумъ (= *As-jaχ tārēm* «Obi nép istene», mely az Ob forrását tevő tengerben lakik); 3. нөръ ойка (= '*Nār-ājkā* «Uralbércz örege», a *Jelpiñ nār* istensége), vagy: нөръ торумъ (= '*Nār-tārém*); 4. аутъя одыръ (= *Aut-jā atēr*, «Aut-folyóbeli fejedelem» az Ob torkolatánál); 5. аяель торумъ (= *Ajās-tārém*); 6. тахытъ котль торумъ (= *Ta'it-kwołl tārēm*); 7. миръ еуенә хумъ = мастера = эгва пырысь (= *Ēkwä-pīriś* «Asszony-fiacskája» = «Világügyelő-ferfi»). A *Tārém*-fiakról való harmadik értesüléskép közölhetem itt a REGULY-ét, kinek jegyzeteiben csak négyük van felemlítve, jelesen: 1. *Palm-tarom*; 2. *Lopmus-tarom*; 3. *Suomatarom* (= *Sōma-tārém* nyilván *Sōma-paul* vidékén, RBC. szerint a közel folyó *Pal-jā* mellett; l. IV : 437. l. 41. sz.); 4. *Sarñu-ater* (= *Sarñi-atēr*, ki: «*Numi-Tarom väsi pi*: legkisebb fia» = *Lunt-ater* «Lúd-fejedelem»); l. HUNFALVY: Vogul föld és nép: 137. l. Egyezik mind a három értesülésben *Numi-Tārém* legidősebb és legifjabb fiának a neve, mi e részben a hagyomány régiségére s megállapodottságára*) vall s egybehangzó avval a körülménnyel,

*) Midőn az alsólozvai imádság ezeket mondja: *sañremlēm Tārēm āsēn, jāni Tārēm-ānsūχ āsēn, Palm-tārēm ānsūχ āsēn, sāt tārēm vosi pū āsēn* «Teremtő Tārém, nagy Tārém-öreg, Pelim-isten öreg vagy, hét isten közül legkisebb fiú vagy» (II : 414.), nyilván-

hogy csaknem az egész déli vogulság (a Lozva, Pelim, Taps-jā és Felső-Konda vidéke) a *pelimi* istenséget tiszteli ugyanazon rangban, melyben az éjszaki vogulság s az egész osztják, valamint szamojéd nép az Irtis torkolata közelében (a fehérhegyi fokon) székelő obi «*Arany-Fejedelem*» (*Sarni ātēr*, vagy: *Ātēr*) nevű istenséget. Igen érdekes, hogy az éjszaki vogul hitrege a világügyelői hivatásért való versenyben éppen e két *Tārēm*-fiút szerepelteti (az előbbi *Tapēl-ājkā* néven, II : 116.), természetesen a közlő vallási nézetnek megfelelőleg az utóbbinak juttatván a pálmát. A felsőszoszvai közlő fentebb idézett isten-genealogiája szerint *Tapēl-öreg Numi-Tārēm* kisebbik *öcscse* volna (II : 98.): ez mint változat igen közel áll az előbbihez, mely szerint *Polēm-tārēm* (= *Tapēl-ājkā*) N. T. *legidősebb fia*. A többi *Tārēm*-fiakat illetőleg itt kiemelendő az, hogy a lopmúsi isten κατ' ἐξοχήν viseli a *Tārēm-pī'* nevet, mint énekében mondja: *Tārēm siriñ jelpiñ ātēr*, *Kworēs-siriñ jelpiñ ātēr* *Tārēm-pī' ājkāi lāwāsawēm* «*Tārēm*-szerű szent fejedelem, *Kworēs*-szerű szent fejedelem, *Tārēm-fi* öregnek' neveznek engem» (II : 276.).

Sarni-Kworēs leányának egyszersmind a Világügyelő-férfi testvérének tudja a tűzözön-ének *Sarni-Kaltēs*-t, kit — mint fentebb említettük — helyenként N. T. feleségének is tartanak. *Pai-raytā* (= Világügyelő-férfi) nőtestvéréről megemlékszik az ő kondai osztják himnusa is, kit «negyven ölnyi hajfonatos úrasszony, testvérem»-nek (*ūda-joñ tet sēcep nai, jiankem* ПАТК. II : 184.) nevez, mely jelzés a vogul regebeli *Kaltēs*-leány rendkívül hosszú hajfonatának leírására emlékeztet (ennek t. i. egyik ágán «eleven nyuszt kúszik fölfelé, másikán eleven hód száll lefelé» II : 301.). Ama felfogás, mely szerint *Kaltēs* az Égatya felesége volna, úgy látszik csak keresztény eszmék hatása alatt keletkezett újabb mithosz-alakulat; a Krisztussal azonosított Világügyelő-férfi s a Máriával azonosított *Kaltēs*-asszony olyan genealogiai összekap-

való, hogy nem a *pelimi* istenségre vonatkozik a «legkisebb fiú» jelzés (ép úgy mint nem a «teremtő *Tārēm*» jelzés); hanem hogy itt az imádság bevezetése elősorolja az összes ismert istenneveket és jelzéseket (úgy a mint ez a cseremiszi és votják imádságokban történik) mintegy a következőket mondva: «Teremtő isten, nagy isten, Pelim-isten stb. a ki vagy, hallgasd meg kérésem!»

csolása, a minőben Krisztus és Mária vannak. Annál könnyebb volt a származási viszony illetően képzetének fejlődése, minthogy *Kaltés*-t már a pogány mythos a Világügyelő-férfi *nevelő anyjának* tudta, tehát csak kevés kellett ahhoz, hogy a keresztény tanítással egyezően *valóságos anyjának* s következésképp az Égatyá nejének ismerje el.

Az itt elősoroltakon kívül még egy kiváló személye van, a felső-szoszvai közlés szerint, *Numi-Tārēm* családjának s ez: '*Saʒl-Tārēm* «Vihar-Isten», az ő idősbik *öcsöce* (II : 98.). E névnek a följegyzett népköltési gyűjtésekben még csak egy említésére akadunk, hol a «Vihar-isten hét fiának» ('*Saʒl-tārēm sāt pī*') az Ob felvidéke táján «vasláncz végén függő váráról» van szó, melyben örtoronykép egy «földet nező hegy» (*mā sussnē ur*) is van (II : 65—66.). Többet mondhat e mythikus személyről GONDATTI (17. l.), ki szerint «midőn az emberek *eső, hó, hideg és meleg idő* dolgában fordulnak kéréseikkel *Numi-Tārēm*-hoz, ez a kérés teljesítésére *сяхыль торумь* *öccsét* utasítja, ki *állandóan a fekete felhőkben lakozik* s ezeket soha el nem hagyja. A *viharfelhőkön ülve* láthatják is őt a samánok: emberi ábrázatja van s *vizet hordozgatva* mammutszarvú rénekekkel utazik ide s tova a felhőkön. Ha a rének renyhén haladnak, ő rájuk üt a gyepelével, még pedig oly erősen, hogy ez által fény támad: a *villám cikázása*. Az ily ütésre a rének elkezdének rohanni s ekközben *kiöntik a vizes hordóknak tartalmát*». INFANTJEV-nek ide vonatkozó közlése szerint (IV : 261.): «*Torm* után, mint legkiválóbb, de nála alacsonyabb rangú istenségek következnek: Чехоль-вонзи (nyilván: '*Saʒl-āns*'), Водъ (nyilván: *Võt* «Szél») és Оцётръ (= *us ötēr* «kis fejedelem», t. i. a «kondai»), vagy Випшь-отръ (= *vis ötēr id.*). Az első kettő *a felhőkön él s a mennydörgés fölött rendelkezik*. Róluk még *Torm*-nak a fia sem tud semmit, ki a mennydörgés hallatára kérdi atyjától, hogy ki dörög; de ez nem felel neki. Mindkettőjüknek van neje; áldozati állatúl mindenek fölött a rént és tehenet kedvelik.» — Látnivaló e leírásokból, hogy '*Saʒl-tārēm* meteorologiai istenség, melynek szerepköre részben fedezi a *Numi-Tārēm*-ét, valamint egyezik a róluk való képzet azon közös pontban is, hogy mindkettejüknek hét fia van. Számbavéve ezekhez, hogy a fentebbiek szerint *Kworés*-nek különállása s prioritása az Égatyá mythosának eredeti tartalmában föl nem vehető s hogy ennél fogva alapját veszti a *Numi-Tārēm* és '*Saʒl-tārēm* közt

levő *testvéri viszony*nak is képze: önként kínálkozik '*Saxl-tārem* mythikus lényének értelmezésére ugyanaz a magyarázat, melyet a *Numi-Tārem* és *Numi-Kworés* mythikus különállásának nézeténél alkalmaztunk, vagyis hogy neve eredetileg ép olyan mellékneve volt *Numi-Tārem* Égatyának, mint *Kworés*; de — talán a név ritkább használata folytán s mivel '*Saxl-tārem* mint melléknév N. T. működésének csak kis részére volt alkalmazható (tehát a két mythikus fogalom tartalma nem volt azonos) — idővel a két külön név azt a képzetet keltette, hogy a velük jelzett mythikus személy is két külön, bár egymással kapcsolatos lény lehet. Ez a másodlag fejlett mythikus személy sem volt a lefelé ágazó genealogiai vonalba elhelyezhető; mert mint az égből soha nem távozó lénynek nincs a földön sem szent helye, sem bálványképe. Ellenben ott, hol már *Kworés*-t megtették N. T. atyjának, minden akadály nélkül teheték ez utóbbi mellé '*Saxl-tārem*-ot öcsnek (nem bátyának: az inferioritás jelzésére), sőt hogy kerek hármas számban legyenek *Kworés* fiai, odavették még harmadikúl a genealogiában legközelebb álló személyt, N. T. legidősebb fiát, a *Tapel-öreget* (= *Polém-tārem*) is. Ez az utóbbi nyilvánvaló változtatás mutatja, hogy a vele összefüggő egész genealogiai felfogás másodlagos fejlődés, mondhatni újítás a régi egyszerű s természetes hagyományhoz képest, mely sem elődét, sem testvérét nem ismeri *Numi-Tārem* Égatyának s az őt kiegészítő női személynek, a *Földanyának csupán leszármazóiról* tud.

Az Égatyá udvartartása s hivatásszerű ténykedése nagy számú cselédséget kíván (I. GONDATTI 17. l.). A fontosabb feladatok végzésében a *Tārem*-fiak működnek közre. kiknek egyik jelzésük ezért: *Tārem sāt pī' ajāñ zum-pī'* «Hét *Tārem*-fi, apródlégény» (II : 63.), vagy *Numi-Tārem sāt zumitā* «N. T. hét embere» (II : 117.), illetőleg *voikēn ta'ilīñ sāt zum* «fehér ruhás hét férfi» (I : 76.). Az ő dolguk különösen az emberek ügyeinek tüzetesebb gondozása, mely végből — mint fentebb láttuk — egyes vidékekre vannak szétosztva, a legifjabb *Tārem*-fiú pedig az egész világ fölötti főügyeletet gyakorolja. Az alsóbbrendű munkákhoz külön szakemberek vannak beosztva, így pl. szó van a medvéekben *Numi-Tārem*-nak «vasat készítő hét kovácsáról» (*kēr vārne sāt kušnēsū* III : 13.), kik kijavítják az ő életlen fejszéit, tompa törővasait, háromszáz ölnyi vaslánczot s ezüstbölcset készítenek

(u. o.). GONDATTI is hallott égi kovácsokról s egyszersmind égi ácsokról (56. l.). *Pairaztā* égi atyja ácsának (*tēt-verda xoi-pagat**) ПАТК. II : 184.) lehulló forgácsából negyven húrú hárfát készít. N. T. «aranyos felsőjü két hótalpának fáját mesterember készítette» (*jiwä mäs̄tēr xum vārēm s̄arñiñ alāp kit josä* III : 4.). — Különösen fontos a földiekkel való gyors közlekedés czéljából a hírszolgálat, melynek hivatalos eszközlője: *Numél-minnē tqwliñ Kalm* «Fönn-járó-szárnyas *Kalm*» (I : 77.), a *lāñziñ uj* «üzenetes állat» (ki a *lāñziñ uj lax totitā* «az üzenetes-állat-üzene-tet hordja» I : 79.), vagy más nevei szerint: *La'ilēñ-paal la'ilēñ Kalm* «Lábbal-alkotott lábas *Kalm*» (I : 101.), *Tqwlēñ-paal tqwlēñ xajtā* «Szárnyyal-alkotott szárnyas követ» (I : 106.), *Tqul-äter* (ТОУЛЬ ОДЫРЬ) «Szárnyas fejedelem» (GONDATTI 32. l.). Egyébként az Égatyához való hírvitelt minden bálványszellem (*pupi*) tartozik végezni, ha az emberek idéző igéikkel s imádságokkal erre szorítják; ezért nevezi az imádság a Pelim-istent *sāt tārēm khaitū khum*-nak, «hét isten hírvivő férfiának» (II : 414.) s mondja a Pászēt-istenke is közbenjárását könyörgő híveinek: *pikwēt, pikwēt! nanän lāwnē manā lāñziñ uj lāñz āñsē'im, manā kēlāñ uj kēl āñsē'im!* «fiúcskák, fiúcskák, nektek mondandó minő üzenetes állat üzenete, minő beszédes állat beszéde van nekem!» (II : 420.). Mind az itt elősorolt s az Égatyá környezetéhez tartozó mithikai lényekről alábbi tárgyalásainkban lesz tüzetesebben szó.

A mi magának az Égatyának hivatásszerű foglalkozását illeti, ez két irányú. Az egyik, az ő *természeti működése*, melylyel az ég, levegő s időjárás jelenségeit alkotja, úgy a mint ezt már fentebb láttuk. A másik az ő *világuralma s atyai gondoskodása* teremtményei fölött. E végből ő nem éri be megbizottjainak, a bálványszellemeknek működésével és jelentéseivel; hanem mint jó gazda, maga is *nagy körutakat* tesz világában mindent megvizsgálva s az *igazság és jog* követelményei szerint elintézve. *Numi-Tārēm asēm māt-sām sāt sām jāñzi, vitēt xat sām jāñzi* «N. T. atyám földvidékek hét vidékét járja körül, vizeknek hat vidékét járja körül» (II : 289.), mondja az Égatyá házában nevelkedő *Kul-äter*-gyermek s ugyane cselekedete után dicsőíti a kondai imádság *Torēm* atyát

* Itt *xoi-pagat* = vog. *xum-piγä* «legénye». ПАТКАНОВ a *pagat* szót «fölsnek» találja s nem fordítja.

tēpēñ soqt soqr mūlēt khom, molēñ soqt soqr mūlēt khom «táplálékos, jószágos hét világot körüljáró férfi» (II : 376.), *oqtēm ōlnē soqt soqr mūlēt khom* «ember lakta hét világot körüljáró férfi» (II : 377.), *Ŋm-Tōrēm soāt soqr khom toatām* «N. T. hét világbeli férfi atyuskám» (II : 230.) jelzésekkel. A jevravidékiek szerint *Tōrēm mindig az ember körül van*, mint valami őrangyal; *ō ālnē jālēm āl-Tōrēm toqtēm, šišin jālēm šis-Tōrēm toqtēm* «előttem járó Elő-Tōrēm apuskám, mögöttem járó Mög-Tōrēm apuskám» (II : 380.). Különösen megjelenik a kegyes Égatya az áldozattal könyörgő hívek előtt: «Szarvas állat áldozatos tereden» — mondja az imádság — «gyönyörködő szárnyas hátú háttas istent nem látunk. Hajdan, midőn az ének korabeli férfi, a mi atyánkfia, a rege korabeli férfi, a mi őszünk fia élt, szarvas hét állat áldozatos terén állta napján, ama férfi viselte hóbot karikája alakjában forgó *kerék föld felett Numi-Tārēm, a mi atyánk megjelent*» (*zulitálás*, tkp. «előbukkant» II : 312.). Ilyen leszállása alkalmával — melynek rendes kifejezése: *Tārēm jol-va'iles* (II : 66.) — GONDATTI szerint (17. l.) az Égatya fehér lovon járva föl szokta jegyezni tapasztalatait s aztán naplóját elintézés végett átadja a Világügyelő-férfiúnak. Im egy kis szemléltető kép gyanánt e tárgyhoz a kakuk legendája (*kakuk-ēri* IV : 321.):

«Hajdan *Numi-Tārēm* alatt levő földjét megnézendő a földre jött (*joli mātā sunsilim mā-tārmēl jālāsēs*). A mint *loháton jár*, lova belesülyedt a sárba. A közelben egy ház mellett nő ül; énekelve szabdál, varrogat. „Micsoda nő vagy te, gyere ide, segíts fölemelni lovam!” — hívja őt *Tārēm*. „Én nem érek rá, varrogatok” — mondja. „No ha nem érsz rá, ne is érsz rá soha; éjjeli kakukképp énekelj, nappali kakukképp énekelj, éjjel ne legyen, nappal ne legyen nyugalmad!” *Tārēm* megátkozta s kakukképp röpült tova. Szabdálódeszkáját fark gyanánt, varrógyűszűjét orr gyanánt illesztette rá. Leányai, fiai árván maradtak, anyjuk nélkül kínlódtak, halálra jutottak, egy lúczfenyő tövébe temették el őket. Ő miattuk éneklie a kakuk: „Két kis magzatom, két kis porontyom maradt el; két magzat, két poronty; evező-darab (= karjaik), ladik-darab (= hasuk), lúczfenyő-töve, czölöp-töve!”» (*kit šis, kit maḡ, tūp-sup, ḡāp-sup, ḡaut-tit, sūp-tit*: a kakuk hangját utánzó szók).

De nemcsak földi jártában, hanem égi tartózkodása alatt is folyton ügyel az Égatya mennyei lakából teremtményeire, még

pedig a kondai nép felfogása szerint olyképp, hogy háza ablakaiból kinéz, mint a következő hivatkozásból kitetszik: «Felső eget lakó férfi, kedves atyám, midőn te hétszeresen levő üvegablakon keresztül alátekintesz (nāi soūt-pēs ōlpē kēsi kōsnēsēn togrē jalē sošnēn-sōut) bogyóját termő bogyós ligeted, zelniczéjét termő zelniczés fővénypartod sok terület el» (III : 126.). Az égnek «lefelé néző nyúlásáról» (jolāl susnē as II : 98, 99.) szó van a Világügylő születésének regéjében is, melyen át N. T. ledobja a földre bűnös nejét, Kaltēs-asszony pedig ugyanott lepillantva észreveszi az éppen világra jött «arany kezű-lábú gyermeket».

Hogy minők legfőkép az Égatya gondoskodásának tárgyai, arról bőségesen tájékoztatnak az imádságok, melyekből azt látjuk, hogy az emberek hozzá közvetlenül, vagy a bálványistenségek közbenjárásával egészségért, boldog életért s anyagi javakért folyamodnak. Az ő kezében minden lénynek a sorsa s ezért nevezik oātēm ōlnē soāt vor tatilēp khom-nak, «az emberélet hétféle szerencsését hordó férfiúnak», ki t. i. mindenhatóságában mindent megadhat, a mi földi teremtetést boldogíthat s tőle függ e javaknak megvonása is. A szerencsés ember Tārēm-nē vojwēs «T.-tól fölvetetett», azaz «az ő kegyeibe fogadtatott». Közöséges bucsúszólások: Tārēm-jot minān ! (II : 283.), Tārēm-jot minēkān ! (II : 8.): «Istennel menjetek, kedveseim!», Tārēm jot kit pasā, χūrēm pasā minān ! «Istennel való két üdvözetemmel, három üdvözetemmel menjetek!» (II : 18.). Mint PATKANOV írja (I : 99.), annak nyilvántartására, hogy kinek meddig tartson élete, nagy könyve van s egy vogul rege is tud arról (I : 74—75.), hogy «Arany-Kworēs az atyánknak vendégül szobarekeszében írások (v. könyvek : nēpākēt) hevernek», melyekből a tanakodó Tārēm-fiak előtt az előidézett írásértő, Jeli-ūs ajkā «bácsijuk» (ākiānl) bebizonyíthatja, hogy a szóban forgó tűzőzönnek, illetőleg a világ pusztulásának még nem érkezett el a kiszabott ideje. Említettük már fent GONDATTINAK azt a szigvavidéki értesülését, hogy az Égatya aranyból való támasztó botja állandóan az élet vizében (lilīñ vit) van s ennek hullámoztatása a bűnösnek, kinek szánva van, rögtönös eszméletlen állapotát okozza. De ő nem kívánja teremtményeinek halálát, sőt ellenkezőleg «szánalmába veszi» (Numi-Tārēm āsānēlnē sālī' višsēnt wēt II : 408.) a kór s egyéb szerencsétlenség üldözöttjeit. Az ő segedelmét keresik a hős harcosok is végső szorultságukban, így az ifjabb kondai fejedelem,

ki czélja elérésére «*Nqm-Törém atyjához hét hétig tartó hőségért kiáltott föl*» (N. T. *jāyētān soāt soātēñ reī' ajrēs* II : 224.) s elnyerte e kérelem teljesültét, mint később bátyja, ki ellenfelének legyőzése N. T. «kedves ura atyjától» (*šomé pajrēs jāyēm* II : 230.) *aranyostort, aranyfokost s életvízzel való tömlőt (lélēñ vit khūri)* könyörgött s meg is kapott. GONDATTI írja (23, 24. l.), hogy midőn a «Szoszvaközép-öreg» az ellene háborúval jövő hatalmas *mēñkw*-et meglátta, nagy félelmében N. T. atyjához fordult segítségért, ki őt győzelemhez juttatta avval a figyelmeztetéssel, hogy a *mēñkw*-nek mellében a nyaka alatt egy darabka «emberi hús» van s ez rajta az egyedül megsebezhető testrészt. PATKANOV egyik hősenekében (II : 64.) csak úgy érheti utól a hős menekülő ellenfelét, hogy emennek útja elé erdős dombok, majd egy vérrel folyó patak alábocsátását kéri «Arany-Fény» menyeyi atyjától, mit ez teljesít is.

Az itt fölsorolt hivatásszerű munkásságon kívül van *Numi-Tārēm* atyának magán foglalkozása is, a minő különösen a vadászat és halászat, melynek eszközeiről fentebb szözlöttünk. Teljes felszereléssel jár ő ki erdeibe: «a fáját mesterember készített aranyos felsőjü két hótalpát előveszi, őt ujjú ujjas lábára fölcsatolja s nyuszfogó hét, vadfogó hét sok vadászshurokjához erős mennydörgés, hatalmas mennydörgés csattogó zajával távozik» (III : 4.). Halászatának egy alkalmát a Kaltés-leány nászregéje írja le (II : 299.); e szerint: «Háza egész nagyságában szél hullámozta vízhabbal egyre forog. A nép közül a ház padlóján a hálóvarsával halászó ember a hálóvarsával halászik, a keczező ember keczézik, a gyalmot vető ember gyalmot vet, a halászó sövénynyel halászó ember halászó sövénynyel halászik, tokhalat, nyelmalazacot fognak. A vendégrekeszben egy öreg asszony s egy öreg ember ülnek», a Kaltés leányukat (a rege szerint: testvérüket) férjhez adó égi atya párjával. Az elromlott vadászszerszámokat, mint fentebb láttuk, rendszeren *kovácsaihoz* adja javításra; de maga is szeret foglalkozni e mesterséggel. «*Numi-Tārēm atyám hegye törött sok törövasat, éle törött sok tompa szerszámot sokat gyűjt össze; vaslánczos jeles házat, ezüstlánczos jeles házat üt föl* (= kovácsmunkákhoz fog: *kēr-sērīñ jāmēs kwol ūntitā, ālnsērīñ jāmēs kwol ūntitā*), húsos (= húseleségben tartó) hét folyamán, csontos hét folyamán így foglalkozott» — mondja az egyik medvének (III : 44.).

Ezek ama mythikus képzetek, melyekkel a vogul-osztják em-

ber az Égatya személyét, alaki vonásait és szellemi tulajdonságait, uralmának székhelyét és környezetét, hivatásos s egyéni munkálkodását felfogja. Hozzájuk külön csoportként csatlakoznak az Égatyára vonatkozó történeti mythosok, melyek az ő multjának eseményeit tárgyazzák, különösen arra — az embert minden tájon s minden időben rendkívül érdeklő — kérdésre igyekezvén részletes fölvilágosítást nyújtani, hogy miként létesült, vagy *teremtődött általa a világ* egészében s egyes alkotó elemeiben s hogy miként támadt ebben a jelenleg uralkodó törvényszerű világrend, az emberi társadalom s kultúrája (főbb életfoglalkozások, mesterségek, jog- és vallásszokások stb.). Mielőtt ily tárgyú mithoszok bemutatására áttérnénk, lássuk elsöben minő műszavakat és kifejezéseket ismer a vogul költői nyelv a «teremtésre».

Legérzékibb ezek közt a *jolä täräti*, vagy *täräti* «alábocsát», t. i. az égből a földre, mely kifejezésnél ismerjük tényleg a mennyből való alábocsátás regéjét is ezeknél: *Sorni-Kworés äšuw nā täräti* «Arany-Kworész atyánk a földet bocsátja alá», azaz: «teremti» (I : 35, 36, 76, 134, 135.), *jelpiñ šakw täräts* «alábocsátotta a szent tűzőzönt» (I : 68.), *Xul-ätär tärätästä* (I : 158.), *Sopér-nāj, Kami-nāj āñkw tärätästä* (I : 76.), *Paräp-nāj āñkw täräte'im* «Paräp-asszony anyát (ily nevű hegyet) bocsátok» (I : 80.), vagy midőn a medvéről mondja az ének, hogy *jäle tärätqus* (KV. III : 128.), *tärätawem* (III : 18.); de már nincs határozottan megmondva, hogy ugyancsak az égből, vagy máshonnan «teremtéssel», avagy szóbeli «rendeléssel, igézettel» történik-e a «bocsátás» pl. az állatokról szóló következő helyeken: *Numi-Tärém äšuw kwoss-képél vit-žul voss tärätäsén, vör uj voss tärätäsén!* «N. T. atyánk teremts (= bocsáss) legalább vizi halat, erdei vadat!» (I : 73.), *Sorni-Kworés äšukwé sät tömil, sät pawél lawés tärätāñkwé* «Arany-Kworész atyuska hét jávorüszöt, hét jávortulkot, mondta, hogy bocsát» (I : 91.), vagy a jávor mondásában: *Numi-Tärém järeñné tärätawäsém* (IV : 301.); v. ö. *Türum estem saiteñ puñdape kart jewér* «Istentől bocsátott deres oldalú vASFARKAS» (PATK. II : 88.). Világosan csak isteni «rendelésről» lehet szó ebben: *Täreñné näl tärätawäsén, añ nēn tülmentawés* «T. nőt rendelt (bocsátott) számodra, de azt a nődöt ellopták» (I : 7; *Tärém tawän tärätälím nāj-äri* I : 10.); a következőben pedig éppen földi lényektől ered az alkotás: *tərəntal nā tərnel tärätästēn, žultal nā žulel tärätästēn*

«a kórtalan földre kórt bocsátottatok, a betegségtelen földre betegséget bocsátottatok» (I : 113.).

Többször részletesen kifejti a rege, hogy miként történik a teremtetést eszközölő «alábocsátás». Ennek ugyanis két módja van, az egyik: a *hágcsón való alábocsátás*, a mint a Földanyának az Égatyához küldött üzenetében találjuk: «Íját fogott hét férfidat megteremteni im megteremtetem; de most megenni való vesszőbimbójuk, fűbimbójuk mi lesz? *Te ezüsthágcsót bocsáss alá (nañ aľn-γāñγältép tārātēn jolā)*, megenni való vesszőbimbójuk, fűbimbójuk *ama hágcsó hosszában*, onnan hadd szálljon alá (*ta γāñγältép γasit tül voss va'ili*)!» Kérdi erre az Égatyá: «*Az ezüsthágcsó hosszában kicsodámat bocsássam alá?*» Felel az üzenethozó követ: «Lúdbukdácsoló, rézebukdácsoló hét folyócskádnak hét halsereges vizéből kis hátszárnyú hátszárnyas halat hozz elő (*kwāl-tēn*), mögös várunk mögébe *hét jávorú jávoros mohlegelöt bocsáss alá!*» (*sāt ujpā ujiñ suw voss tārātēn!* I : 132—3.). Egy másik esetét annak, hogy a földi javak az égből hágcsó mentén kerülnek alá, a szigvai szent rege adja elő, mely szerint a Napasszony-leány s a Holdvilág-leány, miután a Világügyelő-férfi nejeivé lettek. hozományukkal, t. i. «lófalkájukkal s tehénfalkájukkal [az égből a földre vivő] hágcsó tövéhez jutnak s onnan előre haladnak» (I : 31.). Ha már van ily eget, földet összekötő hágcsó, egész természetes képzet, hogy midőn az egyik teremtetési rege ősembere az Égatyától a föld előbuktatását, megszilárdítását, az állatok megteremtését stb. óhajtja, mindezek elérésére nem éri be avval, hogy ebbeli kérelmeit itt e földön könyörgés alakjában előadja, hanem e végből amaz égbe vezető «*hét fokú ezüsthágcsón (sāt nakpü aľn γāñγältép)* fogas evet, karmos evet alakjában» személyesen hág föl s ily módon bár «karmos állat karma ereje elfogyott, miután fogas állat foga ereje elfogyott, a *Numi-Tqrem* atyja lakó ezüstrudú rudas házhoz elérkezik» (I : 138.). Hágcsón jár föl az égbe a szigvai szent regében a Világügyelő-férfi is (I : 23.), továbbá PATKANOVNAK egyik hősenek-közleményében a *holtnak szelleme*, mely utóbbi helyen (II : 32.) «háromszáz fokú fokos hágcsóról» (*γüdem-söt cündep cündiñ γōñdēp*) van szó.

Kevésbé nehézkes módja az égből való alábocsátásnak, mely *kötél, láncz*, illetőleg *ezek végén csüngő bölcső* segedelmével történik. Ily úton *előkelőbb mythikus lények* jutnak a földre, így *Arany-*

Kaltés és a Világügyelő *Arany-fejedelem*, kiket «Arany-'Sis' anyjuk s Arany-Kworés atyjuk aranyabroncsú két bölcsőbe fektettek, hét rojtos ezüst lánczot csatoltak hozzájuk s így bocsátottak alá ezen alant levő földre (*sgrni kispä kit-äpän çujiptawessi', sät rüsip äln-kwal;él ält-élessi' ti joli män ti tärätawessi' I : 67.*), vagy a mint a Világügyelőről egy másik ének mondja: «Atyja esüsthajlatú hajlatos bölcsőbe ültette, az alant levő föld férfinus világába bocsátotta alá (*äln sitpä sitiñ äpän ünttöstä, joli mä çumiñ tärémne tärätöstä*). Sas-pelyhü ember bátyjának háza tetejére hatalmas mennydörgés hangjával esett le» (II : 101.); l. még PATKANOV I : 101. — Hasonló a Földanya alászállásának története: «*Joli-Tarém* anyánk a két *tarém*, két *kworés* (= ég és föld) között hétszeres vasláncz végén függő váraban ül (*sät-pis kër-kwäli' talézt çanné üsät ünli*)». Hosszú ideig, vagy rövid ideig ül, egyszer csak eljött a föld megteremtésének kora. *Numi-Tarém* bátyja szól: 'Te festvér, most szállj le az alant levő földre, az ember korabeli világot kell megteremteni!' A *hétszeres vasláncz*, melyen a vár függött, most levágódott s *Joli-Tarém* anyánk alászállott» (*jolä va'iles I : 128.*). — A teremtségi rege *ösember-párját* is «*ezüsthajlatú hajlatos bölcsővel* bocsátotta felülről alá *Tarém*-atya (*äln sitpä sitiñ äpül tärätawessi'*); vasláncz végén jöttek alá» (I : 135.). — Böven beszélnek el a medvénekek ez isteni állatnak mennyből való leszállását (*numel va'ilem eri'*): N. T. atyja *háromszáz ölnyi vaslánczot* készítget, *ezüst hajlatú hajlatos bölcsőt* készítget; amaz erőszakos kezű réti állat, leányához oda viszi őket; amaz ezüst hajlatú hajlatos bölcsőbe ültet im ő engem, a háromszáz ölnyi vaslánczczal kötöz meg im engem, az alvilági nép lakó sárga színnel, vörös színnel borított, *kis lúd, kis récze pipegő földcskére* bocsát alá im engem» (III : 13—14, 45—46, 118.), «*hétszeres ezüsthajlatú, hétszeres aranylánczon* bocsátott alá engem» (III : 77—78, 127.). Egy kondai osztják medvénekekben (PATK. II : 192.) is szó van arról, hogy ez állatot «*atyja vaslánczok drága végén* bocsátotta alá» (*jigem-iva kart-sögeret tinëj tei estemem*).

Az ilyen égből való alá bocsátás nem mindenkor történik az Égatya részéről a célszerűség biztos tudatával, hanem inkább a lekívánczónak tartós unszolására. Ily esetekben a habozó Égatya az aláeresztett bölcsőt az ég és föld között lebegve visszatartja, mint ezt az ének a Világügyelő-férfi leszállása alkalmával előadja:

«Férfi nagyságúvá még nem vált s ím minden áron az alatt levő földre vágyakozik. Éjjel vágyakozik, nappal vágyakozik: *Numi-Tq̄rém* atyja nem bocsátja alá. Csontja még erőtlen, húsa még erőtlen: N. T. atyja azért akadályozza. Hosszú ideig, vagy rövid ideig növekedett, egyszer csak szól: 'Óh atyám, az alatt levő föld férfiús világába bocsáss alá engem!' Im *šop̄er-ezüst, kami-ezüst bölcsöbe ülteté* N. T. atyja s alá bocsátotta. A két *tav̄em*, a két *kwor̄es* (= ég és föld) közé oda fogta. N. T. atyja ha felvidéki szelet támaszt: ezüst hajlatú hajlatos bölcsőjében az alvidéki tengerhez emelődik; ha alvidéki szelet támaszt: ezüst hajlatú hajlatos bölcsőjében a felvidéki tengerhez emelődik. N. T. atyja, ha esőként esőzik: húsa az eső által gyarapodik; N. T. atyja ha szélképpen fú: csontja a szél által erősödik. Hét nyáron, hét télen fújta a szél, akkor szállotta meg az erő. N. T. atyja azután ím lebocsátotta» (II : 103—4.). Így járt a *medve* is, mint énekében panaszolja: «(N. T. atyám) *egy száz ölnyire bocsát alá engem s ott visszatart. Ha felvidéki szél támadoz: az Ural alvidéki vége felé hord el engem; ha alvidéki szél támadoz: az Ural felvidéki vége felé emelget engem. Ezután igaz igézet jeles fajával igéz meg N. T. atyám.* Majd *kétszáz ölnyire bocsát alá s ott ismét visszatart . . .* Énekbe illő, regébe illő nagy inséget szenvedtem át ekkép. Ezután igaz igézet jeles fajával igézget ismét N. T. atyám». Végül «*csipkerózsafa hét bozótjába, zelniczefa sűrű bozótjába bocsát engem (tár̄atav̄em), amaz ezüst hajlatú hajlatos bölcsőmet pedig fölemelgeti*» (III : 14—18, 46—48, 116—119.). A REGULY-féle teremtési rege szerint az ősember-pár sem került el e sorsot avval a különbséggel csupán, hogy ők nem a magasban, hanem minden föld híján itt alatt *himbálóztak az ősvízen*: «N. T. atyjuk alvilági zúgó szelet támaszt, a felső tenger végére viszi őket; fölvidéki zúgó szelet támaszt: az alsó tenger végére emeli őket. Az öreg egy napon N. T. atyjához könyörög: 'N. T. apám, nekem egy házterületnyi szent földdarabot bocsáss alá!' Miután egy napig éltek, két napot eltöltöttek, N. T. atyjuk egy ház nagyságú szent földdarabot bocsátott neki alá» (I : 135.). A teremtési ének szerint az emberiség ősanja *Kami-asszony* «egy méhbeli hét magzatot szül» s «évet számítva hét éven át, esztendőjét számítva három esztendőn át himbálja az ifjakat a szél» (*p̄ř̄et xollitaw̄et* I : 103.). — *Égen függőnek* ismeri a felső szoszvai közlés *Numi-Kwor̄es* három fiát (N. T., '*Saxl-*

tārem és *Tapel-ājkā*) úgyszintén *Kaltés* testvérüket (*Numi-Kworés járānelnē kit tārem šalēn, kit kworés šalēn jolā tārātavāst* II : 98.), más közlések pedig a hét *Tārem-fiúról* mondják ugyanezt (*Tārem ḡannē sāt pī* IV : 207.) s emlegetik «*Tāremtől alábocsátott vasláncz végén csüngő várukat*» (*Tārem tārātēm kēr-kwālī' talēxt ḡannē ūs* II : 65.). A déli osztják regékben is találunk égen függő házakat; az egyik: «alsó aranyával lefelé ragyogó (folyó), felső aranyával fölfelé ragyogó ház vaslánczok drága végén» (*it sorñet it oumañ ḡōt, nūm sorñet noḡ oumañ ḡot kart-sēgeret tinēñ teina* ПАТК. II : 140.), a másik: «Istentől alábocsátott vasház» (*Tūrūm estem karda-ḡōt* u. o. 172.).

Ezek a regék magyarazzák meg, hogy minő képzetek fűződnek ahhoz a «bocsátáshoz», melyet a teremtésnek *tārāti* műszava jelez. Egyértelmű ezzel a *tāremti* képzésváltozat (pl. *ēlēm-ḡālēs ūnlēnē mā tārātuñkwē ti tārēmtāslēn* «az ember lakó földjét alábocsátani im alábocsátottad» I : 36; *As-vit jelpiñ nḡmtēn Asēn oss tārēmtāslēn mōnt!* «Ob-víz [vagyó] szent elmédet óh bár az Obba bocsátanád! II : 351; *ājkā tusā Ās-simē Ās-pāñḡwitēl tārēmtamē* «az öreg szakálát az Ob medrében az Ob szélességében bocsátotta szét» I : 133.), melylyel azonosnak vehető a «create, gignere» sajátos régi magyar műszava a *teremt-*, a trans. «gigno, profero» és intrans. «cresco, nascor» értelemben egyaránt használatos *magy-terem-* causativuma (v. ö. ez utóbbihoz: *nañ sātēm ēlēm-ḡālēsēn mā jāniti'* *tārāmlēs, nañ lāum vōr-ujin mā jānitiēl tēls* «a tőled ígezett embered a föld egész nagyságában *terjedt el*, a tőled rendelt erdei vadad a föld egész nagysága szerint *támadott*» I : 150., hol *tārāmlēs = tēls* «létre jött, támadt, született»; *mā akw' pālā vōr-ujin tārēmlawēs* «a föld egyik fele erdei vadtól lett elárasztva» = «erdei vad termett rajta» I : 147.).

Egy másik jelzése a teremtésnek: *sāñkēmti*, pl. *ēlēm-ḡālēs jisīñ tārēm sāñkēmtañkwē ēri* «az ember korabeli világot kell megteremteni» (I : 128, 36, 84.); *ēlēm-ḡālēs ālnē jisīñ tārēm ēl-sāñkēmtilēm* «az ember korabeli világot hosszabbá teremtem» (II : 291.); *Xul-ātēr āri taw sāñkēmtētā* «a *Xul-ātēr*-leányt ő (t. i. *Sorni-Kworés*) teremtette» (I : 77.); '*Sopér-nāj āñkw ti tārātētā, Kami-nāj āñkw ti sāñkēmtētā* (I : 77.), hol tehát *tārātētā = sāñkēmtētā*. A megfelelő intrans. képzés: *sāñkēmlī*, pl. *māi' tārmi', tēn sāñkēmlēi'* «az ég és föld, ők megteremtődnek» v. «előtámadnak»

(I : 101.), *Sorni-Kworés já'ikwé ǎln taɣtép-kēr jūniti' ti sǎñkémleš* «Arany-Kworész apuska ezüst orsókarika nagyságában alkotódott» (I : 77.), *au kakēr sāt pī' tūl voss sǎñkémle'it* «az egy méhbeli hét fiú onnan támadjon», v. «jőjön elő» (I : 84.), *am matnāi' tit ti sǎñkémlešēm* «én itt im öreg korra termettem», v. «jutottam» (II : 125.). A szó alapja, mint már fentebb érintve volt, a déli osztyják *sañki, sankā* «klar, heiter», KO. *sañk*, SO. *señk* «világosság, világ» (СВѢТЪ) PÁPAI KÁR.); melynek mása fölismerhető az ÉV. *sǎñk* «verőfény; hőség» = LV. *saɣ* id., továbbá az ÉV. *sǎñkeli*, LV. *sqñɣemli* «fölserkenni, fölébredni» (= *kēnsēmli*), tkp. «világosságra érni, jutni» medve-műszóban (III : 204, 207.). A «teremtés» fogalmának *sǎñkēmti* szava tehát voltaképp: «világra, világosságra hozni»; *sǎñkēmti* «teremtődik» = «világra jutni» (mint: *sannē pati* «születik», tkp. «szembe esik» = «látható lesz»).

A REGULYTÓL jegyzett teremtési énekekben a *sǎñkēmti*-nek párhuzamos kifejezése: *pēntēmli*: *māi' tǎrmī' tēn pēntēmle'i, tēn sǎñkēmle'i* (I : 101.). Itt a közlőtől eredő «они родятся» fordítás is világosan mutatja a teremtődik-féle értelmet s jól érthető evvel a szó előfordulásának másik helye is, melyben a Földanya ezt üzeni az Égatyának: *pēntēmlanē ti pēntēmlešmēn ām tēpēl tēpēl ātēmtal ũnluñkwē vāyēm at joɣti* «megalakúlni im mi ketten megalakultunk; de én étellel táplálkozó ember nélkül megélni (ülni) nem bírok» (I : 101—2.). A tőlem följegyzett szövegek ezt a déli vogul s úgy látszik elavult kifejezést nem ismerik.

Szintén a művelet szemmel látható mozzanatát, t. i. az ismeretlenségből az ismert állapotba való jutást emelik ki a teremtésnek ezen kifejezései: *tēlti* és *ɣuliti*, pl. *ēlēm-ɣǎlēs ũnlēnē jelpiñ mā tēltēn, ēlēm-ɣǎlēs ũnlēnē sqwiñ mā ɣulitēn!* «az ember lakó szent földet hozd elő, az ember lakó kerges földet buktasd elő!» (I : 139.); *Sorni-Kworés já'ikēm, taw tēltālēm ur-lōptatā* «Arany-Kworész apuskám, az ő teremtette hegyi levele» (III : 270.); *ɣǎtēl ti ɣǎtēltāslēn, ēt-pos ti ɣulitāslēn* «a napot im földerítetted, a holdvilágot im előhoztad (előbukattad) I : 129.); *joɣtūl ɣuliti, aum vāri* «kört támaszt, betegséget csinál» (I : 158.). A *tēl*-alapszónak értelme: «támad, lesz, válik, keletkezik, születik», pl. *la'ilā ɣumlē tēli, kātā ɣumlē tēls, toɣ vāres* «lába a mint támad, keze a mint támadt, úgy készítette» (I : 146); *mā tēlēm mōjt* «a föld keletkezésének regéje» (I : 1.); *am tit tēlsēm* «én itt születtem»; *tēlpū jāñɣēp* «ujuló», v.

«születő hold» (III : 337.). A *zuliti* ige jelentése: «valahonnan (különösen a vízből) előbuktat, fölemel, fölszínre hoz» s midőn a föld teremtéséről mondja a rege, hogy *mā zuliti*, tudjuk is, hogy e kifejezés igazán a földnek az ésvízből való előbuktatására czéloz; a megfelelő intransitívum: *zulili* «fölbuzog, fölemelkedik (különösen a vízből), pl. *zuliléné tūr-vit* «fölbuzgó tóvíz», *mqrāt sālīnkān khūlīlātjēt* «lehelletének bugyborékai szállnak föl (a vízből; II : 232.). Midőn a hold fölkelteről mondják, hogy *zulili*, a kifejezés eredete talán szintén az, hogy előbukkanását a tengerből képzelték.

Figyelemre méltó kifejezése a «teremtés»-nek: *ta'ilti* «teljessé tesz» a himnus következő szavaiban: *Sorni-Kworēs jāyēn ta'iltēm šoper-āln, kami-āln lūsīn xamsī at tulāp tulān kātēl pūrāln!* «Az Arany-Kworēs atyád alkotta (létrehozta, teremtette) soper-ezüst, kami-ezüst rojtos ostort öt ujjú ujjas kézzel fogd meg!» (II : 323.); a közlő fordítása szerint: «Господь творилъ тебѣ плеть, ты поймаи!» A *ta'il* «teljes, egész, ép» alapszó értelméhez viszonyítva e kifejezés jelentésfejlődése ép olyan, mint a magy. *ép* szóból képzett *épít* = «alkot, létrehoz» igében.

De a «teremtés»-nek ezen szemléletes kifejezésein kívül vannak a vogulban olyanok is, melyek a teremtőnek pusztán *kimondott akaratát* jelzik, tehát a teremtés tényét ép úgy adják elő, mint midőn a biblia így szól: «S *mondá* az Úr: legyen világosság! S lőn világosság». Ilyen kifejezések: *sāti* «igéz; igéjével teremt, létrehoz» és *lāwi* «mond, szól, rendel» a következő példákban: *Numi-Tq̄rēm āšēm, nañ sātēm ēlēm-xalāsēn āri āñsuñkwē, pī' āñsuñkwē pats* «N. T. atyám, a te *igézetteddel* teremtett emberednek leánya, fia kezdett lenni» (I : 157, 150.); *nañ sātēm vit-xulēn, vōr-ujin* «a te *igézetteddel* teremtett (v. termett) vízi halad, erdei vadad» (I : 150.); *am sātēm vōr-jiwēm* «az én *igézetemre* termett erdei fám» (I : 151.) | *kēr-tāx jelpiñ ta'ilēm jāyēm sātēm jelpiñ ūgulēm num-pālēn, jāyēm lāwēm jelpiñ luvēm num-pālēn nāñx ti masilēm* «vas mellű szent ruhámat atyám *igézte* (v. *teremtette*) szent húsom fölé, atyám *rendelte* (v. *mondására létrejött*) szent csontom fölé im felöltöm» (II : 149.); *nañ lāum jelpiñ mān tēltāsēm, nañ sātēm sqwiñ mān xulītās-lēm* «a *szavadra* létrejött szent földedet előhoztam, *igézetedre* létrejött kerges földedet előbuktattam» (I : 143.); *Numi-Tq̄rēm jāyēmne xasā la'ilpā la'ilīñ uj tārūtawāsēm, tēpēl tēpēl ātēmān sim-talēx*

nqsiñ pūli' lāuwāsem «N. T. atyám hosszú lábú lábas állatnak *bo-csátott alá* (= teremtett) engem, táplálékkal élő emberének szívcsúcsabeli izletes falatjául *rendelt* engem» (IV : 301.). A *sāti* szó értelmének fejtegetésével alább foglalkozunk a samánműveletek tárgyalásánál.

MUNKÁCSI BERNÁT.

Új könyvek, füzetek.

BUDENZ JÓZSEF. Finn nyelvtan. (Hang- és szótan.) Átdolgozta SZINNYEI JÓZSEF. Ötödik, javított kiadás. (Finn-ugor kézikönyvek. I.) Budapest.

DÉZSI LAJOS. Szent Ágoston reguláinak magyar fordítása Coelius (Bánffy) Gergelytől (1537). Budapest.

HACKER KÁLMÁN. A szóképzés és szóösszetétel Faludinál. Budapest.

KALLÓS ZSIGMOND. A tagadás nyelvünkben. Első, általános rész. (Különnyomat a M. Nyelvörből.) Budapest.

KELETI SZEMLE 2. és 3. füz. (BACHER W. Osttürkisches aus einem hebräisch-persischen Wörterbuche. — WINKLER H. Die ural-altaischen Sprachen. — KUNOS I. Šejz Sulejman Efendi's čagataj-osmanisches Wörterbuch. — FOY K. Das Aidinisch-türkische).

MOLECZ BÉLA. A magyar szórend történeti fejlődése. Budapest.

SCHUCHARDT, HUGO. Über die Klassifikation der romanischen Mundarten. Graz.

TOLNAI VILMOS. Magyarító szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére. Budapest.

Irtisi-osztják szójegyzék.

(Első közlemény.)

Az osztják nép és nyelv tanulmányára az 1886—88. évek folyamán nyílt alkalmam, a midőn hivatalos megbízásból minden irányban át kellett utazgatnom a tobolszki kormányzóságnak ugyanily nevű kerületét. Befejezvé n napi munkámat, örömet szenteltem szabad időmet a vidék néprajzi sajátosságainak vizsgálatára, melynek során különös érdeklődéssel kötötte le figyelmemet az osztjákoknak sajátos s több szempontból igen tanulságos népköltészet, valamint nyelve. Ide vágó kutatásaim főbb eredményeit a szentpétervári császári tud. akadémia kiadásában megjelent «*Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoesie*» (1897—1900.) című munkám tartalmazza, melynek első kötete nyolcz fejezetben a tájék topografiai és természetrajzi leírását, a lakosság anthropologiai jellegét, ruházatát, építkezését, gazdasági állapotát, foglalkozását, életmódját, műveltségi és jogi viszonyait, statisztikáját, továbbá az ősi néphit s az ezzel kapcsolatos népszokásokat tárgyalja, második kötete pedig az osztják népköltészet általános jellemzésének bevezetésével a tőlem följegyzett hősénekeket, mondákat, meséket, mythologiai s egyéb fajú dalokat, meg találós meséket nyújtja, mindannyit német és orosz fordítással. Ezekhez kiegészítésül következik imitt szótári gyűjtéseimnek közlése, melyeknek anyagát főkép a Konda és Demjanka folyók mellékén szereztem, ezenkívül kis részben még az Irtis torkolatvidékén s az Ob mellett, a honnan **CASTRÉN** szógyűjtése jobbadán származik.

Mint az eddig ismeretes nyelvanyagokból kivehető, az osztják nyelv egész területén három fő nyelvjárás csoportot lehet megkülönböztetni, jelesen az *éjszakit* (az alsó Ob és mellékfolyóinak vidékén), a *keletit* (az Irtis torkolatánál feljebb eső Obvidéken, különösen a Szalim, Vach, Jugan és Vasz-Jugan folyók mellékén)

s a *délit*. Az utóbbi három, némileg különálló al-nyelvjárásra osztható, melyek: 1. a *Demjanka* folyó vidékének nyelvjárása (rövidített jegye: *Dem.*), mely átmenetet alkot az irtisvidékitől a szalimvidékihez; — 2. az *Irtis* mellékének nyelve (röv. jegye: *I.*), mely oly közel áll az *Irtis torkolatához közel eső Obvidék* nyelvéhez (*O.*), hogy CASTRÉN e kettőt külön jelzéssel meg sem különbözteti; — 3. a *Konda* vidékének nyelvjárása, melynek területén különválasztható az *alsó-kondai* (*AK.*), a *közép-kondaitól* (*KK.*), mely utóbbit a sumilovi, jeszauli s más közelfekvő jurtákban beszélik. Olyan szavak, melyeknek nyelvjárását a jelen szójegyzék közelebről meg nem határozza, több nyelvjárásban egyezően hangzanak.

Szövegeimben általában CASTRÉN hangjelzését követtem, csupán két olyan betű alkalmazását találtam föltétlenül szükségesnek, mely nála elő nem fordul. Az egyik az *é* (szövegeimben: *î*), mely egy igen röviden ejtett orosz и-féle hangnak jegye s az újabb vogul-osztják nyelvi kiadványokban mindenütt előfordul, helyette azonban CASTRÉN valamely más rövid magánhangzót (*a, e, i, o, u*) ír. A másik a *ž* (szövegeimben: *ẓ̌*) = orosz ж, mely a Demjanka és Konda vidékén többször más nyelvjárások *č, š* és *š* hangjainak a változata. Az itt adott szójegyzékben CASTRÉN sajátos betűit, eltérőleg szövegeim kiadásától, a magyar nyelvtudományi irodalomban használt átírással jelzem (tehát pl. a jésítést nem a betűt áthúzó jeggyel, hanem így: *î, l, d'* stb.). — Az értelem világosabb föltüntetésére, vagy sajátos kifejezések igazolására gyakran mellékelek adataimhoz idézeteket szövegeimből; ezeknél a zárójelben kitett szám a kiadás (Irt. Ostj. II.) lapjára vonatkozik. A zárójelben, vagy a nélkül alkalmazott *C.* betű azt jelenti, hogy az illető adat, vagy változat CASTRÉNTÓL való, kitől mind a szurgutvidéki (*S.*) közlések is származnak, míg az éjszakiak (*ÉO.*) AHLQVISTTÓL. Nagy sajnálatomra nem használhattam föl szójegyzékemben PÁPAI KÁROLYNAK, a tudomány kárára korán elhunyt ifjú tudósNAK, többnyire keleti osztják adatokat tartalmazó szógyűjtését, melyet MUNKÁCSI B. adott ki «*Déli-osztják szójegyzék*» címen (1896.). Munkám már jóval az utóbbinak megjelenése előtt teljesen be volt fejezve s az utólagos kiegészítés több akadályozó körülménnyel fogva nem állott módomban.

Végül kötelességemnek tartom hálás köszönetemet kifejezni

e helyütt is ANDERSON N. és MUNKÁCSI B. uraknak azért a szíves s fáradságot nem kímélő közreműködésért, melylyel nekem, mint nem szakszerű nyelvésznek, lehetővé tették, hogy e művel, ha szerény mértékben is, a tudomány szolgálatjára lehetek. Az első a szentpétervári csász. tud. akadémia megbízásából gondosan átvizsgálta munkámát s annak értékét számos helyreigazítással, pótlással s egyéb neműi becses észrevétellel emelte; az utóbbi szíves volt magára vállalni az egész anyagnak etimologikus alapon való átszerkesztését, magyar fordítását s általában a mű kiadásának gondozását.

Sz.-Pétervár, 1900. november hava.

PATKANOV SZERAFIM.

A, Ä.

a ej! | *ei*! (interject.) C.

a-a igen, úgy! | *ja*! (interject.) C.

aba, *apa* néne; (atyai részről való) nagynéne | ältere schwester; tante (schwester des vaters). — *opa*, *oba*, *aba*, AS. *opi* ältere schwester. — EO. *ōpi* ältere schwester; tante (schwester des vaters). — Cf. zürj. *ob*, votj. *apaj*, szamojéd: jen. *óba*, osztják-sz. *apá*, *oppe*, tavgy. *afu* = čuv. *apá*, tatár., kirk. *apa* etc. ältere schwester.

ābēt öl; ölnyi térfogat | arm; armvoll; umarmung, umfang. *γūdem ābēt juz* (II : 20.) baumstamm, den (nur) drei männer mit den armen umfassen können. — EO. *ābēl*.

ābēttem (fut. *ābēttem*) átölelni, átkarolni | umarmen, umfassen. — EO. *ābēllem* (inch.).

ābēstām (AK.), Dem. *ābēstāmp*, KK. *ābēstīm* édes, ízletes | süß, schmackhaft.

ada (I. O., AK., Dem.), KK. *ata* vagy | oder. — *ada-ada* (*at*), *ata-ata* vagy-vagy | entweder-oder. — *ada(at)metta* (II : 52.) mintha; valami | als ob; irgend ein, *ada(ata)metta xoi* irgend ein mann. — *ada-* (KK. *ata-*) *zotan* valahol | irgendwo.

ada (KK.), *ata* (II : 34.) ez | dieser.

adāk szél, vihar | wind, sturm.

adām ember | mensch. — *Adām-iga* bálvány neve (tkp. ember-öreg) | götze in der gestalt eines pfahles in einigen dörfern am Irtysch, z. b. in den Semeikinschen, Zingalinschen u. and. jurten (Nar. Wol.). — Cf. tat.-arab. *adam* mensch.

adaŋ (conjunct.)ha | wenn(russ.: *бы*): *man adaŋ nīnat sēmēna vērde-m-na* (II : 127.) wenn ich euch beide sehend machen würde.

adaša, *odoša* csödör | hengst C. — Cf. tat. *ataša* wallach.

ādēm roszsz, gonosz | schlecht, böse; *ādēm-tūrum-vōt* (schlechtwetter-wind) westwind C. — SO. *ātēm* C.; ÉO. *ādēm*.

ādem (fut. *āttam*), *ōtem* feküdni, alunni | liegen, schlafen; *ādīdem* (fut. *ādīttam*) frequ. — SO. *ālam*, *ōlam*, *ōlem*; ÉO. *ōllem*, *ōlēlālem*.

ādet (plur.) emberek | leute; *jūxtum ādet(?) vit vāgeden* (II : 164.) die angekommenen leute riefen sie (zu sich) landwärts; *tāiday ādet* (= *ḡajadet*) *ūtter* (II : 162.) reiche leute leben (da).

ādīmem (f. *ādīmdem*) venni, fogni, emelni, elvenni | nehmen, fassen, ergreifen, wegnehmen, heben. — Cf. *ātmem*.

ādēmpēja (postp.; lat.) mögé | hinter; *ādēmpena* (loc.) mögött | hinten; *ādēmpīvet* (abl.) mögül | von hinten.

ādēḡ reggeli idő; reggel | morgen; morgens; *ādēḡna* (loc.) des morgens — S. *āḡḡ*, *āḡḡ*; ÉO. *āḡḡ* (loc. *āḡḡna*). — *ādēḡ-tēdai ebéd* | (morgen-essen) mittagsessen.

ādēt egyedülálló | aus einem bestehend, einzeln, allein; *ādēt-pūgot* aus einem hause bestehendes dorf; *ādēt-saḡa* (II : 14.), *-saḡāt* egyedül | allein; *ādēt-tūpēḡ* (II : 140.) (einziger u. letzter) nur ein einziger. — ÉO. *ādel*, *ātel*.

āgan, *āgañ* báb | puppe. — ÉO. *akañ*, zürj. *akañ*.

āgerna, *āgerne* pirosszárnyú ponty | plötze (cyprinus rutilus; язь). — ÉO. *avēr-nē* cyprinus idus. — *āgerna-tuḡaḡ* kánya | (plötze-schwanz) weihe (falco milvus) C.

āḡtem (f. *āḡttam*) okádni | sich erbrechen. — S. *ūḡolem*, ÉO. *ōḡatlem*.

ai! (interj.) ej! | ei!

ai szerencse | glück. — ÉO. *oi*.

ai szó, beszéd, hír | wort, rede, nachricht; *mi ai, mi ket tāidan?* (II : 92.) was für ein wort, was für ein rede hast du? *ai tūvem* (II : 52.) ūzenetet hozni | (wort bringen) eine nachricht übergeben. — ÉO. *ai*.

āi, *ai* kicsiny, fiatal | klein, jung. — *āi-anya* (-anka) hajadon, leányzó, ifjabb leány, v. női rokon | jungfrau, jüngere tochter (poet.); jüngere muhme od. base C. — *āi-ēva* kis leány, a legifjabb leány | kleines mädchen, jüngste tochter (*ḡūdem ēva āi-ēva* von drei töchtern die jüngste). — *āi-ḡai* (KK. *āi-ḡoi*) fiú, az ifjabb férfi | knabe, der jüngere od. jüngste mann. — *Āi-jega* nom. pr. (kis-folyó) | (kleiner fluss) nebenfluss von Kaltscha von der linken seite (Ob., Dem.) — *āi-mōḡ* kis gyermek, fiú | kleines kind, kleiner knabe. — *āi-nai* kisasszony | jungfrau, vornehmeres mädchen. — *āi-nēḡ* (poet.) id. — *āi-paḡar* alsóbb rendőrtisztviselő | (kleiner herr) landpolizeioffizier (земский участковый заведатель; ÉO. *ai-paḡar*). — *āi-perita* apró morzsa; csecsemő | kleiner brocken, krümchen; wiegenkind (schmeichelwort II : 160.). — *āi-poḡ* kis fiú, ifjabb fiú | kleiner knabe, jüngster sohn; *āi-*

poŕpe pogęj pügöt (II : 204.) dorf, wo es viele kleine knaben giebt. — *Āi-Sōdom* n. pr. Kis-Szalım | Kleiner Salym (fluss im östlichen teile des Tobolskischen kreises); *Āi-Sōdom-pügöt* n. pr. Kl. Salym dorf, ostjakischer name der Baimankow'schen jurten in der Narym'schen (früher Tarchan'schen) wolost (Tob. kr.). — *ai-tau* csikó | (junges pferd) füllen. — *ai tēt čenč-tılıs* «kis-tél-hát hava» | (des kleinen winters rücken [d. h. höhepunkt?] monat) name des 11-ten monat's. — *Āi-toŕtęj teu* n. pr. «Kis-búvármadár tó» | «Kleiner-taucher-see» in der gegend des oberen laufes des fl. Kaltscha, des nebenflusses der Demjanka. — *Āi-ürt* n. pr. a kondai «Kis fejedelem» | (kleiner herr) name eines ehemaligen ostjakischen helden aus der gegend der Nachratschin'schen jurten, dessen geist jetzt für heilig gehalten wird. Sein wogulischer name ist: *Viš-otęr*; *Āi-ürt-anka* n. pr. mutter des *Āi-ürt*, früherer weiblicher götze aus derselben gegend. — *āipa*, *āipe* (II : 172.) kicsiny, fiatal | klein, jung (cf. *ai*); *āipe-ęva* = *ai-ęva*; *āipe-čui* = *ai-čui*.

aidadem űzni, űldözni | antreiben, jagen.

aidem, *ajedem* (f. *aittam*) találni | finden; *aidemem* (mom.) — S. *ojolem*, ÉO. *uitlem*, *vitlem*.

aijaŕ (C.) = *ajaj*.

aijoŕtep (C.) vid. *aijoŕtep*.

ai-ket szó, beszéd, hír, űzenet, elbeszélés | wort, rede, nachricht, erzählung; *jis ai-ket* régi hagyomány, rege | alte sage, kosmogonische erzählung, heldensage. — ÉO. *aikel*, *aikol*.

ajmaj : vid. *ajem*.

aijoŕtep (C.) = *aijoŕtep*.

ait, *aita* adv. kevésse, lassan, csendesen | wenig, sachte, leise; langsam; *aitita* (II : 120.) igen kevésse, igen lassan | ganz wenig, ganz leise. — ÉO. *ailta*.

ait haskötő szij a nyergen | bauchgürtel, sattelriemen; *itp-ait* (= *itpa-ait*) der vordere bauchgürtel; *pir-ait* der hintere bauchgürtel. — Cf. tat. *ail* id.

aitek = *eitek*.

aitęas (K.) zár | schloss (II : 120.).

aięek (C.) kised, kicsinyke | etwas klein; cf. *ai*.

ajaj, *ajęj*, *ajij* szerencsés, boldog | glücklich.

ajat, *ajet* (poet.) = *ai*.

ajedem = *aidem*.

aięeli (C.) kicsinyke | etwas klein.

aięem halhólyagból készült enyv | fischleim; *sōę-aięem* störleim. — *aięaj* enyves | aus fischleim; *aięaj jōgot* (II : 182.) bogen, der mit hülfe von fischleim verfertigt worden ist). — *aięedem* enyvezni | leimen. — ÉO. *aięim*, SO. *eięem*, *eięem*; ÉO. *aięimtle*, *aięimtale*; AS. *eięedem*, *eięedem*, FS. *eięemtim*, *eięemtim*.

ājoztep (C.) adv. dim. = *āi*.

ajēy = *ajay*.

ajēy beszédes, szavas | zur rede gehörig, gesprächig; vid. *ai-ket*.

ālmanj, *ālmanj-de* (Dem.; poet.) becses érczből, aranyból való (?) | aus wertvollem metalle, golden (?): *sorūda*, *ālmanj jem-dēt* goldiges, wertvolles (?) gewand (panzerhemd); *sorūny*, *ālmanjde tāyr* (*tūp*) panzer (runder) aus gold u. wertvollem metalle (II : 18, 20.). — Cf. pers., tat. *almas* diamant, glänzender gegenstand; (kirg.) bestes stahl.

āmbōgot (= *āmp-ōgot*) ebtől vont szánkó | (hund-schlitten) kleiner schlitten, vor den man hunde anspannt.

āndem örülni; sich freuen; *āndādem* frequ. — ÉO. *āmlem*, *āmatlem*.

āmlēp lék (a jégben) | wuhne, loch im eise. — ÉO. *omlēp*.

āmmōz (= *āmp-mōz*) ebkölyök | (hund-junges) welp, junger hund.

āmp eb, kutya | hund. — *āmp-ōgot* = *āmbōgot*. — *āmp-vōt* kukojsza. medveszőlő | (hund-beere) sandbeere, bärentraube (*arbutus uva ursi*), толоктянка. — ÉO. *āmp*.

an vajjon nem? | ob nicht?: *an sevrannteu?* sollen wir uns nicht (mit den schwerten) schlagen? (II : 2.).

ān, *āné*, *āna* csésze, tál, agyagedény | schale, schüssel, lehmgeschirr; *Ānet ōtēy āttada χui* n. pr. (den rand der schale tragender mann) name eines, sclaven (II : 46.); *Ān ōtēy pōtetai ajay χoi* n. pr. (schale rand frieren glücklicher mann) name eines sclaven (II : 94.). — *āna-sōyen* edény | (schale-trog) geschirr. — ÉO. *ān*, *ān-sun*.

āna vastag | dick; *āna-pāy* hüvelyk | (dick-finger) daumen (C.); *āna-sābet* reczefaj | (dick-hals) ente von schwarzblauer farbe mit dickem halse (C.)

ānatta (AK.), *KK*. *āneitta* vastagnyi | von der dicke: *vat čaxim sūgom ānatta mūladet* (II : 114.) dünner rauch von der dicke eines zwirnfadens steigt empor.

āneitem morogni | brummen, knurren.

anka = *aya*.

ankermem (f. *-medem*) tekinteni | ansehen, hinblicken, schauen: *noz tan ankermet*, *tum ankermet*, *ent ankermet* (II : 132.) er blickte hierher u. blickte dahin u. konnte nicht sehen (eig. u. schaute nicht). — ÉO. *ankermalem* (inch.)

ānket, *āyet* sb. oszlop; levágott fatörzs | pfosten, balken; abgehauener baumstamm. — S. *ānkel*, ÉO. *āngēl*, *ānkel*.

ānkta borda | rippe. — ÉO. *ānte*, *oḡti-lū*.

ānža csipkerózsa és bogyója | hagebutte (*rosa canina*); hagebuttenbeere; *ānža-juz* hagebuttenstrauch. — *ānžey* (adj.) hage-

butten-; *anžej ur* mit hagebutten bewachsener länglicher, flacher hügel). — *anže* C., S. *anžex*, ÉO. *anži*.

anžok (K.) vogul | wogule.

ánaga, *ánaya* idösebb ányg, az unokaöcsnek nagybátyja neje | so wird die frau des älteren bruders von dessen jüngerem bruder od. die frau des oheims von dessen neffen igenannt; (C) stiefmutter. — AS. *ajanki*, FS. *aiakai*, ÉO. *anggi*, *áneya*. — Cf. tat. *ánägä* mutter, stiefmutter.

anges (C.) = *anes*.

anya, *anka* *anya*, *anyóka* | mutter; in der poesie überhaupt eine person weiblichen geschlechtes, also: frau, mädchen (so in den ausdrücken: *ái-anya*, *jig-anya* etc.); *anya-möx* (poet.) *fitestvér* | (der mutter-knabe) bruder; *anya-tájem* *anya-szülte állapotú, ártatlan* | so wie von der mutter geboren, unverändert, unschuldig; *anya-tata* *anyai nagybátya* | oheim (so wird vom sohne der ältere bruder der mutter genannt); *ái-anya*, *én-anya*, *jig-anya*, *nai-anya*: vid. *ái*, *éne*, *jig*, *nai*. — S. *anki*, ÉO. *angka*, *anggi*. — Cf. tobolszki-orosz *анька* «ostjakin, ostjakenfrau».

anana (C.), *ana-ana* *anyai nagyanya* | (der mutter mutter) grossmutter. — S. *ankanki*, ÉO. *an-anggi*.

anasem (C.) *lehúzni* (a lábbelit) | die schuhe ausziehen. — S. *ünacem*.

ane (C.) = *anya*.

anedá, *ankedá* (II : 72.) *anyátlan, árva* | ohne mutter, waise.

änen áll; a szán előrésze; *zabola* | kinn, kiefer; vorderteil des schlittens; *zaum*; *pontiy tau pir-peta söztet annediva* (II : 14.) das befügelte ross zog er am zaume zurück; *anney* (adj.): *anney ögot* mit einem vorderteile versehener schlitten. — ÉO. *anen*, *ayen*. — Cf. zürj. *an*, votj. *an*, szamojéd-kam. *onai*, jensis. *nanu*, jurák *nanui*, čagat. *änäk*, tar., bar. *inäk* kinn, kiefer.

anet = *änket*.

anes borsó | erbse. — *anges* C., S. *ánkic*, ÉO. *ánkaš*, *angkaš*, ÉV. *ánakas* = zürj. *ánkič*.

aplök (poet.; KK. II : 90.) *laza* (?) | weich, locker (?).

ápou! (interj. II : 190.) wehe, wohlan!

áptejem ölelkezni | sich umarmen; *tábet ábet áptejet* (II : 56.) sie umarmten sich mit 7 umarmungen; cf. *ábettem*.

ár, KK. *ár sok*, *számos* | viel, zahlreich; *ügem-söx zondeptem árna ár pí veimen* (II : 64.) ich bewahrte meine kopfhaut, indem ich alle möglichen kunstgriffe zur hilfe nahm; *ár-γajat* (AK.), KK. *ár-γojet* zahlreiche menschen, männer; *ár-γoi* (KK.), I. AK. *ár-γui* zahlreiche männer; *ár-iga* zahlreiche männer, zahlreiche greise; *ár-ima* zahlreiche frauen, zahlr. alte frauen; *ár-nēy* zahlreiche frauen; *ár-nērpe*, *-nirpe* vielstangig, aus vielen stangen, balken, bestehend; *ár-nērpe nēy kattēy* (II : 68.) die vielstangige, aus

stangen bestehende, landungsbrücke); *ār-nātmap*, *-nātmap* vielzünftig; *ār-nātmap* *Tāren tūt* (*tūt*) (II : 82, 102.) «vielzünftiges *Tāren*-feuer» od. «vielzünftiger mund der *Tāren*», epitheton des Feuers. — *Ār-még-çoi* (*çui*), v. *ār-meget-çoi* n. pr. «Sok föld embere» (a világügyelő istenség jelző neve) | «mann vieler länder» d. h. «vielereister mann» (epitheton des *Pairāçtā*): *Ār-még-çoi* (*çui*), *kalē-çoi* (*çui*) n. pr. (II : 82, 102.) «viel gereister mann» (volles epitheton des *Pairāçtā*); *Ār-még-çoi tūt öttetai seu tārem-pötp* *tēt* des vielgereisten mannes (d. h. des *Pairāçtā*) leben bewahrendes gewand mit einem starken rande (das wort *seu*, dessen sinn hier unklar ist, blieb unübersetzt); epitheton eines panzerhemdes; *Ār még tāgat petman tēt tätte jor*, n. pr. ein furchterregendes (eig. furchtsames) gewand aus dem tuche vieler länder tragender held; beiname eines ostjakenfürsten (II : 42.).

ār-joy kilencz | neun; *ār-joymet* kilenczedik | der neunte. — *ār-söt* kilenczven; kilenczsáz | neunzig; neunhundert; *ār-sötmet* kilenczvenedik; 900-adik | der neunzigste; der neunhundertste.

āra adv. sokat, nagyon | viel, stark; *āra-jirem* (II : 176.) einen mit ausgespreizten armen u. beinen (eig. stark) anbinden; *āra-mānejem* sich gleich einem reif (eig. stark) biegen, sich vor jemandem stark verbeugen; *āra-sejem* (II : 174.) kreuzigen.

Ār-jay n. pr. az Obvidék őslakóinak neve az osztjákoknál | (Ar-volk) so werden die ehemaligen bewohner der Ob-gestade von den Ostjaken im nördlichen teile des Tobolskischen u. im angrenzenden teile des Beresow'schen bezirks genannt (russisch : чудь); *Ār-jay-nēp* (friedhof des Ar-volkes) name eines ehemal. begräbnisplatzes in der Temlj. wol.

āra ének, dal | lied, gesang. — S. *āreç*, ÉO. *ār*. — Cf. türk. *ir*, *er*; alt. *ēr*.

ārat sokaság, tömeg | menge, masse; *vayte-vōjet ārat uimet* (II : 128.) eine menge schlangen waren herausgekrochen. — ÉO. *ārat*.

ārem = *ārgem*.

ārent (C.) adósság | schuld; *ārendey*, *ārudey* (C.) schuldig.

āret (poet.) = *ār* : *még-çot tvetta āret pai āret jāytāi* (II : 38.) zahlreiche haufen von der grösse einer erdhütte wurden von ihm geschöpft. [stange.

āreš (C.) kalapács (?) | fimmelfäustel. — Cf. tat. *ariš* femer-*ārgem*, *ārkem* (L., Dem.), K. *ārgem* (fut. *ārdam*), *ārem* énekelni | singen; pass. *ārgājem*, *ārñājem* besungen werden. — S. *ārgem*; ÉO. *ārilem*.

arés, *aroš* rozs | roggén. — *oroš* C. — Cf. alt. *ariš*.

ārkem (L., Dem.) = *ārgem*.

armaden (f. *armattam*) érteni; megkisérleni | verstehen, versuchen; *armadesem* v. augm. (II : 12.). — ÉO. *armatlem*.

ārgem (K.) = *ārgem*.

ārt: *panetna ūeda-joy pan ei pana sōrt ārta ŋoxtutem-ne* (II: 184.) als ich die 40 saiten alle bis auf eine mit einer hechtkiefer (?) in bewegung setzte.

ārtetem brummen(?): *īyeyen, jivreyen ārteteyen* (II: 150.) der bär u. der wolf brummten(?). — ÉO. *oritillem*.

ās nagy folyó | grosser fluss, strom; *Ās* n. pr. az Ob folyó neve | der fluss Ob; *Ās-γoi* (γui) n. pr. (Ob-mann) Ob'scher ostjake; *Ās-γon* «Ob-király» | «Ob-könig» (= *Ās-iga*); *Ās-iga* n. pr. «Obi öreg» (vízi szellem) | «Ob-alter» (ein in dem Ob hausender wassergeist; bei den wogulen: *Ās-āncēz*); *Ās-jaz* n. pr. obi nép, obi osztják | (Ob-volk) an den gestaden des Ob lebende ostjaken (*avas Ās-jaz* alvidéki osztják | untere ostjaken, d. h. Beresow'sche; *nūm Ās-jaz* felvidéki osztják | obere ostjaken d. h. Surgut'sche C.); *Ās-pai* (C.) nyárfa | (Ob-espe) pappel; *Ās-unt* n. pr. obi hegy, az Ob magas partja | (Ob-berg) hohe ufer, zwischen welchen das Ob-tal liegt, hauptsächlich das südliche ufer; *Turt-ās* n. pr. (wurzelfluss?) Turtas (nebenfluss des Irtysch); *Vāndēr-ās** n. pr. (otterfluss) Wanderas (nebenfluss des Salym).

asa! (interj.) nosza! | nun! wohlan!

āsād (C.) szabad, nőtlen | frei, ledig. — Cf. pers. *azād*, tat. *azat*.

āsēm vānkos | kissen. — ÉO. *osēm*.

Astanai n. pr. női szellem neve | name eines auf dem hügel *Vož*(*Voč*)-*unt* (unweit der Zingalin'schen jurten) hausenden weiblichen geistes (am genannten orte, gleich hinter dem zweiten graben der alten erdfestung *Vož-oyta*, befindet sich nach der meinung der tataren das grab der tochter des achuns Allogul, welche jungfrau der sage nach an der verbreitung des islams teilgenommen hätte und darum von den muselmännern für heilig gehalten wird; ihr grab wird mit dem namen *āstānā* [= pers. *āstanā*] bezeichnet. Aus diesem worte entstand bei den ostjaken mittels der volketymologie: *Astanai* [vgl. *nai* «frau»]. Ein anderer name dieses geistes ist: *Vož-unt-īma* «*Vož-unt-alte*»).

aš mész | kalk C. — S. *ač*.

ašma (II: 16.) igen, nagyon | sehr. — Cf. *весьма* C.

at: vid. *ada*; *at-at*: vid. *ada-ada*; *at-metta*: vid. *ada-metta*.

at (I., AK.), KK., Dem. *ot ne!* | nicht (negative partikel vor dem imperativ u. dem futurum im sinne des imperativs). — ÉO. *ał*.

*) V. ö. ezekhez a következő folyóneveket, melyek az *ās* szóval összetéve osztják eredetieknek látszanak, noha ma oroszok, tatárok és szamojédok lakják az illető vidékeket: *Biās* a Tara mellékvize, *Urès*, *Izès* a Tartas mellékvizei, *Kaàs*, *Tugulàs* a Tym mellékvizei, *Tartàs* az Omj mellékfolyója, *Tentas* az Išim mellékvize.

āt (II : 16.) *ātna* éjjel | bei nacht; nachts; *āt-küttép* éjfé | (nachtmitte) mitternacht. — ÉO. *āt*, *āt-küttép*.

at- (poet. *ata*, *atta*): igező «magát» értelemben a cselekvés *át* nem ható voltának jelzésére | praeposition oft mit der bedeutung «sich», welche vor ein transitives verbum gesetzt, diesem einen intransitiven od. reflexiven charakter verleiht, z. b. *jogadem* ‚verlieren‘: *at-jogadem* ‚sich verlieren, verschwinden, sterben‘; *ninžem* ‚in die länge ziehen‘: *at-ninžem* ‚sich in die länge ziehen, sich strecken‘. — *at-žoťemdem* enyészni | verschwinden, umkommen; *at-žućem* — *žućem*; *at-jěvedem*, *at-jěvedědem* auf einander schießen; *at-jogadem* elpusztúlni, meghalni | verschwinden, sterben; *at-kalem* mozogni; egy helyt forogni | sich bewegen, sich auf einer stelle drehen; *at-kuladědem* telve lenni; duzzadni | voll sein, strotzen; *at-ninžem* nyújtózni | sich in die länge ziehen, sich strecken; *at-ńożćajem* emelkedni | sich erheben; *at-ńólem* kéreggel bevonva lenni | mit einer kruste, mit schorf bedeckt sein; *at-ōmdem*, *at-ōmdědem* (fr.) leülni | sich setzen (cf. *ōmdem*, *ōmdědem*); *at-pāžlejem* sich in eine feste masse verwandeln, eine feste masse bilden; *at-požtandem* taszigalózni | sich gegenseitig stossen; *at-rāxnem* rognyni, omlani | fallen, stürzen (von grossen u. leblosen gegenständen u. von flüssigkeiten); *at-ramšożindem* erőtlenedni | von kräften kommen; *at-saňajem* (KK.), I., AK. *at-seňajem* verődni | geschlagen, gehauen werden; *at-sevrandem* karddal vagdalkozni | sich mit schwertern hauen; *at-tagandem*, *at-tagandědem* (fr.) küzdeni | ringen; *at-temājem* szétszóródni | sich zerstreuen; *at-temedem* (pass. *temedājem*) kifolygni | herausfliessen; *ńotetűvet vēr at-temedāi* (II : 108.) aus seiner nase floss blut heraus; *at-tōtmājem* (pass.) von jemandem überrascht, od. ertappt werden (II : 62.); *at-ūdem*, *at-ūsem* lenni | sein; *īma at ninžōt*, *at ūsōt* (II : 128.) sie streckte sich aus, wie sie war.

āt éj | nacht; *āt žōdem* die nacht verbringen; *āt vērōt* es wurde nacht; epitheta: *ajěj āt*, *kěděj āt* (II : 24.); *sarěj āt*, *mārěj*.

ata, *atam* (KK.) pr. ez | dieser (e, es) : vid. *ada*.

ata (KK.) conj. : vid. *ada*.

[*ał* dach.

ate, *ate* (KK.), I. *ede*, AK. *ōte* fedél | deckel. — S. *alē*, ÉO.

ātnem (f. *āděmdem*; ger. *ādēmmen*) emelni, vinni | heben, tragen; pass. *ātmājem* (f. *āděmdājem*) fortgetragen werden; *kart jěvrena ādēmdājeu* (II : 88.) von einem eisernen wolfe werden wir in flucht gejagt werden; *tavetna ādēmda te-pidāi* (II : 110.) das pferd begann ihn fortzutragen. — *ātmedem* (f. *ātmētem*) iterat. ; *nūm-vōt vēr*, *raveten auvsait ātmētāi* (II : 80.) entsteht süd-wind, so wird ihre asche gen norden (fort)getragen.) — *ātmīdem*, *ātmīdēdem* frequ. — S. *īlmem*, ÉO. *ālēmlem* (pass. *ālēmłājem*).

atpega (KK.) előre | voraus, vorwärts, nach vorne: *vōjēnen atpega vordēmdēnen* (II : 28.) die tiere sprangen vorwärts (cf. *itpega*).

atta, ata (poet.) = *at* praepos. : *atta* *hozajem* találva lenni | getroffen werden (II : 28.); *atta severajem* átvágódni | durchschnitten werden. — Cf. *at*.

ätta(e)-kêže kard (hordó-kés) | (tragen-messer) schwert. — ÉO. *alta-keši*.

ättem (f. *ättedem, ättadem*) vinni, hordani | tragen; *çui ättem, nëy ättem* von männern u. weibern getragen; *tomitna ättedäi* (II : 160.) von jenen wird es getragen. — *ättamem, ättemem* mom. — *ättesem* (f. *ättestem*) augm. — S. *üllem*, ÉO. *allem*.

ata atya | vater C. — ÉO. *asi*, vog. *ās*.

ate (KK.) : vid. *ate*.

au, ou (I., AK.) nyílás; torkolat; ajtó | öffnung, mündung, tür; *çät-au* (I., AK.) házajtó | (hausöffnung) tür; *avëy* nyílásos, ajtós | zur öffnung, mündung gehörig, mit einer tür versehen. — ÉO. *ou, ov, ovi*.

au interj. ha! a! C.

aus : vid. *avas*; *auvsa* (II : 80, 128.), *auvsait* : vid. *avasa*.

auvsanem imádkozni, könyörögni | anflehen, beten (mit dat.); *sorñi sanka jigeda tu auvsanöt* (II : 88.) seinen vater, das goldene licht, flehte er an.

avas, aus a folyó alvidéke, éjszak | der untere lauf eines flusses, der norden, das nördliche (da in Sibirien die grössten flüsse zum norden fliesen); *avasa, auvsa* (dat.), *auvsait* a folyó alvidéke felé, éjszak felé | nach dem unteren laufe des flusses zu, gegen norden (in Sibirien); *avasta* (abl.) vom unteren laufe des flusses, vom norden her C.; *avas-pëlek, avas-pëlka* alvidéktáj, észak | die nördliche gegend, der norden; *avas(aus)-pëta* éjszak felé | zum norden hin; *avas(aus)-pëtivet* éjszak felől | vom norden her; *avas(aus)-vöt* éjszaki szél | nordwind. — ÉO. *ous, ous-vöt*.

avdem : id. *eudem*; *avdëdem* vid. *eudëdem*.

avem szaglani, büzleni | sich verbreiten (vom geruche), riechen; *avemem* mom.; *avemëdem* frequ. — Obd. *aulem* riechen.

avetem felfordítani | umdrehen, umkippen; *avëdëdem* frequ. *ävët* kerület; város | bezirk; stadt; *Elëy-ävët-voš* n. pr. name einer alten ostjakischen erdfestung unweit den Bogdanov'schen jurten (Kl. Konda'sche wol.); *Kun-ävët* (*Kon-ävët*) n. pr. name einer landschaft, eines flusses u. einer alten erdfestung im Beresow'schen kreise, am rechten ufer des Ob, unweit dem 65° nördl. br.; *Kun-ävët-pögör* n. pr. *Kun-ävët* insel, name einer insel im Ob, in der gegend der genannten landschaft; *Nänk-çuš-ävët* n. pr.: vid. *Nänk*; *Soj-çuš-ävët* n. pr.: vid. *Soj*. — ÉO. *ävët*.

äna : vid. *ëna*.

är KK. = *är*.

ärda, erda kedves, szeretett | lieb, geschätzt; *ärda-nëy, mosta-nëy* (II : 36.) Lieblingsfrau. — Cf. alt. *arda* liebes kind.

B.

-ba, -pa ind. part. : vid. -pa.

balay (II : 200.) mozgó, járó | sich bewegend, gehend. — *O. balagam* (II : 216.), *K. balayem* mozgogni, járni, futni | sich bewegen, gehen, laufen.

Basian-pūgot n. pr. Basian'sche jurten, 22 werst südlich von Samarowo (Teml. wol.).

bašmak czipő | schuh (= башмакъ).

ber, bér : vid. *per, pér*.

beste (II : 69.) mindenütt | überall (= везде).

bér : vid. *pér*.

bésény : vid. *pésény*.

Boìbet-pūgot n. pr. Baibalin'sche jurten (Kl. Konda'schen wolost, Tob. distr.); *Nīm-Boìbet-pūgot* n. pr. u.; *Vit-Boìbet-pūgot* n. pr. namen einzelner teile dieses dorfes.

D.

davù nosza, rajta! | nun, lasst uns! (= давай!).

dèt (II : 18.) : vid. *tèt*.

E.

èbet, èpèt szag | geruch; vid. *èpsendem* — S. *āpel*, ÉO. *èbel*. — Cf. syr. *is*; zam.-jur. *ābta, ābt, ābta*; tavgy. *ōbta*; jen. *óbto*; ost-s. *āpt, apta*.

Ebëtta-jega n. pr. linker nebenfluss der Konda, welche ihn unweit der Winter-Puschtin'schen jurten aufnimmt.

Ebëtta-tör n. pr. kleiner binnensee, durch welchen der oben-erwähnte fluss strömt.

ede I. (C.) : *ate, ate*.

èdem, eidem elhagyni | verlassen C. — ÉO. *etlem, etlalem* fortgehen; *etlalem* entlassen.

èdem (f. *èttem*) emelkedni, felnőni, virúlni; megtörténni | aufsteigen, sich erheben, aufwachsen, gedeihen, geschehen; *anža èdöt* (II : 204.) die hagebutten gediehen (gut), *çunt èdöt* die morgenröte gieng auf. — *èdemem* mom.; *èdemèdem* frequ.; *èdesem* augm.; *èdùlem* frequ. — ÉO. *etlem, etlalem*.

edem I., KK. *èdem, ètem, AK. üdem* (f. *ettam, èttam, üttam*) égetni, gyújtani | brennen (tr.), heizen; anzünden; *nai* (acc.) *edem*, feuer anzünden, *najat edem* mit feuer verbrennen; pass. *edàjem, edàjem, üdàjem* (f. *ettàjem, èttàjem, üttàjem*) verbrannt werden. — ÉO. *allem*, FS. *ülím*. — Cf. zürj. *özj*-brennen (tr.), sich entzünden; votj. *äst*-

ēdep, edep, ēdēp osztják verszt (= 5—6 or. verszt) | werst; ein ostjakisches längemass (meile), das sich an der Demjanka erhalten hat u. etwa 5—6 russischen wersten gleich kommt. Von den russen wird es «ostjakische werst» genannt. Eine analoge meile von 5 wersten besitzen auch die syrjänen (*čom-kös*). — S. *ettep*.

ēder, eder világos, derült | klar, hell. — ÉO. *ēder* schönes wetter; S. *ater, atter*, KV. *adēr* klarer himmel. — *ēder oxtep* etwas klar C.

ēdēmdājem (Dem.), *jēdēmdājem* szégyenkezni | sich schämen; *jiapedīva ēdēmdāi* er schämte sich vor seiner schwester. — ÉO.

ēdēp: vid. *ēdep*.

[*jēlemlājem*.

edēp (KK.) ? faggyú, zsír | talg, fett.

edēpta (K.), I. K. -*etta* (postpos.) át keresztül | über; *voš-edēpta* über (den wall) der stadt.

ega együvé, össze | zusammen, neben; *ega omētken* (II : 16.) (Dem.) sie setzten sich nebeneinander; *ega panem* zusammenlegen. — ÉO. *jega, ĩga*.

ēxtem (f. *ēgattam*, ger. *ēgatmen*) fölakasztani, függeszteni | hängen (tr.), aufhängen; *notoda vāres ēgattai* (II : 148.) hängt man an seine nase ein pferdehaar auf, (so) . . . ; *ēxte nuġat tunka!* hänge dich an einen nagel auf! — ÉO. *ēxtisalem, ĩgitlem*.

ei! (interj.) ej! | ei! nun!

ei, i egy | ein; *ei-ei* egykép, úgy . . . mint | sowohl . . . als, auch; *tēg-pa ankermedet-na, ei usa, toġ-pa ankermedet-na, ei usa* (II : 114.) blickt er hierher, wird ihm schwindelig, blickt er dahin — ebenso; *ei-ent* egy is . . . nem | kein; *us ei ħajata ent evēttem* (II : 146.) mehr werde ich keinem (menschen) glauben schenken; *i ħui ēndam* (II : 208.) es giebt keinen mann; *ei-ges, ei-kes, ĩges, ĩkes* (Dem., K.) egyszér | einmal; (dat.) *eikesa* egyszerre | mit einem male; *ei-hes vēröt* (II : 28.) und er verschwand (tkp. er machte einmal); *ei-met tātna* zu der od. der zeit, einmal (in erzählungen). — *ei piš, ĩ piš* (I., AK.) egyszér | einmal; *ei pa* F'S. — *ei pēdatta* (*pēdatta* KK.) egy magasságú | von einem wuchse, von einer höhe. — *ei-pūnpe* egyszörű, egyszínű | von einer farbe der haare (tkp. von einem haar). — *ei-tvatta* (*tvetta* KK.) (II : 90.) egy nagyságú | von einer grösse. — *ei-tu, ei-tuv* (II : 120.) egyazon | (ein dieser) derselbe; *ei-tu-ba* (-*pa*) (II : 128.) ép egyazon | eben derselbe; in der tat, wahrlich; *ei-tu-sir* ugyanolyan | (derselben art) eben solch' einer; *ei-tu-sirat, ei-ti-sirat* ép ugyanolyan, ép ugyanilyen | dasselbe, eben solches; *ei-tu-tampa* ugyanolyan, hasonló | ebenso ein, ähnlich. — *ei-ūġop* egyfejű | einköpfig. — *ei vēm* *ēndam*: vid. *vēm*. — *ei-velpe* egy arcú | mit einem gesichte; *ei-velpe kūt Tāran* (II : 82.) doppelgestaltige (eig. zweifache) Tärn mit einem gesichte (epitheton der Tärn).

ei még, inkább | noch, mehr; *ei-tez* még erősebb | noch mehr, stärker, fester; *ei-tez vérem* (II : 146.) erősebbé teszem | verstärken, noch fester machen; *ei taréma* még erősebb | noch stärker; *ei taréma juvem* (II : 146.) még erősebbé leszek | noch fester, stärker werden.

eidem (C.): vid. *ēdem*.

eikīdem I. (C.): vid. *ēttīdem*.

eissig, ēssig I. (C.): vid. *esjig*.

eit (C.): vid. *ēt*.

eitik, eitek, etik, etek hideg | kalt; *taka eitek (ūt)* es ist sehr kalt; *eitekna pēgmāi* (II : 166.) er ist stark erfroren.

eittīdem (C.): vid. *ēttīdem*.

eja, eja! (interj.) ej! | ei! höre mal!

ēkindem, ēkēndem fölakasztani (?) | aufhängen (?), *lep ēkindem* ganz verhängen, verhüllen: *tūrmem toz lep ēkindöt* (II : 32.) mein licht verdunkelte (eig. verhüllte) sich (= ich fiel in ohnmacht). — Cf. *ektem*.

ēkmem (mom.) egybegyűlni | sich versammeln; *ēkmīdem* frequ.

ēktem, ōktem, ēktem gyűjteni | sammeln; *mant ēktem* ich habe mich zusammengesammelt; *ēkte noz nyugat!* (II : 144.) sammle dich zusammen! — ÉO. *ekmaslem, ekatlem, ākētlem*. — Cf. zürj. *okitit-, ōkti-*.

ele, elle I. (C.) fanedű | splint, baumsaft; *sūmet-ele, unž-ele* birkensaft, kiefern-splint. — S. *ül*; ÉO. *alla*.

Elēkou-pūgot n. pr. name eines ostjakendorfes im gebiete des Salym-flusses (Nar. wol.).

Elip-āvēt-voš: vid. *āvēt*.

ēmdēr (I, S.) tó | see; *pētlim ēmdēr* az alvilág sötét tava | (der finstere see) see in der unteren welt; hölle. — *Ēmdēr* n. pr. name eines Tör's, eines seitenarmes des Ob u. eines flusses (s. *Ēmdēr-jega*) im süden des Beresow'schen kreises. — *Ēmdēr-γoi* n. pr. *Ēmdēr-férfi* | *Ēmdēr* mann, bewohner des *Ēmdēr*-dorfes od. der *Ēmdēr*-stadt; *Ēmdēr-held*; *Ēmdēr-jega* n. pr. E. folyó | *Ēmdēr*-fluss; *Ēmdēr-tör* n. pr. E. tó | *Ēmdēr*-see; vid. *Ēmdēr*; *Ēmdēr-voš* n. pr. E. város | name einer alten ostjakischen erdfestung an dem *Ēmdēr*-flusse (Ber. kr.); unweit davon liegt das ostjakendorf Ендырскія юрты, vielleicht v. d. nachkommen der einwohner der *Ēmdēr-voš* besiedelt.

emem szopni | saugen C. — Cf. samojed-jur. *ameadm*; alt. *em-*.

emrdem (I.) merni, meríteni | schöpfen (mit grösserem gefässe) C. — S. *emregdem*, ÉO. *amérlem*.

en, ent (*én, ént*) tagadó szócska | negative partikel (z. b. *en mendam* ich werde nicht gehen).

ēn: vid. *ēne*.

endam, endam nincs | ist nicht; vid. *endam*.

endem ? utólrni | einholen, überholen.

endep, endép öv | gürtel, gurt; *nur-endép* övszj | (riemen-gürtel) gürtelriemen. — ÉÖ. *āntép*. — Cf. samojed-jur. *jin'ea, jinea*; tavgy. *niéja*; jeniss. *niéjo*.

ēne, ēn, ūna, ūn nagy, idősb, előkelő | gross, älterer, vornehm; *ēneja* (dat.): *ēneja jūvem* gross werden, aufwachsen; *ēneja punžumdem* (die tür) breit aufreissen. — *ēn-aya* (C.) idősb nagynéne | ältere muhme od. base; — *ēne-ēva* az idősb leány | das ältere, älteste mädchen, die ä. tochter; — *ēne-χui (-χoi)* az idősb férfi | der ältere mann; — *Ēne-jega-pūgot* n. pr. (gross-fluss- [d. h. Konda-] dorf) Boltscharow'sche jurten an der Konda (Kl. Kond. wol.); — *ēne-jixpoz* idősb fitestvér | der ältere, älteste bruder; — *ēne-kéža* bujakór | (grosse krankheit) syphilis. — *Ēne-kui* n. pr. grosser sumpf, name eines sumpfes in der Ober-Demjan'schen wol. (Tob. kr.) — *ēne-pajār* magasabb tisztviselő | (grosser herr) kreis-hauptmann u. andere höher stehende beamte; *ēne-tēt-čēnc-tiliš* «Nagy-ősz-mög hó» a tizedik holdhónap neve | (des grossen winters rücken monat) name des 10-ten monats. — *Ēne-toxtén-teu* n. pr. «Nagy búvárkacsató» | grosser taucher-see, name eines Binnensee's in dem oberen laufe des fl. Kaltscha, des nebenflusses der Demjanka; — *Ēne-tör* n. pr. «Nagy-tó» | grosser see, name eines binnensee's südlich von den Njurkojew'schen jurten (Kl. Kond. w.). — *Ēne-ürt* «Nagy-fejede lem» | grosser herr, gr. held; name eines ehemaligen hochgeschätzten fürsten der Nachratschin'schen jurten (Kond. w.). — *ēne vője jávor* («nagy állat») | (grosses tier) elen tier; cf. *nož*. — *ēnepa, ēnepe* nagy, idősebb | gross, älterer. — *ēnatta* nagyságú | von der grösse; *tej ēnatta ūut* so grosser schwur (II: 76.). — *ēnemem* (fut. *ēnemdam*) nagygyá lenni, nőni, gyarapodni | gross werden, wachsen, zunehmen; *ēnmettem* (f. *ēnmettedem*) nagygyá növelni, növesztetni, nevelni | wachsen lassen, gross ziehen. auferziehen, ernähren. — S. *enl*; KV. *jāni* gross; S. *ānemem*, ÉÖ. *ēnemlem* wachsen, *ēnemltlem* wachsen lassen. — Cf. samojed-tavgy. *ani'e* gross.

enžem, enžem (f. *enžtem*) oldani, leoldani, lekapcsolni; (a medve bőrét) lehúzni | lösen, losbinden, losknöpfen, abnehmen, die haut abziehen (vom bären, von dem man nicht sagen darf: *žorem*); *rőž vės kéžen enžem* (II: 62.) den gürtel einer jungfrau lösen; *kēlem enžem* den pelz abnehmen; *muyžol enžem* (II: 110.) einen knoten lösen; *enžesem, enžesem* (f. *enžestem*) augm.; *enžesmem, enžesmem* mom. — ÉÖ. *enžilem, inžalem*.

enkrésem (f. *enkréstem*) morogni, szidni, átkozni | brummen, schimpfen, verwünschen. — ÉÖ. *enkrislem*.

ent = *en*; *ent-lä* vajjon nem | ob nicht; *ēn naurimet nož ent lä* *ēnmettetājet* (II: 158.) ob diese kinder nicht auferzogen werden.

ēntep (C.) = *ēndep*.

eña, äña más, idegen | anderer, fremder, — *eña-eña* egyik-másik | einer-anderer. — *eña-még* (II : 74.) idegen föld | fremdland; *eña-még-çoi* idegen | (fremd-land-mann) fremdländer. — ÉO. *janas*. — Cf. zürj. *jan, janas* geteiltheit, verschiedenheit; szamojédjur. *~āñi, ~āni*; jeniss. *ēgau*.

eyedidem nyeritni | wiehern C. — ÉO. *eyñilem*.

ēyisem: vid. *īyisem*; *ēyisidem*: vid. *īyisidem*.

ēpēt: vid. *ēbet*.

ēpsendem (I.) szagolni, szagot érezni | riechen, geruch empfinden C. — S. *āpsindem*, ÉO. *epsanlem*.

erda: vid. *ārda*.

erek, erç (I.) fölös; vlin túl, felül | überflüssig, darüber hinaus; ausser C. — AG. *ürük* (*ürç*). — Cf. *err*.

erçiy, erkiy égi | himmlisch (?); *Erkiy çoi* (II : 134, 192, 202.) n. pr. der himmlische (?) mann, beiname des *Türém* (vid. *tābet*).

esaptem (f. *esaptedem*) kísérteni | versuchen; *esaptedem* (iterat.), *esaptīdem* (frequ.) — Cf. tat. *isāblā-*.

esem (pl. *ēsmet*) emlő | mutterbrust, busen. — *kēt-šem* szaruszopó | (hand-brust) saughorn. — *mēget-šem* mellemlő | (brust-busen) mutterbrust. — *šem-jīnk* tej | (brust-wasser) milch. — *šem-tei* emlőbimbó | (busen-spitze) brystwarze; *šem-tejeç* mit e. brystwarze, mit entblösster bryst (?). — *šemēp* (adj.) *kēt-šemēp çui* (II : 72.) mann, der mittelst eines saughornes auferzogen worden ist. — *šemdem* szopni | saugen C. — ÉO. *šem, šem-jīnk, šem-tai*.

ēs-jīg öreg, agg, nagyatya | greis, grossvater. — *ēssig, ēsiç, eissig* C.

estem (f. *estedem* ger. *estamen*) eresztteni, hagyni, lebocsátani, el-, megbocsátani | lassen, zulassen, gestatten; her)ablassen; hereinlassen; loslassen, vergeben; furzen; *ñot estem* einen pfeil abschnellen: *mant* (acc.) *esta* lasse mich los; *Sanka jigetna pai menem ñūrumat estāi* (II : 64.) von seinem vater Sanka wurde ihm ein bewaldeter hügel heruntergelassen. — *estamen, estemem* (reflex.) lebocsátkozni | sich herablassen; — *estendem* lebocsátani, (nyilat) kieresztteni | ablassen, herunterlassen; losschnellen (*ñot estendem* (II : 70.) [den] einen pfeil losschnellen); sich her(unter)ablassen; *estemdīdem* (imp. *estemdīda*) frequ. — *estīdem* (frequ.) — *esta* partic. negat. (?): *esta çamde* (M.) die peitsche, die nicht geduldet wird; *esta jemēy ñut* (II : 118.) unverbrüchlicher, heiliger eid (cf. *çatta, jūgutta* etc.). ÉO. *esttem, esellem, eslīlīlem*, FS. *aslem*, AS. *eslīm*.

ēs (K.) öcs, unokaöcs | jüngerer bruder, neffe, jüngerer vetter.

ēt test, tárgy | körper, gegenstand; — *eit* C. — *ētpe* testű, testes | mit einem körper versehen, *tāçray-ētpe* (II : 84.) adj. c. — mit einem bepanzerten körper. — ÉO. *el*.

et (I.) egyszerű | einfach C. — *et-vāz* egyszerű ércz, vas | einfaches metall, eisen C. — ÉO. *al*: *al-γo*, *al-lant* etc.

etem, *etidem*: vid. *edem*, *edidem*.

etik, *etek*: vid. *eitek*.

etmay termő, létre hozó | zeugend, erzeugend, s. erhebend; *tör vanča etmay még* (II : 170.) wiesengras erzeugende fläche. — Cf. *etmem*.

etmem: vid. *edem*.

-etta (K., I.), *-edépta* (K.) postpos. át, keresztül | über, hinüber; *pēt jux-etta* über den hohen wald.

etta (partic.: *ēdem*) fölemelkedő | emporsteigend, sich erhebend; *etta xunt torēyna* (II : 144.) zur zeit der aufsteigenden morgenröthe, cf. *ēdem*.

etta majdnem | beinahe, kaum; *etta man ent* (od. *ent-ēik*) *jōxtem* (II : 128.) es fehlte wenig, dass ich (zur zeit) gekommen wäre.

ettem nézni, tekinteni | schauen, blicken, sehen; *jigden sēm manattem ettesen* die augen eurer väter, schauet meinen augen (eig. mir) ab; *ētīdem*, *eikīdem*, *eittīdem* (f. *ētīttam*) frequ., *ētītagem* (K.K.) nézni | schauen; *ētteptem* (caus.) mutatni | weisen, zeigen C. — ÉO. *aillēm* zeigen, *etlītālem* sich zeigen. — Cf. szamojed-jur. *adimđeu* zeigen, ost-s. *atelžam* zeigen.

ēu: vid. *ēva*; *ēupe* leányos | mit mädchen versehen; *āi-ēupe* mit kleinen mädchen versehen; *āi-ēupe ēvēy pūgot* (II : 204.) dorf, wo es (viele) kleine mädchen giebt.

eudem, *evedem* (f. *evettem*), *evetem* vágni, nyírni, beretválni, csapni | schneiden, scheren, rasiren, hauen; *kur-evedem* vadat üzni | jagen, das wild verfolgen; *kur-evetta-xui* (poet. II : 146.) vadász | jäger; *ēuba evedem* darabokra vágni | in stücke zerschneiden; *ūgot eudem* feje nyírott | mit einem geschorenen kopfe; *eudīdem*, *evdīdem*, *evedīdem* frequ. — S. *ajdem*, ÉO. *evētlem*, *evētlem*; *evtīlem*, *evtīlem* fr.

euma ? kellemes | angenehm: *nuyen euma*, *jūma most* (II : 112.) es wird dir angenehm(?) u. nützlich(?) sein; es wird dir freude bereiten. — Cf. ÉO. *eumay*, *eumēy* süß, angenehm.

ēva, *ēvē* (*ēu*, *ēv*) leány | mädchen, jungfrau, tochter. — *ēva-ka!* leányka! (a megszólításban) | (in der anrede) töchterchen! mädchen! *ēva-pax* (-*poz*) gyermekek | (tochter-sohn) kinder. — *ēva-tin*: vid. *tin*; *ēvi-da* leánytalan | ohne tochter; *ēvi-da-pax-ta* gyermektelen | (ohne tochter ohne sohn) ohne kinder, kinderlos; *ēvēy* leányos | mädchen-, jungfrauen-; *ēvēy undēp nēy* (II : 74.) frau, die in ihrem inneren mädchen trägt. — S. *ēvi*; ÉO. *ēvi*, *eu*; *ēvi-pox*.

evdem, *evdīdem*: vid. *eudem*, *eudīdem*.

evedem, *evedīdem*: vid. *eudem*, *eudīdem*.

ēvdēp mérföldes (?) | meilig (?): *ei-ēvdēp kāt χatt* zwei tage, während welcher man zu je einer meile (zurückgelegt hat); *ei-ēvdēp kāt χor* zwei flusskrümmungen zu je einer meile (vid. «Irtysch-Ostjaken» II : 50.).

evem (f. *evemtem*) ölelni, csókolni | liebkosen, küssen; *evem tapàl vejem* öllekezni, csókolózni | sich umarmen, küssen; *evemtem* (f. *evemtedem*) liebkosen, küssen; *evemtidem* (f. *-mtittam*) frequ. — ÉO. *evamłalem*.

evidem, evèdem, evètem (f. *evittem, evèttem*), *evitem* hinni | glauben; *us ei χajata ent evèttem* (II : 146.). — ÉO. *evèlem, evèllem*.

X.

χabeimem (KK.) kiforgatni, ledönteni | herausdrehen, umstürzen. — Cf. *χavèimem*.

χadàn (I.): vid. *χatàn*.

χadàk kalács, fehér kenyér | weissbrod, weizenbrod, semmel. — ÉO. *kálás*. — Cf. *калачъ*.

χadoχ nép, emberek | volk, volkshaufen, leute; *ättide, metsir χadoχ üttet!* (II : 152.) schau, was für leute leben dort! (*üttet* plur.)

χadem, χatem (f. *χattem*) halni, meghalni (a szibériai folyók «elhalására» is alkalmazva) | sterben, absterben (auch von den sibirischen flüssen; cf. «Irt. Ostj.» I : 15.). — S. *kalem*, ÉO. *χallem*; wog. *kalem, kuolem*.

χaga K. játékszer; botoeska, melylyel a gyermekek játsznak | spielzeug, stöckchen, womit die kinder spielen.

χāχrài, χāχrài-nēy keresztorrú (madár) | einheimischer vogel mit einem roten kopfe u. einem roten hinteren, nährt sich von früchten der nadelbäumen: kreuzschnabel (?), eichelheher (nucifraga cariocatactes); *χāχrajen nēy* (poet. II : 22.) = *χāχrài-nēy*. — ÉO. *χoηχra picus*.

χāχrem (f. *χāgardem*) kaparni | kratzen, schaben. — ÉO. *χagartlem*.

χaidem, χeidem, χaiǰem, χeiǰem (f. *χaittem, χeittem*) maradni, visszamaradni | zurückbleiben, übrigbleiben; *mane vožem ūgot-ta at χaidayot* damit meine stadt nicht ohne haupt bleibt; *χaideptem* hagyni | nachlassen C. — ÉO. *χaislem, χaslem*.

χaimak (I.) reszelő | feile C. — Cf. tat. *kaimak*.

χaimem kiáltani | schreien.

χainem ásni | graben C. — S. *kinem*.

χaint, χánt; (poet.) *χainet* nyírhéjkosár | korb aus birkenrinde (кузовъ); *χaint-on* a nyírhéjkosár szádja | öffnung, mündung eines korbes aus birkenrinde.

χaiža (I.) olló | scheere C. — Cf. tat. *kajčì, čuv. χaiža*.

zajamataz (K.) gyám (szülő v. gyermek) | pflege- (altern o. kind): *zajamataz-anka* gyámánya | pflegemutter; *z-ēva* gyámleány | pflegetochter; *z-jig* gyámatya | pflegevater; *z-poz* gyámfiú | pflegesohn.

zajüt (I., AK.), KK. *zoyet* ember, férfi; emberek; valaki | mensch, mann; jemand; leute (als collectivum); *tāidan, vāttan* *zajadet* (plur.) *üttet* reiche, wohlhabende leute leben (da). — *zui-zajät* férfi | mann, (collect.) männer, *nēn-zajät* nő, nők | frau, frauenzimmer; (collect.) frauen; *muγ nēn-zajät söt muγzol, tārās muγzol (tāideu)* (II : 112.) wir frauen haben hundert bündel, tausend bündel. — ÉO. *zoyat* jemand; *ar zoyadet* (plur.) im masse (Hunf.).

zajem hagyni, meghagyni | zürücklassen; *zajajem* (pass.) zurückgelassen, verlassen werden. — ÉO. *zaiem*. — Cf. szamojéd-jurák *hājeu, haijeu*, ost-s. *kalak*.

zaleu halászmadár | seeschwalbe C.; möve (larus). — *zaleuz*, adj. möven-. — ÉO. *zaleu* sterna caspia, auch larus. — S. *kallek*. — Cf. zürj. *ka'la*, szamojéd-jurák *haleu* (larus canus); ostjak. *kalak, kalej*, knd., k. *kailak*.

zaim adv. (?) : vid. *plim*.

zama (I.) hólyag | blase C. — S. *komlay* K.; ÉO. *zomla*.

zamatxai (K.) ? vízi bogár | wasserkäfer.

zamdä, zomdä arczczal lefelé | mit dem gesichte zur erde; umgestürzt; *zamd-ādem, zomd-ōtem* mit dem gesichte zur erde liegend; *zamd-ādem āna* (II : 116.) mit der öffnung nach unten liegende tasse; *zamdä zompēlmem* (II : 116.) sich mit dem gesichte (von der tasse, — mit der öffnung) zum boden kehren; *zamdä it-vaidem* (II : 16.) sich mit dem gesichte zur erde legen. — ÉO. *zomla*.

zamdē, zomdē ostor | peitsche. — *zamdē-vai* ostornyél | peitschenstiel. — S. *kamdi*. ÉO. *zomsa, zomsi*. — Cf. szamojéd-kam. *kamdu*; minuss. tat. *kamdē, tat. kamči*.

zamyà selyemszövet | (seide) seidenzeug. — ÉO. *kamka*. — Cf. *камка*; zürj. *kamka* = tat. *kamka*.

zampēlžem : vid. *zompēlžem*.

zample-zoi (K.) kósza, kóbor férfi | ein mann der sich herumdreht, herumbummelt; *zoi zōt (zoi) zample-zoi* (II : 206.) mann der in fremden häusern herumschländert.

zampletem, zamplitētem : vid. *zompletētem*.

zanasem (f. *zanastem*), *zanatem* (KK.) fölfosztani | auftrennen; *zanasidem* frequ. — ÉO. *zanaslem*.

zanatem (KK.) : vid. *zanasem*.

Xanda n. pr. : vid. *Xanda*.

zanda, zandē osztják | ostjake, ostjakisch. — *zanda-zanē* osztják himzés | ostjakisches muster (im ausnähēn), eine art ausnähē

(cf. «Irt.-Ostj. II, 2. taf. fig. 1—3.). — *çanda-çui* (çoi KK.) osztják ember | der ostjake. — *çanda-jaç* osztják nép | das ostjakische volk, die ostjaken; *çanda-jaçéy* zum ostjakischen volke gehörig; *çanda-jaçéy sanká türum* (II: 88.) az osztják nép világos világa | die lichte welt des ostjakischen volkes (so wird die obere, sichtbare welt, das irdische leben, im vergleiche mit der dunkeln unterwelt, *it-türum*, *pëtlim-ëmdér* genannt). — *çanda-nëy* osztják nő | ostjakin. — *çanda-pūdén* csalán | (ostjakischer hanf) brennnessel (*urtica dioica*), aus deren fasern leinwand verfertigt wird (vid. Grigorowsky: «Тоб. рыб. вѣд.», 1883. Nr. 13. és «Irt.-Ostj.» I: 44.). — ÉO. *çanda*, *çandé*, *çonda*; S. *kanda*; ÉO. *çanda-polén* nessel.

çandél: *çandél*, *mandél moi udaya* (II: 56.) wenn er die hochzeitsangelegenheiten (?) weiss.

çanem érinteni, bántani | anrühren, berühren; *çanumdem* hozzáérni | anstossen, berühren; *vit çanumdem* ans land stossen, landen. — ÉO. *çanemlem* kleben, berühren.

çaném asszony, feleség; kérő (férfi v. nő) | frau, gemahlin; freiwerber (für andere), brautwerberin; *ärda çaném*, *mosta çaném* = *ärda nëy*, *mosta nëy*. — *çaném-çoi* (çui) kérő, vőfély (freiwerbermann) freiwerber. — ÉO. *çaném*. — Cf. tat. *çaném* herrin.

çançtatem rágsálni | nagen; *çançtén* (II: 198.) rágsáló | nagend.

çané, *çanš rajz*, minta | zeichen, muster; *tīlīs-çané* (at), *çatt çanéat* (Dem. II: 18. *çançat*) mit der abbildung des mondes u. der sonne. — *Xané-jega* n. pr. «Tarka folyó» | bunter fluss, name eines flusses in dem gebiet der Jesaul'schen jurten (Kl. Kond. wol.). — *çanépe*, *çanšpe* ékes, rajzokkal, hímzéssel diszített | geziert, gemustert, mit mustern versehen; *çoi çür çanépe* mit männergestalten; *çatt-çanšpe* mit der abbildung der sonne verziert.

çanžem (f. *çančem*) rajzolni, írni, tarkítani | bunt machen, zeichnen, schreiben (cf. *çaşem*). — *çanžey*, *çančey* tarka; ékitett | bunt, geziert: *Xanžey-jega* n. pr. «Tarka folyó» | «Bunter Fluss», name des nebenflusses des fl. Jarkina (Kl. Kond. wol.); *çanžey-luk* fajdtyúk | (bunt-auerhuhn) auerhenne; *çanžey-tāgat* tarka szőnyeg | (bunt-tuch) bunter teppich (aus grober leinwand); *çanžey čunža* (K.) tarka gyapjuzsinór, melyet a menyasszony a vendégeknek szétoszt | bunte schnur aus wolle, den die braut nach der hochzeit den gästen verteilt (cf. *čirt*, «Irt.-Ostj.» I: 141.). — *çanžep* ékitett, hímzett | geziert, gemustert; *téget-vője çanžep röt* (II: 196.) mit vogelgestalten verziertes boot.

çanš: vid. *çané*.

çanadem (f. *çanatem*) elbújni | sich verstecken. — ÉO. *çanatem* verstecken, verwahren. — Cf. zürj. *kanjal*- sich einschleichen.

çāndep, *çāndep*, *çōndep* lépcső, hágcsó | treppe, leiter. — *rēp-*

zāydep partlépcső | (steiles ufer-treppe) stufen, welche das empor-klimmen eines steilen ufers erleichtern. — S. *kandep*; ÉO. *zoyz̄t̄ep*; vog. *kayeltep*.

zansà pipa | tabakspfeife; *zansà tadem* pipát szívni | die pfeife rauchen. — S. *kansa*, ÉO. *zonsa*. — Cf. *szamojéd-osztj. kanzá*; koibal *kazsa*; tat. *kansa*.

zapimem (f. *zapimedem*) törni, letörni, ketté törni | brechen, abbrechen, in zwei brechen; cf. *zabéimem*.

zar tér, síkság; erdő | platz, raum, ebene; wald. — *zāt-zar*, *zōt-zar* házpadló | (haus-raum) fusboden. — *jākta-zar*, *jōkta-zar* táncz hely | (tanzen-platz) tanzplatz. — *jāntta-zar* játszó hely | (spielen-, ringen-platz) spielplatz, ringplatz («ТОКЪ» in russ. märchen). — *pūm-zar* rét, gyepes tér | (gras-ebene) wiese C. — *tant-zar* szántóföld, gabonamező | (korn-ebene) ackerfeld C. — *vat-zar* pad, lócza, fekvő hely | (eng-raum) unbewegliche bank, bettgestell. — *zar-tas* prémes, bundás állatok, becses börok | (wald-pelzwerk) pelztiere, pelzwerk. — *zarey* téres; sik | mit einem freien platze, mit einer fläche; *zarey-voš* mit einem platze versehene stadt (steter beiname einer ostjakischen festung). — S. *kara*, ÉO. *zār*, *zāra*; *jentta-zār*.

Xārda-voš n. pr. Xarda-stadt, name einer ehemaligen ostjakischen erdfestung am ufer des flusses Jevra, welcher in den oberen (od. Satyschin'schen) Tumàn see fällt (in dem östlichen teile des Turin'schen kreises [Tob. gouv.]).

zardagan (K.) ölyv | habicht. — Cf. alt. tat. *kartaga*.

zarña, *zarñi* (KK.)? cserzett bőr | gegorbene haut; *zarña sãu sōgoda* gleich einer gegorbenen elsternhaut.

zartemden szidni, megszegyeníteni | schelten, beschämen; *mañemna te-zartemdājem* (II: 98.) von meinem jüngeren bruder wurde ich beschämt.

zarzagan C.: vid. *zardagan*.

zasar-juz (K.) kormányvezető | steuerruder.

zasem (f. *zastem*) tarkítani, rajzolni, írni | bunt machen, zeichnen, schreiben; *zasta-zui* (*zoi*) író ember | schreiber. — Cf. *zanžem*. — ÉO. *zaslem*.

zāsēm: vid. *zōžēm*.

zāsñài hangya | ameise; *Xasñài-teu* n. pr. «hangyató» | (ameisen-see) kleiner see westlich von den Zingalin'schen jurten. — ÉO. *zāsña*.

zacēm penész | schimmel; *zacēman*, *zacman*, *zasman* penészes | schimmelig, verschimmelt; *zacēman-saxape* mit einem verschimmelten gewande (v. leichnamen). — ÉO. *zēsām*.

zat (az egyes és tízes számnevek kapcsoló szócskája) | (partikel, durch welche die einer u. zehner der zahlwörter mit einander verbunden werden; z. b. *kāt-zat-jon* zwölf; *tābet-zat-jon* siebzehn.

zat (I.) készlet | vorrath C.

zat, zatt (I., AK.), O. zatl nap (idő és égitest) | tag, sonne. — zat-āt éj és nap | (tag-nacht) die zeit von 24 stunden; züdem zat, züdem-āt drei tage u. drei nächte, dreimal 24 stunden. — zat-zon napkirály | (sonne-könig) sonnenkönig (in märchen); zat-zon-éva napkirály-leány | (sonne-könig-tochter) tochter des sonnenkönigs. — zat-jānzai-sa naptáj, naptáj felé | sonnengangseite, nach der sonnengangseite (gegensatz zu jit-perey-sa). — zat-küttép dél | (tag-mitte) mittag; zat-küttép-jüraz (-jōroz KK., Dem.) (II : 140.) déltáj | (mittag-gegend) süden; zat-küttép-tāt (II : 108.) déli idő | (mittag-zwischenzeit) mittagszeit. — zat pāznōt die sonne gieng auf; pā-ganta zat ozteja (II : 144.) als die aufgehende sonne (am himmel) war; zat-pāganta-vōt keleti szél | (sonne-aufgehend-wind) ostwind. — zat-vōt déli szél | (sonne-wind) südwind. — S. kal; ÉO. zatl, zotl; KV. zotl; ÉO. zatl-küttép.

zāt (AK., I.), KK., Dem. zōt ház, sátor, földkunyhó | haus, zelt, erdhütte. — zat au ajtó | (haus-öffnung) tür (cf. zōtōy KK., Dem.); zāt-āu-lok (I., AK.) ajtókilincs | türing, türklinge; zāt-āv-ōdēy (ōtēy) ajtószél; ajtóoldali fal | (tür-ende) türrend; hintere wand des hauses, wo sich die tür befindet (gegensatz zu mūt); zat-āu-vēs ajtónyílás | türöffnung. — zāt-zar házpadló | (haus-fläche) fussboden, diele. — ÉO. zot, zat.

zata, zatai halott | todt, verstorben. — ÉO. zala.

zatān, zadān tatár | tatar, tatarisch. — zatān-zui (zoi Dem., KK.) tatár ember | (tatar-mann) tatar. — zatān-jaz tatár nép | die tataren, das tatarenvolk. — zatān-oxčam háromszögletű «tatár kendő»; egy három csillagból álló csillagkép | (tatar-tuch) dreieckiges tuch (татарская косынка); ein aus drei sternern bestehendes sternbild. — S. katai ku; ÉO. zatai-žo.

zatasem mozogni, előre menni | sich bewegen, vorwärtsgehen; tavet ei kurēm itpeja čoken zataset (II : 116.) das pferd bewegte sich kaum schrittweise vorwärts. — ÉO. zatlem.

zatem: vid. zadem; zatēm halott | todt, gestorben (von menschen u. fischen, z. b. it-zatēm sōrt ein todtter hecht). — zatēy haló | sterbend, todt; zatēy zatt, zatēy türum halál napja, ideje | der tag des todes; zatēy-es KK., O. temető | begräbnissplatz, friedhof; Ūrda-zatēy es n. pr. (helden-friedhof) name eines punktes 3 werst von den Trenkinschen jurten (Teml. wol., Tob. distr.), wo man metallene gegenstände aus alter zeit gefunden hat. — Cf. ÉO. zalēm; zal-as, zal-is.

zatze (KK.)? száraz | trocken: juz zatze jim néva tox éytāinen (II : 196.) an den schönen trockenenen (?) zweig des baumes, (dahin) wurde es aufgehängt.

Xatç-oy-pūgot n. pr. ostjakischer name der Krasnojarschen jurten (kl. Kond. wol.).

zatey zat (poet. *zateyet zat*) reggel | morgen; vid. *zotén*.

zatem: vid. *zatem*.

zatén, zattén napos | sonnig; *zatén zat* sonniger tag; vid. *zat*.

zatl, zotl (KK., O.) nap | sonne, tag; vid. *zat*.

zatl-sui (AK. O.; poet. *zattem-sui*) napoldal | (sonneseite) süden. — ÉO. *zatl-sui*.

zatkén ? herélt | verschnitten (?); *zatkén vōje* (II : 48.) rén-ökör | verschnittenes rentier. — ÉO. *zapti, zopt*. — Cf. jur. *hábta, hábte* rentierochse.

zatt nap | sonne, tag; vid. *zat, zatl*. — *zattivet* (abl.) nappal | bei tage C.

zatta (adj. negat.) haláltalan | unsterblich; *zatta jink* (II : 128.) élet vize | lebendes wasser (in märchen); *zatta nērem* (ibid.) élet vesszeje | lebens-gerte (in märchen; cf. *esta*).

zattem mozgatni, elhelyezni, máshova tenni | bewegen, versetzen, anderswohin stellen. — ÉO. *zadltalem*. — Cf. *zatasem*.

zattén: vid. *zatén*.

zavéjem (fut. *zavéitam*; KK.) (II : 194.) előbukkanni, a víz felszínére emelkedni | an die oberfläche kommen, emportauschen; *zavéimem* mom.; *zavéptem* előbuktatni, a víz felszínére előhozni | auf die oberfläche bringen, hervorbringen. — Cf. *zabéimem*.

zeide unoka | enkel; *zeidega, zeidege* dim. enkelchen. — ÉO. *zél*.

zeidem, zeitem, zeigem (imper. *zeiga*): vid. *zaidem, zaiigem, zein, zeina* (K.) n. pr. a kórterjesztő szellemek sergeinek vezére | böser geist, führer der heerscharen der bösen, welche die menschen mit krieg (d. h. mit seuchen) überziehen; *Xeinena éne tatna tum jūytai* da kam der engel des todes mit einer grossen heerschar (auf uns) gezogen («Irt.-Ostj.» I : 103; II : 86, 228.). — ÉO. *zén* seuche, pest: *zén-nē* gespenst. — Cf. minuss. tat. *Aina*, alt. *aina* böser geist, teufel.

zeintem (KK.; poet.) hátrahagyni | zurücklassen (vid. *zeidem, zeigem*): *juz zatze jim nēvna totta zeintēnen* (auch *zeitenen* II : 198.) auf dem schönen trockenen (?) zweige des baumes, da liessen sie (ihn).

zeiredem, zeredem (f. *zeirettem, zerettem*) bosszankodni, haragudni | sich ärgern, zürnen, *nēnet pēta zeirett* (II : 122.) er zürnet auf seine frau; *pai zeirett* (die gewitterwolke zürnet) es donnert.

zer, zera: vid. *zēr, zēra*.

zeredem: vid. *zeiredem*.

zerem (f. *zertem*) ásni | graben. — ÉO. *zērlem*.

Xēs-unt n. pr. name eines erhöhten ortes 15—20 werst nördlich v. Selijarsk (Tob. kr.), wo in früheren zeiten helden gekämpft haben sollen.

zér, zéra zsák | sack. — *söz-zér* bőrszák | ledersack, beutel. — *matúz-zér* puskatok | flintenfuttermal. — *zér-vāz (vōz)* csomó pénz | (sack geld) eine masse geld. — ÉO. *zér, zéra*; *zér-soz*.

zobodem (Dem.) felfordítani, ledönteni, kifordítani | umstossen, umstürzen, herausdrehen; *zoboğem* letörni, lehasítani | abbrechen, abspalten.

zoda mi? hogyan? | was? wie? *zoda, zodai, zodaít* hova? wohin? *zodàn* hol? | wo? vid. *zota, zotci, zotàn*.

zodai-zunt: vid. *zudai-zunt*.

zōdamet (Dem.) hatodik | der sechste: vid. *zūdamet*.

zōday (C.): vid. *zōdēp*.

zōdap (C.): vid. *zōdēp*.

zōdem, zōtem (fut. *zottem*) a) kifogyni, véget érni, elhaszná-lódni | verbraucht werden, endigen; ausgehen; *man vegem zōtöt*: ich bin müde geworden, ich bin von kräften gekommen (eig. meine kraft wurde aus); *kačem zōtöt*: vid. *kač*; *kouliņ sūmet nēgna ettūdemēn ent zōttat* (II: 162.) der schellende birkenbaum wird, so viel ihr auch hinschaut, nicht zu existieren aufhören; b) az éjt eltölteni, meghálni | die nacht verbringen; *āt zodem* id.; *čivēy āt zōtteukenne* (II: 52.) wenn wir die nebelige nacht verbracht haben. — ÉO. (*āt*) *zōllem*; S. *kūlem*; KV. *kuolem, kōlem* die nacht zu bringen.

zōdēy, zōtēy hattyú | schwan. — *zōday, zōtey* C.; ÉO. *zotay, zōtēy*; S. *kōtten*.

zōdēp háló | netz, zugnetz. — *zōdēp-ponz* a háló szélessége | breite des netzes (срѣнь невода). — *zōdap* C.; ÉO. *zōlēp*; vog. *kulop, zulp*.

zōdozta (C.): vid. *zōt-ozta*.

zōgosta (II: 142.) sár, por, pizok (a csizmán, lábon) | kot, schmutz, welcher an den stiefeln haften bleibt; *kur-zōgosta* láb-pizok | fussschmutz.

zōgotmem (mom.): vid. *zōztem*.

zōztem (fut. *zōgottam*, ger. *zōgotmen*) futni, nyargalni, folyni | laufen; im trabe laufen; rinne; *tav zōgott* das pferd läuft im trabe; *zōgotta vōje* futó állat (ellentétben a szárnyással) | laufendes tier (vierfüssler, im gegensatze zu *tēgetta-vōje* «fliegendes tier» vogel); *zōzūdem* frequ.; *zōgotmem* (mom.), *-mūdem* (frequ.). — S. *kogolem*, ÉO. *zozollem*; *zugolmalem* etwas laufen, zu laufen anfangen.

zoi (pron.): vid. *zoje*.

zoi (Dem., KK.) férfi, hím | mann; männchen (dual. *zoijen, zojenen*; plur. *zoi, zojet*) vid. *zui*. — *zoi-zojet* (Dem., KK.) férfi (mann-mensch) mann. — *zoi-nēy* (Dem., KK.) férfi-nő, emberek | (mann-weib) menschen. — *zoi-sos* hölgymenyét himje | hermelin-männchen. — *zoi-čāvér* hím nyúl | hasenmännchen. — *zoi-vānder*

hím vidra | ottermännchen. — *zojen* (KK.) adj.; *zojen nēj* férjezett asszony | verheiratete frau. — *zojep* (AK.): *sot-zojep moi* od. *tat* aus 100 männern bestehender hochzeitszug od. kriegshaufen (cf. *zuip*). — *zojet* (Dem., KK.; poet.) ember, férfi | mensch, mann; *ār-zojet* zahlreiche männer (= *ār zoi*). — ÉO. *zo, zoi, zui*.

zoidem (f. *zoitem*): vid. *zojedem*.

zōimem (II : 90.) apadni (vizről) | sich vermindern, fallen (v. wasser). — ÉO. *zōjimlem*.

zoipesem (KK.; poet.) ? fortziehen; *Morda-még-zoi zoipesöt jim jija* (II : 30, 180.) zu den schönen gewässern des südländers zog (?) er (sie) hin.

zoje, zoi (pron.) ki? a ki, bárki | wer? (relat.) wer, wer auch, irgendein.

zojem (fut. *zoitem*) érinteni, találni; jutni | anstossen, anhaken; treffen; zukommen; *nuyen zoita tagen* (II : 54.) der platz, der dir zukommt; *tinedeu zoita viš* (II : 54.) bis (zum platze), der ihnen beiden zukommt; *juga zojet* er stieß an den baum an; *tu namasa, keda zojöt* er überlegte (tkp. bewegte den sinn u. das wort). — pass. *zojājem* getroffen werden; *vōtna zojājemvom* winde ergriffen werden; *zojūdem* frequ.; *zoitem, zojitem* (f. *zojittedem*) látni (czélozva): érinteni | treffen (tr.), anhaken (tr.), anrühren (tr.); *kēdet zoita zui čuba tūdāi* (II : 54.) wurde der mann in den arm getroffen, bringt man ihn in stücken weg; *ētīde sarge, zoda zojittedeu* (II : 10.) sieh mal wohin wir treffen werden. — *zoitem, zotem* treffen, anhaken, anrühren. — *zōimem* mom.; *zoimedem: eiték vōt sor jaudēmna zoimedet sagāt* als sie vom raschen hauche des kalten windes berührt wurden. — *zojedem, zoidem* (f. *zojettem*) mozgatni, megérinteni | bewegen, anrühren, *ou tārēm sor vegna zoidem tunket* (II : 38.) da ich von der schnellen kraft der starken strömung getroffen werde. — *zojedājem* (pass.): *tuna kunžat zojetā* sie berührte sie (die krampe) mit den nägeln.

zōjem hamu | asche. — *zōjem-jink lūg* | lauge. — ÉO. *zojem, KV. zulem*.

zolož (K.) ? gyér, nem sűrű | undicht (?): *zolož jōt te-žanatāi* (II : 30.) der undichte saum trennt sich auf.

zom kivájt fatörzs, koporsó | ausgehöhlter baum, sarg (in Sibirien bestehen die sarge aus zwei hälften eines ausgehöhlten baumes). — *zom-juž* koporsó | sarg. — ÉO. *zom* grab, *zom-juž* sarg, KV. *zomel* grab; szamojéd-kamass. *kom* grab; minuss. tat. *kom, komde* grab.

zomdā adv.: vid. *zamdā*.

zomd-ōtem: vid. *zamdādem*.

zomdē (C.): vid. *zamdē*.

zōmēs, zūmēs koboz | tatarisches saiteninstrument, welches früher bei den tataren u. süd-ostjaken im gebrauch war; violine. —

zomas C. — cf. min. tat., kam. *kōmes*, tat. قمبر. kīrg. قودز eine art dudelsack od. pfeife; jedes musikalische instrument.

zompélem, *zumpélem* felfordúlni, fölborúlni | sich umdrehen, umkippen (intr.); *tég rötna üdem mégdat-joz'at jinya zompélet* (II: 76.) die einfachen leute, die in dem boote waren, kippten ins wasser um. — *zompélmem*, *zumpélmem* (mom.). — *zompélzém*, *zumpélzém*, *zompélzém* felborítani, felfordítani | umdrehen, umkippen (tr.), umwerfen (gewöhnl. einen gegenstand: ein boot, eine tasse etc.). — *zompletem* (KK.), *zampletem*, *zampletém* felborítani (ladikot, vedret), összedönteni (tárgyakat), a fejen keresztül fölvenni valamely ruhadarabot (pl. a maliczasubát, pánczélínget stb.) | umdrehen, umkippen (ein boot, einen eimer), umwerfen, umstürzen (viele gegenstände); anziehen (von einem kleidungsstücke, das über den kopf angezogen wird, wie eine malitza, panzerhemd (II: 96.) u. s. w.); *zompletídem* frequ. — EO. *zombéltlem* umwerfen.

zon, *zan* fejedelem, király, czár, khán | könig, kaiser, chan. — *nouva-zon* czár («fehér khán») | (der weisse kaiser) beiname des russischen kaisers. — *zon-éva* fejedelemleány | königstochter. — *zon-paz* (poz) fejedelemfi | königssohn. — *zon-tét* (hivatalosan bélyegzett) ölmérték | (könig-faden) ein offizieller gestempelter faden (= 3 arschinen). — *zon-voš* királyi székváros | (könig-stadt) hauptstadt, — S. *kan*; ÉO. *zān*, *zon*. — Cf. tat. *zan*.

zon test, gyomor, has | leib, magen, bauch. — *zonai* magen C. — *zonop*, *zonpe* testes, gyomros, hasas | mit einem leibe, magen, bauch versehen; *nur-zonop* (II: 88.) kopasz hasú | mit einem kahlen bauche; *tundéy-zonpe* (II: 198.) mit einem magen aus borke; *notéy-zonpe zota vándér* (II: 60.) gleich einer otter mit einem sich verjüngenden (eig. nasigen) leibe. — *zonéy* hasas, gyomros, terhes | mit einem grossen magen, trüchtig, schwanger. — EO. *zon*.

zonaza (I. ünö) | junge kuh C.

zondak komló | hopfen; atragene alpina, deren weibliche blüten mit zweigen auch in der bierbrauerei der ostjaken verwendet werden (vid. «Irt.-Ostj.» I: 111.). — Cf. tat. *kumlak*, alt. *kumdak*.

zondem, *zundem* (fut. *zonttem*, *zunttem*) menekülni, elfutni | entfliehen, die flucht ergreifen; *zonttem* (f. *zonttedem*) id. C. — *zondemem* (mom.). — *zondéptem* (caus.) elrejteni, megőrizni | verstecken, verwahren. — S. *kondem*; ÉO. *zontlem*, *zondelem*. — Cf. szamojéd-osztj. *kūnak*, *kūnay*; jenis. *huneo*, *kunébo*.

zōnyam, *zōnyenedem*, *zōnymem*: vid. *zōyam*.

zōnéy part, folyó széle | rand, ufer, strand. — *sārat-zōnéy* tengerpart | meerstrand. — *zōt-zōnéy-vés* a háztetőn levő füstnyílás | (haus-rand-öffnung) öffnung im oberen teile des hauses (der

erdhütte, des zeltés) für den ausgang des rauches, rauchfang. — ÉO. *zõt-zuvés*.

zónéna postp. (lat.) mellé | nebenhin; *zónéna* (loc.) mellett | nebenan, neben. — ÉO. *zónéy*, loc. *zónya*.

zónéy-pete hónalj | achselhöhle. — ÉO. *zuvény pat*.

zont forró láz; betegség | hitziges fieber, krankheit. — *zontem* (f. *zonttem*) betegnek lenni; láztól gyöttrődni | im fieber sein, krank sein; *zontle-zoi* beteg, láztól gyötört ember | mann der im fieber liegt, kranker mann. — ÉO. *zonslem* krank sein.

zoiem hunyorogni | blinzeln (mit den augen). — *zoiemdem*. ÉO. *zaintem*; *zuniemtalem*, vog. *kuantem*.

zõyam, *zõnyam* (f. *zõnytam*) mászni, fölhágni; a folyón fölfelé haladni | klettern, emporklimmen, eine trefpe ersteigen; den fluss hinauffahren od. schwimmen; *zõnyta kera* (II : 210.) (den fluss) hinaufsteigender Sterljäd. — *zõnydep* (KK.): vid. *zãnydep*. — *zõnyedem*, *zõnyenedem* (inchoat.) hinaufzusteigen anfangen. — S. *kündem*; ÉO. *zõnyalem*.

zõp ladik, csolnak | kahn, boot. — *zõp-juz* ladikfa | (kahnbaum) starker zum bootzimmern tauglicher baumstamm, espe. — *zõp-vërda-zui* (*zoi*) (II : 192.) ladikkészitõ ember | (boot-machemann) bootzimmerer. — ÉO. *zõp*, *zõp*; *zõp-jüz*.

zor (II : 48.) kiáltás | schrei.

zor kéreg, héj | rinde; vid. *zorey*, *zort*.

zor folyóvonal, a folyónak két forduló közt levõ egyenes szakasza | sichtbare fläche eines flusses zwischen zwei krümmungen (πῖεσο). — ÉO. *zor*.

zor rénökör | rentierochs. — *zor-jaran* rénes szamojéd (rentier-samojede) beiname der samojeden; *zor-jaran-ima*, *-nai*, *-nëy* szamojéd-asszony | samojedenfrau, samojedin. — *zor-tant rénmoha* | (rentier-korn) rentiermoos (cf. *vata-tant*). — *zor-võt* mocsári áfonya | (rentier-beere), moosbeere, sumpfbeere (*vaccinium oxycoccus*; КЛЮКВА). — *zorum-kurpè* (poet.) (II : 24.) rénökörlábú | mit rentier-beinen, schnelfüssig. — S. *kär* ochse; ÉO. *zor* männchen; rentierochs; hengst. — Cf. zürj. *kör*; szamojéd-jur. *hõra*, osztj.-szam. *kor-hyr* stier, hengst.

zor, *zür* alak, kép | bild, gestalt, form, *zoràt* (instr.) in der gestalt: *pai zoràt* (II : 38.) in der gestalt einer gewitterwolke; *sõrt zoràt* (II : 38.) in der gestalt eines hechtes; *tuvu-zoi ündëy zor* (II : 90.) der mann selbst in seiner eigenen gestalt; *zoi-zür-zanspe*: vid. *zanëpe*.

zõrape alakú, képü | von der form, von der gestalt; *manvedem-zõrape vediy nai* (II : 24.) eine schöne jungfrau von solcher gestalt, die ich (zur frau) nehmen würde. — ÉO. *zor*, *zõrpi*.

zõramëy ékes, díszes, szép | schön, schmuck, geputzt. — ÉO. *zõramëy*.

zorànt: vid. *még-zorànt*.

zoràs alak, k ep | bild, gestalt, form; *zor asat* (instr.) in der gestalt: * ai-tunt zor asat* (II: 140.) in der gestalt einer jungen gans: *tuva-zui zor asat totumd ot* in seiner eigenen gestalt wuchs der mann selbst vor ihm auf. —  EO. *zor as*.

Xordag ol n. pr. egy szellem neve | schutzgeist der Lymkojew'schen jurten an der Demjanka.

zordem h amozni, ny uzni | sch alen, schinden; *n ur em s av s ugota te-zor ajem* (II: 90.) wie bei einer hainelster wurde mir das fell abgestreift. — Cf. *korolem*.

zordem ugatni | bellen; *zord idem* (frequ.). — Cf. *zoredem*.

zoredem, *zorodem*, *zordem* ki altani, ugatni | schreien, bellen. —  EO. *zor tlem*, *zorotlem*.

zorem (f. *zordem*) h amozni, ny uzni, verni | sch alen, schinden, pr ugeln. — *zor idem* (frequ.): *zorimem* (mom.), *zorim idem* (frequ.). — Cf. *zordem*, *zursadem*. —  EO. *zorolem*. — Cf. z urj. *k irs *; szamoj. *kerap*; kam. *khirlim*, ost-s. *kerap*.

zore  ? k erges | rindig: *zore  rit* (II: 90.) fedett ladik | gedecktes boot, boot mit einem dache aus borke.

zort, *zor* h ej, k ereg | haut, rinde: *s au-n ey zorda t uk ot* (II: sie kroch in die elsterhaut; *zordat n ank* (II: 24.) rindiger l archenbaum.

z ort uteza, falu | strasse; dorf. — *p ugot-z ort* dorfstrasse. —  EO. *k ort*, *k urt* ostjakische ansiedelung. — Cf. z urj. *gort*; votj. *gurt* haus, dorf.

zos (egy n ov eny neve) | ein einheimisches gew achs (II: 190.).

z os (I.) egy kacsafaj | entenart C.

zos h ugy | harn. — *zos-j ink* (harn-wasser) harn. — *zosem* (f. *zostem*) hugyozni | harnen. —  EO. *zos-j ink*; *zoslem*.

zosar (= *zos- ar*?) b olcs -moha | moos in der wiege, das den harn einsaugt; *zosare-pai* (II: 158.) mooshaufen in der wiege.

zoc az  el eskamra | speicher, kammer.

zoc em (f. *zot cam*)  erteni, tudni | verstehen, k onnen; *namset ent zot cet* sein sinn versteht es nicht (d. h. seinem sinne ist es zuwider); *t eg rut zot cet* sie k onnen russisch (sprechen). —  EO. *zoslem*.

zoc em, *zuc em* (f. *zot cam*, *zut cam*) k osz alni, k oborogni | herum-bummeln; *zoi z ot* (*zoi*) *zot ca zoi* (II: 206.) mann, der in fremden h usern sich herumtreibt, bummeler; *zoc imem* (mom).

z oz em, *z oz em*, *zoc em*, *zos em* forr o | heiss (cf. *z as em*); *z oz em-j ink* forr o l e, leves | (heiss-wasser) br uhe, suppe. — *z osmettem* forralni, melegiteni, f ozni | heiss machen, w armen, kochen; *z osmett idem* (frequ.). —  EO. *zos em*, *z as em*, *z osim-j ink*; *z osmett alem* *z asmettlem*.

zot nap | sonne, tag: vid. *zat*.

z ot (KK., Dem.), I., AK. *z at* h az, s ator, f oldi kunyh o | haus,

erdhütte, zelt. — *még-χōt* földház | (erde-haus) erdhütte. — *san-χōt* (sand-haus) erdhütte. — *Tonχ-χōt* n. pr. (geist-haus) name der Tschilikan'schen u. Jermakow'schen jurten (Kl. Kond. wol.). — *tūrum-χōt* egyház, templom | (gott-haus) kirche. — *šam-χōt* gyertya-tartó | (licht-haus) leuchter. — *χōt-χōnēn-vēs*: vid. *χōnēn*. — *χōt-jīnet χoi*? (II: 86.) — *χōton* (Dem.), KK. *χōtōn* (= *χōt-ōn*, *χōt-ōn*) ajtó | (haus-öffnung) tür (cf. AK. *χātau*): *voš-χōton* városkapu | stadtpforte; *χoton-kera* (-*tēra* Dem., KK.) ajtósarok | türhaken, türangel; *χoton-lok*: vid. *χātau-lok*; *χōton-ōdēn*: vid. *χātav-ōdēn*. — *χōt-oyta*, *χōdoχta* háztető | (haus-oberes) dach. — *χōt-suy* házszöglet | hausercke. — *χōt-tayēt* háztető | hausdach. — *χōt-tunda* házfedéshez használt nyirhéj-darabok | (hausborke) zusammengenähte borkenstücke, welche zum decken der zelte gebraucht werden. — *χōt-ūχ* házi úr | (haus-haupt) hausherr, familienhaupt. — *χōt vēr kurdem* házi munkát végző | im hause arbeitend, hausarbeiten verrichtend; *χōt-vēr kurdem* (v. *vērantem*) *ort nēn-īma* (II: 46.) n. pr. hausarbeiten verrichtende sclavenmagd (ein beiname der sclavinnen). — *χōtēn*, *χōtay* (KK.) házbeli | zum hause gehörig, haus-. — S. *kāt*; ÉO. *χōt*, *χāt*; *χōt-langēl*.

χōt (Dem.) hat sechs: vid. *χūt*.

χōt, *χōta* (pron.) mi? | was? *χōta*, *χōda*, *χōt* (adv.) hogyan? | was? wie? wie so? *nēnema χōta vērdem*? (II: 158.) was mache ich mit meiner frau? *tēj ānen χōta nēnēt*? (II: 116.) was wollte diese tasse sagen? — *χōt-at*, *χōd-at* valami | etwas; *χōu χōtat jānχittan* (II: 126.) du bist etwas lange ausgewesen; *man χōt-at jāχtam* (II: 104.) ich gehe auf etliche zeit weg; *χōt-sagat* (C.) adv. interrog. et relat. hogyan, a hogyan | wie. — *χōta*, *χōtai*, *χōtail*, *χōda*, *χōdai*, *χōdait* hová? | wohin? *χōdait-pa* (II: 110.) ugyan hova? | wohin denn? — *χōtān*, *χōdān* hol? | wo? — *χōte* (*χōt*) honnan? | von wo? — S. *kott*, *kotti*, ÉO. *χōda* wo?; S. *kolnam*, ÉO. *χōl* wohin? *χōdē*, *χōti-sagat*; S. *kot*, ÉO. *χōltša* woher.

χōtem: vid. *χōdem*.

χōtēn (C.): vid. *χōdēn*.

χōten χat (poet. *χōtenet χat*) holnap | morgen. — ÉO. *χōleut χatl*.

χōtēmēm (f. *χōtēmēm*) megszerezni, elérni, elnyerni | erlangen, erwerben, in erfüllung bringen, können; *χīm nemet χōt χōtēmōt*? (II: 12.) wodurch (eig. von wo) gewann er seinen schönen namen? *omat χōtēmēm birni*, módjában lenni | die möglichkeit haben, im stande sein: *omat en χōtēmēm* keine möglichkeit haben, nicht im stande sein; *χāran menda omat ent χōtēmēt* (II: 64.) der samojede hat keine möglichkeit zu gehen (cf. *omat tājem*). — *χōtēmēm* (f. *χōtēmēm*) megszerezni, előkeríteni | erlangen, erwerben, erbeuten; *χōi χōtēmōt*, *vegey χōi* (II: 8.) einen kräftigen mann hat sie sich erworben; *at-χōtēmēm*: vid. *at*. — ÉO. *χōlēmēm*.

çötëy: vid. *çötay*.

çotërmaç vad | wild.

çotojānyat (= *çot-jānyat*) holnap | morgen.

çoton vid. *çöt-oy*.

çöttem (f. *çöttedem*, *çöttadem*) elfogyasztani, kiadni | verbrauchen, ausgeben; *çöttüdem* (frequ.); cf. *çödem*. — ÉO. *çöltéptalem*.

çotem: vid. *çoitem*.

çou, *çū* hosszú, tartós | lang, langwierig; *çou-van* hosszú, avagy rövid | lang oder kurz; *çou üdäi*, *van üdäi* id. — *çov-oxtëp* hosszacska, hosszas | etwas lang C. — *çova* (lat.) messze, soká | lange, weithin; *jit*, *nübot çova çantëa*, *vana çantëa çöta menöt* (II: 144.) er ging in das haus. wo langes od. kurzes zeitalter (der menschen) geschrieben stand. — *çovän*, *çouvën*, *çovän* (loc.) messze, régtől fogva | fern, längst, weit. — *çovat* (instr.) hosszan, tartósan | lang, gedehnt; *çovat tovottem* langsam rudern. — *çovatta* messziről | von weit her; *çovatta* (v. *çovët*) *jüvem çui* (II: 52.) von weit her gekommener mann. — *çovatta* hosszúságú | von der länge. — *çovän*, *çounpe* hosszú | lang; *tülsippe är täbet çounpe är täbet jänjet* (II: 108.) wie viel zahlreiche wochen der monat nicht zählt, tranken sie (eig. monatliche viele wochen, lange viele wochen tranken sie). — S. *kouç*, ÉO. *çū*, *çuv* lang; S. *kokko*, ÉO. *çuva* weithin; S. *kovan*, ÉO. *çuvna* fern; S. *kovat* weit, lange, ÉO. *çuvat* länge; S. *kovatta*, ÉO. *çuvëta*, *çuvëta* von weit her; ÉO. *çuvat* länge.

çouy, *çouvëy* ? csengő (hang) | schellend: *sëley sei*, *çouy sei jänyat* (II: 164.) ein klingender, schellender laut ist hörbar (eig. geht).

çoutem, *çouvëtem*, *çovotem* magától eltaszítani, a parttól eltaszítani; usztatni | von sich stossen, wegstossen, vom ufer abstossen; flössen; cf. *çobodem* (Dem.). — *nëk-çoutem* (*çovëtem*) a parttól eltaszítani | vom ufer abstossen; *noç-çoutem* (*çovotem*) fölbuktatni (a vízből) | auf die oberfläche bringen. — *çovëmem* a víztől vitetni, úszni | vom wasser getragen werden; *nëk-çovëmem* a parttól magát eltaszítani | sich vom ufer stossen; *noç-çovëmem* fölbukkanni, fölmerülni | an die oberfläche kommen; cf. *çavëmem*. — ÉO. *çullem*, *çuvëtillem* flössen.

çouva: vid. *çou*. — *çouvas*: vid. *çovas*. — *çouvën*: vid. *çovän*. — *çouvëy*: vid. *çouy*. — *çouvëtem*: vid. *çoutem*. — *çova*, *çovän*: vid. *çou*.

çovarot (K.) ? sárga | gelb (?).

çovas, *çouvas* (II: 62.) ősz, őszhajú | weisshaarig(?). — *çovas-ügop* mit einem weisshaarigen (?) haupte.

çovat, *çovatta*: vid. *çou*.

çovën, *çovët*: vid. *çou*.

çovëtem: vid. *çoutem*.

çū: vid. *çou*. *Xu sasëltem tav tančem jütmaç ürt* n. pr. (II: 22.)

lange getrocknetes pferdebein brechender held, name eines helden der Emderstadt.

zudai-γunt = *zodai-γunt* (C.) reghajnal | morgenröthe.

zūdamet, *zōdamet* D. hatodik | der sechste; vid. *zut*.

zūdandem (C.): vid. *zūdēndem*.

Xuday-pēlek-pūgot n. pr. ostjakischer name der Belogorski-schen jurten (Berez. distr.).

zūdat hatonként | je sechs C.: vid. *zūt*.

zūdem három | drei. — *zūdem kes* háromszor | dreimal. —

Xūdem-γui-jianka n. pr. (II : 144.) drei-brüder-schwester, name einer märchenheldin. — *Xūdem-pēlek-tāgēta iga* n. pr. (drei-gegenden-bewachender-greis) name eines geistes, der als patron der drei Zingalin'schen jurten angesehen wird. — *Xūdem sāgem videt vot ātentivem* (II : 86.) n. pr. name des sohnes des helden *Soγ-γuš-γoi*. — *Xūdem-sōt ōt tetūdem luley-mōγ, tōxtēγ mōγ kēneγ ūrt-iga* (II : 26.) n. pr. (dreihundert-jahre-faulender, junges von einem kleinen taucher, junges von einem grossen taucher, verfaulter helden-greis) name des fürsten der *Karē-pōs* stadt; *zūdmēt*, *zūtmet* harmadik | der dritte. — S. *kōlem*, *kūlem*, ÉO. *χūlēm*.

zūdem (f. *zūttem*) hallani; egy idegen nyelvet érteni; érezni | hören; eine fremde sprache verstehen; fühlen; *zanēmdam*, *zanēma zūdeden* (II : 72.) meine freier(s leute), höret an den freier!

zūdēndem (f. *zūdēntem*) (AK., Dem.), *zūdandem* (C.) figyelni | horchen; *zūdēndēm* (frequ.); KK. *zūdēntagem* (II : 24.) id. — S. *kūlem*, ÉO. *zūllem*, *zūlemalem*; S. *kōlendem*, ÉO. *zūlētlem* hören, gehorchen.

zūdmēt: vid. *zūtmet*.

zuday: vid. *zūdiγ*.

zūdem szemöldök | augenbraue. *zūtmet nai*: vid. *zūtmaγ nai*. ÉO. *zūlēm*.

zūdiγ, (K.) *zuday* halas, halban dús | fisch-, fischreich; *zūdiγ tür* fischreiche quelle; *Xuday Tayūt nouva jink* des fischreichen Irtysch weisse (trübe) gewässer (epitheton des Irtysch); vid. *zūt*.

zūi (I., O., AK.), Dem., KK. *γoi férfi*; him | mann; männchen; *zūja menem* (II : 1. O.) férjhez menni | heirathen (von frauen), an den mann kommen. — *zūi-γajat*: vid. *γoi-γojet*. — *zūi-ñaurem*: vid. *ñaurem*. — *zūi-sos*, *zūi-čavēr*: vid. *γoi-sos*, *γoi-čavēr*. — *zūip* (AK., I.), KK. *γojep*, AK. *zūipe férfi*s | männer-. — *zūdem sōt-zūip tat* (II : 72.) kriegsschaar aus 300 mann. — *zūjaγ*, *zūjeγ*, *zūjiγ* férfiui | männlich, männer-; *nūm tūrum zūjaγ jink* (II : 130.) männer gewässer der oberen welt (d. h. die gewässer der oberen welt, wo es leute giebt): vid. *γoi*.

zūjem ívni, *ikrát vetni* | laichen. — *zūjem*- v. *zūi-tīliš* laichmonat, april (der erste monat).

zul hasadék, nyílás; választék | spalt, loch; scheidel; *zulat* ūz gescheitelter kopf. — *zulēy* adj.; *sēmet zulēya zattet* (II : 116.) er bewegte seine augen bis zu einer spalte; *zulēy ūz* scheideliger kopf. — *zulpe* adj.: *tābet-zulpe* siebenlöcherig, siebenspaltig, siebenschlündig; *Tābet-zulpe erkēy xoi* (II : 192.) n. pr. der sieben-schlündige himmelsmann (?); d. h. mann des 7-schlündigen himmels [?]; beiname des *Tūrem*. — ÉO. *zul, zuli*.

zul ügy, dolog | sache, geschäft, angelegenheit; *tē zulen uimem-na* (II : 130.) würde ich diese sache wissen; *šuda tükum, zuleden ent ujeten* (II : 120.) sie kamen zusammen, als wüsten sie nicht, was sie taten.

zūla, zūlé korom; piszok | russ, schmutz; *nēy zūl ātem, zūl zūl ātem pēget-xōta, tozta tāve* in die frauen u. männer schmutztragende badstube dahin führe sie hin. — *zūlatem, zūlatem feketeni, piszkolni* | schwärzen, beschmutzen. — *zūlēy kormos, piszkos, fekete* | russig, schmutzig; schwarz; *zūlēy sūgom* russiger (d. h. schwarzer) faden. — ÉO. *zolē, zūle; zolētlem*.

zūlay (C.): vid. *zūloz*.

zūloy holló | rabe — *zūlay* C., FS. *kōlak*, AS. *kōlank*, ÉO. *zolēz, zulez, KV. zūloz*. — Cf. *szamojéd-tavgy. kūla*; jeniss. *kūluke*; ostj.-s. *kulē, külā*; *kamas. khūli*.

zūmet, zūmēt (K.) széles, terjedt | breit, weitflächig (von land- u. wasserflächen). — S. *komat*.

zūmēs: vid. *zōmēs*.

zūmp hullám, hab | welle. — S. *kump*, ÉO. *zūmp*. — Cf. *szamojéd-tavgy. koŋfu*; ost.-s. *kōmb*; jur. *hāmba*; jen. *kāba*.

zūmpēlmem: vid. *zōmpēlmem*; *zūmpēlžem, zūmpulžem*: vid. *zōmpēlžem*.

zun ha, mikor | wenn, wann; *zun mettat najivet ent uimen togūi vankmōt* (II : 128.) wenn irgendetwas davon aus dem feuer ungesehen fortgekrochen ist. — *zun-unda, -unta* (I., AK.) meddig? | bis wann? — *zuna-vanda, -vanta* (KK.): vid. *zun-unda*. — S. *zunti*. — Cf. *szam.-jen. kun*.

zūndem, zūntem (f. *zūnttem*) hallani | hören; *kakēy-ūgop mertna zūntāi* vom krätzköpfigen kobolde ward es gehört; *zūntedem* (iter.) hören; *sēmet sayena aidājet, pētet sazna zūntedājet* (II : 50.) von den scharfäugigen wurden sie erblickt, von den feinhörigen gehört. — Cf. *zūdem*.

Xūnda, Xānda n. pr. *Konda* (folyó) | *Kondā* (fluss), linker nebenfluss des Irtyisch. — *Xūnda oy, Xunt-oy* a *Konda torkolata* | *konda-mündung*; *Xunt-oy-iga, -īma* (II : 80.) n. pr. *Konda torkolati öreg és asszony* (vízi szellemek) | *Konda-mündung greis, -greisin* (wassergeister). — *Xūnda-pēlek-vōt nyugati szél* | (*Konda-gegeud-wind*) westwind (am Irtyisch). — ÉO. *Xontay, KV. Kondēy*.

zūndem, zūntem (f. *zūnttem*): vid. *zōndem*.

zundemem, zuntemem: vid. *zundemem*.

zunt hajnal | morgenröte, röte am himmel; *zunt edöt* die morgenröte hat sich gezeigt; *etta zunt torëyna* (II:144.) v. *tanëyna* zur zeit der aufgehenden morgenröte. — *zudai-zunt* reghajnal | morgenröte. — *idai-zunt* esthajnal | abendröte C. — S. *kunl'*, *ÉO. zondel, zuntél*.

zunt (K.) az íj külső feléhez való nyírfa | birkenholz (aus dem die obere hälfte des bogens verfertigt wird); *zuntiny* (adj.) aus birkenholz. — Cf. zürj. *kiz* birke.

zuné (adv.) háton | auf dem rücken: *zuné ádem* auf dem rücken liegend. — *zunža* (adv.) hátra | auf den rücken (gegensatz von *čamdä*): *zunža kernem* (II:128.) auf den rücken fallen, rückwärts fallen; *zunža tükom* rücklings zurückspringen (понятиться II:120.) — *ÉO. zonža*. — Cf. zürj. *gatsš, gatsšön* auf dem (den) rücken, rücklings hin.

zur alacsony, posványos hely az erdőben | niedrige, moorige stelle im walde (льва). — *zur-jiba, jënk-jiba* mooreule. — *zurëy* (adj.) zu einer niederung gehörig; *Xurëy-jega* n. pr. (moorfluss) name eines flusses in dem gebiete der Jesaul'schen jurten (Kl. Kond. w.).

zür: vid. *zör*.

zuraidem óvakodni | sich hüten. — *ÉO. zurilem* sich fürchten, *zuràn* istálló, ól | stall. [s. hüten.

zurmëm haragudni, bosszankodva nem enni s nem inni | zürnen, aus ärger nichts essen u. trinken. — *zurmëpsa* harag, bosszúság | groll, ärger.

zurpës (KK.) hír | gerücht; *jim zurpës man zütem* (II:26.) ein gutes gerücht ist mir zu ohren gekommen.

zursadem nyüzni, a bőrt lehúzni | schinden, die haut abstreifen; cf. *zorem*.

zurudem, zurutem (f. *zuruttem*) kioltani | auslöschen. — *ÉO. zortlem, zurtlem*.

zurup, zürëp vasdarab; sróf | eisenstück, krampe, schraube, *vāχ-zurup* id. — Cf. sibir. russ. шурурь schraube.

zürupedem ? nem szorosan rajta lenni, elállani | nicht fest anliegen, abstehen; *vāχ-zürup noχ zürupetöt* (II:170.) eine eiserne krampe stand (von der wand) ab (?).

züs hús | zwanzig; *züs-penk-ëdem oydëy tut* (II:28.) von 20 zähnen bewachsener hohler mund (epitheton des mundes). — *züsmet* huszadik | der zwanzigste. — S. *kös*.

züs csillag | stern. — S. *kös*; *ÉO. zös, züs*.

züs-jux vén fa, régi fákból álló erdő | alter baum, wald aus alten geraden bäumen.

züs ein wort, welches in vielen ostjakischen eigennamen vorkommt, z. b. *Nānk-züs-çoi, Soη-züs-çoi, Këver-züs-çoi* u. s. w. (vgl. «Irt.-Ostj.» II:225, Anm. 14.)

žučem; *žućedem iter.* járni, járkální | gehen, herumgehen; *čutča pěnt at žučedet* (II : 56.) er wird dem wege, den er zu gehen hat, unaufhaltsam folgen; vid, *žućem*.

žuža tegez | köcher. — *not-žuža nyíltegez* | (pfeil-köcher) köcher.

žūt köhögés | husten C. — S. *köl*; ÉO. *žul*. — Cf. szamojéd-tavgy., jeniss. *ku'*; ostj. *kot*; jurak. *hō'*; kamas. *ku'd*, *ku'n*.

žut (poet.) hajnal | morgenröthe (cf. *žunt'*); *žut-vōje* (poet.) (morgenröte-tier); *žut-vōje sāgattai* (II : 90.) wenn die morgentiere ihren gang beginnen.

žut ? szerencse | gazdagság | glück, reichthum; *tu tunet, tu žutedat in-pa üttet, taya-pa üttet* in diesem wohlstande u. glücke (?) leben sie jetzt u. werden nachher leben.

žūt fenyő | tanne (pinus abies); fichte C. — *žūt-kār* fenyő-kéreg | fichtenrinde. — *žūtē-vōje, nānkē-vōje* (poet.) erdei állat (tannen-tier, lärchenbaum-tier) walddiere. — S. *köl*, ÉO. *žol*, *žul*. — Cf. zürj. *koz*; votj. *kiz*; szamojéd-jurák *hādi*; ostj. *kāde, kūt*; tavgy. *ku'a*; kamas. *ko'd*, *ko'n*; kar. *kade*.

žūt (I., K.), *žōt* Dem. hat | sechs. — *žūt-joŋ* hatvan | sechszig. — *žūt-ūgop* hatfejű | sechsköpfig. — *žūt-tēte*: vid. *tēte*. — S. *kūt*.

Xūt-voš n. pr. name einer ehemaligen ostjakischen erdfestung, deren überreste neben den früheren Kolpuchow'schen und gegenüber den jetzigen Sawodin'schen jurten (Nar. wol.) zu sehen sind; *Xūt-voš-iga* n. pr. name eines fürsten dieser stadt.

žūtmēt, žūdmēt harmadik | der dritte; *žūtmēta* (dat.) harmad-szorra | zum dritten male. — S. *kūlmēt, kūlmēt ža*: vid. *žūdem*.

žūttem (f. *žuttēdem*) nappalodik, világosodik, fénylik | tagen, leuchten, hell werden; *venča žuttet* (II : 120.) seine stirn wird beleuchtet (eig. leuchtet), *tūrum žuttōt* es wurde tag; *kīmet žatt tūrum žuttōt* (II : 108.) es graute der nächste tag; *us tūrmem žuttētāi tuŋet* (II : 24.) noch wenn der tag kaum graut. — *žūtīdem* (frequ.). — *žuttēŋ* nappalodó | dämmernd; *žateŋ žat žuttēŋ pa* wenn der morgende tag graut. — ÉO. *žotlas* (præs. *žotlal*).

žūttem: vid. *žōttem*.

žut hal | fisch. — *žut kenžem* halászni | (fisch-suchen) fische fangen; *žut-kēšta-žoi* halász | fischer. — *žut-ui* halzsír | fischtran; vid. *žudēŋ*. — S. *kul*; ÉO. *žul*.

žutmay szemöldökös | mit augenbrauen versehen, mit grossen augenbrauen; *žutmay nai* jungfrau mit grossen augenbrauen.

žuvatta: vid. *žovatta*.

I.

i (= or. *u*) és, is | auch, und.

i egy | ein; vid. *ei*. — *i-ges*, *i-kes* (KK., Dem.) egyszer | einmal; vid. *ei-ges*. — *i-met*, *i-metta*: vid. *ei-met*, *ei-metta*. — *i-piš* (AK.), *i-pis* (C.) egyszer | einmal; vid. *ei-piš*.

-ida hasonlatos, egynemű | gleich, gleichwie; *sorú'-ida* gold-ähnlich (*sorú* gold); *kunžep-penk-ida* gleich einem kammzahne (*kunžep-penk*), *tu-ida* so (*tu* dieser). — *iti* C.

idaga (KK.) még | noch; vid. *idaja*.

idai este | abend. — *idaina*, Dem. *iden*, *idn* (loc.) esti időben | abends; spät. — *Iden jūguttai* (*it moje simet tubai*) *kēžen nār-pundep tonz* (II : 26.) n. pr. (spät kommender held mit einem säbel an der seite), name eines sohnes des fürsten der *Karé-pos pat* stadt (die in klammern gesetzten worte blieben unübersetzt, weil ihr sinn dunkel ist). — *iden tērem* abendbrod zu sich nehmen. — Cf. ÉO. *ila-levépsa* abendbrod.

idaja (AK.) még | noch; vid. *idaga*.

ideba (= *itpa*?) alúl levő, levert | der sich unten befindende, der zu boden geschlagene; *ideba-zui* (II : 150.) mann, der sich unten befindet, der zu boden geschlagen, besiegt ist; *idebajiy lenn fekvő*, legyőzött | am boden liegend, besiegt; *idebaja pāgdājem* zu boden geschleudert werden, besiegt werden; vid. : *ida*, *it*.

idem gyalázatos | schimpflich C. — S. *ilem*.

idem, *item* ? késedelmezni | ?säumen, zögern: *man itmen*, *jartmen tette jāy tam* (II : 112.) ich gehe so für mich hin (eig. säumend u. mich vergessend). — ÉO. *ilamtle* id.

idn (I.) alant | unten C. — *idet* alá | nach unten; vid. *it*, *ideba*.

idat, *édát*, *étát* ellen, szemben, felé | entgegen, gegenwieder; *jit-vōt idat keredet* (II : 24.) er wandte sich gegen norden; *kāt zoi man idatem tōganeyen* (II : 32.) zwei männer kamen auf mich zu; *idat-jūvem* (f. *jitem*) szemben jönni | entgegen kommen; *idat ōmsem vlinek útjában állani* | (entgegen-sitzen) am wege jemandes (liegen) sich befinden, z. b. *idat ōmēsta zōtenen*, *tabaseyena jūxtōt* (II : 110.) er kam zu einem am wege stehenden hause u. einem speicher. — S. *jila*, ÉO. *jétatt*, *jisat*.

iga, *ika* (*igé*, *iké*) férfi, férj, öreg | mann, gemahl, greis. — S. *iki*, ÉO. *igi*, *iki*. — Cf. vog. *ajkă*, zürj. *aika*.

iz medve | bär; vid. *jig*.

īma, *īmē* asszony, öreg nő; nöstény | weib, alte; weibchen; *sāram-īma*, *ciki-īma*: vid. *sāram*, *ciki*. — *ēāv-īma*, v. *nēy-ēāv* nöstény nyúl | hasenweibchen, häsin. — *īma-tunt* (poet.) nöstény lúd | gänseweibchen, gans. — *īma-vāsa* nöstény récze | enten-

weibchen, ente. — *īmili* (dim.) anyóka | mütterchen C. — S. *imi*, ÉO. *ima*, *imi*. — Cf. osztják-szam. *ema*, *ima*, tat. *emä* alte.

īmel csik (hal) | schlammpeizger (cobitis fossilis) C.

īn (AK.) ez | dieser; most | jetzt; *īn* *zuīvet tūt-kevenen*, *tūt vāgegen nērīmet* er nahm von diesem manne das feuerzeug weg. — Cf. zürj. *ōni* jetzt; votj. *ini* schon; szamojéd-jeniss. *inō* dieser da.

īnga, *īnge* (Dem.) most | jetzt; vid. *īn*.

īnār nyereg | sattel. — Cf. zürj. *ōnir*; votj. *ener*.

īndep (C.): vid. *jīndep*.

īnta, *īntam* most, mindjárt | jetzt, gleich, jetzt eben (II: 112.) (*īnta* auch: in der tat); cf. *īn*.

īntēy: vid. *jīntēy*.

īn-us-perta (KK.) (II: 82.) jetzt nun immer, gegenwärtig (?).

īyisem (f. *īyistam*), *ēyisem* kérdezni | fragen; *jiget pēta īyiset* er frug seinen vater; *ēn ēvejenna īyistāi* (II: 152.) von den beiden älteren schwestern wird sie gefragt; *nēyet īyistet* (II: 122.) er frägt seine frau. — *īyisīdem*, *ēyisīdem* (frequ.). — ÉO. *inžislem*, *insislem*.

īs, *ēs* árnyék, szellem. járó lélek | schatten (eines der lebens-elemente nach der meinung der ostjaken); geist, seele («Irt.-Ostj.» I: 145.). — *īs-γōr*, *ēs-γōr* halott árnyéka, szellem | (schatten, geistbild) schattenbild, trugbild; *vōr īs-γōr*, *vōr-īs-γōr* *īya* csaló ember | betrüger (als schimpfwort); *vōr īs-γōr-īma* csaló asszony | betrügerin. — ÉO. *īs-γōr*.

īsar ostoba | dumm; *īsar-γoi* (pl. *īsar-jaγ*) dummkopf. — Cf. tat. *esār* dumm, leichtsinnig.

īsem, *īsendem* őrlőni | mahlen C.

īsem malom, kézi őrlő | mühle, handmühle C. — Cf. zürj., votj. *iz-* mahlen, zürj. *izan* mühle.

īšen (I., AK.) ablak | fenster. — ÉO. *isni*, *išni*. — Cf. zürj. *ōšin*.

īžem (I.) mozdítani, a helyéből eltávolítani | rücken, von der stelle rühren C.

it (I., Dem.) egy | eins; vid. *i*, *ei*.

it, *jit* alsó, alantlevő | untere, das untere. — *idn* (loc.) alant | unten; *it*, *idet* alá | nach unten, nieder; *itta* alól | von unten; *it-pēta* alá | (in der richtung) nach unten; *it-pētīvet* alól | (in der richtung) von unten. — *it-tēt* ruhabéllés | futter (am kleide). — *it-tūrum* alsó világ | unterwelt. — *it-kurēp* rövid lábú | mit kurzen beinen. — *itpa* alsó, alja valaminek | untere, das untere C. — S. *il*; *iln*; *ilta*; ÉO. *il*, *jil*, vid. *jit*; *ilpa*, *ilpi* das untere. — Cf. szamojéd-jurák *~yl* unter, boden; *~yly* das untere; tavgy. *~ilea* das untere; ostj. *yl* boden, *ylgal* unterer; *ille* nach unten. — Igekötői használatban: *it-estem* lebocsátani | herunterlassen. — *it-γatēm* halott | todt. — *it-kerņem* leesni | niederfallen. — *it-kidem* lekül-

deni | herunterschicken. — *it-kémptem, it-kémentem* (pass. *it-kémp-tájem, it-kémentájem*) überwältigen, oberhand bekommen; *īma tuna it-kémp-tāi* (II: 126.) er überwältigte die alte; *ei metta tarna ent it-kémp-tāi* (II: 106.) kein pferd konnte (seiner hand) widerstehen. — *it-menem* lemenni, leszállani | hinuntergehen, niedersteigen. — *it-mudem* flehen, dass jemand herunterkommt. — *it-ōmdem* letenni, leülni | niederlegen, sich niedersetzen; *it-at-ōmdédem, it-ōmdémdem* leülni | sich setzen. — *it-ouvem* lefelé folyni | nach unten fließen. — *it-pāgdem* leverni, legyőzni | niederwerfen, zu boden werfen, überwältigen, tödten. — *it-pētlöt* elsötétült | es wurde dunkel; *it-pētlimen ūt* (II: 120.) er (sie) ist heftig erzürnt. — *it-pogotmem, it-poytem* letaszitni | niederstossen. — *it-pöszémentem, -posémdem* elönteni | vergiessen; *it ent posémentem* ich werde nicht vergiessen. — *it-tagamem* leverni | zu boden werfen; *tuvat il tagamöt* er warf sich zu boden. — *it-tüköm* alámártózni | sich niederdrücken. — *it-vāxtem* (AK.), KK. *it-véxtem* lejónni, leszállani; a folyó partja felé menni | herunterkommen, niedersteigen, vom lande zum flusse hinabgehen. — *it-voidem* lefeküdni | sich niederlegen. — *it-vérem* eltemetni | (niedermachen) beerdigen.

item: vid. *idem*.

itij (KK.) ? tarka | bunt: *itij lank* (II: 28.) eine bunte decke.

-iti (C.): vid. *-ida*.

itpa, itpe elől levő, vminek eleje | vordere, das vordere. — *itpaít* (= *itpa-ait*): vid. *ait*. — *Voc-itpa* n. pr. (stadtvordere) name der Zingalin'schen jurten, welche am fusse des hügelns liegen, auf welchem die überreste einer alten erdfestung zu sehen sind. Sie heissen deshalb *Voc-oxta* n. pr. (stadt-obere), anders auch *Tāparvoš*. — *itpeja* (AK., I.), KK. *itpega* (*itpea* C.) (lat., adv. postp.) előre | vornhin, vor; *nārpaj-voš itpega* vor die landungsbrücke; *man itpegma* zu mir. — *itpena, itpen* (loc. adv. u. postp.) elől | vorne; *itpena tāram kāt jaran āttegen* (II: 750.) vorne liegen zwei rüstige samojednen. — *itpegiva* KK.; AK., I. *itpivet* (abl.) előlről | von vorne; *nārpaj voš itpegiva tōra vātta sorinij sūgom vātta tādāi* (II: 28.) vor der landungsbrücke war quer über den «Tor» ein goldener draht gezogen. — *itpe peta* előre | vornhin; *itpe petivet* előlről | von vorne. — S. *ilpija, ilpina ilpiuz, ilpiji*; ÉO. *jelpa, jelpi* das vordere, vorder.

itpa alülről | von unten; vid. *it*.

itpa, itte: *itte* kur, *paide* kur? (II: 114.) mit alles niederwerfendem, glättendem fusse; cf. *item*.

ivday: vid. *ivdēj*.

ivdimem megvizsgálni, vminek hiját érezni (?) | sich prüfen, etwas plötzlich vermissen (indem man darnach sucht); *xūdēm xui tégat ivdimet* (II: 166.) die drei männer besannen sich. — *ivdēj, ivday, ivdēppe* megszámlolt | gezählt, berechnet; *ivdēppe ei tábet*

kuš ādōt (II : 86.) obschon (als) er eine ganze woche gelegen hatte.

-*ivet* (I., AK.), Dem., KK. -*iva*, -*ēva* -*tōl*; mialatt, míg | 1. ablativendung; 2. conj. postp. während: *tidet*, *kīmdet* *pidertet-ivet* (II : 110.) während er die ärmel u. die schösse (seiner kleider) zusammenraffte; *man jāxtam-ivet* (II : 146.) während ich gehen werde (d. h. aus sein werde).

E.

ēdem, *ētem* : vid. *edem*.

ēdat, *ētat* : vid. *īdat*.

ēktem : vid. *ēktem*.

ēktem *zanč* himzēs neme | eine art ausnaht, muster beim brodiren.

ēn, *ēnt* (neg. part.) : vid. *en*, *ent*. — *ēnda* nem | nein, nicht; manchesmal wird es statt *en*, *ent* gebraucht: *pām nōten ēnda* (= *ent*) *ujem* (II : 70.) deinen grasshalmpfeil habe ich nicht gefühlt. — *ēndam* nines | ist nicht; dual. 3. *ēndamejen* (II : 130.); plur. 3. *ēndamet* (II : 30.); partic. *ēndam*; *ūgot ēndam ūxta moi ji* (II : 50.) es kommt der kopflose brautwerberzug (*ūgot ēndam ūxta* ohne kopf, kopflos).

ēr, *ūr* (K.) fōlōs, tūlhaladó | überflüssig, ausser.

ēr, *ūr* (lat.) kīvül, még | ausser, mehr; *tam zui manattem ūrra ēndam* (II : 112.) dieser mann ist mir nicht überlegen. — AS. *ūrūk*, *ūrȳ* vid. *erek*, *erȳ*, — Cf. szamojéd-ostj. *urūk*, *uruy*, *ūrūk*.

ēs, *ēss* (O.) anya | mutter. — *ēs-ta(-p)* anyátlan, árva | ohne mutter, waise; *jig-tap ēs-ta(p)* : vid. *jig*.

ēs : vid. *īs*.

J.

ja (C.) egy | eins; vid. *ei*, *i*. — *ja-ȳat-joy* tizenegy | eilf C.

ja! (interj.) nosza! | ja, ei! nun! wohlan!

-*ja* partikel, die in der poesie an einsylbige wörter wohllauts halber angehängt wird, z. b. man gebraucht: *man-ja* (II : 24.) statt *man* ich; *sīr-ja* statt *sīra* früher; *tēg-ja tāvet* (II : 30.) statt *tēg tāvet* sie brachten u. s. w.

jādam, *jēdam* gyalom | zugnetz; *jādam tādem* gyalmot húzni | das zugnetz ziehen. — Cf. tat. *jālīm*.

jādan, *jadana*, *jatan*, *jatana*, *jutan* honn, otthonn | zu hause. — S. *jadan*.

jadem foltozni | ficken C.

jadozindem (Dem.) megijedni | erschrecken (intr.). — Cf. *jatȳeptem*.

Jag n. pr. (II : 24.) eigenname bei den früheren ostjaken.

jagh bokacsont | knöchel (колѣнная бабка).

jāgadem, *jāgatem* (f. *jāgattam*) tolakodni, vkinek nyakán lenni | einem auf dem halse liegen, zudringlich sein; *tuet toχ jāgattet* (II : 106.) er liegt ihm auf dem halse.

jāgai a fej hátsó része, tarkója | hinterteil des kopfes C.

jāgal 1. lépés; 2. ág | 1. schritt; 2. ast C.

jāgam, *jāgem* fővényes terület, puszta, fenyőerdő | trockene, sandige erdfläche, heide, kiefernwald an sandigen stellen (боръ). — *jāgam-pai* mocsár szigetén levő fenyves | kiefernwaldinsel (im sumpfe). — *jāgam-pēlek* (heide-gegend od. seite) landstrecken am linken ufer der grossen flüsse (in Sibirien), welche aus mooren, wiesen u. mit kiefern bedeckten sandflächen bestehen (gegensatz zu *unt-pēlek*). — ÉO. *jōγem*. — Cf. zürj., votj. *jag*.

jāgarsa, *jāgersa*, *jāyrsa* ág; szarv-ág | zweig; geweihende. — *jāgarsey*, *jāgarseyne* villaalakú, ágas | gabelartig, gegabelt, in zwei teile geteilt; *jāgarsey rōt*, *jāgarsey-puip rōt* (II : 20.) grosses boot mit einem gegabelten hinterstevan (alte boote der ostjaken u. samojeden).

jāgart ág; favilla | ast, holzgabel. — S. *jāgart* ast, schritt; ÉO. *jogart*. — Cf. *jāgarsa*.

jāgatem : vid. *jāgadem*.

jāgem (f. *jāktem*) tánczolni | tanzen. — *jākta-γar* táncztér tanzplatz. — S. *jāikum*; ÉO. *jāzlem*, *jāzγlem*.

jāgēt-nērem (Dem.) ? mondani | sagen, fragen (II : 16.).

jāgēy népbeli | volks-; vid. *jāz*.

jāz emberek, nép | leute, menschen, volk; *tuvu jāztat pata āgerna tagamet* (II : 36.) seinen leuten warf er eine plötze hin. — *As-jāz* obi nép, obvidéki osztjákság | (Ob-volk) Ob'sche ostjaken. — *γanda-jāz* osztják nép | ostjakisches volk, ostjaken. — *γatān-jāz* tatár nép | tataren. — *jāran-jāz* szamojéd nép | samojeden. — *Sōdom-jāz* szalimi osztjákság | (Salym-volk) Salym'sche ostjaken. — *Tānāt-jāz* irtisi osztjákság | (Irtysch-volk) Irtysch-ostjaken (bei den Obostjaken). — *tāt-jāz* : vid. *tāt*. — *jāgēñ* népbeli, néphez tartozó | volks-, zum volke gehörig. — ÉO. *jāz*.

jāzley ágas | ästig C.

jāzletem, *jāzlep* : vid. *jānγam*.

jāxtem merni, meríteni; árút kirakni | schöpfen (II : 36.), wasser schöpfen (mit einem kleinen gefässe C.); waaren ausladen C. — *jāxtadem* (f. *jāxtattem*) meríteni | schöpfen. — ÉO. *jākatlem*, *jōgotlem*.

jāi : vid. *jāja*.

jāide-ōgot orosz teherszán | russischer lastschlitten.

jāja, *jāi* nagybátya; bátya | onkel, älterer bruder. — *jāja-iga* älterer oheim, älterer bruder (*jājem-iga*, *jāim-iga* mein alter oheim; *jājid-iga*, *jāid-iga* sein a. o.; *jājev-iga*, *jāiv-iga* unser a. o. u. s. w.). —

jāisayen (dual.) két fitestvér, két unokatestvér | zwei brüder, zwei vettern; *jāisat* (II : 30.) (pl.) több fitestvér, v. unokatestvér | mehrere brüder od. vettern.

jāk (C.) falusi jegyző | schreiber (= ДЪЯКЪ).

jākta-γar : vid. *jōkta-γar*.

jalimem dörzsölni | reiben, streichen.

Jam-voš n. pr. name einer alten ostjakischen erdfestung, 2 werst nördlich von den Winter-Puschta jurten, am rechten ufer des *Ebëtta* flusses.

jāndem, jāngem (f. *jāntlem*) inni | trinken; tranken (?), mit trank bewirten (?); *toγ menet, tāptājet, jāngājet* sie kamen dahin, man bewirtete sie mit speise u. trank. — *jāngedem* (f. *jāngettem*) itatni, itallal vendégelni | mit trank bewirten, tranken; *tābet tājeyen, jāngedāiyen* sie wurden mit speise u. trank bewirtet; *jāngīdem* (frequ.). — *jēndem* (C.) id. — S. *jīndem*, ÉO. *jāislem, jašlem, jāisīlem* trinken; *jāntisīlem, jaštālem* trinken lassen, tranken.

jānyam, jānyam (f. *jāytam*; partic. praet. *jānyem*, ger. *jāyzen*) *jārni, menni* | gehen; *tonγ jānyem jemēy juγ* vom geiste besuchtes heiliges holz; *jānyīdem, jānyīdem* (frequ.); *tav jīna jānyīdem tāidan?* (II : 104.) hast du ein längst zugerittenes pferd? *jānyīdājem, jānyīdājem* (pass.) besuch erhalten: *man mettēna jānyīdājem* (II : 146.) ich werde von jemandem besucht. — *jāzletem lépni* | schreiten, treten C. — *jāzlep* schreitend; *ēne-jāzlep* (II : 208.) mit grossen schritten gehend. — *jāzymem* (mom.). — *jāyta* (part. praes.) gehend; (pass.) worauf man geht; *jāyta-luk* (Dem.), *jāyta-pēnt* (I., K.) gebahnter weg. — *jāztadem* (f. *jāztattam*) lépni, vkīvel foglalkozni | schreiten, mit jemandem sich abgeben; *ada tīdēy tonγ, tīdēy mēnk kutna jāztattet* ob er sich mit dem lebendigen guten od. bösen geiste abgiebt. — *jānzantem jānzantem, jārātni; vezetni; kisērni* | gehen, schreiten, ziehen lassen; führen; begleiten: *jānzantīdem, jānzantīdem* (frequ.): *ār tunt jem pēndāva jānzantīdōt* (II : 186.) zahlreiche gänse hat sie längs dem schönen wege fortgeführt. — ÉO. *jaγlem, jānylem*. — Cf. szamojéd-jurák *jādam, jādādm* gehen, *jieya* schritt.

jānk (*jānok*) szög; kőspenge | nagel; messerklinge. — *kēze-jānk* (*jānok*) messerklinge.

jāntēy adj. spielend, spiel (cf. *jāntzem*).

jāntzem, jāntkem (C.), *jāntem* (f. *jānttam*) *jātszani; suhintani* spielen; schwingen; *ātte-kēzeat jāntta vetōt* (II : 122.) er fing an den säbel zu schwingen; *ānurimet kāmen jāntmen jāytet* die kinder gehen draussen spielend umher; *ūntem-vōje jemēy jāntēy tēg tam jāntet* (II : 202.) das heilige spiel des bären spielten sie dann; *jāntta-γar* (spielendplatz) spiel-platz, turnplatz. — *jāynem* (KK.) ? *jātszani* | spielen; *jānyīdem* (frequ.) (II : 36.). — ÉO. *jēntlem, jōntlem, jūntlem*; *jēntta-γar*.

jāncēm (f. *jāntcēm*) inni | trinken; vid. *jāndem*.

- jay* tíz | zehn : vid. *joy*.
jānāidem (C.) frequ. : vid. *jānam*.
jānāisa, *jānāisa* : vid. *zat-jānāisa*.
jānam, *jānantem*, *jānantidem*, *jānīdem* : vid. *jānyam*, *jānyan-*
tem, *jānyantidem*.
jaymet tizedik | zehnter : vid. *joymet*.
jara más | anderer; *jara-jara* egyik-másik | der eine-der
andere.
jaradem, *jardem* (I., C.), Dem. *jordem*, KK. *juritem* felejteti |
vergessen. — S. *jordem*; ÉO. *joremalem*, *joremīlem*. — Cf. *jur*.
jurau, *jurayū*.
jaran, *jarēn* (I., K.), Dem. *jargēn* szamojéd | samojede. —
žor-jaran : vid. *žor*. — *keu-jaran* : vid. *keu*. — *jaran-žoi* (*žwi*)
szamojéd ember | ein samojede. — *jaran-nai* szamojéd asszony |
samojedin. — *jaran-pélek* szamojéd vidék | gebiet der samojeden ;
vid. *jordék*, ÉO. *jorrēn*, S. *jargan*.
jardem : vid. *jaradem*.
jargēn (Dem.) : vid. *jaran*.
jarma darakása | graupe, gerstengraupe. — Cf. *ostjak-szam*.
ārmā gerste; alt. *jarba*, *jarma*; tatar. *arpa*; mong. *arbat*.
jāsaz szegény, nyomorúlt | arm. *elend* C.
jāsej beszéd, szó | wort, rede. — ÉO. *jāsēj*.
jāstem (f. *jāstedem*, imp. *jāsta*) mondani, szólni | sagen; *nē-*
yeda jāstōt v. nēyet pēta jāstōt er sagte seiner frau. — *jāstedem*
(frequ.); *jāstedem* (iter.). — ÉO. *jastalem*.
jat, *jatt*, *jattaž* rest, lusta; (?) gyáva | faul, träge C. —
? feige. — Cf. szamojéd-jeniss. *jadu'a*.
jatān, *jatāna* : vid. *jadān*.
jatžiptem (Dem.) ijeszteni | erschrecken (trans.). — Cf. *jado-*
žindem.
jattay (*jattayai*) sark | ferse. — *kur-jattay* láb sarka | (fuss-
ferse) ferse. — ÉO. *žot-lay*, *žot-langēl*.
jāudēm, *jāvdēm* himbálás; szélfuvalom | schwung, wind-
hauch.
jāudem, *jāvedem* (f. *jāvettem*) csapni, ütni, löni | schwingen,
schlagen, schiessen; *jāvdīdem* (frequ.). — *jāvetmem* (mom.) egyet
csapni, hajítani, ütni | (einmal) schwingen, schleudern, schlagen;
jāvetmīdem (frequ.); *jāvetmedem* (iter.). — *Jāvetta-kētpē-žui* n. pr.
mann, mit der im schwingen (od. schiessen) geübten hand, name
eines helden, des fürsten der 'Taparstadt, welche deshalb auch
Jāvetta-kētpē-žui 'Tāpar voš genannt wird (s. *Vož-ožtu*, 'Tāpar-voš);
Jāvetta-kētpē-žui 'Tāpar nēj kāt pagejen n. pr. des mannes mit der
im schwingen geübten hand u. der 'Tāpar frau zweier söhne, name
zweier ostjakenfürsten der stadt 'Tāpar-voš (II : 40.). — ÉO. *javēl-*
lem, *joullem*; *javāmalem*, *joulmalem*. — Cf. *jurak-szamoj*. *jutau*.

jeaga (C.): vid. *jega*.

jëbël: vid. *jëpël*.

jëdam: vid. *jãdam*.

jedernai fajd | auerhahn. — *zui-jedernai* auerhahn (tetrao-urogallus). — AS. *jeterni*, FS. *jeterki*.

jëdëmdäjem: vid. *ëdëmdäjem*.

jëdëp, *jãdëp* új, friss | neu, frisch. — *jëdëp* C. — ÉO. *jälëp*, *jëlëp*, *jãlëp*; S. *jilep*.

jega kis folyó | kleiner fluss, bach, nebenfluss. — *jega-loy* folyóöböl | (fluss-bucht); *Jega-loy pügöt* n. pr. (fluss-bucht-dorf) ostjakischer name der Bogdanow'schen jurten (Kl. Kond. wol.). — *jega-tai* (-tei, -te) folyófó, forrás | (fluss-spitze) quelle eines flusses; *Jegatai-igeyen* n. pr. (fluss-quelle-alten) zwei heldengreise, welche jetzt von den ostjaken angebetet werden. Die seele eines von ihnen — *Pëtpou-ıya* — soll unweit der Njurkojew'schen jurten (*Pëtpoupügöt*) hausen. Der andere soll in der alten erdfestung *Voš jegavoš*, bei den Schumilow'schen jurten seinen sitz haben. — *jeaga* C. — Cf. szamojed-jurak *jaha*, jeniss. *jóha*.

jegan I. (C.), *jogan* gyékénykáká | schilfmatte. — ÉO. *jikan*, FS. *jeki* = alt. *jeken*. Bei den Atschirischen tataren (Tob. kr.), welche ugrischen ursprungs sind: *jegan*.

jelin, *jilij* hidegség, hideg | kälte, kalt; *jelij-onyëp* mit einer kalten öffnung (von der tür).

jem, *jëmm* mag | saame C.

jem (I.), K. *jim* jó, szép, egészséges | gut, schön, gesund; *jem küttebivet pitmen* (II: 70.) als (er) gerade in die mitte getroffen wurde; *jëmnat*: *jëmnat*, *soinat* (II: 130.) gut u. wohlergehend; *jima juvem*: vid. *juvem*. — *jem jink* a madárjáró déli táj vizei | (gutes wasser) gewässer der südlichen gegenden, auch *morda-még-(zoi)* *jem-jink* (s. *morda-még*). — *Jem-pügöt* n. pr. (gutes-dorf) name der Tischikow'schen jurten am Salym. — *jem-ödëm*, *jem-üdëm* jó életet! (üdvözlés távozáskor) | (gutes sein) lebe wohl! (ÉO. *jim-ülëm*); *jem-ödëm uç* búcsú | abschied; *jem-ödëm (üdëm) uç* vërem (II: 130.) búcsút venni | abschied nehmen. — *jëmsai* = *jim-sai* jobb oldal | (gute seite) rechte seite, recht; *jëmsai két* rechte hand, *jëmsai kur* rechter fuss (S. *jëmse*); *jëmsai pëlka* rechte seite. — *Jem-sanka* n. pr. «Jó-Világosság» (=Égisten) | (gutes-licht) gott. — *jem-sei* szép ének | schöne melodie. — *jem-tët* drága öltözék; jeles étel | theueres gewand; vorzügliche kost; *jem-tëtpe tédëy ana* (II: 40.) eine volle schaal mit vorzüglicher kost. — *jëm-vãj* (I. AK.), Dem., KK *jëm-võj* ezüst | (gutes-metall) silber. — *jëm-võje* (AK.), KK. *jëm-võje* medve; *paripa* | (gutes-tier) bär (besonders am unteren laufe der Konda); in der poesie manchmal auch: ross, z. b. *tõjtëy-kurpë jëm-võje* (II: 30.) schönes tier mit beflügelten beinen. — *jëmat* bőven, jócskán | reichlich, im überfluss; *kãm-vãga*

pāzlēta jemāt tētte (II: 46.) lege silberklumpen im überfluss hin. — *jemde* (poet.) = *jem*: *pōtpēy-oype jemde žaant kētna menāi* einen schönen borkenkorb mit einer öffnung, die einen reifen hatte, trugen sie in der hand. — *jemēy szent* | heilig; *jemēy-žat, žatl ünnepe* | (heiliger-tag) feiertag; *jemēy-jink özönvíz* | (heiliges-wasser) sünflut; *jemēy, pēsēy taga szent*, dicsőséges hely | heiliger, ehrvoller ort (so werden einzelne plätze im walde genannt, welche als wohnsitze der geister betrachtet u. deshalb für heilig gehalten werden = vog. *jelpiy ma*); *jemēy sōrt szent csuka* | heiliger hecht (so werden alte grosse hechte genannt, welche in tiefen seen leben u. für heilig gelten; *Jemēy tōr* n. pr. heiliger see, name eines kl. see's östlich von den Krasnojarskischen jurten (Kl. Kond. w.); *jemēy-vōje medve* | (heiliges tier) bär (= vog. *jelpiy ūi*) *jemēy vōina sāptem togoi manimāsa* möge das heilige tier mir den hals abreissen! d. h. falls ich den eid breche (ostjakischer schwur bei der eidablegung); *jemēy-vōje sēmat* mit dem bärenauge! (ostjakischer schwur). — ÉO. *jam, jem, jīm*; *jemēy*.

jemettem szégyenkezni | sich schämen (von der braut, wenn sie ihr gesicht aus schamhaftigkeit verbirgt) C.

jemés adv.: vid. *jimes*.

jēndem I. (C.): vid. *jāndem*.

jenk posványos mélyedés az erdőben | niederung im walde, wo sich das wasser lange hält (ЛЫБА); vid. *žur*. — *jenk-jiba*: vid. *žur-jiba*.

jenk jég | eis. — *jenēy, jenkin jeges* | eisig. — ÉO. *jenk, jōnk*; S. *jenk*.

jēntlem (I.) itatni, inni adni | tranken, zu trinken geben C.

jēndem I. fonni | spinnen C. — *jēnet orsó* | spindel, spinnrocken. — AS. *jāndem*, ÉO. *jengetlem*; S. *jeuyet*, ÉO. *jengét*.

jēnet (C.): vid. *jīnet*.

jenēšem civakodni, veszekedni | zanken, streiten. — Cf. alt. *jenis, jenišü* streit, wettstreit.

jēpél, jēbél, jīpél árnyék, árnykép | schattenbild, schatten. — ÉO. *jīpel*, S. *jīpel*.

jerāñ csűr, istálló | scheune, stall. — szamojéd-osztj. *arán*; tat. *aran*.

jerdey esős | regnerisch C.; vid. *jert*.

jerdešem makacszkodni, csökönyössé lenni | halsstarrig, störrisch sein, nicht vom platze weichen.

jerem, jirem (f. *jerdem, jirdem*) kötni, megkötni, csatolni | binden, anbinden, knüpfen; *sēgerat jirta* mittelst einer kette anbinden. — *jerese*m (aug.); *jerīdem* (frequ.); *pontiy tau tēga* (dat.) *jeridāi* an den schwanz eines beflügelten rosses wurde er abgebunden (II: 4.); *munžol jerem* einen bündel zusammenbinden (II: 110.); *lēp jerem*: vid. *lēp*. — ÉO. *jerlem*.

jermàk, jirmàk selyem | seide. — *jermàk oxçàm* selyemkendő | seidenes tuch (mit welchem die ostjakenhelden ihre augen zubanden, wenn ihnen gefahr bevorstand) = zürj. *jermög*.

jermem szűk, szűkös, inséges | eng, bedrängt; *jermem tūrum suy* (II : 46.) die beengte weltecke (d. h. die not im fremden lande). — Cf. ÉO. *jermat*; *jeremlem* gezwungen werden, in not geraten.

jernes : vid. *jirnas*.

jert eső | regen. — *jert-sēm* esőcsepp | regentropfen. — *jerdey* esős | regnerisch C. — ÉO. *jert*.

jesli (conj.) ha | wenn = or. если.

jesnà sógor, nőttestvérem férje | schwager (mann der schwester). — Cf. tat. *جينا*, *جینه* ält. schwager (mann d. ält. schwester).

jes sírás, siralmi ének | das weinen, klagelied; *jes panem* (klagelied zusammensetzen) weinen, heulen : *zūdem-toyye toxyéy jes*, *panda pidót* (II : 88.) ein dreigelenkiges (d. h. mit drei abschnitten) klagelied fing sie an zusammenzusetzen. — S. *jīsem* weinen.

jetem (KK.) : vid. *jitem*, *jidem*.

ješeli (conj.) ha | wann = or. ежели.

ješo (adv.) még | noch = or. еще.

ječem (f. *jetčem*) elérni; elkészülni (a fővessel), megfőni; megérni | erreichen; fertig werden (z. b. vom essen), reifen : *put ječöt* der kessel wurde fertig; *put kāvèrmen ječöt* der kessel wurde im sieden fertig. — ÉO. *ješalem*, *jetsàlem*, *jetsalem*.

ječek tisztelt | geehrt.

jeu, *jeve* sügér | barsch; *jevèy* (adj.) sügères | barsch-; *Jevèy-jega* n. pr. barsch-fluss, westlich von den Zingalin'schen jurten. — ÉO. *jeu*; S. *jeuy*.

jeura, *jèvra*, *jèvèr* farkas | wolf. — *Jèvèr-ürt* n. pr. (wolfheld) name des fürsten der *Xārda*-stadt, welche am flusse *Jevra lag* (Tur.-Dist. ; vgl. «Irt.-Ostj.» II, S. 224, Aum. 35.). — *Jèvra-jega* n. pr. (wolf-fluss) name eines flusses im östlichen teile des Turin'schen kreises, welcher in den oberen (od. Satyschin'schen) tumàn (see) einfällt. — S. *jeurex*; ÉO. *jèvèr*.

jèv-dem, *jèvedem* (f. *jèvettem*) löni | schiessen (mit einer flinte od. einem bogen); *jögodat* (instr.) *jèv-dem* mit dem bogen schiessen; *mattagat jèv-dem* aus der flinte schiessen; *pàs jèv-dem* (*jèvedem*) (II : 10.) ins ziel schiessen. — *jèvdèy* lövő | schiessend; *jèvdèy çoi* schütze. — *jèvdèdem*, *jèvedèdem*, *jèvetèdem* (fut. -*dittam*, -*tittam*; frequ.); — *jèvetàjem*, *jèvetàjem* (pass.) vom pfeile od. kugel getroffen werden, durchschossen werden; *tàyr sèmdat moxyta jèvetàjet* (II : 20.) die ringe (seines) panzerhemdes wurden durchschossen. — vid. *jävdem*, *jävedem*. — ÉO. *joullem*, *joutlilem*. — Cf. szamojéd-jur. *jadau*; *tavgy*. *jeda'ama*, jeniss. *edabo*, *lédabo*.

jevèy : vid. *jeu*.

jëver, jëvra : vid. *jeura*.

ji : vid. *jig*; *ji-anka, jiana* : vid. *jigana*. — *ji-boz, jibož* (Dem.) : vid. *jizpoz*.

jiba, jibé füles bagoly | uhu (*strix bubo*), eule. — *zur-jiba, jenk-jiba* : vid. *zur, jenk*. — *sant-(seant-)jiba* (?) (II : 24, 206.), — *jiba-söz* bagolybőr | uhuhaut. — AS. *jipez*; FS. *jivez*, ÉO. *jibel* (C.) : vid. *jëpël*. [*jipi, ipi*]

jibož (Dem.) : vid. *jig-poz*.

jidem, jitem (futur.) : vid. *juvem*.

jidem-sui (poet.) : vid. *jit-sui*.

jidey alsó | der untere C.

jidëp : vid. *jëdëp*; cf. *jütpa*. — S. *jilep*.

jidëp izzel való, izelt | mit gelenken, abteilungen; *täbet-jidëp* mit 7 gelenken, abteilungen; cf. *jit*.

jig, jiz, jiv öreg. atya; medve | greis, vater; bär. — *jig-anya, jiana, jiv-anya* nő-testvér | (vater-tochter) schwester. — *jig-paz, jig-poz, jiz-poz, jibož, jiv-poz* fi-testvér | (vater-sohn) bruder; *jig-pozsanyen, jiz-pozsanyen, jizpazsanyen* (dual.) zwei brüder (*tën jigpoz-sanyen tëvejen* die beiden brüder assen); *jigpozsat, jizpozsat, jizpazsat* (plur.) mehrere brüder (*çüdem jigpozsat* (II : 36.) die drei geschwister). — *jizsanyen* (dual.) két fitestvér v. közeli rokon | zwei brüder od. nahe verwandte; *jizsat* (plur.) mehrere brüder od. nahe verwandte; *jig-sëmape* medveszívú, bátor | mit einem bärenherzen, tapfer. — *jig-söz* medvebőr | bärenfell; *jig-sözta* aus bärenfell; *jig-(iz-)sözta, nöz-sözta-këlep tonç* (II : 82.) in einer malitza aus bären- u. elentierfelle gekleidete gott, name eines hausgottes. — *jig-ta*; (vocalisok elött:) *jig-tap*, v. *jig-tab* atyátlan, árva | ohne vater, waise; *jigta(p)-ësta(p)* atya-anya nélkül való; árva; ismeretlen eredetű (gyalázó szó) | (ohne vater-ohne mutter) elternlos, waise; von unbekannter herkunft (als schimpfwort); *vör jigtap-ëstap ëva üsten!* (II : 6.) ein mädchen unbekannter herkunft bist du! (ÉO. *jigla-asla*). — *jigta-ankeda* árva | (ohne vater-ohne mutter) elternlos, waise; *jigta-nëy, ankeda nëy* (II : 72.) ein waises mädchen. — ÉO. *jiv, jig, jë, jï*; *jiv-anggi, jiv-poz*.

jigden mostoha atya | stiefvater (= ÉO. *jivlengi*).

jigem kifogni (lovat) | anspannen; *kät ögota jigäiyen* (II : 174.) sie wurden vor zwei schliitten gespannt; *jigemtem* id. — Cf. *tat. jik-* einspannen.

jiz-poz, jiz-pozsanyen : vid. *jig-poz*.

jim, jimde : vid. *jem*.

jimem (II : 128.) gyógyulni, fölépülni | gesund werden, genesen; *pänet toz-jimöt* sein finger wurde heil.

jimes, nimes KK. (II : 90.; poet.) = *jim, jem*; *jimes çorem nürem säv sügota* (II : 94.) gleich der gut abgezogenen haut einer hainelster. — Cf. ÉO. *jemas*, KV. *jemes*.

jimsai : vid. *jemsai*.

jinda ideg, zsinór | schnur, strick, bogensehne. — *jādam-jinda* hálóideg | netzschur C. — *jōgot-jinda* íjjideg | bogensehne; *jōgot-jinda-sei* geräusch den eine bogensehne verursacht. — *not-jinda* (pfeil-sehne) bogensehne C. — *jindēy* ideges, zsinóros | mit sehne versehen; *jindēy jōgot* mit einer sehne versehener bogen. — S. *jündey*; ÉO. *jendē, jinta*. — Cf. szamojéd : jurák *jien*, tavgy. *jenti*; jen. *jeddi*.

jīndep, īndep tū | nadel; *jīnpet (jīntpet)* katterm tui tei vēr-maj nai (II : 82.) nadelhaltende u. mit den fingerspitzen arbeitende jungfrau. — ÉO. *jintēp, jontēp*.

jink, jīy víz | wasser. — *χatta-jink, χojem-jink, jem-jink, jemēy-jink, mag-jink, pēgde-jink, sar-jink, sēm-jink, ūrdaj-(ūrdēy-) jink, uš-jink, vegey-jink, čenk-jink* : vid. *χatta, χojem, jem, jemēy, mag, pēgde, sar, sēm, ūrdaj (ūrdēy), uš, vegey, čenk*. — *Jink-χon* (n. pr.) : vid. *Ās-χon*. — *jink-χut* (poet.) vizihal | (wasser-fisch) fisch. — *jink-oy* (poet. *jinket-oy*) öffnung, schlund des wassers, — das wasser besitzt nach der meinung der ostjaken, wie auch der himmel u. die erde, 7 enden (*tei, suy*) u. 7 schlünde od. abgründe (*tēg, oy*); *jink-tei (tēi) víz szine* | (wasser-spitze) oberfläche des wassers; *Jink-tei-tūliš* n. pr. (wasser-gipfel-monat) name des 2 monats, wenn das wasser seinen höhepunkt erreicht hat. — *Jinka vēgettai jink-χut tāpēy ūrt* n. pr. ins wasser steigender u. den (wasser-)fisch angelnder (od. stechender) held, name eines der fürsten der *Karē-pospat* stadt (II : 30.). — *jink-vōje hód* | (wassertier) biber C. (= ÉO. *jīyk-voi*). — *jinka-čigēp* vid. *čigēp*. — *jink-širiš*; vid. *širiš*. — *Jinket menem jega tei iga* (II : 18.) der greis von der quelle des flusses, von wo das wasser strömt; name zweier ostjakenhelden. — *jīyet-puīpe vizes farú* | mit einem wässerigen hinteren : *jīyet-puīpe ūāgat rōt* tiefsitzendes boot mit einem wässerigen hinterstevēn (epitheton des bootes). — *jinkēp, jinkpe, jīppe vizes, vizū* | mit — wasser; *vērde-* (poet. *vērdem-*) *jinkpe* (II : 26.) mit rotem wasser. — *jīyey, jīyēy vizes, vizi* | wässerig, wasser-; *man-pa mane jīyēy χui* (II : 134.) ich bin meiner gewässer herr. — ÉO. *jīyk*. — Cf. jurák *jī*'.

jinktep elásott kincsnek a helye; elásott kincs | stelle, wo man verborgene schätze vermutet (C.); schatz. — ÉO. *jenklap, jīntēp*.

jīnt pengēje a késnek | klinge, schneide. — *jīntape* : *pestē-jīntape* scharfschneidend, mit einer scharfen klinge. — *jīntēy, īntēy pengēs* | zu klinge gehörig, mit einer klinge versehen; scharf. — ÉO. *jīnt, jentēl, jont*.

jīy : vid. *jink*.

jīyes lé, leves | brühe, suppe.

īyēt kerek nyírhéjkosár | runder korb, korb aus birkenrinde

(für beeren u. flüssigkeiten). — *jēyet* C. — S. *jīyet*, ÉO. *jīnyel*, *jennyel*.

jir véráldozat; ára, értéke vminek | blutiges opfer, opfer, gabe; preis od. wert einer sache; *sōt ort jiret vāgōt* (II: 28.) er frug den preis von 100 selaven; *jir vërem* áldozni | opfern, ein opfer machen. — *jiriy*, *jirëy* véráldozatbeli | zum (blutigen) opfer gehörig; *jir-porë* véres és vértelen áldozat | blutiges u. unblutiges opfer (opfer u. gabe). — ÉO. *jir*; *jir-pori*.

jir oldal, szél | seite, rand, kante, facett. — *kët-jir* handrand. — *jiriy*, *jirëy* széllal való, mit einem rande, mit einer kante. — ÉO. *jir*.

jirem: vid. *jerem*.

jiremdem kötni, rákötni | binden, anbinden.

jirmak: vid. *jermak*.

jirnas, *jernes* ing | hemd. — ÉO. *jernas*, *jernäs*, S. *jernes* = zürj. *jernös*.

jirta; *jirca* (C.) sógor, feleségem öccse | schwager (so wird der jüngere bruder der frau von deren manne genannt) = tob. tat.

جور.

jis régi, öreg | alt; *jisna* (loc.) előbb, régen, egykor | früher, ehemals; *jis-aiket* régi mesebeszéd, rege, monda | alte sage (hauptsächlich mythologischen kosmogonischen od. epischen charakters).

ijëem vágni, karczolni | schneiden, ritzen C. — *jišëp* bevágás, karczolat | einschnitt, ritze C.

jit életkor, idő | zeitalter, lebenszeit. — *jit-nūbot* életidő (zeitalter-zeitalter) zeitalter, lebenszeit.

jit izület; elkülönített rész, hely, szoba | gelenk: abteilung, zimmer; *jidëp* mit — gelenken, abteilungen. — *jitay*, *jittay*, *jitëy* izületes; elkülönített részekre osztott | gelenkig; mit abteilungen versehen. — ÉO. *jit*, *jil*.

jit alanti rész; alvidék, éjszak | das untere; der norden. — *jit-χōt* pinczekamra | kammer unter dem erdgeschoss eines hauses C. — *jit-kan* vitorla | segel C. — *jit-perey-sa* éjszak felől | (nord-umgehend-seite) von der nördlichen seite (gegenteil zu *zat-jānχai-sa*). — *jit-pëlek* éjszak | (nord-gegend, seite) die nördliche gegend, der norden. — *jit-sui* (poet. *jidem-sui*, II: 24.) éjszak | nördliche seite, norden. — *jit-vōt* éjszaki szél | nordwind; *jit-vōt-pëlek* (*pëlka*) éjszaki széltáj | nordseite, nördliche gegenden, norden.

jitem: vid. *jidem*.

jütpa ujból, ismét | von neuem, wiederum: vid. *jidep*. — ÉO. *jütpa*.

jiv, *jiv-ana*, *jiv-poz*: vid. *jig*.

jivem (fut. *jidem*) jönni; lenni | kommen, werden; vid. *juvem*. — AS. *jigem*; ÉO. *jülem*.

jogadem elveszni, meghalni | verlieren (intr.); sterben; *zatt-xon-eva jogadöt* (II : 144.) die sonnenkönigstochter ist gestorben.

jogan: vid. *jegan*.

jögot íjj | bogen (waffe). — *jögot-jinda*, *pai-jögot*: vid. *jinda*, *pai*. — *jöxtén*, *jöxtép* íjjas, íjjhoz tartozó | bogen habend, zum bogen gehörig; *jöxtén kédép zui*, *jöxtén kēpe zui* mann mit einer zum bogen halten gewöhnter hand. — *jögot-çar* (?): *pagem çör tantén jögot-çar te-kidem* (II : 94.) meinen burschen schickte ich auf den mit rentiermoos bedeckten platz. — *jögot-zatt* (?): *çotenyet çat çüttedai*, *jögot-çätna tađin kur pöñemdeu* (II : 96.) wenn der morgende tag dämmern wird, werden wir uns (in dem bogenhause?) auf kriegsfuss stellen. — AS. *jaugol*, FS. *jögol*; ÉO. *joçol*, *juçol*.

jögotmem (f. *jögotmedem*), *jügotmem*, *jügutmem* (mom.): vid. *jöxtem*.

joç, *juç*; *jogöt*, *jugöt*, *jugüt* haza, vissza | nach hause, zurück. *joç-jānam* haza menni | nach hause gehen, schreiten. — *joç-jöxtem* (*jüxtem*) haza- v. visszajönni | nach hause kommen, zurückkommen. — *joç-menem* hazamenni | nach hause gehen. — *joç tanam* a házba lépni | ins haus treten. — *joç-tävem*: vid. *joç-tüvem*. — *joç-tüköm* a házba berontani | in sein haus hereinstürzen. — *joç-tüvem*, *joç-tävem* haza hozni | nach hause bringen, führen, — *joç-tontumdem* nach hause bringen (eig. stellen, setzen). — ÉO. *jogo*, *joga*, *jogós*; S. *jok*.

joç, *juç*: *joç panem*, *juç panem* etw. über den kopf anziehen, z. b. einen zaum: *šermat juç ügoda panidet* (II : 12.) er legte ihm den zaum über den kopf. — *joç-tëvem* megenni | verzehren, aufessen; *juç-töçrsem* bezárni | einsperren; *Jëvër ürtna voça juç töçrsäi* (II : 34.) vom *Jëvër*-helden wurde die stadt eingesperrt.

joçta kevés | mangelhaft, wenig: *tam zui manatten ürra endam*, *joçta endam* (II : 112.) dieser mann ist weder mir überlegen, noch schwächer als ich.

jöxtem I., O. *jüxtem* K. (f. *jögottam*, *jügottam*, *jüguttam*) jönni | kommen; (pass.) *jöxtäjem*, *jüxtäjem* (f. *jögottäjem*, *jüguttäjem*) besuch erhalten; *ödényet*, *pedet jügutta voš* (II : 104.) eine end- u. bodenlos grosse stadt (eig. zu deren ende u. boden man nicht gelangen kann); *vöje jügutta çou megà* (II : 142.) in ein so entferntes land, wohin nicht mal ein tier zu gelangen im stande ist; *sëm jügutta lădek tör* (II : 50.) eine so breite wasserfläche, dass sie das auge nicht umfasst. — *jöxtidem* (frequ.) oft kommen, besuchen; zukommen; *tindeden jöxtidem jüganeten kätna ördeden* (II : 80.) den teil, der ihnen beiden zugekommen war, teilten sie in zwei; *jöxtidäjem* (pass.) oft besuch erhalten. — *joçtéptem*, *juçtéptem*, *juçtuptem* (f. *joçtéptedem*, *juçtéptedem*) előhozni, elővezetni | herbeibringen, herbeiführen; *joçtéptidem* (frequ.). — ÉO. *jogotlem*, *joçtéllem*, *joçtéptalem*; AS. *jogodem*; FS. *jügozem*.

jök (Dem., K.) táncz | tanz. — *jökem* (f. *jöktem*; imp. *jöka*; Dem., K.) tánczolni | tanzen (cf. *jāgem*); pass. *jökājem*: *nuy ankeuna jökeājem* (= *jökājem*) (II : 198.) deine mutter tanzte mir zu ehren. — Cf. zürj., votj. *jökt-*; *jöktan*.

jökta-γar tánczhely | tanzplatz; vid. *jākta-γar*. — ÉO. *jak*, *jaγ*.

jokta: *teu jokta*, *tör-jokta* (II : 170.) so gross wie ein see, wie ein Tor.

jon erős | stark; *jona* (adv.): *kéža jona* (II : 120.) sehr stark, heftig. — Cf. zürj. *jon* (adv. *jona*), votj. *jun* stark, stärke.

jöndem (f. *jönttem*) varrni | nähén. — *jöndidem* (frequ.); *jöndesem* (augm.) C. — FS. *jündem*. AS. *jüntim*, ÉO. *jontlem*; *jontaslem*.

joy, Dem. *jay* tíz | zehn; *γüdem-joy*, *úeda-joy*, *vét-joy*, *γüt-joy*, *tābet-joy*, *nida-joy* 13—18. — *joymet* tizedik | der zehnte. — AS. *jeuy*; *jeuymet*. — Cf. szamojéd-jurák *ju*'.

jör (II : 40.) fejedelem, úr, hős | fürst, herr, held. — ÉO. *jor*.

jorén, *jorrén* (O.) samojede, samojedisch; vid. *jaran*. — *Jorén-pūgot* n. pr. (samojeden-dorf) Aprinische jurten in der Teml. wol. (Tob. kr.), neben welchen sich samojeden aufhalten.

jordem (Dem.): vid. *jaradem*.

jörögý (Dem., KK.) adj.: vid. *jōrox*; *jörögéna menžem*, *-manimem* in (zwei) stücke zerreißen.

jōrox (Dem., KK.) oldal, táj | seite, gegend; vid. *jūraγ*.

jöt varrat, szegély | naht, saum; *jöndem jöt* (genähter saum) saum, naht (II : 40.). — ÉO. *jol*, *jontém-jol*.

joura, *jourai* (I., O.) ferde | schief C. — S. *jagraγ*, *jograγ*; ÉO. *joura*. — Cf. szamojéd-jurák *jar'o*.

jourém forgatni, fúrni | drehen, bohren C.

jouradem, *jovordem* forgatni, göngyölni, begöngyölni | drehen, wickeln, einwickeln; *mant jouradem* ich wickelte mich ein, *tuvat jouradöt* er wickelte sich ein. — *jourayindem*, *jovorændem*, *jovorümdem*; *jourayamdem* (C.) geschwind drehen, wickeln; *sāptema jovorümdem* (II : 126.) wickele es um meinen hals; *vérdé čenk-jija jourayindöt* (II : 128.) bis zum blutigen schweisse bemühte er sich. — *pira*, *piraget jovorændem* (II : 28.) sich umdrehen (geschwind). — *jouréntem* verwickeln, drehen. — ÉO. *jourtlem*, *jovértlem* wenden, wickeln.

jovordem: vid. *jouradem*.

judem (I., C.); KK. *jütem* dörgölñi; bört kidolgozñi | reiben; gerben. — S. *julem*.

jugàn (O.) kis folyó | kleiner fluss; vid. *jega*. — ÉO. *jogan*, *jugan*.

jugàn, *jukàn* rész, osztályrész | teil, anteil (чаñ). — ÉO. *jugan*, *iukan*. — Cf. zürj. *juk*, *jukas*; votj. *juk*.

jugény, jugop (adj.): vid. *juž*.

jūgodem, jūgutem: vid. *jōžtem*.

jūgotmem, jūgutmem (mom.): vid. *jōgotnem*.

jugòt, jugùt (adv.): vid. *jogòt*.

juž (K., Dem.), I., O. *jož* haza; vissza | nach hause; zurück
vid. *jož*.

juž: *juž-panem, juž-tèvem, juž-tožrsem*: vid. *jož*.

juž fa, erdő | baum, holz, wald. — *anža-juž, χuš-juž, jūm-juž, nársa-juž, poi-juž, rēp-juž, suť juž, tege-juž, teger-juž, tunk-juž, čok-juž*. — *juž-sem* fabel | (baum-herz) mark (der bäume). — *juž-tejan-vòt* (K.) málna | (baum-gipfelig-beere) himbeere; *jugény fái, fás* | zum baume gehörig; hölzern. — *jugop fái, fás* | hoiz-, bäumig; *nur-jugop* kahlbäumig; *nur-jugop-tíliš* KK. monat der kahlen baume (d. 7-te monat); *pētlim-jugop, pētlim-južpe* dunkellaubig (eig. -bäumig). — ÉO. *juž*.

jūžtem (f. *jūgottam, jūguttam* K., Dem.): *jūžtadem* (frequ.);

južtēptem, južtuptem (f. *južtēptedem, južtuptedem* caus.): vid. *jōžtem*.

južàn (C.): vid. *južàn*.

jūm zelnicze | faulbeere, traubenkirsche (*prunus padus*). — *jūm-juž* faulbeerbaum. — *jūm-keu* kern einer faulbeere. — *jūm-sēm* zelnicze-szem | eine faulbeere. — *jūmēy* (adj.): *jūmēy ur* zelniczés hegyhát | mit traubenkirschbäumen bewachsener niedriger (länglicher) landrücken. — S. *jōm*, ÉO. *jum, lum*. — Cf. zürj., votj. *lom*.

juma ? kellemes | angenehm; *euma, juma*: vid. *euma*.

jur vízi állatka neve | ein kleines rundliches wassertierchen von schwarzer od. rötlicher farbe, welches 6 füsse u. hörner (?) besitzen soll, wahrscheinlich ein wasserkäfer aus der *dytiscus* art. Dieses tierchen wird gewissermassen für heilig gehalten (cf. «Irt.-Ostj.» I: 133.) = KV. *jur*. — *jur-sört* alte hechte, welche einen grossen kopf besitzen u. in tiefen see'n leben. Sie werden auch für heilig angesehen; vid. *jemēy-sört*.

jūraz, jūroz (AK., I.), Dem., KK. *jōroz* oldal, táj, szél; dolog, ügy | seite, gegend, rand; sache, angelegenheit: *nēyna ankīvet tīvda jūrgat udeden-na, ent udeden?* kennet ihr den umstand dass ihr von einer mutter geboren seid.

juritem (KK.) feledni; magáról megfeledkezni, elalunni (?) | vergessen, sich vergessen; einschlafen (?); *savēy var tābet lōž tum juritem* (II: 96.) wie fest eine aus lehm erbaute wehre mit 7 ecken (den fisch hält), so fest bin ich eingeschlafen; vid. *jaradem*.

juš út, ösvény, nyom | weg, steg, spur. — *jāžta-juš járó út* | weg, auf dem man geht u. fährt. — *kurat-juš* gyalogút, ösvény | steg. — ÉO. *jos, juš* = zürj. *juž*.

jutan (KK.): vid. *jadan*.

jütem (KK.) nyomni; dagasztani; szétmorzsolni | drücken,

kneten, zerbröckeln (mit den händen); vid. *judem*. — *jütetem* (iter.) kneten, zerdrücken, zerbreeken, zerbröchen (mit der hand). — *jütmem* (mom.); *jütmanj* (II : 22.) zerdrückend, zerbröckelnd zerbrechend.

juvem (f. *jidem*, *judem*, *jitem*, KK. *jetem*) jönni; lenni, válni; készülni, akarni (vmit tenni) | kommen; werden, sich bereiten (etw. zu tun), wollen; *man mettena te-jidājem* (II : 146.) ich werde von jemandem besuch erhalten. — *ēneja juvem* gross werden, *esjiga juvem* alt werden; *jima juvem* gesund werden; *man nūrēm-vōje*, *unt-vōje kur ēvetta žui tēda juvem* (II : 146.) ich will den elentier u. rentierjäger auffressen. — *juvidem* (frequ.); *juvmem* (mom.); *kāt löneja juvmemiva* (II : 202.) als ich auf die beiden hunde loskam. — FS. *jugam* ÉO. *jilem* (part. præt. *juvem*, *jum*); cf. *juvem*

Elkövetkezik, abitum paro, valedico, veniam abeundi peto, MA. — A *követ* igét CzF. (MNySz. III. 1139.) a *kel*, *köl* factitivumából származtatta, az *l* és *v* mássalhangzók cseréjével (vö. *kilül*, *kivül*; *belül*, *bévül* stb.) — BUDENZ (NyK. 6: 393) előbb a lp. *čuovo-*, *čuovete-* «követni, sequi» igével vetette egybe, később azonban (MUSz. 14.) ő is csatlakozott CzF. felfogásához; magát a *követ* (legatus, nuncius) főnevet is a **kölet* kopott végű igenévből származtatván.

Az analógián s a jelentésbeli egyeztetetőségen kívül egyéb bizonyítékra, jelesül nyelvtörténeti adataira egyikök sem hivatkozott. Egyikök sem vette észre a KRESZNERICS-nél (1 : 310) följegyzett s minden bizonynyal a Veszprém-Vas határszéli nép ajkáról vett adatot, mely szerint *elkelekezik* a. m. *elkövetkezik* (abit).

Érdekes lenne tudnunk, vajjon az *elkelekezik* él-e még most is ott vagy egyebütt a nép ajakán.

NAGYSZIGETHI KÁLMÁN.

Müller Miksa.

(1823—1900.)

I.

Müller Miksa, a XIX. század tudományos íróinak azon kiválasztott csoportjába tartozik, kik leghathatósabban járultak hozzá, hogy azon nagy tudományos eredmények, melyek a nyelvészetet a szellemi tudományok előkelő rangjára emelték, a század művelt közszellemének tényezőjévé, elengedhetetlen alkotó részévé váljanak.

Ezzel nem csak azt akarjuk mondani, hogy néki sikerült legjobban, a tőle és másoktól talált tudományos igazságokat előadói tehetségének fölülmúlhatatlan tökéletessége, beszédjének varázshatása által a hivatásos tudósok körén túl a műveltség közérdekévé tenni; hanem különösen még azt is, hogy csak kevés embernek sikerült úgy mint ő neki, a legaprólékosabbnak látszó tudományos kérdések nagy vonatkozásait felismerni, reá mutatni azon pontokra, a hol a nyelvészet részletes kutatásai az emberi szellem történetének nagy kérdéseivel érintkeznek, mintegy őskori okmányait szolgáltatják az emberi szellem mibenlétének, nyilatkozása kezdeteinek, fejlődése törvényeinek felismeréséhez.

A nyelvtudomány kérdései az ő elméjében és az ő tolla alatt a filozófiai és erkölcsi tudományok legmagasabb kérdéseivel kerültek kapcsolatba; nyelvtudományi kutatásaiból sugároznak ki azon nagyszabású vallástudományi és metafizikai tanulmányok is, melyeket nagy előszere-ttel folytatott és melyeknek végső eredményeit aggkorának munkáiban vonta le: a híressé vált GIFFORD-előadások három kötetében, úgymint önálló filozófiai munkáiban. Mindezen munkáival mintegy önkéntelen bizonyítékait szolgáltatja annak, hogyan teszi ő a nyelvtudományt és a filológiát a legmagasabb rendű kutatások eszközévé, mennyi rejtett problémának megoldására tartja ő alkalmasnak sőt okvetlen tényezőnek a nyelvtudomány módszerét. Ama kedvelt bölcséleti tétele kifejtésével fog-

lalkozik p. o., hogy a «végtelenség érzete» (sense of infinite) az emberi szellem legősiebb tulajdonát teszi, melyből a vallásra és a művészetre vezető ösztön pattant ki. Nem csupa metafizikai eszközökkel és föltevéssekkel megy neki e finom kérdés elemezésének, hanem kérdőre vonja a nyelveket, belemérül ezek legősiebb tanuságtételeibe, reá nyit az emberiség legnaivabb irodalmi emlékeire és mintegy pozitív feleletre szólaltatja meg őket azokban a dolgokban, melyek a metafizikust csupa spekulatív elmélyedés útvesztőjébe esábitják. A nyelvészetből kiindult kutatásai ekként mindinkább ki is szélesedtek és az emberiség szellemi lényegének a nyelvésztől vajmi távoleső pontjaira is kiterjedtek. Korunk nagy nyelvészeti gondolkodóinak egyike, MICHEL BRÉAL, azt írhatja róla, hogy «a tudomány egy világitó pontja volt, a mely felé a művelt világ gondolkodói szívesen irányozzák tekintetüket». («un point lumineux, vers lequel dans le monde entier, les hommes de pensée aimaient à tourner leur regard).»

S mégis minő szeszélyes jelensége az ellentétekben és paradoxonokban gyönyörködni látszó irodalmi fátumnak! Ennek a filozofnyelvésznek a neve vált a XIX. század hatvanas és hetvenes éveiben mintegy jelszavává azoknak, kik abban a meglehetősen jelentőség nélküli szóharczban, hogy vajjon a nyelvtudományt szellemi vagy természeti tudománynak kell-e tekintenünk, az utóbbi véleménynek voltak szószólói. A vita leginkább azon fordult meg, hogy a nyelvtudományi kutatásokban a nyelv tenyészését mint afféle *természeti* productumot, a természettudomány módszerével, vagy pedig mint az emberi szellem nyilatkozásának és fejlődésének tényét filozofiai és históriai eszközökkel vizsgáljuk-e?

Azokban a világraszóló *Felolvasásokban a nyelvtudományról*, melyeket MÜLLER 1861-ben és 1863-ban a Royal Institutionban tartott és melyeket 1875—76-ban SIMONYI ZSIGMOND ültetett át irodalmunkba*), e kérdésre nézve is színt kelle vallania. Nem túloz, a ki azt állítja, hogy e fölolvasások, melyek mindjárt megjelenésök után kiadást kiadás után érve az összes művelt népek nyelvein megtették a világ körüli útjokat, alkották meg legelőször a kapcsolatot a nyelvtudomány kérdései és a közműveltség között, legelőször törtek utat ezen régebben a tudósok

*) MÜLLER MIKSA Felolvasásainak legelső nyoma irodalmunkban HUNFALVY PÁLNAK az Akadémia I. osztályában 1863 márczius 2-án tartott előadása «A nyelvtudományról». Ez előadás, mely a Nyelvtudományi Közlemények II. köt. 69—95. lapjain látott napvilágot, kizárólag MÜLLER MIKSA munkája ismertetésével és méltatásával, úgymint az ural-altaji nyelvészet szempontjából való kiegészítésével foglalkozik.

kalamárisára szorított elmékedéseknek az általános műveltségi tudatban. Ebben áll a Felolvasások legnagyobb és legmaradandóbb érdeme.

Előadásait az imént említett vitás kérdés fejtegetésén kellett kezdenie, mintegy kijelölván azon helyet, melyet a nyelvészet a tudományok összességében a maga számára igényel és mintegy kitűzván azon szempontot is, melyek alatt a hozzá tartozó problémákat szemlélni kell.

A nyelvtudomány előzményei leginkább a filozófiai szemléletnek kedveztek. Hiszen tudjuk, hogy a század elején és közepén a tudományos gondolat a német filozofia spekulatív irányában mozgott. SCHELLINGgel még a természet jelenségeinek megértésére sem kerülték ki a filozófiai módszert. Nem csuda, hogy a szemlélet e módja a nyelvtudományba is sok a priori-ságot vitt bele és hogy e tudomány még legexactabb képviselőinek kezében is leginkább a pszichologia tőszomszédságába került. BERNHARDI A. F. szerint, kinek «Anfangsgründe der Sprachwissenschaft» című munkájáról POTT azt az ítéletet hozza, hogy a «legjelentősebb, legmélyebb és legszellemesebb, a mit az általános nyelvtan terén alkottak», a nyelv «az észnek allegóriája, mely általa természetének megfelelő módon tárja fel magát». A nyelvészeti gondolkodás legfényesebb magaslatát e korszakban HUMBOLDT VILMOS képviseli «Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues» című könyvével, melynek iránya és eredményei évtizedeken át uralkodnak az általános nyelvtudomány kutatásaiban. A nyelvben «az ember szellemi erejének legfőbb működését» látja, «egy meghatározott célra irányuló szellemi munkát», «egyikét azon oldalnak, melyek felől az ember általános szellemi ereje tartós tevékenységet fejt ki». «Mindinkább abstrahálnunk kell attól, a mit a nyelv mint a tárgyak megjelölésének és mint a kölcsönös megértésnek eszköze művel és inkább a belső szellemi tevékenységgel szorosan összekapcsolt eredetére és kölcsönös egymásra hatásukra kell visszamennünk».*) Bár mindezek kétségtelen igazságok, mégsem kerülheti ki a figyelmet, hogy a nyelv tenyészésében érvényesülő természeti mozzanatokat figyelmen kívül hagyják.

A *nyelvfilozofia egyoldalisága* ellen lépett sorompóba MÜLLER, midőn a nyelvtudományt a természettudományok számára reklámálja és nyelv tenyészésének megfigyelésére a természettudomány módszerét jelöli ki. A regibb iskola a nyelvben csupán csak az emberi szellem hatását látván, a nyelv fejlődésében mint történelmi alakulásban, sok hatalmat engedett az emberi szellem szabadságának. Ily befolyást

*) WILHELM VON HUMBOLDT, Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechtes (Berlin, Calvary, 1876) 24., 25., 54. lapjain.

a természeti szemlélet legelejétől fogva visszautasít. «Fontoljuk meg először is azt, hogy ámbár folyton változik a nyelv, e változást ember sem elő nem idézheti, sem el nem hárihatja. Épen úgy gondolhatnánk arra, hogy megváltoztatjuk a vérkeringés törvényeit, vagy hogy testünk magasságát megtoldjuk egy hüvelykkel, mint arra, hogy változtatunk a beszéd törvényein, vagy hogy feltalálunk új szavakat a magunk tetszése szerint. Az ember csak úgy uralkodhatik a természetben, ha ismeri törvényeit és hódol nekik: a költő, a bölcsész, is csak úgy uralkodhatik a nyelven, ha ismeri törvényeit és ügyel rájuk»¹⁾. «Azon okok fölött, melyek a nyelvek növést eszközlik, vagy mások szerint történetét alkotják, embernek semmi hatalma nincs. A nyelvnek hangbeli romlása nem a véletlen eredménye: határozott törvények uralkodnak fölötté. Ezeket a törvényeket nem emberek szabják; sőt ellenkezőleg az embernek engedelmesskedni kell nekik, ha nem is tud felőlük semmit.»²⁾

E szemlélet szerint a nyelv ki van véve a történelemben nyilvánuló szellemi szabadság köréből; tisztán a természeti tünemények szoros törvényszerűségének körébe van helyezve, mint a természet szerves productuma. S mai nap már alig tudunk számot adni azon lelkesítő határról, melyet e nagy határozottsággal formulázott tan nemcsak az általános nyelvtudományi szemléletre tett, hanem gyakorlati irányban, az élő nyelvvel való elbánásra is. A nyelv természeti szerves productum. Ahhoz nem nyulhat az emberi önkény. «Mert ámbár költő alkothat akarva és szándékosan új szót, de elfogadása oly körülményektől függ, melyek egyéni befolyást nem engednek.»³⁾

Talán nem csalódunk, ha e természeti szempontok befolyása alá helyezzük azt az élénk nyelvtudományi mozgalmat is, mely nálunk az egyéni szabadság, az eleve feltett szándékos nyelvfejlesztés kiküszöbölését tüzte ki és a nyelv t e r m é s z e t e s tenyésztését ismerte el a nyelvtörténet egyedül jogosult nyilvánulásának. Argumentumait e mozgalom mindenesetre sikerrel erősíthette azon gondolatokból, melyeket MÜLLER MIKSA Felolvasásai ez elmélet javára közközre adtak.

Így tehát nemzedékünk szemében MÜLLER MIKSA, a filozof nyelvész, lett a természettudományi nyelv szemlélet apostolává, bár maga is hivatkozhatott elődökre, kik ugyanazon úton jártak és bár váltig hangoztatja későbbi vitázó irataiban, hogy elméletével az individualizmus önkénye elé óhajtott csak gátat vetni, nem pedig újabb egyoldalúságba merülni. Határozottan tiltakozik azon föltevés ellen, melyet heves pole-

¹⁾ Felolvasások a nyelvtudományról, ford. SIMONYI ZSIGMUND I, 35. l.

²⁾ U, o. 61. l.

³⁾ U. o. 62. l.

mistái, különösen az amerikai WHITNEY, tulajdonítanak neki, hogy szerinte a nyelv olyan természeti productum mint «akár a tehén vagy a krumpli». ¹⁾ Midőn a filozofiai álláspont egyoldalúsága ellen lépett síkra, nem tagadta ki a nyelv jelenségeiből a szellemi élet tényezőit sem; a mérleg másik serpenyőjébe rakta a nyelvalakulás pszichológiai tényeit. A régi iskola mindkét serpenyőt ezekkel rakta tele és figyelmen kívül hagyta a MÜLLER-től rehabilitált természeti tényészetet.

Munkái több helyén nyilatkozik álláspontjának ily jelentőségéről. A «Nyelvtudomány eredményeiről» tartott előadásában, melylyel 1872-ben az újonnan keletkezett strassburgi német egyetemen tartott cursusát bevezette, így nyilatkozik: «A nyelv egyik lábával a természet körében áll, a másikkal a szellem kerületében. Ha évekkkel ezelőtt az volt szándékom, hogy a nyelv természeti elemét egész világosan hozzam érvényre, és ezért nagy nyomatékkal mutattam reá, mily értelemben kell a nyelvtudományt a természettudományok legutolsójának és legmagasabbikának tekintenünk, nem kell mondanom, hogy azért nem tévesztettem szem elől szellemi és történelmi oldalát sem. Az a meggyőződésem, hogy csupán csak a nyelvtudomány révén fogunk abba a helyzetbe jutni, hogy a darvinisták fejlődéstanának terjedését megakasszuk, és hogy élesen megvonjuk a határvonalat, mely a szellemet az anyagtól, az embert az állattól elválasztja.» ²⁾ Az egész definitio-vitát, melyet ellenfelei földéztek, a lényegét nem érintő szóharagnak nyilvánítja. A kérdés eldöntése attól függ, hogy az ember tágasnak vagy szűknek készíti a természettudományok vagy a historiai tudományok «szekrényét». ³⁾ «A nyelvtudomány a természettudományok közé sorolandó, ha a t e r m é s z e t szó jelentését olyannyira kitágítjuk, hogy az emberi természet működésének némely sphaeráit is magában foglalhatja, jelesül azokat, a melyekben az ember nem teljes szabadsággal cselekszik, hanem az összesség szükségképpen közreműködésétől függ. Ellenben a nyelvtudomány meg egy historiai, egy — mint WHITNEY úr akarná — erkölcsi tudomány, ha a historia fogalmát oly tágra szabjuk, hogy oly cselekedeteket is belé foglalunk, melyeket az egyén szándék nélkül és mintegy öntudatlanul végez, és melyek ennél fogva kivüle esnek az erkölcsi ítéletnek.» ⁴⁾

¹⁾ Essays IV. köt. 268. l.

²⁾ U. o. 124. l.

³⁾ Meine Antwort an Herrn DARWIN. Essays IV. 214. l.

⁴⁾ U. o. 217. l.

II.

MÜLLER MIKSA tudományos tevékenységének hátgerince a szanszkrit filológia volt. Ebből indult ki fiatal korában és ennek szolgálatában számos munkái közül a legmonumentálisabb.

A szanszkrit filológiának a múlt század második felében két legnagyobb alkotása: a pétervári nagy szótár és a *Rigvéda* teljes szövegének a *Szájana* kommentarjától kísért kiadása. Ez utóbbi MÜLLER MIKSA nevéhez van kapcsolva.

E munkára az első serkentést Párisban nyerte nagy mesterétől, a Collège de France örökhírű professzorától EUGÈNE BURNOUF-tól, kinek iskolájából indult világgá, önálló tudományos cselekvésre ő is, mint e korszak számos más jelese.¹⁾ Bajosan tudott volna azonban valaki abban az időben ily évtizedeket igénylő munkára vállalkozni azon biztos előrelátás nélkül, hogy fáradtságának gyümölcse tényleg napvilágot is láthat és hogy teljes otiummal élhet ezen az ember teljes szellemi erejét évtizedeken át igénylő feladatnak. Itt csakhamar fenkölt szellemű barátja és pártfogója, a kinek eddig is tudományos munkatársa volt,²⁾ a diplomata-tudós BUNSEN JÓSIÁS volt segítségére. E barátságának állandó emléket állított MÜLLER azon elbájosló 82 levél kiadásával, melyeket 1848—1859 a nagy tudós és államférfi ő hozzá intézett.³⁾ Az ő állandó érdeklődése ütötte csakhamar nyélbe a Rigvéda ügyét is. BUNSEN e vállalatnak megszerezte a Keletindiai Társaság igazgatóinak pártfogását, kik a kiadás teljes költségeit magukra vállalták.

MÜLLER MIKSA most bátran és gondtalanul nekiindulhatott tudományos terve végrehajtásának, mely a szanszkrit filológia akkori állása szempontjából a legidősebb feladat volt. E vállalkozás egyúttal Angolországot jelölte ki MÜLLER állandó tartózkodó helyéül, mert csak itt rendelkezhetett azokkal a kéziratokkal és segédeszközökkel, melyeket nagy munkája igényelt. Életrajzából, melyet ismételve előtárnom semmi szükség, mindenki tudja, hogy második hazájában mily gyorsan sikerült a tudós férfinak a tudományos társadalomban fokról fokra emelkednie, és hogy sohasem volt oka megbánni BUNSEN tanácsát, ki őt első sikerei-

¹⁾ BURNOUF tudományos hatásának jellemzéséről. I. RENAN mint orientalista (Budapest, 1894) 15—19. l.

²⁾ A BUNSEN nagy világtörténelmi munkájához (Outlines of the Philosophy of Universal History I. köt. London. 1854) írt terjedelmes függelékében «On the Classification of the Turanian Languages» lép fel legelőször a «turáni» csoport, mint nyelvosztályozási fogalom.

³⁾ Essays III. köt. 383—513. l. (Briefe von Bunsen an Max Müller aus den Jahren 1848—1859).

nek tapasztaltára a szigetországban marasztalta ismételve és ismételve e mondással: *Spartam quam nactus es orna.*¹⁾ Midőn 1854-ben az oxfordi Taylorian Professorshipre kinevezték, így üdvözlí: «Most biztos alapja van földi existenciájának és szép hatáskör tárul fel Ön előtt az istenáldotta, biztos és szabad szigeten, még pedig oly pillanatban, midőn nehezen mondhatnók, vajjon a fejedelmek trónjai vannak-e nagyobb veszélyben, vagy a népek szabadságai.»²⁾

Ily biztos helyzetben huszonöt éven át dolgozott MÜLLER a Rigvédán és Szájanán, a század szanszkrit filológiája nagy monumentumán, mely végre 1875-ben hat nagy negyedréfű kötetben teljesen állott a tudományos világ előtt, és mely nemcsak Európában, a melynek tudósaihoz szólt, hanem különösen a hinduk között is oly annyira elterjedt, hogy 1893-ban már második kiadást adhatott át a tudományos világnak e munkából, melylyel élete tulajdonképeni célját vélte teljesíteni.³⁾

Ez óriási munkával MÜLLER a szakembereknek legelőször adta kezébe az eszközt arra, hogy a régi ind nép eszmekörébe hiteles és biztos alapon behatoljanak, hogy az ind vallás mythoszi hagyományát legrégebb alakjában megismerhessék.

Az igaz, valamint a nyelvészet sok részletében, úgy a véda-ismeretben is időközben elhagyta a tudomány azt az álláspontot, melyből maga MÜLLER nézte a régi világ e bűbajos vallásos dalait, és nem hiába vetették szemére, hogy második kiadásában a kritikai tudomány e rajta túlmenő vívmányait mintegy semmibe sem vette.

Midőn a negyvenes évek végén e tanulmányának nekifeküdt, az árja emberiség szellemi gyermekkorának megszólalását látták a Védákban, szózatot az emberi szellem legelső hajnalpírkadásának ősi korszakából, midőn még nem volt szervezett kultusz, nem volt megrögzött papi törvény és szertartás, midőn a gyermek-ember közvetlen vágyakodással emelte fel tekintetét a végtelen természet isteni erőihez dalban és fohászbán. Azóta nagyot fordult e himnuszok chronológiája. Nagy részokról lehullott a naiv közvetlenség zománca. Ahhoz értő tudósok az úgynevezett hindu korszakba helyezik keletkezésük idejét; a kifejlett papi szertartásra szánt énekekre ismertek fel bennük. Széteszlott azok álma, kik az árja vallás derengésének tükrözését szemlélték a védákban.

¹⁾ E mondás sokszor ismétlődik a levelezésben, az 1853. május 30-áról kelt 29. sz. levéltől kezdve.

²⁾ 52. sz. 1854. febr. 8.

³⁾ A második kiadásnak, melyből M. egy példányt akadémiánknak is ajándékba küldött, bemutatása alkalmával a munkát igen szépen jellemezte FRÓK KÁROLY: Müller Miksa és a Rigvéda cz. dolgozatban (Budapesti Szemle 1894. LXXIX. köt. 161—159. l.)

Az öregek persze nem tágitottak és közéjük tartozott azon férfú is, kinek legfőbb érdeme, hogy a régi kor ez emlékét filologiai tekintetben tökéletes formában, a megértésére szolgáló eredeti segédeszközökkel együtt adta át a tudományos világnak keleten és nyugaton.

III.

Mikor BUNSEN a Carlton House Terrace könyvtárszobájában — így beszéli MÜLLER MIKSA — «sugárzó szemmel» adta tudtára a fiatal tudósnak, hogy a Rigvéda kiadása immár biztosítva van, egyúttal a következő intelmet intézte hozzá: «Most nagyon szép életfeladat van Önre bízva és sokéves munkába fog kerülni, míg e hatalmas tuskót megdolgozza. De ne feledje el, hogy időről időre néhány szálkát is várunk műhelyéből».

E tanács megfogadásának köszöni az irodalom azt a négy kötetes gyűjteményt, mely MÜLLER változatos értekezéseit és essay-it egybefoglalva e címen *Chips from a German Workshop* (Szálkák egy német műhelyből) látott napvilágot¹⁾. E gyűjtemény felolvasásokat és revue-cikkeket tartalmaz a legkülönbébb tárgyakról: összehasonlító nyelvtudományról, a vallások történetéről, összehasonlító mythológiáról, a népmesékről és vándorlásukról, a kultúrtörténet különféle kérdéseiről, modern francia, német és angol irodalomtörténetről, sőt még actualis társadalmi kérdésekről is.

Ez essaykben nyilatkozik meg leginkább MÜLLER szellemi érdekeinek sokoldalúsága, lelki erejének határtalan kihatása, előadási képességének mesteri fejlettsége és egyéni határozottsága. A legelvontabb tárgyakat, a nagy közönségtől eddig félreesett kérdéseket a műveltség szellemi közérdekévé varázsolja át. «To write as for Ladies» — úgy látszik — BUNSEN e tanácsát²⁾ nem tévesztette szem elől. De a népszerű értelemre való törekvés egy hajszálnyira sem téríti el a tudomány lelkiismeretes követelményeitől. «A ki azt hiszi — úgymond — hogy népszerű előadásban oly dolgokat mondhat, melyeket tudós szaktársai előtt nem igen szeretne elmondani, annak nincsen se tudományos, se erkölcsi becsülete.»³⁾

Legjelentősebb részei e változatos tartalmú essay-knek és felolvasásoknak azon értekezések, melyek a kidolgozásuk alatt folyó Rigvéda-

¹⁾ Egyidejű német fordításban «Essays» cím alatt, I—IV. kötet Lipse (Engelmann) 1868—1876.

²⁾ 1850. decz. 11-én kelt levelében.

³⁾ Essays IV. köt. 216. l.

kiadással állanak szoros kapcsolatban, vele párhuzamosan indulnak és mintegy általános érdekű számadást nyújtanak azon eredményekről, melyeket az ind vallás e régi emlékének mindinkább elmélyedő tanulmányozásából levont.

MÜLLER ez essayk némelyikében alapította meg a *Hasonlító mythologia* azon módszerét, mely ugyan igazság szerint KUHN ADALBERT-ben ismeri első megteremtőjét, de a melynek szélesebb alapköveit mégis csak ő rakta le, a kinek nevére keresztelték is a szaktudósok az új módszert. Legelőször a Nyelvtudományi Felolvasásokban szólott róla; ¹⁾ teljesen azonban a Chips II. kötetében foglalt értekezésekben fejtette ki.

Az ind és görög istenek és mythosi alakok neveinek és a hozzájuk kapcsolt hagyományoknak azonossága védai tanulmányai során mindinkább kétségtelennek tűnt fel neki. A görög és szanszkrit mythosokban ugyanazon személyekről beszélnek és róluk ugyanazon történeteket regélik; a személynevek nyelvi alakjai pedig azon hangtani viszonyban állanak egymáshoz, melyet a két nyelv hangtörvényei e nyelvek egész vonalán felmutatnak. Továbbá: a görög mythosokban előforduló tulajdonnevek a szanszkritban sokszor még mint a természeti tüneményeknek megfelelő istennevek tulajdonságnevei, jelzői szerepelnek. A mythosi tulajdonnevek tehát eredetileg appellatív értelemmel bírtak és csakis a nyelvfejlődés során vesztett ki eredeti jelentésük az emberek tudatából; eredeti értelmük elmállása után mint tulajdonnevek jegeczesedtek meg. A szanszkrit nyelv megőrizte a görög mythosi nevek etymonját; ezeknek világossága mellett kiderült, hogy mindezen mythosokban a régi ember a természet mindennapi jelenségeiről és változásairól, a tünemények egymás elleni harcáról szólt. A szóanyag elmállása okozta a mythosi alakok egyénítését. ²⁾ A mythos eredeti jelentésének, a benne szereplő alakok régi értelmének kulcsát egyedül az összehasonlító nyelvtudomány módszere nyújtja. MÜLLER összehasonlító mythológiáját ennél fogva «nyelvtudományi mythológiának» nevezték. Minthogy magyarázataiban egyfolytán a Nappal és a Hajnallal lehetett találkozni, ellenfelei e módszert némi gúnnyal kiváltképen «Mr. MAX MÜLLERS'S Solar Mythology»-nek szerették elnevezni.

Mythologiai felfogásával csakhamar iskolát alapított. A mi igaz van magyarázó módszerében, az árja mythológián túl a sémi (STEINTHAL) és az egyiptomi valláshagyományokon (LE PAGE RENOUF) is igaznak bizonyult. Követőinek túlzásai (Cox és mások), kik tuskön-bokron át

¹⁾ Második sorozat; IX—XII. felolvasások.

²⁾ Lásd «Az összehasonlító mythologia fejlődése», a Budapesti Szemlében 1881; XXVIII. köt. 1—35. l.

akár minden dajkamesében Solar Mythology-t szimatoltak, nagyon megártottak az új módszer tekintélyének, melyet higgadt követői (BRÉAL, DARMESTETER) nem szüntek meg részletes kutatásaikkal igazolni. A túzásokat a különösen ANDREW LANG irataiban érvényre jutó anthropologiai módszer ellensúlyozza. Ez azonban ismét csak túlzó módon utasítja vissza a nyelvtudományi módszer minden igazát. A józan mythos-kutatásnak szemben a két iskolának nem csekély elkésredéssel vívott harcával, abba kell belenyugodnia, hogy mindegyik módszer túlhajtása tévedésekre és csalódásokra vezet és hogy oly bonyolódott jelentégnak magyarázatában és megértésében, minő a mythos alakulása és fejlődése, jogos része van mindazon világító eszközöknek, melyek az emberi szellem és társadalom őskorának homályosságára fényt deríthetnek.

MÜLLER azonban végig kitartott elméletének orthodox formulázása mellett. Nem akart tudni arról, hogy az ő indjeinek és görögjeinek megértésére barbar emberfalók szokásainak felhordására szoruljunk. Mindvégig a szatira nyílaival lövöldöztek egymásra a MÜLLER és a LANG iratai. Mindkét vezért tekintélyes táboruk szolgálta. A LANG-ét az utolsó évtizedekben egyre erősödő anthropologiai és ethnographiai tudomány gyarapította. De még ők sem tagadhatták, hogy az összehasonlító mythologia gondolatát, problémáinak kitűzését, abban a terjedelemben, a minőben most érvényesül, MÜLLER MIKSÁNAK köszöni a tudomány.

Mythologiai kutatásai MÜLLERT e téren még távolabbra is vitték. Az emberiség vallásos képzeeteinek őskora körül bűvárkodván megfogamzott benne az összehasonlító vallástudomány gondolata, mely a mythologia fokán túl a vallásos élet jelenségeinek tudományos vizsgálódását tűzte ki feladatul: laikus theologia, mint RÉVILLE ALBERT nevezte, mely minden theologiai és dogmatikai feltételezések nélkül a vallást, mint az emberi szellem általános jelenségét teszi a tudományos vizsgálat tárgyává.¹⁾ Ez új független tudomány kifejtése körül MÜLLER nagy irodalmi tevékenységgel járt elül.²⁾

Az ő hatása alatt csakhamar az új tudomány feladatairól felvilágosító nagyszabású előadási cyclusokat szerveztek Angliában és Amerikában. Elavult felekezeti alapítványokat e cél szolgálataiba helyeztek; értelmes hazafiak buzgósága bő eszközöket teremtett az új tudomány terjesztésére. Így keletkezett a Hibbert-Lectures, a Gifford-Lectures, a Burnett-

¹⁾ Lásd: «Az összehasonlító vallástudomány jelen állásáról» a Budapesti Szemlében (1881) XXVII. köt. 203—225. l.

²⁾ Introduction to the Science of Religion (Előadások a Royal Institution-ban) London 1873.

Lectures szervezete. Mindegyik kötetszámba terjedő előadások sorozatára adott alkalmat a tudományos értelemben felfogott vallástudomány kifejtésére és módszerének részletes alkalmazására. MÜLLER maga nyitotta meg a Hibbert-előadásokat a régi India vallásainak a vallástudomány módszere szerint történő megvilágításával;*) a glasgowi Gifford-előadásoknak egymaga 1890—94-ig három cyclust nyújtott e címeken: «Physical Religion», «Anthropological Religion», «Ethical Religion», mindegyik előadási sorozatot egy terjedelmes kötetben adván át a tágasabb olvasóközönségnek. E mozgalom hatásának köszönhető, hogy 1878 óta a vallástudomány országos törvénnyel nyert polgárjogot a hollandi egyetemeken, és hogy 1880 óta a Collège de France mellé is felállítottak egy vallástörténeti tanszéket, melyet csakhamar az École des Hautes-Études vallástudományi sectiójának alapítása követett.

Hogy a régi vallások okiratait hiteles fordításokban az érdeklődő szakembereknek és a nagy művelt közönségnek hozzáférhetővé tegye, megindította a Sacred Books of the East (a Kelet szent könyvei) vállalatot, melylyel a vallástörténeti kutatásnak mintegy okirattárát alapította meg. Ezen most már a 30 kötetet is meghaladó gyűjtemény számára a legilletékesebb emberek fordítják és magyarázzák filológiai hűséggel az emberiség szent irodalmát a legelső források alapján. E gyűjtemény egyik hathatós segédeszközévé vált a vallástörténeti tanulmányoknak, melyek körében mind serényebben folyik a gyűjtő és feldolgozó munka az egész művelt világban.

E tudománynak most már magas színvonalon mozgó folyóiratok is szolgálnak Németországban, Franciaországban és Amerikában. 1900 őszén már Vallástörténeti congressus, az első kísérlet e téren, hozta össze Párisban e tudomány különféle irányú művelőit.

A congressus elnökének, az agg RÉVILLE ALBERT párisi professzornak első szava a hódolat szózata volt a vallástudomány atyja, a távollevő MÜLLER MIKSA iránt, ki már csak nagy betegen halálos ágyán fogadhatta megválasztatását a congressus tiszteletbeli elnökévé.

GOLDZIHNER IGNÁCZ.

*) Lecture on the Origin and growth of Religion as illustrated by the Religions of India. (London 1878.)

Ismertetések és bírálatok.

Indogermán nyelvészeti folyóirat.

Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogerm. Sprach- und Altertumskunde, herausg. von KARL BRUGMANN und WILHELM STREITBERG. XI. Band, Strassburg, Trübner, 1900. 344 l.

E kötet cikkei közül általános indogermán nyelvészeti kérdéseket tárgyal H. M. CHADWICK értekezése: *Ablaut Problems in the Idg. Verb.* E dolgozat 1. fejezete az *ē*-tövekkel (pl. lat. *videre*, ószl. *vidēti*, gót *witan*) foglalkozik. Ez igetövekre vonatkozólag az előző (X.) kötet ismertetése alkalmával említettük HIRT véleményét (NyKözl. XXX, 232): ő ezeket *ēi*-re végződő kétszótagú tövekből vagy akár 'gyökerek'-ből származtatta és szerinte az *ē* nem suffixum, hanem a gyökérnek lényeges alkotórésze. CHADWICK nem fogadja el HIRT-nek, illetőleg BARTHOLOMAE-nek ezt az elméletét, szerinte az *ēi* diphthongus ez esetben valami képzős elemet tartalmaz. Ő más magyarázatot kísérel meg. Figyelmeztet BRUGMANN föltevésére, hogy ez igetövek *ē*-je a conjunctivus *ē*-képzőjével azonos. Szerzőnk szerint az indicativus- és conjunctivus-tövek különbsége bizonyos hangsúlyozásbeli különbségeken alapszik. Pl. a szkr. *áyati*, *áyat* (idg. **éjēti*, **éjēt*) alakok **éjētai*, **éjēto* ősalakokból keletkeztek, a melyek erősebb hangsúlyozás esetén voltak használatosak (ekkor még a második szótagon is mellékhangsúly volt), míg a szkr. *éti* (idg. **éiti*) alak a kevésbé hangsúlyos **éjētai* alakból magyarázódik (ekkor az első szótagon csak mellékhangsúlya volt, a második meg épen redukálódott). A conjunctivus mindig az erősebb hangsúlyozású alakokat mutatja, míg az indicativus esetében nem általános a gyöngült alakok használata. Az idg. igetövek e szempontok alapján következőleg csoportosíthatók: I. Oly tövek, a melyek a gyökérszótagon voltak hangsúlyozva: indicativusi alakjuk gyöngébb hangsúlyozással jár, pl. **éiti*, a conj. alak erősebb hangsúlyozással **éjēt(i)*. II. Eredetileg ezekkel azonos tövek, a melyeknél azonban az erős hangsúlyozású helyzet volt a rendes: **bhēreti*; ezeknek a formáknak itt természetesen conjunctivus-értéke is volt. III. A *tő* végén hang-

súlyozott igetövek, a melyek a mondatban rendszerint gyöngébb hangsúlyozású helyzetben fordultak elő, **uideti*, **uidet*; erősebb hangsúlyozással: **uidēti*, *uidēt*. IV. A *tō* végén hangsúlyozott igetövek, a melyek rendszerint erősebb hangsúlyozású helyzetben fordultak elő: másodrendű raggal **mlġēt*, elsőrendű raggal **mlġēti*. (Látni való, hogy szerzőnk ez esetekben a hosszú *ē* keletkezését a „Dehnstufe” ismeretes elmélete alapján magyarázza, **uidēt* egy régibb **uidēto* alakból való.) Az úgyn. *ē*-tövek már most *e* IV. osztálybeli *igék secundar alakjainak felelnek meg.* — E dolgozat 2. fejezete az idg. *ā*-tövekkel foglalkozik. Ezeknek az *ā*-ja nem nyújtás alapján keletkezett, hanem eredettől fogva hosszú, mint a velük közelebb vonatkozásban levő *ā* végű nőnemű névszótöveknél (lat. *fugāre*: gör. *φυγή*, ófn. *forscōn*: szkr. *prchā*). Ez igetövek az idg. ősnyelvben, úgy látszik, nemcsak másodrendű, hanem elsőrendű ragokkal is fordultak elő. — Az értekezés 3. fejezete az idg. *ē*-töveknek a germán-ságban való történetét vizsgálja. Az ófn. *habēm* és gót *haba*, *habais* stb. alakokat illetőleg elveti BRUGMANN és HIRT magyarázatait s a maga részéről az ófn. *stān* — *stēn*, *gān* — *gēn* alakokkal veti őket egybe. Az ófn. *gē*, *gēn* stb. alakok szerinte a *ghē*-gyökér régi idg. optativus-formái: **ghaiēm*, **ghaimē* (éppúgy a *stā*-gyökérből **staiēm*, **staimē* stb.), az optativus vocalismusa pedig behatolt az indicativusba. Hogy egyes igetöveknek kezdetben mind indicativusi, mind conj. értéke volt, arról már az 1. fejezetben szó volt; a conj. és opt. pedig nagy mértékben összezavarodott a germán-ságban. Így a gót 2. sz. *habais*, 3. sz. *habaiþ* alakok is voltaképp optativus-formák, melyek kiszorították az eredeti *-ēz*, *-ē(þ)* végzetű alakokat, előbb conj., később indic. jelentéssel is; az 1. személyben ellenben az eredeti conj. alak győzedelmeskedett. — A dolgozat 4. fejezete a gót *nēmun*, *gēbun* alakok magyarázatát igyekszik adni. MICHELS-nek (az *Idg. F.* 4. kötetében) és STREITBERG-nek (*Idg. F.* 6. köt.) kifejtett elméletével szemben CHADWICK a **ghēbh*-alakot egy régibb **ghēbha**, a **bhēr*-alakot **bhera**, a **klēp*-alakot **klepa**-ból származtatja a „dehnung” útján: ezek az alakok pedig eredetileg nem a perfectum-, hanem a praesens (vagy az aoristos-) rendszerbe tartoztak; ez említett tőalakok véghangzója pedig egyenesen a „thematikus” tövek *-e/o*-ja lehetett. Bizonyos helyzetekben ily alakok középső szótagjának synkopéja állhatott be s evvel a tőszótag hangzójának meghosszabbodása; az *ē* augmentummal kapcsolatban pl. egy **ē* *ghēbhome* alakból **e* *ghēbhme* lett. Azon hangtörvény szerint, hogy *i*, *u*, *m* stb. hosszú szótagok után sonantikusokká váltak, a **ghēbhme* alakból később **ghēbhme* lett s az ebből keletkezett germ. **zēbume* alak a perfectumnak akkor már czélszerűtlenné vált formáit helyettesítette s különböző analogikus hatások kiegészítették a paradigmát. — CHADWICK értekezésének utolsó (5.) fejezete a germán

gyöngye præteritum kérdésére vonatkozó egyes nehézségeket igyekszik eloszlatni. Az újabb kutatások valószínűvé tették, hogy ez alak eredetileg összetétel, melynek második tagját a *dhē*-ige egyes formái szolgáltatták. Szerzőnk a *nasida*-féle alakra vonatkozólag elfogadja LOEWE elméletét, mely szerint az szótag-dissimilatio következtében keletkezett (germ. **naziādō* egy eredetibb **naziādādō* alakból). A többes g. -*dēdun*, ófn. *tātun* alak szerinte ugyanoly képzés mint pl. *gābun*. Szól azután az egyes germán nyelvekben ez alakra vonatkozólag feltűnő discrepantiákról s végül a *dhē*-ige eredeti ablaut-viszonyairól.

LOUIS H. GRAY *Zur indogermanischen Syntax von *nāman* című cikkében kifejti, hogy az idg. **nāman*, a mikor jelentése ‚mit Namen, namens‘, eredetileg a nomen propriummal appositíóképen használt szó volt; nem szükséges tehát a **nāman* szót mindig accusativusúl (a ‚vonatkozás accusativusá‘-úl) felfogni, lehet az néha nominativus is. Pl. a Rig Védában: *havīr asmi nāma* a. m. ‚Havi bin ich, mein Name‘; a görögben: *ἐγὼ δ' ὄνομα κλυτὸς Αἰθῶν, ὀπλότερος γενεῆ* (τ 183. 184), azaz: ‚ich, der berühmte Aithon mein Name, in Geschlecht mehr angesehen‘; vagy: *Σπάρτην ὄνομα καλῶμεν αὐτήν* (Aristophanes, Aves 814), azaz: ‚werden wir sie Sparta, ihren Namen, nennen?‘ A latinban: *iuvēntus nomen indidit Scortō mihī* (Plaut. Capt. 69) ‚die Junker gaben mir, Scortum, den Namen‘. A **nāman* szónak a tulajdonnév genitívusával való összekapcsolása (*nomen insaniae*) alig tekinthető idg. ősnyelvi sajátásnak.

Az árja nyelvágra vonatkozik BARTHOLOMAE *Arica* című cikksorozatának XIII. fejezete.

Görög és latin nyelvészeti kérdésekkel e kötetnek több cikke foglalkozik. BRUGMANN *Griechische und italische Miscellen* című cikkében a gör. *εἶσαν, λάας, πείσιμα, πάσιμα, πέσιμα, τήρισιος*, s a latin *slitibus, cossim, gemipōmus, auscultare* (ennek első része *aus-*, a mint már Bopp kimutatta, a ‚fül‘ jelentésű szó, második része azonban nem a *kleu*-gyökérből, hanem a *klei-* ‚anleihen, anlegen, hinneigen‘ gyökérből származtatandó; az *auscultare* második része eredetileg **clitäre* lehetett, az egésznek jelentése ‚aurem inclinare‘) és az oszk *deketasivi* alakokat magyarázza. — Ugyancsak BRUGMANN *Zur griechischen und italienischen Etymologie und Stammbildungslehre* a következő szóalakokat fejtegeti: 1. A homerosi *ὄλος*, verderblich, perniciosus‘, a mely — mint *ὄλομενος* is — az *ὀλέσθαι* gyökérből van képezve, eredetileg elvont főnévképzés lehetett, a hagyományban azonban már csak ‚Unglücksstifter, unglückstiftend‘ jelentésben fordul elő (*ὄλος ἀνήρ*, mintegy: ‚der Unglücksmensch‘). BRUGMANN megbeszéli az egyes helyeket, a melyeken a szó előfordul s mellékesen megemlíti a tőle különböző eredetű *ὄλος*

,kraus, wollig' (v. ö. lat. *lana* **vlānā*-ból), *οἶλος* ,ganz' (régibb **σολφος*, v. ö. ói. *sárvas*), *οἶλε* ,salve' (eredetileg vocat., később imperat.) alakokat is. — 2. lat. *abdōmen*, a mely szerinte **doṽmen*-ből keletkezett s etymologiai kapcsolatban van a gör. *νη-δύς* ,Bauch' szó második részével, a gyökér a *δύομαι* ,ich gehe ein, tauche ein, dringe ein, verberge mich in etwas' igében is megvan. (A *νη-* egy ,unten, nach unten, nieder' jelentésű adverbium.) — 3. A *νήδυμος*, mely Homerosnál az álom mellékneveképen fordul elő, szintén az előbb említett *νη-δύς* szóval rokon, e szerint az álom ,etwas, in das man untertaucht und versenkt wird, wobei es als Hülle einen umschliesst'. — 4. A gör. *δάκτυλος*, melyet hangtani okokból nem lehet a lat. *digitus* vagy az ófn. *zēha* alakokkal egybevetni (a latin és germ. szó tőszótagjának eredeti *i*-vocalismusa van), BRUGMANN már régebben (*Griech. Gramm.*² 74. l.) **δακτυλος*-ból származtatta (v. ö. *τι-τω*: *τίτω*) s a kfn. *zint* és ófn. *zinko*, *zinna*, *Zinne*, *Zacke*' szókkal egyeztette, a melyek valószínűleg az ói. *dānt-* gör. *δοούς* stb. szókkal tartoznak együvé; a *δάκτυλος* jelentésfejlődése tehát ez lett volna: ,Zahn—Zacke—Finger'. Ez etymológiát támogatja egy nemrég felfedezett tanagrai feliratnak *δακχίλιος* alakja, ennek *xx*-ja a beotiai nyelvjárásban nem keletkezhett *xt*-ből, hanem legegyszerűbben *tx*-ből magyarázható. Megjegyzendő, hogy a ném. *Zinke* szó is egy ősgerm. **tint-lō*-ból magyarázható s ugyanazt a *q*-féle képzőt mutatja, mint a gör. szó (a gör. **δακτυλος* idg. tőalakja **dnt-qu-lo-*, az ófn. *zinko* idg. ősalakja **dent-qa*-lehetett). — 5. A homerosi *ζαχρηεῖς*, heftig andrängend, ungestüm' melléknév az *ἐχραον*, ,ich fiel an' aoristos-alakkal tartozik együvé s egy *ghrēu-*gyökérből származtatható; ide tartozik a lat. *ingruo*, litv. *griāuju* is. — 6. A *ὕπερχύδας* (melynek helyes értelmezése ,ciner, der übermässig Ruhmens macht, prahl'), *ἄναξ*, *ἑμᾶς* (tulajdonkép ,der Fesseler, Anbinde', azután ,Riemen'), és *ἀνδριᾶς* (,Menschenbild, Standbild', eredetileg ,Darsteller menschlicher Wesenheit') szók eredetileg nom. agentis féle képzések s a bennük rejlő *-τ*-képző közel viszonyban van az ismeretes *-τᾶ*-képzővel (*κλέπτης*, *χοιτής*) s a kettő váltakozik is (*Μέλας*: *Μελάντης*).

HÜBSCHMANN a gör. *ροικός*, krumm, gebogen' és *ριχνός*, gebogen, gekrümmt' alakokat már 1881-ben egy idg. *vriki*¹ (a ma szokásos átírás szerint *vriki*) ,sich drehen, wenden' gyökérből származtatta s most PRELLWITZ-czel (a ki ez alakokat a *ρίσχος*, Kiste' szóval veti egybe) és másokkal szemben ismét erősítgeti ama magyarázatát. A *ροικός*, valamint a zend *urvaesō*, ,Drehung', a németalf. *wreeg* alakok egy idg. *vroiki¹os* [**vrioi¹kos*], a gör. *ριχνός* germ. *wriikka* alakok egy idg. *vriki¹nó-* [**vrii¹no-*] alakból származtatandó.

HATZIDAKIS *Zur Ethnologie der alten Makedonier* című dolgozatában kifejti, hogy a macedonok nyelve az úgyn. *centum*-nyelvekhez (a

melyekben t. i. az idg. palatalis-hangoknak *h*-, *g*-féle hangok felelnek meg) s nem a *satem*-nyelvekhez (a melyekben a palatalisoknak *s*-, *z*-féle hangok felelnek meg) tartozik. Ama nyelv tehát nem az illyr, thrák, phryg nyelveknek, hanem a görögnek (a mely a Balkán-félsziget egyetlen *centum*-nyelve) közelebb rokona. Ez kitetszik nemcsak a palatalis-sor hangjainak megfeleléseiből (pl. magában a *Maxedóves* szóban is ilyen *k* van), hanem a velarisok, továbbá a *s*-, *j*-, *f* spiransok, a szótagképző *r* és a *tj* hangcsoport fejlődéséből is. Minthogy pedig e nyelvet nem lehet egész különálló nyelvnek tekintenünk, egyszerűen a görög nyelv egyik dialektusának mondhatjuk.

A latin nyelvnek egy fontos kérdését fejtegeti SOMMER F. terjedelmes értekezése *Die Komparationssuffixe im Lateinischen*. A dolgozat első része a középfokképzőit tárgyalja. Ezek közt elsőnek említi a *io*-képzőt, mely valószínűleg úgy keletkezett, hogy *-i* végzetű régi locativusokat az egyszerű *-o* képzővel továbbképeztek. Így pl. az 1. szemnévmás úgyn. 'birtokos genitívus'-alakját **mei*, **moi* melléknévvé változtatták: **meios*, **moios* (egy idg. ősnyelvi **ekuos mei* kifejezésből **ekuos meios* alakult). Az idg. **deksios* (gör. *δεξιός*) egy **deksi*-basisból van képezve, ez pedig voltaképp egy **dekos*-tőnek (lat. *decus*) locativusa lehetett. Az **alios* alakban is egy **ali* (vagy **ali*) 'ott' jelentésű loc. lappanghat, **alios* jelentésfejlődése e szerint ez lehetett: 'der dort befindliche, — der andere'. (Talán ugyanez az **ali* loc. rejlik az *ali-quis*, eredetileg 'dort wer', *alicubi* 'dort wo' stb. kifejezésekben is.) Ez a *io*-képző csupán az illető szavak gyökérbeli jelentése alapján öltött magára bizonyos 'comparatívusi' árnyéklatot, de maga ez a funktiója is csak az összehasonlító szembeállításra ('vergleichende Gegenüberstellung') szorítkozott s a *io*-igazán termékeny képzővé nem vált.

Terményebbekké váltak az *-r*-es képzők: *-ero*- és *-tero*-. Ezek valószínűleg *-er* és *-ter* végű localis vagy temporalis adverbiumoknak az *-o*-képzővel való továbbképzése útján keletkeztek (*aliter* adverbiumból **aliteros*, **alteros*, *alter*). A latinban vannak mindenekelőtt egyszerű *-ero*-képzésű szók, pl. *superus*, *inferus* (idg. **ndheros*, ósital. **entheros*, **enperos*; v. ö. gót *undar*, ném. *unter*), *posterus*. A *-tero*-képző már az ősnyelvben is szélesebb értelemben 'comparatívusi' funktiójú volt, a görög és árja nyelvekben azután a középfok rendes képzőjévé vált. Legrégibb képzéseknek itt is azok tekinthetők, a melyeknek névmástó vagy praepositio szolgált alapjául, efféle tövek a latinban: *ci-tero*-, *extero*- (a hangtörvények szerint **estero*- volna a szabályos alak), *in-tero*-, *ultero*- stb.; ide sorolandók *dexter* (**dexiteros*), *noster* és *vester* is. SOMMER ezzel a képzővel kapcsolja össze a *-ster* végzetű, helyet jelölő melléneveket is (*paluster*, *equester*, *campester*), a melyeknek képzőjében mások az idg.

stā- 'állni' gyökérnek a *-ter-*, *-tor-* képzővel képezett nomen agentis-ét (*-st-tor-*) látták. A *-ster-*rel való képzés szerinte oly esetekből indult ki, a melyekben az *s*-nek hangtani jogosultsága volt, pl. a **sequos-* 'Seite' többől *sequester* eredetileg, zur Seite, daneben befindlich'; *equestris* eredetibb **equet-tris*, *palustris* **palud-tris* alakokból. Később azután az *equestris*-t az *equus* származékának kezdték érezni s így egy *-ester-*, *-estris* képző vált termékenynyé. Hogy az így képzett mellékevek később jórészt a 'harmadik' declinatióba csaptak át, az az *-(e)stis* végűek (*agrestis* stb.) hatásának tulajdonítható.

Combinált képző az *-is-tero-*, melynek első része kétségkívül a *-ies-* comparativusi képző gyöngült alakja (Tiefstufe'); ide tartozik *sinister*, melynek gyökere, BRUGMANN szerint, *sen*, 'ein erstrebtes Ziel erreichen'. BRUGMANN (legutóbb *Grundr.* II, 179. l.) arra is figyelmeztetett, hogy több idg. nyelv a 'bal' fogalmát egy 'jó'-féle jelentésű gyökérből ép amaz *-is-tero-* kombinált képzővel képezett alakkal fejezi ki, pl. gör. *ἀριστερός* az *ἀριστος* 'legjobb' mellett, ófn. *winis-tar* a *wini* 'kedves' szóból stb. (A jelentésfejlődésre vonatkozólag BRUGMANN a gör. *εὐώνυμος* link' analogiájára figyelmeztet; érdekes, hogy a magyarban viszont a *jobb* mutat efféle jelentésváltozást.) Ezek alapján SOMMER is arra a következtetésre jut, hogy a 'bal' kifejezésére már az idg. ősnyelv is az *-istero-* kombinált képzővel élt, hogy azonban az egyes nyelvi alakok közül melyik felel meg az ősnyelvinek, azt már nem lehet kimutatni (a többi azután ennek a hatása alatt keletkezhetett). — Ugyanez a képző mutatkozik a *magister* és *minister* szókban is (mindkettő legalább is ósitaliai eredetű), SOMMER a kettő közül régiebbnek a *magister*-t tartja, ez befolyással lehetett a *minister* alakulására (ennekt. i. voltaképp **minuster*-nek kellene hangoznia) SOMMER ezután még az *-astro-* deterioratív-képző'-ről (a melyben ugyan csak a *-tero-* képzővel való kapcsolatot igyekszik kimutatni) szól s bizonyos hangtani és ragozástani jelenségeket fejteget, a melyek az *-ero-* és *-tero-* képzőknél mutatkoznak. Hosszabb kitérésben szól a latin synkope törvényeiről (**vesperos*, **vespers*, **vesper*, ellenben **agros*, **agrs*, **agr*, *ager*), de maga is megvallja, hogy e fejtegetései egyelőre 'allzu unsichere Kombinationen'.

A latin nyelvnek rendes középfok-képzője *-ior* egy idg. *-ios*-nak felel meg, a mely eredetileg primær-képző volt, tehát egyenesen a gyökérhez járult (pl. a latinban még *maior* = **mag-ios*, a *mag-nus* 'positivus'-szal szemben, *sen-ior* ellenben : *senex* stb.), de még az őskorban secundær-képzővé lett, mivel a középfok alakjait a meglevő positivusok mellett úgy fogták fel, mintha ezekből volnának képezve (l. BRUGMANN, *Grundr.* II, 102. l.). E képző keletkezésének eddigelé nincsen kielégítő magyarázata: BRUGMANN szerint az «eine Erweiterung des komparativisch fungierenden

-*io-* durch *s-* Suffix», de SOMMER evvel szemben helyesen megjegyzi, hogy nincsen biztos példánk arra, hogy a *-io-* és *-ios-* egyazon szóban egymás mellett meglettek volna. Az azonban bizonyos, hogy a *-ios-* képző már az idg. ősnyelvben comparativusi jelentésű volt. Sok vita folyt arról, vajjon e képző alakja *-ions-* vagy *-ios-* volt-e. Ma általában a nasalis nélküli alakot tartják eredetinek (a gör. *-iων* magyarázatára vonatkozólag I. THURNEISEN, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung* 33. k. 551. l.), a képző különböző ablaut-formái: *-ies-*, *-ios-*, nyujtással *-iēs-*, *-iōs-*, gyöngüléssel *-is-*. A mi a latint illeti, a régi grammatikusok *s-*es alakokat is említenek (VARRO: *meliosem, meliorem*); a neutr. *-ius* régibb *-ios-*-nak felel meg (a régibb latinságban erre is kiterjedt a kiegyenlítésre való törekvés: *prior bellum, foedus prior*), később itt megint eltűnt az *-r*, talán *plus* hatása alatt? A középfok nőnemű alakjának végzete eredetileg *-iēsī* volt, utolsó nyoma talán a *mulier* szóban maradt meg, melyet már régen comparativusnak magyaráztak: ISIDORUS szerint *mulier = mollior* és most SOMMER is a *mel* 'weich machen' gyökérből képezett **ml-iēsī* alakot lát benne, a melynek eredeti jelentése 'die weichere, weniger widerstandsfähige, die schwächere' lehetett. Az ide tartozó *-is* végű adverbiumok (*magis*) az ősnyelvi neutr. sing. nom. és acc. alakjának felelhetnek meg, ép így *plus* is eredetileg **plō-is*, **plois*. SOMMER ezután az *-ior* képzőnél mutatkozó anomaliákat beszéli meg. A *minor*, *minus* alakok szerinte nem igazi comparativusok: e jelentésük már az alapul szolgáló *mei-* 'kisebbiteni' gyökérben rejlett, e gyökérnek *mi-* alakjából a *nu-* képzővel egy *minu-* tö (v. ö. *minu-ere*, gör. *μινύθω*, gót *minniza* **minu-iza-*ból) *s* ebből képződött a rendes *-es-*, *-os-* neutr. képzővel egy **minuos* főnév 'kisebbség', a mely **minos*, *minus*-szá vált. Azután — mint azt már BRUGMANN föltételezte, *Grundr.* II, 406 — a főnév melléknévvé vált (v. ö. *vetus*), ellentétbe került *maius*-szal *s* a *maior* mintájára keletkezett a *minor*. — A *primores* alak SOMMER szerint a *prior*- és *primo-* tövek contaminációjából magyarázódik. — A *frugalior*, *frugalissimus* alakok egy régi **frugalis* positívusnak felelnek meg, a melyet később *frugi* szorított ki, ez tudvalevőleg a *frux* sing. dat.-a, a mely efféle kifejezésekben: *frugi est*, adverbiummá, azután pedig ragozhatatlan melléknévvé (*servus frugi*) lett. Ép így a *nequior* és *nequissimus* alakok egy **nequo-* töből képezvék, a megfelelő positívust a *nequam* adv. szorította ki. A *-dicentior*, *-ficientior*, *-volentior* alakok is eredetibb *-dicens* stb. 'positívus'-oknak feleltek meg, ezeket a positívusokat azonban kiszorították a *-dicus*, *-ficus*, *-volus*-féle alakok. A *maior* alak SOMMER szerint, régibb **magiōs*-ból való stb. Végül a két-képzős comparativusokról szól szerzőnk, a latin nyelvnek efféle alakjai részben az idg. ősnyelv korából valók (*-is-tero-*), későbbi keletkezésűek a *superior*, *dexterior*-félék; a kései latin-

ság termékei egyrészt *plurior*, másrészt *extremior*, *infimior*, *novissimior* stb.

SOMMER dolgozatának második része a felsőfok képzőiről szól. Az idg. ősnyelvben ilyes képzőkül egyrészt $-(\eta)mo-$, $-t\eta mo-$, másrészt *-isto-* szerepelnek. Emez kétségkívül a comparativusi *-ies-* képző gyöngült alakjának (*-is-*) a *-to-* képzővel való bővülése, az *-m-*es alakok képzése ellenben a rendszámnevekből indult ki (idg. $*dek\eta mo-$, 'a tizedik' voltaképp a $*dek\eta$, 'tíz' számnévből az egyszerű *-o-* képzővel képződött, ebből azután egy $-(\eta)mo-$ -féle egységes képző válhatott le).

A latinban van egy pár *-mo-*, illetőleg *-ūmo-*, *-īmo-* képzős alak, a melyekben amaz ősnyelvi *-mo-*, $-t\eta mo-$ képviselőit láthatjuk: *summus*, *infimus*, *imus* (ennek az eredete még homályos, talán $*\acute{a}dh-s-mos$, a mely a gör. *ἰδύς*-szel tartozhatnék együvé), *dēnum*, *postumus*, *minimus* ($*m\acute{m}\ddot{u}-mos$), *ferme* ($*ferim\acute{e}$), *brūma* ($*bre\eta i-m\acute{a}$, azaz 'brevissimus dies'). A lat. $-t\acute{u}mo-$, $-t\acute{u}mo-$ -féle képzésmód az ősnyelvi $-t\eta mo-$ (ói. *-tama-*, gót *-duma-*, *-tuma-*) képzésnek felel meg, pl.: *citimo-*, *intimo-*, *ultimo-*; ide tartoznak *finitimus*, *legitimus*, *maritimus* és *optumus* is (SOMMER szerint az *ops*, *opes*-ből: $*opi-t\eta mos$, 'in engster Beziehung zur Hülfe stehend = am geeignetsten zur Hülfe', 'der beste').

Az idg. *-isto-* superlativusképző (ói. *svádīsthas*, gör. *ἕδιστος*, gót *sutists*, ófn. *suozisto*) a latinban egészen kihalt, egyetlen nyoma talán a *iuxta* adv. illetőleg *præpositio* ($*iugist\acute{a}$, 'am engsten verbunden'). Az *-isto-*-féle képzésmód helyébe új alakulatok léptek. Ilyenek mindenekelőtt *plurimus* (= $*pl\acute{o}-is-\eta mo-s$) és *primus* (= $*pri-is-mo-s$); ez az *-is-\eta mo-*-képző a kelta nyelvben rendes superlativus-képzővé lett. Ezt a képzőt láthatni az *-er* végű melléknevek *-errimus*-féle superl. végzetében is (*pigerrimus* ebből: $*pigr-is-\eta mo-s$, $*pigr\acute{e}mos$, $*pigr\acute{e}mos$). A *facilis*-féle melléknevek *facillimus* felsőfoka is $*facil-is-\eta mos$ -ból magyarázódik. Néhány *-simus* képzésű superlativusban (*maximus*, *proximus* stb.) azonban szerzőnk nem ezt az *-is-\eta mo-* képzőt látja, hanem csupán $-s-\eta mo-t$, ez a képzésmód pedig — a mint azt már BRUGMANN is magyarázta — régi *s-* tövekből indult ki; a *maximus*-ra vonatkozólag l. pl. ói. *mahás-* nagy', ama superlativus töve tehát eredetileg $*mag-s-\eta mo-$ -lehetett.

A latin nyelv rendes superlativusképzőjének, az *-issimus*-nak keletkezése eddigelé nincsen még teljesen megmagyarázva: nehézséget okoz a kettős *s*, némelyek *-sth-*ből (ói. *-istha-*), mások *-ts-*ből származtatták; BRUGMANN a *vicentissimus*-féle rendszámnevek hatásából magyarázta, ehhez járulhatott a *pessimus* hatása is. SOMMER is ezeknek a tényezőknél hajlandó az *-is-\eta mos*, *-isemos* végzetnek *-isemos*-szá való átalakulását tulajdonítani. — Az *extrēmus*, *postrēmus*, *suprēmus* alakokat

úgy magyarázza, hogy ezekben az *extero*-féle tő a superl. képzővel **extremos*-szá bővült.

A dolgozat függelékében SOMMER a fokozó képzők *funciójának fejlődéséről* szól. Magát a comparatiót — BRUGMANN alapján — így határozza meg: «Komparation ist im wesentlichen der *formelle Ausdruck* für den Begriff der vergleichenden Gegenüberstellung und der nur relativ Gültigkeit dessen, was ein Adjectiv besagt». A két szó között levő comparativusi *viszonyt* különféleképp fejezheti ki a nyelv, pl. ha két fáról (*A* és *B*) van szó, *jelentésre* nézve mindegy vajjon a német ember azt mondja, hogy «*A* übertrifft *B* an Höhe», vagy: «*A* ist hoch im Verhältnis zu *B*», vagy: «*B* ist nicht so hoch als *A*», vagy pedig: «*A* ist höher als *B*», — a *comparatiós alak*» (Komparationsform) névre azonban csak az utolsó kifejezés mód tarthat számot. Az idg. nyelv már most emez 'összehasonlító szembeállítás' külső kifejezésének eszközéül az illető melléneveknek bizonyos képzőkkel való ellátását választotta: ezek a képzők egész véletlenül kínálkoztak, még pedig oly szókon, a melyek már alapjelentésüknél fogva ('ihrem etymologischen Werte nach') valami comparativusi viszonyt fejeztek ki, ez a jelentés azután a képzőre is rászállt s ez aztán mint 'comparativus-képző' tova terjeszkedett. SOMMER azután ily szempontból tekinti át az előbb tárgyalt latin képzőket. Az **uper* adverbiumból képződött pl. egy **uper-os* melléknév 'a fent lévő', ez, mivel egy 'alant lévő' jelentésű melléknév (**ndheros*) állott vele szemben, már magában véve is 'comparativusi' viszonyt, bizonyos térbeli összehasonlítást fejezett ki s ez a jelentés azután magához az *-ero* képzőhöz fűződhetett. Az összehasonlító szembeállítás azután nemcsak az absolut ellentétben levő mellénevekre (pl. 'új' : 'rég') terjedt ki, hanem oly esetekre is, a mikor csak bizonyos korlátolt ellentét forog fenn ('új' valamivel szemben, a mi nem annyira új) s így fejlődött az összehasonlításból a *fokozás* jelentése (comparatio — gradatio). Egyes idg. nyelvekben ezekből még egyéb jelentések is fejlődhettek, a hasonlóság vagy azonosság jelentése (pl. az ír nyelv *aequalis* nevű alakja). A superlativus-képzőknek a rendszámnevek képzőiből való keletkezése jelentéstanilag is érthető: itt egy fogalomnak különböző másokkal szemben való kiemelése forog fenn. A superlativusi jelentésnek bizonyos esetekben való elhalványodása is könnyen megmagyarázható: *maritimus* tulajdonképp 'in nächster Nähe des Meeres' azután 'am Meere befindlich'. A tulajdonosság normalis mértékét jelentő 'gradus positivus'-nak alakulása oly melléneveknél, a melyekhez már gyökérbeli jelentésüknél fogva valami *összehasonlító* értelem fűződött, természetesen aránylag késő időbe esik. Ezért van az, hogy az ilyeneknek positivusa gyakran egész más gyökérből való (*multus*, — *plus*, *plurimus*), vagy hogy nem a pusztá gyökeret tünteti

fel, hanem annak valami továbbképzését (*magnos*, — **mag-iōs*, **mag-semos*).

A latin nyelv egyes hangtani kérdéseit tárgyalja ugyancsak SOMMER FERDINÁND-nak *Lateinischer Vocalumlaut in haupttonigen Silben* című értekezése. Azokat az eseteket foglalja össze, a melyekben hangsúlyos vocalisokra bizonyos assimiláló hatással vannak szomszéd szótagok vocalisai. Megkülönbözteti az utóbbi vocalisoknak conserváló és átalakító hatását. Az első esetnek, a vocalis színezete megóvásának példája a *nūrus* szó (régibb **snusus*): a tőszótag *ū*-jának egy *s*-ből keletkezett *r* előtt *ō*-vá kellett volna válnia (v. ö. **fu-se* : *fōre*), de a másik szótag *u*-jának hatása megakadályozta e hangváltozást. A másik esetre vonatkozó szabályt ekkép fogalmazza SOMMER: Nyílt szótagban levő *ē* egy rákövetkező *i* hatása alatt *ī*-vé, *o* hatása alatt *ō*-vá válik, ha a két magánhangzó között zöngés mássalhangzó vagy a *h* hehezet van. Példák: I. *ē* > *ī*: **ptēlia* (gör. *πτελία*): *tīlia*; **scēliqua*: *sīliqua*; **sēmīlis*: *sīmīlis*; **uēgil*: *vīgīl* (a *uēg*-gyökérből, v. ö. ném. *wachen*, *wecken*); **tēbei*: *tībī*, **sebei*: *sībī*; **mēhei*: *mīhī*; **nēhīl(om)*: *nīhīl*. Az assimilatiót megakadályozta intervocalikus *v* (*brēvis*, *lēvis*), *s*-ből keletkezett *r* (*hēri*), a *melior*, *venio*, *medius* stb. esetekben pedig az a körülmény, hogy az *i* gyors ejtéskor *ī*-nek hangozhatott: *mel-īor* [ekkor az *e* voltaképzéssel zárt szótagba is került]. — II. *ē* > *ō*: **vēlō*: *volō*; **duēnōs*: *bonos*, *bonus*; **hēmō* (v. ö. **nēhēmō*, *nēmō*): *homo*. Ez az *o*-umlaut *r* előtt abbamaradt: *fērus*, *mērus*. Számos esetben analogikus hatások keresztettkék a hangtörvényt, pl. *peritus* (**pīritus* helyett: vagy a régi **perior* praes. hatása alatt, vagy mivel a *per*-praepositívót látták benne; *cedo* (**codo* helyett, mivel régebben érezték még benne a *ce* partikulát, azonkívül a többes *cette* alakban az *e*-nek a hangtörvények szerint úgyis meg kellett maradnia. Ez a latin nyelvbeli 'umlaut' tehát csupán az *ē* hangot illette s csakis az említett helyzetekben, a többi vocalisra és az egyéb helyzetben levő *e*-re vonatkozólag nem lehet ily hatást kimutatni.

A latin *mille* szóra vonatkozó újabb magyarázatokról már volt szó e folyóiratban, l. NyK. 23,418 és 30,235. Most FAY E. W. *Latin mille again* című cikkében ellenvetéseket tesz SOMMER magyarázatára, őslatin vagy itáliai formának ismét a **sm-(h)īlia* alakot mondja, idg. alapformának pedig egy **sm ghes-lyo*-féle képzést. Erre megint SOMMER válaszol s arra utal, hogy FAY emez idg. formájából a latin hangtörvények szerint csakis **singēlium* válhatott volna, — a mi ugyan kevésbé hasonlít a meglevő *mille* alakhoz!

GREINBERGER *Zur Duenosinschrift* című kis cikkében e felirathoz egy pár alakjához fűz magyarázatokat, *iouesat* szerinte = *iūrat*, *iouesat deiuos* 'iurat deos', azaz 'iurat per deos', az alany a következő

mondatban rejlik: *goi med mitat*, tehát: ‚es schwört bei den Göttern, der mich sendet‘ stb. — Az itáliai nyelvészet körébe tartozik végül EHRlich HUGO cikke: *Über die sekundäre Aktivendung der 3. Person Pluralis im Oskisch-Umbrischen*.

Germán nyelvészeti kérdésekkel ezúttal csak egy dolgozat foglalkozik: JELLINEK M. H. *Die Endung der 2. Person Plur. Praes. im Althochdeutschen* című cikke, mely BERNEKER E. ugyane tárgyú cikke (*IdgF.* 9, 355) ellen irányul. BERNEKER a szóban levő ófn. alakok (-*et*, -*at*, -*it*) közül az -*it* végzetet tartotta eredetinek, a többit analogikus képzésnek magyarázta; JELLINEK szerint a hangtörvényeknek megfelelő alak az -*et*, míg az -*it* analogikus képzés, melynek mintája az egyes 3. szem. végzete volt; okul az szolgált, hogy a II. és III. ragozású gyöngre igéknél is egyforma volt a két alak (*salbôt*, *habêt*); hasonló eset az, ha pl. ma Ausztriában *ihr fährt*-féle alakokat lehet hallani a műveltebbek beszédében, a közbeszédben *wirdts*, *gibts*, *nimts*-féle alakok is hallhatók.

A szláv nyelvészet körébe tartozik BRUGMANN K. *Aksl. župa*, *‚Bezirk‘* című kis cikke. A szó szerinte az ói. *gōpǎ*- ‚Hüter, Wächter‘, *gōpǎyá-ti* ‚er behütet, bewahrt‘ stb. alakokkal tartozik együvé, jelentése eredetileg ‚die Hut‘, azután ‚das, was in Hut und Pflege genommen ist‘, a helyre való vonatkozással is. Ósszláv alakja **geupā* lehetett, itt is érvényesült az a hangtörvény, hogy idg. *eu* az ósszlávban *ū*-vá vált az előző mássalhangzó lágyulásával (l. *NyK.* 30, 238). A szónak továbbképzése a közös szláv *županъ* ‚Vorsteher einer župa‘. — SOMMER F. *Das slavische Iterativsuffix -v a t i* című cikke e képző keletkezését ekkép magyarázza: -*ū*- végű gyökökhez az egyszerű -*ati* képző járult abban az időben, mikor az *ū > y* hangváltozás még nem ment végbe, pl. **mū-ati*; e helyzetben azután egy *u*-féle átmeneti hang fejlődött: **mū-u-ati*, ez utóbbit az egyszerű **mūti* mellett **mū+uati*-nak elemezték és a -*uati* (= *vati*)-t képzőnek érezték. Ez a képzésmód azután (főleg *byvati* hatása alatt) termékenynyé vált. Ép így magyarázódik a -*jati* képző keletkezése *i*- végű igéknél (*liti*: *prě-li-j-ati*) s így az -*ati*, -*vati* és -*jati* típusok voltaképp egyazon -*ati* iterativképzőnek különböző hangtani módosulásai.

PETZ GEDEON.

A szavak jelentése.

JOH. STÖCKLEIN. *Bedeutungswandel der Wörter. Seine Entstehung und Entwicklung*. München. J. Lindauersche Buchhandlung. 1898.

K. O. ERDMANN. *Die Bedeutung des Wortes*. Leipzig. Avenarius. 1900.

A nyelvtudománynak egyik legérdekesebb s eddigelé még ki nem aknázott része az, a mely a szavak jelentésével, a jelentések változásával

foglalkozik. Ha fogalom és szó mindig födné egymást, mennyi haszontalan szóvita, irodalmi tollharcz lett volna fölöslegessé, s mennyi időt nyerne ma is a tudomány komoly és hasznos munkára. Csakhogy a szó gyenge és tökéletlen mása a gondolatnak; tartalma határozatlan, ingadozó, és szükségünk van sok egyéb segítő eszközre, ha azt akarjuk, hogy beszédünket világosan megértsék. A ki idegen nyelvek tanításával, fordítással foglalkozik, vagy ha abba a helyzetbe került, hogy egy-egy szó jelentését kellett megmagyaráznia, tudja, mily nehéz dolog egy-egy szó tartalmát, jelentését világossá tenni mások előtt.

A szavak jelentésének e határozatlanságával s a jelentésváltozások okainak kutatásával foglalkozik e két könyv, s mind a kettőnek olvasása érdekes és igen sok tekintetben tanulságos.

STÖCKLEIN könyve céljául ezt a kérdést tűzi ki: Mi az oka, hogy a szavak jelentése változik? S mielőtt e kérdésre a feleletet keresné, előbb utal arra, hogy az egyes szónak nincs állandó, határozott jelentése, hanem folytonos ingadozásban van, s határozott jelentéshez csakis a mondatban jut. Valósággal egyjelentésű szó alig van a nyelvben, mindegyiknek van több jelentése, s beszéd közben a jelentésárnyalatok, a finomságok még szaporodnak. Igen helyes ERDMANNNAK az a megjegyzése, hogy rendszeren a két vagy többértelmű szót tartják kivételnek, pedig a nyelvben az igazán egyértelmű szó a ritka kivétel; ilyenek pl. a számnemek, egyes tudományos műszók, a kémiában az elemek nevei. míg a közhasználatú szavaknak mindig igen sokféle az értelmük. (i. m. 17. l.) Erre a megfigyelésre alapítja STÖCKLEIN is az ő további fejtegetéseit, A jelentésváltozás szerinte három fokon megy át: 1. A szót olyan összefüggésben, kapcsolatban használjuk, a melyben valami új jelentésárnyalat fűződik hozzá. 2. Többször ismétljük a szót ez újabb összefüggésben, mi által a jelentés új árnyalata megerősödik és kiemelkedik. 3. Idővel az új jelentés kerekedik fölül, s így a jelentésváltozás megtörtént. Például említi a német *Tisch* szó jelentésének változását. Ez eredetileg csak az asztalt, mint bútort jelenti; de már az ilyen kifejezésekben: *einen zu Tisch laden, bei Tisch sein, zu Tisch kommen*, hozzá csatlakozik az étkezés mellékértelme is, s az ilyen kifejezések útján jutott e szó idővel az eredetitől egészen eltérő jelentéshez ezekben a kifejezésekben: *die Familie hat einen guten Tisch; der Arme genießt einen Freitisch*. Minden szónak van a főjelentése mellett több mellékjelentése is, s ez mind okúl vagy alkalmúl szolgálhat újabb jelentések fejlesztésére.

A jelentésváltozás leggyakoribb okát STÖCKLEIN a *d a e q u a t i o*-nak nevezi, midőn a szó jelentése alkalmazkodik egy-egy különös használathoz. Így pl. az *anziehen* igének egész más a jelentése, ha cipőről vagy ha ruháról használjuk; ismét más az ilyen összefüggésben: *die*

Sehne des Bogens anziehen, der Magnet zieht etwas an, stb. Ha az ily kifejezéseket más nyelvre fordítjuk, mindjárt kitűnik, mily nagy különbség van ugyanazon egy szónak különböző használata között.

A jelentés alkalmazkodásának (így nevezhetjük magyarul az a d a e q u a t i ó t) egyik gyakori oka az, hogy a szó gyakran nem fűdi a fogalmat, a melyet meg kell jelölnie. Ilyenek pl. a *szabó* és *varrónó* elnevezések; a *szabó* nemcsak *szab*, s a *varrónó* nem csak *varr*; ilyen kifejezések még az *asztalos*, *lakatos*, a *szülők* (gyakran még az atyát is *szülőnek* nevezzük); németben: *der Zwicker*, *der Schnitter*, *der Jünger* (a. m. tanítvány), *die Jungfrau*, *der Junggeselle* stb. A jelentésváltozásnak másik, szintén elég gyakori oka, hogy a tárgy vagy a fogalom változik, a név pedig megmarad. Ennek legvilágosabb példája a *toll*, mely eredetileg csak a madár tollát jelentette, a melylyel írtak is; s most a mikor aczélszerszámmal írunk, ezt is tollnak nevezzük. Ilyen változott jelentésű szók a németben: *König*, *Marschall*, *Herzog*, *Minister*; továbbá ilyen szók a *tragédia* és *komédia*, s gyakori az ilyen jelentésváltozás a pénzek nevében is. A legvilágosabb példa erre a mi *hatosunk*, melynek értéke hat krajczár volt; később a tízkrajczáros lett a *hatos*, s most már a húszfillérest kezdjük *hatosnak* nevezni.

A jelentésváltozásra alkalmúl szolgál az is, ha a dolgot nem akarjuk a maga nevéen nevezni, s egy más, illendőbb szót használunk helyette (euphemismus). Ilyenkor aztán ez az új szó sülyed mintegy értékben, s obscen értelművé válik egészen ártatlanul. Ilyen a német *Glied*, latin *penis*, továbbá a németben *abseits gehen* (magyarban: *hátra megy*) s ilyen az emberi dolgokra vonatkozó többi kifejezés is mind. A német *stinken* s a magyar *büz*, *büzlük* szók jelentése eredetileg csak az, hogy valaminek valamilyen, akár jó, akár rossz szaga van, s csak utóbb sülyedt rossz jelentésűvé. — A szavak jelentését mintegy elkoptatja s ez által aztán át is alakítja a túlzás, mely a beszédben gyakran megfigyelhető. Egész közönséges eseményekre mondjuk, hogy *borzasztó*, *rettenetes*, *rémítő*, s ilyen a legújabban fölkapott *rém* szó (*remnagy*, *rémsokan* stb.); mily könnyen mondjuk, hogy valamit *ezerszer* mondtunk, *százzszor* megparancsoltunk. Így keletkezett az a kifejezés is, hogy valami *több mint bizonyos*.

A jelentésváltozásnak ez a módja már a képes beszédhez vezet, s a nyelvnek ez a költői ereje a leggazdagabb forrása új szavak és új jelentések keletkezésének. Nem kísérhetjük végig STÖCKLEINT a jelentésváltozások összes tárgyalt esetein, csak be akartam mutatni a főbb szempontokat, a melyek szerint ő a szavak jelentésváltozásait tárgyalni óhajta.

ERDMANN könyve nem rendszeres tárgyalása a szavak jelentésének, hanem inkább az a célja, hogy könnyen érthető és élvezhető for-

mában foglalkozzék a jelentésváltozások érdekesebb eseteivel s keresse a változások okait. A könyv egyes fejezetei külön is megjelentek egy-egy szaklapban.

A jelentésváltozások okát ő is abban látja, hogy majdnem minden szónak sokféle jelentése van, s mi beszéd közben majd az egyik, majd a másik jelentést használjuk; így pl. ez az elnevezés *német* (*der Deutsche*) jelentheti 1. a német birodalom kötelékébe tartozó polgárt; 2. minden német származású egyént; 3. minden német anyanyelvű egyént. Beszélhetünk tehát olyanokról, a kikre mind a három szempontból ráillik az elnevezés, másokra csak két szempont illik, míg igen sokan lehetnek, a kiket csak egy-egy szempontból nevezhetünk németeknek. Van tehát a szó jelentésének egy bizonyos magva, s ezt körülveszi egy nagy elmosódó terület, mely a jelentések sokféleségének ad helyet. S mivel a szavak jelentése ennyire ingadozó, természetes, hogy bő alkalom nyílik a félreértésre s a szavak jelentésének sokféle magyarázatára. S ép a közszájon forgó szavak azok, melyeket a legkülönbözőbb módon értelmeznek. Helyesen hivatkozik rá E., hogy egy népgyűlésen a szónokok legkülönbözőbb tartalommal fogják fel a *demokratia*, *socialismus*, *evolutio* stb. hangzatos szavakat, s nálunk is hányféle különböző tartalommal ruházták fel az *egységes középiskola* elnevezést barátai épúgy, mint az ellenségei.

De ha a szó jelentése ily sokféle, hogy lehetséges mégis a kölcsönös megértés? kérdi ERDMANN. Hogy tudja a hallgató, hogy a szónak számtalan jelentése közül ép melyikre gondol a beszélő? Legtöbb esetben a beszéd tartalma, összefüggése adja meg a fölvilágosítást, továbbá a környezet s a tárgy, a melyről szó van, szintén útbaigazításul szolgál. Mindamellettt megesik, hogy a vitatkozók nem értik meg egymást, mert mind-egyik más tartalommal ruházza föl a szóban forgó kifejezéseket.

ERDMANN a többértelmű szavaknak három fokát, illetőleg fajtáját különbözteti meg. Az első csoportban *suppositio*-ról beszél, vagyis azt mutatja ki, hogy a beszéd közben használt szó alkalmi jelentését mindig a mondatból alkotjuk meg. Vessük pl. össze a következő mondatokat: 'A pápa latin eredetű szó.' 'A pápa küldte szt. Istvánnak a koronát.' 'A pápa ma fogadta a zarándokokat.' 'A pápa a katolicizmus feje.' E mondatokban a közös *pápa* szó mindig mást meg mást jelent. — A szavaknak ez a sokféle elágazó jelentése gyakran szükségessé teszi a szavak magyarázatát, a fogalmak meghatározását, a mi a legtöbb esetben igen nehéz dolog. Néhány találó példával világítja ezt meg E. könyve 3. szakaszában. (*Wortanalyse und Wortbegrenzung*.) A második csoportba a 'relatív' jelentésű szavak tartoznak, vagyis azok, a melyeknek igaz értelmét csakis az összefüggésből ismerhetjük meg. Így pl. ha *új levélbélyegről* beszélünk, ez lehet még el nem használt bélyeg, vagy egy újon-

nan készült, új rajzzal bíró, vagy pedig a gyűjteménybe legutóbb szerzett bélyeg. Végre a harmadik csoportba tartoznak az igazán többértelmű szók, mint pl. a németben *Schloss* vagy *Strauss*, a magyarban *ár*, *sír* stb.

A szavak jelentésének megértésére igen fontos, a mit ERDMANN a 4. szakaszban tárgyal (*Nebensinn und Gefühlswerth der Worte*). Minden szónak van a maga fogalmi tartalmán kívül egy vagy több mellékértelme s gyakran némi érzelmi tartalma is, vagyis az a tulajdonsága, hogy az emberben bizonyos érzelmet, hangulatot kelt. Így pl. a *kikelet* és *tavas*, másrészt *harcos* és *katona* egyet jelentenek ugyan, de más-más mellékértelmelemmel. Viszont más meg más érzelmi tartalmuk van e szavaknak: *Weib*, *Frau*, *Gattin*, *Gemahlin*, *Ehefrau*; vagy a magyarban: *asszony*, *nő*, *hölgy*, *fehércseléd*. A szavak jelentésének ezen a sajátosságán alapszik a prózai és költői stílus különbözősége s az is, a mit gyakran tapasztalhatunk, hogy költeményeket nem lehet ugyanazokkal a szavakkal átteni prózába.

S a midőn a szerző így megvilágította a szavak különböző értelmét, áttér arra a kérdésre, hogy vannak-e egyjelentésű szavak is. Természetes, hogy csak a legritkább esetben mondhatjuk, hogy egy nyelvnek két vagy több szava teljesen födi egymást; a synonymák is csak részben egyező jelentésűek. A fogalom tartalma lehet közös, de a mellékértelmelem vagy pedig az érzelmi tartalom már különböző. S ugyan az áll az idegen szavakra is, a melyeket csak ritkán lehet teljesen ugyanolyan értelmű eredeti szóval helyettesíteni, s a szerző különbséget is tesz föltétlenül és föltételesen nélkülözhető idegen szavak közt. A következő szakasz a szavak megértésével foglalkozik s részletesen tárgyalja azt a kérdést, vajjon vannak-e a dolgokról elvont, általános fogalmaink; végül utal arra, hogy a szavak, melyeket hallunk, igen különböző s egymástól erejükre, minőségükre nézve nagyon eltérő lelki hatásokat keltenek bennünk, melyeknek elemzése rendkívül nehéz. Külön szakaszban tárgyalja a nyelv szemléletességét, különösen a költői előadásban.

Az utolsó szakaszban (*Gedankenloser Wortgebrauch und sein Nutzen*) igen érdekes példákkal világítja meg ERDMANN, hogy beszéd közben mennyire nem gondolunk a szavak eredeti jelentésére, hanem mindig csak az az értelem lebeg előttünk, a melyhez a szó használat közben jutott. A nyelvek története számtalan példával bizonyítja, hogy a szó eredeti jelentése lassanként elvész, mihelyt új értelemárnyalat fűződik hozzá; s ép ez az alapja és magyarázata a nyelvek folytonos fejlődésének, gazdagodásának.

BALASSA JÓZSEF.

Kisebb közlések.

Szómagyarázatok.

I.

Ír-mag. Ezen összetétel előtagját, az *ír* szót SZILY KÁLMÁN tudvalevőleg gyökérnek magyarázta (Adal. 429.). Azonban a szó török származású és eredeti jelentése ugyancsak mag, továbbá család, nemzetség. Az adatok a következők: *ur-luk* ,same'; kaz. t. *orlok* ,mag'; RADL.; *or-lok* ,magszem, vetőmag' BÁL.; kaz. t. *or-luk* сѣмя, зерно BUD. Más képzővel: alt. *üren* ,mag, nemzetség'; koib-kar. *ürän*, *üren* ,same' CASTR. — csag. *uruk*, familie, kern, samen, mandel (einer Frucht)'; — Cod. Cum. *uru* ,semen', *uruk* ,proles'; kaz. t. *oru* ,geschlecht, stamm, familie'; oszm. *irk* ,race, génération'. Végre csuv. *wur*, *wurlox* ,mag, сѣмя, mely átment a cseremiszbé: *woja* ,nemzetség, származás'; *wurlok*, *worlok* ,mag'. Ezen adatokból világosan kiválik egy *ur*, *ür*, *or*, *or*, *ír* tőszó, melynek a mi *ír* szavunk felel meg. Sőt tán nem csalódom, ha ide vonom a következő szókat: vogK. L. *oar* ,anyai részről való rokon; finn *oras* (tőve *oraha*-s analogiával *orakse*-, v. ö. *orainen*) ,vetőmag, saatkeim'.

Így tehát *ír-mag* magyarázó összetétel volna, a minő *áspis-kigyó*, *bü-bánat*. De miként értsük a *likasír* szót, a melyről SZILY, mint látszik, biztosan kimutatta, hogy h é z a g gy ö k é r a jelentése? Azt gondolom, hogy eredetileg *likas-ér* volt, a mint a NSz.-ban is olvasható, s ezt bizonyítja még talán az *ér-fü* is (Nyr. XIII. 287.), állítólag a. m. ,pimpinella'; tehát másfajta növény, mint az *aristolochia*. Magában véve ez nem volna nyomatékos ellenbizonyíték, különösen miután *érfü* jelentése sincs nagyon biztosítva; s végre *ér* ,vena' esetleg gyökeret is jelenthet vagy jelenthetett. Sőt még az is lehetséges, hogy *likasír* nem is a h o h l - w u r z e l szószerinti fordítása. Különbén így vagy úgy, a bizonytalan *likasír* aligha változtat az *ír* szónak szinte kétségtelen származtatásán és jelentésén.

Fér-fl, férj. Ezt a szót a MUSz. tudvalevőleg a cser. *pörgö*, *püerge* szóval azonosítja, s helyesen; azonban sok s talán fontos kérdést hagy

függőben. A cser. szónak is most pontosabban ismerjük a változatait. Ezek: *pör, pörge, püerge, püerga, püergé, püerga, pörgén*, továbbá *pör-jij, pörge jij, pör-jeŋ, pör-jöŋ, pörjeŋ jeŋ* (megjegyzendő, hogy a legjobban megbízható, t. i. a GENETZ s PORRKA-féle szövegek útmutatása szerint olvassuk *g*-nak a *g*-t a föntebbi szavakban, v. ö. *erge* Gn. 2.). A cser. (s a magyar) szóösszetétel s előtagja legteljesebb alakjában *pü* ∞ m. *fi*, a melynek azonban a magánhangzója a *pör* szóban már összeolvadt az utótag kezdő hangzójával, v. ö. *pörge* ∞ *pü-erge*. A teljesebb alakú szónak különben ismeretes az utótagja is, t. i. *erge* *fiu*, s ebből következik, hogy a *pör* utótagja is, mely csak *er* lehetett, szintén ilyen jelenségű. Mégpedig önálló szó volt, mert az lehetetlen, hogy *pör* a *pörge* alakból rövidült volna. Bizonyossá is válik ez a föltevés, mivel az *er* szót az ural-altaji nyelvek nagy csoportjában megtalálhatjuk. A tatár nyelvjárásokban *är*, mann, ehemann, gatte, held'; *er* id. s. felnőtt ember', *ir* id. RADL., BUD.; csag. *er*, *ir* ,férfi, hős'; *ir bala* ,fiu' BUD.; khiv. t. *er*, kaz. t. *ir* ,férj'; kún *er* ,mas, masculus, masculinus, maritus'; alt. *er*, jak. *är*; kojb.-kar. *ir*, *er*, *êr*, *ier* ,mann' CASTR.; oszm. *er* ,homme, mann'; csuv. *ar* ,férfi', *ara* мужество ZOL. — Végre mong. *ere* ,mann, männlich, mannhaft' SCHM.

Ha már így bebizonyult az *er* szó ural-altaji rokonsága, nagyon valószínűnek látszik, hogy az *erge* szó is ebbe a családba tartozik. S csakugyan megtaláljuk az idézett nyelvekben a neki megfelelő kicsinyítő képzős szót is. A tatárban *är-käk*, kaz. *ir-käk* ,férfi, hím'; kirk. *er-käk bala* ,knabe, solange er auf dem arime getragen wird' RADL.; tat., oszm. *irkek* ,hím, férj' BUD.; alt. *erkek* ,hím'; kojb.-kar. *irgäk, êrgäk, ergäk* ,männchen' CASTR.; oszm. *erkek* ,mâle, homme'; kún *erka* ,férfi, férj, hím'; — mong. *erekin* ,das männchen beim federvieh und den vögeln überhaupt'. (Egyéb származékok: tat. *erlik, irlik* мужество, kirk. *erese* ,14 éves fiú' BUD.; csag. *erket* VÁMB.; oszm. *ergen, erken* ,junggesell'). Az említett szókban tehát világos a *-käk* kicsinyítő képző, a mely viszont nem lehet más mint összetétel *-kâ+k*. a mint a kún *er-ka* még föl is tünteti az egyszerű kicsinyítő képzőt s valamint oszm. *erken*, csag. *erket* szókból is csak **erke* következtethető. Ezen *erka* (< **erkä*) megfelelője pedig a cser. *erge*, *erga*.

Így aztán a magyar kettős alak is megvilágosodik, úgyhogy *fér* ∞ cser. *pör*; *férj(e)* cser. *pörge*, mert hogy *fér*, *férj* valamiképp egymásból keletkeztek, arra, azt hiszem, nem igen lehet gondolni. Különben egy ilyen *ge*, *ga*, *ge*, *ga* (*g* ∞ *g* váltakozás a szomszéd megelőző hangtól függ) kicsinyítő képző, a mely az *erge* szón mutatkozik, még található a csere-miszben, de minden jel arra mutat, hogy egyebütt is csuv.-tatár eredetű, pl. cser. *kopšanje* < csuv. *kopšanga*, ,bogár'; cser. *karžanga*, *korsanje* < csuv. *koržanga*, *korzanak* ,lapu'; cser. *olange* < csuv. *olanga* ,süger';

cser. *parenge* < csuv. *paranga*, tat. *bāränge* 'krumpli' stb., a melyek mind állat- s növényneveken fordulnak elő. Világosan látható még a képző cser. *čarlan*, *čarlango* ∼ csuv. *čarlan* 'gólya'; cser. *orlänge* 'vakondok', *arlán* 'patkány' ∼ csuv. *arlan*, tat. *ārlān*, alt. *erlen*; cser. *joškar* ∼ *joškarge* 'vörös'; cser. *kašar* ∼ *kasarge* 'hegyes'; cser. *kusteleč* 'könnyűség' ∼ *kuštelgo* 'könnyű'; cser. *šerenge* ∼ csuv. *šüren* 'barna'; cser. *šibā*, *šobaga* ∼ csuv. *šoba*, tat. *šibaga*, sors', cser. *luwurga* ∼ csuv. *lugur* 'iszap' szavakban. Sőt még a tat. *-ka* kicsinyítő képző megfelelője is található: cser. *lap*, *lapka* ∼ csuv. *lap* 'alacsony'; cser. *laksa* ∼ *lak-saka* 'mélyedés, üreg'; cser. *kopa* ∼ *kopka* 'tenyér'; cser. *kūtkā*, 'buta' ∼ tat. *kōtū* 'schlecht'. Ha végre tekintetbe veszünk még ilyen világosan kicsinyített madárnevet: cser. *sogorčok*, *šogorčok* ∼ csuv. *šogors*, tat. *šigīrcik* 'seregély', a fentebbiekkel összevetve valószínűleg kicsinyítő képzőt tételezhetünk föl ezekben is: cser. *nerge* 'borz', *pūtūränge* 'denevér', *šādängü* 'búza', *šaleje* 'harkály'; sőt úgy sejttem, hogy *-že* is kicsinyítő képző a *preže* ∼ csuv. *pru* 'borjú' szóban, melyet a Cser. Szótárban még összetételnek gondoltam (csuv. *pru* + tat. *bīzau*, *bzau*); továbbá *-čo*, *-čo* képző ebben *puldorčo*, *puldurčo* 'fürj', v. ö. vogk. *poltä* AL. *pol'ta* 'fajd', v. ö. még cser. *šargenže* ∼ *šargenčo* ∼ *šargene* 'sörte'.

Térjünk most ismét vissza a *pörge* s *erge* szavakra. Az eddigiekből, úgy hiszem, eléggé bebizonyult, hogy a *-ge* itt kicsinyítő képző, meg valószínűvé vált az is, hogy nem cseremisz eredetű képző, hanem hogy az *erge* mindenestül a tat. **erke* megfelelője. Erre a következtetésre utal bennünket még a következő megfontolás is. Látjuk, hogy a *férj* egészen megfelel a cser. *pörge* szónak; ha most már a kicsinyítő képző eredeti cseremisz volna, a magyarban is eredeti képzőt kellene elvárnunk, mert azt nem lehet föltételezni, hogy a magyar szó kölcsönvétel a cseremiszből. Akkor pedig a magyarban *-ke* volna okvetetlenül a képző, annyival is inkább, mivel, ha eredeti, a cseremisz *-ge*, *-ge* < *-ke*-ből származik akár hangzóközi helyzetben, akár a megelőző sonans illet. *l*, *r* miatt (v. ö. tat. *ka* ∼ *ga*), míg a magyarban ez a változás ismeretlen. A magyar *férj*-ben a *j*, ha nem eredeti, csakis egy *g*-féle hangból keletkezhetett, de *k* hangból még közvetve sem. Nincs tehát más mód a megfejtésre, mint az, hogy már valamelyik tat. dialektusban **erge* volt a szó alakja (v. ö. kojb.-kar. *irgāk*) s így kapta a cseremisz is meg a magyar is. Ezt könnyen el lehet fogadni s ez a legvalószínűbb is, de akkor meg egy újabb s még nehezebb, előttem még megfejtetlen kérdés merül fel. Ugyanis azt bátran elhihetjük, hogy *er*, *erge* a cseremiszben s a magyarban is jövevény szó, melyet mind a két nyelv akár együtt, akár külön vett át a tatárból. Lehet, hogy megvolt az utóbbi mint jövevény szó az egész finn-ugorságban, ha igaz, hogy a finn *yrkä*, lp. *irke* 'völegény' is ide

tartoznak, mint a MUSz. állítja. De nincs tudomásunk róla, hogy a cseremiszek s a magyarok valaha többi rokonaiktól elválva együtt laktak volna; hogyan történt tehát, hogy a *fér-fi*, *férj* szóra ugyanazon összetételt, sőt változataiban is egyformán alkalmazták. Lehet ez véletlen találkozás, vagy mi egyéb? Azt már kevésbbé, sőt épen nem tartom figyelemre méltónak, hogy valamint a magyarban a *fér-fi* tulajdonkép tautologia, ugyanez mutatkozik a cser. *pör jin*, sőt még jobban túlozva *pörjen jen* kifejezésekben.

Ehhez hasonló még a cser.-ben *ergo-aza*, 'knabe', tkp. 'hím gyermek', mint a kirg. *erkäk bala*; sőt még előfordul *aza-püerge* is szintén 'knabe' értelemmel, a mi azt bizonyítja, hogy a szók itt is kétféle jelentésűek ('hím, férfi'), valamint a tat. nyelvekben.

Végre van még egy ide tartozó összetétel a cseremiszen: *erbeze* 'gyermek, fiatal', *irveze* id.; *orweze* 'kicsi, fiatal'; *erweze* 'gyermek', *erwezö* id.; *urweze*, *urbeze*, *rweze*, *rweza*, *rweze* ugyanazon jelentéssel, mint az előbbiek. A különböző alakok külön nyelvjárásokból valók, a mint a CserSzt.-ból kiki meggyőződhetik. Mindezek pedig a fönnt említett *ergo-aza* mintájára alakult összetételek, de megemlítendő, hogy *aza* még *ajza*, *ajzä*, *äzä* változatokban is használatos. Mikor aztán az összetétel tagjai annyira összeforrtak, hogy önállóságát mindegyik elvesztette, megtörtént legvégül a *g. ∞ w* változás (v. ö. *sügö ∞ süwö*; csuv. *lugur ∞ cser. lu-uruga*) s ezzel beállt a teljes szakítás az új szó s alkotó tagjai között.

SZILASI MÓRICZ.

II.

Bakcsó: 'gémfajta vizimadár, vakvarjú', (*ardea nycticorax*) MTsz. — Csak hozzávetéskép állítom vele szembe a šori (*kara-*) *pakči* 'der staar' alakot (RADL. Wb. II. 135.).

Csardak: 'hajón levő házikó' (Szeged): *csërdak*: 'pitvar' (Moldvai csáng.) MTsz. — Mind a kettő oszmani eredetű szó, de az előbbit szerb, az utóbbit oláh közvetítéssel kaptuk. V. ö. 1. oszm. چارطاق vagy چارداق (*čardag*; *čartak*), à quatre colonnes; petite chambre carrée ouverte de tous côtés, placée sur la terrasse et servant communément à sécher le linge ou à prendre le frais. Pavillon, belvédère, loge sur le devant d'une maison'. (Perzsa eredetű szó; v. ö. چار (*čâr*) négy; ZENK. I. 339. c. tkp. négy oszlopos). 2 szerb. чардак: 'die warte, eine wachthütte auf pfählen an der grenze; behältniss für die kukuruzkolben' (KARADŽ. 819.).

A *csardak* szó, úgylátszik, szerb hajósok révén került Szegedre. A moldvai *csërdak* oláh eredetije *cerdac*: 'dans les maisons paysannes à la montagne petit pavillon en saillie audessus auquel se trouve l'entrée

de la cave.' (DAMÉ, I.) A *csárda* alak mindenesetre régibb átvétel, de megjegyzendő, hogy a nép nyelvében még mindig él az oszm. *čardak*-nak pontosan megfelelő jelentéssel: 1. az álló bárka farán levő elzárt hely, a melyben szerszámot tartanak; 2. vándor halászok gyékénysátra (MTsz.).

Kar: BUDENZ (VÁMBÉRY-vel szemben) finn-ugor szónak tartja (MUSz. 5.); szerinte (NyK. X. 85.) ebben az esetben nem átvétellel, hanem ősrökonsággal van dolgunk. Adatai, a melyekre támaszkodik: votj. *gir*, *gir-puy* 'ellenbogen, elle' (MUNK. Votj. Sz.-ban: *gir-pum* (Sar.) *gēr-puy* (Kaz.), 'könyök, rőf; elle': *gir-puyki* (Sar.), 'könyökleni' | zürj. *girža* id. | lpF. *garńel* 'könyök'; lp. *kardńel* id. A lapp alakok szerinte így tagolódnak: *gar-ńel*, *kar-dńel* (*dń*: *ń* úgy mint *bm*: *m*; nyomatékos ejtéssel.) A *ńel* szó értéke nyilván az, a mi a votj. *puy*-é: 'vég, kiálló vég.'

Ezzel szemben a következő alakilag és jelentésileg is közelebb álló török alakokat idézhetjük: kirg. *kar* 'der oberarm' (RADL. Wb. II. 132.) | ujj. *kari* 'der arm' | bar., tel., alt. *kari* 'der oberarm'; *koş kari* 'der unterarm' | kún. *kar* 'brachium' (Cod. Cum. 262.) | (RADL. Wb. II. 167.) | csag. قارى (*kari*) قاراع; قراع (*karay*) قارو (*karu*) 'arm, ellenbogen' (RADL. Wb. II. 167., 150., 187.) | oszm. قراچه (*karaža*) 'der oberarm' (ungebr.) فاروجه (*karuža*) (veralt.) id. (RADL. Wb. II. 162., 189.) | jak. *zarĩ* 'die gegend oberhalb des handgelenkes. (BÖHTL. 81.) || mong. *ghar* 'die hand, der ganze arm' (SCHMIDT. 193 a.)

Kar török eredete mellett szól: 1. az a körülmény, hogy a BUDENZ felhozta zürj. *girža* alak képzőstül a törökségből került s nem eredeti zürjén szó (v. ö. az idézett oszm. *karuža*, *karaža* alakokat.); 2. HALÁSZ déli lapp szótárának adatai BUDENZ feltevését a lapp alakok tagolódását illetőleg kétségesé teszik: *karäggera*, *karägger* F. *karehäre* U. *kardńel*, *karrdńel* 'könyök, ellenbogen' (Ug. Füz. X. 35.).

Csak mint feltevést említem, hogy talán a MTsz. idézte *karjos*, *karjus* (= *karos*), *karvas* 'az aratók karvédő uja', *karó-tő* (tréf. ?) 'kartő' egy régebben megvolt *karγ* alak maradványai. A török alakok nem mondanának ellen e feltevésnek.

Koslat: 1. 'párosodik'; 2. (átvitt értelemben) 'ide-oda jár, jön-megy, lőt-fut, kóborol, csatangol' (MTsz.) — V. ö. oszm. قوجالاق (*kočla-mak*) 1. 'mit den Hörnern stossen, mit den Köpfen aneinander rennen (auch von Menschen)', 2. 'die Schafe bespringen (vom Widder)' (RADL. II. 617.).

GOMBOCZ ZOLTÁN.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő

F O L Y Ó I R A T O K :

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti *Szily Kálmán* főtítkár. Tizenegyedik kötet. 1900. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatait (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön cikkek során közli. Jsmerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kizs-melvén belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Aka-démia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 kor. Az «Akadémiai Értesítő»-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltágjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—X. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Uj folyam. XX. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társu-latnak közlönye. Szerkeszti *Hampel József*.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és mütörténelmi mozzanatokat a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s mütörténelmi cikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalom-mal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 korona; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. *Pauer Imre* osztály-títkár. Kilenczedik évfolyam.

Az «Athenaeum» a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kia-dásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizedik évfolyam. Szerkeszti *Szilády Áron*, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörté-neti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányo-kat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő.

XVIII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti *König Gyula* osztálytitkár.

A «Mathematikai és Természettudományi Értesítő» a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, feltéve, hogy a köveleményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gondal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. Harminczadik kötet. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti *Szimyei József*.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladatai a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényéinek földérintésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Uj 1900. folyam. I. Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottságának hozzájárulásával a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti dr. *Komáromy András*

A folyóirat ez új folyama a M. Tud. Akadémia történettudományi bizottságának nemcsak anyagi, hanem jelentékeny szellemi támogatásával is, a mennyiben a bizottság sok nevezetes hazai s a legnevezetesebb külföldi levéltárakból évtizedek óta gyűjtött és másolt magyar vonatkozású forrásanyagát a *Történelmi Tár* rendelkezésére bocsátotta, s ezzel valódi kincsházat nyitott meg a történetkutatók előtt, melynek kincsei eddig jóformán használatlanul heverték a bizottság kézírattárában.

Egy-egy füzet bolti ára 2 kor., az egész évfolyamé 8 kor.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.